
PATRICK GRANT II
IN MEMORY OF
CLASS OF 1908
HARVARD COLLEGE LIBRARY
STAND SURE
VE RI TAS
THE GIFT OF HIS WIFE
MARIE DISSTON GRANT
1886 1927

'Αριθ. 129-130.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗι ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑι ΤΩΝ Κ.Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ***, + ***Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ*** (καθ. τῆς φιλ.), ***ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Μ. ΛΑΙ[illegible]Α*** (δ. φ.), ***Θ. ΛΙΒΑΔΑ*** (δ. φ.), ***Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), † ***Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. γυμν.), ***Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ*** (δ. φ.), ***Ε. ΡΟΙΔΟΥ*** (δ. ν.), ***Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΥ*** (διευθ. νομισμ. μουσ.), ***Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ*** (γυμνασιάρχ.), ***ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), ***Δ. ΦΙΛΙΟΥ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), ***Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10.

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΡΙΣΕΙΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1901

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΤΕΥΧΗ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΤΩΙ 1897

Ἀριθ. 1. *Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεῦχος πρῶτον* **1.50**
Ἀριθ. 2. *Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἐ. Ῥοΐδου τεῦχος πρῶτον* **1.50**
Ἀριθ. 3. *Ὄθωνος Ῥίββεκ Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τεῦχος πρῶτον.* . . **1.50**
Ἀριθ. 4. *Δρόϋσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεῦχος πρῶτον* **1.50**
Ἀριθ. 5. *Γουστάβου Γίλβερτ Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ μετάφρασιν Ν. Γ. Πολίτου, τεῦχ. Α΄.* **1.50**
Ἀριθ. 6. *Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεῦχος δεύτερον.* **1.50**
Ἀριθ. 7. *Ὄθωνος Ῥίββεκ Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασσιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τεῦχος δεύτερον.* . . **1.50**
Ἀριθ. 8. *Δρόϋσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεῦχος δεύτερον* **1.50**
Ἀριθ. 9—10. *Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἐ. Ῥοΐδου, τόμος Α΄. τεῦχος Β΄. καὶ Γ΄.* **3.00**
Ἀριθ. 11. *Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τεῦχος πρῶτον.* **1.50**
Ἀριθ. 12. *Ὄθωνος Ῥίββεκ Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τεῦχος τρίτον* . . . **1.50**
Ἀριθ. 13. *Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεῦχος τρίτον* **1.50**
Ἀριθ. 14—15. *Σαιμμάρκου Γιραρδίνου Μαθήματα δραματολογίας κατὰ μετάφρασιν Ἀγγέλ. Βλάχου, τόμ. Α΄. τεῦχος Α΄. καὶ Β΄.* . . **3.00**
Ἀριθ. 16. *Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς λογοτεχνίας, κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τεῦχος δεύτερον* **1.50**

ΤΕΥΧΗ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΤΩ. 1898

Ἀριθ. 17. *Δρόϋσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεῦχος τρίτον* **1.50**
Ἀριθ. 18. **Whitney** *καὶ* **Jolly** *Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικ. ἀρχῶν τῆς συγκριτ. γλωσσικῆς μετάφρ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, τεῦχ. Α΄.* **1.50**
Ἀριθ. 19. *Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἐ. Ῥοΐδου, τόμος δεύτερος τεῦχος πρῶτον.* **1.50**
Ἀριθ. 20. **Whitney** *καὶ* **Jolly** *Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικ. ἀρχῶν τῆς συγκριτ. γλωσσικῆς μετάφρ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, τεῦχ. Β΄.* **1.50**
Ἀριθ. 21. *Μακώλεϋ Ἱστορία τῆς Ἀγγλίας κατὰ μετάφρασιν Ἐ. Ῥοΐδου, τόμος δεύτερος τεῦχος δεύτερον* **1.50**
Ἀριθ. 22. **Whitney** *καὶ* **Jolly** *Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικ. ἀρχῶν τῆς συγκριτ. γλωσσικῆς μετάφρ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, τεῦχ. Γ΄.* **1.50**
Ἀριθ. 23. „ „ „ *τεῦχ. Δ΄.* **1.50**
Ἀριθ. 24. *Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τεῦχος τέταρτον* **1.50**
Ἀριθ. 25. *Δρόϋσεν Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Πανταζίδου, τεῦχος τέταρτον* **1.50**
Ἀριθ. 26—29. **Head** *Ἱστορία τῶν Νομισμάτων κατὰ μετάφρασιν Ἰ. Ν. Σβορώνου, τόμος Α΄. Εὐρώπη.*
Ἀριθ. 30—33. „ „ *τόμος Β΄. Ἀσία καὶ Ἀφρική. Τιμῶνται οἱ δύο τόμοι μετὰ τῶν πινάκων* . . . . **25.—**
Ἀριθ. 34. *Σαιμμάρκου Γιραρδίνου Μαθήματα δραματολογίας κατὰ μετάφρασιν Ἀγγέλ. Βλάχου, τόμος Β΄. τεῦχος πρῶτον.* . . **1.50**
Ἀριθ. 35. „ „ *τόμος Β΄. τεῦχος δεύτερον* . . **1.50**
Ἀριθ. 36. „ „ *τόμος Β΄. τεῦχος τρίτον* . . . **1.50**
Ἀριθ. 37. *Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντηνῆς λογοτεχνίας κατὰ μετάφρασιν Γεωργ. Σωτηριάδου, τεῦχος τρίτον* **1.50**
Ἀριθ. 38. *Ὄθωνος Ῥίββεκ Ἱστορία τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως κατὰ μετάφρασιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμ. Β΄. τεῦχ. πρῶτον.* **1.50**
Ἀριθ. 39. *Κουρτίου Ἑλληνικὴ Ἱστορία κατὰ μετάφρασιν Σπυρ. Π. Λάμπρου, τόμος Β΄. τεῦχος πρῶτον* **1.50**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΡΙΣΕΙΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1901

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΟΥΤΣΟΣ*)

Κύριοι,

Ὅτε ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔρριψε τὸ περίεργον καὶ ἐταστικὸν αὐτοῦ βλέμμα εἰς τὴν ἀνοικτὴν πρὸ αὐτοῦ κυτίδα τῆς Πανδώρας, οὐδὲν ἄλλο, λέγει ὁ μῦθος, ὑπελείπετο πλέον εἰς τοὺς μυχούς της ἢ ἓν καὶ μόνον, τὸ ὑπέρτατον καὶ γλυκύτατον τῆς ἀποκλήρου ἀνθρωπότητος ἀγαθόν, ἡ ἐλπίς. Ἡ ἐλπίς,... τὸ ἀπὸ τῆς σκοτίας τοῦ παρόντος εἰς ἄποπτον ἀλλ' ἀπατηλὸν μέλλον φωταγωγοῦν ἄστρον, ὁ δι' ἀγωνιώδους καὶ ἐπιπόνου πορείας εἰς μακρὰν πολλάκις τρίβον παράγων τὸν ἀσθμαίνοντα ὁδοιπόρον γλυκὺς ἀντικατοπτρισμός, ἡ εὐχερὴς μὲν ἀλλ' εἰς πικρίαν καὶ ἀπογοήτευσιν συνήθως ἀπολήγουσα προεξόφλησις τοῦ μέλλοντος ἡμῶν. Τοῦτο ὠνομάσθη καὶ τότε, τοῦτο ὀνομάζεται καὶ σήμερον καὶ θὰ ὀνομάζεται ἴσως πάντοτε ἀγαθόν· τόσον μᾶς τέρπει ἡ πλάνη καὶ ἡ γοητεία !

Καὶ ὅμως, ἂν ἐπρόκειτο νὰ μεταπλασθῇ ὁ ἀρχαῖος μῦθος, ἂν ἦτο δυνατόν, παραχαράσσοντες τὰς δέλτους τῆς παλαιᾶς μυθολογίας, νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὸ κατάλοιπον τῆς κάλπης τῆς Πανδώρας,οὐχὶ τὴν ἐλπίδα, οὐχὶ τὴν φωσφορίζουσαν ἐκείνην ἀλλὰ καὶ ἀπατῶσαν ἀτμίδα, οὐχὶ τὴν γλυκεῖαν ἀλλὰ τοσοῦτον ταχέως ὀξυνίζουσαν ζύμην πάσης ἡμῶν ἀπάτης, ἀλλ' ἄλλο τι, γλυκὺ καὶ πολύτιμον δῶρον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἤθελον τολμήσει ἐγὼ νὰ θέσω εἰς τὸν πυθμένα τῆς κάλπης τῆς κενῆς· τὴν μνήμην ! Ναί, κύριοι, τὴν μνήμην, ἥτις οὐδέποτε μᾶς ἀπατᾷ καὶ πάντοτε μᾶς παρηγορεῖ, ἥτις ῥιγοῦντας ἡμᾶς ἐν δυστυχίᾳ ἀναθερ-

*) Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 22 Μαΐου 1874.

μαίνει ὑπὸ τὴν χλιαρὰν σποδὸν τῆς σβεσθείσης εὐδαιμονίας, ἥτις διστάζοντας καὶ ὀλισθαίνοντας πρὸ τῆς σκοτίας τοῦ μέλλοντος φωταγωγεῖ διὰ τῆς οὐδέποτε ἀπατώσης λαμπάδος τοῦ παρελθόντος, ἥτις ἀπείρους ἡμᾶς διδάσκει, νηπίους ἔτι παιδαγωγεῖ καὶ ἀνατρέφει.

Τίς ἐξ ἡμῶν καὶ ποσάκις δὲν ἐζήτησεν εὔσκιον ἄσυλον εἰς τῆς μνήμης αὐτοῦ τὰ βάθη, διερχόμενος τὴν καυστικὴν καὶ κονιορτώδη ὁδὸν τοῦ βίου; τίς ἐν περισπασμοῖς ταλαιπωρούμενος δὲν ἀνέπλασε μετ' ἀγάπης καὶ περιπαθοῦς ὑπομονῆς τῆς ἀποπτάσης αὐτοῦ εὐδαιμονίας τὸ ἴνδαλμα, ἀναβιῶν οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ παρόντι διὰ τοῦ παρελθόντος; τίς ἔρωτος ἀπόκληρος δὲν ἔκυψεν ἐπὶ τὴν ψυχρὰν σποδὸν τῶν παλαιῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, ὅπως ἀναφυσήσῃ ἐξ αὐτῆς μικρὸν σπινθῆρα τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου πυρός, καὶ ἀναθάλψῃ ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς τὴν ῥιγοῦσαν καὶ μεμονωμένην αὐτοῦ καρδίαν; τίς τέλος ἐπιζήσας εἰς ἑαυτόν, καὶ οἱονεὶ νεκρὸς ἀπομείνας ἐν μέσῳ τῆς φωταυγοῦς πλάσεως, δὲν ἀνέζησε πολλάκις καὶ δὲν ἀναζῇ πάντοτε διὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ;

Ὄχι· οὐδὲν τοῦ Θεοῦ δῶρον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἰσοῦται πρὸς τὸν πολύτιμον τῆς μνήμης αὐτοῦ θησαυρόν, καὶ ἄδικον εἶχε μέγα ὁ δαιμόνιος τοῦ ᾅδου ψάλτης, ἀνακράξας ἐν ὥρᾳ ἴσως βαθείας καὶ ἀνιάτου ἀπογνώσεως τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ῥῆμα·

nessun maggior dolore
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria!

περιπαθέστατα δὲ ἐρωτᾷ αὐτὸν ὁ ποιητικὸς τῆς νέας Γαλλίας ἀετός·

Dante, pourquoi dis-tu qu'il n' est pire misère
Qu' un souvenir heureux dans les jours de douleur?
Quel chagrin t'a dicté cette parole amère,
Cette offense au malheur?

Est-il donc moins vrai que la lumière existe,
Et faut-il l'oublier du moment qu' il fait nuit?
Est-ce bien toi, grande âme, immortellement triste
Est-ce toi qui l'as dit?

Non, par ce pur flambeau, dont la splendeur m'eclaire,
Ce blasphème vanté ne vient pas de ton cœur,
Un souvenir heureux est peut-être sur terre.
Plus vrai que le bonheur!

Ὄχι ἴσως, κύριοι, ἀλλ' ἀληθῶς, ἀλλὰ βεβαίως εἶνε ἀληθεστέρα τῆς εὐτυχίας ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν ἡ εὐτυχὴς ἀνάμνησις, καὶ οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ὅτι συνομολογοῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἔχουσιν εὐδαίμονας σελίδας ἐν τῷ παρελθόντι τοῦ βίου των.

Ἄλλως δέ, καὶ ἂν πρὸς στιγμὴν δὲν ζητήσωμεν παρὰ τῆς καρδίας ἡμῶν τὴν ἀπάντησιν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ νοῦ ἡμῶν ἐξαρτήσωμεν τὸ ζήτημα, εἰς τὸ αὐτὸ δι' ὀλίγων θέλομεν καταλήξει συμπέρασμα. Τί πράττομεν καθ' ἑκάστην πρὸς ἀλλήλους ἀναστρεφόμενοι, τί πράττομεν συνομιλοῦντες, τί πράττομεν ἀναγινώσκοντες; οὐδὲν ἄλλο σχεδὸν ἢ ἀναμιμνησκόμεθα. Εἴτε ἀπὸ τῆς ἰδίας ἡμῶν μνήμης εἴτε ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἄλλων ἀντλοῦμεν τοῦ καθ' ἡμέραν ἡμῶν βίου τὰς διατριβάς, ἤτοι τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν πεῖραν ἢ τὴν πεῖραν τὴν ξένην καλοῦμεν συμπάρεδρον τῶν διανοημάτων ἡμῶν, καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον. Αὗται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ ἀπατηλαὶ καὶ φροῦδαι ἡμῶν ἐλπίδες τὴν μνήμην ἡμῶν ἔχουσιν, εἰ καὶ ἔμμεσον καὶ μεμακρυσμένην μητέρα, καὶ τοῦ παρελθόντος πολλάκις, εἰ καὶ χωρὶς συνειδήσεως, ἀναμιμνησκομένη ἡ διάνοια ἡμῶν, κυοφορεῖ τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον τὸ μέλλον.

Οὕτω κατ' ἀνωτέραν τῆς θείας προνοίας εὐδοκίαν ἅπας ἡμῶν ὁ βίος τρέφεται διὰ τῆς μνήμης. Διὰ τῆς μνήμης τρέφεται ἡ καρδία ἡμῶν· διὰ τῆς μνήμης ἀναφερόμεθα εἰς τοὺς παλαιοὺς ἡμῶν

ἔρωτας, εἰς τὴν παλαιὰν ἡμῶν εὐδαιμονίαν, εἰς τὸ δῦσαν φῶς, εἰς τὸ ἀπομαρανθὲν ἄνθος, εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν καὶ ἐξανεμωθεῖσαν χλόην, καὶ ἀνακτῶμεν οὕτω ἐν ὥρᾳ γλυκείας ἐκστάσεως τὸ ἀπολεσθέν, καὶ ἀγαπῶμεν πάλιν, καὶ εὐδαιμονοῦμεν ἐκ νέου, καὶ ἀνοίγομεν τὸ βεβαρημένον ἡμῶν βλέφαρον πρὸς τὸν ἥλιον τοῦ παρελθόντος, καὶ ἀναπνέομεν τὸ ἄρωμα τοῦ ἀναβιοῦντος ἄνθους τῶν ὀλβίων ἡμῶν ὡρῶν. Διὰ τῆς μνήμης τρέφεται ὁ νοῦς ἡμῶν· διὰ τῆς μνήμης διδασκόμεθα τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις, τοὺς ἄθλους καὶ τὴν δόξαν, τὰ ὀλισθήματα καὶ τὰς ἀτυχίας τῶν προγεγενημένων· διὰ τῆς μνήμης μανθάνομεν ἐκ τῶν παθημάτων ἡμῶν ἢ τῶν ἄλλων, καὶ ἀποτρέπομεν τὸ βῆμα τοῦ βαράθρου, εἰς ὃ ἄλλοι ἐνέπεσον πρὸ ἡμῶν, καὶ καθήμεθα ἀνέτως ὑπὸ τὴν σκιάδα ἣν ἄλλοι πρὸ ἡμῶν παρεσκεύασαν, καὶ ἀκούομεν τῆς φίλης αὐτῶν φωνῆς, καὶ οἰκοδομούμεθα ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῶν, καὶ γοητευόμεθα διὰ τῆς μυστικῆς μελῳδίας τῆς ψυχικῆς αὐτῶν μουσικῆς.

Οὕτω, κύριοι, καὶ ἐγώ, εἰς φίλιον ὑπείκων φώνημα, καὶ τολμῶν νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἐπί τινας στιγμὰς εὐμενῆ ὑμῶν ἀκρόασιν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, εἰς τὰς δέλτους τῆς μνήμης κατέφυγον, καὶ τὰς σελίδας αὐτῆς ἀνὰ μίαν φυλλομετρῶν ἐξέλεξα ἐκείνην, ἧς ἔγραψε τὸ περιεχόμενον οὐχὶ μόνον τῆς καρδίας ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ ἡ μνήμη, καὶ ἧς αἱ γραμμαί, νωπαὶ ἔτι καὶ πρόσφατοι, θέλουσιν, ἐλπίζω, οὐ μόνον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἀφυπνίσει παλμοὺς συμπαθοῦς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν ἡμῶν φωταγωγήσει.

Ἐν τῇ σελίδι ταύτῃ ὑπάρχει γεγραμμένον τὸ ὄνομα: Παναγιώτης Σοῦτσος· ἡ ποιητικὴ ἐκείνη ὕπαρξις, ἥτις πρώτη σχεδὸν ἐπέτειλεν ὑπὲρ τὸν φιλολογικὸν ὁρίζοντα τῆς ἀναγεννηθείσης πατρίδος, ἡ εὐγενὴς ἀλλ᾽ ἀτυχὴς ἐκείνη μορφή, ἥτις ὁρμηθεῖσα ἀπὸ ἡγεμονικῶν μεγάρων, ἀπὸ ἀφθονίας καὶ πλούτου καὶ χλιδῆς, καὶ διὰ μυρίων πικρῶν περιπετειῶν, διὰ στερήσεων καὶ ἀγώνων καὶ πτωχείας ταλαιπωρηθεῖσα, ἐσβέσθη ἐντὸς πενιχροῦ δωματίου, ἐν ψύχει, ἐν σκότει, ἐν ἀπογνώσει.

«Ἂν πρόκειται», ἔγραφε τῷ 1866 εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, γλίσχραν σύνταξιν ἐξαιτούμενος ὁ πάσχων καὶ σχεδὸν λιμώττων Παναγιώτης Σοῦτσος, «ἂν πρόκειται ἵνα μείνω ἄνευ » μέσων θεραπείας ἅμα καὶ ὑπάρξεως, ἤδη ὅτε ἀγωνιῶ, ὁ ὑμνω» δὸς ἐγὼ τοῦ ἀγῶνος, οὐδόλως μεμψιμοιρήσω κατὰ τῆς φιλτά» της καὶ σεβαστῆς μου μητρὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀξίως πράτ» των ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν μου, τοῦ μὲν σφαγέντος ὑπὲρ τῆς » αὐτονομίας τοῦ ἔθνους εἰς τὸ Δραγατσάνιον, τοῦ δὲ ἀποθανόν» τος ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις ὑπὲρ τῆς συνταγματικῆς εὐνομίας τοῦ » ἔθνους, στήσω τὴν πάσχουσαν κεφαλήν μου παρὰ τὸν φίλτα» τον τάφον τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἀλεξάνδρου, κειμένου ἐν τῇ Σμύρνῃ, » καὶ παραδώσω τὸ πνεῦμα ἐνατενίζων τὴν φιλτάτην μου πα» τρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐκεῖνος».

Τοιαῦτα ἔγραφε τότε, πενόμενος καὶ πεινῶν ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος. Μάτην ὅμως ἐξελιπάρει τὸν ἔλεον καὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁ γέρων καὶ ἐγκαταλελειμμένος ποιητής· μάτην ὁ τὴν στιγμὴν ταύτην ἀποτείνων ὑμῖν τὸν λόγον, τμηματαρχῶν τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς παιδείας, προσεπάθησε νὰ ὑποβοηθήσῃ διὰ τῆς ἀσθενοῦς αὐτοῦ φωνῆς τὴν ἱκετευτικὴν τοῦ πένητος ψάλτου λαλιάν. Τὰ κείμενα, οἱ νόμοι, οἱ προϋπολογισμοὶ καὶ αἱ πιστώσεις ἀντέκειντο ἀμείλικτοι εἰς τὸ αἴτημα τοῦ Παναγιώτου, καὶ ὁ Παναγιώτης, τηκόμενος ὁσημέραι καὶ φθίνων..... ὑπὸ τῆς πείνης — ναί, Κύριοι, τῆς πείνης! — ἔφθασεν εἰς τὸν τάφον, εὐτυχῶς οὐχὶ βραδέως καὶ διὰ μακρᾶς ἀγωνίας, ἀλλὰ γοργῷ τῷ ποδί.

Τῆς ὑπάρξεως ταύτης, τῆς τοσοῦτον ποιητικῆς καὶ τοσοῦτον φίλης εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἰχνογραφήσω ἀτελῶς τὴν εἰκόνα δι' ὀλίγων προχείρων καὶ ἀτέχνων γραμμῶν. Τὰς γραμμὰς ὅμως ταύτας δὲν θέλω συναγάγει ἐκ τῶν βιογραφικῶν τοῦ ποιητοῦ λεπτομερειῶν, καθότι, ὡς πρὸς τοῦτο, συγκεφαλαιοῦται δυστυχῶς καὶ τοῦ Παναγιώτου Σούτσου ὁ βίος εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις, εἰς ἅς, κατὰ μοῖραν ἀνεξήγητον, συγ-

κεφαλαιοῦται πολλῶν ποιητῶν ὁ βίος· πολὺ ἠγάπησε, πολὺ ὑπέφερε, μόνος καὶ ἐγκαταλελειμμένος καὶ πένης ἀπέθανε. Τὴν εἰκόνα τοῦ ἕλληνος ποιητοῦ θέλω προσπαθήσει νὰ συντελέσω ἐκ τῶν ἀσμάτων αὐτοῦ, ἐκ τῶν ποιητικῶν τῆς ψυχῆς του ἐμπνεύσεων, ἐκ τῶν μυχίων τῆς καρδίας του παλμῶν.

Δωρήσατέ μοι λοιπόν, κύριοι, ὀλίγας στιγμὰς εὐμενοῦς προσοχῆς, καὶ ἀναμνησθῶμεν ὁμοῦ τῆς φίλης ἐκείνης ποιητικῆς ὑπάρξεως, ἧς τὰς πρώτας ἐκχύσεις ἤκουσαν τὰ ὦτα τῶν πατέρων ἡμῶν, ἧς τὰ πρῶτα μέλη ἐπανηγύρισαν τοὺς ἄθλους τῶν δωρησαμένων ἡμῖν τὸ ἔδαφος τοῦτο, ἐφ' οὗ πατοῦμεν σήμερον. Ἀναμνησθῶμεν τῶν ἀσμάτων τῆς ἀποιχομένης ἀηδόνος, ἥτις πρώτη ἐκελάδησεν ἐπὶ τοῦ νεοθαλοῦς δένδρου τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν· ἀναπολήσωμεν τὰ ἔργα τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ποιητοῦ, καὶ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ παραγωγῆς. Συμπαραλάβωμεν ὅμως εἰς τὴν ἀναδρομὴν ταύτην ὄχι μόνον τῆς καρδίας τὴν μνήμην, ὄχι μόνον τὸν ἐνθουσιασμὸν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν δᾶδα συγχρόνως τῆς κριτικῆς. Ἀναθερμανθῶμεν εἰς τὸ πῦρ τῆς φλεγούσης ἐκείνης ποιητικῆς ἑστίας, ἀλλὰ φωτισθῶμεν συνάμα ἐκ τοῦ παρελθόντος, καὶ οἰκοδομήσωμεν δι' αὐτοῦ τό τε παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἡμῶν τὸ ποιητικόν. Χειροκροτήσωμεν ἔνθυμοι, ἀλλὰ κρίνωμεν ἐπίσης ἀπαθῶς καὶ διδαχθῶμεν προθύμως.

Τρεῖς διαφόρους εἰ καί πως συμπιπτούσας φάσεις παρέχει εἰς τὸν μελετῶντα καὶ ἐξετάζοντα αὐτὸν ὁ φιλολογικὸς τοῦ Παναγιώτου Σούτσου βίος· τὴν λυρικὴν ποίησιν, τὴν δραματικήν, καὶ τὴν πεζογραφίαν, ἧς τὸ μεῖζον μέρος κατέχει ἡ δημοσιογραφία. Εἶπον δέ, ὅτι συμπίπτουσί πως αἱ τρεῖς αὗται φάσεις, διότι κατὰ βάθος καὶ κυρίως ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος εἶνε λυρικὸς ποιητής· ὁ λυρισμὸς δὲ αὐτοῦ προφαίνει κατάδηλος καὶ ἐπικρατῶν οὐ μόνον ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πεζοῖς αὐτοῦ ἔργοις, ἅτινα δὲν θέλουσιν ἀποτελέσει ἀντικείμενον τῆς ὁμιλίας ταύτης, ἐν ταῖς μυθιστορίαις δηλ. αὐτοῦ, ἐν τοῖς ῥητο-

ρικοῖς του λόγοις καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολιτικοῖς ἄρθροις, ἅτινα ἐπλήρουν τὸν Ἥλιον. Οὐ μόνον δὲ κυρίως καὶ ἐπὶ πᾶσι λυρικὴ εἶνε ἡ ποίησις τοῦ Παναγιώτου, ἀλλὰ καὶ ἡ λυρικωτάτη τῶν λυρικῶν ποιήσεων, διότι εἶνε ποίησις κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενική. Ἄς μοὶ ἐπιτρέψωσι δὲ οἱ δικαίως μειδιῶντες τῶν ἀκροατῶν μου νὰ σταματήσω ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν ἰδιότροπον ἐκείνην λέξιν ὑποκειμενική, ἥτις καὶ περαιτέρω ἴσως θὰ εἰσολισθήσῃ που κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ὁμιλίαν ταύτην, ἵνα ὑποσημάνω αὐτοῖς δι' ὀλίγων, ὅτι ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἡ σημερινὴ αἰσθητικὴ χαρακτηρίζει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὅπερ ἐκ τῶν μυχίων αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ ἐκπηγάζον καὶ τὸν ἰδιαίτατον αὐτοῦ ψυχικὸν κόσμον ἐκπροσωποῦν, φέρει πρόδηλον τὸν τύπον τῆς ἀτομικότητός του, καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ποίησιν, καθ' ἣν ὁ ποιητής, ἀποτασσόμενος οὕτως εἰπεῖν ἑαυτῷ καὶ τὸν ἔξω κόσμον εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων, ἐκεῖνον ἀντικατροπτίζει εἰς τοὺς ἀναγνώστας του. Οὕτως ὁ μὲν ὑποκειμενικὸς ποιητὴς μεταδίδει ἑαυτὸν εἰς τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, ὁ δὲ ἀντικειμενικὸς ἀναλαμβάνει τὸν ἔξω κόσμον εἰς ἑαυτόν. Ἐκεῖνον μὲν ἰδίως χαρακτηρίζει βαθύτης αἰσθήματος, τοῦτον δὲ διανοίας ὕψος καὶ φαντασίας ζωηρότης· ἐκεῖνος εἶνε μᾶλλον αὐτὸς ὁ ἴδιος, οὗτος δὲ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀναγνῶσταί του· ἐκεῖνος εἶνε κατ' ἐξοχὴν λυρικὸς ποιητής, οὗτος δὲ σημεῖον ἑνώσεως μεταξὺ λυρικῆς καὶ ἐπικῆς ποιήσεως.

Διὰ τοῦτο εἶπον πρὸ μικροῦ, ὅτι ἡ λυρικὴ τοῦ Παναγιώτου Σούτσου ποίησις εἶνε ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενική.

Πρώτην συλλογὴν λυρικῶν ποιήσεων ἐξέδωκεν ὁ Σοῦτσος τὴν μετὰ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Ὁδοιπόρου του συνδημοσιευθεῖσαν ἐν ἔτει 1831 ὑπὸ τοὺς δύο τίτλους Ἐρωτικὰ καὶ Ἐλεγεῖα· δευτέραν τὴν Κιθάραν του ἐν ἔτει 1835, καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ διαφόρους καιροὺς ὀλίγα τινὰ ἀλλ' ἀπεσπασμένα λυρικὰ ποιήματα, ἐν οἷς καὶ τὴν Ὠδὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Α'. Ναπολέοντα ἐν ἔτει 1841, ἣν καὶ συνεξέδωκε κατόπιν μετὰ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ Ὁδοιπόρου.

Δύο κυρίως ἐξέχοντα καὶ ἐπικρατοῦντα αἰσθήματα διήκουσι δι' ὅλης τῆς λυρικῆς ποιήσεως τοῦ Παναγιώτου· πατριωτισμὸς ἄκρατος καὶ θερμός, καὶ βαθεῖα μελαγχολία, εἰς προφανῆ πολλάκις προερχομένη ἀντίθεσιν πρὸς τὰς εὐθύμους ἐμπνεύσεις, ἃς ἀρύεται ὁ ποιητὴς ἐκ τῆς θέας τῆς μειδιώσης ἑλληνικῆς φύσεως. Καὶ εἰς ἐκεῖνον μέν, εἰς τὸν φλογερὸν καὶ ζηλότυπον ἔρωτα τοῦ ποιητοῦ πρὸς πᾶν ὅ,τι ἑλληνικόν, πρὸς αὐτὸ τὸ χῶμα, τὸν ἥλιον καὶ τὴν χλόην τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς, ὀφείλονται οὐ μόνον τὰ καθ' αὐτὸ πατριωτικώτατα τῶν ποιημάτων του, ἡ ἐξύμνησις τῶν μεγάλων τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος μαχητῶν, τὰ πολιτικά του ἐλεγεῖα, αἱ δριμεῖαι πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἀποστροφαί, αἱ περιπαθεῖς ἀναμνήσεις τῶν πολεμικῶν τῆς Ἑλλάδος καιρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαφρὰ ποιημάτιά του, τὰ πλήρη ζωῆς καὶ φαιδρότητος, ἐν οἷς τοσοῦτον εὐθύμως καὶ ἐπιχαρίτως ἀντικατοπτρίζεται ἡ συμβολικὴ ἐκείνη τοῦ Λουθήρου βιωτικὴ θεότης· οἶνος καὶ ᾆσμα καὶ γυνή. Εἰς τὴν μελαγχολίαν δὲ τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὴν βαρύθυμον ἀηδίαν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀπάθειαν πρὸς τὴν ζῶσαν καὶ μειδιῶσαν κύκλῳ φύσιν, ἀποδοτέοι οἱ θρῆνοι αὐτοῦ καὶ οἱ κοπετοὶ ἐπὶ τῷ θανάτῳ φανταστικῆς πολλάκις ἐρωμένης, αἱ κατάραι τοῦ βίου, ἡ ἀπόγνωσις αὐτοῦ, αἱ μετὰ μελανῶν σκιῶν συνομιλίαι του, τὰ φάσματα καὶ τὰ μεσονύκτια, οἱ κόρακες καὶ αἱ κυπάρισσοι, ἅτινα πάντα πληροῦσι τὸ ἄλλο εἶδος τῶν λυρικῶν του ποιημάτων. Ἐκεῖ, ἐν ταῖς πατριωτικαῖς αὐτοῦ ἐμπνεύσεσιν, εἶνε ἕλλην ποιητὴς ὁ Παναγιώτης· ἐδῶ, ἐν τῇ μελαγχολίᾳ καὶ τῇ ἀπογνώσει του, εἶνε ποιητὴς ξένος.

Ναί, κύριοι, ξένος.

Ἐτελεῖτο τότε, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος, παράδοξος ποιητικὴ ζύμωσις καθ' ὅλην τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην, καὶ ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ. Ἡ διπλῆ ἀπελπισίας κραυγή, ἣν δύο μεγάλα τοῦ αἰῶνος πνεύματα, ὁ Byron ἐξ ἑνὸς διὰ τοῦ ***Manfred*** καὶ ὁ Göthe ἐξ ἑτέρου διὰ τοῦ ***Faust***, ἐξέβα-

λον, ἀπογνόντες τὴν λύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου προβλήματος, καὶ καταρώμενοι ἑαυτοὺς καὶ τὴν ὕπαρξιν, καὶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν κόσμον σύμπαντα, εἰς οὗ τὸ πεπερασμένον προσέκρουον οἱ πόθοι αὐτῶν καὶ ἡ τοῦ ἀγνώστου ἔρευνά των, ἀντήχησεν ἀπὸ καρδίας εἰς καρδίαν καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἀνὰ πᾶσαν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ παρήγαγε τὴν βαθεῖαν ἐκείνην, οὐχὶ πλέον μελαγχολίαν, οὐχὶ μισανθρωπίαν, ἀλλ' αὐτόχρημα μισοκοσμίαν, δι' ἧς ἐπὶ δεκάδας ὅλας ἐτῶν ἐποτίσθη ψευδῆ καὶ δηλητηριώδη ποίησιν ὁ κόσμος ὁλόκληρος. Τοσοῦτον εἶχε τὸ μαγικὸν θέλγητρον ὁ ἐπὶ φανтασταῖς ὀδύναις παράδοξος ἐκεῖνος ἀλλὰ καὶ μελωδικὸς πολλάκις θρῆνος, τοσοῦτον εἶχε γόητρον ἡ ἀνίατος ἐκείνη τοῦ βίου ἀπόγνωσις, ἡ ἀπέναντι ψευδοῦς, ἀνυπάρκτου καὶ ἀδυνάτου κόσμου κατάρα τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ φαιδρὰς τείνοντος τὰς ἀγκάλας πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ἀληθῆ νόσον ἔσπειραν ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἐν τῷ ποιητικῷ κόσμῳ αἱ ποιήσεις τοῦ Βύρωνος καὶ ὁ Βέρτερος τοῦ Göthe, ἡ *Attala* καὶ ὁ *René* τοῦ Chateaubriand, ἡ Κόριννα τῆς Staël καὶ αἱ Μελέται τοῦ Λαμαρτίνου, τὴν νόσον ἐκείνην, ἣν προσφυέστατα ἀπεκάλεσαν Weltschmerz οἱ Γερμανοί. Τοσοῦτον δὲ ἡ ἀσθένεια ἐκείνη ἐγένετο τοῦ συρμοῦ, τοσοῦτον ἠγαπῶντο καὶ ἐχειροκροτοῦντο τὰ νοσηρὰ ἀποκυήματα φθισιώσης καρδίας καὶ καὶ ἐγκεφάλου φλεγμαίνοντος, τοσοῦτον ἀπλήστως ἐζητεῖτο καὶ ἀπληστότερον κατεπίνετο τὸ παράδοξον φίλτρον τῶν ποιήσεων τῆς σχολῆς ἐκείνης, ὥστε πᾶς τῶν χρόνων ἐκείνων ποιητὴς ἀπαραίτητον ἐνόμιζε καθῆκον καὶ ἀναπόφευκτον φόρον εἰς τὸν συρμὸν τῆς ἐποχῆς νὰ προσθέσῃ καὶ αὐτὸς τὸν στεναγμόν του, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, μύχιον ἢ δάνειον, εἰς τὴν παγκόσμιον τῶν στεναγμῶν συναυλίαν, ἥτις παντὶ σθένει ἠγωνίζετο νὰ μεταπλάσῃ τὸν κόσμον εἰς ἄβυσσον θρήνων καὶ κοπετῶν.

Τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἐπήρειαν τῆς ποιητικῆς ἐκείνης ἐπιδημίας ὑπέστη φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος· καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ἐν τοῖς μελαγχολικοῖς καὶ μεστοῖς ἀπογνώσεως ποιήμασιν αὐτοῦ εἶνε ξένος ποιητὴς ὁ Παναγιώτης. Ξέ-

νος ἐπίσης ποιητὴς ἀπέμεινεν ἐν τοῖς ὀλίγοις αὐτοῦ ἀντικειμενικοῖς ποιήμασιν, οἷον τὸ σχετικῶς κάλλιον τῶν ἄλλων, ἡ Ὠδὴ αὐτοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ καθόλου χρωματισμῷ τῶν μελαγχολικῶν αὐτοῦ ποιήσεων φέρει τὸ γνώρισμα τοῦ ὀθνείου καὶ τὸν τύπον τῆς μιμήσεως ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἕκαστον ὑπακούεται πολλαχοῦ ἡ ἠχὼ ξένης λαλιᾶς, καὶ ἄκουσα φέρεται ἡ μνήμη πρὸς τὰ ὀθνεῖα πρωτότυπα.

Οὕτως, ἐν παραδείγματι, ἀκούσατε τὸ ποίημα αὐτοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον Ἐκκλησία, ὅπερ φέρεται τελευταῖον ἐν τῇ Κιθάρᾳ του.

Εἰς τῆς νυκτὸς τὴν σιωπὴν μὲ τεθλιμμένας φρένας
προσεύχεται καὶ ἀγρυπνεῖ μεταξὺ τάφων ἕνας.
Τίς εἶν' αὐτός; ὁ ποιητὴς ὁ ζῶν χωρὶς ἐλπίδα,
καὶ βαρυνθεὶς τὸν βίον του, καὶ κλαίων τὴν πατρίδα.

Τὸ μέτωπόν του κατηφές, ὡς τῶν μνημάτων λύχνος,
τοῦ ἐσωτερικοῦ φωτὸς ἀφίνει ἔξω ἴχνος·
ὡς τάφος στέκει ἄφωνος, καὶ τὸ μειδίαμά του
μειδίαμα εἶνε νεκροῦ, καὶ γέλως τοῦ θανάτου.

Ἂν ποῦς ἐδῶ συγγενικὸς τὰ ἴχνη του ζητήσῃ,
«τί ἔγεινεν ὁ ποιητής» κανεὶς ἂν ἐρωτήσῃ,
ἂς τὸν εἰπῇ ὁ ἱερεὺς τῆς ἐκκλησίας ταύτης·
λιμένα εὗρ' ἐδῶ γλυκὺν ὁ ναυαγήσας ναύτης.

Πολλάκις ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ὑψηλῆς φιλύρας
τὴν μελωδίαν ἔχυσε τῆς κλαυθμηρᾶς του λύρας,
καὶ θνήσκων 'πανηγύριζε τὴν θνήσκουσαν πατρίδα·
'ς τὸ δένδρον τῆς ἀγάπης του χθὲς ὅμως δὲν τὸν εἶδα.

Καὶ σήμερον τοῦ οἴκου του τὰς θύρας ἀνοιγμένας
τὰς εὗρον, κ' εἶδον νεκρικὰς λαμπάδας ἀναμμένας·
τὸν ἔφεραν εἰς τὸν ναὸν μὲ λύπης βραδὺ βῆμα.
Πλησίασε καὶ κύτταξε τί ἔγραψαν 'ς τὸ μνῆμα·

«Ἐνταῦθα κεῖται ὑπ' αὐτὸν τὸν ἕνα τῆς γῆς πῆχυν
ἀγνώριστός τις ποιητὴς 'ς τὴν δόξαν καὶ 'ς τὴν τύχην·
ἁμαρτωλὴν καὶ ἀσθενῆ καρδίαν εἶχεν ἴσως,
πλὴν δὲν ἐγνώρισε ποτὲ τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος.

Ἀπὸ τὴν πλέον τρυφερὰν κι' ἀθώαν ἡλικίαν
ἁγνὸν συνέλαβ' ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν,
καὶ εἰς τὴν γῆν νὰ τὴν ἰδῇ ὁπόταν ἀπελπίσθη,
ἐστράφη πρὸς τὸν οὐρανὸν κ' ἐκεῖ ἐλλιμενίσθη.

Τίς, ὁπωσοῦν ἐξοικειωμένος πρὸς τὰ προϊόντα τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας, δὲν ἀναγνωρίζει ὑπὸ τοὺς στίχους τούτους, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς, τὸ Ἀγροτικὸν Κοιμητήριον τοῦ Gray; Τίς ἀναγινώσκων τὴν Θάλασσαν τῆς Ἀττικῆς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν Λίμνην τοῦ Λαμαρτίνου; τίς ἐν τῷ ποιήματι ὁ Θάνατός της δὲν ἀναπολεῖ τὴν Μόνωσιν καὶ τὸ Φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ γάλλου ποιητοῦ; τίς τέλος, τὴν Ὠδὴν εἰς τὸν Ναπολέοντα διατρέχων, δὲν ἀναμιμνήσκεται συγχρόνως καὶ τοῦ Béranger, καὶ τοῦ Manzoni, καὶ τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τοῦ Victor Hugo;

Τὸ νόσημα ἐκεῖνο τῆς μελαγχολίας καὶ τῆς ἀπογνώσεως, τοῦ ἐν παντὶ στεναγμοῦ καὶ θρήνου τοσοῦτον βαθέως εἶχε ποτίσει οὐχὶ τὴν καρδίαν ἀλλὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ, ὥστε καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πατριωτικοῖς καὶ γνησίως ἑλληνικοῖς αὐτοῦ ποιήμασι διαφαίνονταί που ἐλαφρά τινα καὶ ἀσθενῆ αὐτοῦ συμπτώματα, ἅτινα ὅμως πνίγονται τάχιστα καὶ ἀφανίζονται ὑπὸ τοὺς ὑγιεῖς καὶ ζωηροὺς παλμοὺς τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ καρδίας.

Οὕτω δὲ πολλάκις καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐν τῇ μελαγχολικῇ αὐτοῦ ποιήσει τρέπει ἐπὶ τὸ πατριωτικώτερον ὁ ποιητὴς τὰς μελανὰς αὐτοῦ ἰδέας, καὶ τῆς πατρίδος τὸ αἴσθημα παριστᾷ ὡς ἀφορμὴν αὐτῶν καὶ ἀφετηρίαν. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοῦ φύσις ἐπανίσταται κατὰ τῶν συνθηματικῶν καὶ ψευδῶν ἐμπνεύσεων τῆς Δύσεως, καὶ ἀκτὶς γλυκυτέρας πως δυσθυμίας φωτίζει τότε τὸν μελανὸν ὁρίζοντα, ὃν συννεφοῖ περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἡ ξένη μίμησις.

Εὐτυχῶς ὅμως τὰ τοιαῦτα τοῦ Παναγιώτου ποιήματα, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ ἡ ἐκ δανείου δυσθυμία καὶ ὁ ἐξ ὑποβολῆς οὕτως εἰπεῖν θρῆνος, οὔτε τὰ πλεῖστα οὔτε τὰ κάλλιστα εἶνε τῶν προϊόντων τῆς γλυκείας αὐτοῦ Μούσης. Ἄφθονος ἀντὶ τῶν ὀλίγων ἐκείνων πρόκειται ἡμῖν ὁ θησαυρὸς τῶν γνησίων ἑλληνικῶν αὐτοῦ ποιημάτων, ἐν οἷς ἀκούομεν πλήρη ζωῆς καὶ ὑγείας σφύζουσαν τὴν νεανικὴν αὐτοῦ καρδίαν, ἐν οἷς διαλάμπει ἀλήθεια αἰσθήματος ἀπαραμείωτος, ἐφ' ὧν ἀκτινοβολεῖ φαιδρὸς ὁ ἥλιος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἔρως τῆς ζωῆς, ὁ πόθος τοῦ εὐγενοῦς, ἡ λατρεία τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὡραίου.

Τὸ πρόσφατον ἔτι τότε καὶ δόξαν ἀπαυγάζον παρελθὸν τῆς πατρίδος, αἱ μάχαι καὶ αἱ νῖκαι τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἀγῶνος, αἱ δάφναι τῶν ἡρώων αὐτῆς, τὸ μνημόσυνον τῶν μαρτύρων της, ἰδοὺ ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς τῶν λυρικῶν ποιήσεων τοῦ Παναγιώτου. Ἡ νέα δι' αὐτὸν Ἑλλὰς ἔχει πως βαρύθυμον τὴν ὄψιν· ἀτενίζει πρὸς τὸ παρελθὸν αὐτῆς καὶ τὸ ὄμμα της ἀστράπτει ἐξ ὑπερηφανείας, προσβλέπει τὸ μέλλον αὐτῆς καὶ τὸ στῆθός της πάλλει ὑπ' ἐλπίδος· ἀλλὰ τρέπει ὅμως τὸ βλέμμα ἐπὶ τὸ παρόν, βλέπει τὰ ἀναγκαῖα πολλάκις τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων κακά, καὶ δυσανασχετεῖ, καὶ ὀργίζεται, καὶ ἀγανακτήσεως κραυγὴ ῥηγνύει τὰ στήθη της. Ἀλλ' ἡ κραυγὴ αὕτη δὲν εἶνε φώνημα πένθους καὶ ἀπογνώσεως, δὲν ἐλέγχει τὴν ἀνέλπιδα ἐκείνην μελαγχολίαν, ἥτις ἀνωτέρω ἐνέπνεε τὴν Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ· ὄχι! εἶνε φωνὴ πλήρης ζωῆς, εἶνε παλμὸς στήθους ζῶντος, εἶνε σφυγμὸς καρδίας πατριώτιδος, ἀγανακτούσης μέν, ἀλλ' ἐλπιζούσης πάντοτε ἐπὶ τὰς

δυνάμεις τοῦ ἔθνους καὶ τὸ μέλλον αὐτοῦ, καὶ ὀσφραινομένης τῆς νωπῆς ἔτι δάφνης, ἥτις ἔστεφε τὸ εὐγενὲς μέτωπον τῆς ἀγωνισαμένης πατρίδος.

Εἰς τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ Παναγιώτου Σούτσου συγκεφαλαιοῦται καὶ κορυφοῦται οὕτως εἰπεῖν ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ δόξα, καὶ διὰ τῶν ἀσμάτων τούτων ἔστησεν ἑαυτῷ ὁ ποιητὴς περίβλεπτον θρόνον ἐπὶ τοῦ νέου ἡμῶν Παρνασσοῦ καὶ κατέκτησε τὸν τίτλον ἀληθοῦς ἐθνικοῦ ποιητοῦ.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ ἀποσπάσω τινὰ τῶν βαρυτίμων αὐτῶν κειμηλίων ἐκ τοῦ χρυσοῦ των ὁρμαθοῦ, καὶ νὰ ἀναμνήσω ὑμᾶς ἐπί τινας στιγμὰς αἰσθητότερον τὸν προσφιλῆ ἐθνικὸν ἡμῶν ψάλτην.

Ἀκούσατε τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἀγῶνος·

Μὴ ἐλεύθεραις ἰδέαις!
ταῖς ὡραίαις, τὸ κρασί,
τὸ κρασὶ καὶ ταῖς ὡραίαις
ψάλε λύρα μου χρυσῆ!

Ἡ ἐλευθερία, βλέπεις, βαρὺν ὕπνον ἐκοιμήθη,
καὶ τὰ ὄνειρά της εἶνε μάταια καὶ λυπηρά·
τῆς ἐπαναστάσεώς μας τὸ πῦρ ἔσβυσε κ' ἐχύθη,
τοῦ κρατῆρός της μᾶς μένει τέφρα μόνον ῥυπαρά.
Τὴν ἡρωϊκὴν Ἑλλάδα Ἑλλὰς χαύνη καὶ δειλή,
καὶ τοὺς γίγαντας πυγμαίων διαδέχεται φυλή!
Τῶν ἡρώων μας τὰ ἔργα λησμονοῦνται τὰ γενναῖα,
καὶ ὀνόματα ἐμβαίνουν εἰς τὸ ἔθνος ἄλλα, νέα,
κ' ἐγώ, ψάλτης τοῦ ἀγῶνος, ἔμεινα εἰς κόσμον νέον,
ὅμοιος μὲ γηραλέον
μὲ παλαιωμένον πεῦκον πεδιάδος γυμνωμένης,
ὅπου βλέπεις ἐμφυτεύσεις χθεσινῆς χειρὸς καὶ ξένης.

Μὴ ἐλεύθεραις ἰδέαις!
ταῖς ὡραίαις, τὸ κρασί,

τὸ κρασὶ καὶ ταὶς ὡραίαις
ψάλε λύρα μου χρυσῆ!

Τῆς ἁγίας Λαύρας χαῖρε συμμαχί' ἀχαϊκή!
Καὶ σεῖς χαίρετε τοῦ γένους πρῶτοι χρόν' ἡρωϊκοί,
καὶ σεῖς πρῶτοι ἀποστάται, χωρικοὶ τῆς 'Αρκαδίας,
τέκνα τῆς ἐλευθερίας,
τρέξαντες εἰς τὴν φωνήν της μὲ τὰ δρέπανα 'ς τὰς χεῖρας
'ς τοῦ Ναυπλίου, 'ς τῆς Κορίνθου, 'ς τῆς Τριπολιτζᾶς τὰς θύρας.
Πόσον ἐλαμπρύνθη τότε ἡ ὡς κρύσταλλον λευκή,
ἀληθῶς ἡρωϊκή,
φουστανέλλα μας, ἡ τόσον σήμερον ἀπεῤῥιμμένη.
Ἡ ἐλευθερία τότε μ' αὐτὴν ἔτρεχ' ἐνδυμένη,
καὶ ἡ βόμβα της ὡς ὕλας 'ς τὸν ἀέρα φλογισμένας
σκῆπτρα ἔχυνε θραυσμένα καὶ ἀλύσους συντριμμένας.

Μὴ ἐλεύθεραις ἰδέαις,
ταὶς ὡραίαις, τὸ κρασί,
τὸ κρασὶ καὶ ταὶς ὡραίαις
ψάλε λύρα μου χρυσῆ!

Τώρα τρέξατε σεῖς ξένοι, καὶ κυκλώσατε τὸν θρόνον.
Ὁ δικός μας νοῦς 'ς τοὺς βράχους ἐπαχύνθη τόσον χρόνον!
Δὲν ἠξεύρουν νὰ χαϊδεύουν χέρι' ἁδρὰ 'πὸ τὸ τουφέκι·
καὶ τὰ χείλη μας ἀκόμα μελανὰ 'πὸ τὸ φυσέκι,
μὲ τὸ στόμα μας σχισμένον,
γλυκεῖς ἤχους δὲν ἠξεύρουν κολακευτικῶν ἐπαίνων
Καλλωπίζεσθε σεῖς τώρα μὲ λαμπρὰς ἐνδυμασίας,
μὲ βασιλικὰς ταινίας·
ἔχομεν κ' ἡμεῖς ταινίας καὶ στολὰς πλέον ὡραίας·
τὰ παράσημά μας εἶνε αἱ ἀθάνατοι πληγαί μας,
καὶ μὲ ὅσας 'ς τοὺς πολέμους ἐχθρῶν πήραμεν σημαίας
κρύπτοντ' εὔκολα αἱ σάρκες αἱ ἀνδρεῖαι καὶ γυμναί μας.

Ἐνταῦθα ἀποκαλύπτεται ἐν ὅλῳ αὐτοῦ τῷ ἐνθουσιασμῷ ὁ νεαρὸς ἐθνικὸς ποιητής, οὗτινος ἡ καρδία πάλλει εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος καὶ ἡ φαντασία ἀναπτεροῦται ὑπὸ τὴν ἱερὰν πνοὴν τῆς δόξης της. Τὸν αὐτὸν τύπον φέρουσι καὶ Ἡ 25 Μαρτίου, ἢ τὰ Γενέθλια τῆς Ἑλλάδος, ὡς ποιητικώτατα ἀποκαλεῖ τὴν μεγάλην ἡμέραν ὁ ποιητής, Τὸ Μνημόσυνον τῶν ἀποθανόντων ἡρώων μας, Αἱ παλαιαὶ ἐνθυμήσεις μου, Ἡ Ἑλλὰς τοῦ ἀγῶνος, Ἡ ἐρωμένη μου φοροῦσα τὰ ἐνδύματα τῆς Ἐλευθερίας, Τὸ ὄνειρον τῆς Ἐπαναστάσεώς μας, καὶ ἅπαντα σχεδὸν τὰ ποιήματα τοῦ πρώτου μέρους τῆς Κιθάρας. Τὸν αὐτὸν γνήσιον ἑλληνικὸν ἐνθουσιασμὸν ἀποπνέει ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν Μιαούλην ἀποθανόντα·

Δὲν ἀπέθανε

λέγει ὁ ποιητής,

ὁπότε ἔκαιεν εἰς τὴν Μεθώνην
ἕνα στόλον μετὰ κρότου,
καὶ δὲν ἔλαβε τὴν τέφραν τῆς πυρᾶς λευκὴν σινδόνην,
οὔτε ξυλοκράββατόν του στέλεχος ἑνὸς δικρότου.

Ἀλλ' εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν πόσην ἔδειξεν ἀνδρείαν!
Πρὸς τὸν θάνατον ἐστράφη,
καὶ τοῦ χάρωνος τὸ πλοῖον εἶδε μ' ὅσην ἀφοβίαν
ἔβλεπεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἐχθρῶν τὰ πυκνὰ σκάφη.

Τὸν ἀγαπητὸν Μονάρχην εἰς τὰ ἔσχατά του πλέον
μὲ καρδίας εἶδε πόνον,
τοὺς υἱούς του καὶ τὸ ἔθνος τοῦ ἐσύστησεν ἐκπνέων,
καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν χεῖρα ἥτις ἔπλασε τὸν θρόνον.
. . . .

Τώρα κεῖται . . . . . Γεγραμμέναι πόσαι ἡμιθέου πράξεις
εἰς τὸ μέγα μέτωπόν του!
Ὦ ἐχθρέ! χωρὶς νὰ τρέμῃς τώρα μόνον νὰ κυττάξῃς
τώρα μόνον κατὰ πρῶτον δύνασαι τὸ πρόσωπόν του.

. . . .

Ἀλλοίαν φάσιν, γνησίαν ὅμως πάντοτε καὶ ἐπίσης ἀληθῶς ἑλληνικήν, παρέχουσιν ἡμῖν τὰ οὐχὶ πλέον τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἀλλὰ τὰς καλλονὰς τῆς ἑλληνικῆς φύσεως ἐξυμνοῦντα ποιήματα τοῦ Παναγιώτου. Ἡ διαύγεια τῆς ἑλληνικῆς ἀτμοσφαίρας, τὸ φῶς τοῦ κυανοῦ τῆς Ἑλλάδος οὐρανοῦ, ἡ σμαραγδίνη τῶν πεδιάδων της χλόη, ὁ ψίθυρος τῶν ῥυακίων της, ἡ δρόσος τῶν τοπείων αὐτῆς, ἀντανακλῶνται τοσοῦτον ἁρμονικῶς εἰς τὰς τοιούτου εἴδους ποιήσεις τοῦ Σούτσου, ὥστε ἀναγινώσκων τις αὐτάς, νομίζει ἑαυτὸν ὡσεὶ διὰ μαγικῆς γοητείας μεταφερόμενον εἰς κατάφυτόν τινα κοιλάδα τῆς Μεσσηνίας, παρὰ τὰς ὄχθας μορμύροντος ῥεύματος, ὑπὸ τὸ ἀμφίβολον ἀλλὰ γλυκὺ σκιόφως τῆς θαλερᾶς θολίας ἀκμαίου δάσους·

Ἐ τῆς κουκουναριᾶς τὸν ἴσκιο

φωνεῖ ὁ ποιητὴς πρὸς τὴν ἐρωμένην του,

στέκομαι πολλαὶς φοραὶς
καὶ τῶν χωρικῶν κυττάζω ταὶς ἁπλοϊκαὶς χαραίς.
Ἐτὸ νερὸ ἐδῶ μιὰ νέα τ' ἄσπρα χέρια της δροσίζει,
καὶ 'ς ταὶς ῥοδοδάφναις ἄλλη τὸ μωρό της νανουρίζει.
Ἐκεῖ ἕν' ἁπλὸ παιδάκι ῥίχνει γρῖπο 'ς τὸ ποτάμι,
χρυσᾶ ψάρια πιάνει ἄλλο παρεκεῖ μὲ τὸ καλάμι·
κι' ὁ βοσκὸς μὲ τὴ βοσκή του ξαπλωμένος 'ς τὰ λουλούδια
τὸν αὐλό του συντροφεύει μὲ ποιμενικὰ τραγούδια.
Πῶς ἐσὺ βοσκὴ δὲν εἶσαι, πῶς βοσκὸς δὲν εἶμ' ἐγώ,
καὶ μαζή σου 'ς τὸ λειβάδι

καὶ μαζή σου ἀπ' ἀρνάκια τρυφερὰ δὲν ὁδηγῶ
ἕνα εὔμορφο κοπάδι ;
Ἄφησε τὰς πόλεις, κ' ἔλα, τῆς ψυχῆς μου φιληνάδα
'ς τὴν δροσιά, 'ς τὴν πρασινάδα,
Καὶ τὴν παπαροῦνα βάλε τὴν ἁπλῆ καὶ χωρικὴ
'ς τὰ μαλλάκια σου ἐπάνω.
'Σ τὸ ἀσπρόκρινό σου στῆθος, 'ς τὸ φιλί σου τὸ γλυκὺ
καὶ 'ς ταὶς βρύσαις καὶ 'ς τὰ δάση βοσκὸς εἴθε νὰ πεθάνω

Οὐδεὶς ἴσως ἐκ τῶν νέων ἑλλήνων ποιητῶν ᾐσθάνθη κάλλιον τοῦ Παναγιώτου Σούτσου τὴν καλλονὴν καὶ τὰ θέλγητρα τῆς ἑλληνίδος φύσεως, οὔτε ὕμνησεν αὐτὰ περιπαθέστερον, ἀληθέστερον καὶ μελῳδικώτερον.

Μετὰ τὴν βραχεῖαν ταύτην καὶ ἐκ περιωπῆς ἐπισκόπησιν τῶν παλαιοτέρων λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Παναγιώτου, εὐχερέστατον ὑπολείπεται ἡμῖν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ξένος ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος εἶνε πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ ἕλληνος ποιητοῦ. Ὁσάκις ὁ ποιητὴς ἡμῶν ξένας ἥρμοσεν εἰς τὴν κιθάραν αὐτοῦ χορδάς, καὶ καθίσας ὑπὸ τὸν φανταστὸν συννεφῆ τῆς ἑσπερίας οὐρανόν, ὀθνείους ἐστέναξε στεναγμοὺς καὶ ξένους ἐθρήνησε θρήνους, οὐδὲν σχεδὸν ἔψαλε καλὸν καὶ γενναῖον· ὁσάκις ὅμως τῆς νεαρᾶς καὶ ζώσης αὐτοῦ καρδίας ἤκουσε τὴν φωνήν, ὁσάκις δὲν ἔκλεισε ἀλλ' ἤνοιξε τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁσάκις εἰς τὰ στήθη αὐτοῦ ἀντήχησεν οὐχὶ τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ Λαμαρτίνου ἡ καταρωμένη καὶ βλασφημοῦσα καὶ θρηνώδης λαλιά, ἀλλὰ τὸ φαιδρὸν φώνημα τῆς ἑλληνικῆς ἀηδόνος, ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἀνεδείχθη ἀληθὴς ἐθνικὸς ποιητής, οὗτινος τὰ μελῳδήματα ἔψαλλον οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ συγκινήσεως, ἐπαναλαμβάνομεν ἡμεῖς σήμερον, συμπαθῆ τελοῦντες εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ φόρον, καὶ θέλουσιν εὐλαβῶς ἀπομνημονεύσει αἱ μέλλουσαι γενεαί. Οὐχὶ δὲ μόνον ἐν τῇ καθόλου χροιᾷ τῆς ποιήσεως, ἐν τῷ γενικῷ αὐτῆς χαρακτῆρι καὶ τῇ ἐσω-

τερικῇ της ἀξίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθέκαστα, κατά τε τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν διάπλασιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς στιχουργίας, παρατηρεῖται ἡ μεγάλη ἐκείνη διαφορὰ μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων τῶν ποιημάτων τοῦ Παναγιώτου. Ἐνταῦθα διαύγεια ἐννοίας καὶ ἀκρίβεια ἐκφράσεως, ἐκεῖ σκοτεινότης καὶ πολλαχοῦ ἀκυρολογία· ἐνταῦθα φυσικὴ καὶ ἀβίαστος ἡ φράσις, ἐκεῖ περιτετεχνημένη· ἐνταῦθα ἐγκράτεια περὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἐκεῖ πλατυσμοί πολλάκις ἀφόρητοι καὶ ὄγκος λέξεων, καὶ κόμπος ληκύθειος καὶ φράσεις συνθηματικαί, ἠχηραὶ μὲν καὶ μεγάλαι, ἀλλὰ κεναὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐξωτερικῶς μόνον στίλβουσαι. Ἔστω καὶ τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κύρους τῆς μεγάλης ἀληθείας, ὅτι τὸ ἴδιον εἶνε πάντοτε κάλλιον καὶ πάντοτε προτιμότερον τοῦ δανείου· ἀλλ' ἔστω συγχρόνως εἰς ὑποθήκην ἡμῶν τῶν νεωτέρων, οἵτινες δυστυχῶς καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους τούτους χρόνους τοσοῦτον εὐαρέστως τείνομεν πολλάκις τὸ οὖς πρὸς τὴν λαλιὰν τῆς ξένης μούσης, καὶ πρὸς ἀλλοτρίας ἐμπνεύσεις ἁρμόζομεν τὰς χορδὰς τῆς λύρας ἡμῶν. Οὐδέποτε φέρουσιν εἰς ὕψος τὰ ξένα πτερά, ὅσον καλῶς καὶ ἂν προσαρμοσθῶσιν εἰς τοὺς ὤμους ἡμῶν, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ καλλιφωνοτάτη ἠχὼ εἶνε ἀσθενεστέρα πάντοτε τοῦ μετριωτάτου ἤχου.

Ἄλλως δὲ διατί ἡμεῖς οἱ τεσσαράκοντα μόλις ἐτῶν ἀριθμοῦντες πολιτικὸν βίον, οἱ νήπια ἔτι φιλολογικῶς, οἱ μόλις ἀνοίγοντες τὸ βλέφαρον πρὸς τὸ φῶς τῆς ζωῆς, διατί νὰ στενάζωμεν ξένους στεναγμούς, διατί νὰ καταρώμεθα τὸν βίον, διατί πλήρεις ἀπογοητεύσεως, ἡμεῖς οἱ μήπω γοητευθέντες, νὰ πενθῶμεν ἐπὶ τῇ ὑπάρξει ἡμῶν καὶ νὰ ζητῶμεν τάφους καὶ σκότη, καὶ κυπαρίσσους, καὶ σκώληκας μνημείων, καὶ νὰ βλέπωμεν φάσματα νυκτερινά, καὶ νὰ καλῶμεν εἰς συνομιλίαν ὅλην τῶν ὑποχθονίων πνευμάτων τὴν στρατιάν, μόνον καὶ μόνον διότι νοσηροὶ τῆς Ἑσπερίας ἐγκέφαλοι κατέστησαν τὴν τοιαύτην ποίησιν τοῦ συρμοῦ, τὰ θύματα τῆς Μοίρας ὑποκρινόμενοι, καὶ φρονοῦντες ἴσως ὅτι καθιστῶσιν οὕτω συμπαθεστέραν τὴν ποίησιν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀναγνώστας; Ἂς

κλαίωμεν, ναί! ἂς στενάζωμεν,... ἀλλὰ μόνον ὅταν πάσχωμεν, μόνον ὅταν πονῶμεν. Ἔχουσι καὶ τὰ δάκρυα, ἔχουσι καὶ οἱ στεναγμοὶ τὸ θέλγητρον αὐτῶν καὶ τὸ ποιητικόν των κάλλος, ἀλλὰ μόνον ὅταν ἦνε ἀληθεῖς, ὅταν ἐξέρχωνται τῶν μυχῶν τῆς καρδίας ἡμῶν. Ἄλλως ψευδεῖς θρῆνοι ἐκ δευτέρου ὀφθαλμοῦ καὶ στόνοι καθ' ὑπόκρισιν ἐκ τρίτου στήθους οὐδένα συγκινοῦσι, καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσιν ἀπάντησιν ἢ τὸ πολὺ ἓν μειδίαμα.

Ἐπιτραπήτω μοι δέ, πρὶν ἢ καταλίπω τὴν λυρικὴν ποίησιν τοῦ Παναγιώτου, καὶ εἰς κατάδειξιν τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, νὰ ἀνακαλέσω εἰς τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς τὴν ὑστάτην λυρικὴν μολπὴν τοῦ προσφιλοῦς ἀοιδοῦ, νὰ ἀντανατείλω εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν τὴν τελευταίαν οὕτως εἰπεῖν ἀκτῖνα τοῦ δύοντος ἡλίου του. Εἶνε θρῆνος, ἀλλὰ θρῆνος ἀληθὴς καὶ ἀψιμυθίωτος· εἶνε δάκρυ, ἀλλὰ δάκρυ φλογερὸν καταλειβόμενον ἀπὸ πονοῦντος ὀφθαλμοῦ.

Γέρων καὶ ἐγκαταλελειμμένος καὶ πάσχων ὁ ποιητὴς ἀπώλεσε τὸν δεκαετῆ αὐτοῦ υἱόν, τὴν μόνην τοῦ γήρως αὐτοῦ βακτηρίαν, τὸ μόνον χάρμα τῆς φυλλοῤῥοούσης αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἔκυψε τότε τὴν πενθοῦσαν αὐτοῦ κεφαλὴν παρὰ τὸ ἄωρον μνῆμα τοῦ Κωνσταντίνου του, καὶ ἐθρήνησεν ὁ δυστυχὴς πατήρ.

Δὲν τὸ φθάνουν,

εἶπε, πρὸς τὴν Θεομήτορα ἀποτεινόμενος,

Δὲν τὸ φθάνουν, ἐκεῖ ὅπου ἔφυγε, τὰ ὄμματά μου.
Σὺ ἐκεῖ παράλαβέ το, φύλαττέ το, Δέσποινά μου.
Τὸ μικρὸν ζητεῖ μητέρα, καὶ μητρὸς ἐδίψα στήθη,
ὀρφανὸν μητρὸς ἐστάθη ἀφ' ἧς ὥρας ἐγεννήθη.
Ἴσως εἰς τὰς μελῳδίας, εἰς τοὺς ὕμνους τοῦ ὑψίστου
χρησιμεύσῃ ὁ ἀθῶος τόνος τῆς λεπτῆς φωνῆς του.
Καθαρὰν ἐσθῆτα φέρει· βάλε το εἰς τὴν χορείαν
τῶν τελούντων, Δέσποινά μου, τοῦ ψαλμοῦ τὴν συμφωνίαν.

Ἦλθεν εἰς τὸν σκεπασμένον τοῦτον βάλτον ἀπὸ ῥόδα,
εἰς τὰ ῥόδα τὸν μικρόν του κ' ἐλαφρόν του βάλλον πόδα,
καὶ εἰς τὰ νερὰ πρὶν πέσῃ, πρὶν κηλιδωθῇ τοῦ ἕλους
ἐπορεύθη ὅθεν ἦλθε, κ' ἔφυγεν εἰς τοὺς ἀγγέλους.
Δέσποινά μου! σ' ἐπροσκύνουν πάντοτε μετ' εὐλαβείας,...
ἀλλὰ τώρα τὸ ὂν ἔχεις τῆς γηΐνου μου λατρείας.
Διὰ τοῦτο ἡ ψυχή μου εἰς σὲ ὅλη προσηλοῦται,
καὶ τοὺς πόδας σου φιλοῦσα τὸ μικρόν μου ἐγκολποῦται.
Τέκνον μου! σιμά σου τόπον φύλαξέ με, ὡς φυλάττω
εἰς τὸν τάφον σου τὸν τόπον τῆς ταφῆς μου ἐδῶ κάτω.
Τέκνον μου, τὸ ἱλαρόν σου δεῖχνέ μου μειδίαμά σου,
ὅταν εἰς τὴν προσευχήν μου ἀναφέρω τ' ὄνομά σου.
Ἴσως τὸ μειδίαμά σου εἰς τὸν ἥλιον τοῦ κόσμου
ἴσως φῶς προσθέσῃ νέον, καὶ ἰδῇ ὁ ὀφθαλμός μου!
Ἐπειδή, ἀγαπητόν μου τέκνον, τὴν μορφήν σου μόνον
βλέπω μεταξὺ τοῦ σκότους καὶ τῶν νεκρικῶν εἰκόνων!

Ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω στίχων καὶ τῶν παλαιῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ πρῶτα θρηνώδη τοῦ Παναγιώτου ποιήματα!

Μεταβαίνω εἰς τὴν δραματικὴν αὐτοῦ ποίησιν. Εἰς ταύτην ὅμως ὀλίγον μόνον θέλω διατρίψει, τὸ μὲν διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δραματικῇ του ποιήσει ὁ Σοῦτσος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ λυρικὸς ποιητής, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, συναισθανόμενος ἴσως τοῦτο, ἀποκαλεῖ λυρικὰ δράματα τὰ κατὰ τὸ 1842 ἐκδοθέντα τρία ὁμοῦ, τὸν Ὁδοιπόρον, τὸν Ἄγνωστον καὶ τὸν Καραϊσκάκην· τὸ δὲ καὶ κυρίως, διότι ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ, ἅτινα ἂς καλέσωμεν καὶ ἡμεῖς δράματα, ἀφοῦ οὕτως ἐκάλεσεν αὐτὰ ὁ ποιητής, ἐκπίπτει δυστυχῶς πολὺ ὁ Παναγιώτης τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ περιωπῆς, καὶ πλὴν τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων λυρικῶν ἐκχύσεων, εἰς αὐστηρὰν μόνον κατάκρισιν καὶ βαρὺν τὸν ἔλεγχον παρέχει ἀφορμήν.

Πέντε δράματα, ἄλλοτε μὲν λυρικὰ δράματα, ἄλλοτε δὲ τρα-

γωδίας καὶ ἄλλοτε δραματικὰ ποιήματα ἀποκαλῶν αὐτά, ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν. Τὸν Ὁδοιπόρον, τὸν Ἄγνωστον, τὸν Καραϊσκάκην, τὸν Μεσσίαν καὶ τὸν Εὐθύμιον Βλαχάβαν. Ἓν μάλιστα τούτων, τὸν Ὁδοιπόρον τετράκις ἐξέδωκε, μεταβάλλων ἑκάστοτε τὴν γλωσσικὴν αὐτοῦ μορφήν, καὶ ὁτὲ μὲν κατὰ τὰ παραγγέλματα καὶ τὰς ὑποθήκας τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης Νέας του Σχολῆς διαμορφῶν αὐτόν, ὁτὲ δέ, ἐν παραδόξῳ μετανοίᾳ, εἰς τὴν δημοτικὴν ἐπανερχόμενος φράσιν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐκδόσεως. Ἐφρόνει ἴσως — τίς οἶδεν; — ὅτι τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον δραματικοῦ τινος ἔργου, τὸ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἢ ἀπαξίαν ἀποτελοῦν, εἶνε τὸ ἐξωτερικόν του περίβλημα, καὶ ὁσάκις ἤλλασσον αἱ περὶ τῆς νέας ἡμῶν ποιητικῆς γλώσσης ἰδέαι του, ἤλλασσε καὶ τοῦ Ὁδοιπόρου του ὁ μανδύας. Ἕτερα δύω δραματικά του ἔργα, ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης, ἅτινα ὑπέσχετο ὁ ποιητὴς διὰ στόματος τοῦ ἐκδότου αὐτοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τῶν τριῶν του λυρικῶν δραμάτων, οὐδέποτε ἐδημοσιεύθησαν, ἀγνοῶ δὲ ἂν συνετέλεσέ ποτε αὐτὰ ὁ ποιητής, καὶ ἂν σώζονται μεταξὺ τῶν μετὰ θάνατόν του εὑρεθέντων ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ του ἐγγράφων. Ὁπωςδήποτε ὁμολογῶ, ὅτι ὅσον περίεργος θὰ ἤμην νὰ ἀναγνώσω ἀνέκδοτα τοῦ Παναγιώτου λυρικὰ ποιήματα, τοσοῦτον ὀλίγην αἰσθάνομαι ἐπιθυμίαν νὰ ἴδω ἀδημοσιεύτους αὐτοῦ τραγῳδίας. Εἶμαι ἐκ προοιμίων βέβαιος, ὅτι ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἔγραφε δράματα ὁ ποιητὴς ἡμῶν, οὐδέποτε ἤθελε γείνει δραματικὸς ποιητής. Ὁ δραματικὸς ποιητής, ὡς λέγει που ὁ νεώτερος Dumas, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου, ἔστω καὶ μετρίου καὶ ἀτέχνου ἔργου του, καταδεικνύει ἂν ἐπλάσθη ἀληθῶς δραματικὸς ποιητής. Ὅπως τοῦ σκηνογράφου ὁ ὀφθαλμὸς πρέπει νὰ ἴδῃ ἄλλως πως τὰς εἰκόνας, ἵνα γράψῃ αὐτὰς τοιαύτας, ὁποίας θέλει νὰ τὰς παραστήσῃ εἰς τοῦ θεατοῦ τὰ ὄμματα, οὕτω καὶ τοῦ δραματικοῦ ποιητοῦ τὸ ψυχικὸν ὄμμα πρέπει νὰ ἴδῃ ἄλλως πως τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα, ἵνα παραστήσῃ αὐτὰ τοιαῦτα, ὁποῖα πρέπει νὰ τὰ ἴδωσιν ἀπὸ σκηνῆς οἱ ἀκροαταί του. Τὸ δῶρον τοῦτο τῆς δι-

πλῆς οὕτως εἰπεῖν δράσεως εἶνε τὸ πρῶτον καὶ ἀπαραίτητον προσὸν τοῦ δραματικοῦ ποιητοῦ. Ἡ δραματικὴ ποίησις, τὸ ὕψιστον τοῦτο καὶ κάλλιστον εἶδος τῆς ποιήσεως, εἰς ὃ ὡς εἰς κολοφῶνα κορυφοῦται ἡ ποιητικὴ παραγωγή, ἔχει ἀνάγκην ὀλιγωτέρας εὑρέσεως ἢ τὸ ἔπος καὶ ὀλιγωτέρου αἰσθήματος, ὀλιγωτέρας οὕτως εἰπεῖν ὑποκειμενικότητος ἢ ἡ λυρικὴ ποίησις· ἔχει ἀνάγκην ὅμως πολὺ περισσοτέρας ἢ ἐκεῖναι παρατηρήσεως. Ἀνάγκη τις πολὺ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ σπουδάσῃ οὐχὶ μόνον τὸν ἐντὸς ἑαυτοῦ κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων τὸν ἔξω, ἀνάγκη, ἵνα σπουδάσῃ αὐτὸν καλῶς καὶ γνωρίσῃ ὀρθῶς, νὰ δύναται νὰ ἴδῃ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν παρατηρήσῃ, ὅπως κατορθώσῃ τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ μέγαν ἐκεῖνον κόσμον νὰ μεταφέρῃ ὡς δραματικὸν μικρόκοσμον ἐπὶ τὴν σκηνήν.

Τῆς τοιαύτης ὀπτικῆς καὶ παρατηρητικῆς δυνάμεως οὐδὲ ἴχνος ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Παναγιώτῃ Σούτσῳ. Τὰ δράματα αὐτοῦ κατὰ τοῦτο δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι δραματικὰ ἔργα, ὅτι εἶνε διῃρημένα εἰς πράξεις καὶ σκηνάς, καὶ περιέχουσι πρόσωπα συνδιαλεγόμενα. Οὐδὲ τοῦτο δὲ τὸ τελευταῖον εἶνε αὐστηρῶς ἀκριβές. Καθότι τὰ πρόσωπα τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν δὲν συνομιλοῦσιν ὡς συνομιλοῦσι συνήθως οἱ θνητοί, ἀλλ' ἀπαγγέλλουσιν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς ὁτὲ μὲν μακρότερα ὁτὲ δὲ βραχύτερα λυρικὰ ποιήματα, ἄσχετα σχεδὸν πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτὰ καὶ πρὸς τὴν καθόλου ἀνάπτυξιν τῆς δραματικῆς πράξεως. Πολλαὶ τῶν λυρικῶν τούτων ἐκχύσεων εἶνε ὡραιόταται καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ σκηναὶ δράματος. Οὕτω δ' ἐπίσης αἱ καθ' ἑκάστην σκηναί, ἡ μία παρὰ τὴν ἄλλην τεταγμέναι, οὐδέποτε δὲ σχεδόν, κατὰ τὴν ὑπερτάτην τοῦ δράματος ἀνάγκην, ἡ μία ἐκ τῆς ἄλλης πηγάζουσαι, διαδέχονται ἀλλήλας πρὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ μόνον ὅπως δώσωσιν εὐκαιρίαν εἰς τὸν λυρικὸν ἡμῶν ποιητὴν νὰ ἁρμόσῃ ἄλλην πάλιν νέαν ἐπὶ τῆς λύρας αὐτοῦ χορδήν, καὶ νὰ ἐκχύσῃ δι' ὡραίων, εἶνε ἀληθές, καὶ μελῳδικῶν στίχων τῆς ἰδίας αὐτοῦ καρδίας τὰ αἰσθήματα καὶ τῆς ἀδιακόπως πτερυγιζούσης διανοίας αὐτοῦ τὰς ἐμπνεύσεις. Ἐννοεῖται, ὅτι περὶ χαρα-

κτήρων δραματικῶν οὐδὲ λόγος κἂν δύναται νὰ γείνῃ ἐν τοῖς δράμασι τοῦ Παναγιώτου. Πάντες αὐτοῦ οἱ ἥρωες καὶ αἱ ἡρωΐδες εἶνε γνήσια καὶ πιστὰ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀντίτυπα. Ὁ Ἄγνωστος καὶ ὁ Ὁδοιπόρος, ὁ Βλαχάβας καὶ ὁ Καραΐσκάκης, ὁ Νικήρατος καὶ ὁ Παΐσιος, ὁ Κιουταχῆς αὐτὸς λαλοῦσι καὶ σκέπτονται καὶ πράττουσιν ὡς αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἤθελε πράξει καὶ λαλήσει, εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν εὑρισκόμενος.

Ἐπιτραπήτω μοι δέ, πρὸς αἰσθητοτέραν κύρωσιν τῶν λόγων μου, καὶ ἵνα μὴ τυχὸν ὑποληφθῶ ὑπερβάλλων, νὰ ἐξετάσω ἐγγύτερον τὸ κάλλιστον τῶν δραματικῶν ἔργων τοῦ Παναγιώτου Σούτσου, τὸν Ὁδοιπόρον.

Λαμβάνω δὲ ὑπ' ὄψιν τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔκδοσιν, τὸ μὲν διότι αὕτη παριστᾷ τὴν πρώτην, ἀβιαστοτέραν ἑπομένως καὶ φυσικωτέραν ἔκφρασιν τῆς διανοίας τοῦ ποιητοῦ, τὸ δὲ διότι οὐδεμία ἄλλη τῶν μετὰ ταῦτα ἐκδόσεων μετέβαλε τὸ παράπαν, πλὴν τῆς γλωσσικῆς μόνον μορφῆς, τὸν μῦθον ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ δράματος.

Ὁ Ὁδοιπόρος ἠγάπα ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὴν Ῥαλλοῦν· ἐκραγείσης αὐτῆς, τρέχει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀγωνισθῇ, μετὰ τὸ πέρας δὲ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ὀψίμους τύψεις συνειδήσεως αἰσθανόμενος, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν ἐρωμένην του, μεταβαίνει εἰς τὸν Ἄθωνα, μετὰ μακρὰς περιπλανήσεις· πρὸς τίνα σκοπόν; ὁ ποιητὴς δὲν τὸ λέγει. Ἐκεῖ μεταβαίνει καὶ ἡ Ῥαλλοῦ, ἄγνωστον ἐπίσης διατί καὶ πρὸς τίνα σκοπόν. Φυσικῷ τῷ λόγῳ συναντῶνται. Ἡ Ῥαλλοῦ ἀναγνωρίζει τὸν Ὁδοιπόρον, καὶ ἐκεῖνος ἀναγνωρίζει σχεδὸν τὴν Ῥαλλοῦν· αὕτη ὅμως, ἵνα τὸν τιμωρήσῃ διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν, μεταμφιέννυται εἰς φάντασμα, καὶ πικροὺς ἀποτείνει ἐλέγχους εἰς τὸν Ὁδοιπόρον. Ὁ Ὁδοιπόρος παραφρονεῖ, ἡ Ῥαλλοῦ μετανοεῖ, διότι τὸν ἀγαπᾷ πάντοτε· ἀλλ' ὅτε καὶ πάλιν προσέρχεται εἰς αὐτόν, τὸν εὑρίσκει αὐτοκτονήσαντα καὶ ἐκπνέοντα. Αὐτοκτονεῖ καὶ αὐτή, καὶ τὸ δρᾶμα λήγει.

Τοιαύτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ δραματικοῦ τούτου ποιήματος, ὅπως ἀποκαλεῖ αὐτὸ ὁ ποιητὴς ἐν τῇ πρώτῃ του ἐκδόσει. Συνάντησις δύο παλαιῶν ἐραστῶν, ἀπολήγουσα εἰς τὸν θάνατον ἀμφοτέρων. Διατί εἰς τὸν θάνατον καὶ οὐχὶ πιθανώτερον πολὺ καὶ φυσικώτερον εἰς τὴν εὐδαίμονα αὐτῶν συνένωσιν; διὰ μόνον τὸν ἁπλοῦν λόγον, ὅτι ἄλλως δὲν ἐγίνετο τραγικὴ καταστροφή. Οὐδεὶς ὅμως ἐνδότερος ψυχολογικὸς λόγος, δραματικῶς ἀναπτυσσόμενος καὶ δυνάμενος, ἐν τοιαύτῃ μόνον περιπτώσει, νὰ περιβάλῃ δραματικὸν ἐνδιαφέρον τήν τε δρᾶσιν τοῦ ὅλου ποιήματος καὶ τὰς κατ᾽ ἰδίαν πάντῃ ἀδιαφόρους τοῦ δράματος μορφάς, ὑπαγορεύει τὴν καταστροφὴν ἐκείνην. Διατί ὁ Ὁδοιπόρος μεταβαίνει εἰς τὸν Ἄθωνα, διατί μεταβαίνει ἐκεῖσε καὶ ἡ Ῥαλλοῦ, διατί ἡ Ῥαλλοῦ, ἀναγνωρίζουσα αὐτόν, πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας του, ἀφοῦ μόνη ἐξομολογεῖται, ὅτι τὸν ἀγαπᾷ εἰσέτι, διατί μεταμορφοῦται εἰς φάντασμα, διατί ὁ Ὁδοιπόρος, παραφρονῶν κατ᾽ ἀρχάς, σωφρονεῖ μετὰ ταῦτα καὶ σωφρονῶν αὐτοκτονεῖ, ταῦτα πάντα εἰσὶ ζητήματα εἰς ἃ ὁ ποιητὴς δὲν ἀπαντᾷ. Τὸ μόνον δεδικαιολογημένον ἐν τῷ Ὁ δ ο ι π ό ρ ῳ εἶνε ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Ῥαλλοῦς ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ της χάριν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος· καὶ ὅμως τὸ τοσοῦτον εὐγενῆ καὶ ὑπερτάτην ἔχον τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ αἰτιολογίαν παριστᾷ ὁ ποιητὴς δι᾽ ὅλου τοῦ δράματος ὡς ἀδικαιολόγητον πάντῃ δυστύχημα, ὡς ἀπαίσιον κλῆρον τῆς μοίρας, φέροντα μοιραίως καὶ ἀναποδράστως εἰς τὴν τραγικὴν τῶν δύο ἐραστῶν καταστροφήν.

Ἄλλως δὲ οὐδεμία περιπέτεια καθ᾽ ὅλον τὸ δρᾶμα· οὐδεμία χαρακτήρων ἀντίθεσις, οὐδεμία σύγκρουσις παθῶν. Καὶ εἶνε τοῦτο φυσικώτατον ἐν τῷ Ὁ δ ο ι π ό ρ ῳ, οὗτινος δύο καὶ μόνα εἰσὶ κυρίως τὰ πρόσωπα, ὁ Ὁδοιπόρος καὶ ἡ Ῥαλλοῦ, καὶ ταῦτα ἅπαξ μόνον ὡς τοιαῦτα ἐν γνώσει συνομιλοῦντα, κατὰ τὴν τελευταίαν τῆς τελευταίας πράξεως σκηνήν. Πρὸ αὐτῆς συνδιαλέγονται μὲν κατὰ τρεῖς διαφόρους περιστάσεις, ἀλλὰ τὴν μὲν πρώτην ὁ Ὁδοιπόρος δὲν ἀναγνωρίζει τὴν Ῥαλλοῦν, τὴν δευτέραν δὲ ἡ Ῥαλλοῦ παρισταται εἰς αὐτὸν ὡς φάντασμα, καὶ τὴν τρίτην τέλος ὁ Ὁδοιπόρος

παρίσταται παράφρων πρὸ τῆς Ῥαλλοῦς. Τὰ ἄλλα τοῦ δράματος πρόσωπα χρησιμεύουσιν, ὁ μὲν Παΐσιος ἵνα διακόπτῃ ἐνίοτε τοὺς μονολόγους τοῦ Ὁδοιπόρου καὶ τῆς Ῥαλλοῦς, ἡ δὲ Εὐφροσύνη καὶ ὁ Θεοδόσιος, ὠχρὰ ἀντίγραφα τῶν confidents τῆς κλασικῆς γαλλικῆς τραγωδίας, συνδιαλέγονται, οὗτος μὲν μετὰ τοῦ Παϊσίου, ἐκείνη δὲ μετὰ τῆς Ῥαλλοῦς, ὁσάκις δὲν εἶνε ἐπὶ σκηνῆς αὐτὴ ἢ ὁ Ὁδοιπόρος.

Οὕτω εἰς τὴν Α΄. πρᾶξιν, μετὰ βραχὺν καὶ ἥκιστα ἐνδιαφέροντα διάλογον μεταξὺ τοῦ Παϊσίου καὶ Θεοδοσίου, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπαγγέλλει ἀπό τινος βράχου ὁ Ὁδοιπόρος τοὺς ὡραίους ἐκείνους στίχους·

Αὐτὸ βλέπεις τὸ καλάμι, κτλ.

οὓς δὲν ἐπαναλαμβάνω, διότι οὐδεὶς πιστεύω ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν μου ὁ μὴ γνωρίζων αὐτοὺς ἐκ στήθους· μετὰ δὲ τοῦτο μακρὸς συνάπτεται διάλογος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Παϊσίου, καθ' ὃν ὁ Ὁδοιπόρος ἐξομολογεῖται εἰς τὸν μοναχὸν τοῦ Ἄθωνος τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὴν Ῥαλλοῦν καὶ τὴν ἐγκατάλειψίν του. Ἐλέγχει ἑαυτὸν ἐπὶ τούτῳ, νομίζει ὅτι βλέπει τὴν σκιὰν τῆς ἐρωμένης του, ἣν ὑπολαμβάνει θανοῦσαν, διώκουσαν αὐτὸν πρὸς ἐκδίκησιν, θρηνεῖ, καταρᾶται ἑαυτοῦ καὶ τοῦ βίου, ποθεῖ θάνατον καὶ τέρμα τῶν βασάνων του, καὶ ἡ πρᾶξις λήγει μετ' ὀλίγας συμβουλὰς τοῦ Παϊσίου.

Ἐν τῇ Β΄. πράξει ἡ Ῥαλλοῦ θρηνεῖ τὸν παρελθόντα αὐτῆς ἔρωτα·

Ἦλθ' ὁ Μάρτης,

λέγει,

μὲ τὸν Μάρτη γύρισαν τὰ χελιδόνια,
καὶ ς' ταῖς βρύσαις τέρι τέρι κατεβαίνουν τὰ τρυγόνια.
Κ' ἐγὼ πάντα χωρὶς τέρι,
κι' ἄνοιξι καὶ καλοκαῖρι....

Μετ' ὀλίγον ἡ τροφός της Εὐφροσύνη ἀγγέλλει αὐτῇ ὅτι εἶδε τὸν Ὁδοιπόρον, ἐκείνη δέ, ἐνῷ τὸν ἀγαπᾷ, ἐνῷ λέγει·

Αὐτὸν ζητοῦν τὰ μάτια μου καὶ ὅταν τὰ σφαλίσω,
Αὐτὸν ζητοῦν τὰ μάτια μου καὶ ὅπου τὰ γυρίσω,

ζητεῖ οὐχ ἧττον νὰ φύγῃ, νὰ κρυβῇ, διότι, ἐπιφέρει μετ' ὀλίγον: αἰσθάνετ' ἐκδικήσεως παραφορὰς ἀκόμα καὶ: αἰώνιον θὰ ἔχῃ μ' αὐτὸν μῖσος· καὶ ὅμως μένει, τὸν ἀναγνωρίζει, καὶ ἐνῷ ἐκεῖνος τῇ ἀποτείνει θερμοὺς λόγους ἀγάπης, αὐτὴ τὸν ἐλέγχει πικρῶς, τὸν ἐπιτιμᾷ, σχεδὸν τὸν καταρᾶται, καὶ διώκει αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν της. Μείνασα μόνη, συνδιαλέγεται μετὰ τῆς Εὐφροσύνης, θρηνεῖ πάλιν, ποθεῖ θάνατον καὶ μνῆμα, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ Ὁδοιπόρος ἐν τῇ Α'. πράξει, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀποφασίζει νὰ μεταμορφωθῇ εἰς φάσμα, ἵνα τὸν λυπήσῃ, ὡς λέγει, οὕτω δὲ λήγει ἡ Β'. πρᾶξις.

Ἡ Γ'. ἄρχεται ἀπὸ διαλόγου μεταξὺ Παϊσίου καὶ Ὁδοιπόρου, καθ' ὃν οὗτος διηγεῖται εἰς τὸν μοναχὸν τὴν μετὰ τῆς ἀγνώστου Ῥαλλοῦς συνάντησίν του, τὴν μεγάλην της ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐρωμένην του, καὶ τοὺς ἐρωτικοὺς λόγους οὓς τῇ ἀπέτεινε. Ζητεῖ παρὰ τοῦ Παϊσίου νὰ τὸν παρηγορήσῃ, νὰ τῷ εἴπῃ ὅτι ἡ Ῥαλλοῦ του ζῇ· ἀλλ' εἶτα πείθεται πάλιν μόνος, ὅτι ἡ ἐρωμένη του ἀπέθανε, καὶ καταπίπτει ἐπὶ τοῦ μνήματος, ὅπερ ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη πράξεως ἤγειρεν εἰς ἐκείνην, καὶ νέα ἄρχεται σειρὰ ὀδυρμῶν καὶ θρήνων, καθ' οὓς ὅμως εὑρίσκει παραδόξως καιρὸν ὁ ἀτυχὴς ἐραστὴς νὰ προσφωνήσῃ διὰ τῶν ἑξῆς ὡραίων στίχων τὴν μειδιῶσαν κύκλῳ του φύσιν·

Τί γλυκειὰ βραδυά! πῶς λάμπει τῆς σελήνης ὁ φανός!
Ὦ τί θάλασσα καθρέπτης! ὤ τί γάλα οὐρανός!
τί ζεφύρου μελῳδία!
τί λιβάνου, τί μυρσίνης καὶ τί θύμου εὐωδία!

Μετὰ μικρὸν ἐπιφαίνεται τὸ φάσμα τῆς Ῥαλλοῦς, ὅπερ ἐλέγχει καὶ ὀνειδίζει αὐτόν. Οὗτος ζητεῖ συγγνώμην, ἀλλὰ μάτην· ἡ Ῥαλλοῦ μένει ἀμείλικτος, καὶ ἐκεῖνος πίπτει λιπόθυμος κατὰ γῆς· τὸ φάσμα περιπατεῖ τότε κύκλω του ἐπί τινας στιγμάς, ἐπᾶδον τοὺς γνωστοὺς ἐκείνους στίχους·

Καὶ μακρὰν τῆς κοινωνίας
καὶ μακρὰν τῆς ἐρημίας...

καὶ τέλος ἀφανίζεται. Ὁ Ὁδοιπόρος ἐγείρεται μετὰ μικρόν, ἀλλ' εἶνε παράφρων. Ἔρχονται ὁ Παΐσιος καὶ ὁ Θεοδόσιος, χωρίς τινος οἱασδήποτε ἀνάγκης, συνομιλοῦσι μετ' αὐτοῦ, συνομιλοῦσι κατόπιν μετὰ τοῦ φάσματος, ἐπιφαινομένου καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὁδοιπόρου, καὶ ἀναχωροῦσιν. Ἡ Ῥαλλοῦ μένει μόνη, λέγει καὶ πάλιν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποθάνῃ, ἐξομολογεῖται εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν Εὐφροσύνην ὅτι ἀγαπᾷ πάντοτε τὸν Ὁδοιπόρον, φιλοσοφεῖ ἱκανὰ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, καὶ ἡ πρᾶξις περατοῦται.

Ἡ Δ'. πρᾶξις ἄρχεται ἀπὸ ὕμνου τοῦ Παϊσίου πρὸς τὸν Θεόν, ἀληθῶς ὡραίου καὶ μεγαλοπρεποῦς, ἀλλ' οὐδεμίαν, ὡς συνήθως, ἔχοντος σχέσιν πρὸς τὴν δρᾶσιν τοῦ ποιήματος. Τὸν ὕμνον τοῦτον διακόπτει ἡ ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ μοναχοῦ ἐμφάνισις τῆς Ῥαλλοῦς, ἥτις τῷ ἐξομολογεῖται τώρα καὶ αὐτή, ὡς ἀνωτέρω ὁ Ὁδοιπόρος, τὰς δυστυχίας αὐτῆς καὶ τὰ μύχια τοῦ στήθους της ἄλγη, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ παρηγορίαν καὶ συμβουλήν. Ἀλλ' ὁ μοναχὸς οὐδὲν ἄλλο ἔχει πρόχειρον, ἢ τὸ ἑξῆς ἁπλούστατον καὶ λίαν γενικὸν παράγγελμα·

Φεῦγε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ: Ἄπεχε ἀπὸ κακίας!

Ταῦτα διὰ μακρῶν εἰπὼν ἀναχωρεῖ. Ἡ Ῥαλλοῦ ἀνοίγει τότε τὴν θύραν τοῦ πλησίον κοιτῶνος καὶ βλέπει τὸν Ὁδοιπόρον κοιμώμενον· πλησιάζει καὶ ἀκούει αὐτὸν παραλαλοῦντα, ὀνειρευόμενον μάχας καὶ δόξαν, καὶ ψάλλοντα ἐμβατήρια. Ὁ Ὁδοιπόρος

ἐγείρεται παράφρων πάντοτε, καὶ ἀλλόφρων ἀκούει τὰς λέξεις μετανοίας καὶ τὰς παρακλήσεις, ὅσας προφέρουσι τὰ χείλη τῆς ἐρωμένης του. Ὑπολαμβάνει αὐτὴν πάντοτε φάσμα, τὴν ἀποβάλλει μακρὰν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους, εἰς δάκρυα καὶ πάλιν ῥηγνύμενος καὶ εἰς θρήνους, ἀναχωρεῖ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετανοεῖ, ἐπανέρχεται, λέγει, σωφρονῶν νῦν, εἰς τὴν Ῥαλλοῦν, δι' ὡραιοτάτων ἀληθῶς στίχων, νὰ τὸν ἐνθυμηθῇ ἀποθανόντα, καὶ ἀναχωρεῖ ἐκ νέου. Ἡ Ῥαλλοῦ μένει μόνη, λειποθυμεῖ, καὶ ἡ πρᾶξις λήγει.

Ἐν τῇ Ε'. πράξει φιλοσοφεῖ ἐν ἀρχῇ ὁ Ὁδοιπόρος περὶ ζωῆς καὶ μελλούσης ὑπάρξεως, μὴ λησμονῶν καὶ τὴν διάσημον φράσιν τοῦ Hamlet: To be or not to be. Εἶτα τείνει νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλ' ἔρχεται ὁ Παΐσιος καὶ τὸν ἐμποδίζει πρὸς στιγμήν, ὅπως γείνῃ μεταξὺ τῶν δύο ἱκανῶς μακρὸς διάλογος περὶ θανάτου καὶ ζωῆς, περὶ ἀθανασίας ψυχῆς καὶ περὶ ἀπείρου. Ὁ διάλογος περατοῦται, καὶ ὁ Ὁδοιπόρος αὐτοκονεῖ. Ἐπέρχεται ἡ Ῥαλλοῦ, αὐτοκτονεῖ καὶ αὐτή, καὶ λήγει ἡ πρᾶξις, λήγει καὶ τὸ δρᾶμα.

Τοιαύτη ἡ παντελὴς δραματικὴ γυμνότης τοῦ Ὁδοιπόρου, οὗτινος ἐν ὀλίγοις ἀνέπτυξα ὑμῖν τὸ περιεχόμενον. Ἔτι μείζων καταφαίνεται ἀπέναντι τῆς γυμνότητος ταύτης ἡ ἐν αὐτῷ πληθώρα πάσης μελαγχολικῆς σκέψεως, παντὸς θρήνου, πάσης βλασφημίας καὶ πάσης κατάρας, ὧν ἡ ἁρμονία λύεται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν διπλῆν αὐτοκτονίαν δύο ἐραστῶν, ἀγαπωμένων τρυφερῶς, ἐλευθέρων, ἐγγὺς ἀλλήλων εὑρισκομένων, καὶ ὅμως φευγόντων ἀλλήλους καὶ κατελεγχομένων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ δράματος. Ἀλλ' οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ηὐτοκτόνει ὁ Werther, ηὐτοκτόνει ὁ Jacopo Ortis, ηὐτοκτόνει οὕτως εἰπεῖν ὁ Manfred· ἔπρεπε νὰ αὐτοκτονήσῃ καὶ ὁ Ὁδοιπόρος. Ἡ ἐξ ἔρωτος καὶ ἀηδίας τῆς ζωῆς αὐτοκτονία εἶχε καταστῇ τοῦ συρμοῦ, καὶ εἰς τοῦ συρμοῦ τὸν βωμὸν ἔθυσε κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος.

Τὰ λοιπὰ αὐτοῦ δράματα εἶνε πολὺ τοῦ Ὁδοιπόρου ὑποδεέστερα, οὐχὶ κατὰ τὴν δραματικὴν ἀξίαν, ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἀπα-

ξίαν, διότι αὕτη εἶνε ὁμοία ἐν πᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς λυρικὰς καλλονὰς τῶν κατ' ἰδίαν σκηνῶν. Διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὰ δράματα τοῦ Παναγιώτου βρίθουσι λυρικῶν ἀποστροφῶν, ὧν ὅμως αἱ πλεῖσται δυστυχῶς ἀνήκουσιν εἰς τὸ πρῶτον ἐκεῖνο εἶδος τῆς poésie larmoyante, ἣν τοσοῦτον ἠρέσκετο μιμούμενος ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ Παρνασσοῦ ὁ ποιητής. Τοιούτων ἰδίως βρίθει ὁ Ὁδοιπόρος. Ἀπαντῶνται ὅμως καὶ ἐν αὐτῷ περικαλλεῖς λυρικαὶ σελίδες, γνήσιαι ἐμπνεύσεις μούσης ἑλληνικῆς, ὁποία ἐν παραδείγματι, πλὴν ὅσων ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα, ἡ πατριωτικὴ τοῦ Ὁδοιπόρου κραυγὴ ἐν μέσῳ τῶν ληρημάτων τῆς παραφροσύνης αὐτοῦ·

Τῆς Ὕδρας ποῦ μ' ἐφέρατε θαλάσσια πτηνά;
Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὸ νησοφυτευμένον
βορέως αὔρα οὔριος τὸ πλοῖόν μου πλανᾷ.
Τί δροσοζέφυρος αὐγή, τί οὐρανία φύσις!
Τί κῆποι πρασινόμυρτοι καὶ κρυσταλλώδεις βρύσεις!
Ὦ γῆ Ἑλλάδος ἱερά! ὦ γῆ εὐδαιμονίας,
καὶ σεῖς υἱοί της, ἄλλοτε υἱοὶ ἐλευθερίας!
Τριῶν αἰώνων σιδηρᾶ καὶ βάρβαρος δουλεία
ἐκύρτωσε τὸ σῶμά σας καὶ θλίβει τὴν ψυχήν σας.
Τῶν Ἀθηνῶν τ' ἀγάλματα, τῆς Σπάρτης τὰ μνημεῖα
δὲν φέρουν τοὺς προγόνους σας εἰς τὴν ἐνθύμησίν σας;
Κρατεῖ ναυάγια Περσῶν 'ς τὸν ἀφανῆ της πάτον
ἡ θάλασσα ποῦ πλέετε.
Μὲ τῶν ζεφύρων τὰς πνοὰς πατέρων ἀθανάτων
τὴν κόνιν ἀναπνέετε!

Τοιαύτη ἐπίσης ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀγνώστου ἀποστροφὴ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν·

Ἰδοὺ ἡ γῆ τῆς ἔριδος, ἰδοὺ ἡ νέα Ῥώμη!
Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ σκιὰ τὴν κατοικεῖ ἀκόμη,

καὶ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἡ θέμις ἐν πορφύρᾳ
πλανᾶται εἰς τὰ τείχη της μὲ στάθμην εἰς τὴν χεῖρα.
Πρὸς δύσιν ἡ τοῦ γίγαντος Βελισσαρίου πύλη,
μακρὰν τὸ ἱπποδρόμιον, ἡ πορφυρῖτις στήλη!
'Εδῶ ναοὶ 'Οθωμανῶν μὲ τὰς ἡμισελήνους,
καὶ μνήματά των φέροντα κιδάρεις μαρμαρίνους.
'Εκεῖ ὁ τῆς ἁγίας μας Σοφίας στίλβων ὅλος
οὐρανογείτων θόλος!

'Ακούεις πῶς ἡ ἀηδὼν εἰς τὴν Εὐρώπην ψάλλει;
καὶ τῆς 'Ασίας γείτονος ἡ ἀντικρὺ ἀγκάλη
ἐπαναλέγει ἓν πρὸς ἓν τὰ κελαδήματά της;
Παρατηρεῖς πῶς δι' ἀκτῆς διπλῆς καὶ τερπνοτάτης
συσφίγγουσι βραχίονας εἰς πρὸς τὸν ἄλλον φίλους
οἱ δύο πόντοι, ἕτοιμοι νὰ πνίξωσιν ἀλλήλους,
ἡ ἀκουστὴ Μεσόγειος εἰς πλοῦτον παραλίων
καὶ ἡ ὀργίλη Εὔξεινος, ἡ μητρυιὰ τῶν πλοίων;

Ὡραία ἐπίσης ἡ ἀληθὴς καὶ πλήρης βαθείας ἐννοίας ἀποστροφὴ πρὸς τὸν χρόνον ἐν ἀρχῇ τῆς Β'. πράξεως τοῦ αὐτοῦ δράματος· ὁμοία ἡ ἐν τῷ Καραϊσκάκῃ ἀποστροφὴ τοῦ Κιουταχῆ πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ πεσόντος ἕλληνος ὁπλαρχηγοῦ· ὡραῖοι οἱ περὶ τοῦ Τσάρου στίχοι ἐν τῇ ὀγδόῃ σκηνῇ τῆς Α'. πράξεως τοῦ Βλαχάβα, καὶ περιπαθεστάτη ἀληθῶς ἡ ἐρωτικὴ ἀποστροφὴ τοῦ Σελίμη πρὸς τὴν Μαρίαν ἐν ἀρχῇ τῆς Δ'. πράξεως τῆς αὐτῆς τραγωδίας, ἥτις ὅμως τοῦτο μόνον ἔχει τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐνθυμίζει ζωηρότερον ἴσως τοῦ δέοντος τὸ ᾆσμα ᾀσμάτων τοῦ Σολομῶντος.

'Ιδού, κύριοι, συνετέλεσα δι' ὀλίγων, ἀτέχνων ἴσως καὶ κατεσπευσμένων, ἀλλὰ πιστῶν ὅμως γραμμῶν τὴν ποιητικὴν εἰκόνα ἑνὸς τῶν προσφιλεστάτων καὶ ἐθνικωτάτων τῆς νέας Ἑλλάδος

ἀοιδῶν. Ἠδυνάμην ἴσως καὶ ἐπεθύμουν βεβαίως νὰ παραμείνω λεπτομερέστερον ἔτι διατρίβων περὶ τὴν ἱλαρὰν αὐτοῦ μορφήν, ὅπως κάλλιον χρωματίσω τὴν ὄψιν αὐτοῦ, ἐντελέστερον ἀποδώσω τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν, καὶ καταδείξω πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁποίαν μεγάλην ὑπηρεσίαν προσήνεγκον εἰς τὴν νέαν ποιητικὴν ἡμῶν γλῶσσαν αἱ ποιήσεις τοῦ Παναγιώτου Σούτσου. Πλὴν τοῦτο ἤθελεν ἀπαιτήσει χρόνον μακρόν, πολὺ μακρότερον ἴσως τῆς εὐμενοῦς ὑμῶν ὑπομονῆς. Ἄλλως δὲ δόσις ὀλίγη τε φίλη τε, εἶπεν ὁ ποιητής. Ἂς ἀποχωρισθῶμεν λοιπόν, ἀποφέροντες ἀνανεωθεῖσάν πως τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀγαπητῆς μορφῆς τοῦ Παναγιώτου, τοῦ ἐνθουσιώδους ψάλτου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν δόξης, τῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος, τοῦ κάλλους καὶ τῶν θελγήτρων τῆς φαιδρᾶς ἑλληνικῆς φύσεως. Ἂς ἀποχωρισθῶμεν ἐν τῇ συμπαθεῖ αὐτοῦ ἀναμνήσει, καὶ ἔστω ἡμῖν ἡ μνήμη του αὕτη οὐ μόνον φόρος εὐλαβείας πρὸς ἓν τῶν καλλίστων ἐγκαλλωπισμάτων τοῦ νέου ἡμῶν Παρνασσοῦ, ἀλλὰ καὶ δὰς φωτεινή, τὴν ἀληθῆ ποιητικὴν τρίβον ἀποκαλύπτουσα ἡμῖν, καὶ διαλύουσα τὰ μελανὰ σύννεφα, ἅτινα ἀπὸ βορρᾶ καὶ δύσεως συμφορεῖ καὶ πάλιν ἀπό τινος ὁ ποιητικὸς συρμὸς ἐπὶ τὸν διαυγῆ ἡμῶν ὁρίζοντα.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΟΥΤΣΟΣ *)

« Εὐτυχεῖς οἱ λαοί, ἔγραφε πρὸ τεσσάρων ἐτῶν γάλλος λόγιος, οἱ τηροῦντες ἔτι ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς καρδίας των τὴν φλογερὰν ἐκείνην καὶ μεγαλουργὸν ἀγάπην τῆς πατρίδος, φιλτέρας ἐν τῇ δυστυχίᾳ αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἀγαπητῆς ἐν τοῖς κινδύνοις της. Εὐτυχεῖς οἱ ποιηταί, οἱ τὴν πατρίδα ὑπόθεσιν τῆς ᾠδῆς των ἐκλέγοντες, οἱ γενναίως μὲν πρῶτον διὰ τῶν ὅπλων προμαχήσαντες τῆς χώρας των καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς κατακτήσαντες, εἶτα δὲ καὶ ὑμνήσαντες αὐτήν. Διὰ τοῦτο ἀγαπῶμεν καὶ τιμῶμεν τὴν ποίησιν τῆς νέας Ἑλλάδος καὶ τοὺς ποιητὰς αὐτῆς. Δὲν εἶνε μὲν πάντες ἔξοχοι, ἀλλ' εἶνε ὅμως πάντες ἄξιοι τοῦ ἡμετέρου θαυμασμοῦ καὶ τῆς τιμῆς ἡμῶν, διότι πάντες ᾐσθάνθησαν πάλλουσαν τὴν καρδίαν των ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ ἔρωτος τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. »

Εἰς οὐδένα ἴσως τῶν ποιητῶν τῆς νέας Ἑλλάδος δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσι δικαιότερον αἱ τελευταῖαι αὗται φράσεις τοῦ γάλλου φιλέλληνος, ἢ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Σοῦτσον, διότι οὐδεὶς αὐτοῦ πλειότερον συνέδεσεν ἐν τῇ καρδίᾳ του τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος τὸν ἔρωτα. Καὶ αὐτὰ δὲ τοῦ δημοσίου του βίου τὰ ὀλισθήματα, ἐφ' οἷς μετὰ δικαίας αὐστηρότητος καταμέμφονται αὐτὸν οἱ ἀπαθεῖς ἱστορικοί, προῆλθον σχεδὸν πάντα ἐκ τοῦ νοσηροῦ πολλάκις παροξυσμοῦ τοῦ δυσαπαλλάκτου ἐκείνου ἔρωτος. Πᾶσα σχεδὸν σπουδαία τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς νέας Ἑλλάδος περιπέτεια ἔσχε ποιητικὸν παραστάτην τὸν Ἀλέξανδρον Σοῦ-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 14 Αὐγούστου 1877.

τσον, ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τοῦ 1821 μέχρι τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου κινήματος τοῦ 1854 καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τριάκοντα ὅλων ἐτῶν ἑλληνικὴ ἱστορία συνδέεται ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, καὶ ὁ θέλων ἐπαρκῶς νὰ σχολιάσῃ τὰ κατὰ τὸ πλεῖστον πολιτικὰ καὶ πατριωτικά του ποιήματα ἀνάγκην ἔχει ἀπαραίτητον νὰ δανεισθῇ τὰ σχόλια ἐκ τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ταύτην σχεδὸν νὰ διηγηθῇ, τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου διηγούμενος.

Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν δυνάμεθα, ἐννοεῖται, οὔτε ἐπιτετραμμένον ἡμῖν εἶνε νὰ προέλθωμεν εἰς τοσοῦτον λεπτομερείας περὶ τὴν ἡμετέραν βιογραφικὴν ἀφήγησιν, οὔτε νὰ ἀναχθῶμεν εἰς τὸ σαλευόμενον ἔτι πέλαγος τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων γεγονότων, ἅτινα, καίτοι πρὸ εἴκοσι καὶ τριάκοντα ἐτῶν διαδραματισθέντα, ἀνήκουσιν ὅμως ἔτι εἰς τὸ παρὸν μᾶλλον ἢ τὸ παρελθόν· θέλομεν ὅμως κατ' ἀνάγκην σταματήσει μικρὸν εἰς ἐκεῖνα ἐξ αὐτῶν, ἅτινα ἀποτελοῦσι τοὺς κυριωτέρους οὕτως εἰπεῖν σταθμοὺς τοῦ ποιητικοῦ βίου τοῦ Σούτσου, καὶ τοῦτο διότι ἀδύνατον εἶνε ἄλλως νὰ γραφῇ ἔστω καὶ συντομωτάτη βιογραφία τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἐγεννήθη κατὰ τὰς πιθανωτάτας πληροφορίας τὸ ἔτος 1803 ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ πατὴρ μὲν αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος Σοῦτσος, ἐξάδελφος τοῦ ἐν ἔτει 1820 ἡγεμονεύσαντος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου, μήτηρ του δὲ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἰακωβάκη Ῥίζου Νερουλοῦ, ποιητοῦ τῆς Κούρκας. Ἐκ τῶν πέντε τοῦ Κωνσταντίνου τέκνων ὁ μὲν πρεσβύτερος Μιχαήλ, πρόξενος ἐν Θεσσαλονίκῃ διατελέσας, ἀπέθανε νέος· ὁ δὲ δεύτερος, Δημήτριος, ἀξιωματικὸς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ἐφονεύθη ἐν Δραγατσανίῳ τὸ 1821, κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην καταστροφὴν τῶν πρώτων μαρτύρων τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν ἀγῶνος. Εἰς τὸν Δημήτριον τοῦτον ἀποτείνει ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς ἐν τῷ Λαοπλάνῳ του τοὺς θερμοὺς τούτους στίχους·

Κοιμοῦ! ὁ ὕπνος σου γλυκύς, πολεμιστὰ τῆς Θράκης!
Ἔαρ αἰώνιον κοσμεῖ τοῦ τάφου σου τὸ χῶμα!
Κατ' ὄνειρον 'ς τὸν ὕπνον μου παρίστασαι πολλάκις,
Κρατεῖς ἀσπίδ' ἀρχαϊκὴν καὶ περικεφαλαίαν,
Μὲ νεύεις μὲ τὸ ξίφος σου, μὲ δίδεις τὴν σημαίαν,
Μὲ λέγεις, ὡς ἀπέθανες ὁμοίως ν' ἀποθάνω·
Ὑπὲρ πατρίδος θάνατος εἶνε ζωὴ ἐπάνω.

Τρίτον τοῦ Κωνσταντίνου Σούτσου τέκνον ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν Ἀλέξανδρος, τέταρτον ὁ τῆς Κιθάρας ποιητὴς Παναγιώτης, καὶ πέμπτον ἡ ἀδελφὴ αὐτῶν Αἰκατερίνη, πρωΐμως λογία νεᾶνις, μεταφράσασα τοὺς Διαλόγους τοῦ Φωκίωνος τοῦ Μαβλύ, οἵτινες καὶ ἐξεδόθησαν ἐν Ἰασίῳ κατὰ τὸ ἔτος 1819.

Παῖς ἔτι μόλις ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέμεινε μητρὸς ὀρφανός, ἀνετράφη δὲ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρός του, τῆς καὶ μητρὸς τοῦ Θεοδώρου Νέγρη, τοῦ εὐφυοῦς ἐκείνου καὶ πεπαιδευμένου πατριώτου, ὅστις μεταβαίνων εἰς Παρισίους ὡς γραμματεὺς τῆς ἐκεῖ ὀθωμανικῆς πρεσβείας, ἔρριψε τὰ γράμματά του εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα μαθὼν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ κατῆλθε τὸν Ἀπρίλιον εὐθὺς τοῦ 1821 εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διδαχθεὶς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν κατ' αὐτὴν τὴν παιδικήν του ἡλικίαν, ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Βολταῖρον καὶ τὸν Ῥουσσώ, οὓς ἡ πρόσφατος τότε γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε καταστήσει εὐαγγέλιον οὕτως εἰπεῖν ἐλευθερίας διὰ τοὺς δούλους λαούς. Μετὰ πολλῆς περιπαθείας διηγεῖται ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἐν σημειώσει τινὶ τῆς κωμωδίας του ὁ Πρωθυπουργὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς περιόδου ταύτης τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. « Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ 1841 ἔτους, εἰς μίαν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου μελαγχολικὴν διελασίαν μου, φθάσας εἰς τὸν ἄλλοτε Βαθὺν κόλπον καλούμενον (τὸν νῦν τουρκιστὶ Μπουγιοὺκ-δερέ), ἐπεσκέφθην τὴν πεπαλαιωμένην οἰκίαν τῆς ἀποθανούσης ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου καὶ μητρὸς τοῦ Θεοδώρου Νέγρη, ἑνὸς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ

κράτους. Ἐμβὰς εἰς δωμάτιον, ὅπου ὁ τῶν Μουσῶν ἐραστὴς Νέγρης εἶχε τὴν βιβλιοθήκην του, τὸν ἐνθυμήθην ἔφηβον τὴν ἡλικίαν, ἐξηγοῦντα εἰς τὸν ἀδελφόν μου Παναγιώτην καὶ εἰς ἐμέ, παιδάρια ἔτι, τὰ συγγράμματα τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ῥουσσώ· τὸν ἐνθυμήθην ἑταιριστὴν φιλογενέστατον ἔπειτα εἰς Μολδαυΐαν, κ. λ. π. » Δὲν ἀντιγράφομεν περαιτέρω, καθότι ἡ παράθεσις ἤθελε παραγάγει ἡμᾶς πολὺ μακρὰν τοῦ προκειμένου.

Διδαχθεὶς ἐκεῖ, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ θείου του, τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ Ἀλέξανδρος, μετέβη κατόπιν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Παναγιώτου εἰς τὸ ὀνομαστὸν τότε τῆς Χίου γυμνάσιον· ἀνακληθεὶς δ' ἐκεῖθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του εἰς Βουκουρέστιον παρὰ τῷ θείῳ καὶ κηδεμόνι αὐτοῦ Μ. Σούτσῳ, ἐστάλη παρ' αὐτοῦ βραδύτερον, τὸ ἔτος 1820, εἰς Παρισίους πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν του. Τρία περίπου ὅλα ἔτη διέτριψεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἐν τῇ γαλλικῇ μητροπόλει, σπουδάζων ἰδίως τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν· τοσοῦτον δὲ τῆς γλώσσης ἐγένετο ἐγκρατής, ὥστε κατώρθωσε νὰ λαλῇ καὶ γράφῃ αὐτὴν ὡς γνήσιος γαλάτης, ὡς ἀπέδειξε τοῦτο βραδύτερον, δημοσιεύσας γαλλιστὶ τὴν « Ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ». Ἐν Παρισίοις ἔμαθεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἐν Δραγατσανίῳ ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ πρεσβυτέρου του ἀδελφοῦ, καὶ τοσοῦτον ὑπῆρξε τῆς ψυχῆς του τὸ ἄλγος, ὥστε, βαρέως νοσήσας, ἀπέθνησκε σχεδὸν ἐκ πένθους καὶ μαρασμοῦ, ἂν δὲν μετῆγεν αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Παναγιώτης εἰς Ἰταλίαν. Ἐκεῖ τριετίαν σχεδὸν διαμείνας, ἔγραψε τὰ πρῶτά του ποιήματα, ἅτινα ὅμως οὐδέποτε ἐξέδωκε. Ἦσαν δὲ ταῦτα πέντε τραγωδίαι, ὡς βεβαιοῖ σύγχρονος βιογράφος του, παιδικὰ πάντως γυμνάσματα, ὧν τὴν σύνταξιν ὑπαινίσσεταί πως αὐτὸς ὁ Σοῦτσος ἐν τῷ προλόγῳ τῶν πρώτων του Σατυρῶν. Ἀναῤῥώσας βραδέως ὑπὸ τὸ γλυκὺ τῆς Ἰταλίας κλίμα, κατῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὸ ἔτος 1825 εἰς τὴν ἀγωνιζομένην ἔτι, ἀλλ' ὑπὸ παντοίων στρατιωτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ μεγάλων φατριαστικῶν ἐρίδων σπαρασσομένην Ἑλλάδα. Τὸ οἰκτρὸν δὲ ἀληθῶς ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν θέ-

αμα τῆς ὑπὲρ τῶν ὑπάτων τὰ ἔσχατα κινδυνευούσης πατρίδος, ἀνέφλεξε τότε τὸ πρῶτον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ πῦρ τῆς πολιτικῆς καὶ πατριωτικῆς σατύρας, ἥτις καὶ παρέμεινε τὸ κυριώτατον καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς λύρας του ἆσμα, καὶ ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὰ πρῶτά του λυρικὰ ποιήματα. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἦσαν τέσσαρες πικρόχολοι καὶ δηκτικώταται Σάτυραι κατὰ τῶν κρατούντων τότε καὶ πρωτευόντων προσώπων, ἤτοι τῶν προυχόντων, ὡς ἐκαλοῦντο καὶ καλεῖ αὐτοὺς ὁ ποιητής. Ἡ πρώτη αὐτῶν ἐγράφη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1826, ἡ δευτέρα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ τρίτη (ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ ποιητοῦ Παναγιώτην) τὸν Δεκέμβριον ἐπίσης, καὶ ἡ τετάρτη τέλος τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827. Αἱ σάτυραι αὗται, ἄγνωστοι εἰς τοὺς πολλούς, σπανιώταται δὲ σήμερον καὶ δυσεύρετοι, ἐξεδόθησαν τὸ 1827 ἐκ τῆς ἐν Ὕδρᾳ τυπογραφίας, εἰσὶ δὲ δριμύταται καὶ πλήρεις προσωπικῶν ὑπαινιγμῶν, οὓς δυσκόλως δύναται σήμερον νὰ ἐννοήσῃ ὁ μὴ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνωρίσας τοὺς τότε καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα. Κατελέγχουσι δὲ ἐν μέσῳ πάσης τῆς προσωπικότητος, ἥτις κυρίως ἐμπνέει αὐτὰς καὶ τὰς ἐξομοιοῖ δυστυχῶς ἐνιαχοῦ πρὸς τὰς ῥυπαρογραφίας τῶν σημερινῶν σατυρικῶν φύλλων, τὴν σατυρικὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ εὐπαρρησίαστον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ὅστις οὐδέποτε ἐδειλίασεν, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ καταφέρῃ τὴν μάστιγα κατὰ τῆς κακίας καὶ τῆς διαφθορᾶς.

Τοὺς παλαιούς μας βουλευτὰς

λέγει, λαλῶν ἐν τῇ πρώτῃ ἐξ αὐτῶν περὶ τῶν μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ,

πρέπει νὰ ζωγραφήσω,
ἢ πρέπει τοὺς πατέρας μας 'ς τὸν ὕπνον των ν' ἀφήσω;
Πολλοὶ ἐκ τούτων χρόνους ἓξ δὲν ἄνοιξαν τὰ χείλη,
καὶ ἦσαν 'ς τὸ Βουλευτικὸν ὡσὰν ξυλένιοι στῦλοι,
κοιμώμενοι 'ς τὴν βροντερὰν τοῦ ἔθνους τρικυμίαν,

πλὴν ἐξυπνοῦντες τακτικὰ εἰς τὴν ἀρχιμηνίαν.
Ἀ! εἶδα ἕνα ἐξ αὐτῶν τῶν σεβαστῶν πατέρων.
Τὰ σχήματά του βέβαια δὲν εἶχεν ὁ Κικέρων.
Ἐκτύπα ταῖς ποδάραις του ὁπόταν ὡμιλοῦσε,
παχειὰ παχειὰ ῥοχάλιζε, βαρειὰ βαρειὰ φυσοῦσε·
'ς τὸν μύστακά του ἤρχετο πεισματικὰ ἡ μυῖγα,
εἰς τὸ πλατύ του μέτωπον αὐτὸς τὴν ἐκυνήγα,
καὶ νὰ σκοτώσῃ πολεμῶν τὸν τολμηρὸν ἐχθρόν του,
ἐκτύπα μὲ τὴν χέραν του γερὰ τὸ μάγουλόν του.

Ἤλλαξαν βεβαίως ἔκτοτε οἱ καιροί· πολλοὶ ὅμως τῶν σημερινῶν τοῦ ἔθνους πατέρων θὰ ἠδύναντο δικαίως νὰ ὀργισθῶσιν, ἂν σήμερον ἐγράφοντο καὶ ἐδημοσιεύοντο οἱ ἀνωτέρω στίχοι.

Τί θέλει τὸ παιδὶ αὐτό;

ἀνακράζει ἐν τῇ τρίτῃ Σατύρᾳ, ἑαυτοῦ δῆθεν καταλαλῶν διὰ στόματος ἑνὸς τῶν πελοποννησίων προὐχόντων, ἐκείνους δὲ τοὐναντίον ἀπανθρώπως μαστίζων·

Ζητεῖ τὸ χαλινάρι
ἀπὸ τὰ δύο χέρια μας μὲ ταῖς φωναῖς νὰ πάρῃ;
νὰ μᾶς ἀλλάξῃ θέλει αὐτὸ τὸ χθεσινὸ φυντάνι;
Ἂς πάγῃ 'ς τὴν κατάρα μου κι' ἂς μὴ μὲ χολοσκάνῃ!
Μὲ ταῖς γαζέτταις τοῦ λαοῦ τὰ μάτια θὲ ν' ἀνοίξῃ,
ἡ χώρα μας θὰ σηκωθῇ καὶ ὅλους θὰ μᾶς πνίξῃ.
Πάντα νὰ μένῃ ἄλυωτος, ἂν ἦν' ἀποθαμένος,
ἂν ζῇ, νὰ γείνῃ Ἑβραῖος αὐτὸς ὁ μαγιωμένος,
ὅπου μᾶς ἐπρωτόφερε γαζέτταις 'ς τὴ Γραικία,
καὶ τὸν λαὸν διαβόλευσε μὲ τὴν τυπογραφία!
Ἡμεῖς προτοῦ τί εἴχαμε; τοὺς θησαυροὺς τοῦ Κροίσου
καὶ τὰ καλὰ χαιρόμασθαν αὐτοῦ τοῦ παραδείσου.
Ἐτρώγαμεν, ἐπίναμεν 'ς ταῖς ψάθαις ξαπλωμένοι,
μὲ ξένους κόπους εἴμασθαν κουκουναραθρεμμένοι.

Τὸν σβέρκον μου πλέον φαρδὺν ἀπὸ βωδιοῦ τὸν εἶχα.
καὶ τώρα μοῦ κατάντησε λιανὸς ὡσὰν ἡ τρίχα.
Ἕνα ἀρνὶ 'ς τὴν καθισιὰ μποροῦσα νὰ παστρεύσω,
καὶ μόλις σήμερα μπορῶ τρεῖς κότταις νὰ χωνεύσω.
'Σ τοὺς δρόμους ὅταν εὔγαινα, ὅλοι μ' ἐχαιρετοῦσαν,
ἐσταύρωναν τὰ χέρια τους καὶ μὲ ἀκολουθοῦσαν.
Ἀφοῦ ἦλθαν τὰ γράμματα, ἡ ἐντροπὴ ἐχάθη,
ἐξύπνησ' ὅλος ὁ λαός, ὁ κόσμος ἐτρελλάθη·
δὲν θέλει νὰ μᾶς προσκυνῇ, ἀφένταις δὲν μᾶς λέγει,
κανένας μας δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν πολυαρμέγῃ.
Αὐτοί 'νε οἱ σκυλόφραγκοι, καὶ τὰ ψαλιδοκέρια·
τὴν φάλαγγα, τὴν δύναμι μᾶς πῆραν ἀπ' τὰ χέρια!

Ἡ δριμύτης τῶν Σατυρῶν τούτων πολλοὺς φαίνεται τῶν τότε προὐχόντων ἐξηρέθισε, προὐκάλεσε δὲ μάλιστα καὶ βιαίαν κατὰ τοῦ ποιητοῦ ἐπίθεσιν, καθ' ἃ ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀμέσως ἐπελθούσης ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς Παρισίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ μικρᾶς τινος σημειώσεώς του ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Κατόπτρου του 1845, ὅπου ῥητῶς λέγει· «Δὲν ἐπέπεσαν αὐτοὶ κατ' ἐμοῦ μετὰ ξίφους δολοφόνου εἰς Καλαύρειαν κατὰ τὸ 1826;»

Καὶ τότε φαίνεται, ὡς καὶ σήμερον, εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ ἀπήντα ὁ χρόνθος, ἡ ῥάβδος δὲ καὶ τὸ ξίφος ἐτιμώρουν τῆς σατύρας τὸ θράσος. Ὁπωσδήποτε βέβαιον εἶνε, ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν πρώτων αὐτοῦ σατυρῶν κατέλιπε τὴν Ἑλλάδα ὁ ποιητὴς καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Παρισίους, ὅπου τὸ ἔτος 1829 ἐξέδωκε γαλλιστὶ τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως» (Histoire de la révolution grecque). Καίτοι δ' ἐπέγραψεν ὁ Ἀλέξανδρος ἓν μέγα ψεῦδος ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου του, ὀνομάσας ἑαυτὸν αὐτόπτην μάρτυρα (témoin oculaire) τῶν πλείστων ἱστορουμένων γεγονότων (ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, μόνον περὶ τὰ μέσα τοῦ 1825 κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ποιητής), οὐχ ἧττον ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ εἶνε ἀκριβὴς κατὰ τὰ πλεῖστα καὶ ἀπροσωπόληπτος, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς ἐλλιπής, καὶ περὶ τὴν μορφὴν

μᾶλλον ἢ περὶ τὴν οὐσίαν ἐπιμεμελημένη. Ἐπαινετὸν δὲ ἰδίως καὶ παρατηρήσεως ἄξιον εἶνε ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ δοκιμίῳ τοῦ Σούτσου, ὅτι οὐδαμοῦ προφαίνεται ὁ σατυρικὸς ποιητής, καὶ ὁ γράφων παρίσταται λησμονήσας ὅλως τὰς Σατύρας τοῦ 1827.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ παρέσχεν ἀληθῆ ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκείνους καιρούς, εὐγλώττως ὑπεραπολογηθὲν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ κοινοῦ καὶ οὐ μικρὸν συντελέσαν εἰς κραταίωσιν τῶν ὑπὲρ αὐτῆς συμπαθειῶν. Πολλοὶ τῆς ἑσπερίας διάσημοι ἄνδρες ἀνέγνωσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Σούτσου μετὰ ἐνδιαφέροντος, ὁ δὲ μέγας τῆς Ἑλλάδος φίλος Chateaubriand συνεχάρη μάλιστα δι' ἐπιστολῆς του τῷ νεαρῷ συγγραφεῖ.

Μόλις ἐκδοὺς τὴν Ἱστορίαν του ὁ Ἀλέξανδρος, κατῆλθε πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀσφαλέστερον, φαίνεται, νομίσας ἑαυτὸν ἐν τῇ νέᾳ τῶν πραγμάτων τάξει, ἣν ἐνεκαίνιζεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου, καὶ ἐλευθερωτέραν τοῦ λοιποῦ ὑπολαμβάνων τὴν Μοῦσάν του, ἢ καὶ ἐλπίζων ἴσως, ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις ἤθελε παρέχει αὐτῷ ἐγκωμίων μᾶλλον ἢ ψόγου ἀφορμήν. Πλὴν ἅμα πατήσας τῆς πατρίδος τὸ ἔδαφος, ἐτάχθη δριμὺς καὶ ἀδιάλλακτος τοῦ Κυβερνήτου πολέμιος, ἐχθρὸν αὐτὸν καὶ τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζων, ὄργανον τῆς Ῥωσσίας ἀποκαλῶν ἀργυρώνητον, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ πρᾶξιν θεωρῶν ὡς ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας. Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα ἡ πολιτεία τοῦ Κυβερνήτου, οὔτε τὸ δίκαιον ἢ μὴ τοῦ κατ' αὐτοῦ σατυρικοῦ πολέμου τοῦ Σούτσου· δὲν πρέπει τις ὅμως ἐπίσης νὰ λησμονήσῃ τὴν μέχρι νοσηροῦ καὶ τυφλοῦ φανατισμοῦ κορυφουμένην φιλοπατρίαν καὶ φιλελευθερίαν τοῦ ποιητοῦ, οὔτε τὰς συνταγματικὰς ἰδέας, αἵτινες τοσοῦτον ἦσαν τότε τοῦ συρμοῦ, οὔτε τὰ σπαράσσοντα τὴν Ἑλλάδα πολιτικὰ πάθη, ἅτινα ἐνδελεχῶς συνεδαύλιζον αἱ ἀντιζηλίαι τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Ταῦτά τις ἀναλογιζόμενος, δὲν θέλει μὲν δικαιολογήσει, θέλει ἐξηγήσει ὅμως τὴν ἀντιπολί-

τευσιν ἐκείνην τοῦ Σούτσου, ἥτις παρήγαγε μὲν τὰ κάλλιστα ὑπὸ ποιητικὴν ἔποψιν προϊόντα τῆς Μούσης του, ἀλλὰ δὲν ὤκνησε καὶ νὰ πανηγυρίσῃ διὰ διθυράμβου τὸν φόνον τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης προϊόντα εἶνε, ὡς προείπομεν, αἱ κάλλισται τοῦ Σούτσου σάτυραι, αἵ τε πολιτικαί, αἵτινες εἶνε καὶ πρωτοτυπότεραι, καὶ αἱ κοινωνικαί, αἵτινες φαίνονται μᾶλλον ἐλεύθεραι καὶ ἐπιτυχεῖς μιμήσεις τοῦ Béranger. Περιελήφθησαν δὲ πᾶσαι ἐν τῷ βραδύτερον (1833) ἐκδοθέντι Πανοράματι τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ συνεξεδόθησαν, πλὴν τῶν κυρίως σατυρῶν, καὶ τὰ ἄλλα ἐκεῖνα, τὰ πατριωτικώτερον μὲν καὶ ἐλεγειακώτερον ἐν γένει ἔχοντα τὸν χαρακτῆρα ποιήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπεμφαίνοντα δὲ πολλαχοῦ οὐχὶ τὴν σατυρικῶς μορφάζουσαν ἀλλὰ τὴν ἐθνικῶς ἀγανακτοῦσαν καὶ ὀργιζομένην Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ. Ταῦτα εἰσὶ τὰ ἄριστα ποιητικῶς τῶν ἔργων τοῦ Σούτσου, τῶν τε ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, ἅτινα καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐκ τῶν καιρῶν καὶ προσώπων ἐνδιαφέροντος, παρέχουσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον μίαν τῶν πρώτων θέσεων ἐν τῷ νέῳ ἑλληνικῷ Παρνασσῷ. Τίς ἀγνοεῖ ἢ τίς ἀνέγνωσέ ποτε ἄνευ μυχίας συγκινήσεως τοὺς ὡραίους τούτους στίχους τοῦ Ψωμοζήτου Στρατιώτου;

Ἕνας γέρος στρατιώτης μὲ τοῦ ζήτουλα τὸ δίσκο,
'Σ τὸ ῥαβδὶ ἀκουμβισμένος καὶ μὲ τὸ σακκὶ 'ς τὸν ὦμο,
Ἔλεγε 'ς ἕνα παιδάκι, ποῦ τοῦ ἔδειχνε τὸν δρόμο·
— Μή, παιδάκι μου, μὴν τρέχῃς, καὶ πολὺ ὀπίσω μνήσκω.
Ἐσὺ εἶσ' εὐτυχισμένο . . . τὰ ματάκια σου τὰ ἔχεις,
Γερὰ ἔχεις ποδαράκια, κ' ἐλαφρὰ 'σὰν λάφι τρέχεις...
Ἐγὼ ἔχασα τὸ φῶς μου 'ς τοῦ Μεσολογγιοῦ τὴν πόλι,
Καὶ τὸ ἕνα μου ποδάρι μοῦ τὸ ἅρπαξε τὸ βόλι!

. . . .

Ἐτυφλώθηκα, δὲν βλέπω τῆς Ἑλλάδος τὰ βουνά,
Κι' ὁ ἐλεύθερός της ἥλιος 'ς τὰ ματάκιά μου δὲν λάμπει.
Δενδροσκέπαστοι, ὡραῖοι κ' αἱματοβρεγμένοι κάμποι,
'Σ ἐσᾶς τόρα κόσμος ἄλλος ζωὴν ἥσυχη περνᾷ.

'Εγὼ μόνον γιὰ νὰ ζήσω τρέχω καὶ ψωμοζητῶ·
'Σ τὰ ἐρημοκκλήσια μέσα καὶ 'ς τοὺς δρόμους ξενυκτῶ.
Παντοῦ εἰμ' ἀποῤῥιμένος...
Ξένος εἶμαι 'ς τὴν 'Ελλάδα, καὶ 'ς τὸ σπίτι μου εἶμαι ξένος!

Τίς, ἅπαξ ἀναγνούς, ἐλησμόνησε τὸν Γέρον Καπετάνον καὶ τὸν 'Απόμαχον 'Ρουμελιώτην; Τίς δὲ καὶ σήμερον ἔτι, ὅσον καὶ ἂν ἤλλαξαν ἔκτοτε οἱ καιροί, δὲν θὰ ἐτέρπετο ἀναγινώσκων τοὺς χαριεστάτους τούτους στίχους τοῦ Περὶ 'Ελευθεροτυπίας Κανονισμοῦ;

Ἕνας Γερουσιαστής μας μὲ τὸ στόμα γελαστό,
Σοῦτσ' ἐλεύθερε, μὲ εἶπε, συγχαρίκια σὲ ζητῶ.
Πρόβαλα ὑπὲρ τοῦ τύπου δεκαπέντε ἄρθρα νόμου.
Κατ' αὐτὸ τὸ σχέδιό μου,
Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος, φθάνει μόνον νὰ μὴ βλάψῃς
τῆς ἀρχῆς τοὺς ὑπαλλήλους,
τοὺς Κριτάς, τοὺς ὑπουργούς μας καὶ τῶν ὑπουργῶν τοὺς φίλους.
Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος, φθάνει μόνον νὰ μὴ γράψῃς.

ἢ τοὺς ἄλλους τούτους τοῦ 'Υπουργηματικοῦ;

'Σ τοῦ Ναυπλιοῦ τοὺς ξενοδόχους συχνοχάφτω καταΐφι,
Κούρκαις, ὄρνιθες, ῥοσμπίφι,
καὶ ζυμαρικὰ ποῦ στάζουν γάλα, βούτυρο καὶ μέλι.
'Η κοιλιά μου εἶνε φοῦσκα, στρογγυλὴ σὰν τὸ βαρέλι·
Δὲν γνωρίζω τ' εἶνε πεῖνα·
Τὸ ταμεῖον μὲ πληρόνει πεντακόσια κάθε μῆνα.

Ἄξιζα νὰ παίρνω χίλια, κ' ἴσως κᾶτι παραπάνω·
Τὸ κονδύλι γερὰ πιάνω,
καὶ μὲ μάτια σφαλισμένα τὴν ὑπογραφή μου βάζω.
Ποῦ τὴν βάζω, τί πειράζει ἂν πολὺ δὲν ἐξετάζω;
Δὲν γνωρίζω τ' εἶνε πεῖνα·
Τὸ ταμεῖον μὲ πληρόνει πεντακόσια κάθε μῆνα.

Τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπίσης προϊὸν εἶνε καὶ ἡ κωμῳδία ὁ Ἄσωτος (1830), μετριώτατον μὲν ἔργον ὑπὸ δραματικὴν ἔποψιν καὶ ὠχρὰ πολλαχοῦ μίμησις τοῦ Μολιέρου, ἐλέγχουσα ὅμως ἐν πολλοῖς ἄφθονον τὴν παρατηρητικὴν εὐφυΐαν καὶ ἐν πλείστοις ἔτι τὴν σατυρικὴν δηκτικότητα τοῦ ποιητοῦ. Τῶν αὐτῶν δὲ τέλος καιρῶν ἔμπνευσις εἶνε τὸ πλῆρες ληκυθείου στόμφου καὶ ἐπιφωνημάτων μυθιστόρημα ὁ Ἐξόριστος, γραφέν, φαίνεται, κυρίως εἰς δικαιολόγησιν τῆς κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ἀντιπολιτεύσεως τοῦ ποιητοῦ, συμφορηθὲν δὲ ἐκ παντοίων ἀναμνήσεων ξένων ἀναγνωσμάτων, καὶ ἰδίως τοῦ Jacopo Ortis τοῦ Φοσκόλου καὶ τῆς Lélia τῆς Σάνδης, καὶ δημοσιευθὲν ἐν ἔτει 1835. Ὅ τε Ἄσωτος καὶ τὸ Πανόραμα καὶ ὁ Ἐξόριστος ἀνετυπώθησαν πρό τινων ἐτῶν ἐν Ἀθήναις.

Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας φονεύεται τέλος πρὸς μεγίστην τοῦ Σούτσου ἀγαλλίασιν, καὶ ὁ κωμικὸς αὐτοῦ διάδοχος Αὐγουστῖνος καταλείπει νύκτωρ τὸ Ναύπλιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ποιητὴν ἡμῶν τὴν χαριεστάτην ἐκείνην σάτυραν, ἧς οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν ἀμίμητον ἐπῳδήν·

Μὴ παιδιὰ μὲ τὰ λεμόνια! Ἔ, γιὰ μόλα, ἔ, γιὰ λέσα!
Ἕνας κόντες εἶνε μέσα.

Ἡ «Μαδαγασκάρ» καταπλέει εἰς Ναύπλιον φέρουσα τὸν νεαρὸν τῆς χώρας βασιλέα, αἱ ἐλπίδες τοῦ καταπεπονημένου ἔθνους ἀναπτεροῦνται, πᾶσα καρδία πάλλει ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ χαρᾶς, καὶ ὁ ἡμέτερος ποιητής, πρόθυμος εἰς τὴν χαρμόσυνον ἐκείνην συναυλίαν χοροστατῶν, ἀλλάσσει τῆς λύρας του τὰς νευρὰς καὶ προσαγορεύει ἔνθους τὸν νέον ἡγεμόνα·

Ἡ Ἑλλὰς μετὰ δουλείαν, Βασιλεῦ, πολλῶν αἰώνων
Μετὰ σοῦ ἀνέβη πάλιν εἰς τῆς δόξης της τὸν θρόνον.
Δούλη χθές, ἰδοὺ λαμβάνει βασιλίσσης λάμπον στέμμα,
Καὶ καλύπτει μὲ πορφύραν τῶν τραυμάτων της τὸ αἷμα.

Σ' ἐμβιβάζουν εἰς τὴν γῆν μας Μοναρχῶν μεγάλοι στόλοι,
Ἔρχεσαι, .. κ' ἐνώπιόν σου οἱ λαοὶ κινοῦνται ὅλοι
Ὅλοι σὲ πανηγυρίζουν... Ἄεργος θὰ στέκω μόνος;
Βασιλεῦ, σὲ φέρω δάφνας δροσερὰς τοῦ Ἑλικῶνος!

Ὀλίγον ὅμως διήρκεσεν ὁ ἀκήρατος ἐκεῖνος καὶ ἀνεπιφύλακτος ἐνθουσιασμός, ἐπὶ βραχὺ δὲ μόνον κατώρθωσεν ὁ ἑορτάσιμος τῶν ἀποβατηρίων θόρυβος νὰ κατασιγάσῃ τὰς παλαιὰς τοῦ Σούτσου συνταγματικὰς ἰδέας. Μετ' ὀλίγας μόλις ἑβδομάδας ἔγραφε «Τὸ ξεφάντωμα τοῦ Συνταγματικοῦ, καὶ μετ' ὀλίγους ἔτι μῆνας ἀνέκραζε·

Ζήτω ἡ Ἐλευθερία! Ὁ Μονάρχης μας νὰ ζῇ,
καὶ τὸ Σύνταγμα μαζῇ.

Ἀλλ' οἱ συνταγματικοὶ πόθοι τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπληροῦντο, ἡ δὲ Ἀντιβασιλεία ἐφρόνει ὅτι πολλὰ ἄλλα, πρὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἦσαν ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἐκ τοῦ πολέμου ἠρημωμένην καὶ κατεσπαραγμένην ὑπὸ τῶν κομμάτων χώραν. Ἀνήρτησε τότε πάλιν ἀμέσως εἰς τὸν τοῖχον τὴν πανηγυρικήν του λύραν ὁ ποιητής, ἀνέλαβε τὴν παλαιάν του σατυρικὴν μάστιγα, καὶ ἤρξατο τοῦ ἀμειλίκτου ἐκείνου κατὰ τῶν Βαυαρῶν ἀγῶνος, δι' ὃν καὶ ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1836 τὴν «Ἑλληνικὴν Πλάστιγγα», περιοδικὸν φύλλον ἔμμετρον συνάμα καὶ πεζόν, κατ' ἀπομίμησιν τῆς γαλλικῆς «Νεμέσεως» τοῦ Barthélemy. Αἱ ἐν τῇ Πλάστιγγι δημοσιευθεῖσαι ἐπὶ ἓν σχεδὸν ὅλον ἔτος ἔμμετροι καὶ πεζαὶ σάτυραι τοῦ Σούτσου εἰσὶ πλήρεις δυνάμεως καὶ φλογεροῦ πατριωτισμοῦ, καίτοι πολλαχοῦ ἄδικοι, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως. Ὑπερέχουσι δὲ τῶν παλαιοτέρων του ἔργων κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἥτις ἔμελλεν ἰδίως ἐν τῷ Περιπλανωμένῳ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν καλλίστην αὐτῆς διαμόρφωσιν.

Μὲ ποίαν δάφνην εὔοσμον τὴν Μοῦσάν μου νὰ θρέψω;

ἀνακράζει ὁ ποιητής, πλήρης ἀπογοητεύσεως, ἐν τῷ ἕκτῳ καὶ τελευταίῳ φυλλαδίῳ τῆς Πλάστιγγος·

Ποῦ τὰ ψυχρά μου βλέμματα, ποῦ σήμερον νὰ στρέψω;
Εἰς τὸ παρόν;.. καὶ τί τερπνὸν ζητοῦν τὰ ὄμματά μου
εἰς ἐρημίαν ἄδενδρον καὶ πλήρη ξηρᾶς ἄμμου;
Καθὼς μὲ λύχνον μαγικὸν τὴν νύκτα εἰς τὸν τοῖχον
παρίστανται ὄντα μικρά, χωρὶς φωνὴν καὶ ἦχον,
τιαροφόροι βασιλεῖς ἐπὶ χρυσῆς ἁμάξης,
πολιτικῶν, πολεμικῶν πομπαὶ καὶ παρατάξεις,
καὶ πόλεις καὶ οἰκοδομαὶ καὶ πλῆθος θεαμάτων,
καὶ ὅλα εἶν' ἀνύπαρκτα καὶ πλάνη τῶν ὀμμάτων,
ὁμοίως θεωρῶ μικρά, εἰκονισμένα μόνον,
καὶ κράτη, καὶ στρατεύματα, καὶ ὑπουργοὺς καὶ θρόνον.

Ἡ δημοσίευσις τῆς Πλάστιγγος πολλὰς καὶ παντοίας ἐγέννησε κατὰ τοῦ Σούτσου καταδιώξεις, αἵτινες οὐ μόνον τὴν διακοπὴν αὐτῆς ἐπήνεγκον, ἀλλὰ καὶ τὸν ποιητὴν ἐφυγάδευσαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Μακρὰν ἐπεχείρησε τότε περιήγησιν ὁ Ἀλέξανδρος, ποιητικὸν δ' αὐτῆς προϊὸν ὑπῆρξαν τὰ τρία πρῶτα ᾄσματα τοῦ Περιπλανωμένου, ἅτινα καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητὴς ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1839. Ὁ Περιπλανώμενος ἔχει τὴν ἐξωτερικὴν μόνον μορφὴν διηγηματικοῦ ποιήματος, ἀλλ' οὐδὲν σχεδὸν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτοῦ συστατικῶν. Γεγραμμένος κατὰ τὸ εἶδος τῶν βυρωνείων ἐπικολυρικῶν ποιημάτων καὶ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἥρωός του ἐκπροσωπῶν, πρόφασιν μὲν ἔχει τὴν ἀπομνημόνευσιν τῆς προσφάτου περιηγήσεως τοῦ ποιητοῦ, σκοπόν του δὲ κύριον τὸν αἰώνιον κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πόλεμον. Γέμει ὅμως ἀληθινῶν λυρικῶν καλλονῶν, ὅσον δὲ καὶ ἂν ἀναμιμνήσκει πολλαχοῦ τὸν Βύρωνα καὶ τὸν Λαμαρτῖνον καὶ ἄλλους ξένους ποιητάς, περισσεύει πάντως πρωτοτύπων θελγήτρων, ὁσάκις μάλιστα θέμα τοῦ λόγου εἶνε ἡ σύγχρο-

νος Ἑλλάς. Τοιοῦτοι οἱ ἑπόμενοι ὡραῖοι στίχοι ἐκ τοῦ πρώτου ἄσματος, οὓς ἀποτείνει ὡς ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ καταλείπων αὐτὴν ποιητής·

Εἴσθε σεῖς τὰ θερμὰ τέκνα τοῦ μεσημβρινοῦ ἡλίου;
Εἴσθε σεῖς ἡ πνευματώδης γενεὰ τῆς Μεσογείου;
Ἕλληνες! πῶς εἰς τὸ μέσον ἐρειπίων ζῆτε πάντες,
ἄφωνοι καθὼς τῆς γῆς σας οἱ ἀρχαῖοι ἀνδριάντες;
Πλὴν πλειότερόν τι λέγουν εἰς τὰ ὦτά μου αὐτοί σας
οἱ χωρὶς πνοὴν καὶ γλῶσσαν ἐκ μαρμάρου προγονοί σας,
παρὰ σεῖς οἱ ὄντως λίθοι,
καὶ ὡς λίθοι τῆς μητρός σας βαρυθλίβοντες τὰ στήθη.

. . . .

Ὦ σεῖς πρόμαχοι τοῦ ἔθνους, οἵτινες λησμονημένοι
ἀπεθάνετε, μὲ ῥάκη, πλὴν μὲ δόξαν σκεπασμένοι,
πληρεξούσιοι τοῦ Ἄστρους, ἐκ τῶν τάφων σηκωθῆτε,
κ' εὐλογεῖτέ μας!.. Ἑλλήνων Βουλὴ πάλιν συγκροτεῖται.
Ἔρχεται αὐτή, προβαίνει! Λαέ, δάφνας, ῥόδα χύνε!
Δέξου την, ναὲ Θησέως! Ἑορτάσατε, Ἀθῆναι!
Βουλευταί, σᾶς χαιρετῶμεν,
Βουλευταί, μὲ ἀκαλύπτους κεφαλὰς σᾶς ἀπαντῶμεν!

Μετὰ τοῦ Περιπλανωμένου συνεξέδωκεν ὁ Σοῦτσος τότε καὶ τὴν δριμυτάτην Σάτυραν Μενιππείαν, ἥτις ἐγένετο ἀφορμὴ ἀπηνοῦς κατὰ τοῦ ποιητοῦ δικαστικῆς καταδιώξεως. Συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς τὴν 17 Αὐγούστου τοῦ 1839, ἀπολυθεὶς δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπὶ ἐγγυήσει τοῦ ἀδελφοῦ του Παναγιώτου, Γενικοῦ Γραμματέως τότε τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀνεχώρησε καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀκοντίσας ἐκ Πειραιῶς ὡς πάρθιον βέλος κατὰ τῶν πολεμίων του τὸ φυλλάδιον: Ἀπολογία Ἀλεξάνδρου Σούτσου, συντεθεῖσα διὰ τὴν δικάσιμον ἡμέραν. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ ἓν ἔτος εἰς Ἀθήνας, ἵνα δικασθῇ, καὶ ἀθωωθείς, χάρις εἰς τὴν

ἀνεξαρτησίαν τοῦ φρονήματος τοῦ προεδρεύοντος δικαστοῦ Ι. Μαυροκορδάτου, ἀνεχώρησεν εὐθὺς εἰς Βέλγιον, πλήρη πικρίας ἔχων καὶ χολῆς τὴν καρδίαν. Ἐκεῖ ἐδημοσίευσε δύο τῶν ἀτυχεστάτων αὐτοῦ ποιητικῶν ἔργων, τὰς κωμωδίας: ὁ Πρωθυπουργὸς καὶ ὁ Ἀτίθασσος ποιητὴς (1843), μεστὰς μὲν σατυρικῆς δριμύτητος, ἀτεχνοτάτας ὅμως ὑπὸ δραματικὴν ἔποψιν καὶ οὐδὲν περιεχούσας τῶν ἀληθινῶν τῆς κωμωδίας συστατικῶν.

Ἀλλ' ἡ τῆς πατρίδος ἀγάπη, ὁ δυσαπάλλακτος ἐκεῖνος ἔρως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ὄνειρον τοῦ μεγαλείου της καὶ τῆς εὐημερίας της, ὁ πόθος τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν καὶ ἡ ἀκατάσχετος πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῶν ἔφεσις, εἷλκον τὸν Ἀλέξανδρον ἀπροσμαχήτως εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Ἐπανῆλθε λοιπὸν καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ θέρος τοῦ 1843, καὶ μεταβὰς εἰς Ἄνδρον ἐξενίζετο παρὰ τῷ Καΐρῃ, νέον σχεδιάζων ποίημα ὁ Ἐπαναστάτης, ὅτε ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ προέλαβεν αὐτὸν ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς διὰ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ μετέβη τότε εἰς Ἀθήνας ὁ ποιητής, καὶ ἤρξατο δημοσιεύων εἰς φυλλάδια τὴν «Μεταβολὴν τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου», καὶ πανηγυρίζων ἐπί τινα χρόνον τὸ μέγα ἐθνικὸν γεγονός. Ἐπί τινα χρόνον, εἴπομεν, διότι ὁ Σοῦτσος εἶδε καὶ πάλιν τὰς ἐλπίδας του ψευδομένας, δὲν εὗρεν ἐντὸς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὅ, τι ἡ δύσχολος καὶ οὐδέποτε ηὐχαριστημένη φιλοπατρία του προσεδόκα, καὶ ταχέως ὁ πανηγυρισμὸς μετετράπη εἰς σάτυραν· οὐδεὶς δ' ἐντὸς ὀλίγου τῶν νεοφωτίστων συνταγματικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος διέφυγε τὰ πικρὰ τῆς ποιήσεώς του βέλη. Νῦν ὅμως δὲν ἐτιμώρησε πλέον τὸν τολμητίαν ποιητὴν ἡ καχύποπτος ἐξουσία, ἀλλ' ὁ ἐπιδεξίως ἐξερεθισθεὶς συνταγματικὸς ὄχλος τῆς πρωτευούσης, λιθοβολήσας ἐν μέσῃ ὁδῷ τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὴν 20 Νοεμβρίου 1844, καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ φύγῃ εἰς Σῦρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, κατασιγασθέντων τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἐπανέκαμψε καὶ πάλιν εἰς Ἀθήνας ὁ ποιητής, καὶ ἐξέδωκε τὸ 1845 τὸ Ποιητικὸν Χαρτοφυλάκιον, συλλογὴν πολιτικῶν ἐπίσης σατυρῶν κατὰ

τῶν πολιτικῶν πρωτοστατῶν τῆς ἡμέρας, στερουμένων ὅμως τῆς ποιητικῆς δυνάμεως καὶ χάριτος τῶν πρώτων αὐτοῦ ἔργων.

Ἐνταῦθα κλείει κυρίως εἰπεῖν τὸ στάδιον τῆς σατυρικῆς τοῦ Σούτσου παραγωγῆς, ἐντεῦθεν δὲ χρονολογεῖται ἱκανῶς μακρὰ ποιητικὴ ἀνάπαυλα ἐν τῷ βίῳ του, διακοπτομένη μόνον ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1850 δημοσιεύσεως τῆς Τουρκομάχου Ἑλλάδος, ἥτις, καίτοι ἐπικὸν ποίημα ἐπιγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, οὐδὲν ἄλλο εἶνε κυρίως ἢ συλλογὴ ὡραίων πολλάκις λυρικῶν ποιημάτων, ἀπεσπασμένων ὅμως καὶ συνδεομένων πρὸς ἄλληλα διὰ στίχων ἐντόνων μέν, ἀλλὰ πεφυσημένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ στόμφου μεστῶν. Προέταξε δὲ καὶ ταύτης, κατὰ τὸ εἰωθός, ὁ Σοῦτσος πρόλογον χολῆς πλήρη καὶ δριμύτητος κατά τε τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως, καὶ φοβούμενος νέας καταδιώξεις, ἀνεχώρησεν εὐθὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἄλλη τὸν ἀνέμενε καταδίωξις. Ἡ Τουρκομάχος, προαποσταλεῖσα, εἶχε κατασχεθῆ ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, αὐτὸς δέ, ἅμα φθάς, κατεζητεῖτο ὅπως φυλακισθῇ. Καταλείπει λοιπὸν ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ καταβαίνει εἰς Ἀθήνας, ὅπου μετὰ ἔτους σιγὴν ἐκδίδει ἐν ἔτει 1852 τὸ Τέταρτον ᾆσμα τοῦ Περιπλανωμένου, ἐλαττούμενον μὲν τῶν προτέρων κατὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν, ὑπερβάλλον ὅμως αὐτὰ κατὰ τὴν πικρίαν καὶ τὸ φλογερὸν μῖσος κατὰ τῆς κρατούσης ἀρχῆς καὶ κατ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως Ὄθωνος.

Ὁ καταπατῶν τὸ ἔθνος ποῖος;

ἀνέκραζεν ἐν αὐτῷ,

ποῖον τ' ὄνομά του;
Ἕλλην οὗτος; ποῖος οὗτος; ποῖα τὰ περγάμηνά του;
Πρὶν τὸ γένος τῶν ἡρώων καταστήσῃ ἀγελαῖον,
σκήνωμά του τὴν γῆν ὅλην εἶχεν ὡς ὁ Ναπολέων;

Ἔφερε καθὼς ἐκεῖνος, εἰς γιγάντων τρέχων πάλην,
τὴν ῥομφαίαν εἰς τὴν μίαν καὶ τὸν κόσμον εἰς τὴν ἄλλην,
κ' ἔθνη κατακτῶν μυρία
διεμοίραζε τὰ σκῆπτρα ὡς κριθὴν εἰς τὰ στρουθία;

Ἀλλ' ἡ ἔκδοσις τοῦ ποιήματος καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ προεγνώσθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν, καὶ νύκτωρ αἴφνης εἰσβαλοῦσαι εἰς τὸ τυπογραφεῖον Εἰσαγγελία καὶ Ἀστυνομία κατέσχον τὸ βιβλίον ἡμιτελὲς ἔτι. Ἠπειλήθη καὶ πάλιν ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ Σούτσου, ἀλλὰ κατωρθώθη ὅμως διὰ τοῦ γενομένου πατάγου νὰ ἀποσοβηθῇ ἡ δικαστικὴ καταδίωξις καὶ νὰ ἀρθῇ ἡ κατάσχεσις. Τότε ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητὴς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἡ κατάσχεσις τῆς διανοίας γνωστὰ τρία φυλλάδια, ἅτινα καὶ ἀνετύπωσε κατόπιν ἐν τῇ νέᾳ πλήρει ἐκδόσει τοῦ Περιπλανωμένου.

Μόλις εἶχε παρέλθει ὁ προσωπικὸς οὗτος περισπασμός, καὶ νέον μέγα πολιτικὸν γεγονός, ὁ ἀνατολικὸς πόλεμος, ἐπῆλθεν ὅπως συνταράξῃ ἐκ νέου τὸν ποιητικὸν βίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ παρορμήσῃ αὐτὸν εἰς νέαν ᾠδήν. Λησμονεῖ εὐθὺς ὁ ποιητὴς τὰς ἐγχωρίους ἀσχημίας, ἐπιβάλλει σιγὴν εἰς τῆς σατύρας τὴν Μοῦσαν, καὶ ἡ ποίησίς του σαλπίζει πολεμιστήριον, καὶ τὰ χείλη του ψάλλουσι τὸν θούριον παιᾶνα·

Μᾶς φωνάζουν καὶ Σέρβοι, μᾶς φωνάζουν καὶ Δᾶκες,
Θεσσαλοὶ κ' Ἠπειρῶται, Μακεδόνες καὶ Θρᾶκες·
καὶ ὁ Αἷμος εἰς Ἄθων καὶ ὁ Ἄθως εἰς Ὄσσαν
μεταφέρουν ἐκείνων τὴν βροντόφωνον γλῶσσαν.
Ἀντὶ σίτου πυρῖτις εἰς τὴν γῆν των σπαρμένη,
ἕνα μόνον σπινθῆρα, ἕνα μόνον προσμένει.
Τῆς Ἑλλάδος οἱ παῖδες σεῖς γενῆτε σπινθῆρες·
στρατηγοί των γενῆτε καὶ τοῦ ἔθνους σωτῆρες.
'Σ τὴν παλάμην καὶ πάλιν τὸ σπαθί, τὸ σπαθί,
καὶ τὸ αἷμα ποτάμι, καὶ τὸ αἷμ' ἂς χυθῇ!

Τὸ ἐμβατήριον τοῦτο καὶ ἄλλα δύο, πλήρη δυνάμεως ποιητικῆς καὶ πάρισα τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων, δημοσιεύει ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ Ἀληθεῖ Φάσει τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ ἀναχωρεῖ εὐθὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεταβαίνει ἐκεῖθεν εἰς Παρισίους, εἰς Λονδῖνον, εἰς τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ῥωσσίαν, τὴν Ταυρίδα, καὶ πάντα τῆς περιοδείας του σταθμὸν σημαίνει διὰ νέου φλογεροῦ ποιήματος. Ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου, ἄκρατον φέρον ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας ἐνθουσιασμόν, ὡς σύμπασα σχεδὸν τότε ἡ Ἑλλάς, καὶ δημοσιεύει ἐν ἔτει 1857 Ἀπομνημονεύματα Ποιητικὰ ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Πολέμου, ἅτινα καὶ προσφωνεῖ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον Τὸν ἀνατολικὸν πόλεμον ἐσκόπει, φαίνεται, νὰ ψάλῃ ὁ Σοῦτσος διὰ μεγάλου καὶ συνεχοῦς ἐπικοῦ ποιήματος, γάλλος δέ τις βιογράφος του βεβαιοῖ, ὅτι καὶ συνέταξε μάλιστα τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔπους τούτου, καὶ ἐν Παρισίοις διαμένων κατὰ τὸ 1861, προετίθετο νὰ δημοσιεύσῃ αὐτὸ μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως. Πολὺ ὅμως φοβούμεθα, μὴ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος προέρχεται μᾶλλον ἐκ παρεννοήσεως καὶ συγχύσεως ἁπλῆς τῶν περὶ ὧν πρόκειται Ἀπομνημονευμάτων πρὸς ἄλλο ἀνύπαρκτον ἔργον τοῦ Σούτσου. Οὐδὲν τοὐλάχιστον, οὐδ' ἀμυδρότατον, τοιούτου ποιήματος ἴχνος περιεσώθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ.

Μετὰ τὰ ποιητικά του ταῦτα ἀπομνημονεύματα οὐδὲν παρήγαγε νέον ὁ Ἀλέξανδρος μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἀνεδημοσίευσε δὲ μόνον ἐν ἔτει 1858 πλήρη τὸν Περιπλανώμενον, ἐν πολλοῖς αὐτὸν μεταβαλών, οὐχὶ δυστυχῶς ἐπὶ τὰ κρείττω πάντοτε, καὶ πολλὰς ἐν αὐτῷ συνυφάνας δριμείας στροφὰς κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ὄθωνος καὶ κατ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως. Τὸν νέον τοῦτον παροξυσμὸν τῆς χρονίας πατριωτικῆς νόσου τοῦ Σούτσου ἐγέννησεν ἰδίως ὁ κατὰ τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους καιροὺς ἀτυχέστερος ἔτι πανηγυρισμὸς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ Ὄθωνος, ἀπέτισε δὲ σκληρῶς ὁ δύσχολος ποιητὴς ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τῶν Ἀθηνῶν δι' ἑνδεκαμήνου φυλακίσεως, ἥτις ὑπῆρξε καὶ πρώτη

ἀφορμὴ τοῦ ὀδυνηροῦ νοσήματος, ὅπερ ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον.

Ἐξελθὼν διὰ χάριτος τοῦ δεσμωτηρίου, παρέμεινεν ἔτι μικρὸν ἐν Ἀθήναις, ἐδημοσίευσε τὸ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνάξιον αὐτοῦ φυλλάδιον: Ἡ πυρπόλησις τοῦ συστήματος ἀπὸ τὸν Κανάρην, καὶ μετέβη κατόπιν εἰς Παρισίους, ὅπως ἀσχοληθῇ εἰς σύνταξιν μακρᾶς Ἱστορίας τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἣν ὅμως, φαίνεται, οὐδὲ ἤρχισε κἂν νὰ συγγράφῃ, τὸ μὲν ὑπὸ τῆς νόσου τρυχόμενος, τὸ δὲ εἰς ἀδιάκοπον φερόμενος διαμονῆς μεταλλαγήν, καὶ τρέπων πάλιν μετὰ μικρὸν τὸ βῆμά του πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου, τὸ προσεχὲς αὐτοῦ τέλος πιθανῶς προαισθανόμενος, ἐπεθύμει νὰ ἀναπαύσῃ τὴν καταπεπονημένην του κεφαλήν.

Δὲν ἐχαρίσατο, φεῦ! εἰς αὐτὸν τὴν χάριτα ταύτην ἡ μοῖρα. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1863 ἐξέπνεεν ὁ ποιητής, ἐγκαταλελειμμένος καὶ μόνος, πένης καὶ λιμώττων, ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῆς Σμύρνης, καὶ ἐθάπτετο ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς. Μετὰ δεκατέσσαρα δὲ ὅλα ἔτη ἔμελλον νὰ ταφῶσι τὰ ὀστᾶ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀοιδοῦ ἐν γῇ ἐλευθέρᾳ ὑπὸ τὸ χῶμα τῶν Ἀθηνῶν, ὧν τοσάκις εἶχεν ὑμνήσει τὸ παρελθὸν καὶ τοσάκις εὐηγγελίσατο τὸ μέλλον ἡ χρησμοδότις αὐτοῦ ποιητικὴ ψυχή.

Συνοψίσαντες ὅσον κάλλιον ἠδυνήθημεν τὸν ποιητικὸν βίον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἐκλείσαμεν κατ' ἀνάγκην εὐλαβῶς τὰ ὄμματα πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον· ἂν ἄχαρι πράττει ἔργον πάντοτε ὁ βλέπων διὰ τῶν κλείθρων, ἀχαριτώτατον πράττει βεβαίως ὁ ὑπὸ τὸν ποιητὴν ἀναζητῶν τὸν ἰδιώτην. Ἄλλως δέ, τίς ἀναγινώσκων τοὺς ὡραίους καὶ σπαρακτικοὺς τούτους στίχους

Μ' ἐξεπαίδευσαν αἱ Μοῦσαι βρέφος εἰς τὸν Ἑλικῶνα.
Δέξαι με ψυχοῤῥαγοῦντα καὶ ἀδύνατον πρεσβύτην
Εἰς τοῦ θείου σου Καρμήλου τὸν ἀειθαλῆ ῥοδῶνα,
Ὅπου ἄλλοτε ἠσπάσθην τὴν πανάχραντόν σου κοίτην. . .

οὓς ἀποσπᾷ ἐκ τῆς πανυστάτης του πρὸς τὸν Θεάνθρωπον προσευ-

χῆς καὶ ἐπιστέλλει εἰς τὸν ἀδελφόν του Παναγιώτην ὁ Ἀλέξανδρος μικρὸν πρὸ τῆς τελευτῆς του, τίς, λέγομεν, ἀναγινώσκων αὐτοὺς εἶνε τοσοῦτον θρασύσπλαγχνος, ὥστε νὰ μείνῃ ἀδάκρυτος, τίς τοσοῦτον ἄτεγκτος τὴν ψυχήν, ὥστε νὰ ἐπιβάλῃ μικρολόγον χεῖρα ἐπὶ τὴν ἀμάραντον δάφνην τοῦ ποιητοῦ;

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ *)

Κύριοι,

Ὅτε, πρὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους καὶ ἐπέκεινα, πυκνὴ ὁμήγυρις προέπεμπεν εἰς τὸ ἔσχατον σκήνωμα τὸ λείψανον τοῦ πολυθρηνήτου ἡμῶν φίλου Δημητρίου Παπαῤῥηγοπούλου, καὶ ἐθρήνουν ἐπὶ τῇ ἀώρῳ θανῇ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων τὰ ὄμματα, καὶ ἐστέναζον ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν γνωρίμων καὶ συσταδιοδρόμων αὐτοῦ τὰ στήθη, ὀλίγας μετὰ ταῦτα ὥρας εὐάριθμος συγγενῶν καὶ οἰκειοτάτων φίλων ὁμὰς συνώδευον εἰς τὸν τάφον ἓν ἄλλο λείψανον φίλου ποτὲ ποιητοῦ, ἐν μακρᾷ δοκιμασθέντος ἀτυχίᾳ, πολλὰς πιόντος πικρίας, βαρέα ὑποστάντος ἄλγη, καὶ ἐν πανυστάτῳ ὀδυνηρῷ σφαδασμῷ παραδόντος τὸ πνεῦμα τῆς ψυχῆς του τὸ ἔσχατον, τεταραγμένον καὶ αὐτὸ ὑπὸ μακροῦ ψυχικοῦ κλύδωνος.

Ὁ ποιητὴς οὗτος ἦν ὁ Ἰωάννης Καρασούτσας. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη δὲν συγκατηριθμεῖτο ὁμῆλιξ τῆς συγχρόνου ποιητικῆς γενεᾶς· ἀλλ' εἶχε θέλξει ὅμως ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ λαλιὰ τὰς παιδικὰς ἡμῶν ἀκοάς. Σπανία τις καὶ μεμονωμένη ἠκούετο τοῦ μελῳδικοῦ καὶ ἀρχαιοπρεποῦς του ᾄσματος ἡ φωνὴ ἐκ τῆς ἐρημικῆς ἐξοχῆς, εἰς ἣν βαρύθυμος ἀνία καὶ μισανθρωπία νοσηρὰ εἶχον διώξει αὐτόν, ἀκμαῖον ἔτι ἄνδρα· ἀλλ' ἡ φωνὴ ἐκείνη ἦν ἔτι γλυκεῖα, θελκτικὴ ἴσως ὡς παλλόμενος ἔτι ἦχος σιγήσαντος αὐλοῦ, ἀλλὰ θελκτικὴ πάντοτε. Ἀπὸ ἐτῶν ἤδη εἶχεν ἐκλείψει ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ἡ προσηνὴς καὶ ἱλαρὰ μορφὴ τοῦ ποιητοῦ· ἀλλ' ἀπελείπετο ὅμως τῆς ψυχῆς του ἡ εἰκών, τοσοῦτον ἠρέμως κατοπτριζομένη

***) Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τῇ 19 Ἀπριλίου 1874.**

εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ. Τὸ πρόσωπον ἔλειπεν, ἀλλὰ παρέμενεν, ἢ ἔπρεπε κἂν νὰ παραμένῃ ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν ἡ εἰκὼν τοῦ προσώπου· ἀφανὲς ἦτο τὸ ᾆδον χεῖλος· ἀντήχει ὅμως ἔτι ἡδὺ τὸ μέλος τῆς ᾠδῆς αὐτοῦ. Μακρὰν ἡμῶν, μακράν που ἠκούετο κλυδωνιζομένη ἡ ἄλλοτε τοσοῦτον διαυγὴς τοῦ Ἰωάννου διάνοια· ἀλλ' ἡ διάνοια ἐκείνη ἡ ποιητικὴ χθὲς ἔτι καὶ πρώην μᾶς ἔθελγε, καὶ οἶκτον μᾶλλον καὶ συμπάθειαν ἢ ἀδιαφορίαν καὶ λήθην ἐδικαιοῦτο νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' ἡμῶν.

Καὶ ὅμως, ὅτε ὁ ταλαίπωρος Ἰωάννης, ἐν ἀπευκταίᾳ ὥρᾳ ὀδυνηρᾶς ἀλλοφροσύνης, ἔθηκεν ἄωρον τέρμα εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, μικρά, πολὺ μικρά, εἰς τὰ δάκτυλα μόλις μετρουμένη ὁμὰς οἰκείων καὶ φίλων ᾐσθάνθησαν βρεχόμενα ὑπὸ δακρύων τὰ βλέφαρα· ὀλίγιστοι εὗρον διαθέσιμον ὥραν σχολῆς, ὅπως παρακολουθήσωσι τὸ φέρετρον αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἤνοιξε τὸ χεῖλος ὅπως ἀποτείνῃ τὸν ἔσχατον ἐπιτάφιον ἀποχαιρετισμὸν εἰς τὸν ἀπερχόμενον ψάλτην. Ἐφημερίς δέ τις μάλιστα τῆς πρωτευούσης, ἧς ἡ ἰδιῶτις μοχθηρία ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐμπνεύσῃ ἀγανάκτησιν, ἂν ἡ κωμικὴ αὐτῆς φρενῖτις δὲν προὐκάλει μειδίαμα, οὐδεμίαν ἄλλην εὗρε πρόσφορον ἔκφρασιν, ὅπως ἀναγγείλῃ τὸν θάνατον τοῦ Καρασούτσα, ἢ τὰς λέξεις ταύτας, ἐν αἷς ἡ πώρωσις ἰσοῦται πρὸς τὴν ἀγροικίαν: «Ἀπεβίωσε καὶ Καρασούτσας τίς».

Τὶς λοιπόν, ἄγνωστος καὶ ἀκατονόμαστος, ἐγένετο αἴφνης καὶ καὶ διὰ μιᾶς, μόλις ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταστὰς εἰς τὸν θάνατον, ὁ ποιητὴς τῶν Τελευταίων της λόγων, ὁ γράψας τὰς περιπαθεῖς ἐκείνας εἰς τὴν Ἰωνίαν στροφάς, ὁ τὴν Ἀπόκρισιν εἰς τὸν Λαμαρτῖνον ποιήσας; Πρὸς τοῦτο λοιπὸν καὶ μόνον, ἵνα ὀνομασθῇ τὶς, μόλις ἐκπνεύσας, ἔκρουσεν εἰς τὰ λήσμονα ἡμῶν ὦτα τὴν λύραν αὐτοῦ ἐπὶ τριάκοντα καὶ πέντε ὅλα ἔτη; Διὰ τοῦτο, καὶ τοιοῦτον τὸ ἐπιτάφιον αὐτοῦ προσδοκῶν, ἀνήγαγεν εἰς μελωδικὴν ἐπὶ τὰ χείλη αὐτοῦ λαλιὰν τοὺς μυχίους τῆς ψυχῆς του πόνους, διὰ τοῦτο ἔθελξεν ἡμᾶς ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν παλμῶν τῆς καρδίας του, διὰ τοῦτο ἐκήλησε τὰ ὦτα ἡμῶν διὰ τῶν

ποιητικῶν τοῦ στήθους αὐτοῦ σπαραγμῶν; Ὦ, κύριοι, ἂν ἐμάντευε τοιοῦτον ὁ τάλας Καρασούτσας τὸ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἄμεσον τῆς Μούσης του μέλλον, δὲν ἤθελε γράψει εἰς δύο μόνον στροφὰς τὸν Ταῦρον τοῦ Φαλάριδος· ἀλλ' ἐξομοιῶν τὰ στήθη τῶν ποιητῶν, οἵτινες, ὡς λέγει,

καὶ ἂν ἄγριον ταρτάρου πῦρ τὰ ἔγκατά των καίῃ,
ὅμως τὸ ἁρμονικόν των στόμα μελῳδίας πνέει,

πρὸς τὸν χαλκήλατον καὶ πεπυρακτωμένον τοῦ τυράννου ταῦρον, ὅστις τοὺς γογγυσμοὺς τῶν ἐν αὐτῷ κλειομένων καταδίκων προέχεεν εἰς τερπνὰς μελῳδίας, ἤθελεν ἴσως ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἐκτείνει ἔτι μᾶλλον τὴν παρομοίωσιν αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ τότε καὶ τοῦ νῦν ἀκροατηρίου. Ἐλησμόνει καὶ ὁ Φάλαρις τοὺς θνήσκοντας, ὅπως λησμονοῦμεν καὶ ἡμεῖς θανόντας τοὺς ψάλλοντας.

Ἀλλὰ λησμονοῦμεν ἀληθῶς; Λήθη πρέπει νὰ ὀνομασθῇ τὸ νοσηρὸν τοῦτο φαινόμενον τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας; Ὄχι, νομίζω. Ἡ ἀσθένεια ἡμῶν ἔχει παράδοξόν τινα τύπον· εἶνε κρᾶμα περίεργον καὶ σπουδῆς ἄξιον ἀκηδίας ἅμα καὶ πολυπραγμοσύνης. Προδραμόντες δυστυχῶς τῆς ἡλικίας ἡμῶν, κοτυληδὸν οὕτως εἰπεῖν ἐμφορηθέντες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀντιγράψαντες καὶ μιμηθέντες, ἢ προσπαθήσαντες κἂν νὰ μιμηθῶμεν ὅ, τι ἐν τῇ ἑσπερίᾳ πράττουσι γεγηρακότα ἔθνη καὶ λαοὶ κατάκοροι, χωρὶς νὰ συλλογισθῶμεν, ἂν ὅ, τι γίνεται ἐκεῖ δύναται καὶ παρ' ἡμῖν νὰ γείνῃ, ἐνεδύθημεν ἐσθῆτας ποικίλας ἴσως καὶ χρυσοῦφεῖς καὶ πολυτίμους, ἀλλὰ βαρείας ὅμως διὰ τοὺς ὤμους ἡμῶν, καὶ κατηντήσαμεν ἐπὶ τέλους πλαγγόνες ἑτεροκίνητοι, κατανεύοντες ἢ ἀπονεύοντες πρός τὸν κινοῦντα ἡμᾶς παντοδύναμον μῖτον τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς τὰ ξύλινα ἐκεῖνα ξόανα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, τὰ προκαλοῦντα τὴν θορυβώδη ἀγαλλίασιν τῶν νηπίων. Σκεπτόμεθα περὶ πάντων, μεριμνῶμεν περὶ τῶν ὅλων, περὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου καὶ τοῦ μέλλοντας τῆς Εὐρώπης, ἀσχολούμεθα περὶ πράγ-

ματα ξένα πάντη τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐνεργείας, ἀνησυχοῦμεν περὶ τοῦ ἐλαχίστου πταρμοῦ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τοῦ Ἀνδράσσυ, τυρβάζομεν ἁπλῶς εἰπεῖν περὶ πολλά, ἐνῷ ὀλίγων, ὀλιγίστων, ἂν μὴ ἑνὸς μόνου, ἐστὶ χρεία.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἢ κάλλιον εἰπεῖν τὸ ἓν μόνον τοῦτο, εἶνε ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν βίος, κατά τε τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον αὐτοῦ.

Δὲν δύναμαι νὰ διατρίψω λεπτομερῶς περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ φαινομένου τούτου, ἀναπτύσσων τὴν λυπηρὰν ἡμῶν ταύτην ἐθνικὴν ἀκηδίαν, διότι τὸ θέμα εἶνε εὐρύ, καὶ ἤθελε μὲ παραγάγει πολὺ μακρὰν τοῦ ἀντικειμένου τῆς σημερινῆς μου ὁμιλίας. Ἀρκείτω μοι ὅμως τοσοῦτο μόνον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα, ὅτι ἓν τῶν κυριωτάτων στοιχείων τοῦ ἐθνικοῦ βίου οἱουδήποτε ἔθνους ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ ποίησις· ἡμεῖς δέ, ὀλίγωροι καὶ ῥάθυμοι περὶ τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν πράγματα, ἀπέβημεν κατ' ἀνάγκην καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ποιήσεως ἀκηδεῖς, καὶ τῶν καλλιεργητῶν αὐτῆς ἀφρόντιδες.

Εἷς τῶν ἑλληνικωτέρων καὶ ἀρχαιοπρεπεστέρων νέων ἑλλήνων ποιητῶν ἦτο καὶ ὁ Ἰωάννης Καρασούτσας. Διὰ τοῦτο δὲ ἴσως ἠμελήσαμεν αὐτοῦ ζῶντος, διὰ τοῦτο θανόντα οὐδὲ κἂν ἐθρηνήσαμεν αὐτόν, διὰ τοῦτο ἀπερχόμενον ἐκ μέσου ἡμῶν ἐλησμονήσαμεν τοσοῦτον ταχέως.

Ἡ ποίησις αὐτοῦ οὐδὲν σχεδὸν εἶχε τῶν θελγήτρων τῆς σημερινῆς ποιήσεως τοῦ συρμοῦ· οὔτε ἀναβάσεις εἰς οὐρανούς, οὔτε καταβάσεις εἰς ᾅδην, οὔτε ἀρὰς καὶ ἀπογνώσεως κραυγάς, οὔτε φράσεως ὄγκον, οὔτε φθίσεως ψιμύθιον, οὔτε ἐννοιῶν σύγχυσιν, οὔτε δανείων αἰσθημάτων παράταξιν. Εἶχεν ὅμως ἀληθὲς τὸ αἴσθημα καὶ τὴν φράσιν ἐγκρατῆ, εἶχε τὸ νόημα διαυγὲς καὶ τὴν μορφὴν ἀρχαιοπρεπῆ καὶ γνησίως ἑλληνικήν. Ταῦτα δὲν ἦσαν βεβαίως ἱκανὰ θέλγητρα δι' ἐκείνους, ὧν οἱ οὐρανίσκοι, συνειθίσαντες εἰς πλακοῦντας καὶ σακχαρωτά, ἀποστρέφονται πλέον καὶ περιφρονοῦσι τὸν ἁπλοῦν καὶ ἀπέριττον ἄρτον.

Τοῦ ἄρτου ὅμως τούτου, τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ παραθέσω ὑμῖν σήμερον μικρὸν ἀπόγευμα, οὐ μόνον εἰς δικαίαν ἐκτίμησιν τῆς ἀληθινῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ Ἰωάννου Καρασούτσα, ἀλλὰ καὶ εἰς εὐλαβὲς μνημόσυνον τοῦ ἀνδρός, ὅστις, ἁρμόσας ἐν τοῖς πρώτοις, ἐγγὺς τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ τοῦ Ῥαγκαβῆ, τὴν λύραν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου Παρνασσοῦ, ἐξηκολούθησε ψάλλων μέχρις ἐσχάτων, καὶ μεθ' ἡμῶν τῶν νεωτέρων χοροστατῶν, γέφυραν μεταβάσεως, οὕτως εἰπεῖν, ἀποτελῶν μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας γενεᾶς τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως.

Τὴν πρώτην αὐτοῦ ποιητικὴν συλλογήν, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Λύρα, ἐδημοσίευσεν ὁ Καρασούτσας πεντεκαιδεκαετὴς μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἐν Ἑρμουπόλει, ὅπου ἐμαθήτευε τότε ἐν τῷ γυμνασίῳ. Καταδείκνυται δὲ οὕτω ὁ πρωϊμώτατος ἴσως πάντων τῶν νεωτέρων ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἐξομολογεῖται ἀφελέστατα ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ τῷ προλόγῳ του, ἐπικαλούμενος τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπιφέρων, ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τις «ἀπὸ δεκαπενταετοῦς ἢ ἐκ» καιδεκαετοῦς χειρὸς κάλαμον ἀριστουργήματα, σπανίως ἐξερ» χόμενα καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ὑπερηλίκων τὰς πολιοτρίχους κε» φαλάς».

Τὸ νεαρὸν ὅμως τοῦ μαθητιῶντος ποιητοῦ καταφαίνεται πρόδηλον, καὶ χωρὶς τῆς ἀφελοῦς αὐτοῦ ὁμολογίας, ἐξ αὐτῶν του τῶν ποιημάτων, δι' ὧν πάντων διαλάμπει ἡ ἀφέλεια ἡ παιδική, τὸ ἀνυπόκριτον τοῦ αἰσθήματος, καὶ ἡ πρόσφατος ἔτι ἔμπνευσις τῆς σοφῆς καὶ ὄντως ἑλληνικῆς διδασκαλίας τοῦ τότε γυμνασιάρχου Σύρου Γεωργίου Σερουΐου. Ὁ ποιητὴς φαίνεται ὅτι δὲν κατέλιπεν ἔτι τὸ μαθητικὸν ἑδώλιον, ὁ δὲ τῆς παιδείας ἔρως, ἀληθής, μύχιος καὶ ἀνεπίπλαστος, πνέει δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ποιήσεως, καὶ ἀποτελεῖ μάλιστα τὸ κύριον θέμα πολλῶν αὐτοῦ ποιημάτων, ἀντὶ οἱουδήποτε ἄλλου ἔρωτος, ὅστις, φανταστὸς συνήθως καὶ ψευδής, πληροῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ πρῶτα τεύχη τῶν νέων ποιητῶν.

Τοιαύτης ἐμπνεύσεως γεννήματα εἶνε τὸ πρῶτον εὐθὺς ποίημα τῆς Λύρας, Πρὸς τὸν Κοραῆν ἀποτεινόμενον, τὸ πρὸς τὸν Κούμαν, τὸ ἐπιγραφόμενον Αἱ ἐπιθυμίαι μου, καὶ αἱ Ποιητικαὶ ἐμπνεύσεις, ὧν ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ἀναγνώσω στροφάς τινας, εἰς γνώρισμα τῆς παιδικῆς ἔτι Μούσης τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν·

Δὲν ἐγεννήθην μὲν υἱὸς ἀρχόντων καὶ πλουσίων,
οὐδ' εἰς αὐλὰς πριγκίπων
νὰ ζήσω παῖς ἐπέπρωτο μαλθακωμένον βίον,
ἐπὶ λαμπρῶν φερόμενος χρυσοχαλίνων ἵππων.

. . . .

Ἀλλ' οὔτε νέοι κόλακες ἠθῶν διεφθαρμένων,
πληροῦντές με ἐπαίνων,
κ' εἰς εὐγενεῖς τὸ πνεῦμά μου ὑψόνοντες αἰθέρας,
νὰ παίζω μὲ ἐδίδαξαν τὸν κῦβον καὶ τὰς σφαίρας.

Ἀλλὰ μαστὸν ἐθήλασα γνησίας Ἑλληνίδος
καὶ προσφιλοῦς μητέρος,
ἀλλ' ἄρτος παῖδα μ' ἔθρεψεν ἐν ὥρᾳ τυραννίδος
καὶ μὲ ἱδρῶτ' ἀποκτηθεὶς πολυπαθοῦς πατέρος.

Ἀλλὰ τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος τὰ σχολεῖα
γλυκὺ παιδείας γάλα
μ' ἐπότισαν, καὶ πλὴν αὐτῶν ἡ σεβαστὴ παιδεία
τοῦ βίου δίδει εἰς ἐμὲ μαθήματα μεγάλα.

Ἀλλὰ νὰ βλέπω ἔμαθα μὲ ἀδιαφορίαν
τὴν δόξαν τῶν μεγάλων,
καὶ νὰ ἀκούω τὸν βαρὺν μὲ ἥσυχον καρδίαν
τῶν ὑμνωδῶν των σάλον.

Καὶ νὰ προκρίνω ἔμαθα ἀπ' ὅλον των τὸν πλοῦτον
ἀπ' ὅλον τὸ χρυσίον
τῆς νέας ταύτης λύρας μου τὸν πλοῦτον μόνον τοῦτον
τὸν ἄϋλον καὶ θεῖον.

Τοιοῦτον εἶνε ἐν γένει τὸ κύριον πνεῦμα τῶν πρώτων λυρικῶν ποιήσεων τοῦ Ἰωάννου. Παρ' αὐτῷ ὅμως καταλέγχεταί που καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνθούσης τότε Σουτσείου σχολῆς, ἡ δὲ θρηνώδης ἐκείνη καὶ μελαγχολικὴ ποίησις τοῦ Παναγιώτου, περὶ ἧς πρὸ ἑνὸς ἤδη μηνὸς ἐλάλησα ὑμῖν, προβάλλει ἐνίοτε τὴν κατηφῆ της καὶ ἐψιμυθιωμένην ὄψιν διὰ τῶν φαιδρῶν παιδικῶν αἰσθημάτων τοῦ μείρακος μόλις ποιητοῦ. Εἰς τοιοῦτον μιμητικὸν ζῆλον ὀφείλονται Οἱ Δισταγμοὶ τῶν θνητῶν, Ὁ τάφος καὶ τὸ τελευταῖον ποίημα τῆς Συλλογῆς, τὸ πρὸς τὴν Λύραν μου ἐπιγραφόμενον. Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, εὐχερέστατα παρατηρεῖ τις ἐξ αὐτῶν τῶν ὀλίγων στίχων, οὓς πρὸ μικροῦ ἀνέγνων ὑμῖν, πόσον ἐπιμεμελημένην ἔχουσι τὴν φράσιν τὰ πρῶτα ποιητικὰ ψελλίσματα τῆς πτεροφυούσης Μούσης τοῦ Καρασούτσα, πόσον, ἐκτὸς μικρῶν τινων ἐλαφρῶν ἁμαρτημάτων, εἶνε ἀκραιφνῶς ἑλληνικὴ ἡ γλῶσσα αὐτῶν, καὶ πόσον ἁρμονικὴ καθόλου καὶ ῥέουσα ἡ στιχουργία των. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα διέμειναν ἀπαραμείωτα καὶ ἀδιάπτωτα καθ' ὅλην τὴν ποίησιν τοῦ Ἰωάννου, ἀναπτυχθέντα μάλιστα ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ποιήμασιν αὐτοῦ εἰς καλλονὴν καὶ δύναμιν, πλὴν τῶν τελευταίων αὐτοῦ παραγωγῶν, ἐν αἷς, ὡς θέλομεν ἴδει μετὰ μικρόν, ὁ πολὺς ἀρχαϊκὸς ζῆλος τοῦ ποιητοῦ παρήγαγεν αὐτὸν πολλαχοῦ εἰς ἐζητημένην μὲν καὶ στρυφνήν πως ἑρμηνείαν, εἰς γλωσσηματικὴν δὲ τῆς φράσεως αὐτοῦ διαμόρφωσιν.

Ὁ ἀφελὴς ἐκεῖνος καὶ παιδικὸς καὶ ἤρεμος χαρακτὴρ τῆς ποιήσεως τοῦ Καρασούτσα ἐν τῇ Λύρᾳ αὐτοῦ, διατηρεῖται ὅμοιος καὶ καθαρώτερον ἔτι μάλιστα διατετυπωμένος ἐν τῇ Θηλαζούσῃ αὐτοῦ Μούσῃ, ἑτέρᾳ Συλλογῇ, ἣν μετὰ ἓν μόλις ἔτος ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς Λύρας ἐδημοσίευσεν ἐπίσης ἐν Ἑρμουπόλει, μαθητεύων πάντοτε, κατὰ τὸ ἔτος 1840. Ἡ εὐμενὴς ὑποδοχὴ ἧς ἔτυχον αἱ πρῶται αὐτοῦ ποιήσεις παρὰ τῷ τότε κοινῷ, ὅπερ, νεαρώτερον καὶ ἧττον πολυάσχολον τοῦ σημερινοῦ, εὕρισκε, φαίνεται, στιγμάς τινας διαθεσίμους, ὅπως ἀναγινώσκῃ ποιήματα καὶ χειρο-

κροτῇ ποιητάς, ἐκράτυνεν ἔτι μᾶλλον καὶ ἀνέπτυξε τὸν πρῶτον ἐκεῖνον τῆς ποιήσεως αὐτοῦ χαρακτῆρα· ἡ βαθεῖα δὲ αὕτη συμβουλὴ τοῦ κυρίου Ῥαγκαβῆ ἐν κολακευτικωτάτῃ πρὸς τὸν μείρακα ἡμῶν ποιητὴν ἐπιστολῇ: «Ἀποσείσατε τῆς μιμήσεως τὴν »δουλείαν, στηριζόμενος εἰς μόνην τὴν ποιητικότητά σας, τὴν »εὐαισθησίαν σας, ἥτις εἰς τὸν ποιητὴν πρέπει νὰ ἦνε ἀληθὴς καὶ »ὄχι πεπλασμένη», συμβουλή, ἣν ὡς ῥήτραν εὐαγγελίου πρέπει νὰ θεωρῶσι πάντοτε οἱ νέοι ποιηταί, ἅμα τὰς χορδὰς ἁρμόζοντες τῆς λύρας αὐτῶν, ἤσκησε, φαίνεται, μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ νέου Καρασούτσα, διότι μέγα ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα παρατηρεῖ ὁ κριτικὸς ἐν τῇ Θηλαζούσῃ Μούσῃ, καὶ σπουδαῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀληθοῦς διαμορφώσεως τῆς ποιητικῆς ἀτομικότητος τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν. Τὸ κάλλιστον ἀναντιῤῥήτως τῶν ἐν τῇ Συλλογῇ ταύτῃ περιεχομένων ποιημάτων εἶνε αὐτὴ ἡ ἐν προμετωπίδι ἀφιέρωσίς των εἰς τὴν τότε βασίλισσαν τῆς Ἑλλάδος Ἀμαλίαν. Ἀκούσατε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ·

Σπάνιον ἔχουν, βασιλίς, τὸν λίβανον οἱ Δαναοί.
Δὲν ὁμοιάζουσι λαοὺς τινὰς τῆς Ἑσπερίας·
τὸν ἔχουν διὰ νὰ καῇ
εἰς τοῦ ὑψίστου τοὺς βωμοὺς καὶ τῆς ἐλευθερίας!

Τὸ αἷμα τῶν ἡρώων μας ἀχνίζει θερμὸν ἔτι,
καὶ μαυσωλεῖον θέλουσι τ' ἀθάνατα ὀστᾶ των·
ἀλλ' ἡ πατρίς μας θέτει
τοὺς κόλπους της εἰς ἔλλειψιν πολυτελῶν μνημάτων.

Ἀβράβευτος ἡ ἀρετὴ λοιπὸν ἐνταῦθα μένει;
Οὐχί! ἀλλ' ὅ,τι παρ' ἡμῖν εἷς μόνος δάφνης κλῶνος
ἀξίζει Ἑλικῶνος,
τῶν ἄλλων δὲν ἀξίζουσι καὶ δάφνη καὶ τεμένη.

Τὸν κλῶνον τοῦτον, βασιλίς, ἐπάνω εἰς τὸ στέμμα σου
νὰ προσαρτήσῃ ἔρχεται ὁ ὀρφανός, ἡ χήρα·
ἐνθάῤῥυνον μ' ἓν βλέμμα σου
νὰ σοὶ προσφέρῃ τὸ αὐτὸ τὴν τρέμουσάν μου χεῖρα.

. . . .

Δὲν παρατηρεῖ τις, εἶνε ἀληθές, ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ τὴν τελειότητα ἐκείνην, ἣν δικαιοῦται ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ παντὸς λυρικοῦ ποιήματος, καὶ τῶν ἐννοιῶν ὁ εἱρμὸς ὑποσκάζει ἐνίοτε, ἀλλὰ διαλάμπει ὅμως ἐν αὐτῷ αἰσθήματος ἀλήθεια καὶ νοημάτων ἁδρότης, ὁποίαν μάλιστα δὲν προσδοκᾷ τις παρὰ παιδὸς μείρακος, τὸ δέκατον ἕκτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος ἀνύοντος. Τῆς στιχουργικῆς δὲ τέχνης τοῦ ποιητοῦ, ἐπὶ τὰ κρείττω ἤδη διαμεμορφωμένης, ἔστω μικρὸν καὶ πρόχειρον δεῖγμα τὸ ἑξῆς ποιημάτιον, οὗ τινος αἱ προπαροξύτονοι ὁμοιοκαταληξίαι ἐλέγχουσιν ἀληθῶς ταχυδακτυλουργικὴν δεξιότητα·

Τοῦ ταχυπτέρου ἔρωτος
ἀκόλουθος ἀπτέρωτος
'ς τὰ ὕψη ἐφερόμην.
Πιστὸν μ' ἐκάλει φίλον του,
καὶ μ' ἔδειχνε τὸν ζῆλόν του,
καὶ μ' ἔσφιγγε τὴν κόμην.

Μὲ ἄφησες πλήν, ἄνομε,
καὶ ἔπεσα. καὶ χάνομαι,
καὶ τίς θὰ μ' ἀναστήσῃ;
'Αφίνω ἀσυγχώρητον
τὸν κόσμον, ἀτιμώρητον
ἀνίσως σὲ ἀφήσῃ.

Καὶ σύ, Μουσῶν ἱέρεια,
ἐπίγειος Κιθέρεια,
ποῦ σὲ λατρεύ' ἡ κτίσις·

τοῦ νέου σου Ἀδώνιδος
θὰ ὑποφέρῃς τ' ὄνειδος ;
δὲν θὰ τὸν ἐκδικήσῃς ;

Ἡ ἐντελὴς ὅμως ἀνάπτυξις τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας τοῦ Καρασούτσα ἄρχεται ἀπὸ τῶν Ἑωθινῶν Μελῳδιῶν, ἄλλης ποιητικῆς Συλλογῆς, δημοσιευθείσης τὸ 1846, ἤτοι ἓξ ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Θηλαζούσης Μούσης. Ἐν αὐτῇ ὁ πρώην παῖς ἐγένετο ἤδη νέος ἀνήρ· τὸ αἴσθημά του εἶνε βαθύτερον, ἡ καλαισθησία αὐτοῦ ἀκραιφνεστέρα, τὰ νοήματα διαυγέστερα ἔτι καὶ ἁδρότερα. Ἡ ἐξωτερικὴ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ μορφὴ ἀποβαίνει τεχνικωτέρα, ἡ γλῶσσα γίνεται ἄπταιστος καὶ ἡ στιχουργία ὁμαλωτέρα καὶ μᾶλλον ῥέουσα. Ἁπλῶς εἰπεῖν τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς ταύτης, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν περίοδον τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, εἶνε κατὰ μέγα μέρος τὰ κάλλιστα τῶν μελῳδημάτων τῆς λύρας του.

Παράδοξον ὅμως καὶ ἱκανῶς δυσεξήγητον ἐν αὐτοῖς παρίσταται φαινόμενον, ὅτι τὰ πατριωτικὸν ἔχοντα τὸ θέμα ποιήματά του εἰσὶ σχετικῶς τὰ ἀσθενέστερα καὶ ὠχρότερα. Διατί τοῦτο, ἐνῷ ὁ Καρασούτσας εἶχεν ἀναντιῤῥήτως καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἀκραιφνῆ, καὶ τὴν καρδίαν ἀληθῶς εὐαίσθητον, καὶ τὴν φαντασίαν εὐπετῆ πρὸς τὰς ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος παραδόσεις; Τὸ κριτικὸν ὄμμα διαβλέπει ὑπὸ τὰς στροφὰς τῶν πατριωτικῶν του ποιημάτων τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φιλοπατρίαν, ἀνακαλύπτει τὴν ἀτομικότητα, τὴν ὑποκειμενικότητα οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀοιδοῦ· πλὴν ἀλλ' ὅμως ἡ ἀτομικότης αὕτη δὲν κατορθοῖ νὰ μεταβῇ σῶα, θερμὴ καὶ εὔχρους εἰς τὸν ἔξω κόσμον, οὔτε νὰ ἀναπτερώσῃ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὔτε νὰ θερμάνῃ αὐτῶν τὰ στήθη. Διατί τοῦτο ; Δυσχερέστατον, κύριοι, νὰ ἀπαντήσῃ τις προχείρως καὶ ἐπαρκῶς εἰς τὴν ἀπορίαν ταύτην. Τὸ κατ' ἐμέ, ὅτε τὸ πρῶτον παρετήρησα τὸ φαινόμενον, ἠρκέσθην εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην ἐξήγησιν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Καρασούτσα, εὐπαθὴς καὶ εὐαίσθητος,

ὡς πᾶσα ἀληθινοῦ ποιητοῦ ψυχή, πρὸς πᾶν τὸ ὡραῖον, τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενές, ἦτο ὅμως, προκειμένου περὶ τῆς ἐξωτερικῆς παραστάσεως τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων, ἰδίως διὰ τὴν ἐλεγειακὴν καὶ τρυφερὰν ποίησιν πεπλασμένη, καὶ ὁ κύκλος αὐτῆς ἦτο ὁ καθ' αὐτὸ ποιητικὸς ὁρίζων τοῦ Καρασούτσα. Ὁ ποιητὴς εἶνε καὶ πρέπει νὰ ἦνε εὐαίσθητος πρὸς πάντα, δὲν δύναται ὅμως, εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις, καὶ νὰ ἐκφράσῃ πάντα, οὔτε νὰ περιβάλῃ τὴν προσήκουσαν ἐξωτερικὴν μορφὴν εἰς πάντα τῆς φαντασίας του τὰ ἰνδάλματα καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας αὐτοῦ. Τοῦτο συναισθανόμενοι οἱ ποιηταί, τρέπονται εἰς ἐκεῖνο τῆς ποιήσεως τὸ εἶδος, ὅπερ ἡ ψυχὴ αὐτῶν μᾶλλον φιλεῖ καὶ κάλλιον δύναται νὰ ἀντικατοπτρίσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας των. Ὁσάκις ὅμως ἢ δὲν συναισθάνονται τὴν τοιαύτην ἰδιαιτέραν φύσιν τοῦ ποιητικοῦ των πνεύματος, ἤ, συναισθανόμενοι αὐτήν, ἐπιμένουσιν οὐχ ἧττον εὐρύνοντες τὸν ποιητικόν των ὁρίζοντα, τότε ψάλλουσιν ᾄσματα διαφόρου δυνάμεως καὶ διαφόρου καλλονῆς, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶνε πολλάκις τοιαύτη καὶ τοσαύτη, ὥστε διστάζει τις ἐνίοτε νὰ παραδεχθῇ ὅτι τὰ μελωδήματά των πάντα εἰσὶ τῆς αὐτῆς λύρας προϊόντα.

Οὕτω, ἂν ἀνοίξῃ τις τὰς Ἑωθινὰς Μελωδίας καὶ παραβάλῃ τὴν Νοσταλγίαν, ἣν ὑπὸ ἄλλον τίτλον: Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἀνεδημοσίευσε κατόπιν ὁ ποιητής, πρὸς τὴν Ὠδὴν εἰς τοὺς ἐπαναστάντας Κρῆτας, τὸν Γέροντα ἀοιδὸν ψάλλοντα τὸ Ἔαρ πρὸς τὰ Πανελλήνια, τὸν Ὕμνον πρὸς τὸν ἥλιον τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸν Εὐαγγελισμόν, θέλει ἐν ἀκαρεῖ κατίδει τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα τῆς Μούσης τοῦ Ἰωάννου. Γαλήνη καὶ βάθος συνάμα εἰς τὸ αἴσθημα, ἀρχαιοπρεπὴς σεμνότης καὶ ἐγκράτεια εἰς τὴν ἔκφρασιν· ἰδοὺ τὰ κύρια αὐτῆς γνωρίσματα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὑστερεῖ, ὁσάκις πατριωτικαὶ συγκινήσεις ταράττουσιν αὐτήν· αἰσθάνεται μὲν αὐτὰς βαθύτατα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ τὰς ἀποδώσῃ ἐπίσης ἐπιτυχῶς, διότι ἡ γαλήνη αὐτῆς ἀπόλλυται ὑπὸ τὴν βιαίαν πνοὴν τῆς πατριωτικῆς ἐμπνεύ-

σεως, διότι ἡ ἐγκράτεια τῆς φράσεως δὲν ἐπαρκεῖ πλέον εἰς παράστασιν αὐτῶν.

Ἐπιτρέψατέ μοι νῦν, ἵνα αἰσθητότερον ἔτι παραστήσω ὑμῖν τὸ ἐλεγειακὸν κάλλος τῆς Μούσης τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὴν Ν ο σ τ α λ γ ί α ν του, κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἐν τῇ Β α ρ β ί τ ῳ ἔκδοσιν·

Τίς τὴν ψυχήν μου θὰ ἡμερώσῃ,
τίς εἰς τὸν πόθον μου θέλει δώσει
πτερὰ ζεφύρου ;
Τίς εἰς τοὺς τόπους θέλει μὲ φέρει,
ὅπου ὁ Μέλης στιλπνὸς μαρμαίρει
ὡς πλὰξ ἀργύρου ;

Ἐκεῖ γλυκεῖαι πνέουσιν αὖραι,
καὶ εἰς τὸ κῦμα δονοῦνται μαῦραι
σκιαὶ πλατάνων·
ἐκεῖ εὐώδης θάλλει μυρσίνη,
ἐκεῖ τὰ πάντα τέρψις, γαλήνη,
πλὴν τῶν τυράννων

Ἡ τυραννία τὴν φρίκην σπείρει,
καὶ τῆς ὡραίας φύσεως φθείρει
τὴν ἁρμονίαν·
αὐτὴ μαραίνει τὰ κάλλιστ' ἄνθη,
καὶ ἡ πνοή της κατελυμάνθη
τὴν Ἰωνίαν.

Ἀλλ' ἂν τὰ κάλλη της λαῖλαψ τύπτῃ,
ὑπὸ τὸ βάρος της ἀνακύπτει
πλέον ὡραία,
κ' εἰς τὴν γλυκεῖαν μορφήν της ἔτι
τὸ δουλικόν της πένθος προσθέτει
θέλγητρα νέα.

Οὕτως εἰς ῥόδον πίπτει βαρεῖα
ἡ ὀλολύζουσα τρικυμία
μὲ ὄμβρου σάλον.
Πλὴν εἰς τὴν τόσην ἀνεμοζάλην
ὑπερηφάνως ἐγείρει πάλιν
μέτωπον θάλλον.

Τὸ ποίημα τοῦτο, ὅπερ τρὶς ἀνεδημοσίευσεν ὁ Καρασούτσας, συναισθανόμενος βεβαίως καὶ αὐτὸς ὅτι ἦτο εἷς τῶν καλλίστων ἀδαμάντων τοῦ ποιητικοῦ του διαδήματος, εἶνε ἓν τῶν ὡραιοτάτων προϊόντων τοῦ νεωτέρου ἡμῶν Παρνασσοῦ, καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τέλειον λυρικὸν ποίημα.

Ἔτι ἐλεγειακώτερον ἔχει τὸν τόνον ἡ Δραπέτις ψυχή, καίτοι εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν τῆς λυρικῆς ποιήσεως εἶδος ἀνήκουσα

Ἰδοὺ ἡ περιπαθεστάτη ἀρχὴ τοῦ ποιήματος·

Εἰς ἕνα ἀπὸ τῆς Ἐδὲμ τοὺς χλοεροὺς λειμῶνας
ἐκάθισαν δύο ψυχαὶ παρθένων κατὰ μόνας,
ὁμήλικες, ὁμόφρονες, καὶ ὅμοιαι τὰ κάλλη.
Αὐτὰ ἡ μία ἔλεγε, καὶ ἤκουεν ἡ ἄλλη·

Ἐπῆγα εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν μου· ἐπῆγα!
ὡς νὰ κατῴκουν πνεύματα ἐντός, τὸ πᾶν ἐσίγα·
ἡ αὖρα μόνον, ἡ ψυχρὰ τοῦ φθινοπώρου αὖρα
ἐσάρονε τὰ δώματα, τὰ ἔρημα καὶ μαῦρα.
Αἱ πλάτανοι τῆς σκυθρωπῆς αὐλῆς ἐφυλλοῤῥόουν·
τὰ φύλλα κυλινδούμενα ἐπὶ τῆς γῆς ἐθρόουν,
καὶ ἡ θρηνώδης ἔῤῥεεν ἐν μέσῳ κολυμβήθρα,
καὶ οἱ ἰχθύες ἔπαιζον εἰς τ' ἀργυρᾶ της ῥεῖθρα
τὸ ὕδωρ δέ, ἀναπηδῶν μὲ συριγμὸν καὶ ῥοῖζον
καὶ ῥεύματα τοξοειδῆ κρυστάλλου σχηματίζον,
ἐκαμπυλοῦτ' ὡς ἡ χρυσῆ τῶν ἀρχαγγέλων πτέρυξ,
κ' ἐσκόρπιζεν ἀδάμαντας καὶ μαργαρίτας πέριξ.

Ποσάκις εἰς τὸ χεῖλός της ἐκάθισα παιδίον,
καὶ τὴν μορφήν μου ἔβλεπον ἐντὸς καὶ ἐμειδίων,
ἢ ἔβλεπον τὴν ἴριδα τῶν πιπτουσῶν σταγόνων,
καὶ μάταιον κατέβαλλον νὰ τὴν συλλάβω πόνον!
Ποσάκις μετὰ κάματον καὶ παιδιώδη μόχθον
ἀπεκοιμήθην ἥσυχα εἰς τὸν γλυκύν της ῥόχθον,
καὶ πάλιν εἰς τοὺς ὕπνους μου παρίσταντο ἐκ νέου
οἱ γέλωτες καὶ ἡ φαιδρὰ εἰκὼν τοῦ ὑμεναίου,
καθ' ἣν κοράσια πολλὰ μὲ ἄνθη ἐστεμμένα
μ' ἐνυμφοστόλουν καὶ λαμπρὸν ἐκρότουν τὸν ὑμένα!
'Εκεῖ, ἐνῷ τὸ πνεῦμά μου ὠνειροπόλει ταῦτα,
οἰκτρὰ φωνή τις ἔλεγεν εἰς τὴν ὁδὸν τοιαῦτα·
«Χριστιανοί, τὸν ἄθλιον ἐπαίτην ἐλεεῖτε!
Εἶμαι τυφλός, καὶ ἀσθενής, καὶ γέρων. Λυπηθῆτε».
Τοὺς λόγους του συνώδευε μὲ βακτηρίας κρότον,
καὶ ὑπὲρ ζώντων ηὔχετο καὶ ὑπὲρ τεθνεώτων.
Λοιπόν, ὁ γέρων, ὁ τυφλὸς αὐτὸς καὶ κακοδαίμων,
ὁ θνήσκων ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ὑπὸ τοῦ ψύχους τρέμων,
πολλάκις ὑπὸ τῆς ἐμῆς χειρὸς εὐηργετήθη.
Ὅμως ἡ γῆ κατέφαγε τὸ ἰδικόν μου σῶμα,
καὶ οὗτος περιφέρεται εἰς τὴν ζωὴν ἀκόμα».

Ἡ τρυφερὰ τῆς παρθένου ψυχὴ περιΐπταται εἰς ὅσα μέρη τῆς πατρικῆς οἰκίας εὐαρέστως διέμενεν ἄλλοτε, διατρέχει τὸ ἄλσος ὅπου ἔπαιζε μετὰ τῶν ὁμηλίκων της, τὰς σκιάδας ὑφ' ἃς ἤκουεν ᾄδουσαν τὴν ἀηδόνα, τὰ μέρη ὅπου ἐφύλασσε τὰς παιδικὰς αὐτῆς στολάς, τὰ δένδρα ἅτινα κατέλιπεν ἀνθοῦντα τὸ ἔαρ. Εὑρίσκει πάντα ἔρημα καὶ νεκρά, εὑρίσκει τὸ ἄλσος ἄψυχον καὶ σιγῶν, τὰ δένδρα ξηρὰ καὶ φυλλορροοῦντα, καὶ βαθύ, ἀνεκλάλητον αἰσθάνεται ἄλγος, ἀναλογιζομένη, ὅτι αὐτὰ μὲν καὶ πάλιν θέλουσιν ἀνθήσει, αὐτῆς δὲ ἡ νεότης

καθάπαξ ἐμαράνθη,
οὔτ' ἔχει πλέον ἄνοιξιν, οὔτε ἐλπίζει ἄνθη.

Καὶ ὅμως εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν ταύτην ἀλγηδόνα ἀντέχει καρτερικῶς ἡ τῆς παρθένου ψυχή. Ἵπταται περαιτέρω βαρύθυμος καὶ μετ' ὀλίγας στιγμὰς λησμονεῖ τὰ πάντα· λησμονεῖ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὀδύνην, τὴν προώρως μαρανθεῖσαν ἄνοιξιν τοῦ βίου της, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ὅπερ ἀπώλεσε, τὴν χλόην καὶ τὴν δρόσον ἧν ἐστερήθη, βλέπουσα κοπτομένην καὶ θρηνοῦσαν ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει αὐτῆς τὴν προσφιλῆ της μητέρα. Τὸ ἄλγος αὐτὸ τὸ υἱϊκόν, τὸ ἐκ τοῦ μητρικοῦ ἄλγους ἀνατέλλον, εἶνε ἀληθῶς αἴσθημα ὑπεράνθρωπον, θεῖον, εὐγενές,. . . . τὸ μόνον ἐμπρέπον εἰς πνεῦμα αἰθέριον, ὅπερ ὁ ποιητὴς πλάττει εὐπαθὲς ἔτι πρὸς τὰ τοῦ κόσμου. Ἡ τῆς παρθένου ψυχὴ πλησιάζει εἰς τὴν Νιόβην μητέρα της, καὶ ἀποθέτει ἓν φίλημα ἐλαφρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῆς· ἀλλ' ἐκείνη φεῦ! οὐδὲ κἂν τὸ αἰσθάνεται, μένει λιπόθυμος καὶ ἀδρανής. Εἰς τὸ ὕστατον τοῦτο ἄλγος δὲν ἀντέχει πλέον ἡ ψυχὴ τῆς παρθένου, καὶ ἀνίπταται εἰς τοὺς οὐρανούς, χωριζομένη διὰ παντὸς τῶν γηΐνων.

Τοιοῦτο ἐν ὀλίγοις τὸ ὡραιότατον τοῦτο, πλῆρες πάθους καὶ ἀληθινοῦ αἰσθήματος, ποίημα τοῦ Καρασούτσα, εἰς ὃ παρέμεινά πως μακρότερον, διότι θεωρῶ αὐτὸ ὡς τὸ κάλλιστον τῆς Μούσης αὐτοῦ προϊόν, καὶ γενικώτερον ἔτι ὡς ἓν τῶν ὀλίγων ποιημάτων, ἅτινα μεθ' ὑπερηφανείας δύναται νὰ τάξῃ ὁ νέος ἑλληνικὸς Παρνασσὸς παρὰ τὰ λυρικὰ τῆς Ἑσπερίας ἀριστουργήματα.

Αἱ «Ἑωθιναὶ Μελῳδίαι» περιέχουσι πολλὰς ἔτι ὡραίας σελίδας· τοιαῦται αἱ μελῳδικαὶ στροφαὶ Εἰς ἓν ἄστρον, Οἱ Ποιηταί, Ἡ ὑπὲρ τοῦ Ἡλία Ταντκλίδου στερηθέντος τὴν ὅρασιν παράκλησις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν διθύραμβος.

Τὸ μετὰ τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν Μελῳδιῶν δημοσιευθὲν Ποιητικὸν Ἀπάνθισμα περιλαμβάνει ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν ἀναδημοσιεύσεις παλαιῶν ποιημάτων, προεκδεδομένων εἴτε ἐν ταῖς Ἑωθιναῖς Μελῳδίαις, εἴτε ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν· ὀλίγιστα δὲ νέα, καὶ ταῦτα οὐχὶ ἐκ τῶν καλλίστων τοῦ

ποιητοῦ, γραφέντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ποιητικοῦ σταδίου τοῦ Καρασούτσα. Παράδοξον δὲ εἶνε, ὅτι πάντα σχεδὸν ταῦτα εἰσὶν ὅμοια τήν τε μορφὴν καὶ τὸ μέτρον καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐλέγχοντα προδήλως τὸ νωπὸν ἔτι τῶν μαθητικῶν ἐντυπώσεων τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸν ζῆλον αὐτοῦ εἰς ἄγραν σπανίων λέξεων, δυσκόλου συντάξεως καὶ στρυφνῆς, καὶ ἑρμηνείας ἐζητημένης. Ἀτυχὴς ἰδίως ἐν αὐτοῖς εἶνε ἡ ἐκλογὴ τοῦ μέτρου, οὗτινος οἱ στίχοι, ὅμοιοι πάντες, καὶ ἀπ' ἀλλήλων συγκρατούμενοι, ἀποτελοῦνται ἕκαστος ἐκ δύο ὑπερκαταλήκτων ἰαμβικῶν διποδιῶν, καὶ καθιστῶσιν οὐχὶ μόνον τὸν ῥυθμὸν μονότονον, ἀλλὰ καὶ τὴν φράσιν αὐτὴν πολλαχοῦ βαρεῖαν καὶ ἀσθματικήν. Ἰδού, ἐν παραδείγματι, ἡ ἀρχὴ ἑνὸς τῶν ποιημάτων τούτων, ἐπιγραφομένου Λευκὰς ἢ Σαπφώ, καὶ δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς Εὐτέρπης·

Τῆς Ἀσιάτιδος Αἰολίδος
εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ εἰς σὲ τὸ εἶδος
καλὴ ἐπίσης, ὦ Ἰωνία,
ἱερῶν ἔστη ποτὲ χορεία
ἀοιδῶν, μέλος διὰ στομάτων
κάλλιστον πνέουσα ἀθανάτων,
ὡς μελαμφύλλων ἐντὸς δενδρώνων
μουσικῶν ἅμιλλαι ἀηδόνων.

Ἀδύνατον εἶνε νὰ ἀπαγγελθῇ τὸ ποίημα τοῦτο καὶ τὰ αὐτῷ ὅμοια οὕτως, ὥστε νὰ συμβαδίζωσιν ὁ ῥυθμὸς τοῦ στίχου, ὅστις καὶ αὐτὸς χωλαίνει πολλαχοῦ, καὶ τῆς φράσεως ἡ ἔννοια, ἥτις ἐνίοτε μόνον διὰ συντακτικῆς ἀναλύσεως δύναται νὰ ἀνευρεθῇ. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ καλαισθητικὴ αὕτη ἀποπλάνησις τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν ὑπῆρξε βραχεῖα, οὐδὲ ἦτο ὁ Καρασούτσας ἐκ τῶν ποιητῶν ἐκείνων, ὧν δύναται ἡ εὐφυΐα νὰ μείνῃ ἐπὶ μακρὸν ἐν ὁδῷ σκολιᾷ. Καὶ πρὶν ἢ δὲ δημοσιεύσῃ διὰ τῆς Βαρβίτου αὐτοῦ τὰ ὡριμώτατα προϊόντα τῆς λυρικῆς αὐτοῦ Μούσης, ἔγραψε τῷ 1855 καὶ ἐστει-

λεν εἰς τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν τὴν Ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν ποιητὴν Λαμαρτῖνον, μίαν τῶν εὐγλωττοτάτων διαμαρτυρήσεων, ἃς ἐξήνεγκόν ποτε ἑλληνικὰ χείλη κατὰ τῶν δυσφημητῶν καὶ συκοφαντῶν τῆς πολυπαθοῦς ἡμῶν πατρίδος. Τὸ ποίημα δὲν ἐβραβεύθη τότε, ἀλλὰ μόνον ἐδευτέρευσε· τοῦτο ὅμως, ἐννοεῖται, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν ἀποτελεῖ τῆς ἀπαξίας αὐτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὐτὴ τῶν κριτῶν ἡ ἔκθεσις ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ ποιητής του «πανταχοῦ εἶνε εὔγλωττος, πολλαχοῦ παθητικὸς καὶ πολλαχοῦ ὑψηλός», ἐξαίρει δὲ τὸ ἄμεμπτον τῆς γλώσσης αὐτοῦ καὶ στιχουργίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη πρὸς τὸν ἀτυχῆ γάλλον ποιητήν, οὗ τινος καὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσιανῶν αὐτῆς δεσποτῶν ἐκφράσεις ἀτυχία ἐπίσης πρέπει νὰ ὀνομασθῶσιν, εἶνε τὸ γνωστότατον τῶν ποιημάτων τοῦ Καρασούτσα. Εἶνε δὲ τοῦτο ἱκανῶς περίεργον, διότι πολλὰ ἄλλα αὐτοῦ ποιήματα ὑπερτεροῦσιν ἐκείνης κατά τε τὴν δύναμιν τῶν νοημάτων καὶ τὸ ἀκραιφνὲς τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἐκφράσεως τὴν χάριν. Πιθανώτατα ὅμως συνετέλεσεν εἰς τὴν μείζονα αὐτῆς δημοτικότητα τὸ πατριωτικὸν τοῦ θέματος καὶ τὸ ἐπίκαιρον τῆς δημοσιεύσεως ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν ἐπνίγετο μὲν ἡ ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις, τὰ εὐρωπαικὰ δὲ πρωτόκολλα ἔτασσον πάλιν ὑπὸ τῆς δουλείας τὸν ζυγὸν τὰς ἡρωικὰς ἐκείνας ἑλληνίδας ἐπαρχίας.

Ἰδού, κύριοι, ὀλίγοι στίχοι ἐκ τῆς θερμῆς ταύτης ὑπεραπολογίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς ὁ φιλόπατρις ποιητὴς περιγράφει τὴν καταστρεπτικὴν καὶ ὄλεθρον φέρουσαν πορείαν τοῦ Μωάμεθ·

«Ὁ ἥρως σου

λέγει πρὸς τὸν Λαμαρτῖνον

καταστροφῆς πλατὺν ἀνοίγει δρόμον.
Ὁμοίως εἰς τὰς Λιβυκὰς ἐρήμους, ὅταν πνέῃ
ὁ ἄνεμος, ὅστις ὡς φλὸξ πᾶν χόρτον κατακαίει,
ἄμμου ἐγείρεται πυκνή, οὐρανομήκης στήλη,
ἄνυδρον νέφος καὶ ξηρὸν εἰς τὰ διψῶντα χείλη.

Αἴφνης βοῆς καὶ συριγμοῦ ἡ ἔρημος πληροῦται·
ὁ ἥλιος σκοτίζεται, ὁ οὐρανὸς θολοῦται·
τῆς ἄμμου φέρονται πυκναὶ αἱ θυελλώδεις δῖναι,
γῆ, οὐρανὸς συγχέονται, κ' ἓν χάος μόνον εἶνε.
Μὲ φρίκην βλέπουν οἱ πρηνεῖς πεσόντες ὁδοιπόροι
τῆς ἄμμου τὰ κινούμενα ἐπάνωθέν των ὄρη.
Ὡς μολυβδόβολον τηκτὸν πᾶν μόριόν της καίει,
ἕκαστον σῶμ' ἀγωνιᾷ καὶ φλόγας ἀναπνέει.
Πολλοὶ εἰς τὸ βαθύκολπον τοῦ κονισάλου κῦμα
εὑρίσκουν θάνατον οἰκτρὸν καὶ σάβανον καὶ μνῆμα
Καὶ ὅταν πέσῃ τοῦ λιβὸς ἡ μαινομένη λύσσα,
καὶ ἡ ἡμέρ' ἀναφανῇ σαφῶς ἡ σκοτισθεῖσα,
πτώματ' ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν τὴν ἔρημον στρωννύουν,
καὶ τοῦ τυφῶνος τὴν φρικτὴν διάβασιν μηνύουν.
Τοιοῦτος ὁ προφήτης σου, τοιαύτ' ἡ ὀλεθρία
τῶν ὀπαδῶν του καὶ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς πορεία!

Ἡ παρομοίωσις αὕτη, δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς καλλίστας τῶν ἐπικῶν παρομοιώσεων, ἔχει τι τὸ μέγα καὶ ἐπιβάλλον· καταδεικνύει δὲ τὴν ἀριστοτεχνίαν τοῦ ποιητοῦ περὶ τὴν ἐξωτερικὴν τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Οὐδεμία ἐν αὐτῇ ἀκυρολογία, οὐδὲν ἐπίθετον παρέλκον ἢ ἀτόπως τεθειμένον, οὐδεμία φράσις βεβιασμένη, οὐδεὶς κόμπος λέξεων, οὐδεὶς ἠχηρὸς μόνον καὶ ἐκθαμβῶν ὄγκος ἐννοιῶν. Ἐγκράτεια, δύναμις, μελῳδία ἀληθὴς καὶ χάρις ἀβίαστος· ἰδοὺ τὰ ἀφιλονείκητα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων, ὡς καὶ τῶν πλείστων τῆς πρὸς τὸν Λαμαρτῖνον ἐπιστολῆς.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν ταύτης, γενομένην τῷ 1857, ἔγραψεν ὁ Καρασούτσας ὀλίγα τινὰ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς λυρικὰ ποιήματα, ἅτινα ἐδημοσίευσεν ἐν περιοδικοῖς καὶ ἐν ἐφημερίσι. καὶ ἅτινα πάντα συμπεριέλαβεν ἐν τῇ Βαρβίτῳ αὐτοῦ, ἐκδοθείσῃ τῷ 1860. Ἐν αὐτῇ ἐξέδωκεν ἐπίσης τὸ πρῶτον, χωρίς τινος ὅμως

ἰδιαιτέρου τίτλου, καὶ τὰς εἰς τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα τοῦ 1859 ὑποβληθείσας Πολιτικὰς καὶ πατριωτικὰς μελέτας, αἵτινες ἔλαχον ἐπίσης ἐν αὐτῷ τὰ δευτερεῖα, ὡς τὰ δευτερεῖα ἔλαχε βραδύτερον καὶ ἡ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1867 σταλεῖσα Κλεονίκη του. Δεύτερος πάντοτε κατὰ παράδοξον μοῖραν ἐτάχθη ὁ Καρασούτσας, καὶ ὅμως ἦτο πολὺ πολλῶν τῶν νικησάντων πρῶτος.

«Αἱ Μελέται» λέγει ἡ Κρίσις τοῦ τότε ἀγῶνος, «εἶνε προϊὸν »ἀνδρὸς ὡρίμου, ἔχοντος γλῶσσαν καθαρὰν καὶ κυριολεκτοῦσαν, »στιχουργίαν ἁρμονικὴν καὶ ἀκριβῆ, εἰκόνας νέας καὶ εὐγενεῖς, »ὕφος ὑψηλὸν καὶ γενναῖον». Γενναῖοι καὶ δίκαιοι οἱ ἔπαινοι οὗτοι· ἀλλὰ δίκαιος ἐπίσης καὶ ὁ ἐπιφερόμενος ἔλεγχος, ὅτι εἰς πολλὰς τῶν μελετῶν αὐτῶν τὸ ὕφος καὶ τὸ μέτρον ἀποβαίνουσι χαῦνα καὶ ἐκλελυμένα· τοῦτο δὲ τὸ λυπηρὸν φαινόμενον παρατηρεῖται ἰδίως εἰς ἐκεῖνα τὰ ποιήματα, ὅπου κατὰ παράδοξον καὶ ἀνεξήγητον προτίμησιν τοῦ ποιητοῦ ἐπανέρχεται τὸ ἀτυχὲς ἐκεῖνο τῆς ἰαμβικῆς διποδίας μέτρον, ὅπερ τοσοῦτον ἀπεπλάνησε τὸν Καρασούτσαν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴδομεν. Ἐνταῦθα ὅμως οἱ στίχοι δὲν εἶνε πλέον πάντες ὅμοιοι, οὔτε παρακολουθοῦσιν ἀλλήλους δίκην ὁρμαθοῦ, ἀλλὰ χωρίζονται εἰς στροφάς, ποικίλλονται δι' ἡμιστιχίων, καὶ διὰ τῶν σταθμῶν τούτων ἀποβαίνει οὐχὶ μόνον ὀλιγώτερον μονότονος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμβαδίζων πρὸς τὴν ἔννοιαν ὁ ῥυθμός. Ἀπαντῶνται, εἶνε ἀληθές, ἐν αὐτοῖς γλωσσήματα πολλά, καὶ ἡ φράσις ἐνιαχοῦ εἶνε περισσότεχνος καὶ εἰς στρυφνότητα πολλάκις ἀπολήγουσα· ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα, ὧν κυριωτάτη καὶ μόνη ἴσως ἀφορμὴ ἦτο ἡ βαθεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γνῶσις τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἡ ζηλότυπος πρὸς αὐτὴν λατρεία, τάχιστα πάλιν ἐκλείπουσι, καὶ μετ' ὀλίγον νικᾷ ἡ τῆς ἐννοίας διαύγεια, τοῦ αἰσθήματος ἡ ἀλήθεια ὑπερτερεῖ, καὶ ἡ φράσις ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχαιοπρεπῆ ἐκείνην εὐρυθμίαν καὶ κυριολεκτοῦσαν ἐγκράτειαν, καθ' ἣν ὁ Καρασούτσας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρότυπον ἀληθῶς ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν φιλολογίᾳ.

Τοιοῦτον φέρουσι τύπον αἱ ἑξῆς ὡραῖαι καὶ πλήρεις περιπαθείας στροφαὶ πρὸς τὸν Βύρωνα·

Αὐτὸ τὸ μέλαθρον, ὦ ξένε,

λέγει ὁ ποιητής, δεικνύων τὰ ἐρείπια τῆς παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους γνωστῆς μονῆς τῶν Καπουκίνων, ἐν ᾗ κατώκησεν ὁ Βύρων, ἐλθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα,

Αὐτὸ τὸ μέλαθρον, ὦ ξένε,
οὗτινος κεῖνται λελειμμέναι
αἱ βάσεις μόναι καὶ εἷς τοῖχος,

οἴκου ἐρείπιον φιλτάτου,
ἐγκρύπτει Μούσης ἀθανάτου
ὀμφὴν καὶ ἴχνη ἐνδομύχως.

Τοῦ Βύρωνος ποτὲ γλυκεῖα
ὑπῆρξεν αὕτη κατοικία,
ὅτε ὁ φοῖϐος τῆς Ἑλλάδος,

πτεροφυοῦντα κύκνον ἔτι
τὸν εἶδεν εἰς δουλείας ἔτη
ὑπὸ τὸν βράχον τῆς Παλλάδος.

. . . .

Ὁ παιδιόθεν λογισμός του,
ἡ Ἑλλάς, ἔκειτο ἐμπρός του,
νεκρὰ καὶ ἄπνους, πλὴν ὡραία.

Ἄλλη ψυχὴ ὀργᾷ πρὸς ἄλλα,
αἱ δὲ μεγάλαι τὰ μεγάλα
ἠγάπησαν καὶ τὰ γενναῖα.

Καὶ εἰς τὴν χώραν, τὴν ὁποίαν
διὰ τὴν ἄληκτον δουλείαν,
καὶ τῶν δεινῶν τὸ μέγα κῦμα,

ἐθρήν' ἡ συμπαθής του λύρα,
τῷ προητοίμαζεν ἡ Μοῖρα
καὶ δάφνην ἥρωος καὶ μνῆμα.

Αὐτὸ τὸ μνῆμα σεβασθῆτε,
ὅσοι τοῦ Βάαλ προσκυνεῖτε,
τὸ εἴδωλον, τὰ ἑρπετά του!

Ἐπὶ τοῦ Ἰονίου βλέπει·
ἐκεῖθεν πρὸς τὴν γῆν σας τρέπει
ὀργίλον βλέμμα ἡ σκιά του.

Ἡρώων πόλις, Μεσολόγγι!
Εἰς σὲ οἱ ἔσχατοί του φθόγγοι
ἐξέπνευσαν οἱ τεθλιμμένοι.

Τὸ σῶμα ἔχει ἡ Ἀγγλία,
ἀλλ' ἡ μεγάθυμος καρδία
εἰς σὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα μένει.

Παρὰ τὸ φίλον του στοιχεῖον
εὕδει τῆς λύρας ὁ Ἀμφίων,
ὁ μέγας τῶν παθῶν ζωγράφος·

καὶ ὅταν νότος λιγὺς πνέῃ,
πλησίον μελῳδεῖ καὶ κλαίει
τὸ κῦμα, τῆς Σαπφοῦς ὁ τάφος.

. . . .

Ὁμοίας, πλήρεις γνησίων λυρικῶν καλλονῶν, στροφὰς περιλαμβάνει Ὁ θάνατος τοῦ Ἰβραΐμη, Ἡ τελευταία Ἀμαδρυάς, ἥτις δυστυχῶς δὲν ἐδημοσιεύθη ὁλόκληρος ἐν τῇ Βαρβίτῳ, ἀγνοῶ τίνος ἕνεκα, καὶ ἄλλα τῶν νέων ποιημάτων τῆς συλλογῆς ταύτης. Λέγω δὲ τῶν νέων, καθότι τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων εἶνε ἀναδημοσιεύσεις παλαιῶν ποιήσεων

τοῦ Καρασούτσα, μετ' ἐλαφρῶν τινων καὶ ἀσημάντων μεταβολῶν περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν στιχουργίαν.

Ὁ ἀληθὴς ὅμως ἀδάμας τῆς ποιητικῆς ταύτης συλλογῆς, τὸ ποίημα ἐκεῖνο, οὗτινος ὀλίγα ἔχει ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ φιλολογία νὰ ἐπιδείξῃ ὅμοια κατὰ τὴν τρυφερότητα τοῦ αἰσθήματος, τὴν βαθύτητα καὶ ἠρεμίαν συνάμα τοῦ πάθους, τὸ ἄπταιστον τῆς μορφῆς καὶ τὴν μαγικὴν τοῦ στίχου χάριν, εἶνε Οἱ τελευταῖοί της λόγοι. Τὸ θέμα τοῦ ποιήματος δὲν εἶνε νέον. Ἐρωμένη, ἀποτείνουσα τὸν ὕστατον ἐπιθανάτιον ἀποχαιρετισμὸν εἰς τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς, εἶνε ὑπόθεσις ἐμπνεύσασα πολλοὺς ποιητάς. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὅσα καὶ ἂν ἀνέγνωσα τοιαῦτα ποιήματα τοῦ ξένου Παρνασσοῦ, ὀλίγιστα ὅμως γνωρίζω τὰ δυνάμενα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς περιπαθεῖς στίχους τῶν Τελευταίων της λόγων.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ καταχρασθῶ ἔτι ἅπαξ τὴν ὑμετέραν ὑπομονήν, μεταδίδων ὑμῖν αἰσθητότερον τὰς καλλονὰς τῆς ὡραίας ταύτης ποιητικῆς σελίδος τῆς Βαρβίτου·

Ὀλίγον πρὶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου
τὴν ἔρημον σκηνὴν ἀφήσῃ,
καὶ θλιβερὰ ὁ φαεινός μου
ἀστὴρ ἐντὸς τοῦ τάφου δύσῃ,

ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου
αὐτοὺς μὲ ὄμμα δακρυχέον
καὶ δι' ἀγῶνός της ἐσχάτου
τοὺς λόγους εἶπε τελευταῖον.

—Ὦ χρυσαυγεῖς τῆς Ἰωνίας
ἀκταί, τὸ πνεῦμά μου δεχθῆτε·
σκηναὶ γηΐνου εὐτυχίας,
Ἠλύσιά μου σεῖς γενῆτε!

Κλεινία μου, παρηγορήσου!
Ἐκπνέω, πλὴν δὲν σὲ ἀφίνω
ἀκόλουθος σκιὰ πιστή σου
καὶ ζῶσα καὶ νεκρὰ θὰ μείνω.

Ἐὰν εἰς νήνεμον ἑσπέραν
σύννους πλανώμενος καὶ μόνος
ἀκούσῃς περιπαθεστέραν
φωνὴν εἰς ἄλση ἀηδόνος,

βράδυνε, βράδυνε τὸ βῆμα·
στενάζει δι' ᾠδῆς πενθίμου
ὑπὸ τῆς ὄρνιθος τὸ σχῆμα
τοὺς ἔρωτάς μας ἡ ψυχή μου.

Ἐὰν εἰς σκοπιὰν θαλάσσης
περίλυπος ἀγκῶνα κλίνῃς,
καὶ πρὸς τὰς κυανᾶς ἐκτάσεις
ὄμμα ῥεμβῶδες διευθύνῃς,

ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν ὑδάτων
αἴφνης ὡς ὄναρ θ' ἀνατέλλω,
καὶ μὲ τὸν φλοῖσβον τῶν κυμάτων
ψιθυρισμοὺς γλυκεῖς σὲ στέλλω.

Εἴτε χειμὼν τὸν Τμῶλον δέρει,
εἴτε κοιμίζον τοὺς τυφῶνας
τὸ ἔαρ τὸ καλὸν σὲ φέρει
τὰ ῥόδα καὶ τὰς χελιδόνας,

ἂν χαίρῃς, χαίρομαι ἐπίσης,
ἂν κλαί' ἡ λύρα σου θὰ κλαίω,
Μοῦσα ἀόρατος, ποιήσεις
περιπαθεῖς θὰ σοὶ ἐμπνέω.

Κ' ἂν εἰς τὸ σκότος τῶν νερτέρων
ὁ ἅδης μὲ περιορίσῃ
καὶ κλεῖθρα καὶ φρουρὰς Κερβέρων
ἐπάνωθέν μου ἐπιστήσῃ,

τὸν ἅδην μὲ τὰ δάκρυά μου
αὐτὸν εἰς οἶκτον θὰ βιάζω,
ἐνῷ θρηνῶ τὸν ἔρωτά μου,
καὶ τὸν Κλεινίαν μου θὰ κράζω

Κλεινίαν, πάντοτε Κλεινίαν,...
διότι, φίλε, οἱ θανόντες
εἶνε εἰς μῖσος καὶ φιλίαν
πιστότεροι παρὰ οἱ ζῶντες!

Ποιητικωτάτη καὶ βαθεῖα καίτοι ἀπελπιστικὴ ἀλήθεια ἡ ἔννοια τῆς τελευταίας ταύτης στροφῆς, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν θεμέλιον τοῦ ὅλου ποιήματος ἰδέαν.

Περὶ τὴν Κλεονίκην, διηγηματικὸν ποίημα, πεμφθέν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα τοῦ 1867, καὶ λαχὸν μάλιστα ἐν αὐτῷ τὰ δευτερεῖα, δὲν θέλω διατρίψει, τὸ μὲν διότι τὸ προϊὸν τοῦτο τῆς Μούσης τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, ξένον πάντη τῆς λυρικῆς αὐτοῦ σφαίρας, εἶνε ἐκ τῶν ἀσθενεστάτων αὐτοῦ ἔργων, τὸ δὲ διότι ἡ λεπτομερὴς αὐτοῦ ἀνάλυσις ἤθελε μὲ παραγάγει πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐμῆς διατριβῆς καὶ τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς. Τοῦτο μόνον εἰρήσθω ἐνταῦθα, ὅτι καὶ τὸ ποιητικὸν τοῦτο διήγημα, καίτοι κατ' οὐσίαν ἐν πολλοῖς χωλαῖνον, φέρει οὐχ ἧττον ἐξωτερικῶς, κατά τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν στιχουργίαν, τὸν τύπον τῆς καλλιτέχνου χειρὸς τοῦ ποιητοῦ τῆς πρὸς τὸν Λαμαρτῖνον ἐπιστολῆς. Μετὰ τοῦ διηγήματος τούτου ἀνεδημοσιεύθησαν τῷ 1868 καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα λυρικὰ ποιήματα του Καρασούτσα, ἐν οἷς διακριτέα ἰδίως διὰ τὴν ποιητικὴν

αὐτῶν ἀξίαν τὸ Ἆσμα τοῦ Πυρπολικοῦ καὶ ὁ μῦθος (romance) Ὁ θεὸς καὶ ὁ θάνατος. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ ποίημα Ὠδὴ εἰς τὴν δεκάτην ὀκτωβρίου τοῦ 1862, ὅπερ ἐπεθύμουν οὐ μόνον νὰ μὴν εἶχε δημοσιεύσει ἀλλὰ μηδὲ γράψει κἂν ὁ ποιητὴς ἡμῶν. Τὸ ποίημα τοῦτο ἐπιγράφεται μὲν Ὠδὴ εἰς τὴν 10ην Ὀκτωβρίου, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶνε πράγματι ἢ πικρόχολος ἔλεγχος, ὕβρεων σχεδὸν ἀνάμεστος, τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνος, τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος, ὅστις ἐκπνέων ἐπὶ τῆς πατρίου γῆς, ὡς ξένην αὐτὴν ἐθεώρησε, καὶ κλείων τὰ ὄμματά του ἐψιθύρισεν «Ἑλλάς μου!» Ἡ ᾠδὴ αὕτη εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀναξία τῆς γλυκείας καὶ τρυφερᾶς Μούσης τοῦ Καρασούτσα, καὶ μόνον ἡ πλήρης πικρίας ψυχικὴ αὐτοῦ κατάστασις καὶ ἡ βαρύνουσα ἐπ' αὐτοῦ δυστυχία, ἧς κυρίαν ἀφορμὴν ὑπελάμβανεν ὁ ποιητὴς τὸ πεσὸν κυβερνητικὸν σύστημα, δικαιολογοῦσιν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν συγχωροῦσιν αὐτὴν ἐν μέρει.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ εἰκὼν τῆς σεμνῆς ἐκείνης ποιητικῆς ὑπάρξεως, ἣν ζῶσαν μακρὰν ἡμῶν εἴχομεν λησμονήσει, καὶ ἀπερχομένην οὐδὲ κἂν ἐπενθήσαμεν. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς ἐκεῖνος, οὗτινος ζῶντος ὀλίγην καὶ παρ' ὀλίγοις εὗρον ἠχὼ τὰ περιπαθῆ ἄσματα, καὶ τοῦτο δι' οὐδένα ἄλλον λόγον, εἰμὴ μόνον καὶ μόνον διότι δὲν ἤξευρεν ὁ Καρασούτσας νὰ ἁρμόζῃ τὴν λύραν του πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συρμοῦ, οὔτε νὰ ψάλλῃ πρὸς θυμηδίαν ἢ καὶ πρὸς ὄρχησιν ἴσως, ὡς οἱ πολλοί, τῶν πολλῶν. Ἔλεγεν ἴσως καθ' ἑαυτὸν ὁ Ἰωάννης, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Ὁράτιος,

nec ego ut miretur turba laboro;

ἐφρόνει ἴσως καὶ αὐτός, ὅτι ἡ ποίησις, ἡ καλλίστη αὕτη καὶ ὑψηλοτάτη τῶν ὡραίων τεχνῶν, δὲν ἔχει προορισμὸν νὰ τέρπῃ πάντας, οὔτε εἶνε δυνατὸν εἰς πάντας νὰ ἀποτείνεται, οὔτε πρέπει εἰς τοῦ πρώτου τυχόντος τὴν καλαισθησίαν νὰ ὑπηρετῇ, ἀφοῦ καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ αὐτὴ δὲν ἔχουσι τὰ κάλλη αὐτῶν καὶ τὰ θέλγητρα τοῖς πᾶσι προσιτά. Ἐνόμιζεν ἴσως καὶ αὐτός, ὅτι

ἐπίλεκτα μόνον πνεύματα καὶ καρδίαι εὐαίσθητοι πρέπει νὰ ἦνε τῆς λύρας οἱ ἀκροαταὶ καὶ τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας οἱ γνώμονες. Ψυχὴ εὐγενὴς καὶ διακεκριμένη, δὲν ἐννόει πολιτείαν γραμμάτων δημοκρατουμένην, ἐν ᾗ πρὸς τὸ τίς ἀγορεύειν βούλεται ὁ πρῶτος τυχὼν δύναται νὰ ἀπαντήσῃ ἐγώ. Ἀνεμιμνήσκετο βεβαίως τοῦ σοφοῦ ἐκείνου παραγγέλματος τοῦ Σωκράτους πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅτι «εἰδότος περὶ ἑκάστου ἡ συμβουλή, καὶ εἶχε πιθανώτατα σχηματίσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν κατήντησεν, ὡς λέγει που Μάξιμος ὁ Τύριος «δι' εὐπορίαν τοῦ φρονεῖν τοῦ κρίνειν ἀπορεῖν». Διὰ ταῦτα δὲ πάντα οὐδέποτε οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἠθέλησε νὰ κάμψῃ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ Μούσης τὸν τράχηλον πρὸς τὰς ὀρέξεις τῶν πολλῶν· οὐδέποτε διετυμπάνισεν ἐν πατάγῳ λέξεων καὶ ἐν ἤχῳ φεγγοβολούντων ἐπιθέτων τὰ μύχια τῆς καρδίας αὐτοῦ αἰσθήματα· οὐδέποτε ἐτοιχοκόλλησεν ἐν πηχυαίοις γράμμασι τὰ ἀληθῆ ἄλγη καὶ τὰς βαρείας ὀδύνας τῆς καρδίας αὐτοῦ, οὔτε προσεπάθησε νὰ ἀργυροκοπήσῃ τὴν δυστυχίαν του.

Ναί, κύριοι, τὴν δυστυχίαν. Δὲν ἀνέπτυξα ὑμῖν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ, καθότι ἄχαρις πάντως διατριβὴ καὶ ἀνεπιεικής, πρὸς ὑμᾶς κἂν ἂν οὐχὶ πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνου, ἤθελεν ἀποβῇ ἡ ἐξιστόρησις τῶν μυρίων ταλαιπωριῶν, καθ' ὧν ἐπάλαισεν ἐν πάσῃ γαλήνῃ καὶ ἐν ἡρωϊκῇ ἀληθῶς ἐγκαρτερήσει ὁ Ἰωάννης Καρασούτσας. Δὲν παρέμεινα ἀπεικονίζων ὑμῖν ἐν ὅλῃ τῶν χρωμάτων τῇ μελανότητι τὴν πικρὰν τοῦ Καρασούτσα μοῖραν, ἀπὸ τῆς ἐναγωνίου πάλης τοῦ μαθητικοῦ του βίου κατὰ παντοίων ὑλικῶν στερήσεων, μέχρι τῶν ὑστάτων ψυχικῶν σπαραγμῶν τοῦ ἀνδρός· διότι ἀντὶ εὐαρέστου εἰς τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ἢ κἂν ἀδιαφόρου ἀκροάματος θρῆνον ἀληθῆ ἤθελον θρηνήσει τὰ χείλη μου, καὶ δάκρυα ἤθελον ὑγράνει τὰ συμπαθῆ ὑμῶν βλέφαρα.

Καὶ νῦν, κύριοι, ἀντὶ τῶν δακρύων ἐκείνων, ἅτινα δὲν συνώδευσαν τὸν Ἰωάννην εἰς τὸν τάφον, ἀντὶ τῶν δακρύων ἐκείνων

ἅτινα δὲν ἀξιοῖ νὰ προκαλέσῃ σήμερον ἡ ἀσθενής μου φωνή, μικρὸν μόνον ἐκλιπαροῦμαι παρ᾽ ὑμῶν μνημόσυνον τοῦ ἀτυχοῦς καὶ τοσοῦτον παραγνωρισθέντος ἕλληνος ψάλτου. Δότε μικρὸν ἀγάπης καὶ συμπαθείας φόρον εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ· τηρήσατε, ὡς ἐν εὐλαβεῖ ταμείῳ, ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν τὴν ἀνάμνησιν τῆς ταλαιπωρηθείσης ἐκείνης ποιητικῆς ὑπάρξεως, ἥτις ἐκόσμησε τὸν λειψανδροῦντα ἡμῶν Παρνασσόν· ἀπόδοτε δικαιοσύνην εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Δ ρ α π έ τ ι δ ο ς ψ υ χ ῆ ς, εἰς τὸν ψάλτην τῶν Τ ε λ ε υ τ α ί ω ν τ η ς λ ό γ ω ν, εἰς τὸν εὔγλωττον ὑπεραπολογητὴν τῆς πατρίδος ἡμῶν. Ἂν ἡ παραγνώρισις ἐπίκρανε τὰς ἡμέρας τοῦ βίου του, ἂν ἡ ἐγκατάλειψις ἐμάρανεν αὐτάς, ἂς σκιρτήσῃ κἂν τὴν στιγμὴν ταύτην ἐν οὐρανῷ ἡ ψυχή του, καὶ ἂς ἀνακουφισθῇ ἐν τῇ συμπαθείᾳ τῆς μνήμης ὑμῶν ἡ βαρύθυμος αὐτοῦ καρδία.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ *)

Κύριοι,

Ὀλίγιστοι βεβαίως ὑπάρχουσι μεταξὺ ὑμῶν οἱ μὴ συνελθόντες ἄλλοτέ ποτε, χθὲς μόλις καὶ πρώην, πέρυσιν ἔτι καὶ προπέρυσιν, εἰς ἀκρόασιν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐκ μοιραίας τῶν ἀνθρωπίνων φορᾶς θαλερὸς ἔτι καὶ ἀκμαῖος τὴν μορφήν, καίτοι πολιός, νέος δὲ καὶ θαλερώτερος τὴν καρδίαν, ἔμελλε τοσοῦτον ταχέως, αὐτὸς ὁ λόγων ποιητής, νὰ παράσχῃ εἰς ἄλλους λόγων ἀφορμήν. Ὀλίγιστοι βεβαίως ἐξ ὑμῶν δὲν ἔχουσιν ἔτι ἔναυλον τὴν ἐπίχαριν καὶ ἀφελῆ ἐκείνην λαλιάν, ἣν τακτικῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος, καὶ οἱονεὶ πιστὸς εἰς ἀόρατόν τι ἐθνικὸν σύνθημα, ἀπέτεινεν ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἰς τὴν ἀγαθὴν μερίδα τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, τὴν μερίδα ἐκείνην, ἥτις ἅπαξ κἂν τοῦ ἔτους ἐπερίσσευεν ὀλίγης σχολῆς χάριν ἐθνικῶν ἀναμνήσεων. Ὀλίγιστοι ἐξ ὑμῶν δὲν ἐνθυμοῦνται τὸ σεμνὸν παράστημα τοῦ ζωηροῦ γέροντος, οὗτινος ἐσπινθήριζον ὑπὸ τὰς λευκὰς ὀφρῦς οἱ μέλανες ὀφθαλμοί, οὗτινος ἱλαρὸν καὶ γλυκὺ τὸ μειδίαμα ἐφαίδρυνε τὴν ὄψιν τὴν αὐστηράν, ὅτε ἐν ἡμέρᾳ συνήθως μεγάλης ἐθνικῆς πανηγύρεως συνήθροιζεν ἡμᾶς εἰς πανδαισίαν ἀκραιφνῶς ἑλληνικήν, καὶ διὰ τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης καὶ εὐχρου καὶ ἀπροσκόπτου φράσεως, ἣν τοσοῦτον ἀπερίττως ἐκάλει ἁπλῆν γλῶσσαν, ὁτὲ μὲν ἀνῆγεν εἰς εὐκλεεῖς ἀναμνήσεις παρελθόντων χρόνων, ὁτὲ δὲ ἐχειραγώγει διὰ παραγγελμάτων σοφῶν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἐθνικοῦ καθήκοντος, ὁτὲ δὲ ἀνέπτυσσε πρὸ τῶν ψυχικῶν ἡμῶν ὀμμά-

*) Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τὴν 21 Μαρτίου 1875.

των κόσμον ὁλόκληρον ποικίλων καὶ ἐπαγωγῶν αὐτοῦ ἀπομνημονεύσεων· καὶ μεταλλάσσων αἴφνης τὸν πεζὸν ἀντὶ τοῦ ἐμμέτρου λόγου, ἀνεπήδα ἔνθους εἰς τοῦ Πηγάσου τὰ νῶτα καὶ ἀπήγγελλεν εἰς ἡμᾶς σήμερον τὴν Κόρινναν καὶ τὸν Πίνδαρον καὶ αὔριον τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ σεμνὴ ἐκείνη ῥητορικὴ μορφὴ παραμένει ἔτι πάντως ζωηρὰ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν πλείστων ἐξ ὑμῶν· διὰ τοὺς εὐλαβῶς δὲ ταμιεύοντας ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὰς παρακαταθήκας τοῦ φθίνοντος ὁσημέραι καὶ ἐκλείποντος ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου τὸ ὄνομα Γεώργιος Τερτσέτης ἀποτελεῖ οἱονεὶ ἔμβλημα τῆς μνήμης ἡμῶν τῆς ἐθνικῆς, καὶ συγκορυφοῖ εἰς ἕνα ἄνδρα, εἰς μίαν καρδίαν, νεαρὰν πάντοτε ὑπὸ τὸν παγετὸν τοῦ γήρατος, εἰς μίαν γλῶσσαν, ἔντονον ἠχοῦσαν πάντοτε ἀπὸ τοῦ βήματος, τὰς παραδόσεις ἡμῶν τὰς ἐθνικάς, τὰς ἀναμνήσεις τοῦ χθεσινοῦ ἔτι παρελθόντος ἡμῶν, τοὺς πόθους τοῦ νῦν Ἕλληνος καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ καθήκοντα, τὰς δάφνας τοῦ πρώην Ἕλληνος καὶ τὴν ἱερωτέραν αὐτοῦ κληρονομίαν.

Ταῦτα πάντα ᾐσθάνετο ὁ Τερτσέτης ὡς πολλοὶ ἴσως ἐξ ἡμῶν αἰσθάνονται· πλὴν δὲν ἠρκεῖτο οὗτος αἰσθανόμενος μόνον καὶ σιγῶν. Ὁ ἀστράπτων ἐκεῖνος ἑλληνικὸς διάκοσμος, ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος σύνδεσμος τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου Ἕλληνος, ὁ τοσοῦτον ἐντελῶς διὰ τοῦ Τερτσέτου ἐκπροσωπούμενος, πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἀναμνήσεις καὶ αἱ ἐλπίδες, πάντες ἐκεῖνοι οἱ πόθοι καὶ τὰ καθήκοντα συνεκύκων καὶ συνετάρασσον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀνεπτέρουν εἰς λόγους θερμοὺς τὴν καρδίαν του τὴν σφριγῶσαν, καὶ ὁ λόγος ἀνέβαινεν ἐπὶ τὰ χείλη, καὶ ὁ Τερτσέτης ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸ βῆμα.

Τὸν ἠκούομεν τότε πάντες ἀπνευστί, καὶ ᾐσθανόμεθα παλλόμενα τὰ στήθη ἡμῶν, καὶ ᾐσθανόμεθα αὔραν γνησίαν ἑλληνικὴν προσπνέουσαν ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Φαλήρου, ἀπὸ τῆς Τριπόλεως καὶ τῆς Ἀραχώβης, καὶ ἀνεῤῥιπίζοντο αἱ ἀναμνήσεις εἰς ἐλπίδας, καὶ ἀνεπλάττετο τὸ παρελθὸν εἰς μέλλον, καὶ ὁ βίος τῆς Ἑλλάδος ὁ παλαιὸς συνεδέετο πρὸς βίον τῆς Ἑλλάδος νέον,

καὶ σύνδεσμος αὐτῶν ἦν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, ὁ γόησσαν ἔχων τὴν γλῶσσαν, καὶ ἀφελῆ καὶ ἀπέριττον τὴν λαλιάν.

Ναί, κύριοι· ῥήτορος ἰδίως ἐθνικοῦ διατηροῦμεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὴν εἰκόνα, διατηροῦντες τοῦ Τερτσέτου τὴν μνήμην. Καὶ ὅμως ὁ Τερτσέτης ἦτο ποιητικὴ ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν φύσις, καὶ οἱ λόγοι του πάντες ἦσαν ποιήματα μᾶλλον ἐν πεζῷ λόγῳ ἢ ἔργα ῥητορικά. Οὐδὲν σχεδὸν ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς τὸ ῥητορικῶς τετεχνημένον, οὔτε ἐκόσμουν αὐτοὺς σχήματα ῥητορικὰ καὶ πλατυσμοὶ καὶ τὰ συνήθη ἄνθη τῶν τεχνιτῶν τοῦ λόγου. Ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄτεχνος ἀλλ' ἐπίχαρις καὶ πλήρης θελγήτρου συναρμογὴ ἀφελοῦς καὶ ἠρέμου ἐπικῆς διηγήσεως καὶ γοργότητος λυρικῆς καὶ πάθους δραματικοῦ. Πού μὲν ἀνέπτυσσεν ἡσύχως τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀπομνημονεύσεις ὁ πολιὸς ῥήτωρ, καὶ εἶχε τότε ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ τὴν γαλήνην πᾶσαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἀπολόγου· πού δὲ ἀνακόπτων αἴφνης τῆς διηγήσεως τὸν ῥοῦν, καὶ ὑπὸ αἰφνιδίου ἀναπτερούμενος ἐμπνεύσεως ἐφέρετο ἔνθους καὶ ταχὺς εἰς τοὺς αἰθέρας τῆς λυρικῆς ποιήσεως· πού δὲ εἰς συνεσφιγμένον καὶ ἀπέριττον, μεστὸν δὲ αδρῶν νοημάτων διάλογον μετατρέπων τὸν λόγον, ὑπεδύετο πρόσωπον δραματικοῦ ποιητοῦ, καὶ δράματος σκηνὴν ἀληθῆ ἀπήγγελλον τὰ θερμά του χείλη εἰς τὸ μέχρι δακρύων πολλάκις συγκεκινημένον ἀκροατήριον αὐτοῦ.

Ἦτο λοιπὸν ἀληθῶς καὶ κατ' ἐξοχὴν ποιητὴς ὁ Τερτσέτης, καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐν ταῖς οἱαισδήποτε παραγωγαῖς τοῦ καλάμου του, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τοῖς τρόποις αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ. Τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐκ ζητήσεως καὶ τέχνης, οὐχὶ ἀπὸ μελέτης καὶ σκοποῦ, ὅπως κατὰ συρμόν τινα οὕτως εἰπεῖν καὶ πρὸς τρυφερὰν καὶ εὐπαθῆ πολλάκις τοῦ ὡραίου φύλου συγκίνησιν, ἐπιτηδεύονται τῶν παρ' ἡμῖν μουσολήπτων πολλοί· ἀλλ' ἐξ ἀληθοῦς καὶ ἀνεπιπλάστου καὶ ἀψιμυθιώτου φύσεως, μετ' ἀφελείας ἀνεπιτηδεύτου καὶ σχεδὸν παιδικῆς, ἄνευ ἐπιγνώσεως, χωρὶς σκοποῦ, μακρὰν πάσης ἐπιδείξεως.

Διὰ τοῦτο δέ, τολμῶν νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς ἐπί τινας στιγμὰς

διὰ βραχείας μελέτης περὶ τοῦ Γεωργίου Τερτσέτου, περὶ τοῦ ποιητοῦ ἰδίως καὶ πρὸ πάντων θέλω λαλήσει, καὶ τὴν ποιητικὴν τῆς ψυχῆς του ἐκδήλωσιν θέλω προσπαθήσει νὰ ἀναπαραστήσω εἰς ὑμᾶς δι' ὀλίγων τινῶν καὶ ἀτελῶν ἴσως γραμμῶν, μικρὸν μὲν ἐκ τῆς μικρότητος τῆς ἐμῆς σχολῆς ἀποφέρων τὸ ἀνάγνωσμα, βραχὺ δ' αὐτὸ πρὸς τὴν ὑμετέραν ὑπομονὴν προσμετρῶν.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης εἶνε ὁ γνησιώτερον ἑλληνικὸς πάντων ἴσως τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ, τῇ τε παλαιοτέρᾳ καὶ τῇ νέᾳ, ἀντανακλᾶται ἀψευδέστατα καὶ καθαρώτατα ὁ ἀληθὴς ἑλληνικὸς βίος, ὁ γνησίως ἐθνικὸς διάκοσμος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, καὶ ἀντικατοπτρίζεται ἰδίως μετὰ θαυμαστῆς πίστεως καὶ γαλήνης τὸ σύνολον ἐκεῖνο τοῦ ποιητικοῦ βίου τῶν χθὲς καὶ πρώην εὐκλεῶν ἡμῶν χρόνων, οὗτινος τὰς ἰδέας καὶ τοὺς πόθους, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ φρονήματα τοσοῦτον πρωτοτύπως διετήρησαν τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα, ἡ τιμιωτάτη αὕτη κειμηλιοθήκη τῆς συγχρόνου ἡμῶν ἱστορίας. Εἶχεν ἐνστερνισθῇ οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐνσαρκώσει ἐν ἑαυτῷ ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὸν βίον τῆς νέας Ἑλλάδος ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐξωτερικῇ ἐκδηλώσει. Τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ νέου Ἕλληνος — οὐχὶ ἐννοεῖται τοῦ σημερινοῦ, τοῦ ἐκπολιτιζομένου, τοῦ πιθηκίζοντος τοὺς Παρισίους καὶ τὴν Βιέννην, ἀλλὰ τοῦ ἀξέστου, τοῦ ἀπολιτίστου καὶ ἑλληνικωτέρου Ἕλληνος, — τὸ ἀνεπιτήδευτον τῶν τρόπων αὐτοῦ, τὸ ἀκόμψως ἀπέριττον ἀλλὰ πρωτότυπον τοῦ ἤθους του, τὴν γλῶσσάν του αὐτήν, τὴν πτωχὴν μὲν ἴσως καὶ δύσχρηστον πρὸς τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἀνάγκας, μελῳδικὴν ὅμως καὶ εὔχρουν, — ταῦτα πάντα ἐλάτρευεν ἐκ μέσης αὐτοῦ καρδίας ὁ Τερτσέτης, καὶ οὐ μόνον ὡς ἐν νάρθηκι ἀπεταμίευεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει του πιστότατα ἀπετύπου, καὶ πράττων δὲ καὶ λέγων ἀντανέτελλε μετ' ἀφελείας καὶ χάριτος.

Ἀφότου τὸ πρῶτον, πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν, κατῆλθεν ἐκ Παρισίων εἰς τὴν Ἑλλάδα, νεαρὸν ἔτι τῆς Ζακύνθου βλάστημα ὁ Γεώργιος, καὶ προσηγόρευσε τὴν ἀπὸ τῆς προτεραίας

μόλις ἠλευθερωμένην πατρίδα διὰ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ : τὸ Φ ί λ η μ α, μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῶν τοῦ βίου του ἡμερῶν, κύριον καὶ προσφιλὲς αὐτοῦ μέλημα εἶχεν ὁ τοῦ Φοσκόλου συμπατριώτης τὴν σπουδὴν καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ ποιητικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἠγάπα δὲ ἰδίως καὶ ἐμελέτα καὶ ἀπεμνημόνευε τὰς εἴτε ἐν πεζῷ εἴτε ἐν ἐμμέτρῳ λόγῳ παραδόσεις τοῦ ποιητικοῦ τῆς Ἑλλάδος παρελθόντος, ἃς εὐλαβὴς διετήρει ἡ μνήμη τοῦ λαοῦ. Πολλάκις καθήμενος παρὰ τὴν φλιὰν ἁπλῆς χωρικῆς καλύβης, ἀπέναντι γηραιοῦ καὶ λησμονημένου λειψάνου τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἠκροᾶτο τοῦ συγκεκινημένου γέροντος, ἀφηγουμένου ἡρωϊκήν τινα σελίδα τῆς χθεσινῆς ἱστορίας, ἢ ψάλλοντος τὰ κατορθώματα ἀδουλώτου κλέφτου τοῦ Πίνδου καὶ τῆς Οἴτης, καὶ ἐδάκρυεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ βλέποντος δακρύοντα ἐκείνου τὰ ὄμματα, καὶ ἀπεμνημόνευε τὸ ἀκρόαμα, καὶ ἐμάνθανεν αὐτὸ ἐκ στήθους, καὶ τὸ ἀνέγραφε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς καρδίας του. Ἄλλοτε, μεθ' ὑπομονῆς προσέχων εἰς τὰ φιλόμυθα χείλη γραίας τινὸς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ καρτερικῶς φέρων πᾶσαν αὐτῆς τὴν τερθρείαν καὶ πάσας τῆς μνήμης αὐτῆς τὰς παρεκβάσεις καὶ τὰ ὀλισθήματα, ἐτέρπετο μέχρι γοητείας ἐν τῇ ἀκροάσει παλαιοῦ τινος μύθου ἢ παραλογῆς στιχηρᾶς, καὶ κατέγραφε καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκείνης, μειδιώσης καὶ ξενιζομένης πρὸς τὸ θέαμα, τοὺς ὑποσκάζοντας στίχους της. Ἄλλοτε πάλιν, περιερχόμενος τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀνεζήτει καὶ συνέλεγεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ τὰ ᾄσματα ἡμῶν τὰ δημοτικά, καὶ πολλὰ αὐτῶν, ἄγνωστα καὶ ἀποπεπλανημένα, ἔσωσεν ὁ Τερτσέτης ἀπὸ τῆς λήθης.

Ἀπὸ τοιούτου γνησίως ἐθνικοῦ σπόρου βλαστήσασα ἡ ποίησις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οὐδόλως ἄπορον, φυσικώτατον δὲ τοὐναντίον καὶ εὐεξήγητον, ὅτι διεμορφώθη κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν μορφὴν ἀληθῶς ἑλληνική, ἀφελὴς πρὸ πάντων καὶ ἀνεπιτήδευτος, εὔχρους δὲ καὶ μελῳδική, ἀποπνέουσα πανταχοῦ σχεδὸν τὸ δροσῶδες ἄρωμα τοῦ θύμου τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν ἢ τὴν

ὀξεῖαν ὀσμὴν τῆς πίτυος τῶν ὀρέων, καὶ φέρουσα πρόδηλον τὸν ἐπίχαριν τύπον τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων, τὸν μοναδικὸν ἐν τῇ δημώδει ποιήσει πάντων τῶν ἐθνῶν· τοῦτο δὲ οὐχὶ κατὰ μίμησιν αὐτῶν δουλικὴν, ἀλλὰ κατ' ἔμπνευσιν ἐλευθέραν, ἐξ αὐτοῦ, ὡς προεῖπον, τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ.

Διὰ τοῦτο δ' ἐπίσης καὶ ἡ ἐξωτερικὴ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ περιβολὴ, ἡ γλῶσσα τῶν ποιημάτων του ἦτο ἡ γνησία καὶ καθαρὰ δημοτικὴ, ἡ γλῶσσα δηλαδὴ τῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἡ γλῶσσα τοῦ Μηλιώνη, τοῦ Ζήκου, τοῦ Λιάκου καὶ τοῦ Μπουκουβάλα, ἡ γλῶσσα τοῦ Διάκου, τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὑπὲρ τῆς γλώσσης ταύτης ἀνεπιγνώστως ταχθεὶς καὶ ταύτην ἀσπασθεὶς ὁ Τερτσέτης, ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου καὶ κρατεροῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνος, ὃν παρὰ τὸν ἄλλον ἐκεῖνον, τὸν δι' αἵματος καὶ σπάθης ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης γινόμενον, συνεκρότουν τότε οἱ ἄνδρες τῶν γραμμάτων ἐπὶ τοῦ χάρτου διὰ γραφίδος καὶ μέλανος, ἔπραξε τοῦτο οὐχὶ ἐκ δογματικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ γλωσσικῶν θεωριῶν παραχθεὶς, ἀλλ' ἐξ ἐμπνεύσεως καὶ αὐτομάτως. Τοιαύτη εἶχε βλαστήσει ἐν αὐτῷ ἡ γλῶσσα, ὅπως τοιαύτη, οἵα προεῖπον, εἶχε βλαστήσει αὐθόρμητος καὶ ἐξ ἐνδομύχου ἀνάγκης ἡ ποίησις.

Ἂν ἀληθεύει, καὶ ἀληθεύει, κύριοι, ὅτι ἐν παντὶ ἀληθινῷ καλλιτεχνικῷ ἔργῳ εἰσὶν ἀλληλένδετα καὶ συμφυῆ οὕτως εἰπεῖν ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφή, ἀμοιβαίως ὁριζόμεναι καὶ συγχρόνως γεννώμεναι, ἂν εἶνε, ὡς καὶ εἶνε, ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι τὸ ἐν τοιαύτῃ τινὶ γλώσσῃ γεγραμμένον ποίημα εἰς ταύτην καὶ μόνην ἔπρεπε νὰ γραφῇ, διότι τοιαύτην ἐγεννήθη περιβεβλημένον μορφήν, ἔστω πρόσθετον, εἰ καὶ περιττὸν ἴσως, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπιχείρημα ἡ ποίησις τοῦ Τερτσέτου καὶ ἡ γλωσσικὴ αὐτῆς περιβολή.

Δὲν ἔγραψε δημοτικὴν γλῶσσαν ὁ Τερτσέτης, ἐπισταμένως μελετήσας, καὶ μετὰ σπουδαίαν σκέψιν πεισθείς, ὅτι εἰς ταύτην καὶ μόνην ἔπρεπε νὰ γράφῃ· δὲν ἐξέλεξεν αὐτήν, κατακρίνων καὶ

κατηγορῶν καὶ ἀποκλείων ὡς μεμολυσμένην τὴν καθαρεύουσαν, τὴν λογίαν· δὲν ἐτάχθη ὑπὲρ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ ἄλλου διαλεκτικοῦ ἰδιώματος τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο ἐκείνου προτιμῶν· δὲν συνέταξεν, ὡς ἄλλοι, διὰ πολλῶν κόπων καὶ σπουδῆς παντοδαπὴν ἐν σχήματι λεξιλογίου συναγωγὴν πάσης παραδόξου καὶ σπανίας δημοτικῆς λέξεως, ἀπομνημονευθείσης ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀγρεύῃ ἐν αὐτῇ τοὺς γλωσσικούς του μαργαρίτας καὶ ἔχῃ συγχρόνως τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἑρμηνεύῃ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν σημειώσεσι, γεγραμμέναις . . . . διὰ καθαρευούσης γλώσσης· δὲν ὑπερεμάχησεν αὐτῆς διὰ σοφῶν ἐπιχειρημάτων, οὔτε ἔγραψε δημοτικὸν ἰδίωμα, ὅπως ἐνεργήσῃ προσηλυτισμὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἱδρύσῃ σχολήν. Ὄχι! Ἔγραψε γλῶσσαν δημοτικὴν ἀληθῆ, καθαρεύουσαν, ἀνεπιτήδευτον, πτωχὴν ἴσως ἂν θέλετε, ἀλλὰ κομψὴν χωρίς τινος ἀξιώσεως ἢ ζητήσεως τετεχνημένης, διότι τοιαύτην ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ γράψῃ γράψας ὅ,τι ἔγραψε, διότι ὁμαίμομες ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῷ ἥ τε ποίησις καὶ ἡ γλῶσσα.

Ἀμυδρῶς μόλις πού καί που ὑποφαίνονται ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν ἴχνη τινὰ ὀλίγιστα καὶ εὐδικαιολόγητα τῆς μητρικῆς αὐτοῦ ζακυνθίας γλώσσης, οἱονεὶ ἀναμνήσεις ὠχραὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ἰδιώματος,—ὡς ἐν παραδείγματι ἡ λέξις λάμνω, ἡ πρόθεσις ὀχ ἀντὶ τῆς ἐκ καὶ ἄλλα τινὰ—ἀλλὰ ταῦτα ἐκλείπουσι παντελῶς σχεδὸν ἐν τοῖς νεωτέροις αὐτοῦ ἔργοις, καὶ ἡ ὁμαλή, ἀπροσκόπτως ῥέουσα γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν εἶνε πάντοτε ἡ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ στόματος τοῦ συνόλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πηγάζουσα, ἡ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐννοουμένη, ἡ ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ἀντηχήσασα, ἡ ἐν τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει διαιωνισθεῖσα.

Μετὰ τὰ γενικώτερα ταῦτα, ἐπιλαμβάνομαι νῦν εἰδικώτερον τῶν ποιημάτων τοῦ Γεωργίου Τερτσέτου.

Πρῶτον κατὰ χρονολογικὴν τάξιν τῶν ἐκδεδομένων ποιητικῶν ἔργων τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ εἶνε τὸ Φίλημα, οὗτινος καὶ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἐκ πεντακοσίων πεντήκοντα περίπου διμέτρων καὶ ἀνομοιοκαταλήκτων ἰαμβικῶν στίχων, ἐξε-

δόθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ ἔτος 1833, καὶ ἐπιγράφεται μετὰ μετριοφροσύνης, ἣν εἰς πολλοὺς τῶν νεωτέρων ἡμῶν ἀοιδῶν θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὐχηθῇ· Δοκίμιον ἐθνικῆς ποιήσεως. Εἶνε δὲ προσφώνησις πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐλευθέραν καὶ βασιλευομένην ἤδη, καὶ πρὸς τὸν νέηλυν τότε πρῶτον αὐτῆς βασιλέα, τὸν ἀείμνηστον Ὄθωνα. Ὁ ποιητὴς παριστᾷ ἐν εἰδυλλιακῇ ἀληθῶς καὶ πλήρει γοήτρου εἰκόνι τὴν ἐν πολέμῳ καὶ ἐμφυλίοις σπαραγμοῖς σκληρῶς δεδοκιμασμένην καὶ κατάπονον πλέον καὶ βαρυαλγῆ πατρίδα, οἱονεὶ δεχομένην τὸν πρῶτον τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀγάπης ἀσπασμὸν ἐκ τοῦ νεαροῦ χείλους τοῦ πρώτου αὐτῆς βασιλέως. Ἔνθους περιγράφει τὸ πάσας τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διαδραμὸν χαρμόσυνον ἐκεῖνο σκίρτημα, καὶ μετὰ τρυφερᾶς περιπαθείας κατάγει εἰς χαιρετισμὸν τοῦ νέου ἡγεμόνος νέους καὶ νεάνιδας ἀνθοφόρους, ἄνδρας ἡλιοκαεῖς καὶ τραχεῖς πολεμάρχους, παιδία γλυκὺ μειδιῶντα καὶ γέροντας δακρύοντας πολιούς. Εἶτα, μεταπηδῶν αἴφνης, ἀτέχνως μὲν ἴσως ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς θερμότητος εἰς τὴν παλαιὰν γερμανικὴν πατρίδα τοῦ βασιλέως ἐκείνου, καὶ μακαρίζων αὐτὴν ὅτι τοιοῦτο παρήγαγε βλάστημα, ἀφηγεῖται συγκινητικώτατον διάλογον τοῦ πολιότριχος Λουδοβίκου καὶ τοῦ νεανίσκου Ὄθωνος, παρεισάγει πολλὰς εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν ἐνδόξων σελίδων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ καταπαύει τὸν λόγον παρακαλῶν τὸν γέροντα βασιλοπάτορα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν χώραν τὴν ἑλληνικήν.

Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ μετριόφρονι δοκιμίῳ τῆς ποιήσεως τοῦ Τερτσέτου, ὅπερ ὀρθότατα καὶ προσφυέστατα ἐπέγραψεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν ἐθνικῆς ποιήσεως δοκίμιον, καταφαίνονται ἤδη πᾶσαι αὐτοῦ αἱ ἀρεταί, ἡ ἀφέλεια, ἡ χάρις, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ αἰσθήματος θέρμη, ἡ ἐγκράτεια καὶ τὸ ἀνεπιτήδευτον τῆς ἐκφράσεως. Σελίδας τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει, ἀναγινώσκων τὸ Φίλημα, καὶ ἀπαντᾷ ἀληθῶς ἐν αὐτῷ πάντα ἐκείνης τὰ πλεονεκτήματα, ὡς καὶ πάσας τὰς συμφυεῖς εἰς τὴν ἄτεχνον καὶ δημώδη ποίησιν ἐλλείψεις, οἷον τὸ ἀσυνάρτητον πολλαχοῦ τῶν ἐννοιῶν, τοῦ ῥυθμοῦ ἐνίοτε τὸ χωλαῖνον ἢ

τῆς ἐκφράσεως πού καί που τὸ ἀνεπαρκές. Ὅ,τι ὅμως ἰδίως ἐπικρατεῖ ἐν τῷ Φιλήματι καὶ δίκην φαεινοῦ μετεώρου ἐπιλάμπει αὐτὸ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, εἶνε μύχιος καὶ θερμὴ τῆς πατρίδος ἀγάπη, πανηγυρισμὸς ἔνθους τῆς Ἑλλάδος, ἔρως ἀληθὴς πρὸς τὰ ἀῤῥενωπὰ κάλλη τῆς ἠλευθερωμένης ἡρωΐδος.

Ἀντὶ ὅμως πεζῶν καὶ ψυχρῶν ἀναπτύξεων, θὰ προτιμήσετε βεβαίως, κύριοι, νὰ ἀκούσετε λαλοῦντα αὐτὰ τὰ εὔγλωττα χείλη τοῦ ποιητοῦ.

Ἰδοὺ πῶς ἀρχίζει τὸ Φίλημα, πῶς προσαγορεύει ὁ ποιητὴς τὴν πατρίδα του·

Ἑλλάδα μου, πατρίδα μου,
ὦ τάφε τῶν γονηῶν μου!
Ὦ καλὴ γῆ, ποῦ γεύθηκα
πρώτη φορὰ τὸν ἥλιο,
κ' εἶδα τ' ἀστέρια τῆς νυκτὸς
καὶ τὴν γλυκειὰ σελήνη,
κι' ἄκουσα τὰ λαλούμενα
'ς τὸ ἥσυχο ἀκρογιάλι,
κ' εἶδα κοράσια νὰ πηδοῦν
καὶ νέαις παντρεμέναις,
καὶ τὸ φεγγάρι τὰ ξανθὰ
μαλλιά τους νὰ φωτίζῃ.
Τὰ παλληκάρια μὲ φωνὴ
ἀκοίμητη κι' ὡραία
ἠχολογοῦσαν τοῦ ἔρωτος
ἢ τῆς αὐγῆς τὰ κάλλη,
ἢ τὸν Μιαούλη τραγουδοῦν,
ἢ τῶν Ψαῤῥῶν τοὺς νέους,
ποῦ καίουν, θάφτουν τὸν ἐχθρὸ
'ς τὴν ὥρα ποῦ δειπνοῦσε.—
Καλὴ πατρίδα μου, ἄκουσε
νεώτατο τραγοῦδι.

῾Ωσὰν παρθένα λυγερή,
τῆς νηότης τὸ λουλοῦδι,
ποῦ ἔχει τραγούδια καὶ χαραίς,
ποῦ ἔχει δροσᾶτα χείλη,
τέτοιας λογῆς, ῾Ελλάδα μου,
ἡ εὐμορφία σου φέγγει,
γιατί σ᾽ ἐφίλησε καλὸς
κι᾽ ἀνδρειωμένος νέος. . . .
Τὸ πρόσωπό σου ἀνάδωσε
τὴν πρώτη κοκκινάδα,
᾽σὰν εἶν᾽ τοῦ ῥόϊδου τὰ κλωνιά,
ἢ ῥοδαριᾶς τὰ ἄνθη,
ποῦ ᾽ς τὰ γλυκοχαράγματα
ἀνοίγουν τὸ κλαδί τους,
κ᾽ ἀπ᾽ τὴν πολλήν τους εὐωδιὰ
λιγοθυμᾷ ὁ διαβάτης.

Πολλὰς ἔτι ἄλλας ὡραίας ἐπίσης σελίδας ἠδυνάμην νὰ ἐκλέξω ἐκ τοῦ ποιήματος τούτου ὡς εὐχάριστον ὑμῖν ἀκρόαμα, οἷον τὴν περιγραφὴν τῶν εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα προσερχομένων ἐπὶ τοῦ πλοίου χωρικῶν, ἢ τοὺς περιπαθεῖς λόγους τοῦ γέροντος Λουδοβίκου πρὸς τὸν νεοστεφῆ αὐτοῦ υἱόν· δὲν τὸ ἐπιχειρῶ ὅμως, φοβούμενος μὴ τὸ γαληνὸν καὶ διαυγὲς νᾶμα τῆς ποιήσεως τοῦ Τερστέτου μὲ παρασύρῃ πέραν τῶν ὁρίων μεμετρημένου ἀναγνώσματος.

Μετὰ τὸ Φίλημα ἐξέδωκεν ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1847 ἐν ᾽Αθήναις τὴν ῾Απλῆν Γλῶσσαν, ἤτοι συλλογὴν ποιημάτων καὶ διηγήσεων, ἐν ᾗ κατὰ παράδοξόν τινα καὶ ἀνεξήγητον σκέψιν, περιέλαβεν οὐ μόνον ἴδια ἑαυτοῦ ποιήματα ἀλλὰ καί τινα τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, καὶ ἄλλα, ὧν δὲν κατώρθωσα νὰ μάθω τὸν ποιητήν, καίτοι βοηθούμενος ὑπὸ τῆς μνήμης καὶ τῶν γνώσεων τοῦ κυρίου Χ. Φιλαδελφέως, στενοῦ φίλου τοῦ Τερτσέτου, εἰς ὃν

καὶ δημοσίᾳ νῦν εὐγνωμονῶ ἀνθ' ὅσων πολυτίμων ἀληθῶς εἰδήσεων εὐηρεστήθη νὰ μοὶ παράσχῃ περὶ τούτου. Οὕτως ἀναμφισβήτητα τοῦ Τερτσέτου ποιήματα περιλαμβάνει ἡ Ἁπλῆ Γλῶσσα τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸν Ἀποσπερίτη, Τραγοῦδι τῶν Ἀθηναίων, ἡ Ἀγλαΐα, ἡ πλάνη τοῦ χοροῦ, ἡ τέσσεραις Λεμονιαὶς, ἡ ῥαχούλα τῆς Αἴγινας, ἡ Ἀναστασία, ὁ Ἰμπραΐμης καὶ ὁ Κιουταχῆς, ἡ δικαία ἐκδίκησις, Κυνηγὸς πρὸς τὰ πουλιά, καὶ Εἰς τὴν Γλυκερίαν. Εἰς τὰ ποιήματα ὅμως ταῦτα δὲν θέλω μακρότερον παραμείνει, καθότι προδήλως καὶ ἀναντιῤῥήτως εἰσὶ τὰ ἀσθενέστατα τῆς λύρας τοῦ Τερτσέτου μελωδήματα, ἐγεννήθησαν δὲ τὰ πλεῖστα, ὡς ὑποθέτω, ἐξ εἰδικῶν ἀφορμῶν, ὡς τὰ ὑπὸ τῶν γερμανῶν καλούμενα Gelegenheitsgedichte. Ἐκτὸς στίχων τινῶν τοῦ Ἀποσπερίτου, τῶν ἐν ἀρχῇ στροφῶν τῆς Ῥαχούλας τῆς Αἴγινας, τῶν τελευταίων στίχων τῆς Ἀναστασίας καὶ τῶν περὶ τὸ μέσον τοῦ Ἰμπραΐμη καὶ τοῦ Κιουταχῆ, ἐν οἷς ἀναγνωρίζει τις τὸν γνήσιον καὶ ἀληθινὸν Τερτσέτην, τὰ λοιπὰ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠχρὰ στιχούργησις τόπων κοινῶν, ἐν οἷς οὔτε τὸ αἴσθημα περισσεύει, οὐδ' αὐτὴ ἡ τοσοῦτον συνήθης παρὰ τῷ ποιητῇ ἡμῶν χάρις ἐπιφαίνεται.

Διὰ τοῦτο μεταβαίνω ἀμέσως εἰς δύο ἄλλα, τὰ γνωστότατα καὶ κυριώτατατα κατὰ τὴν κοινοτέραν γνώμην ποιήματα τοῦ Τερτσέτου, τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον Κόριννα καὶ Πίνδαρος, τὸ δὲ Οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν εἰς τὰ Σοῦσα τῆς Περσίας. Τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἐγράφη ἐν ἔτει 1853 καὶ ὑπεβλήθη εἰς τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν ποιητικὸν διαγωνισμόν, τὸ δὲ δεύτερον, γραφὲν ἐν ἔτει 1856 ἐστάλη ἐπίσης εἰς τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν ἀγῶνα. Ἦτο ὡραία τότε ἀληθῶς ἡ ποιητικὴ ἐκείνη παλαίστρα, ἣν ἐκόσμουν ὁ Ζαλοκώστας, ὁ Τερτσέτης, ὁ Καρασούτσας, ὁ Βερναρδάκης. Ποιηταὶ πρὸς ποιητὰς ἠγωνίζοντο, ἡ εὐγενὴς δ' ἐκείνη σταδιοδρομία δὲν εἶχεν ἔτι μεταβληθῇ εἰς στιχουργικὸν φροντιστήριον.

Τῶν δύω τούτων ποιημάτων τὸ μὲν Κόριννα καὶ Πίνδαρος ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ 75ῳ φυλλαδίῳ τῆς Πανδώρας τὸ ἔτος 1853 εὐθὺς μετὰ τὸν ἀγῶνα, οἱ δὲ Γάμοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξεδόθησαν τὸ ἔτος 1856 ἐν ἰδίῳ τεύχει, ἐν ᾧ συμπεριέλαβεν ὁ ποιητὴς καὶ τὴν Κόρινναν καὶ Πίνδαρον. Οὕτω δέ, ὀρθότατα φρονήσας ὁ Τερτσέτης, συνέδεσε διὰ τῆς αὐτῆς δημοσιεύσεως τὰ δύο ταῦτα ὅμοια καὶ ὁμοταγῆ προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ του καλάμου. Αὐτὸ δὲ τοῦτο θέλω πράξει καὶ ἐγώ, συνάπτων ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς μίαν τὰς περὶ αὐτῶν κρίσεις μου, καίτοι ἰδίᾳ περὶ ἑκατέρου πραγματευόμενος. Διὰ τοῦτο δέ, πρὶν ἢ προβῶ χωρίζων τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, εὔκαιρον νομίζω νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν εἰς κοινόν τι κατ' ἀμφότερα φαινόμενον, ὅπερ ἔσται μία ἔτι ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ βαθέος καὶ ἀληθοῦς αἰσθήματος τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπερ ἐνέπνεε τὴν μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν.

Ἀμφότερα τὰ ποιήματα ταῦτα ἔχουσιν ἀρχαϊκὰς ὑποθέσεις· ἀμφότερα μετάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸν παλαιὸν ἑλληνικὸν κόσμον· ἀμφότερα ἀνοίγουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν αὐλαίαν τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἀναπλάττουσι πρὸ τῆς φαντασίας ἡμῶν μεγάλα ἐξ αὐτῆς καὶ καλλίμορφα σκηνογραφήματα. Σεμναὶ καὶ ἐπιβάλλουσαι τῆς ἀρχαιότητος μορφαὶ παρέρχονται εἰς τὴν σκηνήν, ζωογονούμεναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· κόσμος ὁλόκληρος ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ παραδόσεων ἐκτυλίσσεται ἐπ' αὐτῆς, ἀναζῶν ὑπὸ τὴν μαγικὴν πνοὴν τῆς Μούσης, τοπεῖα δὲ ὡραῖα, ἀπὸ χιλιετηρίδων ἤδη ἐξαφανισθέντα, ἀναλαμβάνουσι χλόην καὶ ψίθυρον, καὶ ὅμιλος εὔχρους ποικίλων προσώπων τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τῶν παλαιῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, πρὸ αἰώνων ἤδη ἐξανεμωθείς, ἀνεγείρεται ἐκ τῶν παγερῶν μνημείων τοῦ παρελθόντος καὶ προσμειδιᾷ ἱλαρὸν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Ταῦτα δὲ πάντα γίνονται διὰ τῆς περιβολῆς τοῦ σημερινοῦ Ἕλληνος, — τοῦ Ἕλληνος ἐκείνου περὶ οὗ ἀνωτέρω ἔλεγον — διὰ τῆς διαλεκτικῆς αὐτοῦ, διὰ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐντυπώσεων, διὰ τῆς γλώσσης αὐτοῦ τέλος τῆς σημερινῆς, τῆς γλώσσης ἐκείνης τῆς

ὀρεσιτρόφου καὶ μελωδικῆς, τῆς γλώσσης τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ἀσμάτων καὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Τερτσέτου.

Καὶ ὅμως, ἐνῷ τοσαύτη χρονικὴ παρεμπίπτει ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ ἀναζωογονουμένου καὶ τοῦ ἀναζωογονοῦντος, ἐνῷ τοσοῦτοι χωρίζουσιν αἰῶνες τὸν Λάζαρον τοῦ παρελθόντος καὶ τὸν Μεσσίαν τοῦ παρόντος, ἐνῷ τοιαύτη κατ' ἐπιφάνειαν ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, ὁ σύνδεσμος αὐτῶν ἀποτελεῖ ὅλον ποιητικὸν καὶ ἁρμονικώτατον, οὐδὲν ἔχον τὸ προσκροῦον, τὸ ἄτοπον ἢ τὸ συνταράσσον τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου, ἡ δὲ ποιητικὴ τοῦ πάλαι διὰ τοῦ νῦν ἀνάπλασις εἶνε τοσοῦτον τελεία καὶ πλήρης, ὥστε ἀπορεῖ τις ἀληθῶς ἀναγινώσκων, πῶς τὸ ἔνδυμα τοῦ σήμερον τοσοῦτον εὐαρμόστως καὶ ὡς σύγχρονόν τι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατασκεύασμα περιβάλλει τὴν μεγάλην καὶ ὑψικόθορνον τοῦ πάλαι μορφήν.

Τοῦτο καταδεικνύει οὐ μόνον τὴν εὐτυχῆ καὶ ἀληθῶς ποιητικὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βαθεῖαν συγγένειαν καὶ αὐτόχρημα ταὐτότητα τῶν δύο κόσμων. Εἶνε καὶ τοῦτο πρόσθετος, ποιητικὴ μὲν καὶ οὐχὶ ἐπὶ παραπομπῶν καὶ ἱστορικῶν ἐπιχειρημάτων στηριζομένη, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῆς πηγάζουσα, διὰ τῆς κραταιᾶς της φωνῆς ἐπικυρουμένη καὶ πολὺ ἀληθεστέρα διὰ τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι, ὅσα καὶ ἂν λέγωσιν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος νεκροσκόποι τοῦ ἑλληνισμοῦ, ζῇ οὗτος ἀληθὴς καὶ ἀδιάφθορος ἐν τῇ σημερινῇ γενεᾷ, τῇ ἀδιαφθόρῳ ἔτι καὶ ἑλληνικῇ, ἀναζῇ ἀκέραιος καὶ σῶος ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπ' αὐτὸν ποιητικῇ πνοῇ, καὶ ταὐτίζει εἰς ἕνα κοινὸν παλμόν, εἰς ἓν φρόνημα, εἰς μίαν ζωὴν τὸν παλαιὸν καὶ τὸν νέον Ἕλληνα. Ἡ ἀπόδειξις δὲ αὕτη ὀφείλεται, μέχρι τοῦ νῦν, εἰς τὴν γλυκεῖαν καὶ ἐθνικὴν τοῦ Τερτσέτου Μοῦσαν, εἰς τὴν Μοῦσαν ἐκείνην ἥτις ἐνέπνευσε τὴν Κόρινναν καὶ τὸν Πίνδαρον καὶ τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ποιημάτων τὸ μὲν πρῶτον σκοπεῖ τὴν ποιητικὴν ἀφήγησιν τοῦ μεταξὺ τῆς ταναγρίδος ποιητρίας καὶ τοῦ ἑλικωνίου κύκνου τῶν Θηβῶν ποιητικοῦ ἀγῶνος, καθ' ὃν ἡττήθη

ὡς γνωστὸν ὁ Πίνδαρος, ἀμαθέσι περιπεσὼν ἀκροαταῖς, ὡς λέγει ὁ Αἰλιανός· τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἐξιστόρησιν καὶ διὰ φανταστῶν ὅλως λεπτομερειῶν ἀπεικόνισιν τῆς μεγαλοπρεποῦς τελετῆς τῶν ἐν Σούσοις γάμων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡττημένου Δαρείου. Ἀμφότερα τὰ ποιήματα φέρουσι τὸν ἐξωτερικὸν τύπον διηγηματικῆς ποιήσεως, δὲν εἶνε ὅμως κυρίως εἰπεῖν διηγηματικά, ἀλλὰ σειρὰ μᾶλλον ἑκάτερον αὐτῶν λυρικῶν ἐκχύσεων. Ὁ Τερτσέτης, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, δὲν ἦτο ποιητὴς τεχνίτης, ἀλλὰ ποιητὴς δημοτικός· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁσάκις ἔγραψεν ἔργα μακρότερα, ὑπερβαίνοντα τὸν μικρὸν συνήθη κύκλον τοῦ λυρικοῦ ποιήματος, διετήρησε μὲν τὰς χαρακτηριζούσας αὐτὸν ἀρετὰς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ἥμαρτε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τῷ συνόλῳ, ὅπερ στερεῖται παρ' αὐτῷ τοῦ συνδέσμου ἐκείνου τοῦ ὀργανικοῦ, τοῦ ἐμφαίνοντος ὅτι μία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους διήκει πνοή, ὅτι μία ἡ θεμέλιος τοῦ ποιήματος ἰδέα, ὅτι εἷς ὁ ἄξων περὶ ὃν στρέφεται τὸ ὅλον μετὰ τῶν ἐλαχίστων αὐτοῦ μερῶν.

Ἡ περὶ τὴν σύνθεσιν ἔλλειψις αὕτη καταφαίνεται ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἐκείνοις, ποὺ μὲν ἐμφανέστερον ποὺ δὲ ἀμυδρότερον, μύθου δέ, καθ' ἣν σημασίαν ἀποδίδει σήμερον εἰς τὴν λέξιν ταύτην ἡ κριτική, ἴχνη μόλις διακρίνονται ἐν αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπιχειρῶ ἀνάλυσιν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, καθότι οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι αὕτη ἢ ἁπλῆ τῶν καθ' ἕκαστα σκηνῶν ἀπαρίθμησις. Ἀντὶ ὅμως τῆς ἐν τῷ συνόλῳ ἐλλείψεως ταύτης, πόσαι καὶ ποῖαι αἱ τῶν καθ' ἕκαστα καλλοναί! Ποία ζωὴ ἀληθὴς ἐννοιῶν, ποία χάρις καὶ ἀφέλεια ἐκφράσεως, ποῖον κάλλος εἰκόνων, ποία αἰσθήματος ἀλήθεια! Ἀνέφικτα πράγματι καὶ ἀμίμητα πρόκεινται ἡμῖν πρότυπα γνησίας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως αἱ πλεῖσται τῶν εὐκόλως χωριζομένων περικοπῶν τῶν δύο ἐκείνων ποιημάτων. Ἡ περιγραφὴ τῶν παρασκευῶν τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ Κορίννῃ καὶ τῷ Πινδάρῳ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀγωνιζομένων ποιητῶν ψαλλόμενα ᾄσματα, ὡς ἐπίσης ἐν τοῖς Γάμοις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ περιγραφὴ τῆς ἀρχῆς, ἡ εὐκτήριος πρόποσις τοῦ Ἀλεξάν-

δρου καὶ τὰ γαμήλια ἄσματα εἰσὶ τοσαῦτα ἀριστουργήματα δημοτικῆς ποιήσεως, συνυφασμένα ἐκ παλαιῶν καὶ νέων ἰδεῶν, δι' ἐγκρατείας κλασικῆς καὶ χάριτος νέας, εἰς ἱστὸν πολύτιμον καὶ ἀπαστράπτοντα, χρυσοῦν ἔχοντα τὸν στήμονα καὶ ἀργυρᾶν τὴν κρόκην.

Ἀναγινώσκω ὑμῖν, κύριοι, περικοπάς τινας τῶν ποιημάτων τούτων, δυναμένας πολὺ αἰσθητότερον νὰ λαλήσωσιν εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν ὑμῶν, ἢ πάντες ἐμοῦ οἱ λόγοι.

Ἰδοὺ ἐν πρώτοις τὸ πρῶτον ἆσμα τῆς Κορίννης·

Ἀκούσατε εἰς μία νηὰ τοῦ ἔρωτος τὴ χάρι.
Βασίλισσα βασίλευε 'ς ὅλη τὴ Θεσσαλία,
ποῦ ἔχει τοὺς δαφνοστόλιστους κάμπους καὶ τὸ ποτάμι,
ποῦ τὰ νερά του 'ς τὸν γιαλὸ χύνει μ' ἀνθοὺς καὶ ῥόδα.
Ἀνδρόγυνο ἦσαν ζηλευτὸ αὐτὴ καὶ ὁ βασιλέας·
ἡ χάραις καὶ ὁ ἔρωτας τοὺς εἶχαν τεριασμένους,
καὶ 'ς τὴν ἀγάπη τῆς καρδιᾶς, 'ς τὰ νηάτα καὶ 'ς τὸ κάλλος
ἔκαμαν κ' ὤμορφα παιδιά. ὡσὰν τ' ἀφρᾶτα μῆλα.
Ὁ βασιληὰς ἀῤῥώστησε, Χάρος τὸν κινδυνεύει,
ἡ χρυσῆ τρέμει νὰ κοπῇ κλωστὴ τῆς νηότητός του.
Ἦλθε χρησμὸς ἀπ' τοὺς Δελφούς, ἦλθε χρησμὸς καὶ λέγει·
ἡ μοῖραις στέργουν νὰ χαρῇ τὰ νηάτα του ὁ νέος,
ἂν ἄλλος πάρῃ θάνατο, καὶ ἰδῇ τ' ἀνήλιο χῶμα,
ἢ παλληκάρι, ἢ γέροντας, κοράσιο ἢ πανδρεμένη.
Οἱ φίλοι του ἀποσύρθηκαν, κανεὶς μιλιὰ δὲν βγάνει.
Μάννα, γονηός του θλίβονται, ἀλλ' ἀγαποῦν τὸν ἥλιο·
τοῦ ἥλιου νὰ ὑστερηθοῦν δὲν στέργουν ταὶς ἀκτίναις.
Ἀλλ' ἡ βασίλισσα, πιστὴ 'ς τοῦ ἔρωτος τὴ φλόγα,
ἀγκαλιαστὰ τὰ τέκνα της, λέγει 'ς τὸ σύζυγό της· —
βροχή, βροχὴ τὰ δάκρυα ῥαντίζουν τὰ παιδιά της —
— Λάβε, σ' ἀφίνω τὰ παιδιά, κόρη καὶ ἀγόρια δύο,
κ' ἐγὼ 'ς τὸν ᾅδη θὰ διαβῶ, 'ς τ' ἀνήλιο τὸ σκοτάδι.
Ἀσὰν τὰ θωρῇς θυμίζου με, 'σὰν τὰ θωρῇς νὰ κλαίῃς.

Κι' ἂν πάρῃς ἄλλη ὠμορφονηά, ἰδὲς μὴν τὰ πικραίνῃ.
Δὲν στέργει ὁ νηὸς τὴν ἀλλαγή, Χάρο παρακαλῆται·
ἡ μοῖραις δὲ ξεγράφουνε τὸ λόγο τῆς Ἀλκήστης,
καὶ ἦλθε ὁ Χάρος, μάρανε τ' ὡραῖο πρόσωπό της.
'Στὸν τάφον ποῦ τὴν πήγαιναν, μὲ θρηνωδίαν τοῦ κόσμου,
ἄνδρας Θηβαῖος, ἥρωας, 'πάνου 'ς τὸ μνῆμα ἐφάνη,
μάννας ἀργίτισσας υἱός, 'ς τὴ Θήβα γεννημένος.
Κρατεῖ σαΐτα καὶ σπαθί, βαστᾷ βαρὺ κοντάρι·
τὸν Χάρο ἐπολέμησε 'ς τὰ μαρμαρένια ἁλώνια.
'Σ τοῦ ἥλιου τὸ βασίλεμμα 'ς τὴν γῆν τὸν γονατίζει·
καὶ ἀφοῦ τὸν Χάρο ἐνίκησε, ἡ ὠμορφονιὰ ἀναστήθη.
Λάμπει τὸ κάλλος τῆς ζωῆς 'ς τῆς γυναικὸς τὰ μάτια.
Χαίρου, ὦ Θήβα ξακουστή, μὲ τὸ γενναῖό σου τέκνο!»

Ποία θελκτικὴ ἀναπαράστασις τοῦ ποιητικωτάτου ἐκείνου μύθου τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς θρησκείας περὶ Ἀδμήτου, Ἀλκήστιδος καὶ Ἡρακλέους! Ἀνανεοῦται, νομίζει τις, ἀληθῶς πᾶσα ἡ ὡραία ἐκείνη μυθολογικὴ παράδοσις, καὶ ἐνῷ ἐξ ἑνὸς ὑπολαμβάνει τις ἐναύλους τοὺς στίχους τούτους τοῦ Εὐριπίδου·

Τούς δε . . . φιλεῖς
οὐχ ἧσσον ἢ 'γὼ παῖδας, εἴπερ εὖ φρονεῖς·
τούτους ἀνάσχου δεσπότας ἐμῶν δόμων,
καὶ μὴ 'πιγήμῃς τοῖςδε μητρυιὰν τέκνοις,
ἥτις κακίων οὖσ' ἐμοῦ γυνή, φθόνῳ
τοῖς σοῖσι κἀμοῖς παισὶ χεῖρα προσβαλεῖ

ἐνθυμεῖται ἐξ ἑτέρου τὴν ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ᾄσμασι μάχην τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Διγενῆ, οἵτινες

ἐπῆγαν κ' ἐπαλέψανε 'ς τὰ μαρμαρένια ἁλώνια.

Τοσοῦτον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, συμφύονται στενῶς καὶ ταὐτίζονται ἐν τῇ ποιητικῇ φαντασίᾳ τοῦ Τερτσέτου καὶ ἐν τῇ ἐξω-

τερικῇ αὐτῆς ἐκδηλώσει ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ σημερινὸς ἑλληνικὸς βίος. Τοσοῦτον ἀξιοσημείωτος εἶνε παρ' αὐτῷ οὐ μόνον ἡ «ἐπιτυχεστάτη τάσις» ὡς παρετήρουν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ κριταὶ κατὰ τὸ ἔτος 1853, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἡ ἐπιτυχία, «τοῦ νὰ συνυφάνῃ», ὡς λέγουσι, «τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον μετὰ τοῦ νέου δημοτι-» τικοῦ, τοῦ νὰ εἰσπνεύσῃ εἰς τοὺς νεκροὺς μύθους ζωήν, καὶ νὰ » ἀποδώσῃ αὐτοῖς ὃν πολλάκις εἶχον χαρακτῆρα δημοτικῆς ποιή-» σεως».

Πρὶν ἢ καὶ ἐκ τῶν Γάμων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναγνώσω ὑμῖν στίχους τινάς, ὡς πρόσφορον τοῦ ὅλου ἀπόγευμα, ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ ἀνασύρω πρὸ ὑμῶν τὴν αὐλαίαν τῆς ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ ποιητοῦ κυοφορίας τοῦ ὡραίου τούτου ποιήματος, ἀποσπῶν ὀλίγας περιόδους ἐκ τοῦ λόγου, ὃν προοιμιαζόμενος τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ἀπήγγειλεν ὁ Τερτσέτης κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1856. Τοῦτο οὐ μόνον θέλει γνωρίσει εἰς ὑμᾶς καὶ τὸν ῥήτορα Τερτσέτην, ἀλλὰ θέλει αἰσθητότερον καταδείξει, πῶς ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ποιητοῦ ἐγίνετο ἡ μετεμψύχωσις οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πῶς ὁ ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος ἀνήρχετο πρὸς τὴν παλαιάν, πῶς ἡ παλαιὰ Ἑλλὰς ἀνεγεννᾶτο ἐν τῇ νέᾳ.

«Πιστεύσατέ μου», λέγει πρὸς τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ, «πιστεύσατέ μου, κύριοι ἀκροαταὶ καὶ κυρίαις, ὅτι μελετῶντας μελετῶντας, βυθισμένος εἰς τοὺς παλαιοὺς αἰῶνας τῆς Μακεδονίας, ἦτον ὥραις τῆς ἡμέρας μου, ποῦ μοῦ ἐφαίνετο νὰ ἦμαι ἕνας τῶν ζώντων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἕνας τοῦ παλατιοῦ τοῦ Φιλίππου, ὑπηρέτης ἁπλός, ὄχι ἀρχιτρίκλινος—μεγαλεῖα δὲν ἤθελα, μοῦ ἔφθανε νὰ βλέπω τὸν Ἀλέξανδρον. Βεβαιωθῆτε, ὅτι τὸν εἶδα νὰ γεννηθῇ, τὸν κοίμησα εἰς τὴν ἀγκαλιά μου, ἦτον βρέφος ξανθό, χιονᾶτο, γελούμενο, εὐωδιασμένο, — χάρισμα φυσικὸ ἡ εὐωδία τοῦ σώματός του· τὸν εἶδα εἰς τὴν παιδική του ἡλικία νὰ πλαγιάζῃ μὲ βαρὺ βόλι εἰς τὸ χέρι, νὰ πέφτῃ τὸ βόλι, νὰ τὸν ξυπνᾷ ἡ βροντή, διὰ νὰ καταγίνεται εἰς τὰ μαθήματά του — παιδὶ καὶ τὸ ἔπιανε ὁ ὕπνος. Τὸν εἶδα νὰ κυττάζῃ εἰς τὰ μάτια τὸν Ἀρι-

στοτέλη, καὶ νὰ τὸν σέβεται περισσότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του. Ὅταν ἐμεγάλωσε, πάλιν εἰς τὴν πλάνην μου βυθισμένος, μοῦ ἐφαίνετο 'σὰν καὶ νὰ ἤμουν συνοδοιπόρος εἰς τὰ ταξείδια του· ἐπήγαμε μαζὴ εἰς τοὺς Δελφούς, ἤθελε νὰ ἐρωτήσῃ τὸν χρησμὸν διὰ τὴν ἐκστρατείαν του...»

Καὶ οὕτω ἀναπτύσσεται πρὸ τῆς φαντασίας τοῦ Τερτσέτου ὁλόκληρος ἡ μεγάλη ἐποποιία τῆς ἱστορίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ζῶσα, ἐμψυχουμένη, τοιαύτη δὲ μεταδίδεται εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ, καὶ τοιαύτη χωνευομένη ἐν τῇ ψυχῇ του, ἀναβλαστάνει εἰς ποίησιν ἀληθινήν, ποίησιν ζῶσαν, ἑλληνικήν, καὶ γεννᾷ τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἠδυνάμην νὰ ἀναγνώσω ὑμῖν ἀποσπάσματα, μαργαρίτας ἀληθεῖς τοῦ διαδήματος τοῦ ποιητοῦ. Φοβούμενος ὅμως μὴ προώρως ἔτι ἐξαντλήσω τὴν ὑμετέραν ὑπομονήν, ἀρκοῦμαι εἰς ὀλίγους μόνον ἐκ τῆς ἀρχῆς στίχους·

'Σ τὰ Σοῦσα γάμοι γίνονται, μύρια βαροῦν παιγνίδια,
παίζουν φλογέραις τεχνηταίς, λύραις, χρυσῇ κιθάρα·
σμίγει καὶ ὁ τραγουδιστὴς τὴν ὤμορφη φωνή του·
πολλαὶς φωναὶς τραγουδιστῶν φωνὴν ὁμοιάζουν μίαν.
Μέτρα τοὺς ὤμορφους γαμβρούς! περνοῦν τοὺς ἐνενῆντα,
ἀπὸ Μακεδονίτισσαις μητέρες γεννημένοι.
Ὅσοι κ' οἱ εὔμορφοι γαμβροί, τόσα καὶ τὰ κοράσια.
Ἥλιος ξανθὸς γλυκειᾶς αὐγῆς τὸ κάλλος τῶν παρθένων,
τὰ δροσερὰ τὰ στήθη τους δάκρυ τὰ βρέχει ἀθῶο.
Κάθονται εἰς θρόνους ἀργυροῦς οἱ νέοι μὲ τὴν ἀράδα·
ψηλότερος κι' ὁλόχρυσος τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ θρόνος.
Λάμπει κορῶνα 'ς τὰ ξανθὰ μαλλιὰ τοῦ βασιλέως,
τὰ ῥόδα τῆς νεότητος ἀνθοῦν 'ς τὸ πρόσωπό του,
οἱ φίλοι του νὰ τὸν θωροῦν χαίρονται κι' οἱ ἐχθροί του.
. . . .
Ἔρχονται ἡλιοστάλακταις ἡ νέαις τῆς Περσίας.
Πρώτη ἡ Βαρσίνα φαίνεται, ἡ κόρη τοῦ Δαρείου,

ἀπὸ μητέρα ὀρφανή, καθὼς κι' ἀπὸ πατέρα.
Τὴν εἶδε ὁ Ἀλέξανδρος, σηκώθηκε ἀπ' τὸν θρόνο,
ἀπ' τὴ δεξιὰ τὴν ἔπιασε καὶ τὴν φιλεῖ 'ς τὸ στόμα.
Ὡς κλαδὶ τρέμει εἰς τὸ βουνό, ἔτρεμε τὸ κοράσιο.
Ὅλ' οἱ γαμβροὶ ἐφίλησαν ταὶς κορασιαὶς 'ς τὰ χείλη·
δεξιοὶ κρατῶντας ταὶς δεξιαὶς εἰς τὰ θρονιὰ ἐκαθίσαν.
Ἀθῶα ἑλληνόπαιδα καὶ ἀγόρια τῆς Ἀσίας
φέρνουν ποτήρια ὁλόχρυσα, γλυκὸ κρασὶ γεμᾶτα·
ὁ βασιλεὺς κι' οἱ στρατηγοὶ δέησι γιὰ νὰ κάμουν,
νὰ εὐχηθοῦν ἀπ' τοὺς Θεοὺς χαραὶς καὶ μεγαλεῖα».

Παρέρχομαι τοὺς ὡραίους στίχους τῆς εὐχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοὺς γλυκεροὺς ὕμνους τῶν ψαλτῶν τοῦ ὑμεναίου, καὶ παραμένω μικρὸν εἰς τὴν ἐν τέλει, ἐν μέσῳ πάσης τῆς νυμφικῆς πομπῆς, παράδοξον καὶ ἀλλόκοτον ὀπτασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καθ' ἣν Ἰωάννης ὁ Θεολόγος παρίσταται ἀποκαλύπτων αὐτῷ τὰ μέλλοντα, τὸν θεάνθρωπον Σωτῆρα, τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Μνημονεύω δὲ τῆς περιέργου ταύτης λύσεως τοῦ ποιήματος, ἐν ᾧ ἐπὶ τέλους εἰκονίζεται ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων καὶ σημειῶν ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἵνα παρατηρήσω μόνον, ὅτι τῆς ὑψηλῆς ταύτης καὶ ἐν ὕψει καὶ δυνάμει φράσεως ἀναπτυσσομένης ἰδέας καὶ αὐτὸς ἴσως ὁ ποιητὴς κατενόησε ταχέως τὸ ἐνταῦθα ἄκαιρον καὶ ἄτοπον, διότι βραδύτερον, ὑπὸ ἄλλας πάντως περιστάσεις, πολὺ δὲ προσφορώτερον μετήγαγεν αὐτὴν εἰς νεώτερον αὐτοῦ ἔργον, τὸ ἰταλικόν του δρᾶμα Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλω λαλήσει.

Ἥνωσα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Τερτσέτου, τὴν Κόρινναν καὶ Πίνδαρον, καὶ τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, θεωρῶ αὐτὰ ὅμοια καὶ ὁμοταγῆ. Παρεμπίπτει ὅμως χρονικῶς μεταξὺ τῶν δύο ἕτερον ἀλλοίας ὅλως φύσεως ποιητικὸν προϊὸν τοῦ Τερτσέτου, τὸ Ὄνειρον τοῦ Βασι-

λέως Ὄθωνος, ὑποβληθὲν καὶ αὐτὸ εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν τοῦ ἔτους 1854.

Τὸ ποίημα τοῦτο δὲν ἐδημοσιεύθη ἔτι, εὔχομαι δέ, καὶ χάριν τῆς δόξης τοῦ ποιητοῦ καὶ χάριν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας, νὰ καταστῇ ὅ,τι τάχιστα γενικὸς τοῦ ἔθνους κλῆρος ἡ ποιητικὴ αὕτη κληρονομία τῆς οἰκογενείας τοῦ Τερτσέτου. Ἄν τις τοὐλάχιστον κρίνῃ ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ συντόμου κρίσεως τῶν τότε ἀγωνοδικῶν, καὶ τῶν παρατιθεμένων ὀλίγων ἀλλὰ μεστῶν ποιητικῆς δυνάμεως στίχων τοῦ ἔργου, θέλει ἐγκαρδίως λυπηθῇ, ὅτι ἐκ λόγων ἴσως πολιτικῶν δὲν παρέδωκεν ὁ Τερτσέτης τὸ Ὄνειρον εἰς τὴν δημοσιότητα. Δὲν θέλει βεβαίως ὁ περιεσκεμμένος καὶ σωφρονῶν ἀναγνώστης ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὴν φράσιν ἐκείνην τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς κρίσεως, καθ' ἣν ἀπαντῶνται ἐν τῷ ποιήματι εἰκόνες καὶ σκηναὶ ἄξιαι τῆς γραφίδος τοῦ Δάντου, καθότι τοιοῦτοι βαρεῖς μὲν ἀλλ' ἀστάθμητοι ἔπαινοι εἰς πολλοὺς πολλάκις ἀπενεμήθησαν ἀπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ βήματος, καὶ ὀλίγος ἔτι παρῆλθε χρόνος, ἀφ' ἧς ἠκούσαμεν μακρὸν κομβολόγιον νυσταλέων στίχων ἀποκαλούμενον ὑπὸ τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἡμῶν κριτῶν — Ἄπολλον ἀποτρόπαιε! — νεωτέραν Ἰλιάδα ὁμοῦ καὶ Ὀδύσσειαν!

Θέλει τις ὅμως θαυμάσει ἀληθῶς, πῶς ἡ ἄλλως τοσοῦτον ἀφελὴς καὶ ἐπίχαρις καὶ αὐτὸ τοῦτο παιδικὴ τοῦ Τερτσέτου Μοῦσα ἀνδροῦται αἴφνης καὶ τανύει νεῦρα χαλύβδινα, καὶ ἐκβάλλει κραυγὴν μυχίαν ἀνορθοῦσαν τὰς τρίχας.

Ἀναγινώσκω ὑμῖν τοὺς ὀλίγους ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κριτῶν παρατιθεμένους στίχους, εὐχόμενος καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ὑμᾶς νὰ ἀναγνώσωμέν ποτε τὸ ποίημα ὁλόκληρον.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ποιητὴς τὸ μέρος τοῦ Ἅδου, ὅπου εἶνε καταδεδικασμένοι οἱ τῆς πατρίδος προδόται·

'Σὰν τὸ γεράκι τὸ ἄγριο χουμᾷ νὰ ἁρπάξῃ ὀρνίθι,
μὲ τόση, μοῦ ἐφάνηκε, περνοῦμε ὀγληγοράδα.

Ἀπὸ τὸ χέρι μὲ κρατεῖ, εἰς χῶμα δὲν πατοῦμε,
σαΐτα 'σὰν πηγαίνομε! Ἀπὸ ζερβιά μου ἀκούω
κλαψομανιό, φωναῖς πολλαῖς, κουδουνητὸ ἀλύσσων
γλώσσαις φωτιᾶς ὑψόνονται, πυρὸς πελάγια ἀφρίζουν,
'ς τὴ φλόγα ἀνθρῶποι κολυμβοῦν, μὲ τὸ στοιχειὸ παλεύουν,
τὸ πῦρ, ποῦ χύνει τοὺς ἀφροὺς καὶ λόγια γαργαρίζει·
παίρνει τὸ αὐτί μου ταῖς μιλιαῖς κ' ἦταν κακαῖς βλαστήμιαις.
Ἀνάθεμα τοὺς αἴτιους μας, πατέρα καὶ μητέρα!
νὰ μὴ εἶχε φέξει αὐγερινός, νὰ εἶχε καῆ ἡ χτίσι,
παρὰ ποῦ γεννηθήκαμε 'ς τὸν ἥλιο τῆς ἡμέρας!

Μεταβαίνω νῦν, κύριοι, εἰς τὸ νεώτατον καὶ τελευταῖον, ἐκ τῶν δημοσιευθέντων τοὐλάχιστον καὶ γνωστῶν, ἔργον τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, τὸ ἰταλιστὶ γεγραμμένον αὐτοῦ δρᾶμα Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους (La Morte di Socrate), δημοσιευθὲν ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ ἔτος 1866 μετὰ ὡραίου καὶ σοφοῦ προλόγου τοῦ Νικολάου Θωμασαίου. Ἀγνοῶ ἀληθῶς διὰ τίνα λόγον ἔγραψε τὸ ἔργον τοῦτο ἰταλιστὶ ὁ ποιητὴς ἡμῶν. Ἀπογνοὺς ἴσως — τίς οἶδε — τὴν ἀνάστασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς, καὶ θέλων νὰ ἀκούσῃ ζωογονούμενον ἀπὸ τοῦ θεάτρου, ἔστω τοῦτο καὶ ἰταλικὸν, τὸ προϊὸν τῆς γραφίδος του, ἐξελέξατο εἰς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτοῦ τὴν μελίρρυτον γλῶσσαν τοῦ Τάσσου, ἣν ἔγραφεν ὡς τὴν πάτριον, μετ' ἴσης χάριτος καὶ ἴσης μελῳδίας. Ὅ,τι ὅμως ἔτι μᾶλλον ἀγνοῶ, εἶνε ὁ βαθύτερος ψυχολογικὸς λόγος, ὁ παρορμήσας τὸν Τερτσέτην νὰ γράψῃ δρᾶμα, καὶ δὴ νὰ δραματοποιήσῃ τὴν ὑπὸ πάντα λόγον δύσχρηστον εἰς δραματικὴν ὑπόθεσιν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ὅτι ὁ Τερτσέτης ἦτο ἥκιστα δραματικὸς ποιητὴς, ἀληθῶς δὲ καὶ μόνον καθαυτὸ λυρικὴ φύσις, καταφαίνεται τοῦτο μὲν ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἴδομεν μέχρι τοῦδε, ἐκεῖνο δὲ ἐξ ἀναγνώσεως τοῦ ἐν λόγῳ δράματος. Εἶνε ὅμως ἐπίσης ἀληθὲς, κύριοι, ὡς προεῖπον, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πᾶν ἄλλο εἶνε ἢ δραματικὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ-

δείς ποτε δραματικὸς ποιητὴς ἀπεπειράθη νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν ἐπὶ τὴν σκηνήν, πλὴν ἑνὸς μόνου, καθόσον γνωρίζω ἱκανῶς ἀσήμου Γερμανοῦ, τοῦ Eckhart, ὅστις κατώρθωσε μὲν νὰ γράψῃ δρᾶμα «Ὁ Σωκράτης», καὶ νὰ διδάξῃ αὐτὸ μάλιστα ἐν ἔτει 1862 ἀπὸ τῆς πρώτης γερμανικῆς δραματικῆς σκηνῆς, τῆς τοῦ Βερολίνου, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο ἢ στεφάνους ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ θεάτρου.

Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἀνάλυσιν τοῦ Θανάτου τοῦ Σωκράτους, καθότι ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεμιᾶς τοιαύτης εἶνε τὸ ἔργον δεκτικόν. Σκηναὶ μόνον ἀλληλοδιάδοχοι, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσυνάρτητοι καὶ ἀδικαιολογήτως ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην τασσόμεναι, καταλήγουσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὸν ἀπὸ τῆς πρώτης ἤδη σκηνῆς ἀναμενόμενον διὰ τοῦ κωνείου θάνατον τοῦ Σωκράτους, χωρίς τινος δραματικῆς περιπετείας, χωρίς τινος οἱασδήποτε δράσεως ἢ πλοκῆς, χωρὶς λύσεως, χωρὶς καθάρσεως. Ἔχει ὅμως ὁ Θάνατος τοῦ Σωκράτους, πλὴν τῆς ἐπιτυχοῦς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαλεκτικῆς καὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῆς γλώσσης, ἕνα ἀληθῆ καὶ μέγαν ἀδάμαντα, τὴν πρώτην σκηνὴν τῆς τρίτης πράξεως, ἐν ᾗ μονολογῶν ὁ Σωκράτης ἀφηγεῖται παράδοξον αὐτοῦ καθ' ὕπνους ὅραμα.

Τὸ ὅραμα τοῦτο εἶνε πάρισον οὕτως εἰπεῖν τῇ ὀπτασίᾳ ἐκείνῃ, ἣν εἴδομεν ἐν τοῖς Γάμοις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ποία ὅμως μεταξὺ ἐκείνης καὶ τούτου διαφορά! Πόσον εὔθετος εἶνε ἐνταῦθα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ὁ θεῖος οὗτος διὰ νυκτὸς ἐλθὼν ὄνειρος, καὶ πόσον οὐ μόνον πιθανὴ εἶνε ἡ σωκρατικὴ ὀπτασία, ἀλλὰ καὶ ποιητικωτάτη καὶ ὑψηλὴ ἀληθῶς ἀνάπτυξις πάσης τῆς τελεολογικῆς φιλοσοφίας τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, θεία χριστιανικὴ κύρωσις τῶν παραγγελμάτων τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας! Ἄπορον βεβαίως ἦτο ὁ τοῦ κόσμου νικητὴς καὶ ὑπὸ τῶν θριάμβων μεθύων Ἀλέξανδρος, ἐν μέσῳ τῆς γαμηλίου αὐτοῦ πανηγύρεως καὶ τὸ κύπελλον ἀνὰ χεῖρας κρατῶν, νὰ βλέπῃ ἐν ὀπτασίᾳ Ἰωάννην τὸν Θεολόγον ἀποκαλύπτοντα εἰς αὐτὸν τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἶνε ὅμως φυσικώτατον τοιοῦτο

θεῖον δρᾶμα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πρώτου μεγάλου μάντεως τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, τοῦ ἀποκαλύπτοντος αὐτὸν διὰ τῶν ὡραίων τούτων παρὰ Ξενοφῶντι λόγων·

«Ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων, ἐν ᾧ πάντα καλὰ καὶ ἀγαθὰ ἐστί, καὶ ἀεὶ μὲν χρωμένοις ἀτριβῆ τε καὶ ὑγιᾶ καὶ ἀγήρατον παρέχων, θᾶττον δὲ νοήματος ἀναμαρτήτως ὑπηρετοῦντα, οὗτος τὰ μέγιστα πράττων ὁρᾶται, τάδε δὲ οἰκονομῶν ἀόρατος ἡμῖν ἐστί».

Τὸν ἀόρατον τοῦτον Θεὸν ὁ ποιητὴς ἡμῶν καθιστᾷ ὁρατὸν ἐν ὀνείρῳ εἰς τὸν Σωκράτην, ἕτοιμον ἤδη ὄντα νὰ ἀποθάνῃ, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, ἀποδυομένη τὰ γήϊνα, ἀποκτᾷ τὴν διαυγῆ ἐκείνην διπλῆν ὅρασιν, ἥτις ἐμβαθύνει πέραν τοῦ στενοῦ ὁρίζοντος τοῦ πεπερασμένου ἡμῶν βίου, ἐπιφαίνεται αὐτῷ ὁ Θεὸς τοῦ Γολγοθᾶ, συμπληρῶν ἐκ θείας ἀποκαλύψεως τὴν προτέραν πνευματικὴν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν.

Δὲν τολμῶ, κύριοι, νὰ ἀναγνώσω ἐν πρωτοτύπῳ τὴν ὑψηλὴν ταύτην καὶ πλήρη ἐμπνεύσεως σελίδα τῆς τερτσετείου ποιήσεως, φοβούμενος μὴ κουράσω τὴν ἀκοὴν τῶν μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοούντων τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν. Ἐπιτρέψατέ μοι ὅμως νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν πρόχειρον αὐτῆς μετάφρασιν, ἀτελῶς μὲν τὴν δύναμιν τῆς φράσεως καὶ τὴν μελωδίαν τῆς γλώσσης τοῦ πρωτοτύπου ἀποδίδουσαν, προσπαθοῦσαν ὅμως νὰ διατηρήσῃ κἂν ἐν ὠχρᾷ μιμήσει τῆς ἑλληνικῆς φράσεως τοῦ Τερτσέτου τοὺς κυρίους τῆς ποιήσεως αὐτοῦ χαρακτῆρας.

Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Σωκράτης, ἀφυπνῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ·

Ποῦ ἤμουνα; τί εἶδα; θεῖο τραγοῦδι
θαῤῥῶ πῶς ἦτον τ' ὄνειρό μου. — 'Ακόμη
εἶν' ἡ ψυχή μου σεβασμὸ γεμάτη. —
'Σ ὡραῖο λειβάδι, λαὸς πολὺς τριγύρω,
μοῦ φάνηκε 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς ἤμουν.
Βουνάκι χαροπὸ ἦτον ἐμπρός μου,

καὶ ῥήτορας ξανθὸς ὀρθὸς ἐπάνω,
μ' εὔμορφη ὄψι, μὲ γλυκὸ τὸ στόμα,
ἔχυνε κάτω τὰ χρυσᾶ του λόγια
ἀπ' τὰ πλευρά του τ' ἀνθισμένα. Ὅλοι
τὸν ἄκουαν· ἀναπνοὴ κανείς τους.
— «Ἡ καθαραὶς ψυχαίς, μακαρισμέναις
θὰ ἰδοῦνε, ἔλεγε, τοῦ Θεοῦ τὴν ὄψι,
καὶ 'ς τὰ Ἠλύσια, εὐτυχισμένοι πάντα,
θὰ ζήσουνε οἱ δίκαιοι τοῦ κόσμου.»
Μέλι ἀπ' τὰ χείλια του ἔτρεχε ἡ γλύκα,
κ' ἦσαν τὰ λόγια του ἀφὸς χρυσάφι.
Ἔξαφνα, ἐκεῖ ποῦ ὁ σοφὸς λαλοῦσε,
καὶ ἄκουε καὶ θαύμαζεν ὁ κόσμος,
φονιάδες ἄγριοι, μὲ σπαθιά, κοντάρια,
ἐχύθηκαν 'ς τὸν δίκαιον ἐπάνω,
κ' ἐχύθη αἷμα 'ς τὸ ξανθὸ κεφάλι.
Μία γυναῖκα τότε, — ἀπ' τὴ γλυκειά της ὄψι
τοῦ νέου μητέρα ἔλεγες πῶς ἦτον —
καὶ ἕνας νέος τρυφερός, ὡραῖος,
ἄφοβοι οἱ δύο ἐμπρὸς εἰς τοὺς φονιάδες
τοῦ ματωμένου ἐπήρανε τὸ δίκηο.
Ἄχ, πῶς βαθειὰ ἐπόνεσε ἡ καρδιά μου!
Ὁ νέος ἐκεῖνος μὲ τὸ γαλανό του
μάτι, μὲ μάγουλο ἄσπρο δροσᾶτο,
τὸ πρόσωπο τοῦ Ξενοφῶντά μου εἶχε.
Μανία μοῦ ἦρθε! τρελλός, ξαφνισμένος,
κοντάρι, ἀσπίδα ἔτρεξα ν' ἁρπάξω,
νὰ πέσω ἁρματωμένος 'ς τοὺς φονιάδες·
Μὰ . . . ξύπνησα ἐνῷ ἔτρεχα μὲ βία,
καὶ συλλογηούμουν τί εἶδα 'ς τὸ ὄνειρό μου.
Πάλι σὲ λίγο μὲ ξαναπῆρε ὁ ὕπνος.
Σὲ ξύλο ἀπάνω καρφωμένο βλέπω
τὸν ῥήτορά μου τὸν ξανθό, αἱματωμένο,
κ' ἐπάνω 'ς τὸ κεφάλι του μιὰ ἀράδα

μὲ γράμματα ἑλληνικὰ τὸν λέγαν
δὲν ξεύρω ποιανοῦ ἔθνους βασιλέα . . .
Χρυσὸ δὲν εἶχε 'ς τὰ μαλλιὰ στεφάνι·
ἀγκάθια μόνο ὁλόγυρα πλεγμένα.
Τὰ πόδια του μοῦ ἦλθε τὰ χιονᾶτα
νὰ πέσω, νὰ φιλήσω, γιατί λύπη
μοῦ ἔφερνε τὸ θεῖο πρόσωπό του,
τὸ στῆθος τὸ γυμνό, ποῦ ἀγκομαχοῦσε.
'Αλλὰ δὲν μ' ἄφησε. Ἥσυχα ἐλύθη
ἀπ' τ' ἄτιμα καρφιὰ ποῦ τὸν κρατοῦσαν,
μ' ἐπῆρε ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ μοῦ εἶπε·
« Κύτταξε γύρω! » — Κύτταξα καὶ εἶδα
'σὰν δάσος, δένδρα πλῆθος φυτευμένα,
νέους πολλοὺς καὶ γέρους μ' ἄσπρα γένεια,
γυναῖκες ἀνδρειωμέναις καὶ κοράσια . . .
κι' ἀνθρώπους μὲ σπαθιὰ ξεγυμνωμένα,
μ' ἄγρια ὄψι, καθαροὺς φονιάδες,
νὰ κόφτουν τὰ κεφάλια ἀπ' τὰ κορμιά τους.
Φωνὴ καμμιὰ δὲν ἄκουα· σωπαίναν
ὅλοι. Φωτιαὶς εἶδα πολλαὶς παρέκει,
νὰ καῖν μὲ ζωντανὰ κορμιὰ γιὰ ξύλα,
καὶ νὰ φωτίζῃ ἡ κόκκινή των φλόγα
τοὺς δρόμους ὅλους, τὰ ψηλὰ παλάτια.
«Τοὺς βλέπεις αὐτοὺς ὅλους ;» μοῦ εἶπε ὁ νέος.
»μαρτύροι εἶνε τῆς ἀλήθειας ὅλοι,
»ἀκόλουθοι δικοί μου, μαθητάδες !
»Μὴν τοὺς λυπᾶσαι· φωτερὸ στεφάνι
»θὰ πάρουνε κι' αὐτοὶ καὶ σὺ μαζή τους
»ἀπ' τὴ δικαιοσύνη τὴν αἰώνια !»

Μετὰ τῶν μαρτύρων ἐκείνων αἰσθάνεται μετ' ὀλίγον ὁ Σωκράτης φερόμενον ἑαυτὸν διὰ τῶν αἰθέρων εἰς ὕψος· βλέπει ἀκτινοβολοῦντα τὸν θρόνον τοῦ ὑψίστου, ὑπ' ἀγγέλων κυκλούμενον,

ἀκούει τούς αἴνους αὐτῶν καὶ τὰς μολπάς, καί... ἀφυπνοῖ, εὑρισκόμενος πάντοτε ἐν τῇ φυλακῇ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, μηδὲν νὰ ἐπιφέρω σχόλιον εἰς τὸν ἀνωτέρω μονόλογον, ὃν θεωρῶ ὡς δυνάμενον ἐπαξίως νὰ ταχθῇ ἐγγὺς τῶν ὡραιοτάτων σελίδων τῆς νεωτέρας δραματικῆς φιλολογίας, καὶ νὰ μὴ φοβηθῇ τὴν σύγκρισιν.

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις, δι' ὀλίγων καὶ πενιχρῶν ἴσως ἀπεικονισθείς, ὑπῆρξεν ὡς ποιητὴς ὁ Γεώργιος Τερτσέτης· ἀληθὴς ἐθνικὸς ψάλτης, οὐ μόνον τὴν καρδίαν ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν αὐτὴν καὶ τὴν φράσιν ἔχων ἑλληνικήν, καί, ὅπως ἀρχόμενος εἶπον καὶ νῦν ἀδιστάκτως ἐπαναλαμβάνω, ὁ γνησιώτερον ἐθνικὸς πάντων τῶν ποιητῶν τῆς νέας Ἑλλάδος.

Καταστρέφων νῦν τὸν λόγον, ἀκαίρως ἴσως καὶ κατόπιν ἑορτῆς ἀναλογίζομαι πιθανόν τινα δισταγμὸν πολλῶν ἐκ τῶν ἀκροατῶν μου, ὃν ἐν ἀρχῇ μᾶλλον τοῦ ἀναγνώσματος τούτου ἔπρεπε προσφορώτερον νὰ σκεφθῶ. Εἶνε ἆρά γε πρέπων — λέγουσιν ἴσως πρὸς ἑαυτοὺς ἐξ ὑμῶν πολλοὶ — εἶνε πρέπων καὶ εὔθετος ἐν τοῖς σήμερον καιροῖς ὁ περὶ ποιητῶν καὶ περὶ ποιήσεως κριτικὸς λόγος; Δὲν ὁμοιάζομεν ἴσως, καὶ ἐγὼ ὁ λαλῶν καὶ ὑμεῖς οἱ ἀκούοντες περὶ τοιούτων πραγμάτων ἐν μέσῳ τῶν σημερινῶν καιρῶν, πρὸς τοὺς κοχλίας ἐκείνους τοῦ Αἰσώπου, οἵτινες τῶν οἰκιῶν αὐτῶν ἐμπιπραμένων αὐτοὶ ᾖδον; Δὲν εἶνε ἆρά γε ἀπροσδιόνυσος ἀλλοτριολογία ἡ περὶ ποιήσεως σήμερον μελέτη, καὶ δὲν εἶνε μονονοὺ κωμικόν, ἐλλείποντος ἡμῖν τοῦ ἄρτου, νὰ τυρβάζωμεν περὶ τρωγάλια καὶ ἐπιδόρπια;

Οὐχί, κύριοι· ὡς καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ εἴπω, δὲν εἶνε, οὔτε πρέπει νὰ ἦνε τρωγάλια καὶ ἐπιδόρπια δι' ἡμᾶς ὁ περὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ποιήσεως λόγος· ἄρτος δὲ μᾶλλον ἐπιούσιος διὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πρέπει νὰ ἀνομολογῆται καὶ νὰ κηρύσσεται ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐνδελεχὴς μελέτη. Καὶ σήμερον μάλιστα, ὅτε εἴπέρ ποτε ἀνάγκην ἔχομεν νὰ ἀναστομώσωμεν τὰς καρδίας ἡμῶν ἐν αὐτῷ τῷ καθαρῷ νάματι τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου,

ὅτε αἱ ψυχαὶ ἡμῶν, περικοπτόμεναι τὰς πτέρυγας ὑπὸ ψαλίδος βαρείας, ἀνάγκην ἔχουσι νὰ μετεωρισθῶσιν εἰς αἰθέρα καθαρώτερον δυνάμεις ἐκεῖθεν ἀντλοῦσαι καὶ ἐλπίδας καὶ παρηγορίαν, ἔστω ἡμῖν, οὐχὶ μόνον εὐάρεστον ὁδοῦ πάρεργον ἀλλ' ἔργον ἀληθὲς καὶ ἀσχόλημα ἀδιάλειπτον ἡ ἀναπόλησις τοῦ βίου ἐκείνου τοῦ ἐθνικοῦ, ἐν οἱᾳδήποτε αὐτοῦ ἐκδηλώσει, καὶ μάλιστα τῇ ποιητικῇ, τῇ ἁγνοτάτῃ πασῶν· ἔστω ἡμῖν ἡ ἱερὰ αὕτη θεωρία οἱονεὶ προσκύνημα, οἱονεὶ ἀόρατός τις Κρανίου τόπος.

Διότι, κύριοι, μὴ λησμονῶμεν τοῦτο· ἑορτάζομεν μεθαύριον τὴν 25 Μαρτίου· ἀλλὰ προχθὲς μόλις ἑωρτάσαμεν τὴν 19 [1].

[1] Τὴν 19 Μαρτίου 1875 εἶχε τελεσθῇ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ τὸ κυβερνητικὸν πραξικόπημα τῆς συγκροτήσεως συνεδριάσεως ἄνευ νομίμου ἀπαρτίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ

ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ *)

Κύριοι,

Ἄτοπος ἴσως καὶ ἄκαιρος, πιθανώτατα δὲ καὶ πάντη ἀδικαιολόγητος—τίς οἶδε; — θέλει φανῇ εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν ὁ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ ἕλληνος ποιητοῦ καὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως λόγος, μετὰ τὸ χθὲς μόλις ἀντηχῆσαν ἐντεῦθεν καὶ ἔναυλον βεβαίως ἔτι διαμένον γενικὸν ἐκεῖνο ἀνάθεμα κατὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὅπερ μετὰ τοσαύτης ἐκαρύκευσεν εὐφυολογίας ὁ εἰσηγητὴς τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ διαγωνισμοῦ του ἡμετέρου συλλόγου, καὶ τὸ ὁποῖον τόσον εὐαρέστως ἤχησεν εἰς τὰ ὦτα τῶν εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ προθέσεως ἑτοίμων νεκροπομπῶν τῆς νεαρᾶς ἡμῶν φιλολογίας. — «Πῶς;» θέλουσιν ἴσως ἀπορήσει καθ' ἑαυτοὺς πολλοὶ ἐξ ὑμῶν· «ἡμεῖς ἠκούσαμεν χθές, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται κἂν νὰ ὑπάρξῃ νεοελληνικὴ ποίησις· καὶ παρέρχεσαι σὺ σήμερον εἰς μέσον ἡμῶν, πρὶν ἢ κἂν ἔτι ἀπηχήσῃ ἡ τοσοῦτον εὐφυὴς ἐκείνη προγραφή, πρὶν ἢ πως λησμονηθῇ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο **Lasciate ogni speranza**, καὶ καὶ τολμᾷς νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃς, λέγων περὶ ποιήσεως ἑλληνικῆς καὶ περὶ ἕλληνος ποιητοῦ;

Ἀληθῶς, κύριοι· τόλμη βεβαίως καὶ τόλμη μεγάλη ἀπαιτεῖται, ὅπως λαλήσῃ τις πλέον πρὸς ὑμᾶς περὶ ποιητικῆς παρα-

*) Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 22 Ἀπριλίου 1877.

γωγῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, μεθ' ὅσα πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἠκούσατε ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, μεθ' ὅσα πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἴσως, ἂν μὴ πάντες, ἐπιστεύσατε περὶ τῆς παντελοῦς ποιητικῆς στειρώσεως τῆς νέας ἑλληνικῆς γενεᾶς. Τοσοῦτον εὐπρόσωπος ὑπῆρξεν ἡ προγραφή, τοσοῦτον πείθουσα καὶ παρασύρουσα ἡ ἐτυμηγορία, τοσοῦτον οὔτε τυχαῖα ἐξ ἑαυτῶν οὔτε προσοχῆς ἀνάξια ὡς ἐκ τῆς κλήσεώς των τὰ ἐξενεγκόντα αὐτὴν δικαστικὰ χείλη.

Ἡ τόλμη ὅμως αὕτη εἶνε καθῆκον ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τιμὴν νὰ ἀποτείνῃ τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον. Ὁ τοσάκις ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀσχολήσας τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποίησιν, ὁ τοσάκις ἐπιζητήσας τὴν συμπάθειαν τῆς ὑμετέρας μνήμης ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων ἀηδόνων τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ὁ συμμελετήσας μεθ' ὑμῶν, ἐν ὥρᾳ εὐαρέστου λήθης τῆς κύκλῳ ἡμῶν ἀμούσου τύρβης, τὰ ἔργα τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἀναφυσήσας τὸν ἐν αὐτοῖς ποιητικὸν σπινθῆρα, νομίζει καὶ σήμερον ὅτι ἱερὸν ἔχει καθῆκον νὰ ἀποδείξῃ εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὔτε αὐτὸς ἐφαντασιοκόπει λαλῶν, οὔτε ὑμεῖς φαντασμηγορίας ἠκροᾶσθε ἀκούοντες περὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως· χρέος δ' αὐτοῦ ἀπαράβατον κρίνει νὰ δικαιολογηθῇ πρὸς ὑμᾶς οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ νὰ σᾶς πείσῃ, ὅτι δὲν ὑπέκλεπτε ταχυδακτυλουργῶν τὴν ὑμετέραν προσοχήν, οὔτε περὶ ἀνυπάρκτων διελέγετο, οὔτ' ἐμυθολόγει περὶ νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὔτε, κριτικὰς μελέτας ἐπαγγελλόμενος, ἤνθιζεν ἐγκωμιαστικῶς τὸν λόγον, οἷον εὔνους τις ἐπικήδειος πανηγυριστὴς ἢ ἐγκάθετος οὐδαμινοτήτων ἐπαινέτης.

Δὲν ὑπάρχει ποίησις ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, οὔτε σκιὰ οὔτε ἴχνος ποιήσεως,—ἠκούσατε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρὸ ὀλίγων μόλις ἑβδομάδων· « δὲν ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν αὐτῇ », διότι « ποιητὴς—σᾶς εἶπον—ἀδύνατον εἶνε νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἱασδήποτε περιῤῥεούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαίρας », διότι τοιαύτη ἀτμοσφαῖρα ποιητικὴ

δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ξένη τοῦ βασανίζοντος σήμερον τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν νοσεῖ τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τουτέστιν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ. — Τοιαῦται εἶνε ἐν συνόψει, ἀλλ' αὐταῖς ὅμως λέξεσιν, αἱ συνθηματικαὶ καί πως ἀόριστοι φράσεις, δι' ὧν, δίκην παπικοῦ ἀφορισμοῦ, προεγράφη μετὰ πολλῆς τῆς αὐταρκείας καὶ ἀπὸ καθέδρας οὕτως εἰπεῖν σύσσωμος ἡ ποιητικὴ παραγωγικότης τῆς νέας Ἑλλάδος, ἀπεφυσήθη δὲ παντελῶς πᾶσα καὶ αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ποιητικὴ ἐλπίς.

Δὲν ἀνήκει βεβαίως εἰς ἐμὲ νὰ ὑπερασπίσω κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης καὶ συλλήβδην ἐκφερομένης καταδίκης πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος γράψαντας ἐν αὐτῇ στίχους ἢ ποιήματα, οὔτε ὑπὲρ πάντων αὐτῶν νὰ διεκδικήσω τὸ ποιητικὸν δίπλωμα. Ἐγὼ πρῶτος ἀναγνωρίζω καὶ πολλάκις, ἀπό τε τοῦ βήματος τούτου λαλῶν καὶ δημοσίᾳ γράφων, ὑπέδειξα τὸ ἔωλον καὶ πεζὸν πολλῶν ἐκ τῶν ποιητικοφανῶν προϊόντων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Μεγίστη ὅμως ὑπάρχει διάστασις μεταξὺ τοιαύτης τινὸς ἐπὶ μέρους κατακρίσεως καὶ τῆς γενικῆς καὶ ἀνεξετάστου ἀρνήσεως πάσης ποιητικότητος ἐν Ἑλλάδι· ἔτι δὲ μείζων ἡ ἀπὸ τοιαύτης καταδίκης ἀπόστασις τοῦ θεμελιοῦντος δῆθεν αὐτὴν ἀξιώματος, ὅτι οὔτε ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν Ἑλλάδι, διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Δὲν θέλω νὰ ἐπιμείνω οὔτε ἐπιμένω εἰς τὴν φρασιολογικὴν τῆς καταδίκης ταύτης διατύπωσιν, καίτοι — ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς, — οὔτε τὴν π ε ρ ι ρ ρ έ ο υ σ α ν ἀ τ μ ο σ φ α ῖ ρ α ν εὐκόλως ἐννοῶ, οὔτε βλέπω τὸν β α σ α ν ί ζ ο ν τ α τ ὰ λ ο ι π ὰ ἔ θ ν η π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ ν σ ά λ ο ν, οὔτε γνωρίζω ἢ ἤκουσά ποτε ὡς κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ ν ν ό σ ο ν τ ὴ ν δ ί ψ α ν ἰ δ α ν ι κ ο ῦ, οὔτε ἐννοῶ πῶς ἐκ νόσου οἱασδήποτε δύναται νὰ προέλθῃ ποίησις ἀξία τοῦ ὀνόματος, καὶ πῶς μάλιστα πρὸς παραγωγὴν ποιήσεως ἀπαιτεῖται οὐχὶ ὕπαρξις ἀλλ' ἔλλειψις ἰδανικοῦ. Δὲν ἐπιμένω δὲ εἰς ἐξονύχισιν τῶν λεπτομερειῶν τούτων,

διότι ὑποθέτω, ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ εὔηχοι φράσεις συνεφορήθησαν ἁπλῶς εἰς διακόσμησιν καὶ πρόχειρον συνθηματικὴν ὑποστήριξιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης θανατικῆς καταδίκης, ἥτις ἀγνοῶ ἀληθῶς διατί καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξηνέχθη κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὑπ᾽ ἀνδρὸς μὲν εὐφυοῦς, στηριχθεῖσα ὅμως καὶ θεμελιωθεῖσα ἐπὶ ἀξιώματος αἰωρουμένου ἐν τῷ κενῷ καὶ στερουμένου παντὸς ἱστορικοῦ τε καὶ κριτικοῦ θεμελίου.

Θέλω ἀρκεσθῆ, κύριοι, εἰς τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὴν καθ᾽ αὑτὸ ἔννοιαν τῆς φράσεως ἐκείνης, καὶ θέλω παρακαλέσει ὑμᾶς νὰ μοὶ παράσχητε στιγμῶν ὀλίγων εὐμενῆ προσοχήν, ὅπως δι᾽ ὀλίγων ἀποδείξω, ὅτι τὸ δῆθεν ἀξίωμα ἐκεῖνο: «Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γεννηθῇ ποιητὴς ἐν μὴ ποιητικῇ ἀτμοσφαίρᾳ» εἶνε ψευδὲς ἀξίωμα, ὡς ψευδὴς ἐπίσης εἶνε ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Οὐδέποτε ἴσως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν νεωτάτων φιλοσόφων καὶ κριτικῶν ἐξηνέχθη ἐπαναστατικωτέρα κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων θεσμῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχή, ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος μήτηρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ποιητική τις ἀτμοσφαῖρα, ὅτι ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα ἢ τὸ ποιητικὸν τάλαντον δὲν εἶνε ἐγγενῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ, καὶ οἱονεὶ μερίς τις τοῦ θείου καὶ αἰωνίου πνεύματος, ἀλλ᾽ ἀποτέλεσμα ξένης καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, φύτρα σπόρου κοινωνικοῦ, ἀντήχησις, οὕτως εἰπεῖν, τοιούτου ἢ τοιούτου κοινωνικοῦ σάλου. Πάντες δὲ τοὐναντίον οἱ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην ἀσχοληθέντες, πάντες οἱ περὶ τέχνης καὶ καλοῦ φιλοσοφήσαντες ὁμοφώνως παραδέχονται, ὅτι πρῶτον καὶ κύριον τοῦ ποιητοῦ προσὸν εἶνε ἡ ἔμπνευσις, ὁ ἐγγενὴς ἐκεῖνος σπινθήρ, οὗτινος ἀνομοίως ἔλαχον παρὰ τῆς φύσεως οἱ θνητοί, ἡ μυστηριώδης ἐκείνη καὶ ἀνεξήγητος δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι ὅ,τι πάντες αἰσθάνονται, τοῦ ἐκπροσωπεῖν πᾶσαν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἀνταποδίδειν ὅ,τι αἰσθάνονται μὲν ἴσως, ἀλλ᾽ ἀδυνατοῦσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν οἱ πολλοί. Ὅπως δήποτε δὲ καὶ ἂν κληθῇ ἡ μυστηριώδης αὕτη

δύναμις, είτε Μούσα ονομασθή ή έμπνευσις ή ενθουσιασμός, είτε αποκάλυψις ή θεία χάρις, βέβαιον είνε πάντοτε και πάσης συζητήσεως υπέρτερον, ότι ή κατ' εξοχήν υποκειμενική τών ωραίων τεχνών, ή ποίησις, έδραν αυτής έχει και πηγήν την ψυχήν και την καρδίαν του ποιητού, μάτην δε ήθελε ζητήσει αυτήν έξωθεν ο έσωθεν πτωχός, και μάτην ήθελε μοχθήσει αντλών ποιητικάς εμπνεύσεις εκ του εξωτερικού κόσμου ο έχων πεζήν την διάνοιαν, χαμαιπετή την φαντασίαν, την καρδίαν ριγούσαν εκ ποιητικής αναιμίας, και την ψυχήν αυτού ταπεινήν εκ φύσεως και κοινήν.

Ώρας ίσως ολοκλήρους ηδυνάμην να απασχολήσω υμάς, μαρτύρια τών λόγων μου επικαλούμενος, και παραθέσεις έκ τε τών αρχαίων και νεωτέρων ορμαθίζων εις υποστήριξιν αυτών. Θέλω όμως αρκεσθή εις δύο μόνους αλλά μεγάλους της αρχαιότητος άνδρας, εις τους γίγαντας εκείνους της φιλοσοφίας, οίτινες και σήμερον έτι, μετά χιλιετηρίδων πάροδον, αποτελούσι τους δύο πόλους του άξονος, περί όν εξακολουθεί στρεφομένη ή νεωτέρα φιλοσοφική επιστήμη, εις τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη.

Ο μέγας του Σωκράτους μαθητής, ο προγράψας εκ της ιδανικής του Πολιτείας τους ποιητάς, ώς όντα ανωφελή και επικίνδυνα, δεν εδίστασεν όμως να ονομάση αυτούς θείους[1]). Δεν ποιούσι, λέγει, οι ποιηταί «σοφία, αλλά φύσει τινί και ενθουσιάζοντες, ώσπερ οι θεομάντεις και οι χρησμωδοί»[2]). Θεία, κατ' αυτόν μανία και Μουσών κατοκωχή, ώς την αποκαλεί, είνε της ποιήσεως παραγωγός, καταλαμβάνουσα απαλήν και άβατον ψυχήν, εγείρουσα και εκβακχεύουσα αυτήν· και ματαιοπονούντα κηρύττει εκείνον, όστις άνευ μανίας Μουσών επί ποιητικάς θύρας αφίκηται[3]). Λεπτομερέστερον δέ, και μετά της αμιμήτου εκείνης διαλεκτικής χάριτος, ήτις ιδιάζει

[1]) Μένων, 99.
[2]) Ἀπολογ. 22.
[3]) Φαῖδρ. 245.

αὐτῷ, λαλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Πλάτων ἐν Ἴωνι[1]). Θεία, λέγει, δύναμις, κινεῖ τοὺς ποιητάς, «ὥςπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν Μαγνῆτιν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἡρακλείαν· καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροῦς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστ' αὖ δύνασθαι ταὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους, ὥστ' ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πάνυ σιδηρίων καὶ δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται· πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται. Οὕτω δὲ καὶ ἡ Μοῦσα ἐνθέους μὲν ποιεῖ αὐτή, διὰ δὲ τῶν ἐνθέων τούτων ἄλλων ἐνθουσιαζόντων ὁρμαθὸς ἐξαρτᾶται.» Εὐστοχωτάτη ἀληθῶς εἰκὼν τῆς ἐπὶ τοὺς πολλοὺς ἐπιδράσεως τῶν ποιητῶν, καὶ ἀπροσμάχητος ἀναίρεσις τῆς ψευδοῦς ἐκείνης θεωρίας, ὅτι αἱ κοινωνίαι τοὐναντίον γεννῶσι καὶ διαμορφοῦσι τοιούτους ἢ τοιούτους τοὺς ποιητάς. Ἀλλ' ἂς μὴ διακόψωμεν τὸν Πλάτωνα· «Πάντες, ἐξακολουθεῖ, οἵτε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης ἀλλ' ἔνθεοι ὄντες καὶ κατεχόμενοι πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα, καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσαύτως, ὥςπερ οἱ κορυβαντιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται, οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὰν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν καὶ βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι ἀρύτονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμεναι, ἔμφρονες δὲ οὖσαι οὔ, καὶ τῶν μελοποιῶν ἡ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσι· λέγουσι γὰρ δήπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταί, ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιῤῥύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὥσπερ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι· καὶ ἀληθῆ λέγουσι· κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητής ἐστι καὶ πτηνὸν καὶ ἱερόν, καὶ οὐ πρότερον οἷός τε ποιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεός τε γένηται καὶ ἔκφρων καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῇ· ἕως δ' ἂν τουτί ἔχῃ τὸ κτῆμα, ἀδύνατος πᾶς ποιεῖν ἐστιν ἄνθρωπος καὶ χρησμῳδεῖν.... Διὰ ταῦτα δὲ ὁ θεός, ἐξαιρούμενος τούτων

[1]) 533, 535.

τὸν νοῦν, τούτοις χρῆται ὑπηρέταις καὶ τοῖς χρησμῳδοῖς καὶ τοῖς μάντεσι τοῖς θείοις, ἵνα ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες εἰδῶμεν, ὅτι οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα λέγοντες οὕτω πολλοῦ ἄξια, οἷς νοῦς μὴ πάρεστιν, ἀλλ᾽ ὁ θεὸς αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, διὰ τούτων δὲ φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῷ λόγῳ Τύννιχος ὁ Χαλκιδεύς, ὅς ἄλλο μὲν οὐδὲν πώποτ᾽ ἐποίησε ποίημα, ὅτου τις ἂν ἀξιώσειε μνησθῆναι, τὸν δὲ παίωνα, ὃν πάντες ᾄδουσι, σχεδόν τι πάντων μελῶν κάλλιστον, ἀτεχνῶς, ὅπερ αὐτὸς λέγει, εὕρημά τι Μοισᾶν. Ἐν τούτῳ γὰρ δὴ μάλιστά μοι δοκεῖ ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι ἡμῖν, ἵνα μὴ διστάζωμεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπινά ἐστι τὰ καλὰ ταῦτα ποιήματα οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῖα καὶ θεῶν, οἱ δὲ ποιηταὶ οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ ἑρμηνεῖς εἰσι τῶν θεῶν».

Ὁ θεὸς λοιπὸν γεννᾷ καὶ ὁ θεὸς ἐμπνέει τοὺς ποιητάς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οὐχὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη κοινωνία, οὔτε ἡ ἄλλη ἄλλως καὶ ἀλλαχοῦ ἀτμοσφαῖρα αὐτῆς. Ἔνθεον τὸν ποιητὴν ἀνακηρύττει ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος, ἔνθεον δ᾽ ἐπίσης τὴν ποίησιν ὁ σταγειρίτης Ἀριστοτέλης[1]). Ἂς ἐκλάβωσι τὸν θεὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως θέλουσιν οἱ ἀνθρωπινώτερα τὰ πάντα ἐκλαμβάνοντες, ἂς ὑπολάβωσι τὴν ἔνθεον μανίαν ὅπως ἀρέσκονται, ἂς ἐννοήσωσιν ὡς Μοῦσαν ὅ,τι ἂν προαιρῶνται· δὲν θὰ κατορθώσωσιν ὅμως οὔτε δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ὑπὸ πάντα ταῦτα ποιητικήν τινα κοινωνικὴν ἀτμοσφαῖραν, δηλαδὴ ἐπίδρασιν ἀνθρώπων ἐπ᾽ ἀνθρώπους, ἐπιῤῥοὴν περιστάσεων καὶ γεγονότων καθημερινῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Ταῦτα μὲν ἀνθρώπινα καὶ ἀνθρώπων, λέγει ὁ Πλάτων, ἡ δὲ ποίησις θεία καὶ θεῶν. Τὸ θεῖον δὲ τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῆς ἀεννάου ἑστίας τοῦ θείου πυρὸς καὶ φωτὸς ἐκπεμπόμενος σπινθὴρ καὶ θείᾳ ἐμπνεύσει καταβαίνων καὶ κατασκηνῶν ἐν ἐκλεκτῇ καὶ προνομιούχῳ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Δὲν εἶνε ἐπίδρασις τῆς ἔξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπετοῦς, τῆς πεζῆς καὶ πλήρους ἀδυναμιῶν καὶ ἐλαττωμάτων. Δὲν δημιουργεῖ οὔτε πλάττει ποιη-

[1]) Ῥητορ. Γ', 7.

τὰς οἱαδήποτε κοινωνία, οἱονεὶ θέρμη τις ὑελοστεγής, διότι οἱ ποιηταὶ δὲν εἶνε τεχνητὰ προϊόντα ὑελοφράκτων φυτοκομείων· διότι ὁ ποιητὴς γεννᾶται ἀλλὰ δὲν γίνεται, nascitur non fit, ὡς ἔλεγε παραδόξως ὁ ἐν τοιαύτῃ τινὶ ποιητικῇ δῆθεν ἀτμοσφαίρᾳ τεχθείς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τούτοις ἀληθὴς ποιητὴς γενόμενος Ὁράτιος· διότι οὐδείς ποτε γίνεται ποιητής, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικωτάτῃ γεννηθεὶς κοινωνίᾳ,

S' il ne sent point du ciel l' influence secrète,
Si son astre en naissant ne l' a formé poète,

ὡς λέγει ὁ ἐν ὁμοίᾳ γεννηθεὶς ἀτμοσφαίρᾳ, ἀλλὰ κριτικὸς μᾶλλον ἢ ποιητὴς γενόμενος Boileau.

Τὸ ἀμετάπτωτον τοῦτο καὶ ἀναλλοίωτον ἀξίωμα ἀνωμολόγησαν καὶ ἀνεκήρυξαν πάντες οἱ τῶν νεωτέρων χρόνων αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι καὶ κριτικοί, μικροὶ μεγάλοι, μᾶλλον ἢ ἧττον διάσημοι, ὁλοκλήρους δὲ ὥρας ἠδυνάμην ν' ἀπασχολήσω ὑμᾶς, ἀναγινώσκων ποῖα καὶ πόσα εἶπον ὁ Fichte καὶ ὁ Hegel, ὁ Carrière καὶ ὁ Fischer, ὁ Lévêque καὶ εἴ τις ἄλλος, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνδιαθέτου καὶ ψυχικῆς πηγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας. Οὐδεὶς αὐτῶν ἐφαντάσθη ποτὲ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ, ὅτι αἱ κοινωνίαι γεννῶσι τοὺς ἀληθεῖς ποιητάς, ὅπως οἱ καστανεῶνες τοὺς ἀμανίτας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου.

Παρορμᾷ βεβαίως ἐνίοτε εἰς ποιητικὴν παραγωγὴν ἡ εὔνους τῇ ποιήσει ἀτμοσφαίρα, καὶ ἐνθαῤῥύνει εἰς ᾆσμα φιλόμουσον κοινόν. Τοιαύτης ὅμως παρορμήσεως ἀνάγκην ἔχουσιν οὐχὶ οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, οἱ λαχόντες τὴν μαγνητικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτομάτως αὐτὴν μεταδίδοντες, οἱ ψάλλοντες διότι ὀφείλουσι νὰ ψάλλωσιν, οἱ γράφοντες διότι ἀνάγκην αἰσθάνονται πρὸς τοῦτο ἐνδόμυχον· ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ οἱ ψευδεῖς, οἱ μὴ γεννώμενοι καὶ ἀναπτυσσόμενοι ἐν ὑπαίθρῳ ἀλλ' ἐν ὑελοφράκτῳ φυτοκομείῳ, οἱ ποιοῦντες ἐπὶ σκοπῷ χειροκροτημάτων καὶ πανηγυρισμῶν, οἱ ἀποβλέποντες εἰς ἀμοιβὰς καὶ εἰς ἐκδότας, οἱ θέλοντες

νὰ ἀργυροκοπήσωσι τὸ πενιχρὸν αὐτῶν τάλαντον. Ἐκεῖνοι μέν, οἱ ἀληθεῖς καὶ ἐξ ἑαυτῶν ποιηταί, ψάλλουσιν

ὡς Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς,

ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος, διότι

est Deus in illis . .
impetus hic sacrae semina mentis habet,

κατὰ τὸν Ὀβίδιον. Ἀδιαφοροῦσιν αὐτοὶ ἂν εἰς ποιητικὸν κοινὸν ἀποτείνονται· δὲν τοὺς μέλει ἂν θέλουσιν εὐφημηθῇ, καὶ λέγουσι βεβαίως, ὡς ὁ ψάλτης τοῦ Göthe·

Ich singe wie der Vogel singt
der in den Zweigen wohnet;
das Lied, das aus der Kehle dringt
ist Lohn, der reichlich lohnet.

τουτέστι

Ψάλλω κ' ἐγὼ ὡς τὸ πτηνὸν
ψάλλει ἐντὸς τῶν κλάδων,
καὶ ἔπαθλόν μου ἱκανὸν
τὸ ᾆσμα ἔχω ᾄδων.

Οἱ ἄλλοι δέ, οἱ πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς κύκλῳ κοινωνίας ἁρμόζοντες τὴν λύραν των, οἱ ἄθλων γλιχόμενοι καὶ ἀμοιβῶν, οἱ ζητοῦντες νὰ θερμάνωσιν ἔξωθεν τὴν ψυχρὰν αὐτῶν καρδίαν, εἰσὶ ψευδεῖς καὶ κατὰ συνθήκην ποιηταί· καὶ ἢ θωπεύουσιν ἀναγκαίως ἵνα θωπευθῶσιν, ἢ φωνάζουσι τοὐναντίον ὅπως προξενήσωσιν ἐντύπωσιν, καὶ χειρονομοῦσι βιαίως καὶ μορφάζουσιν ἀσχήμως, χαριζόμενοι τοῖς πολλοῖς, ὅπως γεννήσωσι πάταγον καὶ εὐχαριστήσωσι τὸν ὄχλον.

Ἄλλο καὶ πάντη διάφορον εἶνε τὸ ζήτημα, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπηρεάζουσι βεβαίως τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν

τῆς ποιητικῆς δυνάμεως, μορφοῦσι δὲ ἐνίοτε τοιαύτην μᾶλλον ἢ τοιαύτην τὴν ποιητικὴν παραγωγήν· δὲν γεννῶσιν ὅμως αὗται τὴν αἰτίαν καὶ τὴν πηγὴν αὐτῆς, τὸ ποιητικὸν τουτέστι τάλαντον, ὅπερ ἀνήκει, ὡς προείπομεν, εἰς ἄλλον ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ θείου καὶ τῆς θείας ἡμῶν ψυχῆς. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐπὶ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας ἐγένετο συνήθως, ὁσάκις ἐγένετο, πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς συγχρόνου ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητὰς ἐκείνους, ὅσοι ἑκόντες ἢ ἄκοντες ὑπέστησαν αὐτήν. Ἔστω δὲ πρόχειρον ἓν ἀλλὰ μέγα τῶν λόγων μου παράδειγμα, ὁ ἀμίμητος τῆς Ἀγγλίας δραματικὸς **Shakespeare**. Δύο χωριστοὶ οὕτως εἰπεῖν καὶ ἀποτόμως διακρινόμενοι ποιηταὶ συνενοῦνται ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ **Macbeth** καὶ τοῦ **King Lear**. Ὁ εἷς μέγας, ὑψηλός, αἰώνιος, αἰρόμενος ὑπεράνω παντὸς χρόνου καὶ τόπου, οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα καὶ οὐδενὸς σύγχρονος, ποιητὴς «οὐχὶ τοῦ αἰῶνός του, ἀλλὰ παντὸς αἰῶνος,» ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ ἐχθρός του μὲν πολλάκις καὶ φθονητὴς νομισθείς, ἀληθὴς δ' ὅμως καὶ πεφωτισμένος ἐκτιμητής του **Ben Johnson**. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶνε ὁ ἀληθὴς καὶ μέγας **Shakespeare**, ὁ ἔνθεος, ὁ τὴν ἰσχυρὰν τῆς ψυχῆς του ἀκούων φωνήν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον φθεγγόμενος, ὁ πρὸς τὸ θεῖον τῆς ποιητικῆς ἀποκαλύψεως φέγγος ἀτενίζων τὸ βλέμμα καὶ αὐτὸ ἀνταναστέλλων εἰς τῶν θαυμαστῶν του τὸν ὅμιλον. Ὁ ἄλλος εἶνε τοῦ πτωχοῦ καὶ πλάνητος ἠθοποιοῦ ὁ σύντροφος, ὁ ἀνάγκην ἔχων χάριν τοῦ χρηματίου νὰ κολακεύῃ τὰς προστύχους ὀρέξεις τοῦ συγχρόνου κοινοῦ, ὁ τῆς διεφθαρμένης κοινωνικῆς του ἀτμοσφαίρας τὴν ἐπιῤῥοὴν ὑφιστάμενος, ὁ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις δουλεύων ποιητής, ὁ βωμολοχῶν καὶ ληκυθίζων, ὁ «ἑκὼν ἀέκοντι θυμῷ» πλάττων σκηνὰς καπηλείων καὶ χαμαιτυπείων, ὁ περὶ αἵματα διατρίβων καὶ ἀγχόνας καὶ φόνους, ἵνα τοῖς πολλοῖς ἀρέσῃ, **ut turba miretur**. Καὶ οἱ πολλοὶ μὲν τότε, ἡ σύγχρονος τοῦ **Shakespeare** **turba**, ἐθαύ-

μαζον ταῦτα καὶ ταῦτα ἐχειροκρότουν, δὲν κατενόουν ὅμως οὔτε ᾐσθάνοντο τὰς ἀφθίτους καὶ ἀπαραφθόρους καλλονὰς τῆς ποιήσεως τοῦ ἄλλου ἐκείνου, τοῦ πρώτου Shakespeare, τὰς ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας καὶ τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ πηγαζούσας, τὰς συναποτελούσας τὸν μέγαν καὶ ἀνέφικτον ποιητήν, αἵτινες ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας ἀγνώριστοι καὶ ἀνεκτίμητοι εἰς τοὺς πολλούς, μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἤρξαντο ἐκτιμώμεναι, ὅτε ὁ Schlegel ἰδίως καὶ ὁ Baudissin κατέστησαν κοινὸν τῶν θεάτρων καὶ τῆς φιλολογίας κειμήλιον τὰ δράματα τοῦ κύκνου τῆς Ἀβῶνος. Τοῦτο δέ, ὁ μυστηριώδης οὗτος καὶ παράδοξος μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθὴς ὅμως καὶ εὐεξήγητος κατὰ βάθος, δυασμὸς τῆς δραματικῆς τοῦ Shakespeare παραγωγικότητος εἶνε ἡ μεγίστη ἴσως ἀφορμὴ τῆς μέχρι καὶ σήμερον ψευδοῦς κριτικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἀποκλινούσης πολλάκις ἔνθεν μὲν εἰς ὑπερβολικὸν καὶ ἀπόλυτον πανηγυρισμόν, ἔνθεν δὲ εἰς ἄδικον καὶ ἀλόγιστον κατάκρισιν.

Ὅμοια παραδείγματα παρέχει παντὸς ἔθνους ἡ φιλολογικὴ ἱστορία, μακρὰ δὲ ἤθελεν ἀποβῇ ἡ καὶ ἐπιπόλαιος αὐτῶν ἀπαρίθμησις. Ἀρκείτω μοι μόνον νὰ ὑπομνήσω τοὺς ἔστω καὶ μικρὸν περὶ τὰς νεωτέρας φιλολογίας σπουδάσαντας, ὅτι ἡ ἀμουσοτάτη τῶν κοινωνιῶν παρήγαγε τὸν Μίλτωνα καὶ ἡ βδελυρωτάτη τὸν Dante, καὶ ὅτι ὁ ποιητικώτατος δῆθεν αἰὼν τοῦ ΙΔ' Λουδοβίκου οὐδένα ἄλλον ἀληθινὸν ἐγέννησε ποιητὴν πλὴν τοῦ κωμῳδοποιοῦ Molière, καὶ εἰς αὐτὸν δὲ δὲν ἐνέπνευσε βεβαίως οὔτε τὸν Tartuffe οὔτε τὸν Misanthrope οὔτε τὸν Avare, τὰ αἰώνια ταῦτα κτήματα παντὸς καιροῦ καὶ παντὸς τόπου, τὰ ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ χωρίς τινος ἔξωθεν ἐπιδράσεως καὶ μεσιτείας τεχθέντα, ἀλλὰ τὰς Fourberies de Scapin καὶ τὸν Médecin malgré lui, τὴν Mélicerte καὶ τὴν Pastorale Comique, καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἔργων του διστάζει σήμερον ἡ κριτικὴ νὰ παραδεχθῇ ὡς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ γεγραμμένα.

Ἱκανὰ ταῦτα, κύριοι, καὶ πλείονα ἴσως τῶν δεόντων περὶ τοῦ

πρώτου ἐκείνου ψευδοῦς ἀξιώματος, ὅτι γεννήτωρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ κοινωνία. Ἐπιτρέψατέ μοι νῦν, ὅπως περάνω τὸ πέραν ἴσως τοῦ πρέποντος ἐκταθὲν προοίμιον τοῦ κυρίου μου λόγου, νὰ προσθέσω ἔτι ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ψευδοῦς ἐπίσης ἰσχυρισμοῦ, καθ' ὃν ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι οὐδεμία ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν ταπεινῶς, ὅτι δὲν ἐννοῶ ἀκριβῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὰς λέξεις: ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα. Ὑποθέτω ὅμως, ἐκ τῶν ἐπιφερομένων ἐπεξηγήσεων εἰκάζων, ὅτι δὲν ἐννοεῖται δι' αὐτῶν κοινωνία ἀντικειμενικῶς ποιητική, εὔνους δηλονότι πρὸς τὴν ποίησιν, εὐαρέστως αὐτῆς ἀκροωμένη, ἀσμένως ἀναγινώσκουσα ποιήματα καὶ προθύμως τοῖς ποιηταῖς συμπαθοῦσα, ἀλλὰ κοινωνία ὑποκειμενικῶς μᾶλλον ποιητική, τουτέστι δυναμένη διὰ τοῦ ὅλου ποιητικοῦ διακόσμου τῶν ἀναμνήσεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐλπίδων, τῶν παθημάτων αὐτῆς, τῶν ἔργων καὶ τῶν πόθων, τοῦ παρελθόντος αὐτῆς καὶ τοῦ μέλλοντος, νὰ διαθέσῃ εἰς ἐθνικὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τὰς ἤδη ἐξ ἑαυτῶν ποιητικὰς φύσεις τοῦ ἔθνους. Ἂν τοιαύτην τινὰ κοινωνίαν ἐννοεῖ, ὡς ὑποθέτω, ἐλλείπουσαν ἐν Ἑλλάδι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, μεγάλην, νομίζω, πλανᾶται πλάνην. Δὲν ἔχομεν βεβαίως ἡμεῖς τοὺς nihilistes τῆς Ῥωσίας οὔτε τοὺς socialistes τῆς ἐκ χρηματολογικῶν ζητημάτων φλεγμαινούσης γηραιᾶς Εὐρώπης, διότι δόξα τῷ Θεῷ δὲν ἐγηράσαμεν ἔτι ἐθνικῶς, οὔτε κατηντήσαμεν τοσοῦτον ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ χρονόληροι, ὥστε νὰ περιέλθωμεν εἰς παροξυσμοὺς ἀπομεμωραμένων καὶ ὑστερικὰς ὀρέξεις παραπαιούσης διανοίας. Ἐπράξαμεν μὲν, κατὰ τὸν Κ. εἰσηγητὴν, τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ ἀποκτήσωμεν Πανεπιστήμιον καὶ Βουλὴν, νὰ συνταχθῶμεν εἰς ἔθνος ἔχον νόμους καὶ δικαστήρια καὶ σχολεῖα, νὰ ἔχωμεν τηλέγραφον καὶ ταχυδρομεῖα, ἀτμοκίνητα ὀλίγα καὶ σιδηρόδρομον ὀλιγώτερον· ἀλλ' ἡ κατ' ἀνάγκην αὕτη πεζότης ἡμῶν, ἣν μάλιστα δὲν νομίζουσι σήμερον ἱκανῶς ἀναπτυχθεῖσαν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ὀνειρευόμενοι ἀκόμη ποὺ

καί που ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ὕποπτόν τινα φουστανέλλαν ἢ δύσηγόν τι καρυοφύλλιον, ἡ πεζότης ἡμῶν, λέγω, αὕτη δὲν κατώρθωσεν εὐτυχῶς νὰ συγκαλύψῃ ὅλως καὶ ἀποπνίξῃ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον, οὔτε νὰ ἐξανεμώσῃ ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, οὔτε νὰ ἐξαλείψῃ καὶ σβέσῃ εἰς σκότος ὑλισμοῦ τὰς εἰς τὸ μέλλον θερμὰς ἐλπίδας τοῦ Ἕλληνος. Ἂν δὲ ἀληθεύει, ὅτι τὸ παρελθὸν ἰδίως καὶ τὸ μέλλον, αἱ ἀναμνήσεις καὶ οἱ πόθοι, αἱ παραδόσεις καὶ αἱ ἐλπίδες λαοῦ τινος ἀποτελοῦσιν ἰδίως καὶ πρὸ πάντων τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ ποιητικὸν κόσμον, μὴ ταρασσώμεθα ἐκ τοῦ ψευδοῦς πολιτισμοῦ μερίδος τινὸς τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, μὴ πτοώμεθα, ἂν ἐκ μοιραίας τῶν πραγμάτων φορᾶς κατηντήσαμεν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις νὰ πιθηκίζωμεν τὰς γραίας τῆς Δύσεως κοινωνίας, νὰ θεωρῶμεν τὰ χειρόκτια ὡς ἀπαραίτητον τοῦ ἱματισμοῦ ἡμῶν συμπλήρωμα, νὰ προτιμῶμεν τὰ ὑδνοφόρα τῶν γάλλων μαγείρων παρασκευάσματα τοῦ ἐξ ἀραβοσίτου πλακοῦντος τῶν πάππων ἡμῶν, νὰ ἀντιγράφωμεν τὰς παρισινὰς ἐφημερίδας τοῦ συρμοῦ, καὶ νὰ ἀναγινώσκωμεν εὐαρεστότερον τὴν Madame Bovary ἢ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα καὶ τὴν πληκτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ εἰς τοσοῦτον ἐκπολιτισθέντες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν εἶνε εὐτυχῶς ὀλίγοι, πολὺ δὲ ὀλιγώτεροι, εἰμὶ βέβαιος, οἱ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποταχθέντες ὅλως εἰς πᾶσαν οἱανδήποτε τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐπίδρασιν, οἱ ἐντελῶς τὸν ζυγὸν ἀποσείσαντες τοῦ παλαιοῦ Ἕλληνος καὶ εἰς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀναβαπτισθέντες. Ἀλλ' ὅπως δήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἡ ἑλληνικὴ ὅμως, ἡ ἐκτὸς τῶν πεπολιτισμένων Ἀθηνῶν, ἡ πανταχοῦ τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος διεσπαρμένη, ἡ σπαίρουσα ἐξ ἀναμνήσεων καὶ πόθων πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀκοίμητον διατηροῦσα τὸ πῦρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ, ἡ μὴ τρώγουσα πλακοῦντας, μήτε ἐνδυομένη **poil de chèvre** καὶ **oxford**, μήτε φοροῦσα **talons à la Louis XV**, μήτε Φάληρον ἔχουσα μήτε Ἀπόλλωνα, ἡ κοινωνία αὕτη εἶνε ἀλλοία εὐτυχῶς καὶ διά-

φορος. Ἡ κοινωνία αὕτη δὲν ἔγεινεν ἔτι ἔκφυλος, καὶ διατηρεῖ δίκην σεμνῆς Ἑστιάδος τὴν ἱερὰν ἐκείνην φλόγα, ἥτις ἐθέρμανεν ἐπὶ τετρακοσίους δουλείας χειμῶνας τὸν Ἕλληνα, ἥτις ἐξεῤῥάγη τέλος εἰς φοβερὰν πυρκαϊὰν πρὸ πεντήκοντα μόλις ἐτῶν, καὶ ἥτις — τίς οἶδε, ἀλλὰ καὶ τίς τολμᾷ νὰ διστάσῃ; — δὲν θὰ σβεσθῇ τόσον εὐκόλως ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν ᾀσμάτων τῆς **Fille de Madame Angot**, οὔτε ὑπὸ τῶν χρηματιστηρίων τὸν χρηματοφθόρον κλύδωνα.

Ἡ κοινωνία αὕτη, πρὸς ἣν μειδιῶσιν ἴσως οἱ ὀψίφημοι καὶ νεόπλουτοι τῆς πεπολιτισμένης Ἑλλάδος ἡμίθεοι καὶ οἱ ἀπόκορον ἔχοντες τὸν οὐρανίσκον ἐκ τῶν χαρυκευμάτων τοῦ ἑσπερίου πολιτισμοῦ, εἶνε ἡ ἱερὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παρακαταθήκης θεματοφύλαξ, ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀδιάφθορος ἑλληνικὴ γενεά, ἡ ἄφθονον καὶ πλούσιον τηροῦσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὸ ταμεῖον τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως. Διέλθετε τὰ παρθένα δάση τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνάβητε εἰς τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέλθετε εἰς τὰ θεσσαλικὰ πεδία, ἐρωτήσατε τὰς κρημνωρείας τοῦ Ταϋγέτου, καὶ πανταχοῦ θέλετε ἀκούσει σφύζουσαν τὴν γνησίαν τοῦ Ἕλληνος καρδίαν, πανταχοῦ θέλετε ἰδεῖ σπινθηρίζοντα τὸν ὀφθαλμόν του πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος. Δύναταί τις νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, διότι δὲν ἐνόμισεν ἴσως τοῦ κόπου ἄξιον νὰ τὰ μάθῃ, οὔτε τὰ εὗρε ζητήσας ἐν βιβλιοθήκαις· δὲν δύναται ὅμως οὔτε δικαιοῦται νὰ τὰ ἀρνῆται, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν τὰ ἔμαθε. Οὔτε πρέπει τις νὰ καταδικάσῃ εἰς ποιητικὸν θάνατον ὁλοκλήρου ἔθνους κοινωνίαν, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ ἀναπνεύσῃ ποιητικὴν ἀτμοσφαῖραν μεταξὺ τῆς Πλατείας τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ Σολωνείου.

Δὲν ἀληθεύει λοιπόν, κύριοι, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα· πρέπει τις μόνον νὰ ἠξεύρῃ ποῦ νὰ τὴν εὕρῃ, καὶ εὑρὼν αὐτὴν νὰ δύναται νὰ τὴν αἰσθανθῇ. Ἔστω δὲ εἰς πραγματικωτέραν καὶ αἰσθητοτέραν οὕτως εἰπεῖν ἀπόδειξιν τῶν λόγων μου ἡ πολλάκις καὶ πολλαχῶς ἐκδηλωθεῖσα ἐπίδρασις αὐτῆς, οὐχὶ εἰς παραγωγήν, — καθότι ὡς προαπέδειξα οὐδεμία ἀτ-

μοσφαῖρα γεννᾷ ποιητὰς — ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὁσάκις τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πνεῦμα ἐπέπνευσεν εἰς ἀληθῶς ποιητικὰς ψυχάς, ὁσάκις ὁ πνευματικὸς ἐκεῖνος τοῦ ἔθνους πλοῦτος ἐταμιεύθη εἰς καρδίας γνησίως ἑλληνικὰς καὶ ἀδιαφθόρους ἔτι ὑπὸ τῶν μαγγανευμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, παρήγαγε ποιήματα ἐθνικώτατον ἔχοντα τὸν τύπον, ἀληθῶς ἑλληνικά, τιμῶντα καὶ τὴν νεαρὰν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ τοὺς γράψαντας αὐτὰ ποιητάς. Τοιαῦτα τὰ πρῶτα ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λυρικῶν τοῦ Ῥαγκαβῆ· τοιαῦτα τὰ κάλλιστα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Βαλαωρίτου καὶ τοῦ Τερτσέτου, τοιαῦτα τὰ πλεῖστα τοῦ Ζαλοκώστα, εἰς ὃν καὶ ἄγει τέλος ἡμᾶς ὁ λόγος.

Ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας παρέχει ἡμῖν φαινόμενον σπανιώτατον συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων, καὶ ὅπερ εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι ἂν συχνότερον ἐπανελαμβάνετο ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Οὔτε παῖς μόλις ἤρξατο γράφων, ὡς τὰ τερατοφανῆ παιδία, τὰ στερεότυπα Wunderkinder, ἐξ ὧν κατὰ παραδεδομένην πλέον ἀνάγκην παράγουσι σήμερον τοὺς μεγάλους ἄνδρας οἱ βιογράφοι των, οὔτε νεανίας ἄωρος ἤρξατο δημοσιεύων τοὺς στίχους του. Ἀναφέρονται μὲν ἀληθῶς τὰ πρῶτά του ποιητικὰ ἔργα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου στρατιωτικοῦ του βίου, ὅτε καταλιπὼν τῆς Ἰταλίας τὰ παιδευτήρια ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα, καὶ ἔζωσε τὸ ξίφος τοῦ μαχητοῦ περὶ τὴν νεαράν του ὀσφύν. Ἀλλ' ἐκ τῶν στιχουργημάτων ἐκείνων οὐδὲν εὐτυχῶς ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητής, ὅτε ὥριμος ἤδη ἀνήρ, πλέον ἢ τεσσαρακοντούτης, παρῆλθε σπουδαίως εἰς τῆς δημοσιότητος τὴν σκηνήν, καὶ ἤρχισεν ἑλκύων τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τότε κοινοῦ. Εἶνε ὅμως βέβαιον ὁπωσδήποτε, ὅτι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας ἐγεννήθη ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὀσμῆς τῆς πυρίτιδος, καὶ

ὅτι τὸ πρῶτον τῆς Μούσης φίλημα ἐδέξατο ὁ Γεώργιος, ὅτε νεαρὸς πολεμιστὴς

Μικρὸς τὸ ξίφος ἔζωσεν,

ὡς λέγει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, ἀφελῶς ἀπεικονιζόμενος διὰ τοῦ μαχητοῦ Δήμου ἐν τῷ Μεσολογγίῳ του. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ πρῶτοι ποιητικοὶ παλμοὶ τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ ἐγεννήθησαν ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυμαγδοῦ τῆς μάχης, ὅτι ἡ πρωϊμωτάτη ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ταλάντου ταὐτίζεται οὕτως εἰπεῖν καὶ συμπίπτει μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἂν ἀλλαχόθεν, ἐκ τῶν περισωζομένων βιογραφικῶν περὶ τοῦ ποιητοῦ εἰδήσεων, δὲν ἐμαρτυρεῖτο, θὰ ἐξήγετο ἀπταίστως καὶ ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κυριωτάτης φάσεως τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον δὲ πιθανώτατα γέννημα τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸ πρῶτον ποιητικὸν προϊὸν τοῦ μεταξὺ ποιητοῦ καὶ στρατιώτου συνδέσμου εἶνε Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου, γραφεῖσα, καθ' ὅσον δύναταί τις ἀκριβέστερον νὰ εἰκάσῃ, διαρκοῦντος ἔτι τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, δημοσιευθεῖσα δὲ μόνον μετὰ θάνατον τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν Ἁπάντων του. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἠρχισμένον μόνον ἀλλ' οὐδέποτε, φαίνεται, περατωθέν, ἐπιγράφεται μέν, ὡς προεῖπον, Μάχη τοῦ Σοβολάκου, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σύντομος περιγραφὴ ὁμηρικῆς τινος μονομαχίας μεταξὺ τοῦ Κεχαγιᾶ, τούρκου Πασᾶ καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, καθ' ἣν οὗτος φονεύει ἐκεῖνον. Καὶ δὲν δύναται μὲν βεβαίως Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου, οὐδ' ἐκ μακρᾶς κἂν ἀποστάσεως, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ μεταγενέστερα καὶ ὡριμώτερα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ἐλέγχει ὅμως ἤδη ἐν μικρῷ τὴν μέλλουσαν τάσιν τοῦ ποιητικοῦ του πνεύματος, καὶ τὴν δεξιότητα ἰδίως ἐκείνην περὶ τὰς περιγραφὰς ζωηρῶν μάλιστα καὶ πλήρων κινήσεως σκηνῶν, ἥτις καθ' ὅλην τὴν ποιητικὴν τοῦ Ζαλοκώστα παραγωγὴν ὑπῆρξε τὸ κύριον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Τοῦτο δὲ καταδεικνύει ἡ ἀρχὴ εὐθὺς τοῦ ποιήματος·

Μὲ χιλιάδας Ἀλβανῶν καὶ τάγματα ἱππέων
Τριίππουρος πασᾶς κινεῖ ἀπὸ Βραχῶρι, πνέων
Ἄγρια μίση.
Μὲ μέγα τάχος προχωρεῖ, ἀλλ' ἔξαφνα οἱ βράχοι
Τοῦ Σοβολάκου τὸν κρατοῦν, καὶ σταματᾷ· ἡ μάχη
Πρέπει ν' ἀρχίσῃ.

Ἓν τῶν πρώτων ἐπίσης ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ δημοσιεύσας ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἐν ἐπιφυλλίδι ναυπλιακῆς ἐφημερίδος, ἐλησμόνησε κατόπιν ἐντελῶς, καὶ τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦμεν διατί συμπεριελήφθη ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τῶν Ἀπάντων του, εἶνε μακρός τις καὶ ἱκανῶς ἄχρους ὕμνος εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ἔργον πολὺ τῆς Μάχης τοῦ Σοβολάκου ὑποδεέστερον, καὶ τὸ παιδικώτερον ἀναντιῤῥήτως προϊὸν τῆς γραφίδος τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης ἄρχεται ἰδίως διαμορφουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἡ ποιητικὴ εὐφυΐα τοῦ Ζαλοκώστα. Διπλοῦν δὲ βαθμηδὸν προσκτᾶται τὸν χαρακτῆρα ἡ ποίησις αὐτοῦ, ἔνθεν μὲν μετὰ περιπαθοῦς στοργῆς καὶ ἐκφανοῦς προτιμήσεως διατρίβουσα εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὰ ἡρωϊκὰ αὐτοῦ ἐπεισόδια, καίτοι ὁ ἄλλοτε νεαρὸς μαχητὴς εἶχεν ἤδη ἀναρτήσει ἀργὸν εἰς τὸν τοῖχον τὸ ξίφος, καὶ ἠσχολεῖτο εἰς ἀριθμοὺς καὶ καταστάσεις καὶ στελέχη καὶ λογιστικὰ βιβλία, ἔνθεν δὲ μύχιον ἐκπέμπουσα θρῆνον ὑπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα τραύματα τῶν οἰκογενειακῶν του δυστυχημάτων.

Ὀλίγοι βεβαίως τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἑπτὰ αὐτοῦ τέκνα, νεαρὰς ἔτι καὶ μόλις ἀνθούσας κάλυκας, ἔθαψε τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο ὁ περιπαθὴς τῆς Χαροκαμμένης ποιητής. Μυστηριώδης ὀλέθρου μοῖρα ἤθελεν εἴπει τις ὅτι ἐσφράγιζεν ἅμα γεννώμενα τὰ τέκνα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οἱονεὶ προμνηστευομένη αὐτὰ εἰς τὸν θάνατον, ἐρχομένη δὲ κατόπιν, ὅτε μόλις ἤρχιζεν ἡ διάνοια φωτίζουσα τὸ βλέμμα των καὶ ὁ λόγος ἐμψυχῶν τὰ ῥόδινά των

χείλη, ἀπεκόμιζε τὰ ἐκλελεγμένα θύματα εἰς τῶν νεκρῶν τὸ κράτος. Ὁ βαρὺς οὗτος ὄλεθρος συνέτριψε τοῦ Ζαλοκώστα τὴν καρδίαν, ἐθόλωσεν αὐτοῦ ἐκ δακρύων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ μεγίστην ἤσκησεν ἐπὶ τῆς ποιήσεώς του ἐπίδρασιν. Ἄχαρι βεβαίως εἶνε εἰς τὸν κριτικὸν νὰ ἀναγράφῃ ὡς Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχίαν, νὰ χειροκροτῇ τὴν κραυγὴν τοῦ ἄλγους καὶ νὰ συλλέγῃ ἀδάμαντας ποιητικοὺς ἐκ δακρύων πυρίνων. Ἀλλ' οὕτω δυστυχῶς ἐτάχθησαν τὰ τοῦ βίου ἡμῶν· τοιαύτην δὲ ἰδίως ἐπέκλωσεν ὁ θεὸς τὴν δόξαν εἰς τοὺς ποιητάς, καὶ οὕτω πικρὸν ὥρισεν εἰς αὐτοὺς τῆς ὑστεροφημίας τὸ τίμημα.

. . . *Les pleurs sont pour nous la céleste rosée*

ἔλεγεν ὁ Λαμαρτῖνος·

Sous un ciel toujours pur le cœur ne mûrit pas.
Dans la coupe écrasé le jus du pampre coule,
et le baume flétri sous le pied qui le foule
répand ses parfums sur vos pas.

Οὕτω καὶ τὰ περιπαθέστερα τῶν λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, τὰ ἀληθέστερον ἔχοντα τὸ αἴσθημα καὶ ὑποκειμενικώτατα τῶν προϊόντων τῆς λύρας του, εἰσὶν αἱ πλήρεις ὀδύνης ἐλεγεῖαι, ὅπου εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἀποτυποῦται ἡ ἀπαρήγορος μεγαγχολία καὶ τὸ βαθὺ τοῦ ποιητοῦ πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν φιλτάτων του. Τοιαῦτα ἰδίως Ὁ βορειᾶς ποῦ τὰ ἀρνάκια παγόνει, Ἡ χαροκαμμένη, Εἰς τὴν ἀποδημοῦσαν ψυχήν του, Εἰς τὸ φεγγάρι, Ἡ μητρικὴ στοργή, Τὸ δένδρον, Τὸ συναπάντημα, καὶ αὐτὸς Ὁ ποιητής, ὅν, κατὰ περισωθεῖσαν παράδοσιν, ἐσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ παραστήσῃ ὁ Ζαλοκώστας ὡς πατέρα θρηνοῦντα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τέκνων του, μετέγνω δὲ κατόπιν, δυσωπηθείς, ὡς ἔλεγέ ποτε,

τὸ κατὰ τῶν μυρολογίων του μεμψιμοιροῦν κοινόν, καὶ μετήλλαξεν εἰς ἐραστὴν ὀδυνώμενον ἐπὶ τῷ θανάτω τῆς φίλης του. Ἐν γένει δὲ ἡ ἔκφρασις ἀλγεινῶν συναισθημάτων παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ, ἡ κραυγὴ τῆς ὀδύνης καὶ ὁ ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἔστω αὕτη καὶ ξένη, θρῆνος ἐλέγχουσι πανταχοῦ σχεδὸν τὴν αἱμάσσουσαν πατρικὴν καρδίαν, ἔχει δὲ οὕτω ἡ τῆς λύπης αὐτοῦ φωνὴ ἀτομικήν τινα καὶ ἰδιάζουσαν, ἀλλὰ περιπαθῆ ὅμως πάντοτε καὶ σπαρακτικὴν κλαγγήν, τὴν κλαγγὴν ἐκείνην, ἣν εἶχον βεβαίως τὰ μυρολόγια τῶν περὶ τὴν Βρισηΐδα θρηνουσῶν τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου γυναικῶν, αἵτινες

στενάχοντο . . .
πρόφασιν μὲν Πάτροκλον, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

κατὰ τὸν μέγαν ψυχολόγον τῆς Ἰλιάδος ποιητήν.

Ἐκ τῶν τοιαύτης φύσεως ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα τὸ κάλλιστον ἀναντιῤῥήτως εἶνε τὸ Συνάπαντημα, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς Μνημοσύνης. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ δὲν ἠξεύρει τις ἀληθῶς τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ· τὴν ποιητικωτάτην ἐνσάρκωσιν τῶν ἐθνικῶν τῆς Ἑλλάδος παραδόσεων, τὴν ἀλήθειαν καὶ βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος, τὸ ἁπλοῦν συνάμα καὶ ὅμως σπαραξικάρδιον τῆς ὑποθέσεως, τὴν ἐγκράτειαν, τὸ εὔχρουν καὶ τὸ ἔντονον τῆς φράσεως, ἢ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης τῆς δημοτικῆς, ἧς παραμένει ἔτι ἀνέφικτον πρότυπον καὶ ὑπογραμμὸς ὁ Ζαλοκώστας.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ σᾶς ἀναγνώσω τὸ ποίημα τοῦτο, οὗτινος ὀλίγα ἔχει πάρισα ἡ νέα ἑλληνικὴ φιλολογία.

Ἀπρίλης εἶνε· γύρου μας πετοῦν τὰ χελιδόνια
Καὶ δένδρα, κάμποι καὶ βουνά, ὅλα μοσχοβολᾶνε.
Γλυκὰ λαλοῦν τ' ἀηδόνια
Καὶ ζευγαρόνει ἡ πέρδικα καὶ οἱ κοῦκοι κελαϊδᾶνε.

Ἡ γῆ γελάει, καὶ ὁ οὐρανὸς μαργαριτάρια χύνει
Εἰς τὰ τριαντάφυλλά της,
Καὶ κἄπου κἄπου φαίνονται καὶ μαραμμένοι κρίνοι
Ἀγρίμι κἂν τοὺς πάτησε κἂν ἄπονος διαβάτης.

Σὰν κρίνο ποῦ μαράθηκε καὶ γέρνει πρὸς τὸ χῶμα,
Ὦ, κύτταξε ἕνα λείψανο, μιὰ νηὰ καμαρωμένη!
Θαῤῥεῖς ποῦ κρένει ἀκόμα,
Ἀλλὰ τὰ λόγια δὲν τ᾿ ἀκοῦς· μ᾿ ἀγγέλους συντυχαίνει.

Κοιμᾶται ἡ νηὰ σὰν τὰ νερὰ τῆς λίμνης, ὁποῦ ἀνέμοι
Καὶ ζάλαις δὲν κυλᾶνε,
Καὶ ὅμως 'ς τὰ χείλη ἕνα πικρὸ χαμόγελό της τρέμει,
Ὡσὰν νὰ λέῃ: «Βαρέθηκα κόσμε σκληρὲ καὶ πλάνε.»

Πόσους ἡ ἀγάπη δύστυχους καὶ νηοὺς καὶ νηαὶς θὰ φάῃ!
Δὲν μπόρεσε εἰς τὴν ἀπονιὰ τοῦ Νάσιου νὰ φτουρίσῃ·
Βαρέθηκε, καὶ πάει
Ἐκεῖ ποῦ κάθε πλάσμα γῆς ἡ γῆ θὲ νὰ ῥουφήσῃ.

Γερόντισσα γονατιστὴ μὲ δάκρυα φλογισμένα
Τὴν πεθαμένη βρέχει.
Μυριολογάει ἡ κακότυχη, πικρά, φαρμακωμένα,
Καὶ κλαίγει καὶ σκοτόνεται. Ἄλλο παιδὶ δὲν ἔχει.

«Ξύπνα, Νεράϊδα τοῦ χωριοῦ, ξύπνα λαμπρό μου ἀστέρι,
Νὰ ἰδῇς τὴ γῆ πῶς χαίρεται, τοὺς κήπους πῶς ἀνθίζουν.
Μὲ τὸ χρυσό σου χέρι
Σήκου νὰ κόψῃς τοὺς ἀνθοὺς ὁποῦ μοσχομυρίζουν.

Ὢ συμφορά μου! τοὺς ἀνθοὺς τοὺς κόφτουν ἄλλα χέρια,
Τοὺς βλέπουν ἄλλα μάτια!
Ἐσὺ μὲ ἀγγέλους τ᾿ οὐρανοῦ τώρα πετᾷς 'ς τὰ ἀστέρια,
Καὶ ἐμὲ ἡ καρδιά μου καίγεται καὶ γίνεται κομμάτια.

Ξανθή μου! Ἀκοῦς τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ σήμαντρο πῶς κλαίει;
Γιὰ σένα κλαίει τὸ σήμαντρο, γιὰ σὲ ἡ λαμπάδα λυόνει
Καὶ τὸ λιβάνι καίει.
Κι' ὁ ψεύτης τῆς ἀγάπης σου, ὁ Νάσιος, ξεφαντόνει!

Κακὸ στοιχειὸ ἡ ψυχοῦλά της 'ς τοὺς ὕπνους σου νὰ γένη,
Φονιᾶ τῆς θυγατρός μου!
Κακὸ στοιχειὸ νὰ κυνηγάη τὸ νοῦ σου ἡ πεθαμένη,
Κ' ὕπνο τὴ νύκτα νὰ μὴ βρῆς, 'ς τὴν ἄκρη ἂν πᾶς τοῦ κόσμου.»

— Τὸ σήκωσαν τὸ λείψανο τέσσεροι νηοὶ 'ς τὸν ὦμο·
Καὶ ἐκεῖ ποῦ τὸ διαβαίνανε γιομᾶτο ἀπὸ λουλούδια,
Ἀπάντησαν 'ς τὸ δρόμο
Τραγουδιστάδες καὶ βιολιά. Σωπάσαν τὰ τραγούδια!

Μεγάλο θαῦμα ὁ θάνατος μὲ τὴν ζωὴ νὰ σμίγη!
Ὁ θάνατος νικάει . . .
Τὴ διώχνει ἡ λύπη τὴ χαρά, τόσο ἡ χαρὰ εἶνε λίγη.
Γι' αὐτὸ σωπαίνουν τὰ βιολιά, ὅταν νεκρὸς περνάη.

Ὁ Νάσιος ποὖχε τἄργανα, τὸ λείψανο γνωρίζει,
Καί, κίτρινος σὰν τὸ κερί, μὲ χέρια σηκωμένα,
«Ξανθή μου! ξεφωνίζει,
Ξανθή μου, ἂν πᾶς 'ς τὴν ἐκκλησιά, καρτέρα με κ' ἐμένα.»

Καὶ ῥίχνει 'ς τὸ ζωνάρι του σὰν ἀστραπὴ τὸ χέρι,
Καὶ ἀπάνου τὸ σηκόνει.
Ὅλο εἰς τὰ στήθια ἐχώθηκε τὸ κοφτερὸ μαχαῖρι . . .
Ἀποθαμένος τὴν νεκρή, ὁ νηὸς τὴν νηὰ ἀνταμόνει.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ ποιητικὸν τοῦτο κειμήλιον, οὗτινος ἀπεσιώπησα τὴν τελευταίαν στροφήν, διότι, εἰλικρινῶς ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, ἐπεθύμουν νὰ μὴν εἶχε γραφῆ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τοσοῦτον πεζὴν δυσαρμονίαν πρὸς τὴν ποιητικωτάτην τοῦ ὅλου περιπάθειαν ἀποτελεῖ ὁ τελευταῖος αὐτῆς στίχος·

Σκεφθῆτε νηρὶ τοὺς στίχους μου, μόνον γιὰ σᾶς τοὺς γράφω·

τοσοῦτον ἡ ἐσκεμμένη αὕτη ὑποθήκη μεταβάλλει τὴν ἐκ πόνου σπαίρουσαν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ εἰς ψυχρὸν διδάσκαλον ἠθικῶν παραγγελμάτων.

Πολὺ τοῦ Συναπαντήματος γνωστότερος καὶ πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ ἀνὰ τὰ χείλη φερόμενος εἶνε ὁ Ποιητής· τὸ κατ᾽ ἐμὲ προτιμῶ τούτου ἐκεῖνο, καὶ ὑπὸ ἔποψιν μάλιστα ἐθνικὴν οὐδὲ παραβάλλω κἂν πρὸς ἄλληλα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα. Ἔχει ἀληθῶς καὶ ὁ Ποιητὴς πολλὴν τὴν περιπάθειαν, καὶ λόγῳ μορφῆς καὶ γλώσσης κατ᾽ οὐδὲν ὑπολείπεται τοῦ Συναπαντήματος· ἐλαττοῦται ὅμως ἐκείνου κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ βάθος τοῦ αἰσθήματος, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ γνησίως ἑλληνικὸν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ποιητής, ὅστις

σιμὰ στὴ βρύσι .... κυττάζει
τῆς γῆς τὴν ὄψι τὴν θολή,
καὶ μὲ τὴν ἐρημιὰ μιλεῖ
καὶ συχνοαναστενάζει,

καὶ ἀποτείνει πρὸς τὴν νύκτα περιπαθῆ ἀφήγησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ θανάτου τῆς ἐρωμένης του, καὶ λέγει, ὅτι

Φάντασμα κ᾽ ἴσκιο κυνηγᾷ
σὲ δάση ἐρημωμένα

δὲν εἶνε ἕλλην ποιητής, δηλαδὴ ποιητὴς δημοτικός· λέγω δὲ δημοτικός, καθότι ἡ ἐρωμένη του ἐλέγετο κατὰ τὸν ποιητὴν Χρύσω καὶ

βασίλισσα ἦτον ᾽ς τὸν χορό,
᾽ς τὴν ἐκκλησιὰ ἦτον πρώτη·

εἶνε μᾶλλον ποιητὴς ξένος, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πρόσωπον ὀθνεῖον, κάτοικον ἴσως κλιμάτων βορείων καὶ ὁμιχλωδῶν, ἥρως

τοῦ Ossian, ἂν θέλετε, ἀλλ᾽ οὐχὶ ὅμως ἕλλην, ζῶν ἐν χώρᾳ, ὅπου

ὁ αὐγερινὸς φωτοβολεῖ.

Τοιαύτη, κύριοι, ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων ἀπεικονισθεῖσα ἡ μία τῶν ποιητικῶν φάσεων τοῦ Ζαλοκώστα, ἡ ἐλεγειακὴ οὕτως εἰπεῖν καὶ καθαρῶς ὑποκειμενική. Καὶ αὕτη μὲν ἐκπροσωπεῖ πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον τὸν ποιητὴν ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπον ἐν πικραῖς δοκιμασθέντα συμφοραῖς, ὑπὸ διαρκοῦς τρυχόμενον ὀδύνης, καὶ στενάζοντα ὑπὸ πάντα αὐτοῦ στίχον. Ἡ ἄλλη δὲ τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας φάσις, ἐκείνη περὶ ἧς ἀρχήτερον ἔλεγον, παριστᾷ ἡμῖν τὸν ποιητὴν ψάλτην κατ᾽ ἐξοχὴν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἐμπεφορημένον τὰς μεγάλας αὐτοῦ καὶ ζωηρὰς ἀναμνήσεις, καὶ σκιρτῶντα ἐκ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οὐχὶ βεβαίως πρὸς τὴν κρεμαμένην παρὰ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ ἀργὴν σπάθην καταλυματίου, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ σκωριῶσαν σπάθην, ἣν ἐφόρει ὁ νεαρὸς τοῦ Μεσολογγίου πρόμαχος, καὶ ἣν ἀνηρτημένην που ἴσως τοῦ τοίχου προσέβλεπε βεβαίως ἔνδακρυς ὁ ποιητής, ὅτε ἀνέκραζεν ἐκ μυχίου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν Μοῦσάν του·

Ὦ! τότε τὸ πρῶτόν μου ὅπλον ζητῶ,
Ὦ! τότε τ᾽ ἀρχαῖά μου πέδιλα φέρων,
Ἐκεῖ ὅπου ῥέει γοργὸς ὁ Ἀχέρων
μαζή σου πετῶ.

Μετὰ τῆς Μούσης ἀληθῶς, ποιητὴς συνάμα καὶ μαχητής, ἤθελε πετάξει εἰς τὴν δούλην του πατρίδα ὁ Γεώργιος, διότι ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος σύνδεσμος τοῦ ψάλτου καὶ στρατιώτου παρέμενεν ἄλυτος πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ του, διότι μέχρις ἐσχάτης αὐτοῦ πνοῆς ὠνειροπόλει προαγωγὴν στρατιωτικήν, ὡς ὠνειροπόλει δάφνας ποιητικάς, διότι οὐδὲν ποτὲ ἄλλο ἐπίκρανε τοσοῦτον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ καὶ ποιητικὴν συνάμα φιλοτιμίαν, ὅσον ἡ

μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ βράβευσιν γενομένη αὐτῷ παρατήρησις παρὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἀσχόλησις βλάπτει την στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὴν βλάπτει ἴσως — τίς οἶδε, καὶ εἶχε πιθανῶς δίκαιον ὡς πρὸς τοῦτο ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν — ὅπως κατήντησε σήμερον παρ' ἡμῖν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία· δὲν τὴν ἔβλαπτεν ὅμως, ὅπως ὠνειρεύετο τὴν κλῆσιν τοῦ ἕλληνος στρατιώτου ὁ Ζαλοκώστας, οὐδ' ὅπως ᾐσθάνετο αὐτὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἕλληνος ποιητοῦ.

Ἐκ τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου συνδέσμου προῆλθον τὰ κάλλιστα τῶν διηγηματικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ἅτινα πάντα σχεδὸν εἰσὶν ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς, τὸ Μεσολόγγιον, ἡ Τελευταία Νύξ, τὸ Στόμιον τῆς Πρεβέζης, ἡ Κληρονομία, ὁ Μπότσαρης, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ Ἁρματωλοὶ καὶ Κλέπται εἶνε προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ τούτου συνδέσμου. Πάντα ταῦτα τὰ ἐπικολυρικὰ ποιήματα ζωογονεῖ ἡ αὐτὴ θερμὴ φιλοπατρία, ὁ αὐτὸς καὶ ἀδιάπτωτος ἐνθουσιασμὸς πρός τε τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πάλης, ἥτις ἐδημιούργησε τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὅμοιον πανταχοῦ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον ἐθνικὸν αἴσθημα. Οὕτω δὲ ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν μὲν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τὴν αὐτὴν ἔχουσι πάντα ἀξίαν, καὶ οὐδὲν δύναταί τις νὰ τάξῃ τοῦ ἄλλου ὑπέρτερον· ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ὅμως αὐτῶν τελείωσιν, ὡς πρὸς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ἀπέριττον τῆς διαλεκτικῆς, τὴν σαφήνειαν τῆς ἑρμηνείας, τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, μεγάλη πολλάκις ὑπάρχει ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορά, καταδεικνύουσα μάλιστα σαφῶς καὶ ἀναφισβητήτως τὴν καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν, ἥτις διεμόρφου βαθμηδὸν τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν τοῦ Ζαλοκώστα, ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων καὶ πρώτων αὐτοῦ ἔργων, ἤτοι τοῦ Χανίου τῆς Γραβιᾶς, τοῦ Μπότσαρη, τῶν Σκιῶν τοῦ Φαλήρου, μέχρι τῶν τελειοτάτων καὶ ἀψόγων σχεδὸν εἰπεῖν, ἤτοι τοῦ Στομίου τῆς Πρεβέζης, τῶν Ἁρματωλῶν καὶ Κλεπτῶν καὶ τοῦ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν

γεγραμμένου άριστουργήματος τοῦ ποιητοῦ Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω.

Ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ἐν Ἰταλίᾳ νεανίας παιδευθεὶς καὶ πρωΐμως τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φαντασίαν ἀρδεύσας διὰ τῶν ναμάτων τοῦ ἰταλικοῦ Παρνασσοῦ, εἶχεν ὑποστῆ φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος κρατούσης ἐν Ἰταλίᾳ ποιήσεως, τῆς ποιήσεως τοῦ Alfieri, τοῦ Monti, τοῦ Foscolo, καὶ τῶν νεωτέρων Manzoni καὶ Leopardi. Καταπλαγεὶς δὲ βεβαίως καὶ θαυμάσας τὸ εἰς κόμπον πολλάκις καὶ στομφολογίαν ἀποβαῖνον εὔχρουν καὶ ἐπανθὲς τοῦ λόγου τῶν ἰταλῶν ποιητῶν, τὸν πλοῦτον παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιθέτων καὶ τὸ ἀφοριστικὸν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἔντονον τῆς φράσεως, σπανίως που καταβαινούσης ὑπὸ τὴν ὑπάτην τῆς διαπασῶν, ἄκων καὶ ἀνεπιγνώστως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποιητικῆς ἐκείνης φρασιολογίας, καὶ ἄφθονα κατελέγχει τὰ ἴχνη τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν. Εἰς πρόχειρον τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου τούτου ἀπόδειξιν ἀντιγράφω τρεῖς κατὰ τύχην στροφὰς ἐκ τοῦ Χανίου τῆς Γραβιᾶς·

Περιίπταται ἐκεῖ πολυαίμων
Ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
Μὲ τὸ βλέμμα δριμύ, φοβερὸς
Τοῦ ὀλέθρου ὁ δαίμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
Καὶ ἀκόρεστον βλέμμα κολλᾷ
Ὅπου αἵματα ῥέουν πολλά,
Ὅπου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκύφθογγον μέλος
Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
Καὶ τὰ μέλαινα χείλη του σπᾷ
Καταχθόνιος γέλως.

Βαθμηδὸν ὅμως ἡ διαλεκτικὴ αὕτη ὑπερτροφία ἐξαλείφεται ἐν τοῖς νεωτέροις ποιήμασι τοῦ Ζαλοκώστα· ἡ φράσις αὐτοῦ γίνεται ἐγκρατὴς καὶ μεμετρημένη, χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀποβάλῃ τὸ εὔχρουν αὐτῆς καὶ τὸ ζωηρόν, τὸ ἀπέριττον δὲ καὶ σαφὲς συνάμα τῶν νοημάτων καὶ τὸ παντελῶς σχεδὸν ἄψογον τῆς γλώσσης κατελέγχουσι τὴν περὶ τοὺς ἀρχαίους κλασικοὺς ἐνδελεχῆ διατριβὴν τοῦ ποιητοῦ. Οὕτω μένει μὲν πάντοτε ὁ Ζαλοκώστας ὁ παλαιὸς ποιητής, γίνεται ὅμως νέος καλλιτέχνης, διότι ἤλλαξε διδάσκαλον.

Τῆς νέας ταύτης περιόδου ἐν τῇ ποιητικῇ παραγωγῇ τοῦ Ζαλοκώστα δύο εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ κράτιστα προϊόντα· Τὸ Στόμιον τῆς Πρεβέζης καὶ Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω.

Τὸ Στόμιον τῆς Πρεβέζης ὑπόθεσιν ἔχει συγκεφαλαιουμένην εἰς ὀλίγας μόνον λέξεις· τὴν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον εἴσοδον τεσσάρων ἑλληνικῶν πλοιαρίων. Περὶ τὸ ἁπλοῦν ὅμως τοῦτο καὶ ἡρωϊκὸν ἐπεισόδιον κατώρθωσεν ὁ ποιητὴς νὰ πλάσῃ ὁλόκληρον πλῆρες ζωῆς καὶ κινήσεως ποίημα, καὶ νὰ ὑφάνῃ τὸν ὡραῖον αὐτοῦ ἱστὸν οὐ μόνον διὰ πολεμικοῦ μένους καὶ ὀσμῆς πυρίτιδος καὶ βροντῆς τηλεβόλων, ἀλλὰ καὶ δι' αἰσθήματος πολλαχοῦ περιπαθοῦς καὶ διὰ πάθους βαθέος καὶ ἀνυποκρίτου. Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, εἰς μικρὸν ὑπόδειγμα τῆς ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως καλλιτεχνικῆς τελειώσεως τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἀναγνώσω τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ Στομίου, ἐν ᾧ θρηνεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ φονευθέντος Σελίμη ἡ ἔκφρων ἐκ τῆς λύπης σύζυγός του.

Νὺξ εἶνε· φρυάσσουν τὰ βάρβαρα γένη
Καὶ κρύφιος τρόμος τὴν πόλιν κρατεῖ.
Ναί, τρόμος καὶ φρίκη, ἀλλὰ διὰ τί
Ὀξὺς τὸν αἰθέρα κλαυθμὸς διαβαίνει;

Ἡ πόλις ταράσσεται· ὄχλος πολὺς
Ὁλόγυρα ζώνει τὸ μέγαρον, ὅπου

Κατοικεῖ ἐνίοτε, μάστιξ τοῦ τόπου,
Ὁ Νέρων Ἀλῆς.

Ἐντὸς γυναικῶνος, εἰς πλούσιον δῶμα
Ἀκούεται θρῆνος δριμύς, ἀλγεινός.
Ἀνὴρ χρυσοχαίτης, ἀγᾶς ἀλβανὸς
Ἐκεῖ ἐξαπλοῦται παράμορφον πτῶμα.

Χανούμισσα χάρις, ὡραία γυνή,
Ἐμπρὸς τοῦ νεκροῦ γονατίζουσα κλαίει.
Ἀκοίμητος πόνος τὰ σπλάγχνα της καίει,
Τὸν νοῦν της κλονεῖ.

Δειλαία! φρενήρης κτυπᾷ τοὺς κροτάφους,
Φρενήρης ὑψόνει τὰς χεῖρας αὐτῆς,
Καὶ βόστρυχοι κόμης ἀτάκτου, λυτῆς
Κυμαίνουν καὶ χύνονται μέχρις ἐδάφους

Ὦ δύστηνος χήρα! Πικρὰ στοναχὴ
Τῆς πνίγει τοὺς θρήνους· τὸ στῆθός της σπαίρει,
Κ' ἑτοίμη νὰ φύγῃ, τὸ στῆθός της δέρει
Ἀλγοῦσα ψυχή.

» Σελίμη! Ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου. ἐγείρου·
Σύ, ὅστις ταχὺς ὡς ἱέραξ πετᾷς,
Σελίμη! κραυγάζει, ἀκούεις βροντάς,
Ἀκούεις πῶς τρέμει ἡ γῆ τῆς Ἠπείρου;

» Γκιαβοῦραι τὸν κόλπον πατοῦν μὲ ὀργήν·
Ὁπλίσου! σαλπίζει τῆς μάχης ὁ δαίμων,
Οἱ λόχοι σὲ κράζουν, ὁ ἵππος σου βρέμων
Λακτίζει τὴν γῆν

» Ἀλλ' ὢ συμφορά μου! ἡ σπάθ' ἡ καμπύλη,
Ἀδέσποτον τεῦχος, μνημεῖον φρικτὸν
Τοῦ πάθους σου, κρέμαται, κ' αἷμα πηκτὸν
Τῶν δέκα πληγῶν σου σκεπάζει τὰ χείλη.

» Ὦ, πῶς τὴν θανήν σου ἐγὼ ν' ἀνεχθῶ; . . .
Πλατύτερον, φίλοι, ἀνοίξατε μνῆμα·
Ἐκεῖ κ' ἐγὼ σπεύδω μὲ πρόθυμον βῆμα,
Τὸ μνῆμα ποθῶ.»

Δὲν δύναμαι, κύριοι, καίτοι πολὺ ἐπεθύμουν, νὰ παραμείνω λεπτομερῶς διατρίβων περὶ πάντα τὰ ὁμοίας φύσεως ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα, διότι οὔτε ἡ ὥρα δυστυχῶς μοὶ τὸ συγχωρεῖ, οὔτε τολμῶ νὰ ἐλπίσω τοσοῦτον ἡρωϊκὴν τὴν ὑμετέραν ἀνοχήν. Ἐπεθύμουν ἰδίως ν' ἀπασχολήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν περὶ τοὺς Ἁρματωλοὺς καὶ Κλέπτας, ὅπως καταδείξω ὑμῖν μετὰ πόσης δεξιότητος καὶ ποιητικῆς χάριτος ἀνεβίβασεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἰς ἰδανικὰ ποιητικῶς πρόσωπα τοὺς ἀγρίους ἐκείνους κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ δρυμῶν, καὶ ὁποῖον, γνησίως ἑλληνικὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς παραδόσεις τοῦ κλεπτικοῦ καὶ ἁρματωλικοῦ βίου, κατώρθωσε νὰ πλάσῃ μῦθον, ὅπως δι' αὐτοῦ καὶ τῶν παρ' αὐτῷ τεταγμένων ἐπεισοδίων ἀφηγηθῇ τὴν πλήρη περιπετειῶν καὶ ποιήσεως ζωὴν τῶν ὀρεσιβίων ἐκείνων ἡρώων, τῶν ἡρωϊκῶν προδρόμων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν πάλης. Ἐπεθύμουν ἐπίσης νὰ διατρίψω εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ εἰς τὴν Τελευταίαν νύκτα, δι' ὧν μετὰ τοσαύτης στοργῆς ὕμνησεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὰ παθήματα καὶ τὴν ἡρωϊκὴν καταστροφὴν τῆς μάρτυρος πόλεως. Ἐπεθύμουν τέλος νὰ ἀναλύσω λεπτομερέστερον τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὸ ἐπιγραφόμενον Φῶτος καὶ Φρόσω, ἐν ᾧ ἀμφιβάλλει τις ἀληθῶς, ἂν τὴν οὐσίαν μᾶλλον πρέπει νὰ χειροκροτήσῃ ἢ τὴν μορφήν, ἂν τὸ ἀφελὲς ἀλλὰ καὶ περιπαθὲς τοῦ μύθου μᾶλλον ἢ τὴν εὔχρουν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἣν διὰ ταχυδακτυλουργικῆς οὕτως εἰπεῖν δεξιότητος κατώρθωσεν ὁ Ζαλοκώστας νὰ καταστήσῃ ἑρμηνέα τῶν ποικιλοτάτων ἅμα καὶ λεπτοτάτων αἰσθημάτων, τῶν ὑψηλοτάτων συγχρόνως καὶ βαθυτάτων ἐννοιῶν. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ βραχύνω τὸν λόγον· θέλω δὲ μόνον, πρὶν ἢ περάνω

αὐτόν, νὰ διατρίψω μικρὸν ἔτι περὶ τὸ γλωσσικῶς διφυὲς τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἓν τῶν ἰδιαζόντων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς χρησιμωτέρας καὶ προσφορωτέρας γλώσσης ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει πολλάκις συνεζητήθη· ἐγένετο δ' ἐνίοτε μακρῶν ἐρίδων καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀφορισμῶν αἰτία, καὶ ἐχώρισε τέλος τοὺς ποιητὰς ἡμῶν εἰς δύο ἄνισα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ὑπάρχοντα ὅπως δήποτε καὶ ἐργαζόμενα στρατόπεδα, τὸ μὲν τῶν προτιμώντων τὴν οὕτω κληθεῖσαν καθαρεύουσαν, τὸ δὲ τῶν θιασωτῶν τῆς ἁπλῆς ἢ δημοτικῆς. Δὲν δύναται βεβαίως τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ γείνῃ ἀντικείμενον παροδικῆς καὶ προχείρου ἀναπτύξεως κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, καθότι καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου ἤθελεν εἶναι, καὶ μακρότερον πολὺ τοῦ ὑπολειπομένου μοι χρόνου ἤθελεν ἀποβῇ. Πρέπει ὅμως νὰ μνημονευθῇ, προκειμένου λόγου περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλοκώστα, τί οὗτος περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐφρόνει, καὶ πῶς γράφων ἐφήρμοσε τὰς περὶ αὐτοῦ ἀρχάς του. «Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα», ἔγραφεν ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐν τῷ Β' φυλλαδίῳ τῆς Μνημοσύνης, «ἀδάμας ἄξιος νὰ στολίσῃ τὴν χρυσῆν κόμην τῶν Πιερίδων, κόρη πρωτότοκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἰδιότροπος κατὰ τὴν φράσιν καὶ τὴν μορφήν, διεφθάρη σήμερον εἰς τὰς πόλεις, ἀλλ' ἁγνὴ καὶ παρθένος διατηρεῖται ὅπου ἠχεῖ ὁ αὐλὸς τοῦ ποιμένος, ὅπου σχίζει τὴν γῆν τὸ ἄροτρον, ὅπου ὑψοῦται ἡ καλύβη ἡ φιλέρημος.» — «Δὲν φρονοῦμεν, λέγει μετὰ μικρόν, ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ ἦνε ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως ἐν γένει, διότι στερεῖται πολλῶν ὅρων, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ περιγράψῃ ναυμαχίαν, λόγου χάριν, ἐκτὸς ἐὰν λάβῃ τοὺς ὅρους ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀλλὰ τότε ἀποβάλλει τὴν πρωτότυπον χροιὰν καὶ καθίσταται μιξοβάρβαρος. Διατεινόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τὴν μεταχειρισθῶσιν οἱ ποιηταί μας εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις, διότι ἄλλως οἱ πολὺ ἐπιγενέστεροί μας δὲν θέλουσιν εὕρει οὐδ' ἴχνος αὐτῆς.» Καὶ εἶνε μὲν προδήλως ἄτοπος ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος, ὁ τὴν χρῆσιν

τῆς δημοτικῆς γλώσσης δῆθεν ὑπαγορεύων, εἶνε ὅμως ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ ποιητοῦ καὶ ὀρθὴ ἐπίσης ἡ προτροπή του· τῆς γνώμης του δὲ ταύτης τὴν καλλίστην ἀναντιρρήτως ἐφαρμογὴν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Οὐδεὶς τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐξετίμησε κάλλιον τοῦ Ζαλοκώστα τὸ ποιητικὸν κάλλος τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ οὐδεὶς ἔγραψεν αὐτὴν καθαρωτέραν καὶ γνησιωτέραν. Δὲν συνωρμάθισεν οὔτε συνεζύμωσεν, ὡς ἄλλοι, τὴν γλῶσσαν τῆς δημοτικῆς του ποιήσεως ἐκ διαλεκτικῶν τύπων καὶ φράσεων τῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος λαλουμένων ἰδιωμάτων, οὔτ' ἐδανείσθη, ὡς ἄλλοι, παρὰ τῆς καθαρευούσης, ὅπως συγκαλύψῃ τὴν πτωχείαν τῆς δημοτικῆς. Καὶ ἂν δ' ἐνίοτε, σπανίως ὅμως, παρέλαβέ τι παρ' ἐκείνης, διεμόρφωσεν αὐτὸ ὡς ἀληθὴς καλλιτέχνης κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ τὸ δάνειον ἐκεῖνο μετεμορφώθη εἰς ἴδιον αὐτῆς κειμήλιον ὑπὸ τὴν δεξιὰν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ· τοῦτο δέ, διότι ὁ ποιητὴς ἡμῶν δὲν εἶχε σπουδάσει τῇ βοηθείᾳ ἀναγνωσμάτων καὶ λεξιολογίων τὴν δημοτικὴν τῆς Ἑλλάδος γλῶσσαν, ἀλλ' εἶχεν ἀντλήσει αὐτὴν ζῶσαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, καὶ ἐνσαρκωθεὶς οὕτως εἰπεῖν αὐτήν, κατεῖχε τὸ πνεῦμά της τὸ ἀληθὲς καὶ συνησθάνετο ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς ἑλληνικῆς του καρδίας ὅλην αὐτῆς τὴν καλλονὴν καὶ τὴν δύναμιν. Ἦτο δ' ἐν γένει ἀληθὴς περὶ τὴν γλῶσσαν καλλιτέχνης ὁ Ζαλοκώστας, καὶ οὐ μόνον τὴν δημοτικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν ἔγραφεν ὡς ὀλίγοι τῆς νέας Ἑλλάδος ποιηταί. Εἶχεν ἔμφυτον καὶ βαθύρριζον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ αἴσθημα τοῦ ὡραίου, ὁμοφυεῖς δὲ καὶ ἐπίσης ὡραῖαι ἐγεννῶντο ἐν τῇ διανοίᾳ του ἡ ἰδέα καὶ ἡ μορφή. Δὲν εἶχεν, εἶνε ἀληθές, εὐτοκίαν ποιητικὴν ὁ Ζαλοκώστας, οὔτε ἐστιχούργει προχείρως καὶ ἀτημελήτως, εἰς θαυμασμὸν τῶν λατρευτῶν τοῦ ποσοῦ, οὐδ' ἐκινδύνευε διὰ τοῦτο ν' ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸν ζωγράφον ἐκεῖνον, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἔγραψε πίνακα ὁλόκληρον. Εἶχεν ὅμως λεπτὴν τὴν σμίλην καὶ τὸ γλύφανον τοσοῦτον απα-

λόν, ώστε ουδέν αυτών ίχνος κατελείπετο επί του περικαλλούς καλλιτεχνήματος, όπερ εξήρχετο στίλβον και απαστράπτον εκ της αριστοτεχνικής αυτού χειρός.

Τοσαύτα, Κύριοι, περί του ημετέρου ποιητού, ολίγα μέν βεβαίως και ατελή, ικανά όμως, ελπίζω, εις αληθή αυτού και δικαίαν εκτίμησιν. Έπρεπεν ίσως, ολιγώτερα και βραχύτερα προλογίζων, να παραμείνω πλειότερον περί την ποίησιν ιδίως του Ζαλοκώστα· και τούτο, εξομολογούμαι υμίν, υπήρχεν ο αρχικός μου σκοπός. Δεν μετανοώ όμως δι' όσα γενικώτερον εξέθηκα υμίν περί της καταγωγής της ποιητικής ευφυΐας και περί της ποιητικής ατμοσφαίρας της νέας Ελλάδος, ούτε είνε ξένη ή περί ταύτα μακροτέρα ίσως του δέοντος διατριβή του περί Ζαλοκώστα λόγου. Ο ποιητής ημών είνε ζώσα και διά των πραγμάτων κύρωσις των αληθειών εκείνων, ας κηρύσσει μέν ή αισθητική επιστήμη δεν δύναταί τις δε ούτε θέλει ποτέ κατορθώσει να μεταβάλη, όσον περιέργως και άν ευφυολογήση, όσον και άν διώξη τον εκ του παραδόξου θρίαμβον. Ο ποιητής, περί ου είχον την τιμήν να σας λαλήσω, είχεν έμφυτον το ποιητικόν τάλαντον, διεμόρφωσε δε την εξ αυτού παραγωγήν κατά την γνησίαν εκείνην ελληνικήν ατμοσφαίραν, ήν διεσκέδασεν επί την Ελλάδα ο από της πύλης του Ρωμανού πνεύσας άνεμος, ήτις συνετήρησε την Ελλάδα ζώσαν επί τέσσαρας αιώνας, και ήτις και σήμερον έτι, εν μέσω πάσης ημών της εκθηλύνσεως και της αδιαφορίας, είνε το μόνον πνεύμα ζωής, όπερ διαστέλλει εις ευγενείς πόθους τα στήθη ημών και αναπτεροί εις δόξης ονείρους την ημετέραν φαντασίαν.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΑΝΔΗ *)

Ὀλίγων ἴσως μεγάλων ἀνδρῶν ὁ βίος περιέχει τόσον ποικίλας περιπετείας καὶ εἶνε μεστὸς τοσούτων ἐκτάκτων, ἀσυνήθων καὶ μυθιστορικῶν γεγονότων, ὅσον ὁ τῆς μεγάλης γυναικὸς, ἥτις τὴν 27 Μαΐου (8 Ἰουνίου) τοῦ λήξαντος ἔτους ἀπεβίωσεν ὑπερεβδομηκοντοῦτις ἐν Nohant, καὶ ἧς ὁ θάνατος ἐστέρησε μὲν τὴν Γαλλίαν τῆς μεγίστης αὐτῆς λογογράφου, τὸν κόσμον δὲ σύμπαντα τῆς ἐξοχωτάτης γυναικός, ἥτις ἐκράτησε ποτὲ κάλαμον συγγραφέως.

Τῆς μεγάλης ταύτης ποικιλίας τῶν βιωτικῶν τῆς Σάνδης περιπετειῶν φυσικὸν παρακολούθημα ὑπῆρξεν, ὅτι περὶ οὐδενὸς ἴσως τῶν ἐξ οἱασδήποτε ἐπόψεως διασήμων συγγραφέων τῶν νεωτέρων χρόνων ἐγράφησαν τοσοῦτον διάφορα καὶ ἀντιφατικά, ἐπὶ ὅλον ἥμισυν αἰῶνα, ἤτοι ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸν λογοτεχνικὸν ὁρίζοντα μέχρι τοῦ θανάτου της καὶ μετ' αὐτόν, ὅσα περὶ τῆς Γεωργίας Σάνδης. Ἂν δέ τις μάλιστα, ὑπομονὴν ἔχων καὶ φιλομαθῆ περιέργειαν, διέλθῃ μετὰ προσοχῆς πάντα τὰ περὶ αὐτῆς γραφέντα, καὶ θελήσῃ ν' ἀντιπαραβάλῃ αὐτὰ πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῆς ἐξομολογήσεις, ἃς ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1854 ἡ διάσημος γυνὴ ὡς ἐπιφυλλίδα τῆς γαλλικῆς ἐφημερίδος ὁ Τύπος ὑπὸ τὸν τίτλον Ἱστορία τοῦ βίου μου (Histoire de ma vie), πολλάκις καὶ πολλαχοῦ θέλει ἔκπληκτος σταματήσει, ποῦ μὲν ἀπορῶν καὶ ἀμφιταλαντευόμενος πρὸς τὰς παραδοξολογίας καὶ ἀντιφάσεις τῶν βιογράφων της, ποῦ δὲ ἀγα-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ (1877, σελ. 132 ἑπ.).

νακτῶν πρὸς τὴν ἐπιπόλαιον παραμόρφωσιν ἢ καὶ τὴν ἐκ προθέσεως διαστροφὴν τῶν διαφόρων τοῦ βίου της περιστάσεων.

Ἡ γενεαλογία τῆς γυναικός, ἥτις ἔγραψε τὴν Βαλεντίνην καὶ τὴν Λαιλίαν, ἀνέρχεται μέχρι τοῦ βασιλέως τῆς Σαξονίας καὶ Πολωνίας Φρειδερίκου Αὐγούστου, τοῦ ἐπικληθέντος Ἰσχυροῦ. Καίτοι δὲ ἡ ἀπ' ἐκείνου μέχρις αὐτῆς καθήκουσα γραμμὴ δὲν εἶνε ἠθικῶς λίαν εὐθεῖα, ἡ Σάνδη μετὰ πολλῆς αὐταρεσκείας διηγεῖται τὰ κατ' αὐτήν, καὶ τοσοῦτον μάλιστα λεπτομερῶς διατρίβει περὶ τὰς ἐλαχίστας τῆς καταγωγῆς αὐτῆς περιπετείας ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ της, ὥστε οἱ φιλοσκώμμονες Παρισηνοὶ ἀπεκάλεσαν τὴν Ἱστορίαν τοῦ βίου της Histoire de ma vie avant ma naissance. Ὁπωσδήποτε ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι πατὴρ μὲν τῆς Σάνδης ὑπῆρξεν ὁ Μαυρίκιος Δουπέν, ταγματάρχης ὑπὸ τὸν Α' Ναπολέοντα, καὶ υἱὸς νόθου θυγατρὸς τοῦ Μαυρικίου Στρατάρχου τῆς Σαξονίας (νόθου ἐπίσης υἱοῦ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξονίας καὶ βραδύτερον βασιλέως τῆς Πολωνίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Αὐγούστου Β'), μήτηρ δ' αὐτῆς παρισινή της κόρη, Σοφία Δελαβὸρδ καλουμένη, διὰ φοβερῶν περιπετειῶν διαβιώσασα τὴν νεότητά της (livrée dans sa jeunesse à des hasards effrayants), ὡς ἡ θυγάτηρ της ἱστορεῖ, καὶ ἐρωμένη μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς τοῦ Μαυρικίου Δουπὲν εἶτα δὲ σύζυγος αὐτοῦ νόμιμος γενομένη ἕνα μόλις μῆνα πρὸ τῆς γεννήσεως τῆς Αὐγῆς, Ἀμαντίνης Λουκίλης, (Aurore Amantine Lucile) Δουπέν, ἥτις ἔμελλε κατόπιν νὰ καταστήσῃ τοσοῦτο διάσημον τὸ ψευδώνυμον αὐτῆς George Sand.

Α'.

Ἡ Σάνδη ἐγεννήθη τὴν 23 Ἰουνίου (5 Ἰουλίου) τοῦ ἔτους 1804, τελευταίου τῆς μεγάλης δημοκρατίας καὶ πρώτου τῆς μεγάλης ἐπίσης αὐτοκρατορίας, ἐν Παρισίοις κατὰ τὴν ὁδὸν Meslée. Μνημονεύομεν δὲ τῆς ὁδοῦ, μόνον ἵνα σημειώσωμεν, ὅτι μετὰ

θάνατον τῆς μεγάλης γυναικὸς τὸ δημοτικὸν συμβούλιον Παρισίων ἀνεβάπτισεν αὐτὴν εἰς « Ὁδὸν Γεωργίας Σάνδης ». Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεώς της ὁ πατὴρ αὐτῆς ἔπαιζε τυχαίως βιολίον, αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὐλαβῶς διεφύλαξε πάντοτε ὡς κειμήλιον ἡ θυγάτηρ του, — θεία δέ τις παρισταμένη προεφήτευσεν εἰς τὸ νεαρὸν βρέφος, ὅτι ἤθελεν εὐτυχήσει ἐν τῇ ζωῇ, ἀφοῦ ἐγεννᾶτο ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ. Μικρὸν μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῆς ἔμαθεν ἡ πρὸς πατρὸς μάμμη της τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ της, ἡ δὲ ἀριστοκρατική της ὀργὴ πρὸς τὸν ἐξ ἀνισογενείας ἐκεῖνον σύνδεσμον ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς πᾶσαν δυνατὴν ἐνέργειαν πρὸς ἀκύρωσιν γάμου, ὅστις καθίστα νύμφην αὐτῆς τὴν κόρην ὀρνιθοπώλου. Πάντα ὅμως τὰ νομικά της στρατηγήματα καὶ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὀργὴν διέλυσεν ἀθῶον καὶ συγκινητικὸν πανούργημα τοῦ υἱοῦ της. Τῇ μεσιτείᾳ τοῦ θυρωροῦ τῆς οἰκίας, ἐν ᾧ κατέλυεν ἐν Παρισίοις ἡ ἀριστοκρατικὴ χήρα, κατωρθώθη νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῆς μάμμης τὸ τρυφερὸν βρέφος, ἓν δὲ μειδίαμα τῶν μικρῶν ῥοδίνων χειλέων τοῦ νηπίου ἤρκεσεν, ὅπως ἀφοπλίσῃ τὴν μητέρα τοῦ Δουπέν. Ἐνηγκαλίσθη ἡ γραῖα τὴν ἐγγόνην της, καὶ συνδιηλλάγη πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς. Μετ᾽ ὀλίγον δὲ χρόνον συνδιηλλάγη καὶ πρὸς τὴν νύμφην της, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς νεαροὺς συζύγους νὰ συγκατοικήσωσι μετ᾽ αὐτῆς ἐν Nohant.

Ἐκεῖ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ πύργῳ τῆς μάμμης της, ὅπου ἔμελλε νὰ διανύσῃ κατόπιν ἡ Σάνδη τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτῆς, διήγαγε μικρὰ κόρη τὰ παιδικά της ἔτη. Ἐκεῖ, μικρὸν ἔτι καὶ ἀθῶον νήπιον, ὑπῆρξε μάρτυς τῆς μετὰ μικρὸν ἀναφανείσης πάλιν ἀντιπαθείας τῆς μάμμης αὐτῆς πρὸς τὴν μητέρα της καὶ τῶν διαρκῶν ἐρίδων τῶν δύο γυναικῶν· ἐκεῖ τέλος, τετραετὲς μόλις βρέφος, ἀπώλεσε τὸν πατέρα της πεσόντα ἐκ τοῦ ἵππου. Τὸ δυστύχημα της τοῦτο, ὅπερ δι᾽ εὐγλώττων καὶ σπαρακτικῶν σελίδων ἀφηγεῖται ἡ Σάνδη ἐν τῇ Αὐτοβιογραφίᾳ της, ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν μεταξὺ τῆς μάμμης καὶ τῆς μητρός της διάστασιν, καὶ ἐκορύφωσεν αὐτὴν εἰς ζηλότυπον ἀνταγωνισμὸν περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου.

Οὕτως ἐν ἀμοιβαίᾳ καὶ σφοδρᾷ ζηλοτυπίᾳ κατενεμήθη ἡ πρώτη ἀνατροφὴ τῆς Σάνδης μεταξὺ τῆς μητρὸς καὶ τῆς προμήτορός της, ἡ πρώτη δ' αὐτῆς ἐκπαίδευσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ ἰατροῦ Δεσάρτρ, ὅστις εἶχεν ἤδη διδάξει καὶ τὸν πατέρα της, καὶ περὶ οὗ πολλὰ ὡραῖα ἔγραψε κατόπιν ἡ Γεωργία μεταξὺ τῶν ἀναμνήσεων τῶν παιδικῶν της χρόνων. Ἐκ τῶν ἀναμνήσεων δὲ τούτων τῶν μεστῶν δρόσου καὶ χάριτος τοῦτο μόνον σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι μικρὰ ἔτι παῖς ἡ Σάνδη καὶ φυλακιζομένη ὑπὸ τῆς μητρός της ἐντὸς τεσσάρων καθέδρων, ὅπως μὴ πλησιάζῃ εἰς τὸ πῦρ τῆς ἑστίας, ὅπερ ὑπερβαλλόντως ἠγάπα, δύο κυρίως εἶχεν ἀσχολήσεις, τὸ μὲν νὰ μαδῇ τὰ ἄχυρα τῶν καθισμάτων διὰ τῶν μικρῶν αὐτῆς χειρῶν, τὸ δὲ νὰ ἀδολεσχῇ ὥρας ὁλοκλήρους, διηγήματα πλάττουσα καὶ παραμύθια, δι' ὧν προεκάλει τὸ μειδίαμα τῆς ἐργαζομένης παρὰ τὴν ἑστίαν μητρός της.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Λυγὴ ἐμάνθανε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ, καὶ τὴν μὲν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἀπησχόλει εἰς μαγικὰ παραμύθια καὶ ἱστορίας δρακόντων καὶ σιλφίδων, τὴν δὲ γραφήν της εἰς φαντασιώδη γράμματα πρὸς συγγενεῖς καὶ συμπαικτρίας, ἅτινα οὐδέποτε ἀπέστελλεν, ἡ οἰκογενειακὴ ἔρις μεταξὺ μάμμης καὶ μητρὸς ἐπετείνετο, καὶ κατέληγε τέλος τὸ ἔτος 1814 εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς Σάνδης ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς, ἥτις κατεπείσθη νὰ μεταβῇ καὶ ζήσῃ μόνη ἐν Παρισίοις ἐπὶ χορηγίᾳ 2,500 φράγκων παρεχομένων ἐτησίως ὑπὸ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς.

Οὕτως ἔμεινε μόνη ἡ Σάνδη παρὰ τῇ μάμμῃ της ἐν Nohant· τοσοῦτο δὲ ἀλγεινότερον συνησθάνθη τὸν μητρικὸν χωρισμόν, ὅσον καὶ ἡ τροφὸς αὐτῆς, ἣν λίαν ἠγάπα, ἀνεχώρησε μετὰ μικρὸν ἵνα νυμφευθῇ. Ἡ λύπη αὕτη τῆς μικρᾶς κόρης ἡ τοσοῦτον εὐγλώττως καίτοι λίαν ἀπιθάνως εἰκονιζομένη ἐν ἀρχῇ τοῦ ὀγδόου τόμου τῆς «Ἱστορίας τοῦ Βίου μου» παρεκίνησε πιθανῶς τὴν γραῖαν αὐτῆς μάμμην, ἥτις ἐλάτρευεν ἤδη τὴν μικράν της ἐγγόνην, νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὴ εἰς Παρισίους τὴν τρίτην εὐθὺς ἑβδομάδα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς νύμφης της. Ἐκεῖ ἔβλεπε

καθ' ἑκάστην ἡ Αὐγὴ τὴν μητέρα της, ἐξήρχετο μετ' αὐτῆς εἰς περίπατον καὶ περιπαθῶς τὴν ἠγάπησε. Τὴν περιπαθῆ δὲ ταύτην στοργὴν πολλαχοῦ τῶν ἀπομνημονευμάτων της ὁμολογεῖ, καίτοι μὴ παρασιωπῶσα τὰ ἐλαττώματα τῆς μητρὸς αὐτῆς. Ἡ ἐν τῇ μεγαλοπόλει ὅμως διαμονὴ τῆς παιδὸς ὀλίγον διήρκεσε· μετὰ μικρὸν δὲ πάλιν ἐπέστρεψεν ἡ Αὐγὴ πρὸς τὴν μάμμην της εἰς Nohant, ὅπου καὶ διέμεινε μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν δεκατριῶν ἐτῶν, διδασκομένη ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ Δεσάρτρ καὶ τῆς μάμμης συγχρόνως.

Χάριν αὐτῆς ἐσπούδασε τότε πολλὰ ἀηδῆ πράγματα, ὡς ἀποκαλεῖ ἡ Σάνδη τὰ λατινικά, τὴν ἀριθμητικήν, τὴν μετρικὴν καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἠρέσκετο δὲ μόνον μανθάνουσα ἱστορίαν, γεωγραφίαν, φιλολογίαν καὶ ἰδίως μουσικήν, ἣν ἐδίδασκεν αὐτὴν ἡ γραῖά της μάμμη, διακεκριμένη καὶ πλήρης αἰσθήματος μουσουργός, καθ' ἃ διὰ μακρῶν πανηγυρίζει αὐτὴν ἡ ἐγγόνη της.

Ἀλλὰ καὶ τὴν μουσικὴν ἀηδίασε καὶ ἀπέμαθε βραδύτερον, ὅτε ἀντὶ τῆς μάμμης της ἔσχε διδάσκαλον Gaillard τινά, πρόσωπον γελοῖον καὶ ἄψυχον, μὴ ἐννοοῦν ἄλλως τὴν μουσικὴν ἢ ὡς ἁπλῆν τῶν δακτύλων εὐκινησίαν. «Ἂν ἐξηκολούθουν, λέγει που τῶν ἀπομνημονευμάτων της ἡ Σάνδη, διδασκομένη τὴν μουσικὴν ὑπὸ τῆς μάμμης μου, θὰ ἐγινόμην μουσουργός· εἶμαι δὲ πρὸς τοῦτο πλασμένη, διότι τὸ ἐν τῇ μουσικῇ ὡραῖον μοῦ προξενεῖ ἐντύπωσιν καὶ μὲ μαγεύει πολὺ πλειότερον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ὡραίᾳ τέχνῃ».

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς ἐν Nohant διαμονῆς της χρονολογοῦνται αἱ πρῶται συγγραφικαὶ τῆς Σάνδης ἀπόπειραι. «Δὲν διήρκεσαν ὅμως αὗται πολύ, λέγει ἡ Γεωργία ἐν τῷ δεκάτῳ τόμῳ τῆς αὐτοβιογραφίας της· ἔγραψα πολλὰς π ε ρ ι γ ρ α φ ά ς, μίαν τῆς Μελανῆς κοιλάδος, ἄλλην μέρους τινὸς ὅπου συχνάκις περιεπάτουν, καὶ τρίτην θερινῆς τινος σεληνοφεγγοῦς νυκτός. Τόσα μόνον ἐνθυμοῦμαι· ἡ δὲ μάμμη μου εἶχε τὴν ἀγαθότητα νὰ κηρύττῃ εἰς πάντας, ὅτι τὰ ἔργα μου ἐκεῖνα ἦσαν ἀριστουργήματα.

Ἐκ τῶν φράσεων ὅμως, αἵτινες παρέμειναν ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ μνήμῃ μου, κρίνω ὅτι τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα ἦσαν μόνον ἄξια τοῦ.... cabinet. Ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι ἐπίσης, καὶ τοῦτο μοὶ προξενεῖ πολὺ μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν, ὅτι παρὰ πάντας τοὺς ἐπαίνους τῆς μάμμης μου οὐδόλως ἐμεθύσθην ἐκ τῆς μικρᾶς μου ἐκείνης ἐπιτυχίας. Ἠσθανόμην ἔκτοτε ὅ,τι πάντοτε ᾐσθάνθην καὶ αἰσθάνομαι· ὅτι δηλ. οὐδεμία τέχνη δύναται ν' ἀποδώσῃ τὸ θέλγητρον καὶ τὴν δρόσον τῆς ὑπὸ τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως προξενουμένης ἐντυπώσεως, ὡς οὐδεμία ἐπίσης ἔκφρασις δύναται νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν καὶ τὸ αὐθόρμητον τῶν ἐνδομύχων ἡμῶν συγκινήσεων. Ὁ ἐνθουσιασμός, ὁ ῥεμβασμός, τὸ πάθος, ἡ ὀδύνη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐπαρκῶς ὑπὸ τῆς τέχνης, ἔστω αὕτη οἱαδήποτε καὶ οἱοσδήποτε ὁ τεχνίτης. Ἂς μὲ συγχωρήσωσιν οἱ ἀριστοτέχναι. Σέβομαι καὶ ἀγαπῶ αὐτούς, ἀλλ' οὐδέποτε μοῦ ἀπέδωκαν ὅ,τι μοῦ ἔδωκεν ἡ φύσις, ὅ,τι ἐγὼ αὐτὴ μυριάκις ᾐσθάνθην ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποδώσω εἰς ἄλλους.» Ἡ περικοπὴ αὕτη πολλὰ δύναται νὰ νουθετήσῃ τοὺς παρ' ἡμῖν ἑτοίμην καὶ ἀπερίσκεπτον τείνοντας τὴν χεῖρα εἰς τοῦ συγγραφέως τὸν κάλαμον, τοὺς ἀξιοῦντας παραδόξως νὰ πλουτίσωσι τῶν ἀναγνωστῶν τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πτωχείας, καὶ ὑπολαμβάνοντας ὅτι ἐκ τῆς ξηρᾶς τῶν ἐγκεφάλων τῶν πέτρας δύναται νὰ ἀναβλύσῃ τὸ νᾶμα τοῦ Μωϋσέως.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ Σάνδη παρήτησε τὰς πρώτας της ἐκείνας φιλολογικὰς ἐργασίας, ἀποθαῤῥυνθεῖσα μᾶλλον ἐκ τῆς εἰρωνείας καὶ τῆς χλεύης, ἃς ἀπήντησαν αὗται παρὰ τῇ μητρί της, εἰς ἣν ἔσπευσε νὰ τὰς ἀποστείλῃ. Ἔκτοτε δὲ μέγα τι ἄλλο ἀντὶ τῶν μικρῶν ἐκείνων ἐπιβαλομένη, συνέλαβε τὸ πρῶτον τὴν ἰδέαν τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἀνεκδότου μυθιστορήματος, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ, τοῦ Κοραμβέ, ὅπερ ὅμως οὐδέποτε ἔγραψε, καὶ οὗτινος πολλὰ ἀλληλοδιαδόχως κεφάλαια ἐποίει καὶ κατέστρεφεν ἐν τῇ κεφαλῇ της. Ὁ Κοραμβὲ οὗτος ὑπῆρξεν, ὡς λέγει, τὸ φανταστικὸν σύμβολον τῆς ἰδανικῆς της θρησκείας. Τοσοῦτο δὲ εἶχεν

ἐνσαρκωθῇ ἐν αὐτῇ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο γέννημα τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς ῥεμβασμῶν, ὥστε βαθμηδὸν ᾐσθάνθη αὕτη τὴν ἀνάγκην νὰ τῷ προσφέρῃ ἀληθινὴν λατρείαν καὶ νὰ τῷ ἀνεγείρῃ βωμόν, ὡς ἄλλοτε ὁ Γκαῖτε εἰς τὸ φῶς. Ἐξέλεξε δὲ πράγματι μονῆρές τι σπήλαιον ἐν τοῖς περιχώροις, καὶ στήσασα ἐκόσμησεν ἐν αὐτῷ τὸν βωμὸν τοῦ ἀγνώστου της θεοῦ, καὶ ἀναθήματα τῷ προσέφερεν ἐκ νεοδρέπτων ἀνθέων, καὶ καθ' ἑκάστην μετέβαινεν ἐκεῖ κρύφα εἰς προσκύνησιν. Αἴφνης ὅμως ἀνεκαλύφθη τὸ μυστηριῶδες προσκύνημα, ἡ δὲ Αὐγὴ ἀηδιάσασα τὸν ὑπὸ τῆς περιεργείας βεβηλωθέντα βωμόν της τὸν ἐγκατέλειψε, καὶ ἡ φανταστική της ἐκείνη θρησκεία κατέρρευσε καὶ ἐξηνεμώθη.

Τοιαύτη, περίεργος πάντως καὶ ἀλλοκότος, ἦτο ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς κόρης, ὅτε ἕνεκα τοῦ ταραχώδους χαρακτῆρος καὶ τοῦ πείσματος, ὅπερ ἤρχισεν ἀναφαινόμενον παρ' αὐτῇ, ἀπεφάσισεν ἡ μάμμη, τῇ συναινέσει τῆς μητρός της, νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Αὐγὴν εἰς τὸ μοναστήριον τῶν ἐν Παρισίοις Ἀγγλίδων Ἀδελφῶν (Augustines Anglaises), ὅπου τρία ὅλα ἔτη διήγαγεν ἡ κόρη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου μέχρι τοῦ δεκάτου ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας της. Πολλοὶ τῶν βιογράφων αὐτῆς, ὀνομαστὶ δὲ ὁ γάλλος Mirecourt, φαντασιοκοποῦντες χάριν τοῦ παραδόξου καὶ δι' ἐπινοημάτων ἀρτύοντες τὴν διήγησιν αὐτῶν, ἰσχυρίζονται ὅτι δεκαπενταέτις ἡ Σάνδη ἐγνώριζεν ἤδη κάλλιστα ἱππασίαν, χορὸν καὶ ὁπλασκίαν. Ὄχι μόνον εἶνε μυθολογήματα ταῦτα πάντα, ἀλλὰ τοὐναντίον μάλιστα κατὰ τὴν ἡλικίαν της ἐκείνην ἡ Σάνδη εἶχε μεταβληθῇ εἰς θεοβλαβῆ καὶ σκεπτικὴν δεσποινίδα, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ, πᾶν ἄλλο σκεπτομένην ἢ ὅπλα καὶ ξίφη.

Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Ἀγγλίδων Ἀδελφῶν, ὅπου ἔκλεισε τὴν Αὐγὴν ἡ τῆς μάμμης καὶ τῆς μητρός της μέριμνα, ἐξηκολούθησεν αὕτη, πλὴν τῶν σπουδῶν της, εἰς ἃς μετὰ ζήλου καὶ παραδόξου ἄλλως ἐνδελεχείας ἠσχολεῖτο, τὴν κατὰ διάνοιαν μυθιστορικὴν παραγωγήν, ἣν εἶχεν ἀρχίσει ἐν Nohant διὰ τοῦ Κο-

ραμβέ. Ἡ ἀδιάκοπος δ' ἐκείνη σκέψις καὶ ἀναπόλησις, ἡ συνεχὴς καὶ ἐπίμονος ἀφαίρεσις καὶ φαντασίωσις τῆς κορασίδος ὑπῆρξαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀφορμὴ τῆς πρώτης ἐκείνης θρησκευτικῆς τροπῆς ἐν τῇ καρδίᾳ της, ἣν τοσοῦτον εὐγλώττως ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπιθάνως συνάμα περιγράφει ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτῆς, καὶ ἥτις μετέβαλε διὰ μιᾶς τὴν ἀμέριμνον καὶ φιλοπαίγμονα κόρην εἰς θεοβλαβῆ καὶ θρησκομανῆ σχεδὸν ἀσκήτριαν. Ὥρας ὁλοκλήρους ἐγονυπέτει ἡ νεαρὰ κορασὶς ἐπὶ τῶν ψυχρῶν μαρμαρίνων πλακῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηρίου, μακρὰς δὲ καὶ αὐτοσχεδίους ἀπέτεινε πρὸς τὸν Ἐσταυρωμένον προσευχάς, καὶ οὐ μόνον ἐσκληραγωγεῖτο σωματικῶς πρὸς ψυχικὴν αὐτῆς σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ διενοήθη τέλος νὰ καλύψῃ ἐσαεὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς διὰ τοῦ πέπλου τῆς καλογραίας.

Αἱ μοναστικαὶ αὗται καὶ ἀσκητικαὶ ὀρέξεις ἐτρόμαξαν τὴν γραῖαν μάμμην τῆς Σάνδης τοσοῦτον, ὥστε ἐξήγαγεν αὐτὴν ἀμελητὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ τὴν ἀνεκάλεσεν εἰς τὸ φῶς καὶ τὴν χλόην τῆς ἐξοχῆς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ὑγιᾶ ἀγροτικὸν βίον τῆς διαμονῆς ἐν Nohant. Ἐκεῖ παρεδόθη ἡ θερμὴ καὶ εὐφάνταστος νεᾶνις εἰς ἄνετον τῶν μυστικῶν αὐτῆς πόθων ἐκπλήρωσιν, διατρέχουσα ἔφιππος τὰ περίχωρα, παραδιδομένη εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αὐτῆς μοναστικοὺς ῥεμβασμούς, ἀποθαυμάζουσα τὰς καλλονὰς τῆς γραφικωτάτης κοιλάδος τοῦ Βεῤῥύ, ἧς ἀπηθανάτισε κατόπιν τὰ θέλγητρα ἐν τῇ Βαλεντίνῃ, καὶ καταβιβρώσκουσα μονήρης ὑπὸ τὴν σκιὰν ἀνθούσης φιλύρας τὸ Πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ Σατωβριάνδου καὶ τὰς παραδοξολογίας τοῦ Ῥουσσώ, οὗτινος ἡ ἐπίδρασις κατά τε τὰς ἰδέας καὶ τὸ ὕφος παρέμεινε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν τελευταίων τῆς γραφίδος τῆς προϊόντων.

Ἀπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ μετέπεσε βαθμηδὸν εἰς τὴν Ἀττάλην καὶ τὸν Ῥενὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Κοινωνικοῦ Συμβολαίου εἰς τὴν βυρώνειον ποίησιν· ἐνεφορήθη δὲ οὕτω πάσης ἐκείνης τῆς μισανθρώπου καὶ μισοκόσμου λογοτεχνίας, ἣν οἱ πρωτάρχαι τῆς ῥωμαντικῆς ποιήσεως εἶχον καταστήσει τοῦ

συρμοῦ, καὶ ἧς τοσοῦτον ἦσαν εὔηχοι αἱ ἀραὶ καὶ τόσον μελωδικοὶ οἱ κοπετοὶ καὶ οἱ θρῆνοι.

Ταῦτα ἰδίως τὰ σύγχρονα τότε καὶ μεγαλοῤῥήμονα καὶ γοητευτικὰ προϊόντα τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς ἀνεγίνωσκε πλήρης ἐκστάσεως ἡ ὀκτὼ μόλις καὶ δεκαέτις κόρη παρὰ τὴν κλίνην τῆς γηραιᾶς καὶ νοσούσης μάμμης της, ἡ δὲ νεαρά της καρδία, ἀλγοῦσα ἐπὶ φανταστεῖς συμφοραῖς καὶ στενάζουσα πρὸς ἄλγη ψευδῆ καὶ πλαστά, δὲν ἔβλεπεν ἴσως οὐδ' ἐμάντευε τὸ ἐπερχόμενον κατ' αὐτῆς μέγα δυστύχημα, τὸν μετ' ὀλίγας μόλις ἡμέρας θάνατον τῆς ἀγαθῆς τῆς προμήτορος.

Ὁ θάνατος οὗτος ὑπῆρξε διὰ τὴν Σάνδην ἀρχὴ νέων λυπηρῶν περιπετειῶν καὶ ἀφετηρία βιωτικῶν περισπασμῶν λίαν ἀλγεινῶν εἰς τὴν νεαράν της καρδίαν. Ἡ μάμμη της ἐκληροδότει αὐτῇ ἐν διαθήκῃ τὸ ἐν Nohant κτῆμα, ἀπῄτει ὅμως ῥητῶς νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ νύμφη της τῆς ἀνατροφῆς τῆς θυγατρός της, καὶ νὰ ἀνατεθῇ αὕτη εἰς ἄλλον συγγενῆ ἐπίτροπον. Τοῦτο ἐξήρέθισεν, ἐννοεῖται, τὴν μητέρα τῆς Σάνδης· οὐ μόνον δὲ δικαστικῶς ἐπεχείρησε νὰ διεκδικήσῃ τὰ μητρικά της δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ μέχρις ὕβρεως τοῦ τάφου τῆς πενθερᾶς της προέβη· ἡ δὲ ἀλόγιστος αὐτῆς παραφορὰ ἐπίκρανε καὶ ἀπεξένωσεν αὐτῆς τὴν καρδίαν τῆς θυγατρός της. Καὶ ὑπέδειξε μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ νεᾶνις τὴν διάθεσιν αὐτῆς, ὅπως ἀποχωρήσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ μοναστήριον, ἀφοῦ κατ' οὐδένα λόγον τῇ ἐπετρέπετο νὰ μείνῃ ἐν Nohant, ἀλλ' ἠναγκάσθη ὅμως ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἄκαμπτον τῆς μητρός της θέλησιν καὶ νὰ μεταβῇ μετ' αὐτῆς εἰς Παρισίους, ἀπομακρυνομένη πάντων τῶν πατρικῶν της συγγενῶν.

Βαρεῖα καὶ θλιβερὰ ὑπῆρξεν εἰς τὴν Σάνδην ἡ χρονικὴ αὕτη περίοδος τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς της. Οἱ πρὸς αὐτὴν τρόποι τῆς μητρός της ἦσαν τοσοῦτον τραχεῖς, καὶ τὸ ἦθός της τοσοῦτον ἐξηρεθισμένον, καχύποπτον καὶ ἀφόρητον, ὥστε ὁ βίος τῆς νεαρᾶς κόρης κατέστη ἐπί τινα χρόνον ἀληθὴς βάσανος, κατάπτωσις δὲ παντελὴς σωματική τε καὶ ἠθικὴ ἐπῆλθεν ἀπειλοῦσα τὴν ὕπαρ-

ξίν της. Τὰς δυσαρέστους ταύτας ἡμέρας τοῦ βίου της μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν, ὧν ἄχαρις πάντως ἀποβαίνει ἡ ἀνάγνωσις, διηγεῖται ἡ μεγάλη μυθιστοριογράφος ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ της· κάλλιον ὅμως θὰ ἦτο νὰ ἔλειπον ὅλως ἐξ αὐτῆς αἱ ὄψιμοι αὗται καὶ ἄσκοποι ἀντεγκλήσεις. Ὅσον τις καὶ ἂν εἶνε μεγάλη γυνή, λέγει δικαίως εἷς των νεωτάτων γερμανῶν βιογράφων της, ἄτοπον πάντοτε καὶ ἄκοσμον εἶνε νὰ ἀναλύῃ μετ' αὐταρέσκου λεπτομερείας τὰ παραπτώματα μητρός, καὶ νὰ βεβαιοῖ ὅτι ὀλίγου δεῖν ὑπελάμβανεν αὐτὴν παράφρονα.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη τῆς νεαρᾶς κόρης κατάστασις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ διαφύγῃ οὔτε διέφυγε τὸ μητρικὸν ὄμμα. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ καθημερινῆς κοινωνίας ἐπίσης ἑκατέρωθεν δυσφορήτου, ἀπεφασίσθη τέλος ἀπὸ κοινῆς συμφωνίας νὰ μεταβῇ ἡ Αὐγὴ καὶ διαμείνῃ χρόνον τινὰ εἰς τὴν ἐξοχήν. Οὕτως ἀπῆλθεν ἡ νεᾶνις καὶ διήγαγε μῆνας τινὰς ἐν Plessis, παρ' ἀγαθῇ τινι καὶ φιλοξένῳ οἰκογενείᾳ, ἧς ὁ ἤρεμος βίος ἐπανήγαγε βαθμηδὸν τὴν γαλήνην εἰς τὴν νοσοῦσαν τῆς Σάνδης καρδίαν, καὶ συνετέλεσεν εἰς ἴασιν τῶν ἠθικῶν αὐτῆς πληγῶν.

Ἐκεῖ, ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς ἐξοχῆς, ἐν μέσῳ τῆς ξενιζούσης αὐτὴν ἀγροτικῆς καὶ ἁπλῆς οἰκογενείας, ἠγάπησε βαθμηδὸν ἡ νεᾶνις τὸν ἔγγαμον καὶ οἰκογενειακὸν βίον, καὶ ἤρχισεν ἀποβάλλουσα τὰς κατὰ τοῦ γάμου προλήψεις, αἵτινες εἶχον τέως ὑπαγορεύσει τὴν ἐπίμονον αὐτῆς ἄρνησιν, ὁσάκις τῇ ἐγίνετο λόγος περὶ γάμου.

Β'.

Βιογράφοι τινὲς τῆς Σάνδης ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ γράψασα τὴν Βαλεντίνην ἐνυμφεύθη παρὰ τὴν θέλησίν της, καὶ ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς Κασιμὶρ Δυδεβὰν ἐξελέχθη καὶ τῇ ἐπεβλήθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν της. Ἵνα δὲ μάλιστα πιθανολογήσωσι τὰ ἱστορήματα ταῦτα, παρέστησαν αὐτὸν «ὡς ἔχοντα φαλακρὸν τὸ μέτωπον, πολιὸν τὸν μύστακα καὶ φοβερὸν τὸ βλέμμα, ὡς ἄρχοντα

σκαιόν, οὗ ἐνώπιον ἔτρεμον πάντα, σύζυγος καὶ ὑπηρέται, ἵπποι καὶ κύνες», ἐφαρμόζοντες εἰς τὸν ἀγαθὸν Δυδεβὰν τὰς φράσεις, δι' ὧν ἡ Σάνδη περιγράφει τὸν σύζυγον τῆς Ἰνδιάνης συνταγματάρχην Δελμάρ. Ἄλλοι ἔπλασαν αὐτὸν ἀξιωματικόν, ἄλλοι τὸν ἐδημιούργησαν μαρκήσιον. Πάντα ταῦτα ὅμως ἀποδεικνύονται προδήλως μῦθοι ἐξ ὅσων ἁπλούστατα καὶ λίαν πειστικῶς ἱστορεῖ ἡ Σάνδη ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ της, ἀφηγουμένη τὰ κατὰ τὸν γάμον αὐτῆς. Τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ νεᾶνις ἐγνώρισε τὸν Δυδεβὰν παρὰ τῇ ξενιζούσῃ αὐτὴν οἰκογενείᾳ· ὅτι ἤρεσαν εἰς αὐτὴν οἱ ἀγαθοὶ καὶ προσηνεῖς του τρόποι· ὅτι ἐξ ἰδίας αὐτοβουλίας ἀπεδέχθη τὰς περὶ γάμου προτάσεις τοῦ ξανθοῦ καὶ εἰκοσιεπταετοῦς μόλις νέου, καὶ ὅτι καθ' ὅλας τὰς περὶ τοῦ συνοικεσίου τούτου διαπραγματεύσεις ἡ μήτηρ της μόνη παρενέβαλεν ἐνίοτε τὰς ἰδιοτρόπους αὐτῆς ἐνστάσεις.

Οὕτως ἡ νεᾶνις Αὐγὴ μετεβλήθη τὴν 10 (22) Σεπτεμβρίου 1822 εἰς Κυρίαν Δυδεβὰν καὶ κατῴκησε μετὰ τοῦ συζύγου της τὸ κτῆμα Nohant, οὗτινος ἦτο πλέον ὁριστικὴ καὶ ἀδιαφιλονείκητος δέσποινα. Δὲν ἔζησεν ὅμως εὐτυχὴς μετὰ τοῦ νεαροῦ της συμβίου, οὐχὶ διότι οὗτος ἦτο τραχὺς πρὸς αὐτήν, τυραννικὸς τοὺς τρόπους καὶ φιλάργυρος, ὡς ἱστοροῦσι τινὲς τῶν ἀσμένως μυθολογούντων βιογράφων της, ἀλλὰ ἁπλῶς καὶ μόνον διότι ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος τῆς νεονύμφου γυναικὸς δὲν ἀνταπεκρίνετο οὔτε συνεφώνει πρὸς τὰς βιωτικὰς ἕξεις ἀγαθοῦ ἀγρότου, συγκεφαλαιοῦντος τὸν σκοπὸν ὅλον τοῦ βίου εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, εἰς τὴν ἀνατροφὴν δαμάλεων καὶ τὴν θεραπείαν κυνῶν καὶ ἵππων. Καὶ συνησθάνθη μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ μέλλουσα μυθιστοριογράφος, ὅτι οἰκοδέσποινα σημαίνει κυρίαν καὶ ἐπιμελήτριαν τοῦ οἴκου, ὅτι τοῦ γάμου ἀποστολὴ δὲν εἶνε ἡ δημιουργία κόσμου ἰδανικοῦ καὶ παραδείσου ἀπολαύσεων εἰς τὴν γυναῖκα, καὶ ὅτι ἀνάγκη ἀπαραίτητος ὑπῆρχε δι' αὐτὴν νὰ ἐπιμεληθῇ τοῦ οἴκου της, ἀσχολοῦσα τὰς λεπτοφυεῖς αὐτῆς χεῖρας εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας· συναισθανομένη δὲ ταῦτα οὐδόλως ἐδίστασε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς

οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συζύγου της. Ἀλλ' εἶχεν ὅμως ἐκ νεαρᾶς αὐτῆς ἡλικίας, ἐκ φύσεως καὶ ἀνατροφῆς, ἀποκτήσει ἕξεις ἐλεημοσύνης καὶ μεγαλοδωρίας, αἵτινες δυσκόλως ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οὐδαμῶς συνεβιβάζοντο πρὸς τὸν λίαν περιωρισμένον χρηματικὸν προϋπολογισμόν, ὃν ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὴν ὁ κ. Δυδεβάν, ἀναμιμνήσκων ἑκάστοτε, ὅτι τὸ κτῆμα τοῦ Nohant δὲν εἶχε πρόσοδον ἐπαρκῆ εἰς τὰς μεγαλοδώρους καὶ δαπανηρὰς ὀρέξεις τῆς δεσποίνης του. Πολλαὶ ὑπῆρξαν καὶ ποικίλαι αἱ λυπηραὶ περιπέτειαι τῶν πρώτων τοῦ γάμου αὐτῆς ἐτῶν· μακρὰ δὲ πάντως ἂν μὴ καὶ ἄσκοπος ἤθελεν ἀποβῆ ἡ λεπτομερὴς αὐτῶν ἐξιστόρησις, ὧν τὰ καθέκαστα δύναται νὰ ἀνεύρῃ ὁ περιεργότερος τῶν ἀναγνωστῶν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς Σάνδης καὶ ἐν τῷ μυθιστορήματι αὐτῆς Ἐπιστολαὶ Ὁδοιπόρου. Ἀρκείτω δὲ τοῦτο μόνον νὰ σημειωθῇ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἡμετέρας διηγήσεως, ὅτι ἡ ὑπάρχουσα ἤδη καὶ ὁλονὲν αὐξάνουσα μεταξὺ τῶν δύο συζύγων διάστασις ἐκορυφώθη τέλος διὰ τῆς δικαίας ζηλοτυπίας, ἣν ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ἀγαθὸν ἀγρότην Δυδεβὰν ἡ ἐν τῷ κτήματι τοῦ Nohant διαμονὴ τοῦ νεαροῦ τότε σπουδαστοῦ καὶ κατόπιν διασήμου λογογράφου καὶ ἀκαδημαϊκοῦ τῆς Γαλλίας Ἰουλίου Σανδώ, καὶ τοῦ βοτανικοῦ Νερώ, ὃν ἀνευρίσκει τις ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Malgache ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τῆς Σάνδης περὶ Βοτανικῆς. Ἡ δὲ ψυχρότης τῶν συζύγων, ἣν οὐδ' ἡ ἀπόκτησις δύο τέκνων ἴσχυσε νὰ διαλύσῃ, ἀπέληξε τέλος εἰς τὸ σπουδαιότατον διὰ τὸν φιλολογικὸν βίον τῆς Σάνδης γεγονός, τὸν πρῶτον αὐτῆς χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ συζύγου της, ἐπελθόντα ἐκ κοινῆς αὐτῶν συμφωνίας καὶ ἐπὶ τῇ πενιχρᾷ χορηγίᾳ χιλίων πεντακοσίων φράγκων ἐπὶ ἓν ἑξάμηνον, εἰς ὃ ἔμελλε νὰ παραταθῇ ἡ ἐν Παρισίοις διαμονὴ τῆς νεαρᾶς γυναικός. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο, ἐννοεῖται, ἀνεπαρκὲς εἰς διατροφὴν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ μικροῦ της θυγατρίου, ὅπερ εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτῆς εἰς Παρισίους, ἐγκαταλιποῦσα τὸν υἱόν της παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Διενοήθη λοιπὸν ἡ Κ. Δυδεβὰν νὰ εὕρῃ πόρον ζωῆς ἐν τῇ γαλλικῇ μεγαλοπόλει διὰ

τῆς ἐργασίας της, ὅπως δι' αὐτοῦ οὐ μόνον ἐπαρκῇ εἰς τὰς βιωτικάς της ἀνάγκας, ἀλλὰ καταστήσῃ συνάμα προσιτὰς εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλας τινὰς διανοητικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς ἀπολαύσεις, καὶ ἰδίως τὰς ἀπὸ τοῦ θεάτρου, ἃς ἐκθύμως ἐπόθει. Ἐπεδόθη τότε εἰς τὴν ζωγραφικήν· ἤρχισε χρωματίζουσα ῥίπιδια καὶ καπνοθήκας, καὶ ἀπετόλμησε μάλιστα νὰ προσωπογραφήσῃ καὶ τὴν θυρωρόν της. Ἀλλ' ἡ προσωπογραφία ἀπέτυχε· τὰ ἐπὶ τῶν ῥιπιδίων δὲ ἀνθογραφήματα μικρὸν καὶ σπάνιον ἀπέφερον τὸ κέρδος. Μάτην ὑπεβάλλετο ἡ νέα γυνὴ εἰς τὰς βαναυσοστάτας τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν, καθαίρουσα μόνη τὸ μικρόν της δωμάτιον, καὶ πλύνουσα ἰδίαις χερσὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ τοῦ τέκνου της ἐνδύματα. Αἱ πρόσοδοί της ἦσαν πενιχραὶ καὶ μόλις μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐπήρκουν εἰς τὰς καθημερινὰς καὶ ἐπειγούσας αὐτῆς ἀνάγκας.

Τότε ἐπῆλθεν εἰς αὐτὴν ἡ ἰδέα τῆς εἰς ἄνδρα μεταμφιέσεως, —λόγῳ οἰκονομίας. Ἐπὶ τούτου δὲ παρέχομεν νῦν τὸν λόγον εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ἀφηγουμένην ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ της μετὰ πολλῆς ἀφελείας καὶ χαρίτος τοὺς λόγους καὶ τὰς λεπτομερείας τοῦ παραδόξου ἐκείνου καὶ πολλαχῶς παρεξηγηθέντος διαβήματός της.

«Ἔβλεπον, λέγει, τοὺς καλούς μου συμπατριώτας, μεθ' ὧν εἶχον συζήσει τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν, ζῶντας ἐν Παρισίοις ἐκ μικρῶν καὶ πενιχρῶν ὡς ἐγώ, καὶ ὅμως ἐνημέρους εἰς πᾶν τὸ ἐνδιαφέρον τὴν νοήμονα νεότητα. Τὰ φιλολογικὰ καὶ πολιτικὰ συμβεβηκότα, αἱ ἀπὸ τῶν θεάτρων καὶ μουσείων συγκινήσεις, αἱ ἀπὸ τῶν ὁδῶν καὶ τῶν συλλόγων, πάντα ἦσαν εἰς αὐτοὺς προσιτὰ καὶ πάντα τὰ ἔβλεπον. Εἶχα καὶ ἐγὼ ἰσχυρὰς κνήμας καὶ καλοὺς πόδας ὡς αὐτοί, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ λιθοστρώματος τῶν Παρισίων ἤμην ὡς πλοῖον ἐπὶ τοῦ πάγου. Τὰ λεπτά μου ὑποδήματα ἐσχίζοντο ἐντὸς δύο ἡμερῶν, φοροῦσα δὲ πηλοβατίδας ὠλίσθαινον· τὸ φόρεμά μου ἐσύρετο, καὶ δὲν ἤξευρα πῶς νὰ τὸ ἀνυψώσω. Ἤμην αἰωνίως πλήρης βορβόρου καὶ κατάκοπος, εἶχον διαρκῆ καταρροὴν καὶ ἔβλεπον μετὰ φοβερᾶς ταχύτητος καταστρεφόμενα τὰ πέδιλα

καὶ τὰ ἐνδύματα μου, — ἀφίνω δὲ ὅτι τοὺς μικροὺς ἐξ ἐπικρόκου πετάσους μου ἔρραινον διαρκῶς αἱ ὑδρορρόαι. Ταῦτα πάντα εἶχον ἀναλογισθῇ πρὶν ἢ σκεφθῶ νὰ κατοικήσω ἐν Παρισίοις, καὶ εἶχον ἐρωτήσει τὴν μητέρα μου, ἥτις ἔζη ἐκεῖ διὰ τρισχιλίων καὶ πεντακοσίων φράγκων κατ' ἔτος, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνδυθῇ ἁπλῶς μόνον καὶ κοσμίως μία γυνὴ εἰς τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο κλίμα, χωρὶς νὰ κλείεται ἐντὸς τῆς οἰκίας ἐξ ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος. «Εὔκολον εἶνε, μοῦ ἀπήντησεν, εἰς τὴν ἡλικίαν μου καὶ τὰς ἕξεις μου· ὅτε ὅμως ἤμην νέα καὶ ὁ πατήρ σου δὲν εἶχε χρήματα, ἐφαντάσθη νὰ μὲ ἐνδύσῃ ἀνδρικά. Τὸ αὐτὸ ἔκαμε καὶ ἡ ἀδελφή μου· οὕτω δὲ συνωδεύομεν πανταχοῦ ὡς ἄνδρες τοὺς συζύγους μας, ἐπηγαίναμεν εἰς ὅλας τὰς θέσεις τῶν θεάτρων, καὶ ἠλαττώσαμεν κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν οἰκιακήν μας δαπάνην».

«Ἡ ἰδέα αὕτη μοῦ ἐφάνη τὸ κατ' ἀρχὰς ἀστεία, ἀλλὰ κατόπιν λίαν εὐφυής.... Κατεσκεύασα λοιπὸν εὐρὺν ἐπενδύτην ἐκ χονδροῦ φαιοῦ ὑφάσματος, καὶ ὅμοιον ἐπενδύτην καὶ ἀναξυρίδας. Οὕτω δὲ μὲ τὸν φαιόν μου ἐπίσης πῖλον καὶ τὸν χονδρόν μου μάλλινον λαιμοδέτην ὡμοίαζα πρωτοετῆ φοιτητήν. Ἀνέκφραστος εἶνε ἡ εὐχαρίστησις, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπροξένησαν τὰ ὑποδήματά μου. Μοῦ ἦλθε νὰ κοιμηθῶ μαζή των, ὡς ἄλλοτέ ποτε ὁ μικρός μου ἀδελφός, ὅτε ἐφόρεσε τὸ πρῶτόν του ζεῦγος. Αἱ μικραὶ καρφωταί των πτέρναι μοῦ κατέστησαν ἀσφαλὲς τὸ λιθόστρωμα, καὶ διέτρεχον οὕτως ὑπόπτερος τοὺς Παρισίους ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἐνόμιζον, ὅτι ἠδυνάμην οὕτω νὰ περιέλθω τὸν κόσμον ὁλόκληρον.»

Ἡ ἀνδρικὴ αὕτη μεταμφίεσις ἠλάττωσεν, ἐννοεῖται, τὰς δαπάνας αὐτῆς, δὲν ηὔξησεν ὅμως καὶ τοὺς χρηματικούς της πόρους. Τοιούτους δὲ διενοήθη τέλος νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ καλάμου της μᾶλλον ἢ τοῦ ζωγραφικοῦ της χρωστῆρος, ὃν εἶχε μεταχειρισθῇ τὸ κατ' ἀρχάς. Ἔγραψεν οὕτως ἓν μυθιστόρημα, καὶ τὸ ἔφερεν εἰς τὸν συμπατριώτην της **Délatouche**, ἀρχισυντάκτην τότε τοῦ Φιγάρου. Ἀλλὰ τὸ μυθιστόρημα ἦτο κακὸν

καὶ παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας· κακὰ δ' ἐπίσης ὑπῆρξαν καὶ τὰ πρῶτα αὐτῆς διὰ τὴν ἐφημερίδα τοῦ Délatouche ἀρθρίδια, ἅτινα ἔγραψε τῇ παραγγελίᾳ τοῦ ἀρχισυντάκτου. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Σάνδης ἐδημοσιεύθη, ὅτι τὰ πρῶτα της φιλολογικὰ ἔργα ὑπῆρξαν ἄρθρα ἐκδοθέντα ἐν τῇ Revue et Gazette musicale· περὶ τούτων ὅμως οὐδὲν ἀναφέρουσι τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς Σάνδης, σιωπῶσι δ' ἐπίσης περὶ τοῦ διηγήματος «La Primadonna», ὅπερ μετὰ τὸν θάνατόν της εὑρέθη ἀληθῶς δημοσιευμένον ἐν τῇ Revue de Paris, καὶ δύναται σήμερον νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτόν της ἔργον. Οἱαιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ πρῶται λογοτεχνικαὶ ἀπόπειραι τῆς Σάνδης, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ὀλίγην ἀπήντησαν ἐνθάῤῥυνσιν παρὰ τοῖς ἁρμοδίοις ἐκ τῶν γνωρίμων της. Ὁ Κερατρύ, τὸν ὁποῖον συνεβουλεύθη, τῇ παρετήρησεν, ὅτι γυνὴ καὶ δημοσιογράφος εἶνε πράγματα ἀσυμβίβαστα· ἡ πενθερά της τῇ ἀπηγόρευσε νὰ θέσῃ ἐπὶ τῶν μελλόντων βιβλίων της τὸ συζυγικόν της ὄνομα· ὁ δὲ πολὺς τότε Balzac οὐδεμιᾶς ἠξίωσε προσοχῆς τὰ συγγραφικά της δοκίμια. Ὁ μόνος ἐμψυχώσας τὴν μέλλουσαν φιλολογικὴν δόξαν τῆς Γαλλίας ὑπῆρξεν ὁ Délatouche, ὅστις βλέπων ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς Σάνδης ἦτο ἥκιστα πρόσφορον εἰς παρασκευὴν καθημερινῆς δημοσιογραφικῆς τροφῆς διὰ τοὺς ἀψικόρους τῶν Παρισηνῶν οὐρανίσκους, συνεβούλευσεν αὐτὴν νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐφημερίδα του καὶ νὰ γράψῃ μυθιστορήματα.

Συνέταξε τότε ἡ Σάνδη, συνεργασθεῖσα μετὰ τοῦ παλαιοῦ της γνωρίμου καὶ συγκατοίκου νῦν ἐν Παρισίοις Ἰουλίου Σανδῶ, τὸ μυθιστόρημα Rose et Blanche, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ ἐτέθη τὸ συνεταιρικὸν ψευδώνυμον Jules Sand, διότι οὔτε ἡ Κυρία Δυδεβὰν ἤθελε νὰ δημοσιευθῇ τὸ ὄνομά της, οὔτε ὁ Σανδὼ τὸ ἰδικόν του. Τὸ ἔργον ἠγοράσθη τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Délatouche ὑπὸ γηραιοῦ τινὸς βιβλιοπώλου ἀντὶ τετρακοσίων μόνον φράγκων· ἦτο δὲ καθόλου λίαν μέτριον, καίτοι πολλαχοῦ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐλέγχον τὴν μέλλουσαν ἀριστοτέχνιδα.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Rose et Blanche παρέμεινεν ἔτι μι-

κρὸν ἐν Παρισίοις ἡ Σάνδη, ζῶσα ἐν μετριότητι καὶ στενοχωρίᾳ μετὰ τοῦ συγκατοίκου αὐτῆς Ἰουλίου Σανδῶ, εἶτα δὲ μετέβη εἰς Nohant, κατὰ τὰ ἀρχῆθεν μετὰ τοῦ συζύγου της συμπεφωνημένα, καὶ διέμεινεν ἐκεῖ τρεῖς μῆνας. Πρὶν ἢ ὅμως ἀπέλθῃ ἐκ Παρισίων εἶχε συμφωνήσει μετὰ τοῦ νεαροῦ της συνεργάτου τὴν ὑπόθεσιν νέου μυθιστορήματος, ὅπερ ἔμελλε μὲν νὰ γραφῇ παρ' ἑκατέρου ἐξ ἡμισείας, ἐγράφη ὅμως ὁλόκληρον ὑπ' αὐτῆς καὶ ὠνομάσθη Ἰνδιάνα. Μακρὰ ὑπῆρξε φιλονεικία μεταξὺ αὐτῆς, τοῦ παλαιοῦ της συνεργάτου καὶ τοῦ ἐκδότου, περὶ τοῦ ὀνόματος, ὅπερ ἔμελλε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸ δημόσιον τὸν συγγραφέα τοῦ νέου ἔργου. Καὶ ὁ μὲν ἐκδότης ἐπέμενεν ἀπαιτῶν τὸ παλαιὸν συμβολικὸν ψευδώνυμον τοῦ πρώτου ἔργου τῶν δύο συνεργατῶν, ὁ δὲ Σανδῶ κατ' οὐδένα τρόπον συνήνει νὰ μετάσχῃ διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος ἐργασίας, εἰς ἣν οὐδόλως ἐνείχετο, ἡ δὲ γράψασα αὐτὸ ἔμενε μετέωρος καὶ ταλαντευομένη, διστάζουσα νὰ παραδώσῃ τὸ ἀληθές της ὄνομα εἰς τὴν δημοσιότητα. Τότε ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς ἔκοψεν ὁ Délatouche τὸν γόρδιον δεσμόν, προτείνας εἰς τὴν νεαρὰν μυθιστοριογράφον νὰ κρατήσῃ μὲν τὸ ἥμισυ τοῦ παλαιοῦ ψευδωνύμου Jules Sand, νὰ προσθέσῃ δὲ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦτο ἕν οἱονδήποτε κύριον ὄνομα τῆς ἐκλογῆς της. Ἡ νέα γυνὴ συγκατετέθη, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τῆς Ἰνδιάνης ἐτυπώθη τὸ πρῶτον τὸ νέον ψευδώνυμον Γεωργία Σάνδη (George Sand), ὅπερ ἔμελλε κατόπιν νὰ ἀπαθανατισθῇ διὰ τοσούτων ἀριστουργημάτων.

Βιογραφοῦντες ἁπλῶς ἐνταῦθα τὴν Σάνδην, ἀπέχομεν πάσης κριτικῆς τῶν ἔργων της ἐξετάσεως, οὐδ' ἐπιλαμβανόμεθα οἱασδήποτε ἀναλύσεως τοῦ πρώτου αὐτῆς ἔργου, ὅπερ ὑπῆρξε συνάμα καὶ τὸ πρῶτον της ἀριστούργημα. Τοῦτο μόνον ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν καὶ σημειοῦμεν, ὅτι τὸ παράδοξον ἀφ' ἑνὸς περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, δι' οὗ ἐπαναστατικὸς κατεφέρετο πέλεκυς κατὰ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀκρογωνιαίου τῆς κοινωνίας λίθου — τοῦ γάμου —, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ λαμπρὰ καὶ συνεσφιγμένη τῶν ἰδεῶν διαλεκτικὴ καὶ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης μέγαν

ἐξήγειραν θόρυβον ἐν τῷ φιλολογικῷ κόσμῳ τῆς Γαλλίας, ἀποτελούμενον ἐκ φανατικῶν πανηγυρισμῶν καὶ σφοδρῶν ἅμα κατακρίσεων τοῦ ἀγνώστου καὶ ψευδωνύμου συγγραφέως. Πάντες ἤθελον νὰ ἀναγνώσωσι τὴν Ἰνδιάναν· πάντες ἦσαν περίεργοι νὰ μάθωσι τίς ἄρα ἦτο ὁ ἐν μιᾷ νυκτὶ εἰς διάσημον ἐξ ἀσήμου ἀφυπνώσας George Sand, οὗτινος ὁ κάλαμος εἶχε τοσοῦτον ἀνδρικὰ τὰ νεῦρα καὶ τοσοῦτον γυναικείαν συνάμα τὴν περιπάθειαν καὶ τὴν λεπτότητα. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνετέλεσαν εἰς ἔξαψιν τῆς πυρετώδους περιεργείας τοῦ κοινοῦ τὰ ἄρθρα τοῦ Ἰουλίου Janin ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων, τοῦ Γουσταύου Planche καὶ τοῦ Sainte-Beuve ἐν τῇ νεοσυστάτῳ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων. Καὶ ὁ ἐκδότης αὐτὸς τῆς Ἰνδιάνης, συναισθανθείς, παραδόξως δι' ἐκδότην, ὅτι ὁ θρίαμβος τοῦ βιβλίου ἦτο πολὺ ἀνώτερος τῶν ἑξακοσίων φράγκων, ἅτινα εἶχε πληρώσει διὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔκδοσιν, προσελθὼν εἰς τὴν εὐεργέτιδά του, καθ' ἃ διηγεῖται ὁ ἄλλως μυθολόγος βιογράφος της Mirecourt, ἔσχισεν ἐνώπιον αὐτῆς τὸ συμβόλαιον, καὶ τῇ προσέφερε χίλια φράγκα διὰ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν. Τὸ μυστικὸν ὅμως τοῦ ὀνόματος ἐξηκολούθησε τηρούμενον πρὸς πάντας, πλὴν ὀλίγων μόνον μεμυημένων, ἡ δὲ νεαρὰ γυνή, ἧς ἔστεφεν ἤδη τὸ μέτωπον ἡ δόξα, ἐξηκολούθησε κρυπτομένη ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καὶ τὰ ἀνδρικά της ἐνδύματα. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ περιστάσεις ἐδημοσιεύθη καὶ τὸ δεύτερον αὐτῆς μυθιστόρημα, ἡ Βαλεντίνη.

Τὸ νέον τοῦτο ἔργον ἐκράτυνεν ἔτι μᾶλλον καὶ ηὔξησε τὴν φήμην τῆς Σάνδης καὶ τὸν περὶ τὸ ὄνομά της θόρυβον, τὰ ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τῆς Ἰνδιάνης εἰσπραχθέντα τρισχίλια περίπου φράγκα συνετέλεσαν οὐ μικρόν, ὡς ἡ Σάνδη αὐτὴ ἀφελῶς ἐξομολογεῖται, εἰς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν της, καὶ παρέσχον εἰς αὐτὴν τὰ μέσα νὰ πληρώσῃ τὰ ὀλίγα της χρέη καὶ νὰ μισθώσῃ ὑπηρέτριαν πρὸς θεραπείαν τοῦ οἴκου της. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως ἀποτέλεσμα τῶν ἐκ τῆς Ἰνδιάνης καὶ Βαλεντίνης θριάμβων ὑπῆρξεν, ὅτι ἤνοιξεν εἰς τὴν νεαρὰν καὶ διάσημον ἤδη λογογράφον

τὰς πύλας τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων, τοῦ μοναδικοῦ τούτου καὶ ἀπαραμίλλου περιοδικοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἀπὸ τῆς πρώτης του ἐκδόσεως μέχρι σήμερον, ὅτε ἀπωρφανίσθη τοῦ ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη διευθυντοῦ του, ὑπῆρξε πάντοτε ἀδιαπτώτως τὸ πιστὸν κάτοπτρον τῆς λογοτεχνικῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας, καὶ ἡ πνευματικὴ οὕτως εἰπεῖν κοιτὶς πάσης φιλολογικῆς αὐτῆς δόξης. Ἐν τῷ περιοδικῷ δὲ τούτῳ συγγράμματι ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ἡ Σάνδη τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων αὐτῆς, μετὰ τὴν Ἰνδιάναν καὶ τὴν Βαλεντίνην, ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν ἀποσπασμάτων τῆς τερατολόγου Λαιλίας, ἅτινα μετὰ ἑξαετίαν μόλις, κατὰ τὸ ἔτος 1839, συνεπλήρωσε καὶ ἐξέδωκεν ἰδιαιτέρως.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων δημοσίευσιν τῶν πρώτων ἀποσπασμάτων τῆς Λαιλίας ὁ διευθυντὴς τῆς Ἐπιθεωρήσεως Buloz ἔδωκε γεῦμα εἰς τοὺς συνεργάτας του, τὸ γεῦμα δὲ τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τῆς πρώτης μεταξὺ Ἀλφρέδρου Μυσσὲ καὶ Γεωργίας Σάνδης γνωριμίας, ἥτις κατέληξε βαθμηδὸν εἰς τὸν παράδοξον ἐκεῖνον καὶ περιπετειώδη ἔρωτα, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν κατώρθωσεν ἔτι ὁ περίεργος κόσμος νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν οὔτε ἐκ τῶν αὐτοβιογραφικῶν τῆς Σάνδης σημειώσεων, οὔτε ἐκ τῶν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μυσσὲ ἀνταλλαγέντων δίκην πολεμικῶν ἄρθρων μυθιστορημάτων Elle et Lui καὶ Lui et Elle, οὔτε ἐκ τῆς ἀδιακρίτου παρεμβάσεως τῆς κυρίας Collet διὰ τοῦ μυθιστορήματός της Lui, οὔτε ἐκ τῶν ποικίλων ἀθυροστομιῶν τῶν σκανδαλοφίλων βιογράφων της *).

Μετὰ τοῦ νέου της τούτου φίλου μετέβη ἡ Σάνδη εἰς Ἰτα-

*) Ταῦτα ἐγράφοντο ἐν ἔτει 1877. Ἀλλ' αἱ πρό τινων ἐτῶν δημοσιευθεῖσαι ἀκριτόμυθοι ἐπιστολαὶ τῆς Σάνδης πρὸς τὸν Μυσσὲ καὶ τούτου πρὸς ἐκείνην, καὶ αἱ διὰ τῶν ἰταλικῶν ἐφημερίδων κοινολογηθεῖσαι βραδύτερον ἀποκαλύψεις τοῦ ἐν Βενετίᾳ θεραπεύσαντος τὸν νοσήσαντα Μυσσὲ ἰταλοῦ ἰατροῦ, παρέχουσι σήμερον ἐπαρκὲς φῶς εἰς πλήρη καὶ ἀπαθῆ ἐκτίμησιν τῶν περιπετειῶν τῶν περιέργων ἐκείνων σχέσεων μεταξὺ Σάνδης καὶ Μυσσέ, αἵτινες, φαίνεται, πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ φλογερὸν καὶ ἀληθὲς πάθος, καὶ διελύθησαν — ὡς εἶχον συναφθῆ, — ὑπὸ τοῦ ὁρμεμφύτου μᾶλλον ἢ τῆς καρδίας.

λίαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1833, ἐπιστρέψασα δ' ἐκεῖθεν μεθ' ὁλοκλήρου ἔτους ἀπουσίαν ἐξέδωκεν ἐν εἴδει μυθιστορήματος τὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἐν Ἰταλίᾳ μετ' ἐκείνου διαμονῆς της, ὑπὸ τὸν τίτλον Le Secrétaire intime. Οἱ ἀναγνώσαντες τὴν μυθιστορίαν ταύτην, βραδύτερον δὲ καὶ τὴν Nuit d'octobre τοῦ Musset, δὲν ἠδύναντο, ἐννοεῖται, νὰ ἀμφιβάλλωσιν ὅτι ὁ Μυσσὲ δὲν ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος μόνον γραμματεὺς τῆς συγγραφέως τῆς Βαλεντίνης καὶ οὐδὲν ἄλλο κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ περιοδείαν αὐτῆς.

Ἐπιστρέψασα μόνη ἐξ Ἰταλίας κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1834, ἤρχισεν ὡς πρὶν μεταλλάσσουσα τὴν διαμονὴν αὐτῆς μεταξὺ Παρισίων καὶ Nohant, συναισθανομένη δὲ ὁλονὲν βαρύτερον τὸν κλοιὸν τοῦ συζυγικοῦ βίου ἕνεκα οὐ μόνον τῆς παντελοῦς πρὸς αὐτὴν ἀδιαφορίας τοῦ συζύγου της ἀλλὰ καὶ τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ παρεκτροπῶν. Δὲν πρέπει ὅμως αὗται, ὅσον ἀδυσωπήτως καὶ ἂν καταδικάζωνται ὑπὸ τῶν πλείστων βιογράφων τῆς Σάνδης, νὰ κριθῶσι λίαν αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν ἀναλογιζομένων, ὅτι τὴν πρώτην εἰς αὐτὰς ἀφορμὴν παρέσχεν αὐτὴ ἡ Κ. Δυδεβάν, οὐ μόνον ἐγκαταλιποῦσα πρώτη αὐτὴ τὸν σύζυγόν της, ἀλλὰ καὶ σχέσεις συνάψασα οὐχὶ ἀκραιφνῶς ἀμώμους. Ἂν ἡ Κυρία Σάνδη ὑπῆρξε μεγάλη γυνὴ καὶ πεζογράφος διάσημος τῆς Γαλλίας, ὁ δὲ κ. Δυδεβὰν ἁπλοῦς ἐπαρχιώτης, τοῦτο οὔτ' ἐκείνης δικαιολογεῖ τὰ ὀλισθήματα οὔτε τούτου καθιστᾷ μᾶλλον ἀξιοκατάκριτον τὴν ἀνταπόδοσιν. Ὁπωσδήποτε ἡ Σάνδη ἔκρινεν οὐ μόνον ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ καὶ κατ' εἰσήγησιν ἰδίως τῶν περὶ αὐτὴν οἰκείων καὶ φίλων, ὅτι ὁ συζυγικὸς ζυγὸς εἶχε καταστῇ εἰς αὐτὴν ἀφορήτως βαρύς, πρὸς ἀπόσεισιν δὲ τοῦ ζυγοῦ τούτου συνήφθη ἡ πρώτη σχέσις καὶ γνωριμία μεταξὺ τῆς Γεωργίας καὶ τοῦ ἐν Βούργοις (Bourges) δικηγόρου Μιχαὴλ (Michel), ὃν ἀπεμνημόνευσεν ἐκείνη κατόπιν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Éverard ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Βίου της. Διὰ τῆς δικανικῆς δὲ βοηθείας τοῦ διακεκριμένου τούτου δικηγόρου κατώρθωσε τέλος ἡ νεαρὰ γυνὴ μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ διετεῖς περισπασμοὺς νὰ διαταχθῇ ὑπὸ

τοῦ δικαστηρίου ὁ ἀπὸ τοῦ συζύγου της χωρισμὸς κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1836. Καὶ ἠδυνήθη μὲν οὕτω νὰ καταλάβῃ καὶ κατοικήσῃ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς τὸ κτῆμα Nohant, νὰ ἀπαλλαγῇ δὲ προσέτι τῆς παρουσίας τοῦ Κ. Δυδεβάν· δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ τῶν παντοίων αὐτοῦ ἀργυρολογικῶν μηχανοῤῥαφημάτων· μόνον δὲ ὅτε μετὰ δύο ἔτη ἐπλήρωσεν εἰς αὐτὸν πεντήκοντα ὅλας χιλιάδας φράγκων πρὸς ἐξαγοράν, ὡς διηγεῖται, τῶν δύο τέκνων της, ἅτινα εἶχεν ἐκεῖνος ἀπαγάγει διαρκούσης τῆς ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς τῆς Σάνδης, κατώρθωσεν αὕτη νὰ ἐλευθερωθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῶν συζυγικῶν δεσμῶν.

Γ'.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄρχεται ἡ τρίτη τοῦ βίου τῆς Σάνδης περίοδος, καὶ ἀπ' αὐτῆς χρονολογεῖται ἡ ἄνετος καὶ ἐν πάσῃ καλλιτεχνικῇ ἐλευθερίᾳ συγγραφικὴ αὐτῆς παραγωγή. Ἐλευθερίαν δὲ λέγοντες, ἀναγκαῖον νομίζομεν νὰ σημειώσωμεν εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι ἐννοοῦμεν τὴν ἀπὸ πάσης ὑλικῆς μερίμνης ἀπαλλαγήν. Καθότι ἡ Σάνδη εἶχεν ἤδη ἀφθόνους τοὺς βιωτικοὺς πόρους, οὐδ' ὑπεχρεοῦτο πλέον νὰ γράφῃ ὅπως ἀποζῇ. Πνευματικὴν ὅμως ἐλευθερίαν καὶ αὐτοτέλειαν δὲν φαίνονται πολλὴν ἐλέγχοντα τὰ πρῶτα τῆς περιόδου ταύτης ἔργα. Ἐμφαίνουσι δὲ τοὐναντίον τὴν βαθεῖαν ἐπίδρασιν, ἣν ἤσκησαν ἐπί τε τῶν φρονημάτων καὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς μεγάλης γυναικὸς οὐ μόνον ὁ συζυγικός της βίος καὶ αἱ πρόσφατοι δυσάρεστοι περιπέτειαι τοῦ χωρισμοῦ της, ἀλλὰ καὶ οἱ στενότεροι φίλοι, μεθ' ὧν εἶχε σχετισθῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὡς ὁ δημοκρατικὸς δικηγόρος Michel, ὁ τῆς κοινοκτημοσύνης ἀπόστολος δημοσιογράφος Λερού, ὁ θεόσοφος ἐπαναστάτης Λαμεναὶ καὶ βραδύτερον ὁ μουσικὸς Σοπέν. Μετὰ τοῦ Λεροὺ δὲ μάλιστα ἵδρυσεν ἡ Σάνδη ἀργότερα, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1841 ἀπεχώρησε δυσαρεστηθεῖσα τῆς Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων, ἴδιον περιοδικὸν σύγγραμμα, βραχύβιον ὅμως, τὴν Ἀνε-

ξάρτητον Ἐπιθεώρησιν (Revue Indépendante), ὅπου καὶ κατεχώρισεν ἱκανὰ τῶν ὑπερμαχούντων τῆς κοινοκτημοσύνης μυθιστορημάτων της. Ὑπὸ τοιαύτας ἐπαναστατικὰς κατὰ τῶν κοινωνικῶν βάσεων ἰδέας, συγκιρνωμένας ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Μιχαήλ, τοῦ Λεροὺ καὶ τοῦ Λαμεναί, ἐγράφησαν ὁ Σπυρίδων, αἱ Ἑπτὰ χορδαὶ τῆς λύρας, τὸ Ἁμάρτημα τοῦ Κ. Ἀντωνίου καὶ ὁ Ὁράτιος, ἡ κυρία πέτρα τοῦ σκανδάλου, οὗτινος ἡ μὴ καταχώρισις ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων ἐπήνεγκε τὴν μεταξὺ τοῦ Βυλόζ καὶ τῆς Σάνδης ῥῆξιν καὶ τὴν ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην διαρκέσασαν διάστασιν μεταξὺ αὐτῶν.

Ἡ ἐπιῤῥοὴ ὅμως ἰδίως τοῦ Λαμεναί, τοῦ παραδόξου ἐκείνου καὶ ἐξωτερικῶς ἀπεχθοῦς ἀνδρός, περὶ οὗ ἔλεγε βραδύτερον ἡ Σάνδη, «μὴ μοῦ ὁμιλεῖτε περὶ τοῦ Λαμεναί· νομίζω ὅτι ἐγνώρισα τὸν διάβολον» — καταφαίνεται προδηλότερον ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς πρὸς τὴν Μαρίαν, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῷ Κόσμῳ, περιοδικῷ φύλλῳ ἐκδιδομένῳ ὑπὸ τοῦ ἐπαναστάτου ἀββᾶ. Ἡ δὲ τοῦ Σοπὲν ἐπίδρασις, καίτοι ὀκταετίαν ὅλην διήρκεσαν αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Σάνδης σχέσεις, ἐν ὀλίγοις σχετικῶς ἔργοις τῆς μυθιστοριογράφου καταφαίνεται, καὶ τοιαῦτα ἰδίως εἶνε ἡ Λουκρητία Φλωριάνη, ἡ Παρηγορία (Consuelo) καὶ ἡ συνέχειαν αὐτῆς ἀποτελοῦσα Κόμησσα τοῦ Ῥούδολστατ.

Φύσις ὅμως γενναία καὶ μεγάλη, ὁποία ἡ τῆς Γεωργίας Σάνδης, μικρὸν μόνον καὶ παροδικῶς ἠδύνατο νὰ διαμείνῃ ὑπὸ ξένην ἐπίδρασιν· βραχὺς δὲ μόλις παρῆλθε χρόνος, καὶ διὰ τῶν νεωτέρων αὐτῆς ἔργων κατεδείχθη τὸ αὐτοτελὲς τῆς παραγωγικῆς της δυνάμεως. Τοιαῦτα, ἐξ οὐδεμιᾶς ξένης ὑπαγορεύσεως καὶ πρὸς οὐδένα πλάγιον τείνοντα σκοπόν, ἀλλ' αὐθόρμητα ὅλως καὶ καθαρῶς ἐκ τῆς ποιητικῆς αὐτῆς ἰδιοφυΐας πηγάζοντα ἔργα εἶνε ἡ Ἰωάννα, ἡ Ἰσιδώρα, ὁ Τεβερῖνος, ὁ Πικινῖνος, ἰδίως δὲ καὶ πρὸ πάντων τὰ χαριέστατα ἐκεῖνα καὶ ἀμίμητα εἰδύλλια, ἅτινα οἱ πλεῖστοι σήμερον τῶν κριτικῶν θεωροῦσι δικαίως ὡς τὰ ἀριστουργήματα τῆς Σάνδης: Ἡ Μικρὰ Φαδέττη, Φραγκίσκος

τὸ ἔκθετον καὶ ἰδίως τὸ Τέλμα τοῦ Διαβόλου. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται τὰ πολυπληθῆ ἔργα τῆς Σάνδης, ὅσα ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην μέχρι τοῦ 1848 ἄλλα μὲν ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων, ἄλλα δὲ ἐν ἄλλοις περιοδικοῖς συγγράμμασι, καὶ ἄλλα ἰδιαιτέρως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὧν τὰ κυριώτατα, πλὴν ὅσων ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, εἶνε: ὁ Σίμων, ἡ Μετέλλα, ἡ Ἐσχάτη τῶν Ἀλδίνη, ὁ Ὅρκος, ὁ Γαβριήλ, ἡ Παυλῖνα, Ἄλδος ὁ στιχουργός, ὁ Μυλωθρὸς τοῦ Ἀνζιβῶλτ, οἱ Ψηφοθέται καὶ ἄλλα ἱκανά.

Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην ἀναφαίνεται καὶ ἡ πρώτη δραματικὴ ἀπόπειρα, ἣν, συμφώνως πρὸς τὰ ἔθιμα τῶν πλείστων γάλλων μυθιστοριογράφων, ἐπεχείρησεν ἡ Σάνδη, γράψασα καὶ διδάξασα κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1840 ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου τὴν Κοζιμάν, δρᾶμα ἀκατάσκευον καὶ ἀσύντακτον, καίτοι πλῆρες δυνάμεως πολλαχοῦ καὶ πάθους, ὅπερ δὲν ἀπεδοκιμάσθη μὲν τότε, ἕνεκα τοῦ ὀνόματος τῆς δραματοποιοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ ὃν ἡ φήμη της ἐνέπνεε, δὲν κατώρθωσεν ὅμως καὶ νὰ ζήσῃ μήτε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἀλλ' ἡ Σάνδη δὲν ἀπεθαῤῥύνθη ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἐκείνης, οὔτ' ἐβράδυνε νὰ ἀποδείξῃ διὰ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς δραματικῶν ἔργων, ἰδίως δὲ τῆς Κλαυδίας, τοῦ Φραγκίσκου καὶ τοῦ Μαρκησίου Βιλλμέρ, πόσον ἄδικον εἶχον οἱ καταμεμφόμενοι αὐτὴν ἐπὶ δραματικῇ ἀτεχνίᾳ.

Τὴν ἤρεμον ταύτην καὶ ὅλως ἀνεπηρέαστον φιλολογικὴν παραγωγὴν διετάραξεν ἐντὸς ὀλίγου ἡ τοῦ Φεβρουαρίου ἐπανάστασις καὶ ἡ κατὰ τὸ 1848 ἀνίδρυσις τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ πολιτικὸς κλύδων ἀφύπνισε καὶ ἀνεπτέρωσε τὰ παλαιὰ δημοκρατικὰ ὄνειρα τῆς Σάνδης, αἱ διδασκαλίαι τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Λεροὺ ἀνέζησαν ἐν τῇ ψυχῇ της, καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ θύελλα παρέσυρε τόν τε βίον καὶ τὰς σκέψεις αὐτῆς εἰς τὸν ἀπαίσιον στρόβιλον τῆς πολιτικῆς, ἥτις τοσούτων μεγάλων τῆς Γαλλίας συγγραφέων εἵμαρτο νὰ κηλιδώσῃ καὶ ἀμαυρώσῃ τὴν δόξαν. Εἰς τὴν

τύρβην ἐκείνην ἀναμιχθεῖσα καὶ ἡ Σάνδη μεθ' ὅλης τῆς ζέσεως ποιητικῆς καρδίας καὶ μετὰ πάσης τῆς ἀφελοῦς ἐμπιστοσύνης ὀνειροπόλου ψυχῆς, παρέσχε πρόθυμον τὸν νευρώδη καὶ ἀνδρικὸν αὐτῆς κάλαμον εἰς ὑπηρεσίαν τῶν πρωτοστατῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος, καὶ οὐ μόνον εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Βαρβὲ ὁ Δῆμος τῶν Παρισίων συνειργάσθη, οὐ μόνον Ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Λαὸν καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τὰ Δημοκρατικὰ Δελτία τοῦ Λεδροὺ Ῥολλὲν συνέγραψεν, ἀλλὰ καὶ ἴδιον πολιτικὸν φύλλον ἐξέδωκεν, ὑπὸ τὸν τίτλον Ὁ ἀγὼν τοῦ Λαοῦ (La cause du peuple), οὗτινος ὅμως τρεῖς καὶ μόνοι ἐξεδόθησαν ἀριθμοί. Τῆς παραδόξου ταύτης ἐφημερίδος, τῆς σπανιωτάτης σήμερον καὶ δυσευρέτου, φυλάττει τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον τὸ μόνον ἴσως σωζόμενον πλῆρες ἀντίτυπον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Complet et très-rare». Εἰς τῆς Σάνδης τὸν κάλαμον ἀπεδόθη τότε καὶ ἔγγραφόν τι τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ, πολὺν γεννῆσαν θόρυβον, καὶ τὸ ὄνομά της ἐξετέθη πολιτικῶς ὅσον οὐδ' αὐτὴ ἴσως ἡ ἰδία ἐπεθύμει. Τοσοῦτον δὲ ἐν γένει ἡ διάσημος γυνὴ παρέστη πολιτικῶς πρωταγωνιστοῦσα κατὰ τὰς ταραχώδεις ἐκείνας ἡμέρας τῆς Γαλλίας, ὥστε μετὰ τὸ ναπολεόντειον πραξικόπημα τοῦ 1851, φοβηθεῖσα μὴ κινδυνεύσῃ ἡ προσωπικὴ αὐτῆς ἐλευθερία, κατέλιπεν ἐπί τινα χρόνον τὴν Γαλλίαν καὶ κατέφυγεν εἰς Βρυξέλλας. Βραχὺς ὅμως ὑπῆρξεν ὁ φόβος της ὅσον καὶ ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος πυρετός, καὶ μετὰ μικρὰν ἐν Βελγίῳ διαμονὴν ἐπανέκαμψεν ἡ Σάνδη εἰς Γαλλίαν. Κατοικήσασα δὲ ὁριστικῶς ἐν τῷ κτήματι αὐτῆς Nohant, ἐπεδόθη ἥσυχος τοῦ λοιποῦ καὶ ὑπ' οὐδενὸς ταρασσομένη ἀλλοτρίου πειρασμοῦ εἰς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ἐργασίαν καὶ παραγωγήν, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ κυρία καὶ μόνη τοῦ βίου αὐτῆς κλῆσις.

Οὐδεμίαν διὰ τῶν γραμμῶν τούτων σκοποῦντες λογοτεχνικὴν καὶ κριτικὴν μελέτην περὶ τῶν ἔργων τῆς Σάνδης, ἄσκοπον κρίνομεν ν' ἀπαριθμήσωμεν ἐνταῦθα λεπτομερῶς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν μυθιστορημάτων, δι' ὧν ἐπροίκισεν ἔκτοτε ἡ διάσημος γυνὴ

ἐπὶ εἰκοσιπέντε ὅλα ἔτη τὴν νεωτέραν τῆς Γαλλίας λογοτεχνίαν. Θὰ ἦτο δὲ καὶ ἄλλως ἀδύνατος ἡ τοιαύτη ἀπαρίθμησις, διότι οὐδ' ἐν τῇ πατρίδι αὐτῆς ὑπάρχει μέχρις ὥρας γνωστὸς ἀκριβῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἔργων πάντων τῆς δαιμονίας γυναικός, ἥτις ἀπεδείχθη καὶ μένει ὁ διασημότατος τῆς Γαλλίας λογογράφος τοῦ νῦν αἰῶνος.

Τοῦτο δὲ μόνον σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων της τούτων, δημοσιευθέντα τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων, καταλαμβάνουσιν ἑκατὸν εἰκοσιν ὅλα τεύχη (ἀπὸ τοῦ 1858 μέχρι τοῦ 1876) τοῦ ἐγκρίτου περιοδικοῦ, καὶ ὅτι τὰ δοκιμώτερα μὲν αὐτῶν εἶνε ὁ Μαρκήσιος Βιλμέρ, Αὐτὴ καὶ Αὐτός, ὁ Κάδιος, ὁ Ἰωάννης de la Roche, ἡ Ἐξομολόγησις νέας Κόρης, ἡ Δεσποινὶς Κεντινή, ἡ Μαύρη Πόλις, τὰ νεώτατα δὲ ἡ Φλαμαράνδη, ἡ Ἀδελφή μου Ἰωάννα, ἡ Λαλοῦσα δρῦς, τὸ Κύπελλον καὶ ἡ Μαριάννα. Τὸ μακρότατον ὅμως ἔργον τῆς Σάνδης, ὅπερ φαίνεται μᾶλλον πρὸς χρηματολογικὸν σκοπὸν συγγραφὲν ἢ ἐκ καθαρᾶς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως ἀποῤῥεῦσαν, εἶνε ἡ Ἱστορία τοῦ βίου μου, περὶ ἧς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ταύτης ἐλαλήσαμεν. Ἡ εἰκοσάτομος αὕτη αὐτοβιογραφία, ἡ πλουτοῦσα μὲν φράσεων ἀμοιροῦσα δὲ πάσης σημασίας, ὡς ἔγραφεν ὁ Mazade ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων μικρὸν μετὰ τὴν πλήρη αὐτῆς δημοσίευσιν, ὑπῆρξεν ἀναντιῤῥήτως τὸ ἀτυχέστατον ἐν συνόλῳ ἔργον τῆς Σάνδης, καίτοι ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐλέγχει πολλαχοῦ τὸν ἀμίμητον ἐκεῖνον κάλαμον, ὅστις ἔγραψε τὴν Βαλεντίνην καὶ τὸ Τέλμα τοῦ Διαβόλου. Τὸ παντοειδὲς τοῦτο σύμφυρμα ἀναμνήσεων πεφυσημένων καὶ ἡμιτελῶν ἐξομολογήσεων, τὸ οὐδένα πλὴν τῆς ἐπιδείξεως ἔχον ἄλλον σκοπόν, οὐδ' αὐτὴν κἂν τὴν εἰλικρίνειαν τῆς ἀθυροστομίας ἔχον ὡς σκανδαλώδη ἀρετήν, σφοδρότατα κατεκρίθη καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀπαθῶν καὶ μὴ προκατειλημμένων βιογράφων καὶ κριτικῶν τῆς Σάνδης, καὶ μόλις δύναται διὰ τῶν καλλονῶν

τῆς μορφῆς καὶ τοῦ ὕφους νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν παντελῆ τοῦ περιεχομένου του γυμνότητα καὶ τὴν ἄσκοπον τῆς συγγραφέως αὐτάρκειαν.

Μετὰ τὸν ἱκανῶς δυσάρεστον πάταγον, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὸ ὄνομα τῆς Σάνδης ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῆς Ἱστορίας τοῦ βίου μου, διεβίωσεν ἤρεμος καὶ ἐν ἀταράχῳ μονώσει ἡ διάσημος μυθιστοριογράφος μέχρι τοῦ θανάτου της. Δύο δὲ μόνον γεγονότα ἢ μᾶλλον εἰπεῖν δύο αὐτῆς νεώτεραι δημοσιεύσεις ἐτάραξαν πάλιν κατόπιν ἐπὶ μικρὸν τὴν φιλολογικὴν τοῦ βίου της ἠρεμίαν· πρῶτον τὸ μυθιστόρημα Αὐτὴ καὶ Αὐτός, δημοσιευθὲν ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων κατὰ τὸ ἔτος 1859· δεύτερον δὲ ἡ ἀτυχὴς σειρὰ τῶν αὐτόθι ἐπίσης δημοσιευθεισῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ τελευταίου γαλλογερμανικοῦ πολέμου σημειώσεων ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἡμερολόγιον ὁδοιπόρου κατὰ τὸν πόλεμον (Journal d' un voyageur pendant la guerre).

Ἄλλως ὅμως διήγαγεν ἡ Σάνδη τὰ τελευταῖα εἴκοσιν ἔτη τοῦ βίου της ἐν ἀγροτικῇ ἀπραγμοσύνῃ, ἀρκουμένη μὲν εἰς τὴν φιλολογικήν της ἐργασίαν, προσπαθοῦσα δὲ παντὶ τρόπῳ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν περὶ αὐτῆς ἀσχόλησιν τῆς κοινῆς γνώμης. Κατοικοῦσα διαρκῶς ἐν Nohant καὶ οὐδέποτε σχεδὸν εἰς Παρισίους μεταβαίνουσα, ἔφευγε τὴν τύρβην καὶ τὰ σκάνδαλα τῆς μεγαλοπόλεως, καὶ τὴν μὲν πνευματικήν της δραστηριότητα κατηνάλισκε γράφουσα ἐφ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἡμέραν, ἀρκοῦσαν δὲ εἶχε ψυχαγωγίαν τὰς ἀθώας τέρψεις τοῦ οἰκιακοῦ της βίου, τὸ ἀγροτικὸν θέατρον τοῦ πύργου τοῦ Nohant, οὗτινος αὐτὴ μόνη ἦτο προμηθευτὴς καὶ διευθυντὴς καὶ σκηνοθέτης, καὶ τὸν ἐκλεκτὸν ὅμιλον τῶν ξένων της, εἰς οὓς πρόθυμον πάντοτε καὶ φιλόφρονα παρεῖχε δεξίωσιν ἡ φιλέρημος πυργοδέσποινα.

Ἓξ μόνον ὥρας κοιμωμένη, ἠγείρετο λίαν πρωῒ καὶ τοσοῦτον συντόνως εἰργάζετο, ὡς ἂν ἐπρόκειτο νὰ κερδήσῃ τῆς ἐπιούσης τὸν ἄρτον διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Διάγουσα δὲ οὕτω τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἐν ἐργασίᾳ, καὶ σπανίας τινὰς μόνον ὥρας ἀφιεροῦσα

εἰς ἐκδρομὰς καὶ περιπάτους, παρέμενεν ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν ἑσπέραν μετὰ τὸ γεῦμα μεταξὺ τῶν οἰκείων αὐτῆς καὶ τῶν ξένων, ὁτὲ μὲν συμπαίζουσα μετ' αὐτῶν δόμινον, ὁτὲ δὲ μουσουργοῦσα αὐτοσχεδίους ἐμπνεύσεις ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου, καὶ ἄλλοτε ἀναγινώσκουσα εἰς τὴν ὁμήγυριν νέον τι αὐτῆς μυθιστόρημα ἢ νέον δρᾶμα. Ἡ ἑσπερινὴ αὕτη διασκέδασις μετεβάλλετο τὰς Κυριακὰς εἰς θεατρικὴν παράστασιν, διδομένην ἐπὶ τοῦ μικροῦ θεάτρου τοῦ πύργου ὑπὸ αὐτοσχεδίου θιάσου ἠθοποιῶν, συγκροτουμένου ἐκ τῶν ξένων καὶ συνδαιτυμόνων τῆς Σάνδης, περιλαμβάνοντος δὲ πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν οἰκοδέσποιναν. Τὸ κοινὸν τῆς πλατείας ἀπετέλουν τότε οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ, οἱ ἐγκριτότεροι δ' αὐτῶν προσεκαλοῦντο πολλάκις νὰ συνδειπνήσωσι μετὰ τῶν ἠθοποιῶν μετὰ τὸ τέλος τῆς παραστάσεως.

Ἦτο δὲ πρὸς τοὺς περιοίκους χωρικοὺς οὐ μόνον προσηνὴς καὶ φιλόφρων ἡ διάσημος γυνή, ἀλλὰ καὶ βοηθητικὴ καὶ ἐλεήμων, πολλοὶ δὲ αὐτῶν, οἱ χρείαν ἔχοντες ἢ πάσχοντες καὶ νοσοῦντες ἠσθάνθησαν πολλάκις τὴν πραεῖαν χεῖρα τῆς δεσποίνης τοῦ Nohant ἀνακουφίζουσαν τοὺς πόνους αὐτῶν, ἀναστηλοῦσαν τὸ θάρρος των καὶ ἐπαρκοῦσαν εἰς τὰς ὑλικὰς αὐτῶν ἀνάγκας. Τοῦτο δὲ καὶ μὴ γνωρίζων τις ἠδύνατο κατάδηλον νὰ ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῶν περιλύπων μορφῶν τοῦ πυκνοῦ χωρικοῦ πλήθους, ὅπερ συνέρρευσεν ἐκ τῶν πέριξ εἰς τὸν πύργον τῆς Σάνδης, εὐθὺς ὡς ἠγγέλθη τὴν 9 Ἰουνίου, ὅτι τὴν προτεραίαν εἶχεν ἀποθάνει ἡ ἀγαθὴ αὐτῶν κυρία.

Ὅτε τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὑπὸ ῥαγδαῖον ὑετὸν ἐκίνησεν ἡ πένθιμος συνοδία ἐκ τοῦ πύργου τοῦ Nohant πρὸς τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, τὸ πένθος τῶν ἀφελῶν ἐκείνων χωρικῶν ἦτο πολὺ ἀληθέστερον τῆς συνθηματικῆς καὶ ἐμπρεποῦς λύπης τοῦ πρίγκιπος Ναπολέοντος, τοῦ Δουμᾶ, τοῦ Ῥενάν, καὶ ἄλλων διασήμων ἀνδρῶν παρακολουθούντων τὸ φέρετρον, τὰ δὲ δάκρυα ἅτινα ἐπλήρουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πολλῆς ὁμάδος ὑπῆρξαν πολὺ εὐγλωττότερος τῆς Σάνδης ἐπιτάφιος, ἢ ὁ πεφυσημένος καὶ ἀκα-

τανόητος λόγος, ὅστις, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ, ἀνεγνώσθη ἐπὶ τοῦ τάφου της.

Ἀπεβίωσε δὲ ἡ μεγάλη γυνὴ ἐργαζομένη μέχρι τῶν τελευταίων αὐτῆς ἡμερῶν, καίτοι ὁ ἰατρὸς τῇ εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν πολλὴν καὶ κοπιώδη ἐργασίαν. Πρὸς ψυχαγωγίαν αὐτῆς καὶ διασκέδασιν εἶχεν ἀρχίσει καὶ πάλιν νὰ ζωγραφῇ, καὶ κατέληξεν οὕτω τὸν βίον, ὡς τὸν εἶχεν ἀρχίσει, κρατοῦσα τὸν χρωστῆρα συνάμα καὶ τὴν γραφίδα. Λέγουσι δὲ μάλιστα οἱ ἰδόντες τὰ τελευλευταῖα της σχεδιογραφήματα, ὅτι εἶνε πλήρη πρωτοτυπίας καὶ χάριτος.

Δ΄.

Ὑπολείπεται νὰ προσθέσωμεν ἔτι ὀλίγα περὶ τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων τῆς διασήμου γυναικός, ἧς ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἰχνογραφήσωμεν δι' ὀλίγων γραμμῶν τὴν βιογραφικὴν εἰκόνα.

Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῆς Σάνδης μεγάλη ἐπικρατεῖ ἀντίφασις μεταξὺ τῆς ἰδίας αὐτῆς ὁμολογίας καὶ τῶν ἀπομνημονεύσεων τῶν γνωρισάντων αὐτὴν προσωπικῶς. «Ὅτε ἤμην παιδίον, διηγεῖται ἡ Σάνδη ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ της, παρεῖχον ἐλπίδας ὅτι ἤθελον γείνει καλλονή· διέψευσα ὅμως τὰς ἐλπίδας ἐκείνας. Πταίω δ' ἐγὼ εἰς τοῦτο, διότι καθ' ἣν ἡλικίαν ἰδίως ἀναθάλλει τὸ κάλλος, διῆγον τὰς νύκτας γράφουσα καὶ ἀναγινώσκουσα». Προσθέτει δέ, ὅτι οὐδέποτε ἐπεμελήθη τῆς μορφῆς της, οὔτε μετέβαλε τὰς διαθέσεις καὶ ἀσχολίας της, ὅπως φεισθῇ ἑαυτῆς καὶ περιποιηθῇ τὸ πρόσωπόν της. Ἡ ὁμολογία της ὅμως αὕτη φαίνεται μᾶλλον δυσεξηγήτου μετριοφροσύνης ἐπίδειξις, ἢ τῆς ἀληθείας ἐξομολόγησις εἰλικρινής. Πολλοὶ τοὐλάχιστον τῶν γνωρισάντων αὐτὴν ἰσχυρίζονται ὁμοφώνως, ὅτι ἡ Σάνδη ἦτο ὡραία γυνή, ὁ Ἅϊνε δὲ ἰδίως, ὁ μακρὰ διανύσας ἐν Παρισίοις ἔτη καὶ σχεδὸν ἐκγαλλισθεὶς διάσημος γερμανὸς ποιητής, μονονοὺ Ἀφροδίτην ἀνακηρύττει τὴν γράψασαν τὴν Λαιλίαν. «Ἡ Σάνδη,

λέγει, εἶνε διακεκριμένη καλλονή. Οἱ τῆς μορφῆς της χαρακτῆρες φέρουσι τὸν τύπον ἑλληνικῆς κανονικότητος· δὲν εἶνε δὲ απότομοι, ἀλλὰ ἀπαμβλύνονται διὰ μελαγχολικῆς τινὸς αἰσθηματικότητος, ἥτις σκιάζει τὴν μορφὴν αὐτῆς ὡς ἐλαφρός τις πέπλος. Τὸ μέτωπον της δὲν εἶνε ὑψηλόν, οἱ δὲ περικαλλεῖς καστανοί της βόστρυχοι καταπίπτουσι χωριζόμενοι ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπὶ τοὺς ὤμους της. Οἱ ὀφθαλμοί της εἶνε πως ἀλαμπεῖς· ἴσως δὲ τὸ πῦρ των ἐσβέσθη ὑπὸ πολλῶν δακρύων ἢ ἀπερροφήθη ὑπὸ τῶν ἔργων της, ἅτινα πολλὰς ἀνῆψαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον πυρκαϊάς, καὶ πολλὰ μὲν ἐφώτισαν σκοτεινὰ καὶ ἀπαρήγορα δεσμωτήρια, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἴσως ἐνέπρησαν ναοὺς ἀθωότητος. Ἡ γράψασα τὴν Λαιλίαν ἔχει ἠρέμους, γλυκεῖς τοὺς ὀφθαλμούς, οὔτε τὰ Σόδομα οὔτε τὰ Γόμορρα ἀναμιμνήσκοντας. Ἡ ῥὶς αὐτῆς εἶνε κοινὴ εὐθεῖα ῥίς, οὔτε γρυπὴ καὶ ὑπέρφρων οὔτε προπετὴς καὶ ἀνανεσυρμένη. Περὶ τὸ στόμα της πλανᾶται συνήθως ἀγαθόν τι ἀλλ' οὐχὶ ἑλκυστικὸν μειδίαμα, τὸ προέχον δὲ καί πως κρεμάμενον κάτω χεῖλός της ἐλέγχει ἀπόκορον ἡδυπάθειαν. Ἔχει τὸ γένειον εὔσαρκον ἀλλ' εὔμορφον, τοὺς ὤμους ὡραίους, περικαλλεῖς μάλιστα, τὰς χεῖρας δὲ καὶ τοὺς πόδας μικροτάτους». Τοιαύτη ἡ περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς Γεωργίας Σάνδης γνώμη ἀνδρός, ὅστις οὐδεμίαν ἀναντιρρήτως εἶχε διάθεσιν νὰ τὴν κολακεύσῃ. «Οἱ φυσιογνώμονες, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Ἄϊνε, οἵτινες ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐλέγχει ἀψευδέστατα τὸν χαρακτῆρά του, ἤθελον λίαν ἀπατηθῇ ἐκ τῆς φωνῆς τῆς Σάνδης. Ἡ φωνὴ αὕτη εἶνε ἀμυδρὰ καὶ ἐσβεσμένη, οὐδεμίαν ἔχουσα μεταλλικὴν κλαγγήν, γλυκεῖα ὅμως καὶ εὐάρεστος. Ἡ φυσικότης τῆς λαλιᾶς της παρέχει αὐτῇ ἴδιον θέλγητρον, ἀλλ' ὁ ἦχος τῆς φωνῆς της οὐδεμίαν ἔχει λαμπρότητα, ὡς οὐδεμίαν ἐπίσης ἔχουσι τὰ ὑπ' αὐτῆς λεγόμενα. Ἡ Σάνδη οὐδόλως ἔχει τὸ σπινθηρίζον πνεῦμα τῶν γαλλίδων, οὔτε τὸ στωμύλον αὐτῶν καὶ φλύαρον· ἀλλ' ἡ σιωπηλότης αὕτη δὲν προέρχεται ἐκ μετριοφροσύνης, οὔτε ἐκ συμπαθοῦς προσοχῆς εἰς τῶν ἄλλων τοὺς λόγους· πη- [illegible]

γάζει δὲ μᾶλλον ἐξ ὑψηλοφροσύνης ἀπαξιούσης νὰ σπαταλήσῃ πνεῦμα χάριν σοῦ, ἢ ἐξ ἐγωϊσμοῦ προσπαθοῦντος νὰ ταμιεύσῃ τὸ κάλλιστον τῶν λόγων σου, ὅπως ἐπεξεργασθῇ αὐτὸ κατόπιν καὶ τὸ ἀναπαραγάγῃ ὑπὸ ἄλλην μορφήν.... Ἡ Σάνδη οὐδέποτε λέγει τι πνευματῶδες, εἶνε δ' ἐν γένει ἡ ἥκιστα πνευματώδης γαλλὶς ἐξ ὅσων ἐγνώρισα. Προσηνῶς καί ποτε παραδόξως μειδιῶσα, ἀκροάζεται τῶν ἄλλων ὁμιλούντων, ἀναλαμβάνει δὲ τὰς ξένας ἰδέας, ὅπως ἀποδώσῃ αὐτὰς λαμπροτέρας διὰ τῶν συγγραμμάτων της».

Ο ΖΟΛΑΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἐπιστολὴ πρὸς ἐπαρχιώτην *)

Ἀγαπητέ μου φίλε,

Πλήττεις, λέγεις, φοβερὰ εἰς τὴν μοναξίαν σου, καὶ θέλεις διασκέδασιν. Χασμᾶσαι ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας· ἐβαρύνθης ν' ἀναγινώσκῃς τὰ τιμολόγια τῶν ἀνταποκριτῶν σου καὶ τὰ δελτία τῶν εὐρωπαϊκῶν χρηματιστηρίων, ἀπέκαμες σπουδάζων τὰ πρωτόκολλα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων περὶ τοῦ ὁροθετικοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ ἀναμένων τὴν λύσιν του, ἵνα εὐφρανθῇ τέλος ἡ διψῶσα πατριωτική σου καρδία, καὶ θέλεις νὰ πληρώσῃς κἄπως τὰς παραδόξως κενὰς ὥρας τῆς πολυασχόλου αὐτῆς σχολῆς σου, καὶ ζητεῖς νὰ σοῦ στείλω ἐξ Ἀθηνῶν εὐάρεστόν τι ἀνάγνωσμα, ἐλαφράν τινα ψυχαγωγίαν τῆς θυμοβαροῦς σου ἀνίας. Δὲν ἀρκεῖσαι δὲ μόνον εἰς τὴν περιπαθῆ καὶ συγκινητικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ νοσήματός σου, ἀλλὰ καὶ ὁρίζεις μόνος σου τὸ ἰατρικόν. Τύπος ἱκανῶς περίεργος ἐμπειρικοῦ ἰατροῦ, δοκιμάζοντος τὰ ἰατρικά του ὄχι μόνον εἰς ξένους, **in anima vili** οὕτως εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ του, ὑποδεικνύεις σὺ αὐτὸς τὰ μέσα τῆς θεραπείας. Διστάζεις, εἶνε ἀληθές· ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι ὁ δισταγμός σου εἶνε φαινόμενος μόνον καὶ καθ' ὑπόκρισιν. Ἤκουσες, μοῦ γράφεις, ἄπειρα περὶ τοῦ περιωνύμου Ζολᾶ καὶ τῶν ἔργων του, ἅτινα καθ' ἑκάστην ἀνὰ μυριάδας ἁρπάζουσιν οἱ παρισηνοί, νωπὰ ἔτι καὶ μυρίζοντα τυπογραφικὴν μελάνην, ἀπὸ τῶν βιβλιοπωλείων τὰς θυρίδας. Ἀνέ-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» τῆς 9 Δεκεμβρίου 1879.

γνωσες τόσα καὶ τόσα περὶ τῆς φοβερᾶς αὐτῆς φυσιογραφικῆς σχολῆς, τῆς **école naturaliste**, ἥτις, — σημείωσαι καὶ τοῦτο, τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν γνωρίζεις, διότι εἶνε νέον πρόσφατον, τὸ ὁποῖον αὐτὴν μόλις τὴν ἑβδομάδα μᾶς ἔφθασεν ἐκ Παρισίων, — δὲν ὀνομάζεται πλέον οὕτω, ἀλλὰ μετεβαπτίσθη **nanaturaliste**, μετὰ τὴν τεραστίαν ἐπιτυχίαν τῆς **Nana**· ὥστε κατέλαβε καὶ σὲ ἡ σατανικὴ ὄρεξις νὰ δοκιμάσῃς τὸν καρπὸν τῆς γνώσεως, νὰ αἰσθανθῇς εἰς τοὺς ὀδόντας σου τὴν εὐάρεστον ἐκείνην αἱμωδίασιν τοῦ ξυνοῦ μήλου τῆς Εὔας, καὶ θέτων αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν περίεργον δάκτυλόν σου ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἥλων, νὰ μυηθῇς ἰδίαις αἰσθήσεσι τὰ παράδοξα αὐτὰ Ἐλευσίνια, ἅτινα πολὺ φοβεῖσαι, λέγεις, ὅτι μέλλουσι νὰ μεταβάλωσιν ἐντὸς ὀλίγου τὴν φιλολογικὴν ὄψιν τοῦ αἰῶνος, καὶ νὰ παρατρέψωσιν ἐπὶ νέαν κοίτην τὸ ῥεῦμα τῆς συγχρόνου πνευματικῆς παραγωγῆς. Ἐπεθύμεις λοιπὸν — κ' ἐδῶ ἀρχίζουσιν οἱ ἀστεῖοί σου προσπεποιημένοι δισταγμοί, νὰ ἀναγνώσῃς καὶ σὺ κανὲν ἔργον τοῦ Ζολᾶ, τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ αἱρεσιάρχου, ὃν συγκατανεύουσιν οἱ θαυμασταὶ καὶ ὀπαδοί του νὰ ὀνομάσωσι μαθητὴν τοῦ **Balzac**, μόνον καὶ μόνον ἵνα κηρύξωσιν αὐτὸν ἀνώτερον τοῦ διδασκάλου. Ἤθελες νὰ ἀναγνώσῃς κανένα τόμον τῆς σειρᾶς τῶν **Rougon-Macquart**,... τὸ **Assommoir** παραδείγματος χάριν — δὲν μοῦ σημειόνεις ὅμως, ἂν γαλλιστὶ ἢ ἑλληνιστί, διότι δὲν εἰξεύρεις ἴσως, ὅτι ἡμεῖς ἐδῶ τὸ μεταφράζομεν, καὶ τὸ μεταφράζομεν μάλιστα καὶ Α ὐ τ ο κ τ ο ν ε ῖ ο ν. Θὰ ἦσο δ' εὐτυχὴς — δὲν τὸ λέγεις ἀπὸ ἐντροπήν σου, ἀλλὰ σὲ μαντεύω, ἀρσενικὴ Εὔα! — ἂν κατώρθονα νὰ σοῦ στείλω τοὺς ἐκδεδομένους ἀριθμοὺς τοῦ **Voltaire**, διὰ νὰ λιχνεύσῃς, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Λουκιανός, περὶ τὰ σκανδαλώδη θέλγητρα τῆς **Nana**, ἅτινα ἀποκαλύπτονται ἀπὸ δύο ἤδη ἑβδομάδων καὶ εἰς τοὺς ἕλληνας ἀναγνώστας τῶν Ἀθηνῶν, χάρις εἰς τὴν ἐπαινετὴν ἑτοιμότητα τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας. Μὲ ἀφίνεις ὅμως οὐχ ἧττον ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξω ὅ,τι μ' ἀρέσκει, καὶ νὰ σοῦ στείλω ὅ,τι θέλω· ἐπιθυμεῖς δὲ πρὸ πάντων νὰ σοῦ εἴπω τὴν γνώμην μου περὶ τῶν προϊόντων ἐκείνων τῆς φυσιο-

γραφικῆς, ἢ φωτογραφικῆς κάλλιον σχολῆς, ὡς τὴν ὠνόμασεν εὐφυὴς ἕλλην δημοσιογράφος, καί, πρὶν εἰσέλθῃς εἰς τοῦ Μινωταύρου τὸ σπήλαιον, ζητεῖς, ὡς γνήσιος τοῦ Θησέως ἀπόγονος, τῆς Ἀριάδνης τὸν μῖτον.

Σ' εὐχαριστῶ, φίλε μου, διὰ τὴν καλήν σου ὑπόληψιν, ἀλλὰ δὲν σ' εὐχαριστῶ καὶ διὰ τὴν ἐντολήν σου. Μὴ ἀπορήσῃς δὲ διὰ τὴν ἀντίφασιν αὐτήν, διότι πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι, ἂν ἐκτελέσω τὴν ἐντολήν σου, θὰ μεταβάλω ἴσως ἢ θὰ κλονίσω τὴν ὑπόληψιν ἐκείνην. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ἂν ἐκτελέσω τὴν ἐντολήν σου, θὰ τὴν ἐκτελέσω κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον. Θὰ σοῦ στείλω γνώμην καὶ κρίσιν — ἄφθονον καὶ πρόχειρον ἐν Ἀθήναις τὸ ἐμπόρευμα, — ὄχι ὅμως καὶ βιβλία. Ἂν δὲ μὲ ἀναγνώσῃς, καὶ ἐλπίζω νὰ μὲ ἀναγνώσῃς μέχρι τέλους, θὰ παραδεχθῇς καὶ σύ, ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ σοῦ στείλω καὶ τὰ δύο συγχρόνως· ἢ ἔπρεπε νὰ σοῦ στείλω βιβλία χωρὶς γνώμην, ἢ γνώμην χωρὶς βιβλία. Ἐπροτίμησα τὸ τελευταῖον, καὶ νομίζω ὅτι πράττω ἔργον εὐσυνείδητον ἀνθρώπου, εἰς τοῦ ὁποίου τοὺς ὤμους ἔθηκε βαρὺ charge d'âme ἡ φιλική σου ἐμπιστοσύνη.

Τί πρᾶγμα εἶνε, μ' ἐρωτᾷς, ἡ περιλάλητος αὐτὴ φυσιογραφικὴ σχολή, περὶ ἧς τοσαύτη γίνεται σήμερον ἡ τύρβη εἰς ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον; Ἰδού. Ἡ σχολὴ αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶνε, κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην, ἢ ἡ ἐσχάτη τῆς παρακμῆς ἀκμή, ἂν ἀληθεύῃ, — καὶ ἀληθεύει, σημείωσαι, — ἡ λέξις décadence, διὰ τῆς ὁποίας ὁμόφωνοι πάντες οἱ σύγχρονοι σπουδαῖοι κριτικοὶ χαρακτηρίζουσι τὴν σημερινὴν φιλολογικὴν παραγωγὴν τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σοῦ ἀρκεῖ βέβαια, καὶ ἔχεις δίκαιον· θέλεις κάπως πρακτικώτερον καὶ μᾶλλον συγκεκριμένον τὸν ὁρισμόν. Θέλεις νὰ μάθῃς ποία ἡ ἐπιβολὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς φυσιογραφικῆς αὐτῆς σχολῆς· θέλεις νὰ μάθῃς τί ζητεῖ αὕτη καὶ τί κάμνει, πόθεν ἀνεχώρησε καὶ ποῦ βαδίζει. Ἰδοὺ καὶ εἰς τὰ ἐρωτήματά σου ταῦτα ἡ ταπεινή μου ἀπάντησις. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συγχρόνου γαλλικῆς μυθιστοριογραφίας — διότι εἰς τὸ μυθιστόρημα πρὸ πάντων ἐνέ-

σκηψε μέχρι τοῦδε ὁ φιλολογικὸς οὗτος λοιμὸς — βάσιν του κυρίαν καὶ ἀφετηρίαν ἔχει τερατώδη τινὰ παρανόησιν μεγάλης αἰσθητικῆς ἀληθείας. Εἶνε ἀναντίῤῥητον σήμερον καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἀπαραίτητον προσὸν παντὸς ἀληθινοῦ καλλιτεχνήματος εἶνε ἡ ἀλήθεια. Ποίησις καὶ ψεῦδος, καλλιτεχνία καὶ ψεῦδος εἰσὶν ἀσυμβίβαστα πλέον πράγματα εἰς τὸν σημερινὸν αἰῶνα, ὅτε παρῆλθεν ὁ συρμὸς τῶν πρὸς τὴν σελήνην στεναγμῶν καὶ τῶν μετὰ τῶν κυπαρίσσων διαλόγων, οἵτινες ηὔφραναν ἄλλοτε καὶ κατεγοήτευσαν τοὺς πατέρας ἡμῶν καὶ τοὺς πάππους. Ἂν ὅμως τέχνη θὰ εἰπῇ ἀλήθεια, παντάπασι δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι ἀλήθεια θὰ εἰπῇ τέχνη. Καὶ ἂν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, οὐδ' αὐτοὶ οἱ τῶν ἰδανικῶν ἰδανικώτατοι, ὅτι αἴσθημα ψευδές, χαρακτῆρες ψευδεῖς, ψευδὴς παράστασις ψευδῶν πραγμάτων δὲν ἀποτελοῦσι καλλιτέχνημα βιώσιμον οὐδ' ἄξιον τοῦ ὀνόματός του, οὐδεὶς ὅμως ἐπίσης ὀρθῶς φρονῶν, ἀπροκατάληπτος καὶ πάσης φιλολογικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς φατρίας ξένος, δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι μόνη ἡ ἀλήθεια καὶ ὅλη ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὴν ὠμὴν φράσιν τῶν ποινικῶν νόμων, εἶνε τὸ θέμα καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς γνησίας τέχνης. Ἀλλὰ τοῦτο δυστυχῶς παρεδέχθησαν καὶ ἀνεκήρυξαν ὡς νόμον αἰσθητικὸν οἱ δειλοὶ μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀλλ' ἀπτόητοι πλέον καὶ αὐτάρκεις σήμερον ἱεροφάνται τῆς φυσιογραφικῆς σχολῆς· ἐκ τῆς διανοητικῆς δὲ ταύτης νόσου ἐτέχθησαν τὰ φιλολογικὰ τέρατα, ἅτινα ὀφείλει ἀπὸ δέκα καὶ δεκαπέντε ἤδη ἐτῶν ἡ Γαλλία εἰς τὴν ὑστερικὴν φαντασίαν τοῦ Flaubert καὶ τῶν Goncourt, τοῦ Feydeau καὶ τοῦ Ζολᾶ, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ Daudet. Ἔκλεισαν οἱ νεαροὶ σχολάρχαι πρὸ τῆς φαντασίας πάντα τὸν ἰδεώδη κόσμον, ἀπηγόρευσαν εἰς αὐτὴν οἱανδήποσε πρὸς τὰ ἄνω πτῆσιν, καὶ προγράψαντες ἀμειλίκτως πᾶν ὅ,τι περιφρονητικῶς ἀποκαλοῦσι bleu, ὡς ὁ ἥρως κωμῳδίας τινὸς τοῦ Octave Feuillet — ὁ Montjoye νομίζω — ἔκειραν τὰς πτέρυγας τοῦ δημιουργοῦ πνεύματος, μετέβαλον αὐτὸ εἰς χῆνα οἰκόσιτον, καὶ τὸ ἔκλεισαν ἐντὸς τοῦ ὀρνι-

θῶνος, ὅπου ὅλον τὸν πέριξ ὁρίζοντα πληροῦσι φυσικῶς καὶ φυσιολογικῶς . . . ὄνθος μόνον καὶ σκύβαλα.

Ἐκ τούτων ἐννοεῖς, φίλε μου, ὁποῖα εἶνε γενικῶς τὰ θέματα τῶν ἔργων των, ὁποῖος ὁ κόσμος ὃν ἰδίως ἀσμενίζουσιν, ὁποῖα τὰ ἀντικείμενα ὅσα εὐαρεστότερον περιγράφουσι, τὰ αἰσθήματα εἰς ὧν τὴν ἀνάλυσιν ἀρέσκονται, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἣν εὐχαρίστως λαλοῦσι. Καταγώγια μεθύσων καὶ ὀλέθρων, ἄσυλα φαυλότητος, οἶκοι ἀπωλείας, κυβεῖα χρημάτων καὶ τιμῆς· τοιαῦτα εἶνε τὰ συνήθη τῆς περιγραφικῆς των φαντασίας διαιτήματα. Οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν αὐτῶν, οἵτινες μόνον μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων εἶχον ἄλλοτε γνωριμίαν, ἐγένοντο οἱ προσφιλεῖς ἥρωες τῆς νέας σχολῆς· τὰ αἰσθήματα καὶ φρονήματά των ἀπετέλεσαν εὐρὺ κερδοφόρον μεταλλεῖον διὰ τοὺς νεοφύτους ἱεροφάντας της, καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν, αἱ χειρονομίαι των καὶ ἡ γλῶσσά των ἀντικατωπτρίσθησαν ἐν πάσῃ φωτογραφικῇ πιστότητι ἐντὸς τῶν περιλαλήτων ἐκείνων μυθιστορημάτων, ἅτινα κατήντησαν νὰ σκανδαλίσωσι καὶ σοῦ τοῦ τιμίου οἰκογενειάρχου τὴν περιέργειαν.

Μὴ δὲ τυχὸν ὑποθέσῃς, ὅτι τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς πανώλους, ἥτις λυμαίνεται σήμερον τὴν Γαλλίαν, ἀφορμὴ καὶ μόνη ὑπῆρξεν ἡ ἀνεπίγνωστος ἢ καὶ σκόπιμος ἴσως παρανόησις τῆς μεγάλης ἐκείνης αἰσθητικῆς ἀληθείας, περὶ ἧς ἔλεγον πρὸ μικροῦ. Ὄχι· συνετέλεσε πιθανῶς καὶ τοῦτο εἰς ἐπώασιν τῆς νόσου· ὅ,τι ὅμως, νομίζω, ἀνέπτυξεν αὐτὴν εἶνε ἡ παντελὴς παραγωγικὴ ἀνικανότης, ἡ πνευματικὴ οὕτως εἰπεῖν ἀσυλληψία τῶν συγγραφέων, οἵτινες ὑπῆρξαν τὰ πρῶτά της θύματα. Μὴ δυνάμενοι νὰ παραγάγωσί τι ἀφ' ἑαυτῶν, ἐπεβάλλοντο νὰ ἀντιγράψωσι, καὶ ἀντέγραψαν ἀληθῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν πραγματικότητα. Συναισθανόμενοι προδήλως, ὅτι ἡ ἠγκυλωμένη οὕτως εἰπεῖν διάνοιά των μάτην ἤθελε κοπιάσει, προσπαθοῦσα νὰ ἀναμορφώσῃ εἰς καλλιτεχνικὴν τελειότητα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τὰς σκηνὰς καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ μάτην ἤθελεν ἀγωνισθῇ, κατὰ τὰς ἀληθεῖς τῆς ἀληθοῦς τέχνης ἀπαιτήσεις, νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ζωὴν τῆς

καθόλου ἀληθείας εἰς τὴν ἐπὶ μέρει ἀλήθειαν, καὶ νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν οὕτω ἀπὸ πραγματικῆς ἀληθείας εἰς ἀλήθειαν καλλιτεχνικήν, ἐπροτίμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἁπλῆν περιγραφὴν τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, καὶ τὴν περιγραφὴν αὐτὴν ἐκήρυξαν τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς νέας φιλολογικῆς θρησκείας, ἧς καὶ ἐχειροτόνησαν αὐτοὶ ἑαυτοὺς μύστας καὶ λειτουργούς.

Ἐλησμόνησαν, βλέπεις, καὶ τοῖς ἐσύμφερε προφανῶς νὰ λησμονήσωσιν, ὅτι τῆς τέχνης ἀποστολὴ δὲν εἶνε νὰ ἀντιγράφῃ μέχρι δουλικῆς πιστότητος τὴν πραγματικότητα, οὐδὲ ν' ἀποταμιεύῃ εἰς τὰ ἔργα της ὅλην τὴν πεζότητα τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, οὔτε ν' ἀντανακλᾷ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν κοινὴν καὶ ἄξεστον καὶ ἀκάθαρτον ὄψιν, οὔτε νὰ μεταβάλλεται εἰς κάτοπτρον, ὅπου ν' ἀναγνωρίζῃ ὁ θεατὴς τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπηρέτου του, τῆς πλυντρίας του, τοῦ καπνοδοχοκαθαριστοῦ του, ἢ καὶ ἄλλων, πλειότερον μὲν ἴσως καθαρῶν ἀλλ' ὀλιγώτερον βεβαίως σεμνῶν προσώπων, μεθ' ὧν ἔτυχέ ποτε νὰ κάμῃ γνωριμίαν. Παρεγνώρισαν ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἠθέλησαν νὰ παραγνωρίσωσιν, ὅτι ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶνε ἀντιγραφεύς, οὐδὲ ἡ ζωγραφικὴ φωτογραφία. Πρὸς τί τότε ἡ τέχνη, καὶ ποία της ἡ ἀνάγκη καὶ ποῖός της ὁ σκοπός, ἀφοῦ ὑπάρχει ζωντανὴ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, πολὺ βεβαίως ἀληθεστέρα καὶ πολὺ πάσης φωτογραφίας προτιμοτέρα ἡ πραγματικότης; Μὴ τυχόν, ἵν' ἀπαθανατίσῃ τὴν φλυκταινώδη μορφὴν τοῦ κουρέως σου, ἢ τὸ πλαδαρὸν πρόσωπον τῆς μαγειρίσσης μου, ἢ τοὺς μελανοστίκτους καὶ ῥυπαροὺς βραχίονας τοῦ ὁδοκαθαριστοῦ; Ὄχι, βεβαίως. Ὁ τὴν δημιουργὸν δύναμιν ἐμφυσήσας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν τὴν ἐνεφύσησε πρὸς τοῦτο, οὐδὲ θὰ κατορθώσῃ ποτὲ ὁ διασημότατος τῶν φωτογράφων, ὅσον στιλπνὸς καὶ ἂν ἦνε τῶν φωτογραφιῶν του ὁ χάρτης, ὅσον τιτλοφόρος καὶ ἂν ἦνε ἡ θύρα του, ὅσον ὑψηλὸν καὶ ἂν ἦνε τὸ μέγαρόν του, νὰ ὀνομασθῇ καλλιτέχνης.

Ἀλλὰ διατί, θὰ μ' ἐρωτήσῃς ἴσως, ἀφοῦ θέλουσιν οἱ τῆς νέας σχολῆς θιασῶται νὰ περιγράφωσι τὸν πραγματικὸν κόσμον, περιο-

ρίζονται, ὡς ἔλεγον ἀνωτέρω, εἰς περιγραφὴν ἀποτροπαίων κυρίως καὶ βδελυρῶν σκηνῶν, θεαμάτων ἀηδῶν καὶ προξενούντων αὐτόχρημα ναυτίαν, ἀντικειμένων ὧν ἐνώπιον δὲν δύναταί τις νὰ παρέλθῃ εἰμὴ κλείων τὴν ῥῖνά του καὶ θλίβων τὸν στόμαχόν του; Αὐτὴν ἄρά γε μόνον τὴν ὄψιν ἔχει ὁ πραγματικὸς κόσμος; Κακοῦργοι μόνον καὶ μέθυσοι καὶ προώλεις καὶ πλάσματα ἐκπεπτωκότα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ; Κοπρῶνας μόνον καὶ μιάσματα, ἁμάρας μόνον καὶ ἀκαθαρσίας, ἕλκη καὶ σαπρίαν μόνον, ῥάκη καὶ σκύβαλα καὶ οὐδὲν ἄλλο περιέχει ὁ κόσμος οὗτος; Ὄχι, βεβαίως· ἔχει καί τι ἄλλο τὸ σύμπαν αὐτό, οὗτινος τὴν φωτογράφησιν ἐπεχείρησεν ὁ Ζολᾶς καὶ οἱ ἑταῖροί του. Ἔχει καὶ τὴν ἱλαράν του ὄψιν· ἔχει καὶ οὐρανόν, καὶ χλόην καὶ ἥλιον· ἔχει καὶ τιμίους ἀνθρώπους, νιπτομένους τὴν ὄψιν καὶ τὰς χεῖρας, μὴ κλέπτοντας, μηδὲ μεθυσκομένους, μηδὲ διανυκτερεύοντας εἰς καταγώγια ἀκατονόμαστα· ἔχει καὶ γυναῖκας ἀξίας ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ, ὧν θέλγει τὸ μειδίαμα καὶ συγκινεῖ ἡ λαλιά· ἔχει καὶ αἰσθήματα ὁ κόσμος οὗτος εὐγενῆ, καὶ πράξεις δυναμένας νὰ ἐμπνεύσωσι καλλιτέχνην, καὶ πόθους οὐχὶ χαμαιπετεῖς, καὶ πάθη βεβαίως, ἀλλ' οὐχὶ πάντα κτηνώδη οὐδὲ πάντα ἀπόβλητα. Διατί λοιπόν, ἐπαναλαμβάνεις, ἀπέκλεισαν ταῦτα πάντα τοῦ καλλιτεχνικοῦ των πεδίου οἱ φιλολογικοὶ φωτογράφοι, καὶ ἔστησαν τὴν εἰκαστικὴν αὐτῶν μηχανὴν ἀπέναντι τοῦ βορβόρου μόνον καὶ τῶν τελμάτων; Μή τοι τυχὸν εἶνε τοιαύτη ἡ γαλλικὴ κοινωνία, ἣν περιγράφουσιν; Ὄχι· ἀναντιῤῥήτως ὄχι. Ὁμόφωνος μέχρι τοῦδε διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἡ ὑγιὴς κριτικὴ τῆς Γαλλίας, καὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἦνε τις τυφλὸς αὐτῆς ἐπαινέτης, ἵνα ἰσχυρισθῇ τὸ ἐναντίον. Ὅσον καὶ ἂν ἦνε, καὶ εἶνε βεβαίως διεφθαρμένη σήμερον ἡ σύγχρονος παρισηνὴ κοινωνία, δὲν κατήντησεν ὅμως ἀκόμη εἰς τοσοῦτον καταπτώσεως βάθος, οὐδὲ μετεβλήθη εἰς ὅμιλον μεθύσων, ἀργῶν, κλεπτῶν καὶ δολοφόνων, εἰς σμῆνος συντεταγμένον μαυλιζομένων καὶ μαυλιστῶν, εἰς ἀγέλην μοιχῶν καὶ παλλακίδων, εἰς κόσμον εὐωχητῶν καὶ κραιπαλώντων, ὁποίους εἰκονίζουσιν ἀνὰ πᾶσαν σχε-

δὸν σελίδα τὰ βιβλία ἐκεῖνα, ἅτινα ἐπεθύμησες νὰ ἀναγνώσῃς. Ἀλλὰ τότε λοιπὸν—θὰ προσθέσῃς καὶ ἔχεις δίκαιον—ἡ φοβερὰ τῆς λοιμώδους αὐτῆς φιλολογίας ἐπιτυχία σημαίνει, ὅτι οἱ ἀναγνῶσται τοῦ Ζολᾶ καὶ τῶν συντρόφων του, οἱ συνωστιζόμενοι πρὸ τῆς θύρας τῶν βιβλιοπωλείων, ἵνα προαρπάσωσι τὸ Assommoir καὶ τὰ φύλλα τῆς Nana, ἀρέσκονται βεβαίως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ῥυπαρῶν ἐκείνων καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ναυτιωδῶν σελίδων, ὅτι ἡ νοσηρά των περιέργεια καταπίνει ἄπληστος τὸ παρατιθέμενον δριμὺ ἔδεσμα, ὅτι ὁ δυσπαθὴς αὐτῶν οὐρανίσκος γαργαλίζεται εὐαρέστως ὑπὸ τῆς assa fœtida, ἣν ἐκ τῆς φιλολογικῆς των χύτρας κενόνουσι καθ' ἡμέραν οἱ πρωτάρχαι τῆς νέας σχολῆς, καὶ ὅτι τέλος πάντων διὰ τοῦτο καὶ μόνον γράφουσιν οὗτοι, διότι ἀγοράζουσιν ἐκεῖνοι.

Ναί, φίλε μου· ναὶ δυστυχῶς, καὶ ὁ λόγος οὗτος εἶν' ἐπίσης μία τῶν κυριωτάτων τῆς νόσου ἀφορμῶν. Τὸ πρᾶγμα, ὡς βλέπεις, λαμβάνει μορφὴν καθαρᾶς κερδοσκοπικῆς ἐπιχειρήσεως, κανονιζομένης ὑπὸ τοῦ ἀδιαπτώτου οἰκονομικοῦ νόμου τῆς ζητήσεως καὶ τῆς προσφορᾶς. Οἱ μάγειροι παρασκευάζουσιν ὅ,τι ἀρέσκει εἰς τοὺς πελάτας των, οἱ πελάται καλοπληρόνουσιν ὅ,τι παρασκευάζουσιν οἱ μάγειροι, καὶ ἀμφότεροι μένουσιν εὐχαριστημένοι. Αὐτῶν πληροῦται τὸ βαλάντιον, καὶ ἐκείνων πληροῦται ὁ στόμαχος. Νόσου ἐνδεχομένης ἐκ τοιούτων ἐδεσμάτων δὲν ὑπάρχει φόβος. Τοιοῦτοι στόμαχοι δὲν νοσοῦσι πλέον, διότι ἐνόσησαν ἤδη πάσας τὰς νόσους, καὶ ἄσμενοι θὰ κατέπινον οἱασδήποτε φαρμακευτρίας παρασκεύασμα, ἤρκει μόνον δι' αὐτοῦ νὰ ἐρεθισθῶσι κἄπως τὰ παραλυτικά των αἰσθητήρια. Ἄλλως δὲ μὴ λησμόνει, ὅτι ὅσον καὶ ἂν πολιτισθῇ καὶ καὶ μορφωθῇ διὰ τῆς παιδεύσεως τὸ πολιτικὸν ἐκεῖνο ζῶον, ὅπερ ἐκάλεσεν ἄνθρωπον ὁ Ἀριστοτέλης, μένει ὅμως ζῶον πάντοτε, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον, καὶ εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς καρδίας καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ φωλεύει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατάλοιπόν τι κτηνῶδες, ὅπερ πνίγουσι μὲν συνήθως καὶ συγκαλύπτουσιν ἡ μόρφωσις

καὶ ἡ ἀνατροφή, ἡ διδασκαλία καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀνάγκη, σπανιώτατα ὅμως καὶ ἐκριζοῦσιν ἐντελῶς. Τὸ μέρος δ' αὐτὸ τοῦ ζώου, ὅπερ — σημείωσαι καὶ τοῦτο — εἶνε μὲν συνήθως περισσότερον εἰς τὰ κατώτερα τῆς κοινωνίας στρώματα, ἀλλὰ δὲν εἶνε πάντοτε καὶ ὀλιγώτερον εἰς τὰ ἀνώτερα, διαθρύπτεται φυσικῶς καὶ θωπεύεται καὶ εὐχαριστεῖται ὁπωσδήποτε ἀπὸ ἐντυπώσεων κτηνωδῶν, καὶ εὐφημεῖ τοὺς παρέχοντας αὐτῷ τὸ ἀπηγορευμένον μὲν καλαισθητικῶς καὶ ἠθικῶς ἀλλὰ κνίζον ὅμως πάντοτε ὄψον, τὸ ἐρεθίζον τὴν γεῦσιν καὶ ἀνοῖγον οὕτως εἰπεῖν τὴν ὄρεξιν. Ἐπὶ τῶν κτηνωδῶν δὲ τούτων ὀρέξεων ἐκερδοσκόπησαν οἱ μύσται τῆς νέας φιλολογικῆς θρησκείας ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τὴν κερδοσκοπίαν αὐτῶν ἔστεψεν ἐπιτυχία τερατώδης καὶ πάσης των προσδοκίας ἀνωτέρα. Ἵνα τὴν ἀναλογισθῇς, ἀρκεῖ μόνον νὰ σοῦ σημειώσω, ὅτι ὁ Voltaire πωλεῖ 475 χιλιάδας φύλλων, ἀφ' ὅτου ἤρχισε τὴν δημοσίευσιν τῆς Nana.

Ἀλλὰ τί συγγραφεῖς λοιπόν, τί καλλιτέχναι, τί μυθιστοριογράφοι εἶνε αὐτοὶ — θὰ μοῦ παρατηρήσῃς βεβαίως πάλιν, — οἵτινες, ἀντὶ νὰ ἀνοίγωσιν αὐτοὶ τὴν ὁδὸν εἰς τὰ πλήθη, παρακολουθοῦσι τοὐναντίον τὸν ὄχλον, καὶ φέρονται ὑπ' αὐτοῦ ἀντὶ νὰ τὸν φέρωσι, καὶ κύπτουσι δουλικὸν τὸν αὐχένα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ποσοῦ, ἀντὶ νὰ ἐπιδρῶσιν αὐτοὶ ἐπ' ἐκείνου; Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί, ἁπλοϊκέ μου ἐπαρχιῶτα, εἶνε τοιοῦτοι, ὁποῖοι ἀναφαίνονται πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ὁσάκις καὶ ὅπου, κρίμασιν οἷς οἶδε κύριος, κατισχύσῃ ἔν τινι κοινωνίᾳ ἡ ὕλη τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ποιοῦ. Εἶνε γνήσιοι ἀδελφοὶ ἐκείνων, οὓς ἐμόρφωσε πάντοτε κατ' ἰδίαν αὐτῆς εἰκόνα κοινωνία διεφθαρμένη καὶ ἀπόκορος, εὐαγγέλιον αὐτῆς ἔχουσα τῆς σαρκὸς τὴν λατρείαν, οὐδένα ὑπολαμβάνουσα σκοπὸν ἄλλον τοῦ βίου ἢ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐκ παντὸς τρόπου ἀπόλαυσιν, ἀξιοῦσα δὲ νὰ δουλεύωσιν αὐτῇ πρὸς τοῦτο πᾶσαι τοῦ ἔθνους αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, καὶ κάμπτουσα οὕτω ὑπὸ τὸν σιδηροῦν τῆς βιωτικῆς ἀνάγκης ζυγὸν πάντα ἐκεῖνα τὰ ὑστερικὰ καὶ ἄγονα πνεύματα, πάντας ἐκείνους τοὺς ἑρμαφροδίτους χαρακτῆρας, πάντα

ἐκεῖνα τὰ φιλολογικὰ ἡλιοτρόπια, ἅτινα τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γίνονται, ἵνα τοῖς πᾶσιν ἀρέσωσι, καὶ δουλεύουσιν ἵνα μὴ πεινάσωσι, καὶ πηλοβατοῦσιν ἵνα μὴ διψήσωσιν. Ἀληθεῖς ἐπὶ μισθῷ συνόντες, ὑφίστανται ἄσμενοι τὴν ἐπίδρασιν κόσμου ἐκπεπτωκότος καὶ ἠθικῶς παρακμάζοντος, διότι οὐδεὶς ἐσωτερικὸς σπινθὴρ διαμαρτύρεται κατὰ τῆς δουλείας των, διότι οὐδεὶς τοὺς ἐνοχλεῖ ἔλεγχος ἀπούσης συνειδήσεως. Καὶ ἂν δὲ σπανίως, πού καί ποτε, εὑρεθῶσιν εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἔργα των, εὔκολον εὐτυχῶς παρεσκεύασαν εἰς αὐτοὺς τὸ ἔργον ὁμαίμονες καὶ ὁμόσχολοι κριτικοὶ καὶ αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι. Ἡ θεωρία τῶν λαχάνων, ἅτινα φύονται καὶ πρέπει νὰ φύωνται τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα, ἀναλόγως τοῦ παράγοντος αὐτὰ ἐδάφους καὶ τοῦ παχύνοντος αὐτὰ λιπάσματος, δὲν εἶνε σημερινή. Τὴν γνωρίζεις σύ, διότι σ' εἶχε καταλάβει ἄλλοτε ἡ μανία νὰ ἀσχοληθῇς περὶ τὰς προόδους τῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἠξεύρεις βεβαίως, πόσον ἔχει στενὴν ἡ θεωρία ἐκείνη τὴν συγγένειαν πρὸς τὸ περιλάλητον ἀξίωμα: «οὐδὲν νόημα χωρὶς φωσφόρου», δι' οὗ προσεπάθησαν ἐσχάτως οἱ φιλόσοφοι νὰ μεταβάλωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀλεστικήν τινα ἢ ζυμωτικὴν μηχανήν. Εἶνε εὔκολος ἀρχὴ καὶ εὐπρόσδεκτος εἰς τοὺς νέους ἀποστόλους, τοὺς μεταβαλόντας τὸν ναὸν τῆς διανοίας εἰς οἶκον ἐμπορίου, διότι ἀπαλλάσσει τοὺς ὤμους των τῆς εὐθύνης, ἣν ὑπέχει πᾶς ἐλεύθερος ἄνθρωπος διὰ τὰ ἔργα του. Ἀλλ' εἶνε ὅμως εὐτυχῶς ἀπόβλητος καὶ ἀβάσιμος ἀρχή· ἀπόβλητος, διότι ἐξομοιοῖ τὰ ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πρὸς τὰς ῥαφανίδας καὶ τὰς κινάρας, ἃς διὰ τοιαύτης ἢ τοιαύτης καλλιεργείας ἁδρύνουσι κατ' ἀρέσκειαν οἱ κηπουροί· ἀβάσιμος, διότι λησμονεῖ, ὅτι τὸν σπόρον τῆς ῥαφανίδος δὲν δημιουργοῦσιν ἀρδεύματα οὔτε μεταβάλλουσιν εἰς σπόρον ἰάσμου ἡ ἄρωσις καὶ τὸ λίπασμα.

Τοιαύτη εἶνε, φίλτατε, δι' ὀλίγων χαρακτηριζομένη ἡ νέα φωτογραφικὴ σχολή, ἧς ἐπόθησες νὰ διέλθῃς τὴν θύραν. Τοιοῦτοι ἐν συνόψει πάντες αὐτῆς οἱ ἀπόστολοι, καὶ τοιοῦτος πρὸ πάντων καὶ

ὑπὲρ πάντας σήμερον ὁ Αἰμίλιος Ζολᾶς, ὁ μεσίας καὶ διδάσκαλος τῆς νέας θρησκείας.

Εἶπον σήμερον· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξε πάντοτε τοιοῦτος, ὁποῖος παρίσταται διὰ τοῦ τελευταίου του ἔργου, τῆς διαβοήτου Nana, οὐδ' ἀνέβη διὰ μιᾶς καὶ διὰ τοῦ πρώτου του ἅλματος εἰς τὸν περίβλεπτον κολοφῶνα, ὃν ἐκορύφωσεν ὑπὸ τοὺς πόδας του τὸ σκάνδαλον. Ἦτο δειλὸς τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ περιεσκεμμένος, βαθμηδὸν δὲ μόνον καὶ κατ' ὀλίγον παρέσυρεν αὐτὸν ὁ χείμαῤῥος, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν ἐπισημότητα. Δὲν ἐπάλαισεν ὅμως, — εἶν' ἀληθὲς — κατὰ τοῦ βορβορώδους ῥεύματος, διότι οὔτε τὴν θέλησιν εἶχεν οὔτε τὴν δύναμιν. Τοῦ ἔλειπεν ἡ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, ἡ μόνη δυναμένη νὰ κρατύνῃ αὐτὸν εἰς ἀντίστασιν, οὐδεμίαν δ' ἀφ' ἑτέρου εἶχε διάθεσιν νὰ φυτοβιώσῃ εἰς τὸν ἰσόγειον ὄροφον τῶν μεγάλων παρισηνῶν ἐφημερίδων, ἀναμετρῶν μετὰ τρόμου τὰς ἡμέρας τοῦ μηνός, καὶ ἀγνοῶν πῶς θὰ γευματίσῃ τὴν ἑσπέραν μὴ προγευματίσας τὴν πρωΐαν. Εἰς τοιαύτην πάλην οὔτε ἤθελεν οὔτε ἠδύνατο ν' ἀποδυθῇ, δι' ὅσους λόγους σοῦ ἐξέθηκα πρὸ ὀλίγου, καὶ ἐπροτίμησε φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ πέσῃ εἰς τὸν βόρβορον, ὅπου πρόθυμον καὶ ἐπικροτοῦν ἔμελλε νὰ σιτίζῃ αὐτὸν ὑλικῶς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἠθικῶς καὶ καλαισθητικῶς σιτιζόμενον σμῆνος τῶν ἀναγνωστῶν. Ἔγραψεν οὕτω ἀλληλοδιαδόχως τὴν Curée, τὴν Ventre de Paris, τὸ Assommoir καὶ τὴν Nana, ἔργα πνιγηρὰ καὶ δυσώδη, ἀφηγούμενα πᾶσαν δυνατὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἀσχημίαν τῆς συγχρόνου κοινωνίας, περιγράφοντα πᾶσαν αὐτῆς νοσηρὰν ἀτροφίαν ἢ ὑπερτροφίαν, καὶ μετὰ προδήλου τέρψεως καὶ προτιμήσεως διατρίβοντα περὶ πᾶν ὅ,τι συνήθως καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἕλκος, ῥάκος ἢ δυσωδίαν, βόρβορον, ἀτιμίαν ἢ ἔγκλημα. Καὶ ὅμως, — παράδοξον ἀληθῶς τὸ φαινόμενον καὶ ἄξιον σημειώσεως — προσεπάθησεν ἐνίοτε ὁ Ζολᾶς νὰ ἀνακύψῃ τὴν κεφαλὴν ὑπεράνω τῆς κατακλυζούσης αὐτὸν ἰλύος, καὶ νὰ ἀναπνεύσῃ πρὸς στιγμὴν ἀέρα καθαρώτερον σχετικῶς καὶ ὑγιεινότερον. Ἔγραψε δὲ τότε τὴν **Conquête de Plassans** καὶ **Une page d'amour**, ἔργα

πλημμελῆ μὲν πάντως ὑπὸ ἔποψιν καλλιτεχνικήν, στερούμενα δράσεως, ὡς πάντα τοῦ καλάμου του τὰ προϊόντα, ἐζητημένα καὶ μέχρι παιδαριώδους λεπτολογίας διατρίβοντα εἰς τὰ μικρὰ καὶ δευτερεύοντα, ἀλλὰ πνέοντα ὁπωςδήποτε ἀέρα, ὃν δύναταί τις ν' ἀναπνεύσῃ μὴ κινδυνεύων νὰ καταπέσῃ ὑπὸ ἀσφυξίας, καίτοι ὑπὸ βαθυτέραν ἠθικὴν ἔποψιν οὐχὶ ἄμωμα οὐδ' ἐπικρίσεως ἀνώτερα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσθενὴς αὕτη ἀντίδρασις ὑπῆρξε πρόσκαιρος μόνον καὶ παροδική. Ὁ ἀνὴρ ἐπόθει πάντοτε τὸν πηλόν, ἀνεμιμνήσκετο τῆς παλαιᾶς του διατριβῆς, εἶχε la nostalgie de la boue, ὡς λέγει που διάσημος γάλλος δραματογράφος, καὶ ταχέως ἐπανέπεσεν ὅθεν ἐπὶ στιγμὴν μόνον καὶ ἐκ περιστάσεως εἶχεν ἐξέλθει, καὶ ἔγραψε τὴν φοβερὰν ἐπὶ δυσωδίᾳ καὶ ἀκατονόμαστον ἐπὶ κυνισμῷ Nana, ἥτις εὐφραίνει σήμερον — εἰς δόξαν τῆς λογικότητος καὶ ἠθικότητος τῶν ἀνθρωπίνων πλασμάτων — ἑκατομμύρια ἴσως ἀναγνωστῶν. Λέγουσι μάλιστα, καὶ οὐδόλως δυσκολεύομαι νὰ τὸ πιστεύσω, ὅτι ὁ μέγας αἱρεσιάρχης ἀπαρνεῖται οὐδ' ἀναγνωρίζει πλέον ὡς γνήσια διανοητικά του τέκνα τὰ σχετικῶς ἄοσμα ἐκεῖνα καὶ χλιαρὰ τοῦ μαγειρείου του παρασκευάσματα, ἀπαράλλακτα ὡς ὁ μουσικὸς τῆς Γερμανίας αἱρεσιάρχης Βάγνερ ἀπεκήρυξε τὸν Ῥιένζην αὐτοῦ καὶ τὸν Ταγχόϋζερ καὶ τὸν Λόεγγριν καὶ τὸν Ἱπτάμενον Ὁλλανδόν, ἅμα ὡς ἔγραψε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς μουσικῆς τοῦ μέλλοντος, τὸν Κύκλον τῶν Νηβελλούγγων. Ἡ μόνη ὑπὲρ τοῦ γερμανοῦ μελογράφου διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἐκείνου μὲν ἡ μουσικὴ ἔχει νὰ λογαριασθῇ μὲ τὰ ὠτία τῶν ἀπογόνων μας, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἀποτείνεται, ἡ δὲ ὀνθολογία (μὴ ἀναγνώσῃς, πρὸς Θεοῦ, ἀνθολογία) τοῦ Ζολᾶ γράφεται διὰ τοὺς συγχρόνους καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται, διότι ὁ Ζολᾶς εἶνε ἄνθρωπος πρακτικὸς καὶ οὐδεμίαν ἔχει ὄρεξιν νὰ ἀτενίζῃ πρὸς τὰ ὀμιχλώδη βάθη τοῦ μέλλοντος, ὅτε εἰς τὸ βαλάντιον αὐτοῦ ἐπιτέλλει ὁ χρυσοῦς τοῦ παρόντος ἥλιος.

— Ἀλλὰ τέλος πάντων, θὰ ἐκφωνήσῃς ἀνυπομονῶν οὐδ' ἀρκούμενος ἴσως καὶ πάλιν εἰς γενικότητας, τί πρᾶγμα εἶνε αὐτὴ ἡ

Nana, τὴν ὁποίαν κακεντρεχῶς ἐμάντευσες ὅτι ἤθελα νὰ ἀναγνώσω, καὶ τὴν ὁποίαν προπηλακίζεις χωρὶς νὰ μοῦ στέλλῃς;

Τὴν προπηλακίζω ἀληθῶς, καὶ μὴ δὲν ἔχω δίκαιον; Καθ' ἓν καὶ μόνον ἴσως ἔχω ἄδικον· ὅτι λησμονῶ τὸ πηλόφυρτον αὐτῆς μέτωπον, εἰς ὃ οὐδεὶς πλέον δύναται νὰ κολλήσῃ πηλός. Σὺ ὅμως θέλεις les points sur les i, θέλεις τὰ πράγματα μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα, θέλεις νὰ μάθῃς τί εἶνε ἡ Nana καὶ ποία της ἡ ἱστορία. Καὶ εἰς τὰς δύο σου ταύτας ἐρωτήσεις ἡ ἀπάντησις δὲν εἶνε δύσκολος, μολονότι τὸ εὐῶδες ἔργον τοῦ Ζολᾶ δὲν ἤπλωσεν ἔτι εἰς τὸν ἥλιον ὅλα του τὰ πέταλα, οὐδ' ἀνέδωκεν ἔτι ἡ χοάνη τοῦ χημικοῦ του ἐργαστηρίου ὅλον αὐτῆς τὸ ἀμμωνιακὸν ὀξὺ καὶ ὅλον της τὸ ὑδροθειωμένον ἀέριον. Τὸ νεογέννητον τέρας δὲν ἐτέχθη ἔτι ἀρτιμελές, καὶ μόλις ἴσως τὸ ἓν τρίτον τῆς περιλαλήτου μυθιστορίας ἐδημοσιεύθη μέχρι τοῦδε εἰς τὰς στήλας τοῦ Voltaire, ὅστις δὲν ἐμάντευε βεβαίως, ὅτε ἔγραφε ce qu' on méprise ne peut jamais intéresser, ὅτι ἔμελλε μίαν ἡμέραν τὸ ὄνομά του νὰ καλύψῃ τοιαύτας βδελυγμίας. Ἀλλ' ἂν οἱ παλαιοὶ ἔλεγον ἐ ξ ὄ ν υ χ ο ς τ ὸ ν λ έ ο ν τ α, καὶ ἂν ὁ Cuvier ἐκ μιᾶς πολλάκις καὶ μόνης σιαγόνος προκατακλυσμιαίου ζώου ἀνεδημιούργησεν ὁλόκληρον τὸ ἄτομον καὶ τὴν οἰκογένειάν του, πολὺ εὐκολώτερον εἶνε νὰ διαγράψῃ τις δι' ὀλίγων μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶν γραμμῶν τὴν ἡρωΐδα τοῦ Ζολᾶ καὶ νὰ εἰκάσῃ τὴν ἱστορίαν της. Ἡ Nana, φίλε μου, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ σημερινὴ Μαγδαληνὴ τῶν Παρισίων, — πολὺ πρὶν ἢ γονυπετήσῃ, ἐννοεῖται, εἰς τοὺς πόδας τοῦ Σωτῆρος — καταβαίνουσα ἀνὰ μίαν, πολλάκις δὲ καὶ ἀνὰ δύο καὶ πλειοτέρας, τὰς βαθμίδας τῆς κοινωνικῆς κλίμακος, καὶ μεταπίπτουσα βαθμηδὸν ἀπὸ κόρης εἰς ἠθοποιόν, ἀπὸ ἠθοποιοῦ εἰς ὑπότροφον, ἀπὸ ὑποτρόφου εἰς . . . τὸ μαντεύεις· εἶνε περιττὸν νὰ τὸ γράψω. Φαντάσου τερατῶδές τι κρᾶμα τῆς Κ α μ ε λ ι ο φ ό ρ ο υ Κ υ ρ ί α ς τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ, τῆς Δ ε σ π ο ι ν ί δ ο ς Κ α σ μ ὶ ρ τοῦ Κλαρετῆ, τῆς Cara καὶ τῆς Madelon καὶ τῆς Madame Frusquin δὲν ἐνθυμοῦμαι τώρα τίνων ἄλλων συγχρόνων συγγραφέων τῆς

Γαλλίας, πρόσθες εἰς τὸ κρᾶμα αὐτὸ τῆς πραγματικότητος τὴν ὠμὴν καὶ ἀψιμυθίωτον ἀλήθειαν, τὴν ἀλήθειαν δηλ. ἐκείνην, ἣν διέπουσι συνήθως καὶ κανονίζουσιν εἰς τὰ εὐνομούμενα κράτη αἱ ἀστυνομικαὶ διατάξεις, καὶ ἔχεις ἀκριβεστάτην καὶ ἄπταιστον ἐνώπιόν σου τὴν ἱλαρὰν εἰκόνα τῆς ἡρωΐδος τοῦ Ζολᾶ. Ὁποία δὲ νῦν, μεθ' ὅσα σοῦ εἶπον ἀνωτέρω, διαπλάττεται ἡ ἱστορία τῆς ποιητικῆς αὐτῆς ὑπάρξεως ὑπὸ τὸν φυσιογραφικὸν κάλαμον τοῦ νέου Balzac τῆς Γαλλίας, εὐκόλως, ὑποθέτω, μαντεύεις. Ἂν ὅμως δὲν μαντεύῃς, λυποῦμαι ὅτι δὲν τολμῶ νὰ εὐκολύνω τὴν μαντείαν σου. Φοβοῦμαι μὴ καὶ αὐτὸς ὁ χάρτης ἐρυθριάσῃ, μολονότι ὁ Κικέρων βεβαιοῖ ὅτι carta non erubescit. Φαντάσου μόνον — καὶ μὴ μοῦ εἴπῃς ὅτι δὲν ἔχεις φαντασίαν, διότι οὐδεμία πρὸς τοῦτο χρειάζεται φαντασία, ὁποία σὺ τὴν ἐννοεῖς — φαντάσου καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν γυμνότητα πάσας τὰς κοινὰς καὶ καθ' ἡμέραν περιπετείας βίου κοινοῦ κοινοτάτης Φρύνης· ὑπόθες τὴν σκηνὴν αὐτῶν οὐ μόνον πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχει σηπεδὼν καὶ μίασμα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου εἶνε καθαρώτερος συνήθως ὁ ἀήρ, διότι ὁ Ζολᾶς τοσοῦτον ἀπεταμίευσε ποσὸν διεφθαρμένης ἀτμοσφαίρας ἐκ τῶν καταγωγίων, ἅτινα καυχᾶται ὅτι ἐπεσκέφθη καὶ ἠρεύνησε χάριν σπουδῆς, καὶ τοσοῦτον ἐσυνείθισεν εἰς αὐτὴν τοὺς πνεύμονάς του, ὥστε τὴν μεταγγίζει πανταχοῦ ὅπου θέτει τὸν πόδα του, ἵνα καὶ ἐκεῖ ἀναπνέῃ ἀνετώτερον· ἔκλεξον ὡς δευτερεύοντας καὶ τριτεύοντας τῆς μυθιστορίας ἥρωας ὅσους καὶ οἵους θέλεις, μικροὺς ἢ μεγάλους, ἄῤῥενας ἢ θήλεις, νέους ἢ γέροντας, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ἔχωσιν ὅ,τι καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι αἰδῶ, συνείδησιν, τιμήν, πνεῦμα ὑγιές, τρόπων εὐγένειαν καὶ γλώσσης ἁβρότητα· ταῦτα δὲ πάντα, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, φαντάσου τα συμπεφυρμένα διὰ μακρῶν λεπτολόγων καὶ μονοτόνων περιγραφῶν εἰς ὅλον στερούμενον καὶ τοῦ ἐλαχίστου δραματικοῦ διαφέροντος· φαντάσου τὰ πράγματα αὐτὰ λεγόμενα ὠμῶς καὶ ἀπροσποιήτως διὰ τῶν λέξεων ἐκείνων, ἃς ἀποκλείουσιν ὅλων τῶν γλωσσῶν τὰ λεξικά, καὶ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα διαλεγόμενα ὅπως καὶ αὐτοὶ τῶν κατέρ-

γων οἱ κάτοικοι, καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὴν τράπεζαν οἰνοπωλείου ἀναισθητοῦντες μέθυσοι αἰσχύνονται συνήθως νὰ λαλήσωσι· φαντάσου τέλος, ὅτι τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τὴν ὁμιλοῦσιν ὄχι μόνον οἱ τὸ ἠθικὸν ἴζημα πάσης κοινωνίας ἀποτελοῦντες, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρας αὐτῆς τάξεις κατέχοντες, καὶ . . . αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς περιγράφων ἢ διηγούμενος· φαντάσου τα ὅλα αὐτὰ — τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε δύσκολον — καὶ θὰ ἔχῃς οὐχὶ βεβαίως ἀκριβῆ, διότι τὴν περὶ τοῦ Ζολᾶ ἀκρίβειαν μόνον ἀπὸ τοῦ καλάμου του δύναταί τις νὰ ἀρυσθῇ, ἀλλ' ἀμυδράν πως καὶ κατὰ προσέγγισιν εἰκόνα τοῦ φιλολογικοῦ ἀριστουργήματος, οὕτινος δὲν σοῦ ἦτο, βλέπεις, πεπρωμένον νὰ κάμῃς δι' ἐμοῦ τὴν γνωριμίαν.

Μὴ δὲ νομίσῃς, ὅτι ὁ μέγας τῆς ἀληθείας καὶ τῆς φυσιολογικῆς πραγματικότητος μύστης εἶνε κἂν ἀληθὴς πανταχοῦ. Οὐδὲ τοῦτο. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σοῦ σημειώσω, ὅτι κατὰ τὸν συγγραφέα τὴν ἑσπέραν τῆς πρώτης ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφανίσεως τῆς Nana ὅλος ὁ π α ρ ι σ η ν ὸ ς κ ό σ μ ο ς, tout Paris ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, περιπατεῖ εἰς τὴν στοὰν τῶν Variétés, πρᾶγμα αὐτόχρημα ψευδές, διότι εἰς τὰ foyers τῶν γαλλικῶν θεάτρων δὲν φοιτῶσι συνήθως παρισηνοί, ἀλλ' ἐπαρχιῶται μόνον καὶ ξένοι. Γάλλος κριτικός, ἀναφέρων ἐσχάτως τὸ πρᾶγμα, λέγει χωρίς τινος δισταγμοῦ, ὅτι le fait d'arpenter un foyer de théâtre οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ provincialisme attristant, cachet d'une provenance étrangère. Ὀλίγον περαιτέρω ἡ κ ό μ η σ σ α Muffat ἐγείρεται τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν αὐτῇ τῇ αἰθούσῃ της, ἵνα ὑποδεχθῇ τοὺς ἐρχομένους εἰς ἐπίσκεψιν· πόσον ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ὁ Ζολᾶς ἐγνώρισε μὲν ἴσως πῶς ὑποδέχονται αἱ Φρῦναι τοὺς πελάτας των, ἀλλ' ἀγνοεῖ πῶς φέρονται αἱ κ ό μ η σ σ α ι πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὰς αἰθούσας αὐτῶν! Μετὰ μικρὸν παρίστανται εὐωχηταὶ παρισηνοὶ πίνοντες τὸν καμπανίτην των . . . εἰς τὸ τέλος τοῦ δείπνου, πρᾶγμα ἐπιτρεπόμενον πλέον σήμερον μόνον εἰς τῆς Ὠβέρνης τοὺς κατοίκους. Καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν πρώτων μόνον σελίδων τοῦ βιβλίου. Τὰ μετὰ ταῦτα εἶν' ἔτι χείρονα καὶ τερατωδέστερα.

Τοιαύτη ἡ Nana, ἣν ἤθελες μὲν σὺ νὰ ἀναγνώσῃς, σοῦ ἀπαγορεύω δ' ἐγώ, ὡς φίλος κηδόμενος οὐ μόνον τῶν ἠθῶν σου, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων τῆς καλαισθησίας σου.

Σὺ ὅμως μειδιᾷς ἴσως ἀδιαφόρως, καὶ λέγεις καθ' ἑαυτόν: « τὴν ἀναγινώσκω ἑλληνιστί, ἀφοῦ δὲν μοῦ τὴν στέλλεις γαλλιστί. Γίνομαι συνδρομητὴς εἰς τὴν εὔσπλαγχνον ἐφημερίδα, ἥτις ἀνέλαϐε νὰ συμπληρώσῃ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν ἀνατροφὴν τοῦ γένους, καὶ ἂν δὲν δύναμαι ν' ἀπολαύσω τὸ πρωτότυπον, ἀπολαύω κατ' ἀνάγκην τὴν μετάφρασιν ». Τὸ ἠξεύρω, φίλε μου, καὶ ἠξεύρω ἀκόμη καὶ κἄτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον σὺ πιθανῶς, ὡς ἐπαρχιώτης, δὲν ἠξεύρεις ἀκόμη. Διότι ἀγνοεῖς βεϐαίως, ὅτι εἰς ἄλλης ἐφημερίδος τὰς στήλας ἀνηγγέλθη ἡ μετάφρασις ἄλλου εὐώδους γαλλικοῦ μυθιστορήματος, τῆς Courtisane vierge, καὶ εἰς τὰς γωνίας τῶν ὁδῶν τῆς πρωτευούσης προεκηρύχθη πρό τινων ἡμερῶν ἡ προσεχὴς μετάφρασις τοῦ Λουκίου ἢ Ὄνου τοῦ Λουκιανοῦ! Εἶν' ἀληθὲς δυστυχῶς· καὶ ἡμεῖς οἱ νήπιοι ἔτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, παρακολουθοῦμεν ὅμως πεζοὶ παρὰ λύδιον ἅρμα τὰς προόδους τῆς ἑσπερίας, καὶ γινόμεθα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀληθινὰ enfants terribles, καὶ ἐντρεπόμεθα νὰ φανῶμεν ὑστεροῦντες εἰς τὴν ὁδόν, ἣν τέμνει ἀπό τινος ἡ φυσιογραφικὴ σχολή, ἐκριζοῦσα καὶ καταβάλλουσα δι' ἀμειλίκτου ἀξίνης πᾶν ὅ,τι αἰδήμων φυλάττει ἡ ἀνθρωπίνη καρδία ὡς πολύτιμον αὐτῆς κειμήλιον, πᾶν ὅ,τι περιθάλπει μετὰ στοργῆς ἡ φαντασία ὡς ἄσυλον ἀναψυχῆς ἐν ὥραις πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεως.

Table rase λοιπόν! Ἂς παρατεθῶσι καὶ εἰς τοῦ Ἕλληνος τὴν τράπεζαν τὰ καρυκεύματα τοῦ Ζολᾶ, ἀφοῦ καὶ μάγειροι ὑπάρχουσι πρόχειροι, καὶ δαιτυμόνες πληρόνοντες, καὶ censores ἐπινεύοντες, καὶ θεαταὶ εὐφημοῦντες.

Ποῖαι ὅμως θὰ ἦνε τῶν δείπνων αὐτῶν αἱ συνέπειαι;

Εἶνε ἰατρικὸν τὸ ζήτημα, καὶ ἂς σκεφθῶσιν ἄλλοι περὶ τοῦ πράγματος. Καλὸν ὅμως, νομίζω, θὰ ἦτο, νὰ σκεφθῶσι κἄπως ἐγκαίρως· διότι προτιμοτέρα εἶνε πάντοτε ἡ δίαιτα τῆς θεραπείας.

Δι' αὐτὸ καὶ εἰς σέ, ἀγαπητέ μου φίλε, τὴν δίαιταν συνιστῶ· ἡ θεραπεία δὲν εἶνε πάντοτε ἀσφαλής, καὶ εἶνε πάντοτε τοὐναντίον δυσάρεστος.

ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ *)

Κύριοι,

Ὅτι ἀναγκαία πλέον εἶνε καὶ ἀπαραίτητος ἡ ἐν Ἀθήναις σύστασις δραματικοῦ θεάτρου, ἀξίου τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν, ἐλπίζω, θέλει ἀμφισβητήσει. Δὲν ἀγνοῶ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι, οἱ περιττὸν καὶ ἕωλον νομίζοντες πάντα περὶ τούτου λόγον· οἱ μέν, διότι ὑπολαμβάνουσιν ἴσως ἀδύνατον τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἐθνικῆς σκηνῆς καὶ τὴν ἔγερσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως εἰς ἣν κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη περιῆλθεν· οἱ δέ, διότι, ἀκούοντες τὰ ὑπὸ τῶν πλανήτων ἑλληνικῶν θιάσων διδασκόμενα συνήθως δραματικὰ ἔργα, πρωτότυπα ἢ μεταπεφρασμένα, φρονοῦσιν ἀπαισιοδοξοῦντες, ὅτι κενὴ καὶ τοῦ κόπου ἀναξία θὰ ἦτο οἱαδήποτε μέριμνα περὶ ἱδρύσεως οἴκου δραματικοῦ, ὅπου νὰ εὑρίσκωσιν ἄσυλον καὶ στέγην τερατικὰ γεννήματα, ἄξια τοῦ πυρὸς ἢ τοῦ Καιάδα· οἱ δὲ τέλος, ἁβροὶ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ ψευδοπολιτισμοῦ, τακτικοὶ ἀναγνῶσται τοῦ Gil Blas καὶ τῆς Vie Parisienne, ἐνθουσιώδεις λάτρεις πάσης Ὀφφεμπαχιάδος καὶ Λεκοκιάδος, ἁπλῶς διότι πιστεύουσιν, ὅτι εἶνε κωμικὸς καὶ ἀστεῖος οἱοσδήποτε λόγος περὶ θεάτρου πληκτικοῦ, κοινοῦ, προστύχου, ὅπου οἱ ἠθοποιοὶ πρόκειται νὰ ὁμιλῶσιν . . . ἑλληνιστί.

Περὶ τῶν τελευταίων τούτων οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ. Οἱ κύριοι οὗτοι εἶνε ἴσως οἱ Ἕλληνες τοῦ μέλλοντος, ἐγὼ δὲ οὔτε

*) Ἀπηγγέλθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ», καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» τοῦ ἔτους 1885.

τοῦ μακαρίτου Βάγνερ ἐζήλωσα τὴν δόξαν, οὔτε τοὺς γαλλοφώνους αὐτοὺς Ἕλληνας ἢ ἑλληνοφώνους Γάλλους ἔχω διάθεσιν νὰ μεταπείσω, οὔτε τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν αἰσθάνομαι τὴν ἱκανότητα νὰ ἀναλάβω. Ἠδύνατό τις ἴσως νὰ παρατηρήσῃ πρὸς τοὺς ἁπαλοτραφεῖς τούτους ὀψοφάγους τοῦ γαλλικοῦ μαγειρείου, ὅτι εὐπρόσωπον ξενικὸν θέατρον δὲν δύναται πλέον σήμερον νὰ εἰσαχθῇ εἰς πόλιν, ἥτις δὲν ἐννοεῖ οὔτε δύναται νὰ τὸ πληρόνῃ, καὶ ἀξίωσιν ἔχει, ἀντὶ τιμῆς εἰσόδου δύο δραχμῶν, νὰ ἀκούῃ τοὐλάχιστον τὴν Kraus ἢ τὴν Materna, καὶ κατὰ πᾶσαν σχεδὸν παράστασιν νὰ ἔχῃ νέον θέαμα· ὅτι τὸ ἐκ τῶν ἐνόντων δυνάμενον νὰ εἰσαχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ, εἰσαγόμενον δὲ καὶ φυτοβιοῦν μᾶλλον ἢ ζῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ πᾶν θέρος γαλλικὸν θέατρον, κάλλιον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἰσήγετο μήτε νὰ ἐδίδασκεν ὅσα ἐδίδαξε καὶ διδάσκει τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν· ὅτι ὁπωσδήποτε ὀλιγώτεροι βεβαίως εἶνε οἱ ὀρεγόμενοι λιχνεύματα τῶν ἐχόντων ἀνάγκην κρέατος καὶ ἄρτου, καὶ ὅτι πολὺ ἀναγκαιοτέρα ἑπομένως ἡ μέριμνα περὶ προμηθείας διανοητικοῦ ἄρτου εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἢ περὶ προμηθείας γαλλικῶν τρωγαλίων εἰς τὴν εὐαίσθητον ὑπερώαν τῶν ἐν Ἀθήναις προσκόπων τοῦ παρισηνοῦ πολιτισμοῦ. Ταῦτα ἐν ὀλίγοις καὶ πολλὰ διὰ μακροτέρων ἄλλα ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ εἰς τοὺς ἐκ συστήματος ἀποστρεφομένους καὶ καταδικάζοντας κατ' ἀρχὴν οὐ μόνον τὸ ἑλληνικὸν θέατρον ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι καθαρῶς ἑλληνικόν, ὀλίγον πλέον δυστυχῶς καὶ πενιχρόν, περισώζει ἔτι ἡ ἡμετέρα κοινωνία.

Περιττὸς ὅμως θ' ἀπέβαινεν ὁ πρὸς αὐτοὺς λόγος, ματαία δὲ καὶ προσωρινὴ θὰ ἦτο, ἂν ἐπετυγχάνετο, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἐκ πατριωτικῆς δῆθεν φιλοτιμίας μετάνοια.

Ὅσον καὶ ἂν μετεπείθοντο οἱ κύριοι οὗτοι, οὐδέποτε βεβαίως θ' ἀπεφάσιζον νὰ γείνωσιν ἀκροαταὶ ἑλληνικῶν παραστάσεων. Διὰ τοῦτο καὶ παραιτοῦμαι, ὡς ἔλεγον ἐν ἀρχῇ, πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν· ἀπαντῶ δὲ μόνον διὰ μικρῶν εἰς τὰς ἄλλας ἐκείνας κατὰ τῆς ἱδρύσεως ἐθνικοῦ θεάτρου ἐνστάσεις, ὅσας ἐξ ἀγαθῆς μὲν

γνώμης ἀλλ᾽ ἐκ σφαλερᾶς τῶν πραγμάτων ἐκτιμήσεως προβάλλουσιν οἱ τὸ μέλλον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς ὅμοιον πρὸς τὸ παρὸν αὐτῆς οἰωνιζόμενοι. Οὗτοι μοὶ φαίνονται πάσχοντες ὅ,τι καὶ οἱ καταδικάζοντες ἓν ὄψον οἱονδήποτε, διότι τὸ ἔφαγον δὶς ἢ τρὶς ἢ καὶ πολλάκις κακῶς μαγειρευμένον.

Τὸ πάθημα τοῦτο εἶνε κοινότατον δυστυχῶς καὶ ἐπιπολάζει ἐν Ἑλλάδι, ἐπιδρᾷ δὲ ὀλεθρίως εἰς τὰς περὶ πολλῶν πραγμάτων κρίσεις ἡμῶν. Ἐσυνειθίσαμεν, — εἶνε δὲ εὔκολος καὶ ἄπονος ἡ συνήθεια — νὰ καταλογίζωμεν εἰς βάρος τῶν θεσμῶν καὶ τῶν νόμων τὰ ἐκ τῆς κακῆς αὐτῶν ἐφαρμογῆς ἀτοπήματα· ἐσυνειθίσαμεν νὰ ἀναζητῶμεν πάντοτε μακρὰν καὶ νὰ ἀνάγωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ὑψηλότερον τὰ αἴτια τοῦ ἐλαχίστου δυσαρέστου φαινομένου, ὅπερ προσπίπτει εἰς τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις. Φιλοσοφοῦμεν εὐκόλως καὶ προχείρως περὶ τὰ πράγματα, τὰ μὴ δυνάμενα νὰ ἀπαντήσωσιν, ἀπέχομεν δὲ δυσωπούμενοι τῆς περὶ τῶν προσώπων κρίσεως, ἅτινα δυνάνται ἐπίσης νὰ μᾶς κρίνωσι. Πράττομεν ἴσως οὕτω φρονίμως, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ δικαίως.

Ὅπως δὲ ὁ φαγὼν κακῶς μαγειρευμένας κινάρας τὸν μαγειρόν του μᾶλλον πρέπει νὰ φροντίσῃ ν᾽ ἀλλάξῃ ἢ νὰ ἐξορίσῃ διαρκῶς ἀπὸ τῆς τραπέζης του τὸ ἄκακον λάχανον, οὕτως ἐν γένει μὲν περὶ πάντων, ἰδίᾳ δὲ περὶ ἑλληνικοῦ θεάτρου, πρὶν ἢ καταδικάσωμεν ἀπολύτως τὰ πράγματα, πρέπει εὐτόλμως νὰ κρίνωμεν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν καὶ τὰ ἐκτελοῦντα πρόσωπα.

Ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σκηνή, ὅπου κατήντησε καὶ ὡς ἔχει σήμερον, ὀλίγης, ὀλιγίστης δύναται ν᾽ ἀξιωθῇ συμπαθείας παρὰ τῶν δυναμένων καὶ θελόντων νὰ κρίνωσιν ἀπαθῶς περὶ δραματικῶν παραστάσεων ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ περὶ ἑλληνικοῦ θεάτρου, οὐδείς, νομίζω, δύναται εἰλικρινῶς ν᾽ ἀμφισβητήσῃ. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ παραστάσεις, ἃς φιλεύουσι περιοδικῶς οἱ ἑλληνικοὶ θίασοι τὸ ἀθηναϊκὸν κοινόν, ἐπανηγυρίσθησαν πολλάκις καὶ πανηγυρίζονται ὑπὸ τῆς ἐπιεικοῦς δημοσιογραφίας· δὲν ἀγνοῶ, οὔτε ἀγνοεῖτε βεβαίως, διότι καὶ ἀνέγνωσα καὶ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ τάδε ἠθο-

ποιὸς ἐκηρύχθη ἐφάμιλλος τοῦ Rossi καὶ τοῦ Salvini, ὑποκρινόμενος — Ἄπολλον ἀποτρόπαιε! — τίποτε ὀλιγώτερον ἢ τὸν Ἄμλετ καὶ τὸν Ὀθέλλον· ὅτι ἡ δεῖνα κυρία, ἥτις, ἐν παρόδῳ εἰρήσθω, λησμονεῖ πολλάκις ἀπαγγέλλουσα τὰς πτωτικὰς καταλήξεις τῶν ὀνομάτων — ἐκρίθη ὑπερβάλλουσα καὶ αὐτὴν τὴν Ῥιστόρη· καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἴσως ἕλλην ἠθοποιός, ἀπὸ τῶν πρωταγωνιστῶν μέχρι τῶν γραμματοφόρων προσώπων, ὅστις νὰ μὴ φυλάττῃ ὡς κειμήλιον ἐν τῷ θυλακίῳ του μικρὸν ἀρθρίδιον ἐφημερίδος, ἐξαῖρον τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ ἱκανότητα, τὰς φυσικάς του κινήσεις, τὰ ὡραῖα του σκηνικὰ — κατὰ τὴν παραδεδεγμένην πλέον φράσιν — καὶ νὰ μὴ ὀσφραίνεται ἀπαύστως τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο θυμίαμα, ὅπερ ἀναδίδει ὁ ἔπαινος, δίκαιος ἢ ἄδικος, καὶ νὰ μὴ ἦνε πεπεισμένος, ὅτι ὁ Got καὶ ὁ Coquelin εἶνε μὲν — δὲν λέγει — διακεκριμένοι ἠθοποιοί, ἀλλὰ... ἠδύναντο ἴσως νὰ τὸν συμβουλευθῶσιν εἰς μερικὰ πράγματα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπερ μετέχει ἀναντιρρήτως καὶ τοῦ λυπηροῦ καὶ τοῦ ἀστείου, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ, ἀλλὰ δὲν πρέπει καὶ νὰ μᾶς ἀπατᾷ.

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ, διότι — πρὸς τί νὰ τὸ κρύπτωμεν; — ἀγαπῶμεν οἱ νέοι Ἕλληνες τοὺς ἐπαίνους. Ὑπολαμβάνομεν ἀδύνατον νὰ δημιουργήσωμεν οἱονδήποτε τὸν βίον ἡμῶν, καὶ νὰ ἀνύσωμεν μέχρι τέλους τὸν βιωτικὸν ἡμῶν δρόμον, χωρὶς ἐπικροτήσεων καὶ θυμιαμάτων καὶ πανηγυρισμῶν. Διὰ τοῦτο ἐπαινοῦμεν καὶ ἐπαινούμεθα τόσον ἀφθόνως· διὰ τοῦτο ὀρεγόμεθα τόσον τὰς ἐπευφημίας, καὶ ἀποδεχόμεθα αὐτὰς ἐν πλήρει πεποιθήσει ὅτι εἶνε δίκαιος πρὸς τὴν ἀξίαν ἡμῶν φόρος, καὶ τὰς ζητοῦμεν ὁσάκις βραδύνουσι, καὶ τὰς ἐκλιπαροῦμεν ὁσάκις ἡ αἴτησις δὲν ἀρκεῖ, καὶ προστρέχομεν εἰς τὴν ἄκακον ἀλλοδαπήν, ἂν τυχὸν ἡ ἐγχώριος δημοσιογραφία φειδωλεύεται, τέλος δὲ καὶ παρασκευάζομεν μόνοι τὸ θυμιατήριον, ὁσάκις οἱ εὐμενεῖς φίλοι βαρύνονται ἢ δὲν εὐκαιροῦσι νὰ καύσωσιν ὑπὸ τὴν ῥῖνα ἡμῶν τὸν λίβανον των. Εὐτυχῶς ἡ μέθοδος εἶνε τόσον πλέον πασίγνωστος καὶ κοινή, ὥστε μειδιῶμεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σήμερον ἀναγινώσκοντες ξένους πανη-

γυρισμούς, διότι, ὅσον καὶ ἂν θέλωμεν, δύσκολον ὅμως εἶνε νὰ λησμονήσωμεν τοὺς ἐπαίνους, οὓς χθὲς ἔτι μόλις ἀνέγνωμεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τῶν ὁποίων ἀδύνατον εἶνε νὰ κρύψωμεν πρὸς ἡμᾶς κἂν αὐτοὺς τὸν συγγραφέα. Διὰ τοῦτο, λέγων πρὸ μικροῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ τὸ φαινόμενον τῶν ὑπερβολικῶν ἐπαίνων, ὅσους ἀναγινώσκομεν καθ' ἑκάστην ἀποδιδομένους εἰς τοὺς ἕλληνας ἠθοποιούς, προσέθετον ὅτι δὲν πρέπει καὶ νὰ μᾶς ἀπατᾷ. Ἠξεύρομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πῶς καὶ διατί γράφονται οἱ πανηγυρικοὶ ἐκεῖνοι διθύραμβοι, μαντεύομεν δ' ἐνίοτε καὶ τίνες τοὺς γράφουσι, διότι πολλοὶ εὐτυχῶς τῶν σκηνικῶν ἡρώων τῆς νέας Ἑλλάδος — οἱ διαπρεπέστεροι αὐτῶν, ἐννοεῖται· καὶ ποῖος δὲν εἶνε πλέον διαπρεπής; — μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸν ἀπότριπτον αὐτῶν κόθορνον, ὤρεξαν εὔτολμον χεῖρα καὶ εἰς τοῦ συγγραφέως τὸν κάλαμον.

Ὅσον ἐπομένως καὶ ἂν πανηγυρισθῶσιν οἱ ἑλληνικοὶ δραματικοὶ θίασοι, ὅσα καὶ ἂν ὑγρανθῶσι χειρόμακτρα ἐκ τῆς ἀκροάσεως τῶν οἰκογενειακῶν των δραμάτων, ὅση καὶ ἂν πέσῃ ἐπὶ σκηνῆς χρυσῆ βροχὴ ἐπὶ τὰς σεμνὰς αὐτῶν κορυφάς, ὅσοι καὶ ἂν περιβάλωσι δάφνης στέφανοι τοὺς κροτάφους των, ὅσας καὶ ἂν φάγωσι περιστερὰς αἱ ἑλληνίδες Ῥιστόραι, μάταια πάντα. Ἡ πικρὰ ἀλλ' ἀληθὴς ἀλήθεια εἶνε, ὅτι σκηνὴν ἐθνικὴν ἀξίαν τοῦ ὀνόματος δὲν ἔχομεν. Οὐδένα τῳόντι ἀπαθῶς τὰ πράγματα κρίνοντα δύναται πλέον νὰ διαλάθῃ ἡ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος προβαίνουσα ἔκπτωσις τῶν ἐκ διαλειμμάτων διδομένων ἐν Ἀθήναις ἑλληνικῶν παραστάσεων· οὐδένα δύναται νὰ διαφύγῃ ἡ παντελὴς σχεδὸν οὐδαμινότης, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ τῇδε κακεῖσε πρὸς χρηματισμὸν περιφερόμενοι ἑλληνικοὶ θίασοι· οὐδ' ἡ καλλιτεχνικὴ ἀσημότης, ἵνα μή τι χεῖρον εἴπω, τοῦ δραματολογίου των, πηγὴν ἔχοντος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν φιλολογικὴν ἱκανότητα αὐτῶν τῶν ἰδίων ἠθοποιῶν· οὐδ' ἡ ἀστεία πενιχρότης καὶ τὸ πάντη ἀπροσδιόνυσον τῆς σκηνικῆς των διασκευῆς, οὐδὲ τῆς ὑποκριτικῆς των ἀπαγγελίας ἡ πεφυσημένη ἔμφασις, οὐδὲ τῆς ἐνδυμασίας αὐτῶν ἡ ὡς ἐπὶ

τὸ πολὺ αὐτοσχέδιος γελοιότης, οὐδὲ τῶν κινήσεων καὶ τῆς στάσεως αὐτῶν τὸ πάντη ἀμήχανον καὶ ἐζητημένον. Περαιτέρω θέλω λεπτομερέστερον διατρίψει περὶ τὸ θέμα τοῦτο· ἀλλ' ἀναγκαῖον ὅμως νομίζω νὰ παρατηρήσω ἀπὸ τοῦδε γενικώτερον, ὅτι ἡ τῶν οἰκτρῶν τούτων σκηνικῶν ἐκτελέσεων ἐπίδρασις ἐπί τε τὸ ἦθος καὶ τὴν καλαισθησίαν τῶν θεατῶν ἀποβαίνει ὁσημέραι ὀλεθριωτέρα, καὶ θέλει μοιραίως ἀπολήξει οὐ μόνον εἰς παντελῆ θεατρικὴν διαφθορὰν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ—ὅπερ καὶ πολὺ σπουδαιότερον—εἰς τὸν ἐξ ἀσφυξίας θάνατον τῆς ἀρτιγενοῦς ἡμῶν δραματικῆς φιλολογίας, ἂν μὴ ληφθῇ ἐγκαίρως πρόνοια νὰ ἀνασπασθῇ πρόρριζον τὸ λαίμαργον φυτόν, ὅπερ ἀπειλεῖ νὰ ἀποῤῥοφήσῃ πᾶσαν ἰκμάδα θεατρικῆς καλαισθησίας ἐν μέσῃ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ νὰ μεταβάλῃ εἰς ἔρημον χέρσον τὸν δραματικὸν ἀγρὸν τῆς νέας Ἑλλάδος.

Περὶ τῆς θεραπείας τοῦ κακοῦ τούτου λαμβάνω, κύριοι, τὸ θάῤῥος νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς τὴν ἀσθενῆ μου γνώμην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ περὶ τῆς θεραπείας ταύτης γνώμη μόνον ἐπ' ἀκριβοῦς διαγνώσεως τῶν αἰτίων τοῦ κακοῦ δύναται νὰ στηριχθῇ, ἀνάγκη περὶ ταῦτα ἰδίως νὰ διατρίψωμεν ἐν πρώτοις, ὅσον ἄχαρι καὶ ἂν ἦνε τὸ ἔργον.

Κύριοι λόγοι τῆς παντελοῦς παρ' ἡμῖν ἐκπτώσεως τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου εἶνε, νομίζω, δύο· πρῶτος μέν, ὅτι ἐπεκράτησε καὶ ἐπικρατεῖ δυστυχῶς πλέον τοῦ δέοντος κατὰ τὰς περιοδικῶς ἀναφαινομένας παρ' ἡμῖν θεατρικὰς ἐπιχειρήσεις ὁ σκοπὸς τῆς χρηματικῆς αὐτῶν ἐκμεταλλεύσεως, ἐν ἐσχάτῃ μοίρᾳ τιθεμένου τοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ ὑψηλοτέρου σκοποῦ τοῦ θεάτρου. Δεύτερος δέ, ὅστις καὶ συνέπεια μᾶλλον εἶνε τοῦ πρώτου, ὅτι τὸν κόθορνον τοῦ ἠθοποιοῦ ὑποδύεται συνήθως ὁ πρῶτος τυχών, ὁ οὐδὲν ἄλλο ἔργον δυνάμενος νὰ μετέλθῃ, ὁ οὐδεμίαν αἰσθανθεὶς ἀνάγκην νὰ ἐξετάσῃ ἂν εἰς τοῦτο ἐκλήθη, ὁ οὐδαμῶς ἐπὶ τούτῳ παιδευθείς.

Καὶ εἶνε μὲν βεβαίως τὸ θέατρον—τίς δύναται τοῦτο ν' ἀρνηθῇ;—ἐπιχείρησις ὡς πᾶσα ἐπιχείρησις, ὀφείλουσα νὰ θρέψῃ ἐκ

τοῦ ναοῦ αὐτῆς τοὺς ἐν τῷ ναῷ δουλεύοντας· ἀλλὰ δὲν εἶνε τοῦτο καὶ μόνον.

Ἡ ἀπὸ σκηνῆς διδαχὴ δραματικῶν ἔργων ἐθνικὸν ἰδίως ἐχόντων τὸν χαρακτῆρα, — καὶ τοιαύτην κυρίως ἐννοῶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου — δὲν ἀφορᾷ οὐδὲ πρέπει ν' ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν στιγμιαίαν ἐκ τοῦ προχείρου τέρψιν τῶν θεατῶν, οὔτε πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ πρὸ παντὸς τὴν ἐμπορικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐμφύτου εἰς πάντα ἄνθρωπον φιλοθεάμονος. Δὲν εἶνε ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα, οὔτε κοινὸν καὶ κερδοσκοπικὸν ἁπλῶς ἐπιχείρημα, ἀλλ' ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ πολὺ ὑψηλοτέραν τὴν ἐπιβολὴν καὶ πολὺ εὐγενεστέραν τὴν ἀφετηρίαν. Ἡ σκηνικὴ ζωογόνησις δραματικῶν ἔργων σκοπεῖ ἰδίως εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἠθικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ συναγειρομένου κοινοῦ, τὴν ἐξημέρωσιν τῆς καρδίας του, τὴν ἀναρρίπισιν τῶν γενναίων καὶ καλῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, τὴν ἐκρίζωσιν τῶν κακῶν αὐτοῦ ἕξεων, τὴν περιστολὴν τῶν ἀγενῶν αὐτοῦ ὁρμῶν. Ἀντικατοπτρίζουσα αὐτῷ διὰ τοῦ δράματος τὰς μεγάλας μορφὰς τοῦ ἐθνικοῦ του βίου, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἐλπίδας, ἢ τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας τῶν προπατόρων του, προβάλλει εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐκείνας μὲν εἰς μίμησιν ταύτας δὲ εἰς ἀποφυγήν· ἀνελίσσουσα δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ διὰ τῆς κωμῳδίας τὰ κοινωνικά του ἐλαττώματα, τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἀσχημίας καὶ τὰ γελοῖά του, διορθοῖ αὐτὸν ἀνεπαισθήτως, τὸν ἀνατρέφει κοινωνικῶς καὶ τὸν καθιστᾷ κρείττονα καὶ τελειότερον ἑαυτοῦ. Ὁ ἐξερχόμενος καλῆς δραματικῆς παραστάσεως θεατὴς ἀποκομίζει τὴν ἐνθύμησίν της, καὶ ἡ ἐνθύμησις αὕτη εἶνε μάθημα, εἶνε διδασκαλία του.

Ὅσῳ δὲ καλλιτέρα ἦτο ἡ παράστασις, ὅσῳ δραστικώτερον ἐπενήργησε τὸ δρᾶμα ἐπὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τοσούτῳ βαθυτέρα παραμένει ἡ ἀνάμνησις, τοσούτῳ τελεσφορώτερον ἀποβαίνει τὸ μάθημα καὶ ἀμεσωτέρα γίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ θεάτρου βελτίωσις αὐτοῦ. Ταῦτα λέγων, ἐννοεῖται, οὔτε σχολεῖον οὔτε ἄμβωνα θέλω νὰ καταστήσω τὸ θέατρον. Ἡ σκηνικὴ διδαχὴ εἶνε καλλιτεχνία, καὶ

τῆς τέχνης οὐ μόνον προσὸν ἀλλὰ καὶ ἀποστολὴ εἶνε νὰ τέρπῃ. Ἀλλοίμονον εἰς τὸ θέατρον, ἂν ἤθελε νὰ διδάσκῃ μόνον· θὰ ἐδίδασκεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸ κενῶν θρανίων. Ἀλλοίμονον ὅμως καὶ εἰς τὸ θέατρον, ὅπερ μόνον αὐτοῦ σκοπὸν ἤθελεν ἔχει τὴν τέρψιν καὶ οὐδὲν ἄλλο· ταχέως ἤθελεν ἐκπέσει εἰς οἶκον διασκεδάσεως, προσφέροντα μὲν κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς θεατὰς πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν ἐκ τοῦ προχείρου εὐάρεστον νυγμὸν τῶν αἰσθητηρίων αὐτῶν, ἀποφεύγοντα δὲ κατ' ἴσην ἀνάγκην πᾶν ὅ,τι συμβάλλει μὲν εἰς οἰκοδομὴν τῆς καρδίας αὐτῶν ἢ ἀναπτέρωσιν τῆς διανοίας των, δύναται ὅμως νὰ ταράξῃ τὴν χώνευσίν των ἢ νὰ ἀπασχολήσῃ μακρότερον τοῦ δέοντος τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἢ νὰ καταπονήσῃ τὴν ὑπομονήν των. Τοιοῦτον ὅμως καταντᾷ ἀναποδράστως τὸ θέατρον, ὁσάκις ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ προκοπὴ αὐτοῦ ἐξαρτῶνται ἐκ μόνης τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος συρροῆς τῶν θεατῶν, τουτέστιν ἐκ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος χρηματικῆς εἰσπράξεως. Γίνεται καθαρὰ κερδοσκοπικὴ ἢ βιοποριστικὴ ἐπιχείρησις καὶ ἐκπίπτει ὅπου παρ' ἡμῖν ἐξέπεσεν. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι τοιούτου θεάτρου ἀνάλογοι κατ' ἀνάγκην θὰ ἦνε καὶ οἱ τῶν ὑποκριτῶν θίασοι. Ἀποτελούμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀνθρώπων ἀγνοούντων παντελῶς, οὐδὲ διδαχθέντων οὐδ' αἰσθανθέντων τὴν ἀνάγκην νὰ διδαχθῶσι τὴν τέχνην τοῦ ἠθοποιοῦ, ὑπολαμβανόντων δὲ αὐτὴν πρόχειρον βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, παρέχουσι τὸ θέαμα παιδίων ἀποστηθιζόντων τὸ μάθημά των, ἅτινα διαστέλλουσιν ἐν ἀπορίᾳ τοὺς ὀφθαλμούς, ὁσάκις δυσκολώτερός τις τῶν ἀκροατῶν ἀποτολμήσῃ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ δραματικὴ ἀπαγγελία εἶνε κάπως διάφορος τῆς κοινῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἀναγνώσεως ἢ τῆς ἐπ' ἐκκλησίας ἀπαγγελίας τοῦ Πιστεύω.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης τῶν πραγμάτων ἐπισκοπήσεως εὔκολον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ οὕτως εἰπεῖν ἐνδεικνύμενον συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς προσφορώτατον καὶ μόνον ἀσφαλὲς μέσον εἶνε ἡ ἵδρυσις μονίμου καὶ αὐτάρκους δραματικοῦ θεάτρου ἐν Ἀθήναις.

Ἡ θεατρικὴ ἱστορία τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν διδάσκει, ὅτι τότε μόνον αὐτὰ ἀπέκτησαν ἐθνικὸν θέατρον ἄξιον τοῦ ὀνόματος, ὁσάκις κατωρθώθη ἡ ὁπουδήποτε ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κράτους ἵδρυσις μονίμου θεάτρου. Ἂν ἡ Γαλλία ἐγκαυχᾶται σήμερον ἐπὶ τῇ προτύπῳ ἀληθῶς καὶ μοναδικῇ σκηνῇ τῆς **Comédie Française**, ὀφείλει τοῦτο εἰς τὸν μέγαν αὐτῆς ἡγεμόνα Λουδοβῖκον τὸν ΙΔ', ὅστις ὁριστικῶς συνέπηξε τὸν οἶκον τῆς μούσης τοῦ Κορνηλίου καὶ τοῦ Μολιέρου. Τὰ πολλὰ καὶ διακεκριμένα σήμερον θέατρα τῆς Γερμανίας οὐδὲν ἄλλο εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ἐπίγονοι τοῦ μικροῦ μὲν ἐκείνου ἀλλ' ἱστορικοῦ θεάτρου τοῦ **Weimar**, ὅπου ὁ μουσοτραφὴς δοὺξ Κάρολος Αὔγουστος παρέσχεν ἡγεμονικὴν ἀληθῶς φιλοξενίαν εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ **Göthe** καὶ τοῦ **Schiller**· ἂν δὲ ἡ Ἰταλία, ἥτις στερεῖται οὕτως εἰπεῖν ἐθνικοῦ θεάτρου, ἔχει σήμερον ἀξιολόγους θεατρικοὺς θιάσους, περιφερομένους μὲν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἀλλὰ καταλέγοντας μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν τὸν **Rossi** καὶ τὸν **Salvini** καὶ τὴν **Pezzana**, διδασκαλεῖον τῶν θιάσων αὐτῶν καὶ πρώτη των ἀφετηρία ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως τὸ ἐθνικὸν τοῦ Τουρίνου θέατρον.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἱστορικῶν τούτων λόγων, λόγοι καθαρῶς αἰσθητικοὶ καὶ καλλιτεχνικοί, ἀπὸ τῆς φύσεως δ' αὐτῆς τοῦ θεάτρου καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ φιλολογικῆς του σημασίας συναγόμενοι, καθιστῶσιν ἀνεπίδεκτον συζητήσεως τὴν θεμελιώδη ταύτην ἀρχήν, ὅτι μόνον μόνιμος ἐθνικὴ σκηνὴ δύναται νὰ ἀναπτύξῃ τὸ θέατρον καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν δραματικὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν ἐν οἱᾳδήποτε χώρᾳ.

Τοὺς λόγους δὲ τούτους ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ συνοψίσω ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ἂν ἐν οἱᾳδήποτε καλλιτεχνικῇ παραγωγῇ ἡ παράδοσις, ἡ μέθοδος, ἡ διδασκαλία, τὸ σ χ ο λ ε ῖ ο ν, ὡς λέγουσι σήμερον ἐν τῇ ἑσπερίᾳ, ἀσκεῖ καὶ πρέπει ν' ἀσκῇ ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασιν σπουδαίαν, πολὺ σπουδαιοτέρα εἶνε καὶ πρέπει νὰ ἦνε αὕτη κατ' ἀνάγ-

κην εἰς τὴν θεατρικὴν παραγωγήν, καθ' ἣν ἡ παράδοσις, προφορικὴ πάντως καὶ ἐκ μνήμης διατηρουμένη, κληροδοτουμένη δὲ διὰ γενεῶν ἐπαλλήλων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀνάγκην ἀπαραίτητον ἔχει, ὡς τὸ ἱερὸν τῆς Ῥώμης πῦρ, Ἑστίας καὶ Ἑστιάδων.

Ἂν δ' ἐπίσης εἶνε βέβαιον, ὅτι θέατρον καὶ κοινόν, ἠθοποιοὶ καὶ ἀκροαταὶ ἀσκοῦσιν ἀδιαλείπτως ἐπ' ἀλλήλους διαρκῆ καὶ ἀναμφήριστον ἐπιῤῥοήν, βέβαιον ἐπίσης ἀποβαίνει, ὅτι δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, εἶνε νὰ μορφωθῇ ἐπαρκῶς καὶ καλλιτεχνικῶς θίασός τις, ἂν ἡμέραν μεθ' ἡμέραν μεταλλάσσῃ ἀκροατάς, καὶ ἀναγκάζεται ἑκάστοτε νὰ ἁρμόζεται πρὸς τὰς ἀλλαχοῦ ἀλλοίας ὀρέξεις κοινοῦ διαφόρου κατά τε τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν μόρφωσιν.

Ἀλλ' ὑπέρτατος πάντων καὶ κυριώτατος λόγος ὑπερμαχῶν τῆς συστάσεως αὐτάρκους θεάτρου καὶ μονίμου θιάσου εἶνε ὁ τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας. Θεατρικὸς θίασος κινητός, ἔχων κατ' ἀνάγκην καὶ κλῆσιν ἔργον βιοποριστικὸν τὴν δραματικὴν διδασκαλίαν, ἄλλος ἄλλοτε συγκροτούμενος, καὶ μεταφέρων οὐχὶ πλέον τὴν σκηνὴν ἀλλὰ τὰς σκηνὰς αὐτοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἀναλόγως τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἰσχνότητος τοῦ βαλαντίου του καὶ τῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἐλπίδος, ἣν παρέχει εἰς τὸν στόμαχον αὐτοῦ ἡ τοῦ καινοφανοῦς ἐκμετάλλευσις, δὲν εἶνε πλέον θίασος θεατρικός, σῶμα ὁμογενὲς καὶ ὑπὲρ τῆς τέχνης αὐτῆς ἐργαζόμενον, ἀλλ' ὅμιλος κυβιστήρων, μορφαζόντων ἐναμίλλως εἰς θεραπείαν τῶν ὀρέξεων τοῦ τρέφοντος αὐτοὺς κοινοῦ. Ὅμιλος δὲ τοιοῦτος, οὐδεμίαν ἔχων ἠθικὴν ἢ καλλιτεχνικὴν ἀνεξαρτησίαν, οὐδὲ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ συντήρησιν ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένην, ἀναγκάζεται φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν χρηματικὴν πρόσοδον, καὶ νὰ ἀδιαφορῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τῶν παραστάσεών του καὶ τῆς προσηκούσης αὐτῶν διεξαγωγῆς. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους εὐκόλως ἐννοεῖται, ὁποίαν λυπηρὰν ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπί τε τοὺς ἠθοποιοὺς καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δραματολογίου των καὶ τὴν σκηνικὴν τέχνην αὐτῶν

ἡ ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἀμόρφωτος πλειονοψηφία τοῦ κοινοῦ, καὶ κοινοῦ μάλιστα διαφόρου ἑκάστοτε, μεταβαλλομένου ἀπὸ τῆς σήμερον εἰς τὴν αὔριον ἀναλόγως τῶν περιπλανήσεων τοῦ θιάσου. Οἱ ἠθοποιοὶ δίδουσιν ὅ,τι θέλει καὶ ὅ,τι πληρόνει τὸ κοινόν, τοῦτο δὲ πάλιν συνειθίζει βαθμηδὸν νὰ βλέπῃ τὰς ὀρέξεις του θεραπευομένας, ἀρέσκεται ἀνεπαισθήτως διαφθειρόμενον καὶ διαφθείρει ἔτι μᾶλλον τοὺς ἠθοποιούς. Ἡ ὀλεθρία αὕτη ἀλληλεπίδρασις ἀποβαίνει ἔτι μείζων καὶ φοβερωτέρα, προκειμένου περὶ ἑλληνικοῦ κοινοῦ καὶ ἑλλήνων ἠθοποιῶν, διότι ἐκείνου μὲν ἡ πλειονοψηφία διατελεῖ ἔτι αἰσθητικῶς ἀπαιδαγώγητος, οὗτοι δὲ δὲν διακρίνονται, ὡς προεῖπον ἤδη, οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ διακρίνωνται ἐπὶ καλλιτεχνικῇ μορφώσει, ἢ λεπτότητι αἰσθήματος καὶ φρονήματος, ἢ καὶ στοιχειώδει κἂν συνειδήσει τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου αὐτῶν.

Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους ἀπαραίτητος βάσις οἱασδήποτε σκοπίμου καὶ σπουδαίας ἐνεργείας πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς εἶνε ἡ ἵδρυσις μονίμου θεάτρου ἐκ τῶν προτέρων ἔχοντος ἠσφαλισμένην τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ.

Ἐννοεῖται, — καὶ οὐδόλως, ὑποθέτω, ἀπατῶμαι, μαντεύων ὁποία σκέψις ἀσχολεῖ τὴν στιγμὴν ταύτην ἕκαστον ὑμῶν, — ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται κυρίως καὶ πρὸ πάντων... χρῆμα. Ἀλλὰ τὸ χρῆμα τοῦτο, ἐρωτᾶτε βεβαίως, πῶς θέλει εὑρεθῇ; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἐλπίζω, κύριοι, ὅτι δὲν ἀναμένετε παρ' ἐμοῦ τὴν ἀπάντησιν. Ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς, ὅτι οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχω περὶ τὴν λύσιν τοιούτων ζητημάτων εἰδικότητα. Ὑποθέτω ὅμως, ὅτι εἴτε ἐξ ἰδιωτικῆς γενναιοδωρίας, ὁποίας εὐτυχῶς τὰ παραδείγματα οὔτε σπάνια οὔτε πενιχρὰ εἶνε παρ' ἡμῖν, εἴτε ἐκ μερίμνης κυβερνητικῆς, εἴτε καὶ ἐξ ἀνωτέρας ἔτι προνοίας, ἡ πραγματοποίησις τῶν οἰκονομικῶν ὅρων τοῦ μεγάλου τούτου ἐθνικοῦ ἔργου δὲν εἶνε ἀδύνατος οὔτε δυσχερής. Ὑπολαμβάνω δὲ καθῆκόν μου, δοθείσης τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς εὐκαιρίας, νὰ ἀποτείνω καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου τὸ ἀσθενές μου φώνημα πρὸς τὰ γενναῖα τῆς Ἑλλάδος τέκνα, ἅτινα κενοῦσι καθ' ἑκάστην τὸ

βαλάντιον αὐτῶν εἰς τὰ θυλάκια τοῦ ἔθνους, καὶ νὰ ὑπομνήσω αὐτά, ὅτι οὐδεὶς ἀπολύτως οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐθνικώτερος, ὑψηλότερος καὶ εὐγενέστερος σκοπὸς χρηματικοῦ ἀφιερώματος ἢ ἡ σύστασις ἐθνικοῦ θεάτρου ἐν Ἀθήναις. Ἄς ἐνθυμηθῇ ἕκαστος αὐτῶν ὁποίαν ἀπεκόμισεν ἄφατον ψυχικὴν ἡδονήν, ἐξερχόμενος δραματικῆς παραστάσεως, ἐκ τῶν τελείων ἐκείνων, ἅς μόνον ἐπὶ τῶν πρωτευόντων θεάτρων τῆς Ἑσπερίας δύναταί τις ν' ἀπολαύσῃ· ἄς ἀναλογισθῇ πόσον γλυκὺ ἦτο τὸ δάκρυ δι' οὗ ὕγρανε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἡ δραματικὴ συγκίνησις, καὶ πόσον βαθεῖα καὶ ἀνεξίτηλος παρέμεινεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἡ ὡραία ἐκείνη ἐντύπωσις ἀληθῶς καλλιτεχνικοῦ θεάματος· ἄς ἀναμνησθῇ, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἐν Ἀθήναις, οἱ τοσοῦτον ἀφθόνως σιτιζόμενοι πάντα δυνατὸν καὶ ἀδύνατον πλακοῦντα τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, πεινῶμεν ἔτι ἁπλοῦ ἀλλ' ὑγιεινοῦ θεατρικοῦ ἄρτου, διότι ἐγνωρίσαμεν μὲν καὶ ἐγεύθημεν le Jour et la Nuit καὶ τὴν Jolie Parfumeuse καὶ τὸν Boccace, ἀγνοοῦμεν δὲ καὶ ἀκούομεν μόνον ὡς μυθεύματα ἐκ χρόνων παλαιῶν τὴν Μαρίαν Στουάρτην, καὶ τοὺς Ὁρατίους καὶ τὰς Σαβίνας, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο καταλέγει μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῆς ἡ ὑγιὴς ξένη φιλολογία. Ἄς ἐνθυμηθῶσι ταῦτα, καὶ ἂν κρίνωσιν ἀξιώτερον τοῦ κόπου καὶ τοῦ χρήματος νὰ μορφώσωσιν Ἕλληνας μᾶλλον πολλοὺς ἢ σοφοὺς ὀλίγους, ἂν θέλωσι νὰ ταμιεύσωσιν, οὐχὶ τὴν ἐφήμερον αὐτῶν φήμην ἐν ταῖς στήλαις τῶν ἐφημερίδων ἀλλὰ τὴν μνήμην καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτῶν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἂς μὴ λησμονήσωσι τὸ ἐθνικὸν θέατρον, ὅταν ἀποφασίσωσι καὶ πάλιν νὰ λύσωσι τὸ βαλάντιον αὐτῶν.

Ἄς ὑποτεθῇ λοιπόν, κύριοι, ὅτι εὑρέθη τὸ χρῆμα, καὶ ἄς ἐξετασθῇ ὁ πρόσφορος τῆς χρήσεως αὐτοῦ τρόπος πρὸς ἵδρυσιν ἐθνικοῦ θεάτρου. Ἵνα τοῦτο κατορθωθῇ, ἵνα ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισθῶσιν ἐπαρκῶς οἱ ὅροι τῆς μονιμότητος καὶ ἀναπτύξεως καὶ προκοπῆς αὐτοῦ, τρία τινὰ νομίζω ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα·

α΄) τὴν οἰκοδομὴν εἰδικοῦ καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς ἑλληνικὸν θέατρον ὁρισθησομένου κτιρίου.

β΄) τὴν μόρφωσιν καὶ εὐπρόσωπον συντήρησιν δραματικοῦ θιάσου.

γ΄) τὴν συστηματικὴν καὶ σκόπιμον κατάρτισιν δραματολογίου.

Περὶ ἑκάστου δὲ τούτων ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς ἐν ὀλίγοις.

Ὡς ὁ οἶκος καὶ ἡ ἑστία εἶνε ἀπαραίτητος βιωτικὴ ἀνάγκη πάσης καλῶς ἐχούσης οἰκογενείας, ὡς πᾶσα οἱαδήποτε ἐπιχείρησις ἔχει ἀνάγκην στέγης ἰδίας καὶ σκηνώματος ἀποκλειστικοῦ, ἀποτελοῦντος οὕτως εἰπεῖν τὸ ἄσυλον καὶ τὸ κέντρον τῆς ὑπὲρ αὐτῆς καταβαλλομένης ἐργασίας, οὕτω καὶ πᾶν θεατρικὸν ἵδρυμα ἔχει ἀνάγκην οἴκου ἰδίου.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη, γενικῶς καὶ ἀνεξαιρέτως σήμερον κρατοῦσα ἐν Εὐρώπῃ, εἶνε ἀνεπίδεκτος συζητήσεως. Θέατρον ἄστεγον δὲν δύναται νὰ ζήσῃ ἐπὶ μακρόν· θεατρικὴ δ' ἐπιχείρησις οἱαδήποτε καὶ μάλιστα θέατρον ἐθνικόν, φιλοξενούμενον προσωρινῶς καὶ κατ' ἀνοχὴν εἰς οἶκον ξένον καὶ ἀναγκαζόμενον νὰ συζῇ μετ' ἀλλοφύλων ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀροφήν, ἀδύνατον εἶνε νὰ ἐκπληρώσῃ ἐπαρκῶς καὶ ἀνέτως τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Παρ' ἡμῖν δὲ ἰδίως ἡ ἐκ τῆς συμβιώσεως ταύτης βλάβη ἤθελεν εἶναι ἔτι μείζων καὶ κατάφωρος, διότι σύνοικος τοῦ ἑλληνικοῦ θιάσου θὰ ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ὅμιλος μελοδραματικὸς ἀλλοδαπῶν, Ἰταλῶν ἢ Γάλλων, ὧν αἱ βιωτικαὶ ἕξεις καὶ συνήθειαι ἥκιστα βεβαίως θ' ἀπέβαινον εἰς ὄφελος καὶ οἰκοδομὴν τῶν ἑλλήνων ἠθοποιῶν. Ἀμφιβάλλω πολύ, ἂν ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτῶν μετριότης θὰ ἐδίδασκέ τι ἀγαθὸν τοὺς ἡμετέρους· εἰμὶ δὲ τοὐναντίον βέβαιος, ὅτι ἡ κοινωνική των οὐδαμινότης πολὺ θὰ τοὺς ἔβλαπτε, καὶ ὅτι ἐπιζήμια μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα θὰ ἤντλουν διδάγματα οἱ ἕλληνες ἠθοποιοὶ ἐκ τῆς καθημερινῆς μετ' ἐκείνων συγχρωτίσεως. Δευτέρου βεβαίως λόγου ἄξιαι, πρέπει οὐχ ἧττον νὰ μὴ λησμονηθῶσιν αἱ ἀναπόδραστοι ἐκ τῆς

συμβιώσεως ἔριδες καὶ ἀντιζηλίαι καὶ μικροφιλοτιμίαι, ἡ ἐξ αὐτῶν ἄχαρις ἅμιλλα πρὸς προσέλκυσιν θεατῶν, ἡ ἐκ παντὸς μέσου ζήτησις καὶ παρασκευὴ ψευδῶν θριάμβων καὶ χειροκροτημάτων, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ εὐνόητα σκάνδαλα, ὅσα τίκτονται αὐτομάτως οὕτως εἰπεῖν καὶ ἀνεπαισθήτως ἐκ τῆς προσεγγίσεως δύο θεατρικῶν θιάσων, περιεχόντων κατ' ἀνάγκην καὶ γυναῖκας. Τὰ σκάνδαλα ταῦτα ἑλκύουσι μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ κοινόν, καὶ αὐξάνουσι τὰς χρηματικὰς προσόδους τῶν παραστάσεων· βλάπτουσιν ὅμως ἀναντιῤῥήτως καὶ πολλάκις ἀνεπανορθώτως τοὺς ἠθοποιούς, ζημιοῦσι τὴν τέχνην αὐτῶν καὶ παρεκτρέπουσι τῆς εὐθείας τὸ ἔργον των, ὅπερ, ὡς προέλεγον, δὲν εἶνε μόνον οὐδὲ πρέπει νὰ ἦνε ἔργον χρηματισμοῦ. Πρωτίστη ἑπομένως ἀνάγκη εἶνε ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὸ συστηθησόμενον ἑλληνικὸν θέατρον ἴδιος καὶ ἀποκλειστικὸς οἶκος, ἐπὶ τῆς σκηνῆς δ' αὐτοῦ νὰ μὴ πατήσῃ ποτὲ διαρκῶς θίασος ἀλλόφυλος καὶ ξένος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑπάρχον ἐν Ἀθήναις παμπάλαιον παράπηγμα, τὸ κατ' εὐφημισμὸν καλούμενον θέατρον, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δυνατὸν εἶνε νὰ ἀποκτηθῇ ὁριστικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ ἑλληνικοῦ θεάτρου, οὐδένα ἀπολύτως τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων ὑπάρξεως θεάτρου πληροῖ, διότι καὶ ἑτοιμόῤῥοπον εἶνε, καὶ ἀπόκεντρον καὶ ὑποτελὲς εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν θεωρείων, καὶ εἰς πᾶσαν βροχὴν καὶ πνοὴν ἀνέμου ἀναπεπταμένον, τὸ δὲ ἡμιτελὲς ἔτι νέον θέατρον ἔχει πάντη ἄλλον τὸν προορισμόν, οὐδὲ δύναται ἀνθρωπίνως ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἑλληνικῶς νὰ ὑπολογισθῇ ὁ χρόνος τῆς ἀποπερατώσεως αὐτοῦ *), μόνη διέξοδος ἐξ αὐτῆς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐνδεικνυομένη εἶνε ἡ οἰκοδομὴ νέου θεάτρου.

Δὲν διατρίβω περὶ τὰς ἀρχιτεκτονικὰς λεπτομερείας τῆς οἰκοδομῆς, διότι οὔτε τῆς ἐμῆς ἁρμοδιότητος οὔτε τοῦ παρόντος εἶνε. Νομίζω ὅμως ἀναγκαῖον νὰ παρατηρήσω τοῦτο καὶ μόνον,

*) Καὶ περατωθὲν τὸ θέατρον Συγγροῦ, ὅπερ ἐδωρήθη κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τον δῆμον Ἀθηναίων, ἀπεδείχθη δυστυχῶς, ἕνεκα τῆς κακῆς ἰδίως ἀκουστικῆς αὐτοῦ, πάντη ἀπρόσφορον εἰς δραματικὰς παραστάσεις.

ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦ νέου θεάτρου οὔτε ὑπερβολικῶς εὐρὺ οὔτε ἐπιδεικτικῶς πολυτελὲς πρέπει νὰ γείνῃ. Ἐπὶ πολλῶν δυστυχῶς πραγμάτων, καὶ κτιρίων ἰδίως, ἐφαρμόζεται παρ' ἡμῖν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς πτωχαλαζόνος ἐπιδείξεως. Ἀρχίζομεν πάντα μεγάλα, καὶ τ' ἀφίνομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡμιτελῆ, διότι ἀπολείπουσιν ἡμᾶς τὰ μέσα τῆς ἀποπερατώσεως. Ἄς μὴ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ νέου θεάτρου. Ἄλλως δὲ ἄπταιστον ἀξίωμα ἐπὶ πάσης θεατρικῆς ἐπιχειρήσεως εἶνε, ὅτι προτιμότερον νὰ περισσεύωσι καθ' ἑσπέραν θεαταὶ παρὰ νὰ περισσεύωσι θέσεις. Ἂν ἐπομένως τὸ οἰκοδομηθησόμενον θέατρον δύναται νὰ χωρέσῃ ὀκτακοσίους περίπου θεατάς, πάντας καθημένους, —καὶ τοῦτο εἶνε σπουδαιότατον διὰ δραματικὰς παραστάσεις — οὐ μόνον εὐκταῖον, ἀλλ' ὑπερβαῖνον ἴσως πᾶσαν προσδοκίαν καὶ μέγα ἀληθῶς κατόρθωμα θὰ ἦνε, ἂν αἱ θέσεις αὗται πληροῦνται καθ' ἑσπέραν.

Ἄς ὑποθέσωμεν, κύριοι, ὅτι κατωρθώθη τέλος ἡ ἵδρυσις τοῦ οἴκου, καὶ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς οἰκίσεως αὐτοῦ. Τίνες θέλουσι τὸν κατοικίσει; Ἡ ἐρώτησις αὕτη φέρει εἰς ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν προταθέντων τριῶν ζητημάτων, τοῦ περὶ τῆς μορφώσεως ἐπαρκοῦς θεατρικοῦ θιάσου.

Ὅτι οἱ πλεῖστοι δυστυχῶς τῶν ἀποτελούντων σήμερον τοὺς διαφόρους ἑλληνικοὺς θιάσους ἠθοποιῶν εἰσὶ κατώτεροι λόγου, δυσκόλως, ὡς προέλεγον, δύναταί τις ν' ἀμφισβητήσῃ. Ὅτι ὅμως ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καί τινες, ἄνδρες ἰδίως, δυνάμενοι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑγιὴς πυρὴν τοῦ μέλλοντος, μορφούμενοι ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἀναμορφούμενοι διὰ προσφόρου διδασκαλίας, δυσκόλως ἐπίσης δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὁ μὴ ἐκ γενικῆς προκαταλήψεως βάλλων λίθον κατὰ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἑλλήνων ἠθοποιῶν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πάντῃ δευτερεύουσα τοῦ ζητήματος ὄψις, οὐδὲ δύναταί τις νὰ θεμελιώσῃ ἀσφαλῶς ἐπὶ τοιαύτης βάσεως τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ μέλλοντος δραματικοῦ θιάσου τοῦ νέου θεάτρου. Διότι — τίς οἶδεν; — ἴσως οἱ κύριοι

οὗτοι δὲν θελήσωσι πλέον νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος, εἰς ἣν πεποίθησιν ἔχουσιν ὅτι ἀνέβησαν, εἰς τὰς κατωτέρας τῆς μαθητείας βαθμίδας· ἴσως αἱ παλαιαὶ αὐτῶν ἕξεις ἀποδειχθῶσι τοσοῦτον βαθέως ἐρριζωμέναι, ὥστε καὶ τῆς μαθητείας ἡ κλῖμαξ νὰ μὴ ἔχῃ πλέον ἱκανὰς πρὸς κατάβασιν αὐτῶν βαθμίδας. Διὰ τοῦτο κυριώτατον μέλημα ἅμα τῇ οἰκοδομῇ τοῦ θεάτρου, ἴσως δὲ καὶ πρὸ τοῦ πέρατος αὐτῆς, πρέπει νὰ καταστῇ ὁ ἐξ ὑπαρχῆς καταρτισμὸς θιάσου νέου, ἐκ προσώπων νέων. Ὁ θίασος οὗτος θέλει, ἐννοεῖται, περιλάβει κατ' ἀρχὰς δοκίμους μόνον· διότι ὅσον εὔκολον εἶνε νὰ γνωσθῶσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἐξωτερικὰ προσόντα καλοῦ ἠθοποιοῦ, τουτέστιν ἡ σωματικὴ εὐμέλεια, ἡ εὐάρεστος μορφή, τὸ μὴ χυδαῖον τοῦ ἤθους καὶ τῶν τρόπων, ἡ δραματικὴ ποιότης τῆς φωνῆς, ἡ ἀμιγὴς πάσης διαλεκτικῆς κλαγγῆς προφορὰ καὶ ἄλλα δευτερεύοντα, τοσοῦτον ὅμως δύσκολον εἶνε νὰ διακριθῇ ἐκ προχείρου ἐξετάσεως, ἂν ὁ διάθεσιν ἔχων νὰ ὑποδυθῇ τοῦ ἠθοποιοῦ τὸν κόθορνον ἐπλάσθη εὐφυῶς ἐπὶ τούτῳ. Καὶ πῶς; θέλουσιν ἴσως ἐρωτήσει πολλοὶ ἐξ ὑμῶν. Πρέπει λοιπὸν καὶ ὁ ἠθοποιὸς νὰ γεννηθῇ, ὡς ὁ ποιητής, ὡς ὁ ζωγράφος, ὡς ὁ καλλιτέχνης; Βεβαίως, κύριοι, διότι καὶ ὁ ἠθοποιὸς εἶνε καλλιτέχνης, καὶ ἀπαραίτητον ἀνάγκην ἔχει τοῦ ἐμφύτου ἐκείνου πυρός, τοῦ ἐγγενοῦς ἐκείνου ταλάντου, ὅπερ ἀδύνατον εἶνε ν' ἀποκτηθῇ διὰ μελέτης καὶ διδασκαλίας.

Ἔργον τοῦ ἠθοποιοῦ δὲν εἶνε μόνον, ὡς κοινῶς παρ' ἡμῖν ὑπολαμβάνουσιν οἱ τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο ἐκλέγοντες, νὰ ἀποστηθίζῃ καλῶς ἢ κακῶς τὸ μέρος του καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτὸ ἀπὸ σκηνῆς μετά τινος, πολλῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐμφάσεως, διαστέλλων μὲν ἀγρίως τὰ βλέμματα καὶ βροντοφωνῶν καὶ χειρονομῶν ὡς μύλος ἀνεμοκίνητος, ἂν τὸ μέρος του ἦνε τραγικόν, — πολλάκις δὲ καὶ ἂν δὲν ἦνε — μορφάζων δὲ τοὐναντίον καὶ κλαυσαυχενίζων ὡς κυβιστήρ, ἂν πρόκειται κωμωδία. Ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ καὶ τὸ ἔργον του εἶνε πολὺ ὑψηλότερα. Ὁ ἠθοποιὸς εἶνε τὸ ὄργανον, δι' οὗ λαμβάνει σάρκα καὶ ψυχὴν τὸ δραματικὸν τοῦ

ποιητοῦ δημιούργημα· εἶνε ὁ ἑρμηνεὺς τῆς μυχίας ἐμπνεύσεως τοῦ δραματοποιοῦ· εἶνε ὁ ἀπαραίτητος οὕτως εἰπεῖν συνεργάτης του, ὁ κεκλημένος νὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν καὶ ψυχὴν εἰς τὰ δραματικὰ πρόσωπα, ἅτινα ἡ δημιουργὸς ἐκείνου φαντασία ἐκάλεσεν ἐπὶ τὴν σκηνὴν εἴτε ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς φαντασίας αὐτοῦ, εἴτε ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, παρόντος ἢ παρελθόντος. Ἵνα τοῦτο κατορθώσῃ ὁ ἠθοποιὸς πρέπει ἐν πρώτοις μὲν καὶ πρὸ πάντων νὰ λησμονήσῃ ἑαυτόν, τὰς ἕξεις του, τὴν φωνήν του, τὰς χειρονομίας του, τὸ ἦθός του, τὴν ἀτομικότητά του· μετὰ τοῦτο δὲ νὰ ὑποδυθῇ ἐντελῶς τὸν νέον ἄνθρωπον, ὃν ἐκλήθη νὰ παραστήσῃ ἀπὸ σκηνῆς· νὰ ἐνσαρκωθῇ τὰς ἰδέας αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη, τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς συνηθείας αὐτοῦ, τὴν φωνήν του, τὸ βῆμά του, τοὺς τρόπους του, καὶ αὐτὸν εἰ δυνατὸν τὸν βῆχα καὶ τὸν πταρμὸν αὐτοῦ. Ὅπως λησμονήσῃ ἐντελῶς ὁ θεατής, ὅτι βλέπει ἐπὶ σκηνῆς τὸν κύριον Γεώργιον ἢ τὸν κύριον Δημήτριον, καὶ ὑπολάβῃ ἐν στιγμῇ ἐξάλλου καὶ ἀνεξηγήτου φαντασιώσεως, — ἐκείνης ἀκριβῶς ἥτις ἀποτελεῖ τὸ δραματικὸν γόητρον — ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του ὁλόσωμον τὸν Μάκβεθ τοῦ Σακεσπείρου ἢ τὸν Φιλάργυρον τοῦ Μολιέρου, ἔχει ἀνάγκην ὁ ἠθοποιὸς πολλῆς δημιουργοῦ φαντασίας, μεγάλης ἀφαιρετικῆς ψυχικῆς δυνάμεως, ἐκτάκτου δώρου παρατηρήσεως καὶ μιμητικῆς ἱκανότητος ἐξόχου. Τὰς ἀρετὰς ταύτας, ἃς δὲν ἐδαψίλευσε δυστυχῶς ἡ φύσις εἰς πάντας τοὺς θνητούς, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἔχῃ ἐμφύτους ὁ ὑποκριτής, ἵνα κληθῇ ἀληθὴς καλλιτέχνης. Ἂν δὲν τὰς ἔχῃ, εἰς μάτην κοπιᾷ. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὰς ἔχῃ, πάλιν δὲν ἀρκεῖ. Ὁ ἠθοποιὸς πρέπει νὰ ἐκπαιδευθῇ. Πρέπει ἐν πρώτοις νὰ μάθῃ νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ, οὐχὶ ὅπως ἀναγινώσκουσι τὰ παιδία τὸν Ῥοβινσῶνά των, ἀλλ' ὅπως πρέπει νὰ ἀναγινώσκεται ἓν ποίημα, εἷς λόγος ῥητορικός, μία δέησις πρὸς τὸν Θεόν, εἷς ἁπλοῦς μῦθος τοῦ Αἰσώπου. Ταῦτα δὲν ἀναγινώσκονται πάντα ὁμοίως, καὶ τοῦτο εἶνε τὸ μυστήριον τῆς δραματικῆς ἀναγνώσεως. Ἐτόλμησα πρὸ ἐτῶν πολλῶν, διατελῶν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ

σχετικῶς ἀκμάζοντος τότε ἑλληνικοῦ θεάτρου, νὰ παρατηρήσω εἰς ἕνα ἐκ τῶν ἠθοποιῶν, ὅτι δὲν ἤξευρε νὰ ἀναγινώσκῃ. Αὐτὸ δὰ μᾶς ἔλειπε, μοῦ παρετήρησεν ὁ ταλαίπωρος, προσβληθείς, διότι δὲν εἶχεν ἐννοήσει τί ἔλεγον· αὐτὸ δὰ μᾶς ἔλειπε, ν' ἀρχίσωμεν πάλιν ἀπὸ τὸ ἄλφα βῆτα.

Ὁ ἠθοποιὸς ἐκεῖνος μοὶ ἔλεγε τότε ὅ,τι καὶ σήμερον ἔτι φρονοῦσι πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἕλληνες ἠθοποιοί. Ἀνάγνωσις! καὶ τί αὐτῆς εὐκολώτερον; Ἀρκεῖ νὰ ἀκούωνται καθαρὰ αἱ συλλαβαί, νὰ προφέρωνται διακεκριμέναι αἱ λέξεις, νὰ σημαίνωνται τὸ πολὺ πολὺ αἱ στιγμαὶ καὶ τὰ τέλη τῶν φράσεων, καὶ . . . φθάνει· ἴσως καὶ περισσεύει.

Καὶ ὅμως, κύριοι, ἡ προσήκουσα ἀνάγνωσις οἱουδήποτε κειμένου εἶνε δυσχερέστατον καὶ δοσεκβολώτατον ἐγχείρημα, τοσούτῳ δὲ δυσχερέστερον, ὅσῳ βαθύτερα καὶ ποικιλώτερα εἶνε τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς. Ἀπὸ τοῦ ἁπλοῦ ψιθύρου τῆς ἑσπερινῆς προσευχῆς μέχρι τῆς βροντώδους φωνῆς τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῆς ὀξείας κραυγῆς τοῦ τρόμου, ἡ φωνὴ ἡμῶν, οὐ μόνον διατρέχει κατ' ἔντασιν καὶ ποσὸν ὁλοκλήρους κλίμακας, ἀναλόγους πρὸς τὰς μουσικὰς διαπασῶν, ἀλλὰ καὶ ποικίλλεται κατὰ ποιὸν καὶ χρῶμα, οὕτως εἰπεῖν, μέχρι λεπτοτάτων καὶ σχεδὸν ἀδιακρίτων φθορῶν. Ἡ φωνὴ δὲ αὕτη, ἥτις οὐ μόνον ψάλλουσα ἀλλὰ καὶ λαλοῦσα ἁπλῶς εἶνε ἀληθὲς μουσικὸν ὄργανον, δὲν ἐδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως τελεία, ἀκριβής, ὁμοία καὶ ἠσκημένη. Ἀσκοῦμεν μὲν αὐτὴν ἀνδρούμενοι, ἀτελῶς καὶ ἀνεπιγνώστως ἐννοεῖται, ἡμεῖς οἱ μὴ ἠθοποιοί, ὀφείλουσιν ὅμως ν' ἀσκήσωσιν αὐτὴν κατὰ τέχνην οἱ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο κεκλημένοι, ἂν θέλωσι νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἱκανὴν εἰς ἔκφρασιν παντὸς αἰσθήματος, ἂν θέλωσι νὰ μεταδώσωσι τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην αὐτῶν συγκίνησιν εἰς τοὺς ἀκροατάς των, ἂν θέλωσιν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ συγκινηθῶσι. Ναί, κύριοι, ἂν θέλωσιν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ συγκινηθῶσι. Τοῦτο φαίνεται ἴσως παράδοξον εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν, καὶ ὅμως εἶνε ἀληθέστατον. Δύναταί τις ἀναγινώσκων μεγαλοφώνως ἢ ἀπαγγέλλων ποίημά τι νὰ ἦνε ἀληθῶς

καὶ ἐνδομύχως συγκεκινημένος· δὲν θέλει ἐν τούτοις κατορθώσει νὰ μεταδώσῃ τὴν συγκίνησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀκροατήριον, ὅσον ἐπὶ τούτῳ καὶ ἂν καταβάλῃ ἀγῶνα, ἂν ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν πάλλεται ἐκ τῆς ἐνδομύχου ἐκείνης συγκινήσεως. Τἀνάπαλιν δέ, ἂν ἡ φωνὴ αὐτοῦ δονῆται συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν ἀπαγγελλομένων, θέλει ἀναποδράστως συγκινήσει αὐτὸν πρῶτον καὶ τοὺς ἀκροατάς του κατόπιν, ἔστω καὶ ἂν οὐδεμία ἐνδόμυχος συγκίνησις εἶχε πρότερον ταράξει τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ἡ διακεκριμένη γαλλὶς ἠθοποιὸς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἡ Talma, ὅτι τὰ δάκρυα ἅτινα ἔχυνεν ἐπὶ σκηνῆς ὡς Ἀνδρομάχη ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς φωνῆς της, ἡ δὲ πολλὴ Ῥαχὴλ ἐβεβαίου, ὅτι τότε μάλιστα ἐγοήτευε τοὺς ἀκροατὰς αὐτῆς, ὁσάκις ἡ ἰδία αὐτῆς φωνὴ ἐγοήτευε τὰ ὦτά της.

Πλὴν δὲ τῶν μυστηρίων τούτων τῆς φωνῆς, πόσα ἔτι ἄλλα ἔχει νὰ μυηθῇ ὁ ἠθοποιός, πρὶν ἢ κατορθώσῃ νὰ ἀναγινώσκῃ ὀρθῶς καὶ ἀπταίστως! Ἡ προφορὰ τῶν γραμμάτων, ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν — οὐχὶ κατὰ τὰς γραμματικὰς ἀλλὰ κατὰ τὰς δραματικὰς ἀπαιτήσεις, — ἡ στίξις τῶν φράσεων, τὸ ἐπίκαιρον τῆς ἀναπνοῆς, καὶ ἰδίως τὸ δυσχερέστατον πάντων, — ὁ τρόπος καθ' ὃν πρέπει νὰ καταλήγῃ ἑκάστοτε ἡ φράσις, ταῦτα πάντα οὔτε εὔκολα εἶνε, οὔτε ἐκ τοῦ προχείρου μανθάνονται, οὔτε αὐτοσχεδιάζονται, ὡς φαίνονται δυστυχῶς ὑπολαμβάνοντα τὰ μέλη τῶν ἑλληνικῶν θιάσων.

Καὶ ταῦτα μὲν δι' ὀλίγων, προχείρων πάντως καὶ ἀτελῶν, περὶ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἀπαγγελίας. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς πολλὰ ἔτι ἄλλα ὀφείλει νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ μάθῃ ὁ ἠθοποιός. Ἡ χειρονομία, ἡ στάσις καὶ κίνησις τοῦ σώματος, τὸ βάδισμα, ἡ ἐνδυμασία καὶ τοῦ προσώπου ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη διαμόρφωσις, τὸ προσωπεῖον τουτέστι τοῦ ἠθοποιοῦ, ἀπαιτοῦσι μελέτην μακράν, διδασκαλίαν νοήμονα καὶ ἄσκησιν ἐνδελεχῆ.

Πῶς θὰ διδαχθῶσι ταῦτα πάντα τὰ μέλη τοῦ θιάσου, ὃν ὑποθέτομεν καλούμενον νὰ ἐγκαινίσῃ τὸ νέον ἡμῶν θέατρον;

Ἐλέχθη ἄλλοτε καὶ ὑπεστηρίχθη ὡς σκόπιμον, νομίζω δὲ μάλιστα ὅτι καὶ κατωρθώθη ἐν μέρει, χάρις εἰς γενναιόδωρον ἰδιωτικὴν χορηγίαν, νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς Ἑσπερίαν νέοι τινὲς ἱκανῶς μορφωμένοι, ὅπως διδαχθῶσιν ἐκεῖ τὴν ὑποκριτικήν. Ἀγνοῶ, ἂν ἡ γενομένη ἀπόπειρα θέλει καρποφορήσει· τὸ εὔχομαι ἀλλὰ δὲν τὸ ἐλπίζω. Δὲν τὸ ἐλπίζω δὲ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους· πρῶτον μὲν διότι δυσχερέστατον, ἂν μὴ ἀδύνατον, ὡς προέλεγον, μοὶ φαίνεται, νὰ διαγνωσθῇ ἐκ προοιμίων, καὶ χωρὶς τῆς ἀπὸ σκηνῆς δοκιμασίας, ἂν οἱ ἀποστελλόμενοι ἔχουσιν οὐ μόνον φυσικὴν διάθεσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ἠθοποιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔμφυτον καὶ ἀπαραίτητον ἐπὶ τούτῳ τάλαντον· δεύτερον δὲ διότι πιθανώτερον εἶνε οἱ ἀποστελλόμενοι οὕτως ἀνεξέταστοι καὶ ἀδοκίμαστοι ν' ἀσχοληθῶσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ περὶ πᾶν ἄλλο ἔργον μᾶλλον ἢ περὶ τὴν ὑποκριτικήν, καὶ νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος πᾶν ἄλλο ἢ ἠθοποιοί, ἀφοῦ οὐδὲν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των συνέδεεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ θεάτρου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν, ἐπὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀποστολῶν, ὁ δὲ φόβος μου οὗτος δὲν εἶνε νομίζω πάντη ἀδικαιολόγητος. Οὐδὲν ἀπίθανον, ὁ ἀποστελλόμενος ἵνα σπουδάσῃ τὴν ὑποκριτικὴν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἂν ἐπιστρέψῃ, μετά τινα ἔτη, ἀξιῶν, ἂν μή τι ἄλλο, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ καταλάβῃ ἕδραν συγκριτικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονηθῇ, ὅτι οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐκπαιδευόμενοι ἠθοποιοὶ θὰ μορφωθῶσι φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς ξένην γλῶσσαν, καὶ ὅτι μεγάλη εἶνε πάντοτε ἡ διαφορὰ τῆς δραματικῆς ἀπαγγελίας οὐ μόνον τοῦ ἐμμέτρου ἀλλὰ καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἄλλοτε ἐν ἐπανειλημμέναις ἐπιτροπαῖς ἀντετάχθην πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν διὰ τοιαύτης μεθόδου μόρφωσιν ἑλλήνων ὑποκριτῶν, καὶ σήμερον ἔτι φρονῶ ἀδιστάκτως, ὅτι οἱ πρῶτοι τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου ἠθοποιοὶ πρέπει ἀναγκαίως νὰ προπαιδευθῶσιν ἐν Ἀθήναις, ποδηγετούμενοι μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ὑπὸ

ἀνδρῶν σχετικῶς εἰδημόνων, ὁποῖοι δὲν λείπουσι, νομίζω, ἐν Ἀθήναις, διδασκόμενοι δὲ τελειότερον κατόπιν ὑπὸ εἰδικοῦ διδασκάλου, μετακληθησομένου ἐξ Εὐρώπης, εὐθὺς ὡς τὰ μέσα τοῦ θεάτρου τὸ ἐπιτρέψωσιν. Ἐννοεῖται, καὶ ταῦτα ἀναφέρω ἁπλῶς ὡς αὐθυπακουόμενα, ὅτι οἱ νεαροὶ θιασῶται πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ διδαχθῶσι ξένην τινὰ γλῶσσαν, τὴν γαλλικὴν κατὰ προτίμησιν, ἵνα δύνανται βραδύτερον νὰ συνεννοῶνται μετὰ τοῦ ξένου διδασκάλου των· ὅτι πρέπει νὰ μάθωσι μουσικὴν καὶ χορόν, ἵνα μορφώσωσι τὴν φωνὴν αὐτῶν καὶ τὰς σωματικάς των κινήσεις, καὶ ὅτι οἱ διακριθησόμενοι ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς πρέπει ν' ἀποσταλῶσιν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὰς πρωτευούσας τῆς Ἑσπερίας πόλεις, ἵνα διδαχθῶσιν ἐξ ὄψεως καὶ ἀκοῆς τῶν μεγάλων ἠθοποιῶν ὅσα δὲν ἔμαθον οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ μάθωσιν ἐν Ἀθήναις.

Δὲν ἰσχυρίζομαι βεβαίως, κύριοι, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἀποκτήσωμεν εὐθὺς ἀμέσως καὶ διὰ μιᾶς, ὡς ἐκ θαύματος, ἠθοποιοὺς μεγάλους, δυναμένους νὰ ὑποκρίνωνται τὸν Ἄμλετ ὡς ὑπεκρίνετο αὐτὸν ὁ Devrient καὶ ὁ Dessoir, καὶ ὡς ὑποκρίνεται αὐτὸν ὁ Salvini· εἶμαι ὅμως ἀδιστάκτως πεπεισμένος, ὅτι θ'ἀποκτήσωμεν κἂν ἠθοποιούς, οἵτινες δὲν θὰ τολμῶσι νὰ τὸν ὑποκρίνωνται, καὶ τοῦτο θὰ ἦνε, νομίζω, οὐχὶ εὐκαταφρόνητον κέρδος.

Μοὶ ὑπολείπεται ἔτι, καίτοι φοβοῦμαι μὴ ἐξήντλησα ἤδη τὴν ὑμετέραν ὑπομονήν, νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ καταρτισμοῦ δραματολογίου.

Ὅτι ἡ ἵδρυσις μονίμου ἐθνικοῦ θεάτρου ἐν Ἀθήναις καὶ ἡ τακτικὴ ἀπὸ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ διδαχὴ δραματικῶν ἔργων, θέλουσιν ἀναπτύξει βαθμηδὸν καὶ προαγάγει τὴν νηπιάζουσαν ἔτι δραματικὴν ἡμῶν φιλολογίαν, οὐδεμία βεβαίως ἀμφιβολία· τοῦτο δὲ ἰδίως ἔσται τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον ἀποτέλεσμα τοῦ ἐθνικοῦ τούτου ἐγχειρήματος. Μέχρις οὗ ὅμως καρποφορήσῃ ἡ ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν εὐάρεστος αὕτη ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς, μέχρις οὗ τὸ θέατρον γεννήσῃ ἔργα πρωτότυπα, ἀνάγκην

ἔχει νὰ ζήσῃ, καὶ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ τραφῇ. Διπλῆ δὲ πρέπει καὶ δύναται νὰ γείνῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐργασία πρὸς παρασκευὴν τῆς πρώτης καὶ προχείρου τροφῆς τοῦ νεαροῦ θεάτρου.

Πρῶτον μὲν πρέπει νὰ περισυναχθῶσι διὰ προσφόρου καὶ αὐστηρᾶς ἐκλογῆς τὰ ὁπωσδήποτε ἄξια λόγου καὶ δεκτικὰ σκηνικῆς διδαχῆς ἐκδεδόμενα ἤδη δραματικὰ ἔργα, πρωτότυπα ἢ μεταπεφρασμένα, παλαιότερα καὶ νεώτερα, καὶ νὰ αρμοσθῶσι μὲν πρὸς τὰς σημερινὰς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσης ὅσα τυχὸν ἐξ αὐτῶν ἤθελον εἶναι ἀπηρχαιωμένα, νὰ διασκευασθῶσι δὲ δι' εὐλαβοῦς διορθώσεως ὅσα ἤθελον κριθῇ μὴ δυνάμενα ἄλλως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς σκηνικῆς παραστάσεως. Αἱ ἐλαφραὶ αὗται διασκευαὶ καὶ διορθώσεις εἶνε συνηθέσταται σήμερον εἰς πάντα τὰ δραματικὰ θέατρα τῆς Ἑσπερίας, οὐδὲ πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀσέβεια πρὸς τὴν μνήμην τῶν ποιητῶν. Δεύτερον δέ, — καὶ τοῦτο εἶνε τὸ ἀναγκαιότερον, — πρέπει νὰ ἐκλεχθῶσι καὶ προταθῶσιν εἰς μετάφρασιν ξένα δραματικὰ προϊόντα, κλασικὰ ἢ νεώτερα, χρήσιμα καὶ πρόσφορα εἰς τὸ ἀρτιγενὲς ἑλληνικὸν θέατρον καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, νὰ γείνῃ δὲ τοῦτο ὑπὸ ἁρμοδίων προσώπων, ἅτινα καὶ θέλουσι κρίνει τὰς ἑλληνικὰς αὐτῶν μεταφράσεις. Περιττόν, ἐννοεῖται, εἶνε καὶ νὰ παρατηρηθῇ κἄν, πόσον σπουδαία πρέπει νὰ καταβληθῇ προσοχὴ περί τε τὴν ἐκλογὴν τῶν δραμάτων καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς μεταφράσεως. Ἱκανῶς μέχρι τοῦδε ἐγέλασε τὸ κοινόν, βλέπον διακωμωδούμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς πάντα σχεδὸν τὰ μεγάλα δραματικὰ πρόσωπα τῆς ξένης φιλολογίας. Ἂς μὴ φορτισθῇ καὶ ἡ ῥάχις τῶν νέων ἠθοποιῶν διὰ τοιούτων κολοσσιαίων ὄγκων, ὑφ' οὓς πολλάκις καὶ πρὸς θυμηδίαν μόνον τῶν θεατῶν κατεσυντρίβησαν ἠθοποιοὶ μεγάλοι καὶ ὀνομαστοί. Οὐ μόνον περιττὸν καὶ ἄσκοπον εἶνε, ἀλλὰ καὶ ἀσεβὲς πρὸς τὴν δόξαν τῶν μεγάλων ποιητῶν, νὰ μεταποιῶμεν εἰς κωμῳδίας τὰ ἔργα των. Ἀρκετὰ δ' ἐπίσης διεσκέδασαν ἕως σήμερον οἱ ἀκροαταὶ τῶν ἑλληνικῶν παραστάσεων, ἀκούοντες τὰς ὑπηρετρίας ὁμιλούσας ὡς βιβλία — κατὰ τὴν κοινὴν φράσιν — καὶ τῶν ἠθοποιῶν τὴν οὐχὶ

λίαν εὐκίνητον γλῶσσαν περιπλεκομένην εἰς τὸν ἀδιεξίτητον λαβύρινθον φράσεων συνθηματικῶν. Καιρὸς εἶνε γλῶσσα τῆς σκηνῆς νὰ γείνῃ ἡ ἀληθής, ἡ φυσική, ἡ ὁμιλουμένη ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἵνα καὶ οἱ ὑποκριταὶ δύνανται νὰ τὴν ὁμιλῶσιν ἀπροσκόπτως, καὶ οἱ ἀκροαταὶ νὰ τὴν ἀκούωσι χωρὶς δυσφορίας ἢ μειδιάματος.

Περαίνων, κύριοι, τὴν πρόχειρον ταύτην καὶ ἀτελῆ πάντως μελέτην περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν νομίζω ἐφικτὴν τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σκηνῆς, ἀπέχω παντὸς λόγου περὶ ἄλλων τινῶν δευτερευόντων ζητημάτων, ὁποῖα εἶνε τὸ τῆς διοικήσεως τοῦ θεάτρου, τὸ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ μέλλοντος τῶν ἠθοποιῶν, τὸ τῆς ἀμοιβῆς τῶν συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν, τὸ τῆς νομικῆς περιφρουρήσεως τῆς διανοητικῆς αὐτῶν ἰδιοκτησίας καὶ εἴ τι ἄλλο ἐπουσιωδέστερον. Περὶ τούτων εὔκαιρον ἀφορμὴν σκέψεως καὶ ἐνεργείας θέλει παράσχει ἡ ἵδρυσις τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ θιάσου αὐτοῦ ὁ καταρτισμός. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς εὐχηθῶμεν, ἐφ' ὅσον δὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἄλλο τι περισσότερον, νὰ ἐπιστῇ μὲν ταχέως ἡ ὥρα ἐκείνη, νὰ συναντηθῶμεν δὲ καὶ πάλιν ἑσπέραν τινά, ὅσον τὸ δυνατὸν προσεχῆ, κατὰ τὴν πρώτην παράστασιν τοῦ νέου ἑλληνικοῦ θεάτρου, καὶ νὰ εὐφημήσωμεν, οὐχὶ ἐξ ἀνοχῆς ἢ παρακλήσεως, ἀλλ' αὐθορμήτως καὶ ἐξ ἐνδομύχου ὑπαγορεύσεως τὸν νεαρὸν αὐτοῦ θίασον.

Η ΠΟΙΗΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΡΡΙΚΟΥ ΑΪΝΕ *)

Κύριοι,

Οὐδὲν ἴσως νέον οὔτε ἀπροσδόκητον θέλω εἴπει πρὸς ὑμᾶς, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ φιλομούσου τῶν Ἀθηνῶν κοινοῦ, τοῦ κοινοῦ δηλαδὴ τοῦ διατρίβοντος εὐαρέστως περὶ τὰ προϊόντα τῆς ξένης μᾶλλον ἢ τῆς πατρίας φιλολογίας, ἀγνοοῦσι τὸν Ἑρρῖκον Ἄϊνε. Λέγων ἀγνοοῦσι δὲν ἐννοῶ βεβαίως — ἄπαγε τῆς βλασφημίας, — ὅτι εἶνε εἰς αὐτοὺς ἄγνωστον τὸ ὄνομα, οὐδ' ὅτι δὲν ἔτυχε ν' ἀναγνώσωσι ποτὲ ἢ ν' ἀκούσωσιν, ὅτι ὁ καλούμενος οὕτω ὑπῆρξε διάσημος γερμανὸς ποιητὴς καὶ λογογράφος, ὅτι διεκρίθη ἰδίως καὶ ἀκουστὸς ἐγένετο διὰ τῶν γαλλιστὶ γραφέντων καὶ δημοσιευθέντων ἔργων αὐτοῦ, ὅτι ἔζησε τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς του ἐν Παρισίοις, ὅπου καὶ ἀπεκλήθη ὑπὸ τοῦ Θιέρσου ὁ εὐφυέστατος γάλλος μετὰ τὸν Βολταῖρον, ὅτι ἐφάνη ἀγαπῶν καὶ ἠγάπησεν ἴσως — εἶπον πολλοὶ — τὴν Γαλλίαν πολὺ πλέον τῆς πατρίδος του, ὅτι ἐσατύρισε τὴν Γερμανίαν πολὺ δηκτικώτερον ἢ ὅσον ἐνέπαιζε τὴν Γαλλίαν, ὅτι οὐδεὶς ἴσως ἄνθρωπος γνωστὸς μὲν εἰς αὐτὸν ἢ ἄγνωστος — ἀδιάφορον — ἀλλὰ γνωστὸς ὅμως καὶ διάσημος εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν δημόσιον, διέφυγε τοὺς ὀξεῖς ὀδόντας τῆς εἰρωνείας καὶ χλεύης του, καὶ ὅτι, πλὴν Ναπολέοντος τοῦ πρώτου καὶ τῆς γυναικὸς ἐν γένει, — ἤτοι πρώτης ἢ τελευταίας — οὐδέν, ἀπολύτως οὐδὲν ἄλλο εὗρέ ποτε χάριν πρὸ τῆς δυσκόλου καὶ φιλέριδος καὶ φιλοψόγου αὐτοῦ ψυχῆς.

*) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 6 Μαρτίου, καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῶν 22 καὶ 29 Μαρτίου 1887.

Γνωρίζουσιν ἴσως πολλοὶ ὅσα ἀνεπαρκῆ πάντως καὶ πολὺ τῆς ὑποθέσεως ἐλαφρότερα ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε ἑλληνιστὶ περὶ τοῦ συγγραφέως τῶν Ὁδοιπορικῶν εἰκόνων μᾶλλον ἢ τοῦ ποιητοῦ τῆς Βίβλου τῶν ᾀσμάτων. Ἔτυχε δὲ πιθανῶς ὀλίγοι ἐκ τῶν πολλῶν νὰ ἀναγνώσωσι καὶ τὰς ἀτυχεῖς ἀποπείρας μεταφράσεως λυρικῶν τινων ποιημάτων του, τὰς ὀφειλομένας εἰς τὸν ἄξεστον κάλαμον ἑνὸς τῶν γονιμωτάτων δυστυχῶς ἐπικῶν καὶ δραματικῶν ποιητῶν τῆς νέας Ἑλλάδος.

Ἠξεύρουσιν ἴσως ἄλλοι, οἱ οἰκειότερον διακείμενοι πρὸς τὰς μελέτας τῆς γαλλικῆς κριτικῆς, ὅτι ὁ Ἄϊνε ἐπανηγυρίσθη πάντοτε, καὶ ζῶν καὶ θανών, ὑπὸ τῶν γάλλων λογίων ὡς εὐφυέστατος γάλλος πεζογράφος, οὗτινος αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ μελέται, αἱ ὁδοιπορικαὶ σκιαγραφίαι καὶ αἱ κριτικαὶ καὶ αἰσθητικαὶ διατριβαὶ πλήθουσι μὲν ἅλατος καὶ πνεύματος, κατακλύζονται δὲ ἰδίως ὑπὸ τοῦ παραδόξου ἐκείνου, ἱλαροῦ συνάμα καὶ μελαγχολικοῦ σαρκασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων, ὅστις ἐκλήθη μὲν **humour** ὑπὸ τῶν ἄγγλων, ἠδύνατο δὲ ἴσως οὐχὶ ἀτυχῶς νὰ ὀνομασθῇ κλαυσίγελως ἑλληνιστί, συνάπτων οὕτως εἰς μίαν μορφὴν Ἡράκλειτον καὶ Δημόκριτον, τὸ δίδυμον ἀληθῶς ἔμβλημα τοῦ **Swift**, τοῦ **Sterne**, τοῦ **Thackeray**, τοῦ **Jean Paul** καὶ τοῦ **Heine**.

Γνωρίζουσι τέλος ὀλίγοι καὶ τοὺς φοβεροὺς κεραυνούς, δι' ὧν οἱ πλεῖστοι τῶν γερμανῶν λογοκριτῶν ἐκεραύνωσαν ἄλλοτε, ὀλίγοι δ' ἔτι εὐτυχῶς ἐξακολουθοῦσιν ἔτι κεραυνοῦντες τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἀληθῆ μὲν ἔχοντες λόγον τῆς ἐχθρότητος αὐτῶν καὶ πικρίας τὴν δριμύτητα, δι' ἧς ἐφάνη οὗτος ἀρτύων πολλαχοῦ ὅσα ἔγραψε περὶ Γερμανίας καὶ τῶν συγχρόνων αὐτῷ διαπρεπῶν ἀνδρῶν της, πρόφασιν δὲ μόνον καὶ πρόσχημα τοῦ ἀμειλίκτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολέμου των τὴν ἔκλυσιν δῆθεν τῶν ἠθῶν τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν ῥευστότητα τοῦ χαρακτῆρός του, τὴν ἀδικαιολόγητον δῆθεν εἰρωνείαν καὶ χλεύην, ἣν ἐπετηδεύθη σχεδὸν πάντοτε ὁ Ἄϊνε λαλῶν περὶ τῶν τιμιωτάτων καὶ προσφιλεστάτων τῆς ἀνθρωπότητος ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, τὸν ἀνεξήγητον

κατ' αὐτοὺς ἐμπαιγμόν, εἰς ὃν παρέδιδεν ἐπὶ τέλους θῦμα τὰς τρυφερωτάτας τῶν συγκινήσεών του, καὶ τὸν ἀπροσδιόνυσον γέλωτα εἰς ὃν κατέληγε πολλάκις τὰ θερμότατα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δάκρυα.

Πόσα δὲ ἀληθῶς τοιαῦτα καὶ τοιούτοις ὅμοια δὲν ἐγράφησαν περὶ τῆς μεγάλης ἐκείνης ποιητικῆς ὑπάρξεως, ἥτις εἵμαρτο μὲν νὰ τακῇ ὡς κηρὸς ἐν δεκαετεῖ μαρασμῷ καὶ ὀδύνῃ ὑπὸ τὴν βαρεῖαν παλάμην τῆς βιωτικῆς δυστυχίας, οὐδὲ στιγμὴν ὅμως διέλιπε μέχρις ἐσχάτης αὐτῆς πνοῆς ἀκτινοβολοῦσα τὸ φέγγος τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, καὶ ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς ὀνομαστῆς ἐκείνης **Matratzengruft**, του στρωμναίου του τάφου, ὡς ἀπεκάλει τὴν κλίνην του ὁ φθίνων ἐν νόσῳ ποιητής, ἀντανατέλλουσα εἴς τε τοὺς ἐγγὺς καὶ τοὺς ἀπωτέρω φίλους τὴν ἱλαρότητα πᾶσαν τῆς εὐφυΐας της καὶ τὸ ἀδιάπτωτον τῆς εἰρωνείας αὐτῆς μειδίαμα.

Πόσον τοιοῦτον νόθον νόμισμα δὲν ἐκυκλοφόρησε καὶ δὲν κυκλοφορεῖ ἔτι ἐν τῇ παγκοσμίῳ φιλολογικῇ ἀγορᾷ, ὡς μέτρον δῆθεν τῆς ποιητικῆς καὶ λογογραφικῆς ἀξίας τοῦ γράψαντος τὸ Προσκύνημα καὶ τοὺς Ἐξορίστους Θεούς!

Πλὴν ταῦτα πάντα, καὶ γνωστὰ ἂν ὑποτεθῶσι πρὸς στιγμὴν εἰς τοὺς ἀκροατάς μου, οὐ μόνον ἥκιστα ἀρκοῦσιν εἰς γνῶσιν τοῦ ποιητοῦ Ἄϊνε, οὐ μόνον συγχέουσι, καὶ συγχέουσιν ἀδίκως καὶ ἀτόπως, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦδε συνέβη καὶ εἰς ἄλλους μεγάλους ποιητάς, τὸν ποιητὴν καὶ τὸν παραγνωρισθέντα ἄνθρωπον, τὸν πολίτην καὶ τὸν συκοφαντηθέντα λογογράφον, ἀλλὰ βλάπτουσι μάλιστα καὶ παραμορφοῦσιν ἀδιαγνώστως τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ εἰκόνα, διαστρέφουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως αὐτοῦ, καὶ ἀλλοιοῦσι παντελῶς τὸν τύπον ἐκεῖνον, τὸν μοναδικὸν μέχρι τοῦδε καὶ ἀνέφικτον πιθανῶς ἐν τῷ μέλλοντι, τοῦ ποιητικοῦ ταλάντου τοῦ Ἄϊνε, ὃν μόλις ἐσχάτως, ἀπὸ τεσσάρων καὶ πέντε ἐτῶν, ἤρχισεν ἀπαθέστερον ἐρευνῶσα ἡ κριτική, δὲν κατώρθωσεν ὅμως ἔτι νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ τιμήσῃ προσηκόντως.

Ἐπιλαμβανόμενος νὰ γνωρίσω εἰς τοὺς εὐμενεῖς μου ἀκροα-

τὰς τὸν μέγιστον ἀναντιῤῥήτως τῶν νεωτέρων λυρικῶν ποιητῶν τῆς Γερμανίας, φρονῶν δέ, ὅτι κύριος καὶ δεσπόζων χαρακτὴρ παντὸς μεγάλου ποιητοῦ, ἰδίως λυρικοῦ, ἀπαραίτητον δὲ προσὸν καὶ μέτρον μάλιστα τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς εἶνε τοῦτο ἰδίως, — νὰ γνωρίζεται ὁ ποιητὴς ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐκ τούτων καὶ διὰ τούτων πρὸ παντὸς ἄλλου θέλω προσπαθήσει νὰ σκιαγραφήσω δι' ὀλίγων μεγάλων γραμμῶν τὴν εἰκόνα του, καὶ διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ θέλω πειραθῇ νὰ ἀναπαραστήσω πρὸ τῶν ὀμμάτων ὑμῶν τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις συκοφαντηθεὶς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ὡς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ γνωρισθῇ κάλλιον καὶ νὰ τιμηθῇ δικαιότερον ὡς ποιητής.

Δὲν ὑπάρχει δὲ ἴσως ποιητὴς ἄλλος — ἐκ τῶν ἀξίων, ἐννοεῖται, τοῦ μεγάλου τούτου ὀνόματος — δυνάμενος πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον νὰ γνωσθῇ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ ὡς ποιητὴς καὶ ὡς ἄνθρωπος, ἢ ὁ Ἐῤῥῖκος Ἅϊνε. Εἰς αὐτὸν μάλιστα δύναταί τις ἀπταίστως νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς λόγους τοῦ Schiller·

ich will dich durch die Sache sehn,

καὶ ἀναγινώσκων τὰ ποιήματά του, τά τε παλαιότερα καὶ νεώτερα, τά τε φαιδρὰ καὶ βαρύθυμα, τά τε δηκτικῆς εἰρωνείας μεστὰ καὶ τὰ ὑπερχειλῆ ἐρωτικῆς περιπαθείας, νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἀληθῶς ἐνσαρκούμενον ὁλόσωμον πρὸ τῆς φαντασίας του, νὰ ἀκούσῃ τὴν παράδοξον καὶ πλήρη γοητείας κλαγγὴν τῆς φωνῆς του, νὰ ταπεινώσῃ τὸ βλέμμα πρὸ τῆς φλογὸς τῶν ὀμμάτων του, καὶ νὰ ἱλαρυνθῇ μὲν πολλάκις ἐκ χαρᾶς, νὰ φρικιάσῃ δὲ ἴσως ἐνίοτε ἐκ πόνου ἀνεξηγήτου πρὸς τὸ μειδίαμά του.

Πρὶν ἢ ὅμως ἀνοίξω ἐνώπιον ὑμῶν τὴν μεγάλην κειμηλιοθήκην τοῦ ποιητοῦ, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ δανεισθῶ παρὰ τοῦ πεζογράφου τὴν βαθυτάτην ἐκείνην ἀλληγορίαν, ἐν ᾗ φαίνεται συμβολικῶς συνοψίσας τὴν εἰκόνα τοῦ βίου του·

«Γνωρίζετε, λέγει που τῶν πεζῶν του ἔργων ὁ Ἅϊνε*), γνω-

*) Ἐν τῷ Schwabenspiegel (Heine's Sämmtl. Werke, Τομ. 14 σελ. 106).

ρίζετε τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου ἐκείνου ἱππότου, ὅστις εἰσῆλθε ποτὲ εἰς τὸ μαγευμένον δάσος; Χρυσῆ ἦτο ἡ κόμη του, καὶ ἀλαζὼν ἔνευε τοῦ κράνους του ὁ λόφος· ἡ παρειά του ἔφλεγε πορφυρᾶ ὑπὸ τὸ διάτρητον γεῖσον τῆς περικεφαλαίας του, καὶ σφριγῶσα ἔσφυζεν ἡ καρδία του ὑπὸ τὸν στιλπνὸν αὐτοῦ θώρακα. Ἀλλ' ἐντὸς τοῦ δάσους παράδοξον ἔπνεον οἱ ἄνεμοι πνοήν. Ἀπαισίως ἐσάλευον τὰ δένδρα, καὶ ἀσχήμως παραμορφούμενα ὑπεδύοντο που καί που διεστραμμένας μορφὰς ἀνθρωπίνας. Ἀπὸ τοῦ φυλλώματος ὑπέφωσκε πολλαχοῦ φανταστικόν τι ὄρνεον λευκόν, οἱονεὶ σαρδώνειον τρύζον καὶ χλευαστικῶς γελῶν, παντοῖα δὲ μυθικὰ θηρία διωλίσθαινον ὡς σκιαὶ διὰ τοῦ δρυμοῦ. Ἐνίοτε ἠκούετο ᾄδων καὶ ἄκακός τις σπῖνος, προέκυπτε δὲ πολλαχοῦ διὰ τῶν πλατυφύλλων περιπλοκάδων καὶ χάριέν τι εὔμορφον ἄνθος. Ἀλλ' ὁ νεαρὸς ἱππότης, ὅστις πάντοτ' ἐπροχώρει, ἀνέκραξε τέλος ὑπερφίαλος: Πότε θὰ φανῇ λοιπὸν ὁ ἀντίπαλος, ὅστις θὰ μὲ νικήσῃ; Ἐφάνη τότε προσερχόμενος, οὐχὶ μὲν εὐσταλὴς ἀλλ' οὐδὲ καὶ πολὺ κλονούμενος, ὑψηλός τις καὶ ἰσχνὸς ἱππότης, κλειστὸν ἔχων τὸ γεῖσον τοῦ κράνους του, καὶ ἔστη τοῦ νεανίου ἀντιμέτωπος. Ὁ λόφος τῆς περικεφαλαίας του ἔκαμπτετο τεθλασμένος, ἡ πανοπλία του ἦτο ἐφθαρμένη μᾶλλον ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ κακή, τὸ ξίφος του ὀδοντωτὸν ἀλλ' ἐκ καλλίστου χάλυβος, καὶ ὁ βραχίων του κραταιός. Ἀγνοῶ πόσον ἠγωνίσθησαν πρὸς ἀλλήλους οἱ δύο· πρέπει ὅμως ἱκανὸν χρόνον νὰ διήρκεσεν ὁ ἀγών, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐφυλλοῤῥόησαν τὰ δένδρα, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔμειναν φαλακρὰ καὶ ὑπὸ ψύχους τρέμοντα. Εἶτα ἐβλάστησαν πάλιν καὶ ἀνεχλόασαν ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ περιετέλλοντο οὕτως αἱ ὧραι τῶν καιρῶν, χωρὶς κἄν νὰ τὸ αἰσθανθῶσιν οἱ δύο μαχηταί, οἵτινες ἐπάτασσον ἀδιακόπως ἀλλήλους, ἄγριοι μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἀδυσώπητοι, ἠπιώτεροι δὲ κατόπιν, ἔπειτα σχεδὸν ἀπαθεῖς, μέχρις οὗ τέλος κατέβαλον ἀδρανεῖς οἱ βραχίονες των τὰ ξίφη, καὶ ἤνοιξεν ἑκάτερος τὸ γεῖσον τοῦ κράνους του. Λυπηρὸν καὶ ἀποτρόπαιον ὑπῆρξε τὸ θέαμα! Ὁ εἷς τῶν δύο ἱπποτῶν, ὁ εἰς ἀγῶνα προκληθεὶς μα-

χητής, ἦτο νεκροῦ εἴδωλον, λιπόσαρκον δὲ κρανίον ἐφάνη μορφάζον ὑπὸ τὸ ἀναπετασθὲν τῆς περικεφαλαίας του γεῖσον. Ὁ ἄλλος ἱππότης, ὁ νέος καὶ σφριγῶν εἰσελθὼν εἰς τὸ δάσος, εἶχε νῦν ὄψιν γέροντος πελιδνὴν καὶ κατεσκληκυῖαν· ἡ δὲ κόμη του ἦτο λευκὴ ὡς χιών. Ἀπὸ τῶν ὑψικορύφων δένδρων ἔτρυζε πάντοτε σαρδώνειον καὶ ἐγέλα χλευάζον τὸ φανταστικὸν λευκὸν ὄρνεον».

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ταῦτα γράφων ὁ ποιητὴς τῆς Βίβλου τῶν ᾀσμάτων ὑπηνίσσετο αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐν διαρκεῖ καὶ ἀδιαλλάκτῳ ἀγῶνι μέχρι προώρου γήρως ἀναλωθεῖσαν νεότητα του, ἣν ἀμείλικτος εἵμαρτο νὰ καταπίῃ νόσος. Οὕτω δὲ ἀντελήφθη τῆς ἀλληγορίας ταύτης καὶ ὁ νεώτατος καὶ ἀκριβέστατος τῶν γερμανῶν βιογράφων καὶ ἐκδοτῶν τοῦ ποιητοῦ, ὁ Γουσταῦος **Karpeles**, παρατιθέμενος αὐτὴν ἐν προοιμίῳ τῆς περὶ τοῦ ποιητοῦ βιογραφικῆς μελέτης του. Ἀλλ' οὐδεμία ἐπίσης ἀμφιβολία διὰ τὸν μελετήσαντα τὰ παντοῖα μὲν καὶ ποικίλα, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν φέροντα πανταχοῦ σφραγῖδα τῆς ἀτομικότητός του ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ὅτι ὑπὸ τὸ ἀλληγορικὸν αὐτὸ μυθολόγημα εἰκόνιζεν ὁ Ἄϊνε, ὡς ἐν ἀορίστῳ καὶ μεγάλῳ σκιαγραφήματι, τὸ βιωτικὸν ὁμοίωμα τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, οὗτινος ἀρτιώτατος ἀναμφηρίστως τύπος ὑπῆρξεν αὐτός.

Ἂν εἶνε βέβαιον, καὶ εἶνε ἀναντιρρήτως, — οὐδεμία δὲ εἰς ἀπόδειξιν ὑπάρχει ἀνάγκη τῆς ἐπικουρίας τῶν νεωτέρων δογμάτων τῆς Δαρβινικῆς φιλοσοφίας — ὅτι ὁ ἀγὼν μόνον, ὁ διαρκὴς καὶ ἀδιάπτωτος ἀγών, εἶνε ζωή, καὶ ὅτι ἡ ζωή, ἡ ἀληθὴς καὶ ζῶσα ζωή, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀγὼν ἀκήρυκτος καὶ ἀμείλικτος, ἀγὼν κατὰ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων, ἀγὼν οὐχὶ καταπαύων, ἀλλὰ διαιωνιζόμενος διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀτόμου, οὐδεμία τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀληθεστέρα εἰκὼν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης μονομαχίας, ἣν ἠκούσατε πρὸ μικροῦ μεταξὺ τοῦ νεαροῦ ἱππότου καὶ τοῦ θανάτου.

Νεαρὸς καὶ ἀκμαῖος, πλήρης ἐλπίδων καὶ σφρίγους, εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν κονίστραν τοῦ βίου. Ἄπληστον διαστέλλεται τὸ στῆθός του πρὸς τὴν ὕπαιθρον αὖραν, φαιδρὸν ἀνοίγεται τὸ

ὄμμα του πρὸς τὸ φῶς, ἡ καρδία του πάλλεται ἀνυπόμονος ἐκ πόθων, καὶ ἡ διάνοιά του ἵπταται κούφη πρὸς τὰ ὕψη, οὐδεμίαν κορυφὴν ὑπολαμβάνουσα ἀπρόσιτον, οὐδὲ φραγμὸν οἱονδήποτε ἢ βάραθρον ἀνυπέρβατον. Τὸ εὔτονον βῆμά του φέρει αὐτὸν ὑπόπτερον εἰς τὰ πρόσω, καὶ τὸ διαρρέον τὰς φλέβας του θερμὸν αἷμα κρατύνει τὸν βραχίονά του εἰς πᾶσαν ἐπιβολήν. Πάντα ποθεῖ, καὶ ὅσα ποθεῖ τὰ νομίζει πρόχειρα καὶ κατορθωτά. Εἶνε τόσον ὡραία καὶ τόσον εὔκολος ἡ ζωή, ψιθυρίζει εἰς αὐτὸν ἡ καρδία του. Καὶ τί ἐμποδίζει νὰ τὴν ἀπολαύσῃς, ὑπολαμβάνει μαυλίζων τὴν καρδίαν ὁ ἄπειρος ἔτι καὶ ἀταλαιπώρητος νοῦς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος προχωρεῖ ἀπτόητος εἰς κατάκτησιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, πλῆρες ἔχων ἀγάπης τὸ στῆθος καὶ μεστὴν πλάνης τὴν κεφαλήν. Εἶνε ἕτοιμος νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸν πρῶτον τυχόντα, νὰ παραδώσῃ μεγαλοφωνῶν εἰς τῶν ἀνέμων τὰς πτέρυγας πᾶν αὐτοῦ αἴσθημα, καὶ νὰ κηρύξῃ ἀνυπόστολος τὰ φρονήματά του πρὸς τὰ πλήθη, — τοὺς ἀδελφούς, ὡς νομίζει, καὶ φίλους του. Ἀλλ' εἰς τὸ ἄκρον ἀμέσως τῆς πρώτης ἀτραποῦ, ἣν παρῆλθε τὸ βῆμά του, ὀρθοῦται πρὸ αὐτοῦ ὁ ἀκατάβλητος ἐκεῖνος γίγας, ὃν καλοῦσι μὲν ἄλλοι ζωὴν καὶ ἄλλοι θάνατον, ἀλλ' ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ ὠμὴ καὶ ἀνυπόκριτος πραγματικότης, ἡ δι' ἀκαταπόνου ἐργασίας φθείρουσα διαρκῶς καὶ ἀνανεοῦσα τὸν κόσμον, ἡ δύναμις ἐκείνη ἡ συντρίβουσα τὰ ἄτομα εἰς ἄπαυστον δημιουργίαν τοῦ σύμπαντος, ἡ ἐκ τοῦ θρήνου τῶν πονούντων καὶ τοῦ γέλωτος τῶν χαιρόντων ἀπαρτίζουσα τὴν ἐναρμόνιον συναυλίαν τοῦ ἀπείρου. Πρὸς τὴν πραγματικότητα ταύτην, τὴν σκαιὰν καὶ τραχεῖαν, ἀλλ' ἀληθῆ καὶ ἀναπόδραστον, συνάπτει ἑκὼν ἄκων τὴν ἀτέρμονα πάλην ὁ ἄνθρωπος, σπανιώτατα νικῶν καὶ πάντοτε σχεδὸν ἡττώμενος. Ἀλλ' ἄλλην ὅμως ἄλλος συγκροτεῖ τὴν μάχην πρὸς τὸν ἀκατάβλητον πολεμιστήν. Οὗτος μὲν πίπτει κατὰ τὰ πρῶτά του βήματα συντετριμμένος, οὐδ' ἀνεγείρεται πλέον. Ἐκεῖνος δὲ προχωρεῖ γενναιότερος, σχίζων τὰς χεῖράς του κατὰ τῶν τριβόλων τῆς ὁδοῦ, αἱμάσσων τοὺς πόδας ἐπὶ τῶν βράχων, καὶ παλαίων

ἀνένδοτος πρὸς πάντας, ὅσους ὑπολαμβάνει φράσσοντας εἰς αὐτὸν τὴν μακρὰν ὁδόν, τὴν φέρουσαν πρὸς τὴν εὐτυχίαν. Ἄλλος ἐπιτηδειότερος κύπτει, ὁσάκις δὲν δύναται νὰ παρέλθῃ ὄρθιος, διολισθαίνει ἕρπων διὰ τῶν βάτων, αἵτινες φράσσουσι τὴν ὁδόν του, περικάμπτει μᾶλλον τὰ ἐμπόδια ἀντὶ νὰ τὰ ὑπερβῇ, καὶ ἀντὶ νὰ ἀπολέσῃ ἐν τῇ πάλῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ τὸ αἷμά του, προτιμᾷ νὰ θυσιάσῃ μικράν τινα ἢ μεγάλην μερίδα τῆς ὑπερηφανείας του, μεῖζον ἢ ἔλασσον ποσὸν τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ καὶ πεποιθήσεων, ἀποβάλλων οὕτω βαθμηδὸν ἀνὰ πάντα τῆς ὁδοῦ σταθμὸν ὅσα τῶν ἐφοδίων του βαρύνουσι τοὺς ὤμους ἢ ἀνακόπτουσι τὸ βῆμα, καὶ ὑπολαμβάνων τέλος, ὅτι μέγα τι κατώρθωσεν, ἂν ἔφθασεν εἰς τὸ μοιραῖον τέρμα πλουσιώτερος μὲν ἴσως τὸ βαλάντιον καὶ ὑψηλότερος πιθανῶς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ πτωχότερος βεβαίως τὴν καρδίαν καὶ κενότερος τὴν κεφαλήν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τοῦτον ἐπευφημοῦσιν οἱ θεαταί· τὸν ἄλλον ἐμπαίζουσι συνήθως, τὸν πρῶτον δ' ἐκεῖνον τὸν ἀτυχῆ, τὸν ἐνωρὶς ἐκλιπόντα, οὐδὲ κἂν συρίζουσιν. Ἀλλ' εἶνε ὅμως ἐπίσης ἀληθές, ὅτι πολὺ πλέον τοῦ κύψαντος, τοῦ τετραποδητὶ διελθόντος τὴν ἀτραπὸν τοῦ βίου καὶ εὐφημηθέντος ἴσως διὰ τὴν ἐπιτηδειότητά του, πολὺ πλέον αὐτοῦ διέμεινεν ἀληθὴς ἄνθρωπος ἐν τῷ βιωτικῷ ἀγῶνι ὁ ὄρθιος παλαίσας καὶ βάψας διὰ τοῦ αἵματός του τὰς ἀκάνθας τῆς ὁδοῦ. Δὲν ἀπεδύθη οὗτος τὸν ἀληθῆ, τὸν ἀτελῆ μὲν πάντως ἀλλ' ἀνθρώπινον ὅμως ἄνθρωπον, ὅπως ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν δυσχερειῶν τοῦ βίου, καὶ κατακτήσῃ ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἤθελεν ἴσως περιφρονήσει μόλις κατακτηθέν. Δὲν κατηράσθη ὑποκριτικῶς τὴν ζωήν, οὐδὲ ἤλειψε τὰς παρειάς του ψευδοῦς ὠχρότητος ψιμύθιον, ἵνα κινήσῃ τὸν ἔλεον καὶ καρπωθῇ τὰ συμπαθῆ δῆθεν δάκρυα τῶν θεωμένων. Δὲν ἔπνιξε τοὺς παλμοὺς τοῦ στήθους του, οὐδὲ παρεχάραξε τὰ ἀληθῆ του αἰσθήματα, οὐδὲ παρέπλασε τὰ φρονήματα του, ἐξαγοραζόμενος τοὺς καιροὺς καὶ τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γενόμενος ἵνα τοὺς πάντας κερδήσῃ. Δὲν ἀπέρριψεν, ὡς ἄχρηστον φορτίον κατὰ τὴν ἀνάντη τοῦ βίου ἀτραπόν, τὰς ἐλπίδας του

καὶ τοὺς πόθους του, οὐδ' ἔπνιξε μόλις γεννωμένας τὰς ἀγάπας του καὶ τὰ μίση του, οὐδὲ συνηλλάγη πρὸς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, οὐδ' ἐδαυκάλησεν εἰς ὕπνον ἐγκαίρου ῥαστώνης τὴν διάνοιάν του, ὅπως ἀρέσῃ κοιμώμενος μᾶλλον ἢ γρηγορῶν. Δὲν ἐκάλυψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἴδῃ, οὐδ' ἔθηκε θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χείλη του, ἵνα μὴ λαλήσῃ. Ἔμεινε καθ' ὅλον τὸ τραχὺ αὐτοῦ στάδιον ἀληθὴς ἀνήρ, ἀληθὴς ἄνθρωπος, πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις διατηρῶν καὶ πάσας τὰς ἀδυναμίας, ἔχων τὸ αἴσθημα ἀνεπίπλαστον καὶ ἀνυπόκριτον τὸ φρόνημα, λαλῶν ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας του, καὶ πράττων ὅσα ὑπηγόρευε μὲν πρακτέα ὁ νοῦς, ὑπελάμβανε δὲ πρακτὰ ὁ βραχίων. Διετήρησε μέχρι τέρματος τῆς μοιραίας τρίβου πλήρη καὶ ἀκήρατον τὴν ἀτομικότητά του· ἂν δέ, ἀνύσας τὸ στάδιον, εὑρέθη ἐλπίδων πτωχότερος καὶ κενότερος πόθων, εἰς ὀλιγώτερα πιστεύων καὶ περὶ μικρότερα πλανώμενος, δὲν ἐπώλησεν ὅμως τὰς ἰδέας του ἀντὶ πινακίου φακῆς, οὐδὲ διέλυσε διὰ τῆς ἰδίας πνοῆς τὰς χιμαιρικὰς αὐτοῦ ἐλπίδας καὶ πλάνας. Τὸν κατέβαλεν ἴσως ὁ κλύδων τοῦ βίου, ἀλλὰ δὲν ἔκαμψεν ὅμως τὰ νῶτά του κερδοσκόπος ὑστεροβουλία, οὐδὲ ἀνέλυσεν ἡ βιωτικὴ ἀνάγκη τὴν πικρίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς ἀνελευθέρου κολακείας μέλι. Τοιοῦτος ἀληθὴς ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὁ Ἅϊνε ὡς ποιητής. Ἀσφαλῶς δὲ δύναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ περὶ αὐτοῦ, ὅτι κατά τε τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας του, ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἀδυναμίᾳ τῆς καρδίας του, ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ ἀνθρωπότατος τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ὁ χαρακτὴρ του δὲ οὗτος εἶνε κατ' ἐμὴν γνώμην ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ κλείς, ἡ ἀνοίγουσα τὰ ἄδυτα ἄλλως βάθη τοῦ ποιητικοῦ του ἐργαστηρίου, ἡ μόνη λέξις ἡ λύουσα τὸ αἴνιγμα τῶν φαινομένων ἀντιφάσεων καὶ ἀντιθέσεων τοῦ ποιητικοῦ του ταλάντου, αἵτινες τοσοῦτον πολλάκις παρήγαγον τοὺς κριτικοὺς εἰς ἄδικον αὐτοῦ ὑποτίμησιν καὶ αναίτιον καταδίκην.

Καταδίκην δὲ λέγων, δὲν ἐννοῶ βεβαίως τὴν εὐεξήγητον ἐκείνην ἀποδοκιμασίαν, ἣν ἐξήνεγκον κατ' αὐτοῦ οἱ συμπατριῶται

του λογοκρίται, δικαίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχοντες ἀφορμὴν ὅσα ἐκεῖνος ἐν συγγνωστῇ μᾶλλον ἢ δικαίᾳ παραφορᾷ ἔγραψε κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως τῆς Πρωσίας. Περὶ ταύτης ἄκαιρος μὲν ἐνταῦθα θὰ ἦτο πᾶς λόγος, ἀναρμόδιος δὲ βεβαίως ὁ λέγων.

Ἐννοῶ μᾶλλον τὴν γενικὴν ἐκείνην ἀποδοκιμασίαν τῆς εἰρωνικῆς χροιᾶς, ἥτις ἐπανθεῖ εἰς τὰ πλεῖστα αὐτοῦ ποιήματα, τῆς χλεύης, ἥτις διαστέλλει σχεδὸν πανταχοῦ τὰ χείλη τοῦ ποιητοῦ, τῆς ὠμότητος οὕτως εἰπεῖν, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων του, καὶ τῆς ἀνεξηγήτου κατ' ἐπιφάνειαν ἀντιφάσεως, ἥτις χωρίζει πολλαχοῦ τὰ ἰδιοτρόπως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ συνδεόμενα ἐναντιώτατα τῶν πραγμάτων, περιπάθειαν ἐξ ἑνὸς καὶ ἀδιαφορίαν ἐξ ἑτέρου, συγκίνησιν ἀληθῆ καὶ χλεύην σαρκάζουσαν, κατηφῆ μελαγχολίαν καὶ ἱλαρὰν φαιδρότητα, δάκρυα καὶ γέλωτα, σπασμὸν ὀδύνης καὶ μορφασμὸν ἐμπαιγμοῦ.

Πάντα ταῦτα κατηγορήθησαν τοῦ Ἄϊνε ὡς μέγιστα ποιητικὰ ἁμαρτήματα, ἱκανὰ κριθέντα ὑπὸ πολλῶν ὅπως στερήσωσιν αὐτὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ τίτλου τοῦ ποιητοῦ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐπικριτῶν του εἶπον λησμονηθέντες, ὅτι πλεῖστα τῶν ἀσμάτων αὐτοῦ εἶνε τὰ κάλλιστα, ὧν ἔχει νὰ δείξῃ ὁ γερμανικὸς Παρνασσός, ἀλλ' εἶνε δυστυχῶς ἐπίσης ἀληθές, ὅτι προσέθηκαν ἄλλοι, ἐνθυμούμενοι τί εἶπον ἐκεῖνοι, ὅτι ὁ Ἄϊνε ἔφθειρε τὴν γερμανικὴν ποίησιν, ὅτι τὴν σεμνότητα καὶ φαιδρότητά της μετέβαλεν εἰς βωμολοχίαν καὶ μορφασμούς, ὅτι καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πατρίδος του ἐπέδρασεν ὀλεθρίως ἡ ποιητική του παραγωγή, ἡ οὐδὲν περιέχουσα γενναῖον αἴσθημα οὔτε ἰδέαν μεγάλην.

Διατί δὲ ταῦτα πάντα;

Διότι ὁ Ἄϊνε ὑπῆρξεν, ὡς προέλεγον, ὁ μᾶλλον ἄνθρωπος πάντων τῶν νεωτέρων ποιητῶν· οὐδέποτε διανοηθεὶς νὰ ὑποτάξῃ τὰ ἀκραιφνῆ του αἰσθήματα εἰς τὰς ψευδεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ συνθηματικὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας, οὐδέποτε περικόψας τὸ φρόνημά του ἐκ δυσωπίας ἢ φόβου, οὐδέποτε χαλινώσας τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Ἀφῆκε πάντοτε νὰ ῥεύσῃ τὸ δάκρυ του, ὁσάκις

ἠσθάνετο τὸν ὀφθαλμόν του ὑγραινόμενον ἐκ λύπης ἢ χαρᾶς· ἀφῆκε πάντοτε νὰ ἀνατείλῃ εἰς τὰ χείλη του ὁ γέλως, οὐδὲ συνεστάλη νὰ καγχάσῃ πολλάκις πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὀδύνην, ὁσάκις τὸ φύσει φιλόγελων καὶ σατυρικὸν αὐτοῦ πνεῦμα συνελάμβανεν ἐπ' αὐτοφώρῳ κλαυθμηρίζουσαν ἀκαίρως ἢ ἀτόπως συγκινουμένην τὴν καρδίαν του. Δὲν ἐσπόγγισεν ὅμως καὶ τότε τὰ δάκρυά του, οὐδ' ᾐσχύνθη διὰ τὴν πρὸ μικροῦ περιπάθειαν αὐτοῦ. Τοιοῦτος δὲ εἶνε, εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος, ὁ ἀτελὴς μὲν ἴσως ἐξ ἐπόψεως ἀνωτέρας, τῆς τοῦ φιλοσοφικοῦ του δῆθεν προορισμοῦ, τέλειος ὅμως ἐν τῇ ἀτελείᾳ του, καὶ διὰ τοῦτο φίλτατος πάντοτε καὶ ἀρεστὸς εἰς τὰ πλήθη, τὰ πιστότερον ἐκπροσωποῦντα τὸν καθόλου ἄνθρωπον, ἀμεσώτερον δὲ διὰ τοῦτο καὶ εἰλικρινέστερον συμπάσχοντα καὶ συγχαίροντα εἰς τὰς χαρὰς αὐτοῦ καὶ τὰς λύπας. Τοιοῦτος δὲ εἶνε καὶ πρέπει νὰ ἦνε ὁ ἀληθῶς ἀνθρώπινος, ὁ καθ' αὐτὸ δημοτικὸς ποιητής, καὶ τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀοιδὸς τῆς Βίβλου τῶν ᾀσμάτων.

'Ο χαρακτὴρ οὗτος τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ὃν ἐσχάτως μόλις ἐφάνησαν ἀναγνωρίζοντες εἰς τὸν Ἅϊνε οἱ νεώτεροι κριτικοί, οἱ δικαιότερον καὶ ἀμεροληπτότερον διατεθειμένοι νὰ κρίνωσιν αὐτόν, μοὶ ἀπεκαλύφθη τὸ πρῶτον καὶ βαθυτάτην εὐθὺς τότε μ' ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν, ὅτε πρὸ εἰκοσιπέντε ὅλων ἐτῶν, ἄωρος ἔτι νεανίας, ἔναυλον δὲ τηρῶν τὴν ἠχὼ πάσης τῆς συνθηματικῆς ῥωμαντικότητος τοῦ Lamartine καὶ τοῦ Hugo, ἀνεγίνωσκον τὸν Ἅϊνε ἐν Βερολίνῳ, τέρπων διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ τὰς ἀπεράντους καὶ ἀτερπεῖς νύκτας βαρυτάτου γερμανικοῦ χειμῶνος,— χειμῶνος δέκα καὶ ὀκτὼ βαθμῶν ὑπὸ τὸ μηδέν. Μεσημβρινὸν φυτόν, ἀνάρπαστον ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων γενόμενον, καὶ μεταφυτευθὲν ἀπὸ θερμοῦ ἡλίου εἰς μέσον παγετῶν καὶ χιόνων καὶ ὁμίχλης, ᾐσθανόμην αἴφνης, ἐνῷ ἀνεγίνωσκον, θαλπόμενα τὰ στήθη μου, σφοδρότερον παλλομένην τὴν καρδίαν μου, καὶ ἀναπτερουμένην τὴν διάνοιαν πρὸς τὰ πευκόφυτα βουνὰ τῆς πατρίδος καὶ τὸν γαλανόν της οὐρανόν, καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον ἐν τῷ βάθει

τῆς ψυχῆς μου τὴν λαλιὰν τῆς ἀθανάτου ἡμῶν δημοτικῆς μούσης φιλίως ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν μοῦσαν τοῦ γερμανοῦ ποιητοῦ, καὶ ἀπεκοιμιζόμην ἐν στιγμαῖς μαγευτικῆς ἐκστάσεως ὑπὸ τὴν ἐναρμόνιον διωδίαν τῶν ἑτερογλώσσων δημοτικῶν ᾀσμάτων. Εἶνε δυνατόν, ἠρώτων ἐμαυτόν, νὰ ἔχωσι τοσοῦτον ὁμοίαν τὴν μορφὴν καὶ τὴν φωνήν, τοσοῦτον ὁμογενῆ τὴν ἀλήθειαν τῶν νοημάτων καὶ τὸ ἀνεπίπλαστον τοῦ αἰσθήματος, τοσοῦτον ἀπαράλλακτον τὴν ἐγκράτειαν τῆς ἑρμηνείας καὶ τὸ ἀπέριττον καὶ ἀφελὲς τῆς φράσεως, τοσοῦτον τέλος πάρισον τὸ ἐρύθημα τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς καρδίας τὸ σφρῖγος, τὴν παῤῥησίαν τοῦ πάθους καὶ τὴν ἱλαρότητα τῆς χαρᾶς, ποιητικὰ προϊόντα τοσοῦτον μακρὰν ἀλλήλων προελθόντα εἰς φῶς, αὐτὰ μὲν ὑπὸ τὸν ἀνέφελον καὶ θάλποντα ἥλιον τῆς μεσημβρίας, ἐκεῖνα δὲ ὑπὸ τὸν συννεφῆ οὐρανὸν τῆς ὁμιχλώδους ἄρκτου; Πόθεν αὐτῶν ἡ συγγένεια, καὶ τίς αὐτῶν ὁ κρύφιος καὶ μυστηριώδης σύνδεσμος; Διατί τὸ ἀλλόθρουν ἑκατέρου φώνημα ἔχει τοσοῦτον ὁμοίαν τὴν κλαγγὴν καὶ τοσοῦτον ὁμοίως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ψυχῆς μου; Ἔκλειον τὰ βλέφαρα βεβαρημένα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ ἔβλεπον τότε διὰ τῶν ὀμμάτων τῆς ψυχῆς, ἐν παραδόξῳ φαντασιώσει, παρερχομένας ἐνώπιόν μου χειροπιαστάς, ὡς λέγει ὁ ἑλληνικὸς λαός, τὰς ἀθανάτους ποιητικὰς μορφὰς τῆς Μάνας μὲ τοὺς ἐννηὰ γυιούς, καὶ τῆς Μάνας μὲ τὸν Γιαννάκη, τὴν Λενιὼ καὶ τὴν Λορελάϋ, τὴν Εὐγενοῦλα καὶ τὴν Μαριὼ μὲ τὸν Γιάννη. Τὰ θαυμάσια δίστιχα τῆς ἑλληνικῆς δημοτικῆς ποιήσεως συνεπλέκοντο πρὸς τὰ μαγικὰ τετράστιχα τοῦ Ἄϊνε, καὶ ἡ γοητευτικὴ αὐτῶν ἁρμονία μ' ἐνανούριζεν εἰς ὕπνον ἀγαλλιάσεως καὶ χαρᾶς, ἐνῷ ἡ καρδία μου ἔλυε τὸ αἴνιγμα τῆς παραδόξου ἐκείνης ὁμοιότητος. Ἡ ἀλήθεια τοῦ πάθους καὶ ἡ ἀφέλεια τοῦ αἰσθήματος, ἡ ἐγκράτεια τῆς φράσεως καὶ τὸ παντελῶς ἀνεπιτήδευτον τῆς μορφῆς, τὸ ἀπέριττον τοῦ στίχου καὶ ἡ φυσική, ἀβίαστος μελῳδία του, κύριοι καὶ ἀπαραίτητοι χαρακτῆρες πάσης δημοτικῆς, γνησίας καὶ ἀληθοῦς ποιήσεως, συναπετέλουν τὸν τύπον τῆς πνευματικῆς

ἀτομικότητος τοῦ μεγάλου γερμανοῦ ποιητοῦ. Τὸν τύπον δὲ τοῦτον, ὅστις τοσοῦτον εἶχε γοητεύσει τὰς μονήρεις χειμερινάς μου ὥρας ἐν Βερολίνῳ, ἀπεφάσισα εὐθὺς ἔκτοτε, ἅμα σχολῆς περισσεύσας, νὰ περιβάλω ἑλληνικὴν ἐσθῆτα, πολιτογραφῶν οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ τὴν γερμανικὴν μὲν τὸ φρόνημα ἀλλὰ γνησίως ἑλληνίδα τὴν ψυχὴν Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τοῦ Προσκυνήματος, ἥτις ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του ἐνέπνεεν ἔτι εἰς αὐτὸν τοὺς ὡραίους τούτους στίχους:

> **Stets wird geschieden sein der Menschheit Heer**
> **In zwei Partein: Barbaren und Hellenen!**

Πολλὰ ἔκτοτε παρῆλθον ἔτη, εἰς πολλὰ δὲ καὶ ἀλλότρια μὲ ἀπησχόλησεν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ βίου ἡ τύρβη· ἀλλ' ἡ προσφιλὴς ἐκείνη ἐπιβολὴ παρέμενε πάντοτε ἀδιασάλευτος τῆς καρδίας μου σκοπός, καὶ μόλις ἐσχάτως τὸ παρελθὸν θέρος, — οὐδ' ἐγὼ ἠξεύρω πῶς — εὐμουσότερος ἴσως ἐπὶ τῶν ἐρήμων βράχων τῆς Φρεαττύος γενόμενος — ἐπεχείρησα τὸ ἔργον, καὶ ἐπέρανα αὐτὸ ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν καὶ σκόπιμον. Λέγω δυνατόν, διότι δὲν μὲ ἠπάτα ἡ πολλαχοῦ παντελὴς ἀδυναμία τῆς δι' ἑλληνικῆς λαλιᾶς ἀποδόσεως νοημάτων ἀποκλειστικῶς γερμανικῶν, οὐδ' ἐπεχείρησα ἑπομένως νὰ μεταφράσω τὰ ἀμετάφραστα. Λέγω δὲ σκόπιμον, διότι δὲν ἐλησμόνουν τὴν ἀφετηρίαν μου, οὐδ' ἐννόουν νὰ παραιτηθῶ τῆς προθέσεως ἣν ἀρχῆθεν εἶχον, τοῦ νὰ καταστήσω δηλαδὴ ἀληθινὰ δημοτικὰ ἑλληνικὰ ποιήματα ὅσα τοιαῦτα τοῦ γερμανοῦ ποιητοῦ ἠδύναντο νὰ περιβληθῶσι τὸ ἔνδυμα τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως ἀκήρατα ὁπωσδήποτε καὶ ἀλώβητα.

Ἐπέτυχον ἆρά γε τοῦ σκοποῦ; ἤ, ἐὰν ἐσφάλην αὐτοῦ, ἐσφάλην τοσοῦτο μόνον, ὅσον ἐπιεικῶς εἶνε ἐπιτετραμμένον εἰς μεταφραστὴν λυρικῶν ποιημάτων;

Περὶ τούτου θέλετε, κύριοι, κρίνει εὐθὺς ἀμέσως, διότι καιρὸς εἶνε, — λέγει βεβαίως δυσφοροῦσα ἡ ἡμετέρα ὑπομονή, — νὰ γνωρισθῆτε τέλος μετὰ τοῦ ποιητοῦ, ὃν ἐκλήθητε νὰ γνωρίσετε.

Ὁ ἄξων τοῦ ποιητικοῦ ταλάντου τοῦ Ἄϊνε τοὺς δύο τούτους κυρίως εἶχε πόλους· τὸν ἔρωτα καὶ τὴν σάτυραν. Καὶ τὰ μὲν ἐρωτικά του ποιήματα, τὰ καὶ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα, εἶνε τὰ γενικὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχοντα τὸν χαρακτῆρα· ἐκ τῶν σατυρικῶν του δὲ καὶ τῶν παιγνιωδῶν ἢ εἰρωνικῶν τὰ πλεῖστα ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα ἢ πράγματα στενῶς συνδεδεμένα πρὸς τὰς βιωτικὰς περιστάσεις τοῦ ποιητοῦ ἢ πρὸς τὸν καθόλου γερμανικὸν ἐθνικὸν βίον, καὶ εἶνε διὰ τοῦτο δυσπροσιτώτερα εἰς ξένον ἀκροατὴν ἢ ἀναγνώστην, μὴ διατελοῦντα οἰκείως πρός τε τὸν γερμανικὸν βίον καὶ τὴν σύγχρονον τῆς χώρας τοῦ ποιητοῦ ἱστορίαν· τούτου δ' ἕνεκα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων, ἅτινα θέλετε ἀκούσει, εἶνε ἐκ τῶν ἐρωτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ἄϊνε.

Ὁ ποιητὴς ἡμῶν, κύριοι, ἠγάπησε πολύ, ἀλλ' ἠγάπησεν ὡς ἄνθρωπος. Ἡ γυνὴ ἢ κυριολεκτικώτερον καὶ ἀκριβέστερον αἱ γυναῖκες τοῦ Ἄϊνε δὲν ἔχουσι τὸν νεφελώδη καὶ ἰδανικὸν τύπον τῆς γυναικὸς τοῦ **Lamartine**, οὐδὲ εἶνε ἀφύσικα καὶ ὑπεράνθρωπα κατασκευάσματα ὡς ἡ γυνὴ τοῦ **Hugo**, ἢ δαίμονες ὡς αἱ γυναῖκες τοῦ **Byron**, ἢ ἄγγελοι ὡς αἱ γυναῖκες τῶν ὠχρῶν ποιητῶν τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς. Εἶνε ἁπλῶς γυναῖκες, οὐδὲν πλέον, οὐδὲν ἔλαττον· καὶ ὁ ἔρως του πρὸς αὐτὰς εἶνε ἔρως ἀνθρώπινος, ἔρως ἀληθινός, ἀγαπῶν τὴν ζωήν, τὸ φῶς καὶ τὴν χλόην, προτιμῶν ν' ἀπολαμβάνῃ μᾶλλον καὶ νὰ γελᾷ ἢ νὰ κλαίῃ καὶ νὰ τήκεται, δακρύων μὲν ἐνίοτε ἐπὶ τῇ ὀδύνῃ του, ἀλλὰ μὴ λησμονῶν ὅμως καὶ νὰ σπογγίσῃ ἐγκαίρως τὰ δάκρυά του, στενάζων ἐνίοτε, ἀλλὰ καὶ μειδιῶν μετὰ μικρὸν διὰ τοὺς στεναγμούς του, καταρώμενος πολλάκις καὶ ἀπελπιζόμενος, ἀλλ' οὔτε αὐτοκτονῶν ἐξ ἔρωτος οὔτε ἀπειλῶν νὰ αὐτοκτονήσῃ.

Πῶς τὸν ἔρωτά του αὐτόν, ἢ κάλλιον τοὺς ἔρωτάς του, ἔψαλεν ὁ Ἄϊνε, θέλουσιν αἰσθητότερον καταδείξει ὑμῖν τὰ ἑπόμενα ποιήματα:

Ὅπου πέσῃ ἕνα μου δάκρυ,
Γίνετ' ὥμορφο λουλοῦδι,
Κι' ὅπου πάῃ στεναγμός μου,
Γίνετ' ἀηδονιοῦ τραγοῦδι.

Ἔλ' ἀγάπα με,... νὰ γείνουν
Τὰ λουλούδια ὅλα δικά σου,
Καὶ νὰ τραγουδοῦν ἀηδόνια
Ἐ τὰ παράθυρά σου.

—

Δὲ μ' ἀγαπᾷς, δὲ μ' ἀγαπᾷς!
Θαρρεῖς, κακὸ μοῦ κάνει;
Σὲ βλέπω,... εἶμαι βασιλῆάς!
Μὲ φτάνει.

Δὲ μ' ἀγαπᾷς. Τὸ στόμα σου
Τὸ λέει κι' ὅρκο πιάνει·
Ἂς τὸ φιλοῦσα μιὰ φορά!
Μὲ φτάνει.

—

Νἄξεραν τὰ λουλουδάκια,
Ἡ καρδιά μου πῶς πονεῖ,
Θὰ ἐδάκρυζαν μαζή μου,
Νὰ μοῦ γιάνουν τὴν πληγή.

Νἄξεραν τὰ ἀηδονάκια,
Πῶς εἶμ' ἄῤῥωστος βαρειά,
Θὰ μοῦ τραγουδοῦσαν ὅλα
Εὔθυμη παρηγοριά.

Νἄξεραν ψηλὰ τ' ἀστέρια
Πόσω καίω καὶ πονῶ,
Θἄπεφταν νὰ μοῦ μιλήσουν
Κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό.

Ἄχ! κανένα δὲν τὸ ξέρει,
Καὶ τὸ ξέρει μόνο μιά...
Ἐκείνη ποὔκαμε κομμάτια
Τῇ φτωχή μου τὴν καρδιά.

—

Γιατ' εἶν' τὰ ῥόδα δίχως χάρι;
Γιατί, ἀγάπη μου καλή;
Γιατί τὸ γιοῦλι 'ς τὸ χορτάρι
Ὅπως μιλοῦσε δὲ μιλεῖ;

Γιατί λυπητερὸ τραγοῦδι
Λὲν τὰ πουλιὰ πρωῒ πρωΐ;
Γιατί μυρίζει τὸ λουλοῦδι
Σὰ λείψανο χωρὶς ζωή;

Γιατί δὲ λάμπει, δὲ ζεσταίνει
Ὁ ἥλιος ἀπ' τὸν οὐρανό;
Γιατ' εἶν' ἡ γῆ σκοτεινιασμένη
Σὰ μνῆμα μαῦρο, σκοτεινό;

Γιατί κ' ἐγὼ εἶμαι βουρκωμένος,
Γιατί, ἀγάπη μου χρυσῆ;
Γιατ' εἶμαι μόνος ὁ καϋμένος;
Γιατί μ' ἀρνήθηκες ἐσύ;

—

Τὸ κόκκινό σου μάγουλο
Φλογίζει καλοκαῖρι·
Μὰ τὴ μικρή σου τὴν καρδιὰ
Παγόνει τοῦ βοῤῥηᾶ πνοή.

Αἴ! πῶς θ' ἀλλάξουν ὅλ' αὐτά,
Χρυσό μου περιστέρι!
Θὰ χειμωνιάσ' ἡ ὄψι σου,
Καὶ ἡ καρδιά σου θὰ καῇ!

—

Πῶς νὰ κοιμᾶσαι ἥσυχα μπορεῖς;
Δὲ ξέρεις ὅτι ζῶ κι' ἀναστενάζω;
Δὲ ξέρεις, ἂν μὲ πιάσῃ ὁ θυμός,
Πῶς τὸ ζυγό μου 'ς τὴ στιγμὴ τὸν σπάζω;

Ἕνα τραγοῦδι λέει παλαιό,
Πῶς ἕνα πεθαμένο παλληκάρι
Τὴν ἐρωμένη του νύχτα βαθειὰ
Ἦλθε μαζὴ 'ς τὸ μνῆμα νὰ τὴν πάρῃ.

Αἴ! ζαχαροπλασμένο μου κορμί!
Ἄκουσε νὰ σοῦ εἰπῶ κ' ἐγὼ ἕνα πρᾶμμα·
Ἀκόμη ζῶ, κ' εἶμαι πειὸ δυνατὸς
Ἐγὼ ἀπ' ὅλους τοὺς νεκροὺς ἀντάμα.

—

Κάτω ἀπ' τὸ δέντρο τὸ ξερὸ
Ἀκοῦς ἀέρας νὰ σφυρίζῃ,
Κ' ἐπάνω σου ὁ οὐρανὸς
Μὲ μαῦρα σύννεφα γεμίζει.

Νεκρὰ εἶν' ὅλα γύρω σου,
Οἱ κάμποι ὅλοι γυμνωμένοι...
Χειμῶνας ἔξω, μέσα σου,
Καὶ ἡ καρδιά σου παγωμένη.

Ἐμπρός σου κάτω ἔξαφνα
Πούπουλο ἄσπρο σὲ τρομάζει·
Σοὺ φαίνεται, τὸ χιόνι του
Τὸ δέντρο ἐπάνω σου τινάζει.

Δὲν εἶνε χιόνι, ἔννοια σου!
Καὶ σὺ τὸ βλέπεις σὲ λιγάκι·
Μόν' εἶνε τῆς ἀμυγδαλιᾶς
Τὸ πρώϊμο ἄσπρο λουλουδάκι.

Ἄχ, τί μαγεία εἶν' αὐτή!
Μέσ' 'ς τὸ χειμῶνα βλέπεις Μάη·
Τὸ χιόνι ἄνθος γίνεται,
Καὶ ἡ καρδιά... ξαναγαπάει.

—

Οὕτως ἠσθάνθη καὶ οὕτως ἔψαλε τὸν ἔρωτα ὁ μέγας δημοτικὸς ποιητὴς τῆς Γερμανίας.

Ποίαν δὲ καὶ πόσην ἔχουσι τὴν χάριν καὶ τὴν φαιδρὰν εἰρωνείαν τὰ παιγνιώδη ποιήματά του, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς ὀλίγων·

Ἄχ, τί καλοὶ οἱ καλοθεληταί μου!
Μοῦδωκαν συμβουλαὶς μὲ προθυμία,
Μοῦ εἶπαν, νὰ μὴ βιάζωμαι ποτέ μου,
Καὶ θᾶχω ὅλη τους τὴν προστασία.

Τί προστασία! Θἆμουν πεθαμένος,
Θὰ εἶχ' ἀπὸ τὴν πεῖνά μου ψοφήσει,
"Αν δὲ βρισκόταν κἄποιος, ὁ καϋμένος,
Νὰ μὲ κυττάξῃ καὶ νὰ μὲ φροντίσῃ.

Καλή του ὥρα! Μοὔδωσε νὰ ζήσω,
Νὰ φάω καὶ νὰ πιῶ. Δὲν τὸ ξεχάνω!
Κρῖμα ποῦ δὲ μπορῶ νὰ τὸν φιλήσω,...
Γιατ' εἶμ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ποῦ τὸ κάνω.

—

"Οταν γενῇς γυναῖκά μου,
Νὰ ἰδῇς ζωὴ καὶ κόττα!
Χορὸ καὶ διασκέδασι,
Καὶ μουσικαὶς καὶ φῶτα!

Φώναζε, ἂν θέλῃς, γρίνιαζε..
"Ολα σοῦ τὰ χαρίζω·
Μὰ νὰ παινᾷς τοὺς στίχους μου!
'Αλλέως σὲ χωρίζω.

—

Τὸ γράμμα ποῦ μοῦ ἔγραψες
Δὲ μοῦ πικραίνει τὴν καρδιά.
Δὲ θέλεις, λές, νὰ μ' ἀγαπᾷς·
'Αλλὰ τὸ λὲς πλατειά, φαρδειά!

Σελίδες ὅλαις δώδεκα,
Καὶ κἄτι γράμματα ψιλά!
Γιὰ μόνο: ξεφορτώσου με
Γράφει κανεὶς τόσο πολλά;

—

—Ἄχ, τί χαριτωμένος ποιητής,
Τί μέλι 'ς τὰ τραγούδια του, τί χάρι!
Νἄταν ἐδῶ κοντά, γιὰ πληρωμὴ
Ἕνα φιλὶ τῆς καθεμιᾶς νὰ πάρῃ.

—Ἄχ, τί χαριτωμέναις, τί καλαὶς
Κυρίαις,—πῶς τὰ λὲν χαριτωμένα!
Τὸ ξέρουν, πῶς μακρυά τους εἶμ' ἐγώ,
Μακρυά, μὲ χείλια ξενηστικωμένα.

Τί τὤφελος γι' αὐτὸν ποῦ τουρτουρᾷ,
Ἂν λάμπει ἀλλοῦ ὁ ἥλιος καὶ ζεσταίνει;
Ἢ μὴ θαρροῦν, πῶς μὲ φιλιὰ τοῦ νοῦ
Καρδιὰ ποῦ ἀδυνάτησε παχαίνει;

—

Δὲ θέλω οὐρανό, οὐδὲ παράδεισο,
Ποῦ καθενὸς τὸ στόμα εὐλογεῖ.
Δὲ βρίσκω ἐκεῖ γυναῖκες ὡραιότεραις
Ἀπ' ὅσαις βρῆκα κάτω ἐδῶ 'ς τὴ γῆ.

Κανεὶς ἐκεῖ μὲ τὰ φτερά του ἄγγελος
Σὰν τὴ γυναῖκά μου δὲ θὰ βρεθῇ.
Νὰ κάθομαι νὰ ψαίλνω μέσ' 'ς τὰ σύννεφα;
Ἂς λείπῃ! ὅποιος θέλει ἂς τὸ ποθῇ.

Θαρρῶ, θεέ, πῶς εἶνε τὸ καλλίτερο
Νὰ μὲ ἀφήσῃς εἰς τὸν κόσμο αὐτό.
Νὰ μοῦ γιατρέψῃς κἄπως τὸ κουφάρι μου
Καὶ νὰ μοῦ στείλῃς καὶ κανὰ λεπτό.

Τὸ ξέρω, πῶς ὁ κόσμος εἶνε ἄθλιος,
Γεμᾶτος ἁμαρτίαις καὶ κακά.
Τὸ ξέρω. Μὰ τί θέλεις; Ἐσυνείθισα,
Καὶ μοὖνε τὰ κακά του βολικά.

Ἐμένα δὲ ζαλίζουν κρότοι.. θόρυβοι.
Δὲ βγαίνω ἔξω, δὲν ἔχω δουλειά.
Κάθομαι ὅλη μέρα μὲ τὴ ῥόμπα μου
Εἰς τῆς γυναίκας μου τὴν ἀγκαλιά.

Κοντά της ἄφησέ με. Τὰ λογάκια της
Μοῦ φαίνονται πῶς εἶνε μουσική.
Μ' ἀνοίγουν τὴν καρδιά. Κ' εἶνε τὸ μάτι της
Τόσο ἀφωσιωμένο καὶ γλυκύ!

Ὑγεία μόνο σοῦ γυρεύω, Ὕψιστε.
Καὶ μὲ ὑγεία... τίποτα ψιλά.
Καὶ ἄφησε 'ς τὸ πλάγι τῆς γυναίκας μου
Νὰ ζήσω ὅσο μπορῶ. Θὰ ζῶ καλά!

—

Παρακαλῶ τοὺς ἀκούοντας ὡς καὶ τοὺς μέλλοντας νὰ ἀναγνώσωσι τὰ ποιήματα ταῦτα νὰ μὴ λησμονήσωσιν, ὅτι ὁ μεταφραστὴς εἶνε συνήθως προδότης κατὰ τὴν ἰταλικὴν παροιμίαν, καὶ ὅτι οὐδεμία μετάφρασις εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδώσῃ τὸ ἀνέφικτον κάλλος τῆς γλώσσης καὶ τῆς στιχουργίας τῶν ἀληθινῶν τούτων μαργαριτῶν τῆς γερμανικῆς ποιήσεως. Αὐτὸ δὲ τοῦτο κρίνω ἀναγκαῖον νὰ προτάξω καὶ τοῦ ποιήματος ἐκείνου, εἰς ὃ κορυφοῦται ἡ ποιητικὴ δύναμις τοῦ Ἅϊνε καὶ πᾶσα ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀψιμυθίωτος περιπάθειά του, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπήγασεν ἐκ τῶν μυχῶν αὐτῶν τῆς καρδίας του, μεστὸν καὶ ὑπερχειλὲς στοργῆς καὶ

ἀγάπης καὶ πίστεως. Τὸ ποίημα τοῦτο εἶνε τὸ Προσκύνημα, ἡ περιλάλητος ἐν Γερμανίᾳ Wallfahrt nach Kevlaar.

Τὸ ποίημα τοῦτο ἐπεφύλαξα ὑμῖν τελευταῖον, ἐπιθυμῶν νὰ παράσχω μὲν εἰς ὑμᾶς ἐν τέλει τελείαν καὶ πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ, νὰ διαθέσω δὲ συνάμα τὰς ὑμετέρας ψυχὰς συμπαθέστερον πρὸς τὴν μνήμην του. Ἂν δὲ τυχὸν ὑγρανθῶσι τινῶν ἐξ ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκ τῆς ἀκροάσεως τῶν ὑφ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἁπλότητα περιπαθεστάτων στροφῶν τοῦ ποιήματος, ἂς πέσῃ τὸ συμπαθὲς ὑμῶν δάκρυ ὡς ἐλέου καὶ μνήμης σπονδὴ ἐπὶ τὸν ἄωρον τάφον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ.

Στέκετ' ἡ μάνα 'ς τὸ παράθυρο·
Κοίτεται 'ς τὸ κρεββάτι ὁ γυιός, 'ς τὸ πλάϊ.
— Σήκω, Γιαννάκη μου, λίγο καὶ σύ,
Νὰ ἰδῇς τὴ λιτανεία ποῦ περνάει!

—Ἄχ μάνα, δὲν μπορῶ· τὰ μάτια μου
Δὲ βλέπουν, δὲν ἀκοῦν τ' αὐτιά μου!
Θυμᾶμαι τὴ Μαριώ, ποῦ πέθανε . . .
Σὰν τὴ θυμᾶμαι, μοῦ πονεῖ ἡ καρδιά μου.

—Σήκω νὰ πᾶμε εἰς τὴν ἐκκλησιά.
Πάρε κερὶ μαζή σου καὶ λιβάνι·
Νὰ ἰδῇς τὴν πονεμένη σου καρδιὰ
Ἡ Παναγία πῶς θὰ σοῦ τὴ γιάνῃ.

Λάμπουν 'ς τὸν ἥλιο τὰ 'ξαπτέρυγα,
Ψάλλουν παπάδες, δεσποτάδες,
Σκύφτουν μ' εὐλάβεια οἱ χριστιανοί,
Καίει θυμίαμα, καῖνε λαμπάδες.

Πάει κοντὰ κ' ἡ μάνα, καὶ τραβᾷ
Τὸ γυιό της ἀπ' τὸ χέρι ἡ καϋμένη·
Καὶ ψάλλουν, ψάλλουν καὶ οἱ δυὸ μαζή:
Χαῖρε Μαρία κεχαριτωμένη!

Ἡ Βαγγελίστρα σήμερα φορεῖ
Τὰ γηορτινά της,—ἔχει τὴ γηορτή της.
Καὶ πόση ἔχει σήμερα δουλειά!
Πόσοι προσμένουν ἀπ' τὴ δύναμί της!

Πολλὰ οἱ ἄῤῥωστοι ταξίματα
Ποῦλθαν νὰ τοὺς ἰδῇ, τῆς ἔχουν φέρει:
Τὰ πονεμένα μέλη τους ἀπὸ κερί·
Κέρινο πόδι αὐτός, ἐκεῖνος χέρι.

Κι' ὅποιος τῆς φέρῃ χέρι κέρινο,
Τὸ χέρι του γιατρεύει ἡ Παναγία,
Κι' ὅποιος τῆς φέρῃ πόδι ἀπὸ κερί,
Βρίσκει εὐθὺς 'ς τὸ πόδι του ὑγεία.

Ὅποιος 'ς τὴν Παναγιὰ ἦλθε κουτσός,
Χορεύει σήμερα 'σὰν παλληκάρι·
Κι' ὅποιος 'ς τὴν Παναγιὰ πῆγε κουλός,
Τώρα βαρεῖ βιολὶ μὲ τὸ δοξάρι.

Παίρνει κ' ἡ δόλια μάνα ἕνα κερί,
Καὶ μιὰ καρδιὰ ἀγάλι' ἀγάλια φτιάνει.
—Νά! πήγαινέ την εἰς τὴν Παναγιά,
Τὸν πόνο σου, Γιαννάκη μου, νὰ γιάνῃ.

Τὴν κέρινη καρδιά του πῆρε ὁ γυιός,
Καὶ 'ς τὴν εἰκόνα ἐμπρὸς ἀναστενάζει.
Στάζει τὸ δάκρυ ἀπὸ τὰ μάτια του,
Κ' ἡ προσευχὴ ἀπ' τὴν καρδιά του στάζει.

—Ἀχ, μάνα, λέει, τοῦ Χριστοῦ γλυκειά,
Ποῦχεις ψηλὰ 'ς τὸν οὐρανὸ τὸ θρόνο,
Σύ, ποῦ πονεῖς ἐκείνους ποῦ πονοῦν, . . .
Σὲ σένα λέω τὸν κρυφό μου πόνο!

Καθόμουν μὲ τὴ μάνα μου μαζὴ
Πέρα, μακρυὰ . . . 's τὴ χώρα τὴ μεγάλη,
Ποῦ ἔχει ἐκκλησίαις ὑψηλαὶς
Καὶ παρεκκλήσια, ὅσα δὲν ἔχει ἄλλη.

Κοντά μας ἐκαθόταν ἡ Μαριώ,
Ἄχ, ἡ Μαριώ μου! τώρα . . . πεθαμένη!
Νά! σοῦφερα μιὰ κέρινη καρδιὰ . . .
Γιάνε μου τὴν καρδιὰ τὴν πονεμένη.

Ἄχ, ναί, καλή, γλυκειά μου Παναγιά,
Γιάνε μου τὴν καρδιὰ τὴν πονεμένη,
Καὶ νὰ σοῦ ψαίλνω βράδυ καὶ πρωΐ:
— Χαῖρε Μαρία κεχαριτωμένη!

Ἡ μάνα καὶ τὸ ἄῤῥωστο παιδὶ
Κοιμοῦνται 's τὸ κελλὶ ἀγκάλη ἀγκάλη.
Ἐκεῖ τὴ θύρ' ἀνοίγ' ἡ Παναγιά,
Καὶ μπαίνει 's τὸ κελλὶ ἀγάλι ἀγάλι.

Ἔσκυψ' ἀπάνω 's τὸ παιδὶ σιγά,
Τὸ κύτταξε, τὸ κύτταξε . . . ἐστάθη·
Τοῦ ἔβαλε τὸ χέρι 's τὴν καρδιά,
Ἐχαμογέλασε γλυκά, κ' ἐχάθη.

Τὰ εἶδε ἡ μάνα ὅλα ὄνειρο,
Κ' εἶδε καὶ κἄτι ἄλλο. Ἄχ! τρομάζει . .
Ξυπνάει, πετηέται ἀπὸ τὸν ὕπνο της,
Κι' ἀκούει ἕνα σκύλο νὰ οὐρλιάζῃ.

Κοντά της ξαπλωμένο βλέπει ἐκεῖ
Τὸ Γιάννη, τὸ παιδί της . . . πεθαμένο.
Κ' ἐχάϊδευε ὁ ἥλιος τῆς αὐγῆς
Τὸ μάγουλό του τὸ κιτρινισμένο.

Τὰ χέρια της ἡ δόλια σταύρωσε,
Τί ἔχει... ἡ μάνα δὲν καταλαβαίνει, ...
Καὶ μόνο ψαίλνει μέσα της βουβά:
—Χαῖρε Μαρία κεχαριτωμένη!

ΑΔΑ ΝΕΓΡΗ *)

Τὸ ὄνομα τοῦτο (Ada Negri) τῆς μεγάλης συγχρόνου ἰταλίδος ποιητρίας εἶνε πιθανῶς πάντῃ ἄγνωστον εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀναγνωστῶν μου, ὡς ἦτο καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἔτι ἄγνωστον πρὸ τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Ὀνομαστὴ σήμερον καὶ διάσημος καθ' ὅλον τὸν φιλολογικὸν κόσμον τῆς Ἑσπερίας, ἀναγνωριζομένη ὁμοφώνως ὡς ἡ πρώτη καὶ μεγίστη τῆς Ἰταλίας ποιήτρια, τασσομένη μεταξὺ Σαπφοῦς καὶ Κορίννης ὑπὸ τῆς φήμης τῆς δημοτικῆς, καὶ ἐναμίλλως μεταφραζομένη ὑπὸ τῶν διασημοτέρων καλάμων, ἡ Ἄδα Νέγρη δὲν ἐφαντάζετο ἴσως πρό τινων ἐτῶν, ὅτε, ἀφανὴς καὶ πτωχὴ δημοδιδάσκαλος, ἐδημοσίευεν εἰς ἰταλικὰ περιοδικὰ συγγράμματα τὰς πρώτας αὐτῆς ποιητικὰς ἐμπνεύσεις, ὅτι ἤθελεν αἴφνης ἐντὸς ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἀναδύσει ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὴν αἴγλην καὶ ἀπὸ τῆς ἀσημότητος εἰς τὴν φήμην τὴν παγκόσμιον. Δικαίως δὲ παρατηρεῖ περὶ αὐτῆς ἐν τῇ Γερμανικῇ Ἐπιθεωρήσει τοῦ Βερολίνου ὁ Παῦλος Ἄϋζε, ὁ τὰ κάλλιστα τῶν ποιημάτων αὐτῆς ἀριστοτεχνικῶς μεταφράσας, ὅτι ἡ χθὲς ἔτι μονήρης δημοδιδάσκαλος τῆς **Motta Visconti**, ἡ τοσοῦτον ἐν τῷ βιωτικῷ ἀγῶνι δοκιμασθεῖσα, δύναται κάλλιστα νὰ εἴπῃ σήμερον περὶ ἑαυτῆς ὅ,τι παραδίδεται εἰπὼν ὁ Βύρων μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Ὡρῶν Σχολῆς του· «Ἐξύπνησα μίαν ἡμέραν κ' εὑρέθην ἔνδοξος».

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ «Ἄστει» τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1896.

* * *

Καὶ ἀληθῶς, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸν μέγαν ἐκεῖνον πάταγον, ὅστις ἐχαιρέτισεν ἐν Γαλλίᾳ ἐν ἔτει 1828 τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν Ποιητικῶν Μελετῶν τοῦ Λαμαρτίνου, καὶ ἀνήγαγεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὸν χθὲς ἔτι ἄγνωστον ποιητὴν εἰς τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ γαλλικοῦ Παρνασσοῦ, οὐδὲν ἄλλο ὅμοιον φαινόμενον ἔχει ἔκτοτε νὰ παραστήσῃ ἡ φιλολογικὴ ἱστορία τοῦ λήγοντος αἰῶνος.

Ἀλλ' οὐδὲ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ λόγοι τῆς αἰφνιδίου καὶ οὕτως εἰπεῖν κεραυνοβόλου φήμης, ἥτις διεσάλπισεν ἀμέσως ὡς πολύστομος ἠχὼ τὸν ψάλτην τῆς Λίμνης, καὶ οἱ λόγοι, οἵτινες διεφήμισαν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τὴν ποιήτριαν τῆς Νεκροψίας ἀνὰ τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων.

Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἱστορία, εἶπε ποτὲ μέγας φιλόσοφος, καὶ ἐπανελήφθη τωόντι εἰς τὴν ἄσημον δημοδιδάσκαλον ἀσήμου ἰταλικοῦ χωρίου ἡ ἱστορία τῆς δόξης τοῦ ἀνωνύμου ποιητοῦ τῶν Μελετῶν.

* * *

Ἐδίψων τότε ἰδανικὸν καὶ φαντασίωσιν οἱ πρὸ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἐπίγονοι τῆς τρομοκρατίας καὶ τῶν τροφίμων τοῦ Βολταίρου. Ἐπόθουν νὰ λησμονήσωσι τέλος τὴν ἠχὼ τῆς Μασσαλιώτιδος καὶ τοὺς ἐρυθροσκούφους ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὰς φαινομηρίδας τοῦ Διευθυντηρίου καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ἑκατόμβας τῶν ναπολεοντείων πολέμων. Εἶχε κορεσθῇ πεζότητος καὶ ὑλισμοῦ ὁ κόσμος ἐκεῖνος, ὁ ἀνανήφων τέλος μετὰ τόσους κλυδωνισμοὺς καὶ τόσα ὄργια εἰς ἠρεμώτερον βίον ὑπὸ τὴν Παλινόρθωσιν, καὶ πόθοι ἀόριστοι ἐκύμαινον τὰ στήθη του. Ἐπεθύμει νὰ μεταρσιωθῇ εἰς αἰθεριώτερον ὕψος καὶ νὰ βαυκαληθῇ εἰς ὀνείρους ἄλλης ζωῆς· τὰ τοσοῦτον χρόνον ἐντεταμένα νεῦρά του εἶχον ἀνάγκην νὰ χαλαρωθῶσι, καὶ ἡ στομωθεῖσα καρδία του νὰ συγκι-

νηθῇ καὶ νὰ κλαύσῃ, ὡς ὁ τὴν Ἀφροδίτην ἀποχαιρετῶν Ταγχόϋζερ τῆς γερμανικῆς παραδόσεως. Ἔτεινεν ἤδη τὸ οὖς πρὸς τὴν ῥωμαντικὴν λαλιὰν τοῦ Βερτέρου καὶ τῆς Ἀτάλης, τὴν τόσον μελιχρὰν καὶ γόησσαν, καὶ ὁ νέος διάκοσμος αἰσθημάτων καὶ ἐλπίδων καὶ πόθων, ὃν ἀπεκάλυπτεν εἰς τὰ ψυχικά του ὄμματα ἡ νέα ἐκείνη ποιητικὴ θρησκεία, ἐσπινθήριζεν εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος ὡς γῆ ἐπαγγελίας, πλήρης μελῳδίας καὶ μυστηρίου.

Πρὸς τὴν γῆν ταύτην ἀνεπτέρωσε διὰ μιᾶς τὰς ψυχὰς ὁ ποιητής, ὅστις, ὡς ἔλεγεν, ἔψαλλεν

. . . ὅπως πᾶν πλάσμα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον πνέει,
ὡς ὁ ἄνθρωπος στενάζει, ὡς ἡ αὖρα σιγοκλαίει,
ὡς ὁ ῥύαξ κελαρύζει.

Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ φώνημά του ἀπήντησεν ὁμόφωνος ἡ Γαλλία τὸ κατ' ἀρχάς, καὶ σύμπας ὁ κόσμος κατόπιν, τὸ δὲ πρῶτον τεῦχος τῶν Μελετῶν ἐτυπώθη ἐντὸς ἑνὸς μόλις ἔτους εἰς πεντήκοντα χιλιάδας ἀντιτύπων, — καὶ τοῦτο ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν δὲν ἐξωδεύοντο ἔτι αἱ κοπρολογίαι τοῦ Ζολᾶ εἰς διακοσίας χιλιάδας ἀντιτύπων ἐντὸς ὀλιγωτέρου ἴσως χρονικοῦ διαστήματος.

Ὁμοία, εἰ καὶ κατ' ἀντίστροφον λόγον, ὑπῆρξεν ἡ πρόσφατος ἱστορία τῆς ποιητικῆς φήμης τῆς Ἄδας Νέγρη.

* * *

Σήμερον, ὅτε ἡ ἑκατόγχειρ ἀγκάλη τῆς πραγματικότητος περιβάλλει ὡς σιδηροῦς κλοιὸς τοὺς λαούς, καὶ ῥέει θερμὸς ὁ ἱδρὼς ἀπὸ τοῦ μετώπου τοῦ ἐργάτου, κύπτοντος ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κολοσσιαίων στρατιωτικῶν προϋπολογισμῶν τῆς Εὐρώπης, ὑποτιμῶσι δὲ καὶ εὐτελίζουσι καθ' ἑκάστην αἱ μηχαναὶ καὶ ὁ ἀτμὸς καὶ ὁ ἠλεκτρισμὸς τὴν ἐργασίαν τῶν χειρῶν, καὶ μετεβλήθη ὁ κόσμος εἰς γιγάντειον ἐργοστάσιον, ὅπου ἡγεμονεύει ἡ ὕλη καὶ συντρίβε-

ται ὁ ἔνσαρκος βραχίων ὑπὸ τοῦ χαλυβδίνου ἐμβόλου, εἷς δὲ καὶ μόνος φαίνεται ὁ πάντων δεσπόζων θεός, τὸ χρῆμα τὸ πολύ, ὁθενδήποτε προερχόμενον καὶ ὁπωςδήποτε ὄζον, — σήμερον δὲν συγκινεῖ πλέον τὰ πλήθη οὐδ᾽ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ μύχιά του αἰσθήματα ἡ περισσότεχνος καὶ κενὴ κατὰ βάθος ποίησις, ἡ εἰς τὰς φιλολογικὰς ἀγορὰς προσφερομένη. Εἴτε ἀπὸ τῶν ἑώλων λειψάνων τοῦ ψευδορρωμαντισμοῦ ἀπαρτίζει τῆς ἐμπνεύσεως αὐτῆς τὴν οὐσίαν, εἴτε δι᾽ ὠχροῦ ἀρχαϊσμοῦ ψιμυθίζει τὰς παρειάς της· εἴτε συμβολισμὸς ἢ μυστικισμὸς ἢ ὅ,τι ἄλλο καλεῖται ὁ πυκνὸς νεφελώδης πέπλος, δι᾽ οὗ περιβάλλει συνήθως νοημάτων κενότητα καὶ ἀδράνειαν ἐμπνεύσεως, δὲν γοητεύει πλέον ἡ γλυκερά της λαλιά, οὔτε ἀντηχεῖ εἰς τὰς καρδίας τοῦ πλήθους. Οὔτε τοῦ Κοππὲ ἡ ὑστερικὴ αἰσθηματολογία, οὔτε τοῦ Ἑρεδιὰ τὰ περίγλυφα ὁμοιοκατάληκτα, οὔτε τοῦ Μαλαρμὲ ἡ ἱεροφαντικὴ τερθρεία συγκινοῦσι τὸν κόσμον τὸν πολύν, τὸν ἔχοντα ὑγιᾶ τὴν κρίσιν καὶ ἄνοσον τὸ αἴσθημα, τὸν ἀπρόσβλητον ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ ἐκφυλισμοῦ, ὅστις λυμαίνεται δυστυχῶς σήμερον τὴν πλείστην μερίδα τῶν γραφόντων.

Τὸ κοινὸν ζητεῖ σήμερον — ὡς καὶ πάντοτε — παρὰ τῆς ποιήσεως τὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν καὶ πόθων, αἰσθημάτων καὶ παθῶν· ζητεῖ νὰ ἴδῃ ἀντικατοπτριζόμενον τὸν μυχὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ καρδίας εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ, νὰ τὸν ἀκούσῃ κλαίοντα πρὸς τὴν ὀδύνην του, συστενάζοντα πρὸς τοὺς πόθους αὐτοῦ καὶ ἀγαλλιῶντα πρὸς τὰς ἐλπίδας του. Τοῦτο δὲ ἀνεῦρεν ἀπὸ τῶν πρώτων στίχων εἰς τὰ ποιήματα τῆς Νέγρη, καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἰταλίας τὸ κατ᾽ ἀρχὰς καὶ ἀπ᾽ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Εὐρώπης εὐθὺς κατόπιν διελαλήθη τὸ ὄνομά της, ὡς ὄνομα τῆς μεγίστης συγχρόνου λυρικῆς ποιητρίας.

Ἦτο δὲ τοσοῦτον θερμὴ ἡ εὐγλωττία δι᾽ ἧς εἰκόνιζεν ἡ νεαρὰ ποιήτρια τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν μοῖραν, καὶ τοσοῦτον μυχία ἡ συμπάσχουσα φωνή της, ὥστε κριτικοί τινες σοβαροί, συντηρητικὸν ἔχοντες πλὴν τοῦ πολιτικοῦ καὶ τὸ

ποιητικὸν αὐτῶν φρόνημα, ἐνόμισαν ὅτι ἀνεκάλυψαν κοινωνιστικὰς τάσεις ὑπὸ τὴν κλαγγὴν τῶν χορδῶν τῆς λύρας της. Ὡσανεὶ ἦτό τι ἄλλο κατὰ βάθος — καὶ σήμερον καὶ πάντοτε — ὁ οὕτω συνθηματικῶς καλούμενος κοινωνισμός, ἢ τὸ ἄλγος τῶν ἀποκλήρων ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν προνομιούχων καὶ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη διαμαρτυρία τῶν μάτην κοπιώντων κατὰ τῶν ἀκόπως πλουτούντων· ὡσανεὶ ἦτο ἔγκλημα ἡ κραυγὴ τοῦ πόνου καὶ τοῦ πάσχοντος ὁ στεναγμός· ὡσανεὶ ὑπῆρξε ποτὲ ἀλλοία ἡ φωνὴ παντὸς μεγάλου καὶ ἀληθοῦς ποιητοῦ, παλαιοῦ ἢ νεωτέρου.

Στενάζει δὲ ἡ ποιητικὴ ψυχὴ τῆς Ἄδας Νέγρη οὐ μόνον τὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια αὐτῆς παθήματα, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε τόσον ἀληθὴς ὁ στόνος αὐτῆς, καὶ τοσοῦτον ἀκραιφνὴς ἡ ὀδύνη της, οἱανδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἀπόχρωσιν. **Il dolore dei suoi versi è dolore vero,** λέγει περὶ αὐτῆς ἡ γνωστὴ ἰταλὶς λογογράφος Σοφία Ἀλβίνη, προλογιζομένη τῆς πρώτης λυρικῆς συλλογῆς τῆς ποιητρίας, ἥτις ἐξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον Μ ο ῖ ρ α (**Fatalità**). Καὶ διὰ τοῦτο — προσθέτει περαιτέρω — **se c'è poesia sentita da tutti, è questa.**

* * *

Ὀρφανὴ ἐν παιδικῇ μόλις ἡλικίᾳ πατρὸς ἐργάτου, ἀποθανόντος ἐν τῷ νοσοκομείῳ, ἀνετράφη ἡ Ἄδα ἐν πενίᾳ καὶ στερήσει ὑπὸ τῆς χήρας μητρός της, μισθωθείσης ἐργάτιδος εἰς μέγα βιομηχανικὸν κατάστημα ἐν Λόδι, ὅπως θρέψῃ καὶ παιδεύσῃ τὴν ὀρφανὴν διὰ τοῦ ἄρτου, ὃν ἐκέρδαινεν ἐξαντλοῦσα τὰς ἰσχνὰς αὐτῆς δυνάμεις ἐπὶ δέκα καὶ πέντε ὅλα ἔτη.

Per darle il pan si logorò la vita,
Per darle il sangue si vuotò le vene,

λέγει περιπαθῶς περὶ αὐτῆς ἡ ποιήτρια ἐν τῇ δευτέρᾳ της ποιητικῇ συλλογῇ, τῇ πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τὸν τίτλον **Tempeste**.

Ἐξῆλθε τέλος τοῦ σχολείου ἡ νεᾶνις, καὶ πρῶτον αὐτῆς μέλημα ὑπῆρξε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν μητέρα τὸν δακρύβρεκτον ἐκεῖνον ἄρτον. Κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ἄσημον θέσιν δημοδιδασκάλου εἰς μικρὸν ἰταλικὸν χωρίον, ὅπου μετέβαινε πᾶσαν πρωΐαν φοροῦσα ξυλοπέδιλα, ἵνα διδάσκῃ τὸ ἀλφάβητον εἰς τὰ χωρικόπαιδα, καὶ ἐκεῖ, πλησίον τοῦ χωρικοῦ σχολείου, ἐν τῷ πενιχρῷ αὐτῆς οἰκήματι, οὗτινος τὰ παράθυρα ἔφρασσον φύλλα χάρτου ἀντὶ ὑέλων, παρέλαβε τὴν λατρευτήν της μητέρα, καὶ συνεμερίσθη μετ' αὐτῆς, ὡς μόνον κάθισμα, τὸ ξύλινον κιβώτιον, ἐν ᾧ εἶχε μετακομίσει τὰ βιβλία της.

Ἐκεῖ, ἀγρυπνοῦσα τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ πτωχὸν φῶς τοῦ κλαθμηρίζοντος λύχνου της, θωπεύουσα τὴν μαραμμένην παρειὰν τῆς γραίας, ἐφ' ἧς ὅμως ἔλαμπε πάντοτε ἡ μόνη τῆς νεάνιδος εὐδαιμονία, καὶ φρίσσουσα πρὸς τὴν ὠρυγὴν τοῦ ἀνέμου, τοῦ κλυδωνίζοντος τὰς χαρτίνας ὑέλους τῶν παραθύρων της· ἐκεῖ, ἐξ ὅσων εἶχε ταμιεύσει ἐπὶ δεκαπενταετίαν ἡ ψυχή της πόνων καὶ ὀνείρων καὶ πόθων, ἀνέθορεν εἰς τὰ στήθη της ὁ πρῶτος τῆς ποιήσεως σπινθήρ, θερμός, φωτεινός, ἀκτινοβόλος. Τὸ συνησθάνθη μόνη της, ὡς τὸ συναισθάνονται οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, ὅτι ἡ ποιητική της λαλιὰ εἶχεν ἀληθὲς τὸ αἴσθημα καὶ ὑγιᾶ τὴν κλαγγήν, καὶ ἐτόλμησεν — ἡ πτωχὴ δημοδιδάσκαλος — νὰ στείλῃ τὰ πρῶτά της μελωδήματα εἰς τὴν Εἰκονογραφημένην Δημοτικὴν Ἐφημερίδα τοῦ Μιλάνου.

Τὰ ποιήματά της δημοσιεύονται· κραυγὴ δὲ γενικὴ ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ τὰ ὑποδέχεται. Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δὲν εἶχον ἀναγνώσει οἱ Ἰταλοὶ στίχους τοσαύτης δυνάμεως. Τὰ πρῶτά της ἄσματα διαδέχονται ἄλλα, καὶ ἡ εὔλογος περιέργεια τοῦ ἰταλικοῦ κόσμου ἐξάπτεται εἰς ἀληθῆ φανατισμόν. Ἄγνωστοι εἰς τὴν ποιήτριαν θαυμασταὶ στέλλουσιν εἰς αὐτὴν βιβλία καὶ περιοδικὰ συγγράμματα, ἄλλοι τοῦ θαυμασμοῦ των καί . . . τοῦ ἔρωτός των ἐνίοτε τὰς φλογερὰς ἐκφράσεις, φίλοι δὲ καὶ προστάται πληθύνονται περὶ τὴν ἐρημικήν της κατοικίαν. Μετὰ μικρὸν δημοσιεύεται

ὁ πρῶτος τόμος τῶν ποιημάτων της, καὶ ἡ φήμη τῆς νεάνιδος ἀναπτύσσεται τοσαύτη ἐν τῇ χώρᾳ τῆς αὐτοφυοῦς οὕτως εἰπεῖν ποιήσεως, ὥστε καθῆκον αὐτῶν θεωροῦσιν οἱ ἰσχυροὶ νὰ τείνωσι τὴν χεῖρα πρὸς τὴν ἀνατέλλουσαν δόξαν τῆς Ἰταλίας. Εὐγενὴς φλωρεντίνη δέσποινα, ἡ Αἰμιλία Περούτση, ἐκτείνει ἐπ' αὐτῆς τὸν ἰσχυρόν της βραχίονα, καὶ ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις μεταθέτει τὴν χωρικὴν δημοδιδάσκαλον εἰς τὸ ἐν Μιλάνῳ διδασκαλεῖον τῶν θηλέων, ὡς καθηγητὴν τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας.

Ἐκεῖ οἱ ἀόριστοι ἐρωτικοί της πόθοι, οἱ τοσοῦτον τρυφερῶς ἠχοῦντες διὰ τῶν ποιημάτων της, συγκεντροῦνται αἴφνης, καὶ γάμος αἰσίων οἰωνῶν συνενοῖ αὐτὴν πρὸς ἔγκριτον βιομήχανον.

Ὀλίγον μετὰ τὸν γάμον τοῦτον ἐδημοσιεύθη ὁ δεύτερος τῶν ποιημάτων της τόμος, ὅστις, ἂν δὲν ἐπέτεινεν, ἐκράτυνεν ὅμως καὶ ἐκύρωσε τὴν μεγάλην φήμην τῆς νεαρᾶς ποιητρίας.

* *
*

Μακρά, πολὺ μακροτέρα τοῦ χώρου πολιτικῆς ἐφημερίδος, θὰ ἀπέβαινε λεπτομερὴς διατριβὴ περὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δύο ποιητικῶν συλλογῶν τῆς Νέγρη, ὧν τὰ ποικίλα θέματα, ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου τὸ πλεῖστον εἰλημμένα, ὑφ' ἑνὸς πάντοτε καὶ τοῦ αὐτοῦ διαπνέονται πνεύματος, — θερμῆς πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ἀποκλήρους ἀγάπης, καὶ οἴκτου βαθέος πρὸς τὰ παθήματά των.

Ὠνειρεύθη μίαν νύκτα — λέγει ἡ Ἄδα ἐν τῷ ἐμμέτρῳ προλόγῳ τῆς Μοίρας — τὴν Δυστυχίαν καθημένην παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν της. Εἶχεν ἀστραπὴν εἰς τὸ βλέμμα κ' ἐγχειρίδιον εἰς τὴν ὀσφύν. Ἡ νεᾶνις ἐφοβήθη. Ἀλλ' ἡ ἀπαισία γυνὴ ἔκυψεν ἐπὶ τὴν μορφήν της καὶ τῆς εἶπε· Δὲν θὰ σ' ἀφήσω ποτέ· ὅπου στραφῇς, θὰ σ' ἀκολουθήσω κατὰ βῆμα. — Φύγε! τῆς ἔκραξεν ἡ περίτρομος κόρη. Φύγε! εἶμαι νέα, θέλω νὰ ζήσω... θέλω ἐλπίδα, θέλω ἔρωτα, θέλω φῶς, θέλω δόξαν.

Κ' εἶπεν αὐτή· Δημιουργὸς εἶν' ὁ παθὼν καὶ μόνος!
Μόναι τῆς δόξης ἀληθεῖς μητέρες αἱ ὀδῦναι.
Τὸν νοῦν εἰς πτῆσιν ὑψηλὴν μεταρσιοῖ ὁ πόνος,
Κ' ἡ νίκη εἶνε ἔπαθλον αἱματηροῦ ἀγῶνος!
— Κ' ἐγὼ τῆς εἶπα· Μεῖνε!

Καὶ ἔμειναν ἀληθῶς εἰς τὴν καρδίαν τῆς ποιητρίας αἱ ἀναμνήσεις τῶν παιδικῶν της βασάνων, τῆς ὀρφανίας, τῶν στερήσεων, καὶ πληροῦσιν αὗται σχεδὸν μόναι μετὰ τῶν ὀνείρων αἰθριωτέρου κόσμου τὴν ποιητικὴν αὐτῆς κύλικα.

* *
*

Ἐδῶ οἰκτείρει ῥακένδυτον ἀλλὰ φαιδρὸν ἀγυιόπαιδα, ἀμερίμνως λιθοβολοῦντα τοὺς πλάνητας κύνας, καὶ ἀναλογιζομένη ὁποία τοῦ ἐπιφυλάσσεται τύχη, καταβαίνει εἰς τὴν ὁδὸν καὶ τὸν σφίγγει εἰς τὰς ἀγκάλας της φωνοῦσα·

anch' io son fior di spina!
anch' io seppi il dolor,.. ti voglio bene!

Ἐκεῖ παρακολουθεῖ τὴν βωβὴν κηδείαν ἐργάτου καταπεσόντος ἀπὸ τοῦ ἰκριώματος τῆς οἰκοδομῆς. Τίς τὸν συλλογίζεται! τίς τὸν κλαίει!

Sorgono i vivi al posto degli estinti!

Περαιτέρω ψάλλει τὸν ἀπροσποίητον ἔρωτα ἐργάτιδος, ἀναμενούσης ἐν ἡδονικῇ φρικιάσει τὸν ἐραστήν της, καὶ ἔχουσιν οἱ στίχοι της δύναμιν καὶ νεῦρα, ὁποῖα διστάζει τις νὰ ὑποθέσῃ ἐμψυχοῦντα δεκαοκταετῆ νεάνιδα.

Ἀλλαχοῦ κύπτει οἰκτίρμων ἐπὶ τὴν κοιτίδα ὠχροῦ βρέφους, βλαστοῦ εὐγενῶν γονέων, κοιμωμένου ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν μισθίας τροφοῦ, ἐνῷ ἐκεῖνοι διασκεδάζουσιν ἔξω τοῦ οἴκου, καὶ ψάλλει τὸ σπαρακτικὸν αὐτοῦ μυρολόγιον ἀναλογιζομένη τὸ μέλλον του.

Ἀλλαχοῦ θρηνεῖ ἐπὶ τοῦ βραχίονος ἐργάτου, ὃν συνέτριψαν οἱ ὀδοντωτοὶ τροχοὶ τοῦ μηχανουργείου. Ἀλλαχοῦ... ἀλλὰ τί πρῶτον νὰ μνημονεύσω καὶ τί νὰ παραλείψω; Πῶς δὲ ἰδίως νὰ παραστήσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου, τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν ἰταλικήν, τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως, τὸ ἀπέριττον τῆς ἑρμηνείας, τὸ εὔχρουν τῶν εἰκόνων, καὶ τὴν μελῳδίαν ἐκείνην τοῦ στίχου, ἥτις θέλγει ὡς μουσική;

* *
*

Εἰς τοὺς γνώστας τῆς ἰταλικῆς συνιστῶ θερμῶς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δύο κομψῶν τομιδίων, ἅτινα ἐξέδωκαν οἱ ἀδελφοὶ Treves ἐν Μιλάνῳ, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ μ' εὐχαριστήσουν δι' ὅσην θ' ἀντλήσωσιν ἐξ αὐτῶν πνευματικὴν τέρψιν.

Εἰς τοὺς μὴ γνωρίζοντας ἰταλικὰ τολμῶ νὰ παραθέσω τὴν ἑπομένην πρόχειρον μετάφρασιν ἑνὸς τῶν καλλίστων ποιημάτων τοῦ πρώτου τομιδίου, τῆς Νεκροψίας, παρακαλῶν συνάμα τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ κρίνῃ περὶ τοῦ κάλλους τῆς μορφῆς τοῦ πρωτοτύπου ἐκ τῆς ὠχρᾶς αὐτοῦ ἀντανακλάσεως·

«Μαῦρε γιατρέ, ποῦ ἀχόρταγα κυττάζεις
τὸ σῶμα τὸ νεκρὸ ποῦ σοὔχουν φέρει,
καὶ τὸ γυμνό μου κρέας κομματιάζεις
μ' ἀκονημένο, ἄπονο μαχαῖρι,

Ἄκουσε! Ξέρεις τί ἤμουν πρὶν πεθάνω;
— Κόψε ὅσο θέλεις, σχίσε τὸ κορμί μου.. —
Ἐδῶ, 'ς αὐτὸ τὸ μάρμαρο ἐπάνω
Θὰ σοῦ ἱστορήσω τὴν παληὰ ζωή μου!

'Σ τοὺς δρόμους ἐμεγάλωσα. Πατέρα,
ἀδέλφια, σπίτι, συγγενεῖς... δὲν εἶδα.
Ξυπόλυτη, μισόγυμνη, ἀγέρα
καὶ σύννεφα εἶχα μόνη μου κοιτίδα.

Δοκίμασα τῆς νύχτας τὴν ἀγρύπνια,
τὴν προσευχὴ ποῦ λὲς καὶ πάει χαμένη·
δοκίμασα τὴν κρύα πεῖνα ξύπνια,
κι' ἀπελπισιὰ πικρή, φαρμακωμένη.

Ὅλους δοκίμασα τοὺς μαύρους κόπους,
τῆς φτώχιας τὴ ντροπὴ καὶ τὴ λαχτάρα..
ἐγνώρισα ἐχτρούς, ὄχι ἀνθρώπους,
καὶ τράφηκα μὲ δάκρυ καὶ τρομάρα.

Μιὰ μέρα, — ἦταν ἡ στερνή μου τύχη! —
εἰς τοῦ νοσοκομείου ἕνα κρεββάτι
χύμιξ' ἕνα πουλὶ μὲ μαῦρο νύχι,
καὶ τὸ φτερό του μοὔκλεισε τὸ μάτι.

Καὶ πέθανα.. — τ' ἀκοῦς; — ἔτσι, μονάχη,
'σὰν σκύλος ποῦ ψοφάει μεσ' 'ς τὸ σκουπίδι,
χωρὶς τ' αὐτί μου ἕνα λόγο νἄχῃ
γιὰ συντροφιὰ 'ς τὸ μακρυνὸ ταξεῖδι.

Γιὰ δὲς μαλλιά! γιὰ κύτταξε πῶς λάμπουν
μαῦρα, πυκνά, μακρυά! δὲν τἄχε ἄλλη!
'Αφίλητα κι' ἀχάϊδευτα θὲ νἄμπουν
'ς τῆς κρύας γῆς τὴν παγωμένη ἀγκάλη.

Κύτταξε σῶμα.. λυγερό, παρθένο!
— δὲν τἄγγιξε ποτέ του ξένο χέρι.
Τώρα τὴν παρθενιά του πεινασμένο
παίρνει τὸ κοφτερό σου τὸ μαχαῖρι.

Σχίσε το, κόψ' το! κάμε το κομμάτια,
ἀκούραστος καὶ μὲ βουβὸ τὸ στόμα.
Χόρτασ' τὸ χέρι, χόρτασε τὰ μάτια
'ς τὸ σῶμ' αὐτό, 'ς τὸ πουλημένο σῶμα!

Ψάξε με, σκάλεψέ με! μὴ σὲ νοιάζῃ!
εἶμαι σκουπίδι,... κρέας πεταμένο.
Σκάψε βαθειά μου, νἄυρῃς ποῦ φωλιάζει
τῆς πείνας τὸ μυστήριο κρυμμένο

Βάλ' τὸ μαχαῖρί σου πειὸ μέσ' ἀκόμα.
Ξεῤῥίζωσ' τὴν καρδιά μου ἀπὸ τὰ βάθη, ...
καὶ ῥώτησ' την,... τὸ ἄλαλό της στόμα
τοῦ πόνου τὸ μυστήριο νὰ σοῦ μάθῃ.

Μπροστά σου ἐδῶ γυμνή, πονῶ, στενάζω,
— τὸ ξέρεις; ὑποφέρω ἀκόμη,... κλαίω!
Μὲ τὰ γυαλένια μάτια σὲ κυττάζω,
καὶ δὲ θὰ μὲ ξεχάσῃς — σοῦ τὸ λέω!

Γιατὶ ἀπ' τὸ χεῖλι μου τὸ πικραμμένο
βγαίνει στερνὴ φωνή, στερνὴ λαχτάρα,..
κ' εἶνε — τ' ἀκοῦς; — ῥοχαλητὸ πνιγμένο,
εἶνε βλαστήμια, ἀνάθεμα,.. κατάρα!

Προσθέτω ἀκόμη δύο σειράς, ἵνα μὴ γράψω τὸ ὄνομά μου ἀμέσως ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ἀριστούργημα.

ΚΑΡΟΛΟΣ ΜΕΝΔΕΛΣΩΝ ΒΑΡΘΟΛΔΗΣ*)

Τὸ ὄνομα Μένδελσων, ὅπερ ἡ γλυκεῖα μουσικὴ τοῦ πατρὸς κατέστησε γνωστὸν καὶ ἀγαπητὸν εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον, εἶνε ἔτι γνωστότερον καὶ ἀγαπητότερον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀφ' ὅτου ὁ ἀτυχὴς υἱὸς συνέδεσεν αὐτὸ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου των ἀγῶνος. Εἶνε δ' ἀληθῶς πικρὰ σύμπτωσις, ὅτι καθ' ἣν ὥραν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀλείφεται εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου τῆς ἐθνικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ παρασκευάζεται νὰ διαλύσῃ καὶ πάλιν, ὡς πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὰ μηχανεύματα τῆς ἀνιέρου συμμαχίας τῶν οὕτω καλουμένων χριστιανικῶν Δυνάμεων, κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν μεγάλην καὶ ἐπίσημον στιγμὴν καλύπτει ὁ χοῦς τοῦ μνήματος τὸ σῶμα τοῦ μεγάλου καὶ θερμοῦ ἱστορικοῦ τῆς τιτανίας πάλης τοῦ 1821, ἀφοῦ ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου εἶχε σβεσθῇ τῆς διανοίας αὐτοῦ τὸ φῶς ὑπὸ τὴν ἄδικον καὶ βαρεῖαν τῆς μοίρας παλάμην.

Ὁ Κάρολος Μένδελσων ἔζη καὶ ἦτο νεκρὸς συνάμα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1874, ὅτε, μόλις ἀρξαμένης τῆς ἐκδόσεως τοῦ δευτέρου τόμου τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, νὺξ ἄληκτος ἐκάλυψεν αἴφνης τὸ διαυγὲς αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ συνέκλεισαν οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ φρενοκομείου τὸ εὐθυτενὲς καὶ ἀκμαῖόν του σῶμα. Ἓξ μόλις καὶ τριακοντούτης καὶ ὅμως διακεκριμένος ἤδη συγγραφεύς· καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Φρειβούργης ἐν Βάδεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1867· εὐφήμως γνωστὸς ἐκ τῆς περὶ Καποδιστρίου μελέτης του καὶ τοῦ δοκιμίου του περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μέττερνιχ, μόλις δὲ συμπληρῶν τὸ ἔργον ἐκεῖνο, οὗτινος μετὰ

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ «Ἄστει» τῆς 13 Μαρτίου 1897.

τόσης ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως εἶχεν ἐπιληφθῇ· νεόνυμφος καὶ πλήρης εὐλόγων ἐλπίδων ἀποβλέπων εἰς μέλλον εὐτυχίας καὶ δόξης, — ἀνηρπάγη διὰ μιᾶς ὡς κάρφος σαρονόμενον ὑπὸ θυέλλης, καὶ κατεποντίσθη εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἄβυσσον, ὅπου σωρεύει ἀπροσμάχητος καὶ ἀνεξιχνίαστος βία τοὺς πνευματικοὺς ναυαγοὺς τοῦ πολυκυμάντου βιωτικοῦ πόντου.

Τίς ἡ νοσογόνος αἰτία τῆς συμφορᾶς οὐδέποτ᾿ ἐγνώσθη· ἀλλ᾿ οὐδ᾿ ἀνήγγειλε κἂν πρόδρομον σημεῖον οἱονδήποτε, πλὴν μικρᾶς καὶ βραχείας δυσθυμίας, τὸν ἐπερχόμενον κλύδωνα.

* * *

Εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ τὸν γνωρίσω προσωπικῶς ἐν Ἀθήναις, ὅτε τὸ δεύτερον τὰς ἐπεσκέφθη ἐν ἔτει 1872, ὅπως ζητήσω παρ᾿ αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ μεταφράσω τὴν Ἑλληνικήν του Ἱστορίαν. Διετελέσαμεν ἔκτοτε ἀλληλογραφοῦντες, καὶ πολλάκις ἔλαβον εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσω ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του τὴν ἀληθῆ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ εὐγένειαν καὶ τὸ ἀνεπίπλαστον τοῦ χαρακτῆρος, ἰδίως δὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν τὸν ἀληθῆ ἐπιστήμονα παντελῆ ἔλλειψιν πάσης ἀξιώσεως ἀναμαρτησίας, τὸν ἀδιάπτωτον αὐτοῦ ζῆλον περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀκραιφνῆ χαρὰν μεθ᾿ ἧς ἀπεδέχετο πᾶσαν καὶ τὴν ἐλαχίστην εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰσφοράν, καὶ πᾶσαν ἐπανόρθωσιν παραδρομῆς ἢ ἁμαρτήματος. Ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 1873, μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τῆς μεταφράσεώς μου τῆς ἱστορίας του, ἔσπευσα νὰ ἀποστείλω εἰς αὐτὸν ἓν ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου, καθῆκόν μου συγχρόνως ἐνόμισα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, πλὴν ἐπουσιωδῶν τινων παροραμάτων, καὶ εἰς καιρίας τινὰς παραδρομὰς τοῦ κειμένου, ὧν δὲν εἶχον τολμήσει τὴν ἐπανόρθωσιν ἐν τῇ μεταφράσει, φρονῶν ὅτι δὲν εἶχον τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα. Μοὶ ἀπήντησεν εὐχαριστῶν ὁ ἀγαθὸς ἀνήρ, τὴν ἔκφρασιν δὲ τῆς χαρᾶς του ἐπὶ τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει τοῦ ἔργου του οὐ μόνον δὲν

ηλάττωσεν ἡ ἀνακοίνωσις τῶν ἐσφαλμένων, ἀλλ' ἐπέτεινε τοὐναντίον, ὡς μοὶ ἔγραφεν, ἡ εὐχαρίστησις ἣν ᾐσθάνθη, βλέπων ὅτι ὁ μεταφραστὴς αὐτοῦ τοσοῦτον ἐπισταμένως καὶ λεπτολόγως εἶχε μελετήσει τὸ ἔργον του. « Πλὴν τούτων (τῶν ἐπουσιωδεστέρων), ἔλεγεν, « ἐπεστήσατε τὴν προσοχήν μου καὶ εἰς πραγματικὰς πλάνας καὶ παραδρομάς, ἃς λίαν εὐχαρίστως θέλω ἐπανορθώσει, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, τοῦτο εἶνε κατορθωτὸν διὰ μεταγενεστέρας ἀναγραφῆς. Θὰ ἐπεθύμουν ὅμως μᾶλλον νὰ μὴ ὑπῆρχον ἐν τῷ κειμένῳ».

Ἀμφιβάλλω μεγάλως, ἂν σοφός τις τῶν παρ' ἡμῖν θὰ εἶχε τὴν ἄτυφον μετριοφροσύνην τοσοῦτον πρὸς τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἰσοτάλαντον, ὥστε νὰ ἀπαντήσῃ ὁμοίως πρὸς τὸν ὑποδεικνύοντα εἰς αὐτὸν καὶ ἑνὸς μόνου ἰῶτα τὸν πλεονασμὸν ἢ τὴν ἔλλειψιν.

Τὴν τελευταίαν του ἐπιστολὴν ἔλαβον ἐκ Βάδεν-Βάδεν, φέρουσαν ἡμερομηνίαν 12(24) Ἀπριλίου 1874. Ἦτο γεγραμμένη ἐν πληρεστάτῃ πνευματικῇ ἠρεμίᾳ. Μοὶ ἀνήγγελλεν ὅτι εἶχε δώσει ἐντολὴν εἰς τὸν ἐν Λειψίᾳ ἐκδότην του νὰ μοὶ στέλλῃ τακτικῶς ἅμα ἐκτυπούμενα τὰ φύλλα τοῦ δευτέρου τόμου τῆς Ἱστορίας του, ὅπως ἀρχίσῃ, — ὡς καὶ ἤρχισεν ἀληθῶς — ἐκδιδομένη συγχρόνως καὶ ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις, μοῦ ἐζήτει βιβλία τινὰ καὶ πληροφορίας σχετικὰς πρὸς τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον τόμον τοῦ ἔργου του, καὶ μοὶ ἐξέφραζε συγχρόνως τὴν βεβαιότητα ἣν εἶχεν, — ἀλλ' ἥτις δυστυχῶς δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ — ὅτι ὁ τόμος οὗτος, ὁ μέλλων νὰ περιλάβῃ τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος, θὰ ἐξεδίδετο τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1875. Εἰς τὸ περιθώριον ὅμως τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ἐφέροντο πλαγίως γεγραμμέναι δύο μόναι γραμμαί, αἵτινες πολὺ μ' ἐξέπληξαν. « Κατοικῶ τώρα — ἔλεγεν — ἐν Βάδεν-Βάδεν· παρητήθην δὲ τῆς ἐν Φρειβούργῃ θέσεώς μου ». Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξηγήσω τὴν ἀπότομον ἐκείνην ἀπόφασιν, καὶ μάτην ἀνεζήτουν τοὺς λόγους αὐτῆς, ὅτε μετ' ὀλίγων μηνῶν πάροδον μοὶ ἀνηγγέλθη αἴφνης τὸ ἀπαίσιον τέλος τοῦ πνευματικοῦ του βίου.

Πολλὰ ἐλέχθησαν τότε περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτίων τῆς

οἰκτρᾶς καταστροφῆς· ἐψιθυρίσθησαν δὲ μάλιστα καὶ λόγοι πάλης δῆθεν αἰσθηματικῆς μεταξὺ καθήκοντος καὶ παλαιοτέρων τρυφερῶν δεσμῶν, ὡς ὑπονομεύσαντες βαθμηδὸν καὶ κατερειπώσαντες τέλος τὴν διανοητικὴν ὑγείαν τοῦ ἀκμαίου ἀνδρός. Τίς οἶδε! Τὸ μέγα μυστήριον συνεκάλυψε τότε ἡ νύξ, ἐσφράγισε δὲ πρὸ μικροῦ ὁ τάφος δι' ἀλύτου σφραγῖδος.

Ἔκτοτε ὁ Κάρολος Μένδελσων ἐλογίσθη μετὰ νεκρῶν. Διετήρει μὲν βεβαίως ἡ φιλόστοργος μνήμη τῶν ἐν Βερολίνῳ συγγενῶν καὶ οἰκείων τὴν γλυκεῖαν αὐτοῦ εἰκόνα, ἀλλ' ὁ πολὺς κόσμος τὸν εἶχε λησμονήσει ταχέως — ὡς λησμονοῦνται συνήθως οἱ θνήσκοντες, — ὅτε δὲ πρό τινων ἑβδομάδων ἠγγέλθη καὶ ὁ σωματικὸς αὐτοῦ θάνατος, πολλοὶ — οἱ πλεῖστοι ἴσως — ἠπόρησαν πρὸς τὸ ἄκουσμα, καὶ τότε ἔμαθον ὅτι ἔζη ἔτι μέχρι πρὸ μικροῦ ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου συνθέτου τῶν «Ἀσμάτων ἄνευ στίχων».

Μήτοι δὲν εἶχον δίκαιον, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν τοῦ Βρόκχαους μνημονεύει τοῦ Μενδελσῶνος ὡς ἀποθανόντος ἤδη ἐν ἔτει 1874;

* * *

Δὲν σκοπεύω, ἀλλ' οὔτε πρόσφορος εἶν' ἐνταῦθα ὁ χῶρος, νὰ διατρίψω ἐν ἐκτάσει καὶ λεπτομερῶς περὶ τὴν συγγραφικὴν δρᾶσιν τοῦ Μενδελσῶνος, ἢ νὰ ἀναλύσω τὰ ἱστορικὰ αὐτοῦ ἔργα, ἅτινα πάντα σχεδὸν ἀναφέρονται εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἓν δὲ μόνον, τὸ καὶ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἱστορικοῦ του ταλάντου, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἐξάρω ἐν τῇ προχείρῳ ταύτῃ σκιαγραφίᾳ τῆς ἀκραιφνῶς φιλελληνικῆς μορφῆς τοῦ ἀτυχοῦς ἀνδρός. Εἶνε δὲ τοῦτο ὁ βαθὺς καὶ ἀνίκητος αὐτοῦ ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, — εἴτε αὕτη θραύει ζυγὸν ξενικῆς δουλείας, εἴτε ἀνακηρύττει καὶ περιέπει τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄκρατον φιλελεύθερον αἴσθημα, ὡσεὶ θερμὴ πνοὴ μεσημβρινοῦ ἀνέμου, διαλύουσα χιόνας καὶ καταφέρουσα χειμάρρους,

διαπνέει πᾶσαν σχεδὸν σελίδα τῶν ἔργων του, καὶ ἰδίως τὴν Ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ μεταβάλλει αὐτὴν πολλαχοῦ ἀπὸ ἀπαθοῦς καὶ ψυχρᾶς ἀντικειμενικῆς ἀφηγήσεως εἰς ἔνθουν καὶ πλῆρες δυνάμεως ποίημα. Τὸ αἴσθημα δὲ τοῦτο, ἐκδηλούμενον εἰς θαυμασμὸν καὶ λατρείαν παντὸς ἐθνικοῦ ἀγῶνος πρὸς ἀνεξαρτησίαν, εἰς μῖσος δὲ καὶ ἀρὰν κατὰ πάσης τυραννικῆς δεσποτείας, ὑπῆρξε προδήλως τὸ παρορμῆσαν αὐτὸν εἰς μελέτην καὶ συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του Γερβίνου ἐξιστόρησις τῶν μακρῶν περιπειῶν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως ἐφάνη εἰς αὐτὸν οὐ μόνον ἀτελὴς—ὡς εἶνε ἀληθῶς,—ἀλλὰ καὶ ψυχροτέρα τοῦ θέματος· ἡ δὲ τοῦ Πρόκες-Ὄστεν ἱστορία κατηγορητήριον μᾶλλον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγχειρήματος καὶ ὑπεραπολογία τῆς πολιτικῆς τοῦ Μέττερνιχ, ὅστις τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἀγωνιζομένους Ἕλληνας ἐθεώρησεν ἀρχῆθεν ὡς κινδυνώδεις σκαπανεῖς τοῦ ἐν Εὐρώπῃ μοναρχικοῦ καθεστῶτος, ὑπονομευτὰς τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἀνατροπεῖς δὲ καὶ συνωμότας ὁμοίους πρὸς τοὺς Καρβονάρους καὶ τοὺς ἀφθονοῦντας τότε ὀπαδοὺς τῶν μυστικῶν ἑταιρειῶν. Οὕτω δὲ ὁ Μένδελσων, πρῶτος αὐτὸς μεταξὺ τῶν ξένων ἱστοριογράφων, ἐπεχείρησε καὶ κατώρθωσε νὰ ἀναστήσῃ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῷ περιωπὴν τὸ μεγαλούργημα τῶν πατέρων ἡμῶν, νὰ φωτίσῃ δι' ἀληθῶς ἀμερολήπτου φωτὸς τὰ αἴτια καὶ τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ, καὶ νὰ διαλύσῃ τὰς πολλαχῶς τότε ὑφισταμένας κατ' αὐτοῦ προκαταλήψεις τῶν εὐρωπαίων.

Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ὁ ὑπὲρ τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας ἔρως τοῦ ἱστορικοῦ, ἐκδηλούμενος ὑπὸ τὴν ἄλλην αὐτοῦ μορφήν, τὴν λατρείαν της πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ἡμάρτησεν, ὁσάκις ἡμάρτησεν, ὁ Μένδελσων, κρίνων πρόσωπα ἢ πράγματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν. Ὑπέλαβε τὸν Καποδίστριαν ὄργανον τῶν δεσποτικῶν ὀρέξεων τῆς Ῥωσσίας, ἡρμήνευσεν ὡς φιλοκερδῆ ὑστεροβουλίαν τὴν δικαίαν

ἀντίστασιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος κυβερνήτου κατὰ τῆς συνταγματικῆς βουλιμίας, ἣν παντοιοτρόπως ἐξεδήλουν οἱ νεοτευχεῖς τότε φιλελεύθεροι τοῦ ἀνελευθέρου ἔτι ἔθνους, καὶ ἐξήνεγκε περὶ αὐτοῦ κρίσιν αὐστηράν, ἣν θὰ ἀκυρώσῃ βεβαίως, ἂν δὲν ἠκύρωσεν ἤδη, ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐστιγμάτισεν ὡς μισελεύθερον τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ κατεδίκασε πολλαχοῦ τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτῆς ἔργον· διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον θὰ κατεδίκαζεν ὁμοίως — ὡς ἐκ τυχαίων προφορικῶν του ἀνακοινώσεων δύναμαι νὰ εἰκάσω – καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ὄθωνος, ἂν ἐπρόφθανε νὰ δημοσιεύσῃ καὶ τὸν τρίτον τῆς Ἱστορίας του τόμον.

Τίς ὅμως Ἕλλην θὰ διστάσῃ νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν θερμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἱστορικὸν τὰ ὀλισθήματα ταῦτα, εἰς ἃ περιέπεσε, μόνον καὶ μόνον διότι πολὺ τὴν ἐλευθερίαν ἠγάπησεν; Ἡ ἁγνότης τοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ ἀγαθὴ γνώμη τῆς κρίσεως ἂς ἐλαφρύνῃ τὸ βάρος, ὅπερ θὰ ἐπίεζεν ἄλλως τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος φίλου.

* * *

Αἱ ὀλίγαι αὗται μνημόσυνοι λέξεις ἔπρεπεν ἴσως νὰ γραφῶσι πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν. Τότε μᾶλλον ἢ σήμερον ἔπρεπε νὰ πενθήσῃ ἡ Ἑλλὰς τὸν θάνατον τοῦ τοσοῦτον ἀγαπήσαντος αὐτὴν εὐγενοῦς τέκνου τῆς χώρας ἐκείνης, ἥτις ἐγέννα μὲν ἄλλοτε τὸν Γουλιέλμον Μύλλερον καὶ τὸν Ἐρνέστον Κούρτιον, σήμερον δὲ τρέφει μεγαλομανεῖς πατριδολάτρας καὶ πολιτικοὺς ἀποστράτους, ὧν οὗτοι μὲν κηρύττουσιν ὅτι τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἡ ἐλευθερία εἶνε ἀναξία τῶν χονδρῶν ὀστῶν ἑνὸς πομμερανοῦ στρατιώτου, ἐκεῖνοι δὲ καταδηλοῦσι διὰ βροντῆς τηλεβόλων, ὅτι ἡ δουλεία αὐτῶν καὶ ὁ ἐξολοθρευμὸς εἰσὶν ἄξιοι τῶν διὰ μελινίτιδος πεπληρωμένων ὀβίδων των. Ὄχι· δὲν πρέπει νὰ πενθήσῃ σήμερον ἡ Ἑλλὰς τὴν διὰ τοῦ θανάτου λύτρωσιν τῆς τοσοῦτον χρόνον τα-

λαιπωρηθείσης ἐκείνης ὑπάρξεως, εἰς ἣν ἵλεως — ὡς πρὸς τοῦτο κἂν — ἡ μοῖρα δὲν ἐπέκλωσε τὸ ἄχαρι θέαμα τῆς σημερινῆς γερμανικῆς πολιτικῆς. Διὰ τοῦ μελανοῦ δὲ πέπλου, ὃν θὰ περιέβαλε τὴν σεμνὴν εἰκόνα τοῦ ἀναπαυθέντος τέλος ὑπὸ τὸ μνῆμα φίλου της, ἂς καλύψῃ μᾶλλον διὰ παντὸς ὅσας τυχὸν διατηρεῖ ἐκ παλαιοτέρων χρόνων προσφιλεῖς γερμανικὰς ἀναμνήσεις.

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΚΑΙ ΒΙΣΜΑΡΚ*)

Ὅτε ἡμέραν τινὰ τοῦ τέλους Μαρτίου τοῦ ἔτους 1890 διεδόθη περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐν Βερολίνῳ ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, ὁ παντοδύναμος καὶ ἀπαραίτητος πρίγκηψ Βίσμαρκ παρῃτήθη τῆς ἀρχῆς, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος ἐδέχθη τὴν παραίτησίν του, ἡ κατάπληξις ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγωτέρα, ἢ ὅσον προσεδόκων ἴσως οἱ μὴ γνωρίζοντες τί ἀπὸ μακροῦ ἤδη συνέβαινε μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν.

Αἱ τελευταῖαι αὐτῶν διαφωνίαι περὶ τῶν ληπτέων κατὰ τῶν κοινωνιστῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἡ πρωτοβουλία ἣν ἐφαίνετο ἰδίως διατεθειμένος νὰ λάβῃ ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς συγκρότησιν διεθνοῦς συνόδου χάριν βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων, καὶ ἡ παθητικὴ ἀντίδρασις ἣν ἐπετηδεύθη ὁ Βίσμαρκ ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ματαιώσεως τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλβετίας συγκεκλημένης ἤδη ὁμοίας συνόδου, ἦσαν κυρίως εἰπεῖν ἁπλαῖ προφάσεις τῆς τελικῆς καταστροφῆς. Ἦσαν ἡ μοιραία σταγών, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐχχειλίζει τὸ ποτήριον· καὶ τὸ ποτήριον ἦτο ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἰσοχειλές. Ὁ νεαρὸς καὶ ῥέκτης αὐτοκράτωρ, ὁ ἐν ἐνδομύχῳ καὶ ἀκραδάντῳ πεποιθήσει πιστεύων — παρὰ πᾶσαν ἄλλως τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ κυβερνητικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν — ὅτι δάκτυλος Θεοῦ εἶχε χρίσει τὸ γένος του καὶ αὐτὸν εἰς κυβέρνησιν τῆς Πρωσίας, καὶ ὅτι καθῆκον εἶχεν ἱερὸν πρὸς τὴν θείαν Πρόνοιαν νὰ ἀσκήσῃ πλήρη καὶ ἀμείωτον τὴν βασιλικὴν

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων» τῆς 23 Ἰανουαρίου 1894.

αὐτοῦ ἐξουσίαν, εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ αἰσθάνεται πόσον ἐβάρυνεν ἐπὶ τὸν βασιλικὸν αὐτοῦ τράχηλον ὁ μέγας ἐκεῖνος καὶ πλήρης οὐ μόνον ἐθνικοῦ ἀλλὰ καὶ διεθνοῦς γοήτρου ζυγός, ὃν εἶχε χαλκεύσει τριάκοντα ὅλων ἐτῶν ἀδιάπτωτος καὶ θριαμβικὴ ἐργασία, κορυφωθεῖσα τέλος εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπερ περιέβαλον ἐν Βερσαλλίαις τὴν πολιὰν τοῦ πάππου του κεφαλὴν οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες. Τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ ἐγγόνου εἶχεν ἴσως ἤδη ἀρχίσει νὰ βαρύνῃ ἡ ἀνυπομονησία καὶ ἡ αὐτάρκεια τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος· δὲν ἔλειπον δέ, ὡς συνήθως συμβαίνει, καὶ οἱ προθύμως τὴν ἀνυπομονησίαν ἐκείνην ὑποθάλποντες, καὶ παριστῶντες ὅτι καιρὸς ἦτο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τοῦ σιδηροῦ κλοιοῦ τῆς ἀκάμπτου ἐκείνης θελήσεως, ἥτις ἦρχεν ἐλέῳ αὐτοκράτορος ἀλλ' ὄχι ἐλέῳ Θεοῦ.

* * *

Ὁ γηραιὸς ἀρχιγραμματεύς, ὁ τοσούτων ἀνδρῶν νόον γνούς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπατηθῇ οὐδ' ἠπατήθη ἐπὶ στιγμὴν περὶ τῶν πρὸς αὐτὸν διαθέσεων τοῦ κυρίου του, ὡς συνείθιζε πάντοτε νὰ ἀποκαλῇ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τὸν αὐτοκράτορα. Εἶχεν ἀναθρέψει οὕτως εἰπεῖν καὶ γνωρίσει τὸν λεοντιδέα, ὃν ἐνωρὶς ἤδη εἶχεν ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν κυβερνητικὴν αὐτοῦ πεῖραν ὁ πάππος του, παραβλέπων τὰ δικαιώματα τῆς πατρικῆς αὐθεντίας. Ἠσθάνετο δὲ βεβαίως ὁ γέρων πρωθυπουργὸς προσπνέουσαν ἤδη μακρόθεν τὴν ψυχρὰν πνοὴν τῆς ὁριστικῆς δυσμενείας, ὅτε ἐν στιγμαῖς μελαγχολικῆς διαχύσεως πρὸς τοὺς οἰκείους ἢ ἐπιτετηδευμένης πολλάκις ἀπογοητεύσεως, ὁτὲ μὲν παρίστα ἑαυτὸν βαρυνθέντα τὸν δημόσιον βίον καὶ ποθοῦντα τὴν ἤρεμον καὶ θεωρητικὴν ζωὴν τοῦ ἀγρότου, ὁτὲ δέ, προβαίνων ἔτι περαιτέρω, ἐχαρακτήριζε δι' ὀλίγων μὲν ἀλλ' ἐκ τῶν ἀσφαλῶν ἐκείνων καὶ τετραγώνων λέξεων, ἃς τοσοῦτον εἶχε συνήθεις, τὸ ἦθος τοῦ νεαροῦ του κυρίου, ἢ ἐξέφραζε τὸν γεννώμενον ἤδη ἐν τῇ ψυχῇ του φόβον περὶ τῆς ἐγγιζούσης στιγ-

μῆς, καθ' ἣν αἱ ὑπηρεσίαι του δὲν ἤθελον πλέον κριθῆ ὡς ἀπαραίτητοι, οὐδὲ ἤθελε δοθῆ εἰς ἐνδεχομένην παραίτησίν του ἡ μονολεκτικὴ ἐκείνη τοῦ γηραιοῦ Γουλιέλμου ἀπάντησις: Π ο τ έ. Ὅτε δέ, ἐν ἐν ὥρᾳ τοιαύτης τινὸς μελαγχολικῆς ἐκμυστηρεύσεως πρὸς ξένον διπλωμάτην, παρίστα οὗτος πρὸς τὸν πρίγκιπα, ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐννοηθῇ ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀπουσία του, ἐφ' ἧς ἡ στιβαρὰ καὶ περιεσκεμμένη του χεὶρ ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς ἐγγύησις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, καὶ οἱονεὶ ἀσφαλιστικὴ δικλεὶς (soupape de sûreté) κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἐκρήξεως, μετεῖχε πικρίας ἀληθοῦς τὸ λεπτὸν μειδίαμα, δι' οὗ συνώδευσεν ὁ Βίσμαρκ τὸ εὐφυέστατον καὶ βαθυσήμαντον τῆς ἀπαντήσεως αὐτοῦ λογοπαίγνιον: Quand on veut être pape on n'a pas besoin de sous-pape, ὅπερ ἀφίνομεν κατ' ἀνάγκην ἀμετάφραστον.

* * *

Καὶ ἠγνοοῦντο μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν αἱ πρόσφατοι λεπτομέρειαι τῶν μεταξὺ πρωθυπουργοῦ καὶ ἡγεμόνος σχέσεων, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον μυστήριον, ὅτι ταχύτερος ἢ βραδύτερος ἀλλ' ἀναπόδραστος ὅμως ἐπέκειτο ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, ὧν οὐδέτερος συνήνει νὰ τάξῃ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἄλλον. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐξένισεν, ὅτε διὰ μιᾶς διεδόθη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Γερμανίας, ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ πρίγκηψ ἀπεχώρει τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ἴσως δὲ μάλιστα ὁ μᾶλλον ξενισθεὶς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς τελευταίας του συνεντεύξεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ Βίσμαρκ. Μετέβη μὲν ἀληθῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα παραιτηθῇ, ἀλλ' ἤλπιζεν ἴσως ἔτι ἐνδομύχως, ὅτι θὰ ἐδίσταζεν ὁ νεαρός του κύριος ἐνώπιον τοῦ τελευταίου καὶ ὁριστικοῦ διαβήματος, ὅπερ θὰ τὸν ἐχώριζεν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ θεράποντος τοῦ οἴκου του καὶ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως δὲν ἐδίστασεν· ἐφάνη μόνον διστάζων· καὶ οἱ ἀσπασμοί, δι' ὧν ἀπεχαιρέτισε τὸν γηραιόν του πρωθυπουργόν, ἐξέφραζον

μᾶλλον τῆς ἀνακουφίσεως τὴν χαρὰν ἢ συνεκάλυπτον τοῦ χωρισμοῦ τὴν λύπην. Δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ διαφύγῃ τὸ βαθὺ ὄμμα τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅσον συγκεκαλυμμένη καὶ ἂν ἦτο, ἡ ἀληθὴς ἔκφρασις τοῦ ἀγνοοῦντος ἔτι τὴν τέχνην τῆς ὑποκρίσεως αὐτοκρατορικοῦ προσώπου. Καὶ ὅτε μετ' ὀλίγα λεπτά, ἐπιστρέφων εἰς τὸ ἐν ὁδῷ Γουλιέλμου μέγαρον τῆς ἀρχιγραμματείας, ὅπερ ἔμελλε νὰ καταλίπῃ ὁριστικῶς μετά τινας ἡμέρας, ἠρωτᾶτο ὑπὸ τῆς συζύγου του, τί ἀπέγεινεν, ἀπήντα, χωρὶς ὅμως πλέον νὰ μειδιᾷ:

— Ὁ αὐτοκράτωρ μὲ ἐξέβαλε τῆς θύρας κατασπαζόμενός με (Der Kaiser hat mich zur Thüre hinausgeküsst).

Πόσον δὲ ἀληθὴς καὶ ἐνδόμυχος ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐκ τῆς χειραφετήσεως οὕτως εἰπεῖν ἐκείνης, ἐφάνη ἔτι καὶ δημοσιώτερον μετ' ὀλίγας ὥρας, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελθὼν ἔφιππος εἰς περίπατον, εἶχε τὴν συνήθως σύνοφρυν καὶ ψυχρὰν μορφήν του ἀστράπτουσαν τοὐναντίον ἐκ φαιδρότητος καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς θριαμβικῶς ἀκτινοβολοῦντας.

Ξένος διπλωμάτης καὶ ὀνομαστὸς γερμανὸς δημοσιογράφος συνήντησαν τὴν ὥραν ἐκείνην Ὑ π ὸ τ ὰ ς Φ ι λ ύ ρ α ς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστρέφοντα ἀπὸ τοῦ Thiergarten. Ἔστησαν ἀμφότεροι καὶ τὸν ἐχαιρέτησαν εὐλαβῶς· ἠπόρησαν δὲ βλέποντες ἐκεῖνον ἀντιχαιρετῶντα οὐ μόνον διὰ τῆς συνήθους κλίσεως τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ διὰ περιχαροῦς ἐπανειλημμένης κινήσεως τῆς δεξιᾶς, ἣν συνώδευεν εὔθυμον καὶ ἀστράπτον ἐκ τῆς χαρᾶς τὸ βλέμμα.

— Πῶς χαίρει, ὅτι ἐξεφορτώθη τὸν γέροντα! ἐφώνησεν ἄκων ὁ γέρων δημοσιογράφος, καὶ δὲν εἶχε βεβαίως ἄδικον.

* * *

Ὑπῆρξεν ἄρα ὁμοία καὶ ἴση πρὸς ἐκείνην ἡ χαρά, ἣν ἐπέδειξε πρό τινων ἡμερῶν ὁ πρῶσος ἡγεμών, ἐναγκαλισθεὶς καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ ἀνακτόρῳ τὸν παλαιὸν αὐτοῦ πρωθυπουργόν, μετὰ τέσσαρα σχεδὸν ὅλα ἔτη; Ὄχι βεβαίως. Καὶ ὄνειρον ἁπλοῦν ἂν

ἦτο ὁ μεταξὺ διαρρεύσας χρόνος, δύσκολον ὅμως ἂν ὄχι ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ λησμονήσῃ ἑκάτερος αὐτῶν ὅσα ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον γεγονότα, καὶ ὅσους λόγους τοῦ ἑνὸς περὶ τοῦ ἄλλου ἐσάλπισεν ἔκτοτε ἡ ἀδιάκριτος φήμη. Ἄνθρωποι πάντως, οὐδὲ ἀνθρωπίνων παθῶν ὑπέρτεροι εἶχον διαμείνει καὶ ὁ ἐλέῳ Θεοῦ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ δημοσίως ὑπεράνθρωπος ἀνήρ, ὁ δημιουργήσας οὕτως εἰπεῖν τὴν αὐτοκρατορικὴν Γερμανίαν. Ἴσως ἡ δικαία πικρία, ἣν ἀπεκόμιζεν εἰς Φρειδριξρούην ὁ ἀποβληθεὶς τῆς ἀρχῆς παντοδύναμος πρωθυπουργός, δὲν ἐδικαιολόγει τοὺς ἀφθονωτέρους τοῦ δέοντος λόγους του πρὸς τοὺς ζητοῦντας παρ' αὐτοῦ συνεντεύξεις ἀκριτομύθους δημοσιογράφους· καὶ ὀρθότατα παρετήρουν οἱ Καιροὶ τοῦ Λονδίνου, ὅτι ὁ πρώην ἀρχιγραμματεὺς δὲν εἶχε λάβει καιρὸν κατὰ τὸν μακρὸν αὐτοῦ δημόσιον βίον νὰ μάθῃ, πῶς πρέπει νὰ συμπεριφέρωνται οἱ μεγάλοι ἄνδρες ὅταν ἰδιωτεύωσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀθυροστομία ὅμως ἐκείνη τοῦ φιλομύθου γέροντος δὲν θέλει βεβαίως κριθῇ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς ἀποχρῶσα δικαιολογία τῶν κατὰ τοῦ μελαγχολῶντος ἐρημίτου ἐπισήμων διαβημάτων τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως, ἅτινα ἐκορυφώθησαν τέλος, πρὸς μεγίστην κατάπληξιν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, εἰς τὴν περιλάλητον ἐκείνην αἴτησιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, παρακαλούμενον νὰ μὴ δεχθῇ εἰς ἀκρόασιν τὸν ἐν Βιέννῃ παρεπιδημοῦντα χάριν τῶν γάμων τοῦ υἱοῦ του γηραιὸν πρίγκιπα, τὸν κινδυνεύσαντα ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν χάριν τῆς αὐστρογερμανικῆς συμμαχίας.

Εἶνε ἄρα εὔκολον νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι ἐλησμονήθησαν ταῦτα, ὅτε εἰδικὸς ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος μετέβαινεν εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ πρίγκιπος, ἵνα τὸν συγχαρῇ ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του ἐπὶ τῇ ἀναρρώσει αὐτοῦ, καὶ ὅτε μετά τινας ἡμέρας εἰσήρχετο εἰς Βερολῖνον ἐπὶ αὐτοκρατορικοῦ δίφρου ὁ Βίσμαρκ ; Ἐπέτασσον ἴσως τοῦτο εἰς ἀμφοτέρους αἱ πάνδημοι κραυγαὶ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἥτις μυριόστομος ὑπεδέχθη τὸν γέροντα ἐν τῇ πρωσικῇ μητροπόλει, καὶ ἴσως ἐν μέρει τὸ κατώρθωσαν. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον. Τὸ χάσμα ὅπερ πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ἤνοιξαν τὰ πράγματα αὐτὰ μεταξὺ

τῶν δύο ἀνδρῶν, ηὐρύνθη ἔκτοτε δυστυχῶς ὑπὸ τῆς πολιτικῆς, οὐδ' εἶνε πιθανὸν σήμερον, ὅτι χωρὶς ὑψίστου καὶ ἐπείγοντος λόγου — ὁποῖος οὐδεὶς διαφαίνεται — θέλει τραπῇ τὴν εἰς Δαμασκὸν ἄγουσαν ὁ διέπων τὰς τύχας τῆς Γερμανίας ἀνήρ.

ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ

(Λόγος ἐπικήδειος *).

« Ἀδόλως τε ἔμαθον, ἀφθόνως τε μεταδίδωμι. »
(ΣΟΛΟΜΩΝ)

Παράδοξον ἀλλὰ βαθέως πένθιμον παριστᾷ ἀπό τινος φαινόμενον ἡ ἑλληνικὴ τῶν γραμμάτων πολιτεία. Δάσος ὁμοιάζει ἔρημον σχεδὸν καὶ κατεξυλευμένον, οὗτινος κατέπεσον μὲν ἤδη ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ ὑλοτόμου τὰ παλαιά, τὰ εὔσκια καὶ ὑψικάρηνα δένδρα, θάμνοι δὲ καὶ παραφυάδες συνεκάλυψαν πολλοὶ τοὺς ἀποπεσόντας γηραιοὺς κορμούς, ἀλλ' οὐδέν που ἔτι νεαρὸν στέλεχος ἀνεκλαδώθη εἰς ὕψος φυῆς καὶ δρόσον σκιᾶς καὶ πυκνότητα. Οἱ κορμοὶ ἐκεῖνοι οἱ κραταιοὶ καὶ ὑψιτενεῖς ἐσκίασαν γενεὰς μετὰ γενεὰς ὑπὸ τὸ φύλλωμά των τὸ εὐθαλές, ὑπῆρξαν κόσμος τοῦ δάσους καὶ καύχημα, ὑπῆρξαν στῦλοι καὶ προστάται τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀναφυέντων δενδρυλλίων, ἅτινα ἐστέγασαν πρὸς τὸν βορρᾶν καὶ τὰς καταιγίδας. Οἱ κορμοὶ οὗτοι τῆς ἡμετέρας τῶν γραμμάτων πολιτείας, οἱ ἐκλείποντες ὁσημέραι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, εἰσὶν οἱ σπανίζοντες φεῦ! σήμερον ἀλλ' ἀφθονοῦντες ἄλλοτέ ποτε σεμνοὶ τῶν γραμμάτων ἐργάται, οἵτινες, κατὰ τὸ λόγιον τοῦ σοφοῦ καὶ μεγάλου βασιλέως, ἀδόλως μαθόντες ἀφθόνως μετέδωκαν. Εἷς τῶν ἐργατῶν τούτων, οἵτινες οὐχὶ μόνον ἑαυτοῖς ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐταμίευσαν σοφίαν, εἷς τῶν κραταιῶν ἐκείνων κορμῶν, ὁ ἔσχατος ἴσως ἔτι περιλειπόμενος ἐν τῷ

*) Ἐξεφωνήθη τῇ 11 Ἀπριλίου 1878, καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Στοᾷ.

ἐρήμῳ καὶ θαμνοφύτῳ δρυμῷ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, εἶνε ὁ χθὲς τὴν νύκτα ὑπὸ τὸν μοιραῖον πέλεκυν τοῦ μεγάλου ὑλοτόμου πεσὼν Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος. Γενεὰς μετὰ γενεὰς ἐσκίασεν ἡ σοφία του, εἰς μυριάδας μυριάδων μετέδωκεν ἀφθόνως τὴν ἄδολον αὐτοῦ μάθησιν, καὶ δὲν ὑπάρχει ἴσως Ἕλλην τῆς γῆς ὁπουδήποτε ὁ ἀγνοῶν τὸ ὄνομα Βυζάντιος, ὁ μὴ διδαχθεὶς ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικά. Ἂν δὲ τὴν στιγμὴν ταύτην μυρίων εὐγνωμόνων καρδιῶν τὸ ἀόρατον πένθος συγκηδεύει μεθ' ἡμῶν εἰς τὸ ὕστατον σκήνωμα τὴν σεμνὴν ταύτην κορυφήν, ἂς ἐπιτραπῇ εἰς μικρόν τινα θάμνον, φυέντα παρὰ τὴν ῥίζαν τῆς μεγάλης δρυός, πολλάκις ὑπ' αὐτῆς σκιασθέντα, πολλάκις εὑρόντα ὑπὸ τοὺς κραταιούς της κλάδους σκέπην κατὰ τοῦ βορρᾶ καὶ τῆς καταιγίδος, νὰ κλίνῃ ἐπὶ τὴν ἀπόπρεμνον ῥίζαν της τὴν πενθοῦσαν αὐτοῦ κεφαλήν, καὶ νὰ ῥάνῃ εἰς δάκρυ θερμὸν εὐγνωμοσύνης τὴν δρόσον, ἣν ἐστάλαξεν ἄλλοτε ἐπ' αὐτοῦ τὸ σκιερὸν ἐκείνης φύλλωμα.

Γεννηθεὶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Μολδαυΐᾳ, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτοῦ περιεβάλλετο ἓν τῶν πρώτων ἀξιωμάτων ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη, ἐπαιδεύθη τὰ πρῶτα γράμματα ὁ Βυζάντιος ἐν τῇ ὀνομαστῇ σχολῇ τῆς Ξηρᾶς Κρήνης· ἐξ ἑαυτοῦ δὲ κατόπιν, διὰ μελέτης ἐνδελεχοῦς καὶ ἀδιαπτώτου, αὐτοδίδακτος οὕτως εἰπεῖν καὶ ἔμφυτον ἔχων οὐ μόνον τὴν βούλησιν ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τῆς μαθήσεως, κατέστη ἐν βραχεῖ εἷς τῶν διαπρεπεστάτων ἐν γράμμασιν ὁμηλίκων. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Σκαρλάτος ἀνεγίνωσκε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Σοφοκλῆν, ὤρθριζεν ἀπὸ βαρέος ὕπνου τὸ ἑλληνικόν, καὶ ἐσήμαινε τὸ ἑωθινὸν ἐγερτήριον. Ἐσφάζετο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ τουρκικὴ φρουρὰ τοῦ Ἰασίου, ὁ ἱερὸς λόχος προηλείφετο περὶ τὴν τρίχρουν σημαίαν εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Δραγατσανίου, οἱ ἕλληνες ἡγεμόνες προσέφερον τὸ στέμμα των εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ προστάτης τοῦ Βυζαντίου καλλιμάχειος οἶκος ἐσφενδονίζετο σύσσωμος εἰς ὑπερορίαν ὑπὸ τῆς καχυπόπτου ἐξουσίας, παρασύρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Σκαρλάτον.

Ἐννέα ὅλα ἔτη διέμεινεν ὁ ἀκμαῖος τότε νεανίας ἐν ἐξορίᾳ, τὰ πάνδεινα ὑποστάς, μέχρι οὗ ἔθηκεν εἰς αὐτὰ τέρμα τὸ νικηφόρον πέρας τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος καὶ ἡ συγκρότησις τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Τὰ μακρὰ ὅμως ἔτη τοῦ ἐν ὑπερορίᾳ βίου ὡρίμασαν, ὡς ὁ καυστικὸς ἥλιος τοὺς μεσημβρινοὺς καρπούς, τὸν νοῦν καὶ τὴν μάθησιν τοῦ νεανίου εἰς σύνεσιν ἀνδρικὴν καὶ εἰς παιδείαν πολυμερῆ καὶ βάσιμον· οὕτω δέ, ὅτε λαχὼν τῆς ἐλευθερίας διεσώθη εἰς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα, ὀλίγοι ἦσαν οἱ πρὸς αὐτὸν ἰσούμενοι ἐν γράμμασι καὶ ἱκανότητι, καὶ ὁ Σκαρλάτος ἐτάχθη εὐθύς, ἀσπάσιον εὕρημα, ὑπάλληλος τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν Γραμματείας. Εἶτα προήχθη ταχέως εἰς σύμβουλον τῆς Γραμματείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν, διωρίσθη μετ' ὀλίγον μέλος τῆς σπουδαιοτάτης τότε ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτροπῆς, καὶ ἐν βραχεῖ πάλιν χρόνῳ Ἐπίτροπος βασιλικὸς παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ. Ἀλλὰ τῆς θέσεως ταύτης ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ κατὰ τὰ 1836, διαστὰς πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν ὡς πρὸς τὰ προνόμια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὧν ἔνθερμος πάντοτε καὶ ἀδιάπτωτος μέχρις ἐσχάτων ὑπῆρξε πρόμαχος ὁ ἀνήρ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι τοῦ ἔτους 1854, ὅτε διωρίσθη Διευθυντὴς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τοῦ κράτους, ἐπὶ δέκα ὅλα καὶ ὀκτὼ ἔτη διέμεινεν ἰδιωτεύων ὁ Βυζάντιος, διὰ τοῦ καλάμου του δὲ μόνου, ὡσεὶ γίγας χαλκέντερος, παλαίων κατὰ τῶν ὑλικῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν, διὰ τοῦ καλάμου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον κατέστη ἔκτοτε προσφιλὴς καὶ γνώριμος εἰς πάντας τοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων μαθόντας γράμματα ἑλληνικά. Ἔγκλειστος ἐν τῷ μικρῷ του σπουδαστηρίῳ, ἤρεμον ἔχων καὶ διαυγῆ τὴν διάνοιαν τὴν δὲ καρδίαν πρᾶον καὶ ἀμνησίκακον, ἔμενεν ἡμέρας ὅλης καὶ βαθείας νυκτὸς κύπτων ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ πυρετωδῶς ἐργαζόμενος, ξένος πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, ἀρκοῦσαν ἔχων ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τῆς γλυκείας στοργῆς τῶν οἰκείων ἀδιατάρακτον τέρψιν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς του παραγωγῆς ἐνδόμυχον ἐκείνην εὐχαρίστησιν, ἣν αἰσθάνονται μόνοι οἱ τὴν ἔμφυτον καὶ εὐγενῆ πρὸς τοῦτο ἀνάγκην συνειδότες, καὶ καθῆκον

ἑαυτῶν ὑπολαμβάνοντες τὴν μετάδοσιν τοῦ ταλάντου. Τότε ἐγεννήθησαν τὰ ἀλλεπάλληλα φιλολογικὰ ἔργα τοῦ Σκαρλάτου, ὧν δὲν μνημονεύω, διότι μνημονεύει τὴν στιγμὴν ταύτην πάντων ὑμῶν ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία. Τότε παρήχθησαν εἰς φῶς τὰ διπλᾶ καὶ τριπλᾶ λεξικά, ἅτινα ἐπαίδευσαν δύο μέχρι τοῦδε καὶ πολλὰς ἔτι θέλουσι παιδεύσει γενεάς· τότε συνετάχθη καὶ ἤρξατο ἐκδιδόμενον τὸ βραδύτερον συμπληρωθὲν κλασικὸν ἀληθῶς καὶ κάλλιστον ἔργον τοῦ Βυζαντίου, ἡ περιγραφὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις, ἂν εἶχεν ἀναγνώστας κοινόν τι τῆς Δύσεως οἱονδήποτε, ἤθελεν ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἀνακηρυχθῇ ἐν Ἑσπερίᾳ ἀληθὲς φιλολογικὸν μνημεῖον, ἄξιον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Καὶ ὅτε δέ, μετὰ τὴν δεκαοκταετῆ ταύτην δημοσίαν ἀλλὰ πολύγονον ὅμως καὶ καλλιτοκωτάτην ἀργίαν, ἐκλήθη τέλος ὁ ἀνὴρ ὑπὸ τῆς δυσμνήμονος ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς διεύθυνσιν τῆς δημοτικῆς παιδείας τοῦ ἔθνους, ὅπου καὶ παρέμεινε, πιστὸς εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ στρατιώτης, μέχρις ἐσχάτης του πνοῆς, καίτοι ἐκ μακρᾶς καὶ ἀνιαρᾶς τρυχόμενος πηρώσεως, καὶ τότε ἔτι δὲν ἀπέθηκεν ὁ Βυζάντιος πρὸ τοῦ δημοσίου τὸν ἰδιωτικόν του κάλαμον, οὔτε διέπων, ὡς ὀλίγοι διέπουσι, τὸ ἀνατεθειμένον αὐτῷ λειτούργημα, ἐλησμόνησε τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ μελέτας καὶ τὸ φιλολογικὸν ἐκεῖνο πεδίον, ὅπερ εἶχε ποτίσει διὰ τοῦ γονίμου ἱδρῶτος ὁλοκλήρου τῆς ἀνδρικῆς του ἡλικίας. Συνεπλήρου καὶ ἐξέδιδεν ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐδημοσίευε πρό τινων μόλις ἐτῶν νέαν ἔκδοσιν τοῦ ἁπλοελληνικοῦ του λεξικοῦ, καὶ παρακολουθῶν μετὰ θαυμασίας ὑπομονῆς καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ πόθῳ τοῦ τελειοτέρου τὰς νεωτέρας προόδους τῆς λεξικογραφίας, εἰργάζετο ἀνένδοτος εἰς συμπλήρωσιν καὶ ἀνακάθαρσιν τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ του λεξικοῦ.

Τοιοῦτος, δι' ὀλίγων ἐκ πολλῶν, διὰ μικρῶν ἐκ μεγάλων, ὁ βίος τοῦ ἀνδρός, οὗτινος τὸ ἱλαρὸν λείψανον προπέμπομεν σήμερον εἰς τὸν τάφον. Βίος μεστὸς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς, ἄμωμος ἐν ἀρετῇ, ἀπαυγάζων ἐν εὐθύτητι καρδίας καὶ χρηστότητι χαρακτῆρος. Ἄκακος πρὸς ὅσας ἐποτίσθη πικρίας, ἀμνήμων πρὸς τὰ βέλη

τοῦ φθόνου καὶ ἄφθονος αὐτὸς πρὸς τὴν ξένην ἀξίαν, οὐδέποτε ἠσθάνθη ὁ Βυζάντιος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἔχθραν κατὰ τῶν λησμονούντων ἢ πικρίαν κατὰ τῶν πειραζόντων. Οὐδέποτε ἐδαρυθύμησε κατὰ τῆς παραδόξου τῶν ἀνθρωπίνων τροπῆς, ἥτις οὐδὲν ἄλλο προσεπόρισεν αὐτῷ ὡς καρπὸν βίου μακροῦ ἐν ἐργασίᾳ καταλυθέντος, ἢ πενίαν πολύτιμον, τὸν συνήθη δυστυχῶς σήμερον ἀκάνθινον στέφανον τῶν ἄνευ τυμπανοκρουσίας ἐργαζομένων. Γλυκὺ ἐγκαρτερήσεως μειδίαμα ἐπλανᾶτο πάντοτε περὶ τὰ λεπτά του χείλη, τὸ βλέμμα του ἀνέτελλεν ἀγαθότητα καὶ ἀμνησικακίαν, ὁ δὲ λόγος του, λόγος σοφὸς πάντοτε καὶ ἐπιχαρίτως ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τῆς μεγάλης του μνήμης ἀρτυόμενος, ἦτο παραίνεσις εἰς ἐργασίαν πρὸς τοὺς νεωτέρους, παρηγορία πρὸς τοὺς τρυχομένους, ἐνθάρρυνσις πρὸς τοὺς ἀποκάμνοντας, ἀνακούφισις πρὸς τοὺς κοπιῶντας. Ἓν βλέμμα μόνον ἐπὶ τῆς νεκρᾶς ταύτης ἀλλὰ γλυκείας πάντοτε μορφῆς διακρίνει ἔτι τὴν ἱλαρὰν σφραγῖδα τῆς χρηστῆς ἐκείνης ψυχῆς, ἥτις ἐκράτυνε τὸν Βυζάντιον ἐν περισπασμοῖς καὶ ἐστόμωσεν αὐτὸν πρὸς συμφοράς. Τὸ βλέμμα τοῦτο ἂς ἀτενίσωμεν, ἔσχατον νῦν, ἐπὶ τὴν μορφὴν τοῦ Βυζαντίου πάντες οἱ τὴν ἀνάντη ἀτραπὸν τῆς ἐργασίαν ἀνύοντες· τὴν σφραγῖδα ταύτην τὴν ἱλαρὰν ἂς ταμιεύσωμεν ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν ὡς πολύτιμον τοῦ βίου ἐφόδιον· τὴν ἀκύμαντον αὐτοῦ ψυχικὴν γαλήνην ἂς θησαυρίσωμεν ὡς κειμήλιον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Οὕτως ἔσται ἡμῶν μὲν εὐγνώμων αὐτοῦ δὲ αἰωνία ἡ μνήμη.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ *)

Οὔτε ἄνθη ἐπιτάφια οὔτε δακρύων σπονδὰς ἐπὶ τῷ μεγάλῳ νεκρῷ, ὃν θρηνεῖ ἡ Νέα Ἡμέρα, προσκομίζει σήμερον εἰς τὰς ὀρφανὰς της στήλας ὁ ἀπὸ τοῦ περισσεύματος τῆς ὀδύνης αὐτοῦ χαράσσων ἐν ἀγάπῃ καὶ πόνῳ τὰς γραμμὰς ταύτας. Ἀνθίνους στεφάνους δὲν ἠθέλησεν ἐπὶ τῆς σοροῦ του ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος· ὁ εὐλαβῶς δὲ τὴν στιγμὴν ταύτην γονυπετῶν πρὸ τοῦ περικαλλοῦς δημοσιογραφικοῦ μνημείου, ὅπερ αἱ χεῖρες ἐκείνου ἀνήγειραν εἰς αἴδιον αὐτοῦ μνήμην, ἀνάγκην ἔχει νὰ καταστείλῃ πρῶτον τὸν θρῆνον τῆς καρδίας του καὶ νὰ ξηράνῃ τὸ θολοῦν τοὺς ὀφθαλμούς του δάκρυ, ὅπως κατορθώσῃ νὰ κρατήσωσιν οἱ τρέμοντες δάκτυλοί του τὸν κάλαμον, δι' οὗ ἀποπειρᾶται νὰ σκιαγραφήσῃ τὴν σεμνὴν μορφὴν τοῦ μεγίστου πολιτικοῦ ἱεροφάντου τῆς νέας Ἑλλάδος.

Ἱεροφάντης δ' ἀληθῶς ἐθνικὸς καὶ μάντις καὶ ὑποφήτης ὑπῆρξεν ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπὸ τὸν χοῦν τῆς πατρίου γῆς καλυφθεὶς συντάκτης τῆς Νέας Ἡμέρας· οὐδ' ἦτο μόνον δημοσιογράφος ἔξοχος, ἀναμιμνήσκων τὰς μεγάλας μορφὰς τῶν ἐκλειπόντων ὁσημέραι κρατερῶν ἡρώων τοῦ καθημερινοῦ τύπου, ὁποίας οὔτε παράγει ἀλλ' οὐδ' ἀνέχεται πλέον ἡ εἰς πεζὴν καινοθηρίαν καὶ ἐθελοφημίαν ἐκπεσοῦσα σύγχρονος δημοσιογραφία. Μάτην ἤθελέ τις ἀναζητήσει οὐ μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ τῶν χρόνων τούτων πῆχυν οἱονδήποτε, δι' οὗ νὰ μετρήσῃ τὸ ἔκτακτον τάλαντον, ὅπερ ἐν ὥρᾳ μεγαλοδώρου εὐνοίας εἶχεν ἀπονείμει ἡ φύσις εἰς τὸν ἀπὸ τῆς περιόπτου ἀκροπόλεώς του ἐν

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Νέᾳ Ἡμέρᾳ τῆς 15 (27) Ἰανουαρίου 1899.

μέση ἀκμῇ καὶ δόξῃ καταρραγέντα ὑπὸ τοῦ θανάτου ἐκπρεπῆ χειριστὴν τοῦ καλάμου.

Οἱ τακτικοὶ ἀναγνῶσται τοῦ πανελληνίου φύλλου, οἱ ἀπὸ τῆς ἑβδομαδιαίας πνευματικῆς πανδαισίας τρυφῶντες, ἣν παρέθετεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, οἱ τὴν θαυμασίαν ἐξέλιξιν τοῦ δημοσιογραφικοῦ του εὐαγγελίου παρακολουθήσαντες, οἱ ἀναλογιζόμενοι ὁποίαν παρέλαβεν οὗτος τὴν Ἡ μ έ ρ α ν παρὰ τῶν προηγητῶν αὐτοῦ καὶ ὁποίαν παραδίδει τὴν βαρυτάλαντον αὐτῆς κληρονομίαν εἰς τοὺς διαδόχους του, δὲν θὰ ἤξευρον ἀληθῶς, τί πρῶτον καὶ τί μᾶλλον αὐτοῦ νὰ θαυμάσωσι· τὴν βαθεῖαν καὶ ἐξηκριβωμένην γνῶσιν τῶν ἐπὶ τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς σκηνῆς συμβαινόντων πραγμάτων ἢ πρωταγωνιστούντων προσώπων, δι' ἣν δικαίως θὰ τὸν ἐζήλευε καὶ ὁ κράτιστος τῶν διπλωματῶν· ἢ τὴν ὀρθὴν καὶ οὐδέποτε σφαλλομένην αὐτοῦ κρίσιν περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὰς μαντικὰς αὐτοῦ περὶ τῶν μελλόντων προρρήσεις, καὶ τὰς ἀπὸ ἀδιαπτώτου συνέσεως συμβουλὰς αὐτοῦ καὶ νουθεσίας· ἢ τὸ σθένος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὸ ἀκραιφνὲς τῆς φιλοπατρίας καὶ τὴν ἀνυπόστολον γλῶσσαν, δι' ὧν ἐπάτασσε τὴν κυβερνητικὴν ἡμῶν ἀτασθαλίαν καὶ ἀκάματον ἐρρήγνυε τὴν κραυγὴν τῆς ἀγανακτήσεως αὐτοῦ κατὰ τῆς λυμαινομένης ἡμᾶς διοικητικῆς παραλυσίας καὶ πολιτικῆς διαφθορᾶς· ἢ τὴν ἁδρότητα τέλος καὶ πρωτοτυπίαν τῶν νοημάτων αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου του, οὗτινος ἡ φράσις, ἐγκρατὴς καὶ ἀπέριττος, εὔχρους καὶ νευρώδης, ὁτὲ μὲν ἀπετορνεύετο εἰς ἀποφθεγματικὴν στογγυλότητα, ὁτὲ δὲ ἐξήρετο εἰς ὕψος δημοσθενείου ἀποστροφῆς, καὶ ἄλλοτε κατέληγε πολλάκις εἰς αἰχμὴν ἐπιγράμματος διαπερῶσαν ὡς βέλος καὶ καταβάλλουσαν ὡς καταπέλτης.

Τὰ χαρίσματα ταῦτα κατεῖχεν ἐν ἁδρῷ ἤδη σπέρματι ἐκ παίδων ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, ἀνέπτυξε δὲ συντόνως καὶ ἀνενδότως διὰ μελέτης πολλῆς, βιβλίων μὲν τὸ κατ' ἀρχάς, ὅτε νόσος μακρὰ ἐδέσμευεν αὐτόν, ἀνάπηρον παῖδα, εἰς κλίνην ὀδύνης καὶ ἐγκαρτερήσεως, ἀνθρώπων δὲ καὶ πραγμάτων κατόπιν, ὅτε ἀναρ-

ρώσας, ἀνεμίχθη, μεῖραξ ἔτι μόλις, εἰς τὸν πολιτικὸν κλύδωνα τῆς ὀκτωβριανῆς μεταπολιτεύσεως. Ὅτε δὲ συγχρόνως σχεδὸν παρῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν δημοσιότητα ὡς ποιητὴς ἅμα καὶ ὡς δημοσιογράφος, τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ κατέπληξαν οὐ μόνον ὁ Μέγας Ἐπαίτης καὶ ἡ Ὠδὴ εἰς τὸν Κανάρην καὶ βραδύτερον ὁ στεφθεὶς Σωκράτης καὶ Ἀριστοφάνης καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ἔρως Σουλτάνας καὶ τοῦ Κλεινίου τὰ ἀποσπάσματα — ἔργα πάντα κατελέγχοντα ἁδρότητα νοημάτων καὶ αἰσθημάτων λεπτότητα καὶ κάλλος μορφῆς, ὁποῖα δὲν προσδοκᾷ τις συνήθως παρὰ νεαροῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικά του ἄρθρα, ἅτινα, πολεμικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχοντα τὴν χροιάν, ἐτόξευε πλήρης σθένους καὶ ἀληθοῦς φιλοπατρίας κατὰ τῶν ἐξημμένων προγραφέων καὶ νεαρῶν ἀποκεφαλιστῶν, τῶν ὀνειρευομένων μικράν τινα ἐν Ἀθήναις ἐπιτομὴν τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἡ γενναία δημοσιογραφικὴ ῥίζα, τρεφομένη ὑπὸ τῆς ἐμφύτου ἀγάπης ἣν εἶχεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὰς θετικὰς γνώσεις, ἀρδευθεῖσα δὲ βραδύτερον ἀπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ νομικῶν αὐτοῦ σπουδῶν, ἐξενίκησε τέλος, καὶ σχεδὸν ἀπέπνιξεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὴν ποιητικὴν παραγωγήν. Ὅτε δὲ μαθητεύων ἐν Λειψίᾳ ἐπέστελλεν εἰς τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς ταύτας τοὺς πρώτους, τριακοσίους σχεδὸν καὶ πλήρεις ἀρχαϊκοῦ κάλλους, στίχους τοῦ ποιήματός του Ὁ Εὔδημος, «δὲν ἠξεύρω, προσέθετεν, ἂν θὰ τοὺς τελειώσω ποτέ». Καὶ δὲν τοὺς ἐτελείωσε δυστυχῶς πρὸς ἀληθῆ ζημίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ ἐνεργὸς καὶ πραγματικὴ αὐτοῦ φύσις, ἡ ἀποστέργουσα τὸν θεωρητικὸν βίον, ἦγεν αὐτὸν ἀναγκαίως καὶ ἀναποδράστως εἰς τὴν πλήρη τύρβης καὶ θέρμης δημοσιογραφικὴν κονίστραν· ἔσπευδε δὲ καὶ ἄλλως νὰ καταβῇ εἰς Τεργέστην, ὅπως ἀποκουφίσῃ τοῦ βάρους τῆς συντάξεως τῆς Ἡμέρας τὸν ἀδελφόν του Ἀναστάσιον, ὃν ἠγάπα καὶ ἐθαύμαζεν, ὡς ἀληθῶς ἦτο ἄξιος νὰ ἀγαπᾶται καὶ νὰ θαυμάζεται ὁ πολύτιμος ἐκεῖνος ἀδελφός, ὁ ἀώρως καὶ αὐτὸς φθονηθεὶς ὑπὸ τῆς δυσωνύμου μοίρας, τῆς διωκούσης τὸν οἶκον τῶν Βυζαντίων.

Καὶ κατῆλθεν ἀληθῶς εἰς Τεργέστην, καὶ ἔστησεν ἐν τοῖς γραφείοις τῆς Ἡμέρας τὸ δημοσιογραφικὸν αὐτοῦ ἑδώλιον, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐξαρθῇ βαθμηδὸν εἰς τὸν περίβλεπτον ἐκεῖνον θρόνον, ὅθεν ὁλόκληρος ἥ τε ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλὰς ἀπεξεδέχετο καθ' ἑβδομάδα τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πνευματικὸν σιτηρέσιον. Τριάκοντα δὲ ὅλα ἔτη, κατ' ἀρχὰς μὲν συμπαραστατοῦντα ἔχων ἐγγύθεν ἢ μακρόθεν τὸν ἀδελφόν του Ἀναστάσιον, εἶτα δὲ καὶ ἰδίως κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα μόνος αὐτός, ἐκράτησε τὸν ὀξὺν ἐκεῖνον κάλαμον, οὗτινος ἐθαύμαζον Ἕλληνες καὶ ξένοι τὴν δύναμιν καὶ τὴν γλαφυρότητα, χαλκέντερος καὶ ἀκαταπόνητος, κεκυφὼς ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας ἐπὶ σωροῦ ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, ἐνήμερος εἰς πᾶσαν καὶ τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν τοῦ δημοσίου εὐρωπαϊκοῦ βίου, μεμυημένος δὲ πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τῶν πολιτικῶν παρασκηνίων τελούμενα, ἐξ ἰδιαιτέρων αὐτοῦ σχέσεων πρὸς ἐπιφανεῖς διπλωμάτας καὶ πολιτευτὰς τοῦ μεγάλου κόσμου. Ἐνῷ δὲ ἀντανέτελλεν οὕτω τακτικῶς εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ οὐ μόνον πιστὴν καὶ θαυμασίως ἀκριβῆ ἀλλ' εὐσύνοπτον ἅμα καὶ ζωηρὰν καὶ μονονοὺ λαλοῦσαν τὴν εἰκόνα τῆς συγχρόνου πολιτικῆς κινήσεως ἀνὰ τοὺς δύο κόσμους, διὰ τῶν ἑβδομαδιαίων ἐκείνων ἐπιθεωρήσεων, αἵτινες δικαίως ἀπεκλήθησαν σελίδες συγχρόνου ἱστορίας, ἐπεσκόπει συνάμα διὰ βλέμματος ψυχῆς ἀληθῶς φιλοπάτριδος καὶ ἀνέκρινεν ἀδεκάστως ἐξ ἀπαθοῦς περιωπῆς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, διὰ τῶν προτύπων ἐκείνων ἄρθρων αὐτοῦ, ἅτινα μετριοφρόνως κατεχώριζεν ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιστολῶν ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ δι' ὧν ἐκυβέρνα ἀληθῶς δίκην ἀπολύτου μονάρχου τὸ πολιτικὸν φρόνημα παντὸς ἀνεξαρτήτου καὶ ὑγιοῦς Ἕλληνος, μὴ συνδεομένου πρὸς τὸν δημόσιον προϋπολογισμὸν τῶν ἐξόδων τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.

Καὶ ἐν μέσῳ τῆς παντοδαποῦς τύρβης καὶ τῶν ποικίλων περισπασμῶν, οὓς φυσικῶς συνεπάγει ἡ περὶ πολλὰ συγχρόνως καὶ περὶ μικρὰ πολλάκις σπαταλῶσα τὸ τάλαντον τοῦ γράφοντος δημοσιογραφικὴ ἐργασία, εὕρισκεν οὐχ ἧττον πάντοτε καιρὸν καὶ ἠρε-

μωτέραν σχολὴν ὁ Ἀλέξανδρος, ἵνα γράφῃ τὰς θαυμαστὰς ἐκείνας προσωπογραφίας τῶν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐκλειπόντων μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ συντάσσῃ τοὺς ἀνεφίκτους καὶ ἀπαραμίλλους λόγῳ οὐσίας καὶ ὕφους χαρακτηρισμούς, δι' ὧν ἀνεπλάσθησαν οὕτως εἰπεῖν ἐν ταῖς στήλαις τῆς Ἡ μ έ ρ α ς δίκην ἀρχαίων ἀναγλύφων αἱ μεγάλαι μορφαὶ τοῦ Βήκονσφηλδ καὶ τοῦ Γαμβέττα, τοῦ Γλάδστωνος καὶ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τόσων ἄλλων, ἐσχάτως δὲ καὶ ἡ ἱπποτικὴ κατατομὴ τοῦ συνετοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου Ἰωσήφ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκονταετοῦς αὐτοῦ βασιλείας.

Οὕτω συντασσομένη ἡ Ἡ μ έ ρ α ἀνεβιβάσθη μὲν εἰς τὴν παγκόσμιον ἐκείνην δημοσιογραφικὴν περιωπήν, ἣν ὁμοθύμως ἀνεκήρυσσον καὶ αὐτὰ τὰ διαπρεπέστατα τῶν ἀλλοδαπῶν φύλλων, τὰ οὐχὶ σπανίως δανειζόμενα τὰς κρίσεις αὐτῆς περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, κατέστη δὲ εὐλόγως καὶ ἀναγκαίως τὸ ἀληθὲς δημοσιογραφικὸν εὐαγγέλιον σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε φύλλον ἄλλο τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου παρέσχεν ὅμοιον παράδειγμα πανελληνίου ἐπιδράσεως, οὔτε δύναται φεῦ! ἴσως νὰ ἐλπίσῃ τις, ὅτι θέλει ποτὲ ἐπαναληφθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ ἑλληνικῆς ἐφημερίδος ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη κατάκτησις τῶν ἑλληνικῶν πνευμάτων. Ὅπου γῆς λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἔστω καὶ μεταξὺ δύο ἢ τριῶν μόνον ἑλλήνων παροίκων, μετ' ἀνυπομονησίας ἀνεμένετο καθ' ἑβδομάδα καὶ ἀπλήστως ἀνεγινώσκετο τὸ ἔργον τοῦ Βυζαντίου, εἰς αὐτὸν δὲ πάντοτε ἔστρεφεν ἀτενὲς καὶ ἐναγώνιον βλέμμα ὁ Ἕλλην, ἐν ὥρᾳ κινδύνων καὶ ἀγώνων ἐθνικῶν, καὶ παρ' αὐτοῦ ἀνέμενεν οἰκοδομὴν καὶ νουθέτησιν, παρ' αὐτοῦ προσεδόκα ἐνθάρρυνσιν ἢ παρηγορίαν. Ἂν δὲ ἀντ' αὐτῆς ἤκουε πολλάκις φωνὴν ἀπογνώσεως ἢ ἀγανακτήσεως κραυγὴν φερομένην ἐκ τῶν μυχῶν τοῦ Ἀδρίου, καὶ ἐνωτίζετο ἀπαίσια μαντεύματα, καὶ ἔβλεπε μαύρην γραφομένην τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος, ἤξευρεν ὅμως κάλλιστα, ὅτι τῆς πατριωτικῆς τοῦ Βυζαντίου λύπης καὶ τῆς γοερᾶς του ὀργῆς δὲν ἦτο πάθος ἄλλο ἐλατήριον ἢ ἡ δυσπάλλακτος καὶ ἀκραιφνὴς ἀγάπη του πρὸς τὴν πά-

σχουσαν γενέθλιον γῆν καὶ ὁ ἐγκάρδιος αὐτοῦ πόθος θεραπείας καὶ ἀνορθώσεως. Ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ φύσις ἦτο ἀνωτέρα πάθους ταπεινοῦ καὶ ἀπρόσιτος εἰς δεκασμὸν οἱονδήποτε· οὐδέποτε δὲ τὴν διαυγειαν τῆς κρίσεώς του ἐθόλωσεν ἰδιωφελὴς ὑστερολογισμός, οὔτε τῆς γλώσσης αὐτοῦ τὴν παρρησίαν ἐπτόησεν ἀνομολόγητος πλαγία ἀνασκοπή. Ἔστη πάντοτε φρουρὸς ἄγρυπνος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ συνέσεως, καὶ ὁσάκις ἐκεῖθεν ἐβροντοφώνει Γρηγορεῖτε!, ηὐλόγησαν αὐτὸν πάντοτε οἱ ἀκούσαντες, εἰ καὶ δὲν μετενόησαν ἐνίοτε οἱ κωφεύσαντες. Διότι ὑπῆρξαν δυστυχῶς καὶ κωφεύσαντες, οὐδ' ἦτο ἄλλως δυνατὸν ἐν τῇ σημερινῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ. Ἂν δὲ πρὸς τοὺς ἐθελοκώφους τούτους οἶκτον μόνον εἶχεν ὁ Βυζάντιος ἀδιαφοροῦντας, ἀλλ' εἶχεν ὅμως ὀργῆς κεραυνοὺς καὶ μύδρους ἀγανακτήσεως, ὁσάκις ἡ ἀδιαφορία των ἦτο πρόσχημα φθαρτικῆς πολιτείας, λυμαινομένης τὰ τίμια καὶ ἱερὰ τοῦ ἔθνους. Τοὺς μύδρους δ' ἐκείνους τοὺς φοβεροὺς ἐφλόγιζεν ἡ τελεία καὶ ἀδιάσειστος συναίσθησις, ἣν εἶχεν ὁ Ἀλέξανδρος τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἀποστολῆς, καὶ ἔβαλλεν ἀδιάπτωτος καὶ ἀκάματος ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ὑπερτάτου πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος.

Ἐπολεμήθη διὰ τοῦτο — πῶς ἄλλως; — καὶ ἀκόσμως μάλιστα καὶ προσωπικῶς πολλάκις ὑβρισθεὶς ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἑλλήνων δημοσιογράφων ὑπό τινων τῶν ἐν καλάμῳ καὶ μέλανι συναδέλφων του. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὁ πρὸς οὐδένα ποτὲ τὴν περὶ πραγμάτων συζήτησιν ἀπαξιώσας, προσέβλεπεν ἤρεμος καὶ ἀπαθὴς τοὺς προπηλακιστάς· καὶ ἂν δέ ποτε συγκατέβαινεν εἰς πάρεργον ἀπάντησιν πρὸς ταπεινὰς ἐπιθέσεις, ἓν μόνον συνήθως ἀντὶ πολλῶν ἀνταπέδιδε τὸ βέλος, καὶ διέβλεπέ τις μακρόθεν, ἐκ τῶν ὀλίγων του γραμμῶν, μειδίαμα ὑπερήφανον διαστέλλον τὰ εἰρωνικά του χείλη, ἀτάραχον δὲ ἄλλως καὶ ἱλαρὰν τὴν ἀληθῶς λεόντειον ἐκείνην μορφήν, τὴν καὶ λεόντειον κατοπτρίζουσαν ἦθος, ἣν ἔμελλον φεῦ! νεκρὰν νὰ θαυμάσωσι καὶ θρηνήσωσιν οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι, οἱ τοσοῦτον χρόνον νηστεύσαντες τὴν ὄψιν αὐτῆς καὶ εὐλαβῶς ταμιεύσαντες τὴν τιμίαν αὐτῆς εἰκόνα ἐκ τῆς καρδίας των τοὺς μυχούς.

ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ 1896

('Επιστολαὶ πρὸς τὴν Νέαν Ἡμέραν)

Α'.

'Εν 'Αθήναις τῇ 17/29 Μαρτίου 1896.

Ὁ ἐκ παλαιοτέρων ἡμερῶν γνωρίζων τὰς 'Αθήνας καὶ οἰκείως ἔχων πρὸς τὴν συνήθη ἐξωτερικὴν ὄψιν τῆς πρωτευούσης μεγάλως ἤθελε καταπλαγῇ, ἂν ἤρχετο αἴφνης νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ τὰς ἡμέρας ταύτας. Πανηγυρικὸς πυρετὸς κατέλαβε διὰ μιᾶς ἀπὸ δύο ἤδη ἑβδομάδων ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ καλλωπιστικὴ δραστηριότης — νευρικὴ πολλάκις μέχρι σπασμωδικότητος — ἀγωνίζεται νὰ ἀναπληρώσῃ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὅ,τι ἐπὶ χρόνους μακροὺς παρημελεῖτο. Αἱ 'Αθῆναι παρασκευάζουσι τὴν ἑορτάσιμον αὐτῶν ἐσθῆτα διὰ τὴν προσεχῆ πανήγυριν τῶν διεθνῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Συνησθάνθησαν δὲ εὐτυχῶς, ὅτι πρὶν ἢ φορέσωσι τὸ νεορραφές των φόρεμα, ἀπαραίτητον ἦτο νὰ πλύνωσι κάπως τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας, καὶ νὰ κτενίσωσιν ὀλίγον τὴν κόμην των. Ὡς τῶν χωρικῶν παιδίων αἱ τρυφεραὶ μητέρες, πρὶν ἢ ὁδηγήσωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸν ναὸν πρὸς τὴν θείαν μετάληψιν, καθαίρουσιν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ σώματός των, — ἅπαξ ἢ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ — ὅσον ἐκεῖνα συνεκόμισαν ῥύπον παίζοντα μετὰ τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν ἄλλων οἰκοσίτων ζώων ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας, καὶ λούουσιν αὐτὰ καὶ κτενίζουσι — μόνον καὶ μόνον χάριν τῆς ἐπαύριον τελετῆς, οὕτως εὐτυχῶς καὶ οἱ κυβερνητικοὶ καὶ δημοτι-

κοὶ ἡμῶν ἄρχοντες ἀπεφάσισαν ἐσχάτως, πρὸ δύο μόλις ἑβδομάδων, νὰ προβῶσιν εἰς μέτρα ἔκτακτα, ἅτινα ἐν πάσῃ εὐρωπαϊκῇ πόλει εἶνε συνήθως τακτικὰ καὶ θεωροῦνται ὡς ἀναπόδραστος πάσης ἡμέρας ἀνάγκη. Οὕτω δὲ καὶ τῶν ὁδῶν τὰ πολυάριθμα καὶ ποικίλα κοιλώματα ἐπληρώθησαν, καὶ τὰ πεζοδρόμια ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἐσαρώθησαν, καὶ οἱ ἀτμοκίνητοι ὁδοστρωτῆρες ἐργάζονται νύκτα καὶ ἡμέραν τρίβοντες καὶ ἰσοπεδοῦντες βουνὰ ὅλα χαλίκων ἀνὰ τὰς ἐφθαρμένας ὑπὸ τῶν βροχῶν πλατείας. Αἱ κατεσπιλωμέναι καὶ ῥακώδεις μορφαὶ τῶν γηραιῶν ὑπουργικῶν κτιρίων περιβάλλονται νεαρὸν κονίαμα, αἱ δενδροστοιχίαι τῶν λεωφόρων κλαδεύονται καὶ συμπληροῦνται, φυτεύεται δὲ πάλιν ἡ καὶ ἄλλοτε πρὸ χρόνων πολλῶν φυτευθεῖσα ἀλλ' ἀποχερσωθεῖσα κατόπιν πλατεῖα τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν, ἣν εἶχον βαπτίσει κῆπον τοῦ Κλαυθμῶνος οἱ πολυπληθεῖς ἀπόστρατοι τῆς ἑλληνικῆς ὑπαλληλίας, οἱ ὑπὸ τὰ σκιερά της δένδρα τὴν ἀργίαν αὐτῶν ὀλοφυρόμενοι. Τὸ ἐπαινετὸν δὲ τοῦτο τῶν ἀρχόντων ἡμῶν παράδειγμα μιμοῦνται καὶ οἱ ἰδιῶται, ἰδίως δὲ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιομήχανοι, οἱ ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως ἔχοντες τὰ ἐργαστήρια καὶ καταστήματά των. Πλύνουσι καὶ αὐτοὶ καὶ καθαρίζουσι καὶ χρωματίζουσιν ὅ,τι δύνανται, διακοσμοῦσιν ἢ καὶ ἀνανεοῦσι τὰς προθήκας των οἱ φιλοκαλώτεροι, πολλοὶ δέ, οἱ τολμηρότεροι καὶ ἀφειδέστεροι, προβαίνουσι καὶ εἰς ῥιζικωτέρας μεταβολάς, ὅπως παραστῶσιν εὐπροσωπότεροι καὶ ἑλκυστικώτεροι εἰς τὸ ἀναμενόμενον χρυσοφόρον πλῆθος τῶν πανηγυριστῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς καθαριότητος καὶ τοῦ εὐτρεπισμοῦ ζωηρὰ ἐπίσης, καίτοι βραδεῖα, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ πρὸς πανηγυρικὴν τῆς πόλεως διακόσμησιν ἐργασία. Οἱ ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ περὶ τὰς δύο μεγάλας πλατείας φανοὶ τοῦ φωταερίου συνεδέθησαν δι' ἁψιδωτῶν σωλήνων, τῶν ὁποίων ὅμως τὰς φωτοβόλους προθέσεις πολὺ φοβοῦμαι ὅτι θέλει ματαιώσει ἡ ἀνεμώδης συνήθως νυκτερινὴ πνοὴ τοῦ Μαρτίου. Παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας πήγνυται ἁψίς, παράδοξος μὲν τὸ σχῆμα καὶ νεοφανὴς τὴν

καλαισθησίαν, ἀλλ' ἁψὶς ὁπωσδήποτε, ἀπὸ τῆς ὁποίας διὰ μεγάλων γραμμάτων θέλει προσφωνήσει τῶν Ἀθηνῶν ἡ πόλις τὸ ὡς εὖ παρέστητε εἰς τοὺς ξένους αὐτῆς. Ἁψῖδες δὲ καὶ ἄλλαι — εὐκταίως ὡραιότεραι — σχεδιάζονται διὰ τὴν πρὸ τοῦ Σταδίου πλατεῖαν καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἄγουσαν λεωφόρον. Περὶ θυρεῶν, ἐννοεῖται, καὶ σημαιῶν καὶ μύρτων καὶ στεφάνων περιττὸν νὰ γείνῃ λόγος· ταῦτα πάντα αὐθυπακούονται. Σκέψις μάλιστα γίνεται νὰ κοσμηθῶσι καὶ διὰ πολυτίμων ὑφασμάτων οἱ ἐξῶσται τῶν κυρίων ὁδῶν, ἂν καὶ καθόσον φανῇ συμβιβαζομένη πρὸς τὸ σχέδιον οὐ μόνον ἡ προμήθεια ἀλλὰ καὶ ἡ προθυμία τῶν οἰκοδεσποτῶν. Δὲν πρέπει δὲ τέλος νὰ παραλειφθῇ ἀμνημόνευτος καὶ ὁ κατὰ τοῦ χρονίου κονιορτοῦ τῆς πόλεώς μας ὀργανούμενος πόλεμος. Ἡμεῖς οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐσυνειθίσαμεν πλέον, ὑπάρχουσι δὲ οἱ φρονοῦντες — ἐν οἷς καὶ παλαιός τις δημοτικὸς ἄρχων — ὅτι τὰ ἰδιαίτερα κλασικὰ συστατικὰ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κονιορτοῦ συντελοῦσι μάλιστα εἰς τὴν ὑγιεινότητα τοῦ κλίματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀναμενόμενοι καὶ καθ' ἡμέραν ἤδη ἀφικνούμενοι ξένοι δὲν εἶνε ἐκλογεῖς ἀθηναῖοι, εὐκόλως καταπίνοντες τοιαῦτα δολώματα, προτιμότερον ἐκρίθη νὰ τοὺς ἀπαλλάξωμεν πάσης γνωριμίας τοῦ ὑγιεινοῦ αὐτοῦ παράγοντος, καὶ διὰ τοῦτο ὠργανώθη ἤδη καὶ ἤρχισε λειτουργοῦσα εὐπροσώπως ἡ καταβρεκτικὴ τῶν ὁδῶν ὑπηρεσία.

Καὶ τὸ Στάδιον; ἐρωτᾶτε βεβαίως. Τὸ Στάδιον θὰ ἦνε ἐντελῶς ἕτοιμον καὶ συμπεπληρωμένον τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων. Ἐννοῶ τοὺς διεθνεῖς ὀλυμπιακούς· διότι οἱ προπαρασκευαστικοὶ αὐτῶν ἀγῶνες τῶν ἑλλήνων ἀθλητῶν ἐτελέσθησαν ἤδη τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας, καὶ ἀπέδειξαν προκριθέντας τεσσαράκοντα περίπου ἀγωνιστάς, δικαιουμένους οὕτω νὰ μετάσχωσι τῶν ὀλυμπιακῶν. Δὲν θὰ παραστῇ βεβαίως τὸ Στάδιον τὴν πρωΐαν τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Μαρτίου ἀπαστράπτον ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, οἷον ἀνέδειξεν αὐτὸ ὁ Ἡρώδης πρὸ δέκα καὶ ὀκτὼ αἰώνων, καὶ οἷον ἤλπισαν ἐν ὥρᾳ μακαρίας φαντασιώσεως νὰ ἀναπλάσωσιν αὐτὸ οἱ πρωτάρχαι τῆς ἐν Ἀθή-

ναις ἀνασυστάσεως τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων διὰ δαπάνης ὀλίγων ἑκατοντάδων χιλιάδων δραχμῶν. Ἡ ἄσκοπος ἄλλως πραγμάτωσις τοῦ μεγάλου τούτου ὀνείρου θὰ κατεβρόχθιζεν ὄχι ἓν ἢ δύο ἀλλὰ πολὺ περισσότερα ἑκατομμύρια· πολλοὶ δὲ φρονοῦσιν — ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνταποκριτής σας — ὅτι ἐνόσῳ τὰ ἑκατομμύρια σπανίζουσιν ἐν Ἑλλάδι, φρόνιμον εἶνε νὰ σπανίζωσιν ἀναλόγως καὶ τὰ μεγάλα ὄνειρα. Θὰ παραστῇ ὅμως ὁπωσδήποτε μαρμαροφανὲς ἂν ὄχι μαρμάρινον τὸ Στάδιον εἰς τὰ ὄμματα τῶν πεντακισμυρίων θεατῶν, ὅσους θὰ περιλάβωσιν αἱ κερκίδες του· καὶ ἂν δὲν θὰ ἦνε θαῦμα ἰδοῦσιν, ὡς λέγει ὁ ἀγαθὸς Παυσανίας περὶ τοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Ἀττικοῦ, θὰ ἔχῃ ὅμως ἀληθῶς ὡραίαν καὶ ἐπιβάλλουσαν τὴν ὄψιν. Πλὴν ἱκανῶν σειρῶν ἑδωλίων τῆς σφενδόνης, αἵτινες κατεσκευάσθησαν ἐκ μαρμάρου, καί τινων ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ὧν αἱ κατώτεραι μὲν ἱδρύθησαν ἐκ πεντελησίου, αἱ ἀνώτεραι δὲ ἐκ πειραϊκοῦ πωρίνου λίθου, ὁλόκληρος ἡ εὐρεῖα καὶ ἀμφιθεατρικὴ κοιλάς, ἡ πρὸς βορρᾶν ἀναπεπταμένη, ἐκαλύφθη δι' ἑδωλίων ξυλίνων, ἅτινα θὰ χρωματισθῶσιν, ὅσα δὲν ἐχρωματίσθησαν ἔτι, λευκά. Ἐστρώθη δὲ κατ' εὐτυχῆ ἔμπνευσιν μέλας ὁ στίβος διὰ λειοτριβῶν ἀποῤῥιμμάτων μεταλλευτικῶν σκωριῶν, καὶ προελήφθη οὕτως ὁ ἄλλως ἀναπόφευκτος κονιορτός, ὃν θ' ἀνεῤῥίπιζον τῶν ἀθλητῶν οἱ πόδες.

Ὁ γνωρίζων τί ἦτο τὸ Στάδιον πρὸ ἑνὸς ἔτι μόλις ἔτους ὀφείλει νὰ θαυμάσῃ ἀληθῶς τὴν καταπληκτικὴν ἐργασίαν, δι' ἧς κατωρθώθη ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἡ σημερινή του μεταμόρφωσις. Ἄλλο, ἐννοεῖται, τὸ ζήτημα, ἂν ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνωσιν ὅσα καὶ ὅπως ἔγειναν. Περὶ τούτου ἄκαιρος πλέον καὶ ἄσκοπος θὰ ἦτο σήμερον οἱοσδήποτε λόγος. Τὸ κύριον καὶ σπουδαῖον εἶνε, ὅτι παρὰ πάσας τὰς ἀπαισιοδόξους προῤῥήσεις συνετελέσθη ὁπωσοῦν ἐγκαίρως τὸ ἔργον, δι' ὅ, πλὴν τῶν ἄλλων εἰσφορῶν, εἷς καὶ μόνος μεγαλόδωρος χορηγὸς κατέβαλεν ἑκατὸν μυριάδας δραχμῶν, οὐδὲ παρέστη ἀνάγκη νὰ ἀναβληθῶσιν οἱ ἀγῶνες κατὰ τὰς παραμονάς των. Κατεσκευάσθη δὲ συγχρόνως ἐν Καλλιθέᾳ κομψότατον — εἰ

καὶ δαπανηρότερον τοῦ προσήκοντος — σκοπευτήριον, χάριν τῶν ἀγώνων τῆς σκοποβολῆς, οἵτινες θὰ ἀναπληρώσωσιν ἐπὶ τὸ νεωτεριστικώτερον τὸν ἀκοντισμὸν τοῦ παλαιοῦ πεντάθλου, καὶ χάριν τοῦ παντοκράτορος ποδηλάτου ἐστρώθη εἰδικὸν ποδηλατοδρόμιον παρὰ τὴν φαληρικὴν ἀκτήν.

Παρεσκευάσθημεν, καθὼς βλέπετε, ηὐτρεπίσαμεν τὸν οἶκον ἡμῶν, ἐδαπανήσαμεν ὅ,τι εἴχομεν καὶ δὲν εἴχομεν, ἐστείλαμεν ἐγκαίρως τὰ προσκλητήριά μας, καὶ περιμένομεν τόρα ἀθλητὰς καὶ ἐπισκέπτας. Περιμένομεν δέ, σημειώσατε, πολλούς, παραπολλούς, καὶ ἡ πληθὺς τῶν ξένων εἶνε σήμερον τὸ μόνον ὄνειρον τῶν Ἀθηναίων. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἀπό τινων ἑβδομάδων ἤρχισαν ὁσημέραι μετριαζόμεναι αἱ ἐλπίδες τῆς πρώτης ἐξάψεως· ἀλλ' ὁπωςδήποτε καὶ αἱ σημεριναὶ ἡμῶν προσδοκίαι δὲν εἶνε μικραί· πολὺ δὲ φοβοῦμαι, ὅτι εἶνε πολὺ μεγαλείτεραι τῆς προσεχοῦς πραγματικότητος. Ἐπαρχιῶται θὰ ἔλθωσι πιθανῶς πολὺ περισσότεροι ἢ ὅσους δυνάμεθα νὰ ξενίσωμεν — κατ' οἴκους, ἐννοεῖται, ὅπου ξενίζονται συνήθως οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν συγγενεῖς καὶ φίλοι. Ὁμογενεῖς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀναμένονται ἱκανοί, ἐκ μόνης δὲ τῆς Αἰγύπτου καταπλέουσι σήμερον εἰς Πειραιᾶ δύο πλήρη ἀτμόπλοια. Ἀλλὰ ξένοι ὅμως, εὐρωπαῖοι, πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν θὰ παρίστανται πλείονες τῶν πεντακοσίων ἐν ὅλῳ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγώνων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀθλητῶν, οἵτινες ἐκ πάσης χώρας τῆς Ἑσπερίας μόλις θὰ συμποσωθῶσιν εἰς ἑκατόν, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας πρὸς τὴν ἁρμοδίαν ἐπιτροπὴν ἀναγγελίας. Διπλασιάσατε, τριπλασιάσατε, ἂν θέλετε, τοὺς ἀριθμοὺς αὐτούς· θὰ ὑπολειφθῆτε πάντοτε τῶν ἐλπίδων, αἵτινες καθ' ὅλον τὸν παρελθόντα δριμὺν χειμῶνα τῶν Ἀθηνῶν ἔθαλψαν τὰς καρδίας τῶν ἀθηναίων ξενοδόχων, ἐμπόρων, καὶ παντοειδῶν βιομηχάνων. Λέγω δὲ παντοειδῶν, διότι δὲν ὑπάρχει σχεδὸν παραγωγικὸν ἔργον ἐν Ἀθήναις, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ παρεσκεύασε δίκτυα καὶ δέλεαρ διὰ τὰ βαλάντια τῶν ἐλπιζομένων ξένων θεωρῶν. Καὶ αὐτὴ ἡ φιλολογία, καὶ τὸ θέατρον καὶ ἡ μουσικὴ παρασκευάζονται εἰς ἔκτακτα·

ἡ δὲ ζωγραφικὴ θὰ ἀναπτύξῃ δύο μεγάλα κυκλοτερῆ πανοράματα, ἓν μὲν ἐθνικώτερον, τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου παριστῶν, παρὰ τὴν ὁδὸν Σταδίου, τὸ δὲ ἄλλο διεθνὲς μᾶλλον, ἀπέναντι ἀκριβῶς τοῦ τόπου τῶν ἀγώνων, παριστῶν τὴν πολιορκίαν τῶν Παρισίων. Πάντες οἱ παντοδαποὶ ἑλληνικοὶ θεατρικοὶ θίασοι, ὧν ἑκάστου ὁ θιασάρχης μόλις δύναται νὰ κληθῇ ἠθοποιός, συνέρρευσαν εἰς Ἀθήνας καὶ περισαλπίζουσιν ἀπὸ τοῦδε τὰ δραματολόγιά των. Καὶ ἄλλοι μὲν ἤρχισαν ἤδη καὶ τὰς παραστάσεις των, ἄλλοι δὲ τὰς παρασκευάζουσιν, οὐδ' αὐτὰ τῶν παλαιῶν δραματικῶν τὰ ἀριστοτεχνήματα εὐλαβούμενοι.

Θὰ διασκεδάσωμεν βεβαίως τοὺς ξένους μας· ἀλλὰ διὰ νὰ τοὺς διασκεδάσωμεν, ὡς ἔχομεν τὴν εἰλικρινῆ πρόθεσιν, πρέπει νὰ ἔλθωσι, μὴ παρέχοντες εὔπιστον ἀκοὴν εἰς ὅσα παραδόξως καὶ ἀνυποστάτως διεδόθησαν περὶ καταπληκτικῆς ὑπερτιμήσεως τῶν οἰκημάτων καὶ τροφίμων ἐν Ἀθήναις. Αἱ τιμαὶ τῶν ξενοδοχείων, εἰς χρυσὸν ἀναγόμεναι, μόλις φθάνουσι τὸ ἥμισυ τῶν συνήθων τιμῶν εὐρωπαϊκοῦ ξενοδοχείου δευτέρας τάξεως.

Τὸ ὁριστικὸν πρόγραμμα τῶν ἀγώνων δὲν ἐδημοσιεύθη οὐδὲ κατηρτίσθη ἔτι, καίτοι μόλις ἀπέχομεν αὐτῶν μίαν ἑβδομάδα. Ἐλπίζεται καὶ λέγεται, ὅτι θὰ συνταχθῇ τέλος σήμερον ἢ αὔριον. Ἐλπίζεται δὲ προσέτι, ὅτι θὰ ληφθῇ κατὰ τὴν σύνταξίν του πρόνοια ἐπαρκής, ὅπως μὴ ἐπαναληφθῶσι κατὰ τοὺς διεθνεῖς ἀγῶνας καὶ ἐνώπιον ξένων τὰ ἄτοπα καὶ αἱ συγχύσεις, αἵτινες ἐτάραξαν τοὺς πρό τινων ἡμερῶν τελεσθέντας προπαρασκευαστικούς, καὶ τὰς ὁποίας δὲν μνημονεύω λεπτομερέστερον, μὴ θέλων νὰ στίξω δι' ἀμαυρῶν κηλίδων τὸ καθόλου πανηγυρικὸν χρῶμα τῆς ἐπιστολῆς μου. Ὁπωσδήποτε εἶνε ἤδη γνωστὸν καὶ ὡρισμένον, ὅτι οἱ ἀγῶνες ἄρχονται τὴν πρωΐαν τῆς 25 Μαρτίου ἐν τῷ Σταδίῳ καὶ λήγουσι μετὰ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἡμέρας διὰ τῆς ἐν Φαλήρῳ ποδηλατοδρομίας. Καὶ τὰς τρεῖς μὲν πρώτας ἡμέρας θέλουσι τελεσθῇ οἱ κυρίως ἀθλητικοὶ καὶ γυμναστικοὶ ἀγῶνες, ἤτοι δρόμος, ἅλμα, δισκοβολία καὶ πάλη, τὴν δὲ τετάρτην ὅ,τι αὐτῶν ἀπολει-

φθῇ καὶ ὁ πολυθρύλητος Μαραθώνιος δρόμος. Κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου ἀγωνίσματος, ὡς ἀσκόπου καὶ ἐπικινδύνου μάλιστα εἰς τὴν ὑγείαν τῶν ἀγωνιστῶν, πολλαὶ παρὰ πολλῶν καὶ εὔλογοι ἠκούσθησαν ἐνστάσεις. Ὅσοι δὲ εἶδον κατὰ τοὺς προπαρασκευαστικοὺς ἀγῶνας, πῶς ἔφθασαν εἰς τὸ Στάδιον οἱ ἀπὸ Μαραθῶνος νεκροὶ δρομεῖς, ἀνάπνευστοι καὶ σχεδὸν λιπόθυμοι, καὶ ποίας ὑπῆρξεν ἀνάγκη ἰατρικῆς βοηθείας, ὅπως συνέλθῃ ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὑπάρχει μὲν διαφορά τις μεταξὺ τοῦ θεάματος αὐτοῦ καὶ τῶν ἀγγλικῶν πυγμαχιῶν, ἀλλ' ὄχι καὶ πολὺ μεγάλη.

Τοὺς ἐν τῷ Σταδίῳ ἀγῶνας θέλει παρακολουθήσει ἡ ἐν Καλλιθέᾳ σκοποβολή, καὶ τούτους οἱ ναυτικοὶ ἀγῶνες κολυμβητικῆς καὶ λεμβοδρομίας.

Β'.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23/4 Ἀπριλίου.

Μεταξὺ προεορτίων καὶ ἑορτῆς, μεταξὺ παραμονῆς καὶ πανηγύρεως ὀλίγαι μόνον ἔτι ἀπολείπονται ὧραι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἐλάχιστον καὶ σχετικῶς ἀσήμαντον χρονικὸν διάστημα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιήσωμεν, ὅπως συμπληρώσωμεν τὰς ἑορτασίμους ἡμῶν παρασκευάς, τὰς ὁποίας ἐπὶ τοσούτους μῆνας εἴχομεν λησμονήσει. Δὲν θὰ μείνῃ δέ, φοβοῦμαι, οὐδὲ ὡρῶν ὀλίγων μικρὰ ἀνάπαυλα εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὰ τῆς παρασκευῆς

τῶν ἀγώνων, ὅπως ἐξαπλώσωσιν ἐν βραχεία ῥαστώνη τὰ κεκμηκότα των μέλη, καὶ κοιμηθῶσι πρὸς στιγμὴν τὸν λυσίπονον ὕπνον τοῦ ἐργάτου, διὰ νὰ ἐξυπνήσωσι τὴν ἐπαύριον φαιδροὶ πανηγυρισταί. Δὲν θέλω νὰ ὑποκριθῶ, ὅτι ἀγνοῶ τί λέγουσιν ἐν γένει μέχρι τοῦδε οἱ πολλοὶ περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν ἔργων τῆς ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ὑποεπιτροπῶν της· ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶ εἰλικρινῶς, ὅτι θὰ ἤμην ἄνθρωπος τῆς ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης, ἂν ἤθελον νὰ ὑποτιμήσω τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας, ὅπερ ἐξῆλθε τῶν ἄλλως οὐχὶ εὐαρίθμων χειρῶν τῶν κοσμητόρων τῆς αὔριον ἀρχομένης διεθνοῦς πανηγύρεως. Ὅταν δὲ μάλιστα ἀναλογίζωμαι, ὅτι μ' ὅλους αὐτῶν τοὺς κόπους καὶ μ' ὅλην αὐτῶν τὴν προθυμίαν καὶ αὐταπάρνησιν, δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ ἀφοπλίσωσι τὴν φύσει πικρόχολον κριτικὴν τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, καὶ ἀκούουσι καθ' ἡμέραν ἀπὸ τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων πᾶν ἄλλο ἢ πανηγυρικούς, πότε μὲν διὰ τὰ χρώματα τῶν σημαιῶν δι' ὧν ἐκοσμήθησαν αἱ πανηγυρικαὶ ὁδοί, πότε δὲ διὰ τὴν θέσιν εἰς ἣν ἱδρύθη τοῦ Ἀβέρωφ ὁ ἀνδριάς, καὶ πότε διότι δὲν ἐξακολουθοῦσιν ἀκόμη δεχόμενοι ἐγγραφὰς ἀγωνιστῶν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων, βαθύτατον αἰσθάνομαι οἶκτον πρὸς πάντας ἐκείνους, ὅσοι, οὔτε ἐξ εἰδικότητος εἰς τοῦτο κεκλημένοι οὔτε ἐξ ὑποχρεώσεως οἱασδήποτε, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον ἐκ φιλοτίμου προθυμίας ἀνέλαβον τὸ βάρος νὰ συντελέσωσιν, ἕκαστος κατὰ τὸ τάλαντον αὐτοῦ, εἰς εὐπρόσωπον ὀργάνωσιν τῆς μεγάλης πανηγύρεως. Καὶ δὲν ἤρκει, φαίνεται, ἡ πικρία τῶν δημοσιογραφικῶν ἐπικρίσεων, οὔτε τῶν θεατῶν τὰ παράδοξα ἐπιφωνήματα πρὸ τῆς παροιμιακῆς πλέον καταστάσης ἀψῖδος τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας, οὔτε τὰ παράπονα τῆς πάντοτε μεγάλης ἐκείνης μερίδος τοῦ κοινοῦ, ἥτις ἀξιοῖ νὰ καλῆται εἰς πᾶσαν δημοσίαν τελετήν, διότι ἐκλήθη ἐνίοτε, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, εἰς μίαν ἢ δύο. Προσετέθησαν προχθὲς καὶ τῶν ἑλλήνων βουληφόρων οἱ κεραυνοί. Πρὶν ἢ καταλύση τὸν ἱκανῶς ἄδοξον, ἐπ' ἐσχάτων δὲ καὶ ἱκανῶς ἄϋπνον βίον της ἡ ἑλληνικὴ Βουλή, ἔκρινε καλὸν καὶ ἀξιοπρεπὲς νὰ διαμαρτυρηθῇ με-

ταξὺ δύο χασμημάτων κατὰ τῆς φρικώδους ἀσεβείας, ἣν διέπραξε, φαίνεται, μία τις, — ἀγνοῶ ἀκριβῶς ποία — τῶν ποικιλωνύμων ἐπὶ τῶν ἀγώνων ἐπιτροπῶν, τολμήσασα νὰ μὴ καλέσῃ τοὺς κυρίους βουλευτὰς εἰς τὰ τελούμενα αὔριον ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀβέρωφ. Θεέ μου! καὶ τί δὲν ἠκούσθη πάλιν ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἐκείνου, ὅπου τόσα κατὰ καιροὺς ἠκούσθησαν ἀλόγιστα καὶ ἀσυνάρτητα. Ὁ εἷς ἐξῆρε τὴν μεγάλην ἐθνικὴν σημασίαν τῶν διεθνῶν ἀγώνων, ἐνῷ ὁ ἄλλος ἐβροντοφώνει τὴν βουλευτικὴν παντοδυναμίαν, τρίτος δὲ ἄλλος καὶ τέταρτος ἐκεραυνοβόλουν φανταστικὰς πλεκτάνας κατὰ τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν, ὑφαινομένας ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ γραμματέως τῆς ἐπιτροπῆς. Μόλις ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ πραΰνῃ τὴν θύελλαν ἡ θυμόσοφος παρατήρησις τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ, ἐξηγήσαντος πρὸς τὸν ἀλγοῦντα κοινοβουλευτικὸν ἑσμόν, ὅτι ὁ βουλευτὴς δὲν ἔχει ἀνάγκην προσκλήσεων, καὶ ὅτι δύναται αὐτοδικαίως νὰ παρίσταται ὅπου θέλει σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἀρκεῖ, ἐννοεῖται, νὰ φορῇ τὸ ὀρειχάλκινον διακριτικὸν ἔμβλημα, ὅπερ ἐψήφισεν ἐσχάτως ἡ Βουλή. Οὕτως ἐσώθησαν τὰ αὐρινὰ ἀποκαλυπτήρια ἀπὸ τοὺς κοινοβουλευτικοὺς κεραυνούς, καὶ ὅλη ἐκείνη ἡ πατριωτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀγανάκτησις, ἥτις διέσεισεν ἐπὶ ὁλόκληρον ὥραν τὸ βῆμα, ἀπήχησε τέλος εἰς ἓν μεγαλόφωνον καὶ μακάριον χάσμημα.

Ἀλλὰ πλὴν ὅλων τούτων τῶν ἐπικρίσεων καὶ κατακρίσεων, πλὴν τῶν διαμαρτυριῶν τῶν ἀδικουμένων καὶ τῶν μεμψιμοιριῶν τῶν παραμελουμένων, πλὴν ἐπιτιμήσεων καὶ ἀπειλῶν καὶ κατακραυγῶν μᾶλλον ἢ ἧττον ἀδίκων, μία ἰδίως αἴρεται ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας μομφή, καὶ ἀνακλαδοῦται εἰς ὕψος, καὶ ἀντηχεῖ εἰς εὖρος, ὡς βαρὺς γογγυσμὸς ψευσθείσης ἐλπίδος. Τὴν μομφὴν αὐτὴν συναποτελοῦσι τὰ παράπονα τῶν ἰδιοκτητῶν οἰκιῶν, ὅσοι εἶχον δηλώσει πρὸς ὑποδοχὴν ξένων τὰ δωμάτιά των, καὶ βλέπουσιν αὐτὰ σήμερον μὴ ζητούμενα· αἱ φωναὶ τῶν ξενοδόχων, ὅσοι ὠνειρεύοντο πακτωλὸν χρυσίου διαρρέοντα τὰ ὀλίγα καὶ στενὰ δωμάτια τῶν πανδοχείων των· καὶ πάντων ἐκείνων τὰ ἐπιφω-

νήματα, ὅσοι εἶχον ὁπωσδήποτε ἑτοιμασθῆ νὰ ὑποδεχθῶσι καὶ σιτίσωσι καὶ κοιμίσωσι καὶ διασκεδάσωσι πεντήκοντα ἢ ἑξήκοντα χιλιάδας ξένων—κατὰ τοὺς μετριωτάτους ὑπολογισμοὺς τῶν περὶ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν ἀγώνων, — βλέπουσι δὲ σήμερον τὰς φανταστικὰς ἐκείνας μυριάδας περιστελλομένας εἰς μίαν ἢ δύο τὸ πολὺ χιλιάδας ἐπισκεπτῶν, καὶ τούτων ὁμογενῶν τὸ πλεῖστον καὶ μάλιστα ἐπαρχιωτῶν, — ἀνθρώπων τουτέστι μὴ διατελούντων εἰς σχέσεις στενὰς πρὸς τὴν λίραν καὶ τὸ ναπολεόνιον.

Διότι εἶνε βέβαιον δυστυχῶς καὶ δύναται πλέον σήμερον, ὅτε ὀλίγας μόλις ὥρας ἀπέχομεν τῆς πολυθρυλήτου ἑορτῆς, νὰ ὑπολογισθῇ ἀκριβῶς, ὅτι οἱ εἰς Ἀθήνας χάριν τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων συρρεύσαντες ξένοι, Εὐρωπαῖοι μὲν καὶ Ἀμερικανοὶ μόλις συμποσοῦνται εἰς πεντακοσίους, ὁμοεθνεῖς δὲ μόλις ὑπερβαίνουσιν, ἂν ὑπερβαίνωσι, τοὺς χιλίους. Διατὶ τόσον ὀλίγοι, ἀντὶ τῶν τόσον πολλῶν, τοὺς ὁποίους ὠνειρευόμεθα; Ὁ Ἕλλην, φιλαίτιος ὡς πάντοτε, ἀναζητεῖ τὸν ἔνοχον, καὶ στρέφει ὁρμεμφύτως τὸ βλέμμα του πρὸς τὴν ἐπιτροπήν, διότι δὲν ἔχει καὶ ποῦ ἀλλοῦ νὰ στραφῇ. Καὶ τὴν ἀδικεῖ μὲν βεβαίως, ἀποδίδων εἰς αὐτὴν τὸ εὐάριθμον τῶν ἐλθόντων ξένων· δὲν θὰ τὴν ἠδίκει ὅμως, ἂν κατελόγιζεν εἰς βάρος της τὰς ὑπερμέτρους προσδοκίας, ὅσας ἀναντιρρήτως ἐγέννησαν αἱ ἐπανειλημμέναι αὐτῆς διαβεβαιώσεις περὶ ἐπικειμένου ξενικοῦ κατακλυσμοῦ ἐν Ἀθήναις. Ἀλλὰ ταῦτα εὐκαιρότερον καὶ σκοπιμώτερον θὰ ἐξετασθῶσι μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἀγώνων, ἵνα τὸ πόρισμα τῆς ἐρεύνης μᾶς χρησιμεύσῃ κἂν ὡς μάθημα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπαναλήψεως αὐτῶν, ἄν, ἐννοεῖται, ὁ Θεὸς ἐμπνεύσῃ πάλιν τὸν Κ. Βικέλλαν καὶ τὸν Κ. Κουβερτὲν νὰ ἐκλέξωσι τὸ κλασικὸν ἄστυ ὡς τόπον τελετῆς. Σήμερον καιρὸς εἶνε νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ὑπὲρ τὰς φαλακρὰς ἀλλὰ τοσοῦτον εὐμόρφους κορυφὰς τοῦ Ὑμηττοῦ ὑποφώσκουσαν ἀνατολὴν τῆς αὔριον πρώτης πανηγυρικῆς ἡμέρας, καὶ ἄνω σχόντες τὰς καρδίας, νὰ παρασκευάσωμεν ἀκάκους καὶ φαιδρὰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν πρὸς τὸ χαρμόσυνον θέαμα, δι' οὗ ἐγκαινίζονται μετ' ὀλίγον οἱ

πρῶτοι ἐν Ἀθήναις τελούμενοι ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Καὶ κυρίως μὲν ὡς ἔναρξις αὐτῶν πρέπει κατὰ τὸ γράμμα τοῦ ἐκδοθέντος ἐπισήμου προγράμματος νὰ θεωρηθῇ ἡ τὴν μεθαύριον Δευτέραν, τὴν τρίτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν, τελεσθησομένη πανήγυρις, καθ' ἣν ὁ βασιλεύς, ἐπὶ τῇ ἁρμοδίᾳ προσφωνήσει τοῦ Διαδόχου ὡς προέδρου τῆς Γενικῆς Ἐπιτροπῆς, θέλει κηρύξει τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγώνων. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὔριον ἐπισήμως γινομένη τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ κυρίου χορηγοῦ αὐτῶν ἐπίσης δικαίως, ἂν μὴ δικαιότερον, ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἔναρξις τῆς διεθνοῦς ἑορτῆς, ἥτις εἰς τὸν Ἀβέρωφ πρὸ πάντων ὀφείλει τὴν πραγματοποίησίν της. Ἠδύναντο δὲ ἴσως πολὺ σκοπιμώτερον καὶ προσφορώτερον νὰ συγχωνευθῶσιν αἱ δύο τελεταί, ἵνα μὴ φανῇ, ὡς θὰ φανῇ πιθανώτατα, χωριζομένη ἡ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τελετὴ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων καὶ οἱονεὶ ξένη πρὸς αὐτούς.

Οἱ ἀγῶνες θέλουσι διαρκέσει, κατὰ τὸ δημοσιευθὲν τέλος μόλις πρὸ δύο ἡμερῶν ἐπίσημον πρόγραμμα, ἐννέα ἡμέρας, καὶ θέλουσι λήξει τὴν δευτέραν ἀπριλίου διὰ τῆς εἰς τοὺς νικητὰς ἀπονομῆς τῶν βραβείων ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ οἱ μὲν ἀθλητικοὶ ἀγῶνες — οἷον δρόμος, ἅλμα, δισκοβολία, σφαιροβολία καὶ πάλη, θέλουσι τελεσθῇ τὴν πρώτην, δευτέραν καὶ πέμπτην ἡμέραν τῶν ἀγώνων, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν θὰ καταφθάσωσιν εἰς τὸ Στάδιον καὶ οἱ μαραθωνοδρόμοι, οἵτινες αὐξάνουσι δυστυχῶς ὁσημέραι, παροτρυνόμενοι εἰς τὸ ἐπικίνδυνον ἐγχείρημα ὑπὸ τοῦ μυθολογικοῦ θρύλου, ὃν πλέκει φανταστικῶς ἡ δημώδης φήμη περὶ τὴν ἀργυρᾶν φιάλην, ἣν ἔταξεν ἆθλον εἰς τὸν μαραθωνομάχον ὁ γάλλος Μπρεάλ. Οἱ δὲ γυμναστικοί, τουτέστι δίζυγον, μονόζυγον, κρίκοι, ἀναρρίχησις ἐπὶ κάλω κ.τ.τ. θὰ γείνωσι μετὰ μεσημβρίαν τῆς τετάρτης ἡμέρας. Οἱ ποδηλατικοὶ ἀγῶνες θὰ καταλάβωσι τρεῖς ἡμέρας, τὴν ἕκτην, ἑβδόμην καὶ ὀγδόην, οἱ τῆς σκοποβολῆς θ' ἀρχίσωσι τὴν Τρίτην τὸ πρωῒ καὶ θὰ ἐξακολουθήσωσι καὶ τὰς ἐπομένας ἡμέρας, οἱ τῆς ξιφασκίας θὰ τελεσθῶσιν ἐν τῷ Ζαππείῳ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν ἀγώνων, τὴν ἕκτην δὲ ἡμέραν, ἤτοι τὴν

τριακοστὴν Μαρτίου θὰ γείνωσιν οἱ κολυμβητικοὶ ἀγῶνες ἐν Πειραιεῖ, καὶ τὴν ὀγδόην οἱ κωπηλατικοὶ ἐν Φαλήρῳ. Πλὴν τῶν ἀγώνων τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα κανονίζει λεπτομερῶς καὶ τὰ τῶν συναυλιῶν, τῶν λαμπαδηφοριῶν καὶ τῶν πυροτεχνημάτων, σημειοῖ δὲ ὡς κατακλεῖδα τοῦ πανηγυρικοῦ του καταλόγου, ὅτι καθ' ἑσπέραν θέλει φωταγωγεῖσθαι ἡ πόλις καὶ καθ' ἑσπέραν μουσικαὶ θέλουσι παιανίζει ἐν ταῖς πλατείαις τῶν Ἀθηνῶν.

Πόσοι καὶ τίνες οἱ μέλλοντες ἑκάστου ἄθλου ἀγωνισταί, πόσοι δι' ἕκαστον ἕλληνες καὶ πόσοι ξένοι, δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ μάθω, καίτοι ἠγωνίσθην ἀληθῶς ἐπὶ τούτῳ καὶ ἤθλησα. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν κἂν τὸν ἐν συνόλῳ ἀριθμὸν τῶν ἑλλήνων καὶ ξένων ἀγωνιστῶν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω. Τοσοῦτον, φαίνεται, κατενεμήθη καὶ ἐξειδικεύθη ἡ ἐν τῇ Γ. Ἐπιτροπῇ ἐργασία, ὥστε πρέπει τις νὰ περιέλθῃ πολλὰ γραφεῖα καὶ πολλὰς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀριθμητικὰς πράξεις, ἵνα καταλήξῃ εἰς ὁριστικόν τι ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν κινδυνεύει νὰ παραπλανηθῇ εἰς ὑπερβολάς, ὡς ἔπαθον τοῦτο πᾶσαι αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες, ἀναβιβάσασαι μέχρι τοῦδε εἰς ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοὺς πεντήκοντα μόλις ξένους ἀγωνιστάς, διότι ἐδίδετο εἰς αὐτὰς ἐπὶ τριπλῶν καὶ τετραπλῶν καταλόγων τριπλοῦς καὶ τετραπλοῦς ὁ αὐτὸς ἀθλητής, ὁ διὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἀγῶνας τυχὸν δηλωθείς. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει ἄλλως σημασίαν, καὶ θὰ σαφηνισθῇ μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ὅτε μεθ' ἕκαστον τῶν ἀγώνων θέλουσι κατ' ἀνάγκην προέλθει εἰς φῶς τὰ ὀνόματα τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν καὶ σημασίαν μεγάλην, καὶ τὸ ὁποῖον συλλογίζομαι πάλιν τὴν στιγμὴν αὐτήν, διότι πυκνὸν νέφος μοῦ ἐσκίασεν αἴφνης τὸ φῶς, εἶνε ἡ ἱκανῶς δύσθυμος καὶ μελαγχολικὴ ὄψις τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ, ὅστις καὶ χθὲς μὲν ὀλίγον ἀλλὰ προχθὲς ἰδίως μᾶς ἐδρόσισε διὰ βροχῆς ἀκαίρου, μεταβαλούσης ἐν βραχεῖ εἰς βόρβορον κοκκινωπὸν τὸ νεόστρωτον χῶμα τῶν πρό τινων ἡμερῶν ἐπισκευασθεισῶν πλατειῶν καὶ λεωφόρων. Θὰ ἦτο ἀληθῶς ἀπελπιστικόν, ἂν ἀπεφάσιζεν αἴφνης καὶ ὁ οὐρανὸς νὰ ταχθῇ μὲ τοὺς δυσηρεστημένους.

Γ΄.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30/12 Ἀπριλίου.

Δὲν ἠπατήθην πολὺ τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα, φοβηθεὶς δυσμένειαν τοῦ καιροῦ πρὸς τὴν μεγάλην διεθνῆ πανήγυριν, ἣν ἄγουσιν αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τῆς παρελθούσης Κυριακῆς. Συννεφὴς ἤδη ἀπὸ τοῦ Σαββάτου ὁ ἄλλως φαιδρότατος ἀττικὸς οὐρανός, ἐτάραξε τὴν ἐπαύριον πρωΐαν δι᾽ ἀκαίρου βροχῆς τὴν εἰσαγωγὴν οὕτως εἰπεῖν τῶν ἀγώνων, ἤτοι τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ἀβέρωφ, καὶ καθύγρανεν ἐν οὐ δέοντι τὸν πανηγυρικὸν λόγον τοῦ γραμματέως τῆς ὀλυμπιακῆς ἐπιτροπῆς. Καίτοι δὲ ἠθρίασε πάλιν τὴν ἐπομένην ἡμέραν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγώνων, οἱονεὶ ἐντρεπόμενος νὰ μένῃ μόνος αὐτὸς σύνοφρυς καὶ σκυθρωπὸς ἀπέναντι πανδήμως ἑορταζούσης πόλεως καὶ ἀγαλλιῶντος στίφους πανηγυριστῶν, ἀλλ᾽ ἡ αἰθρία ἐκείνη ὑπῆρξε πρόσκαιρος δυστυχῶς. Τὴν χλιαρὰν ἐαρινὴν πνοήν, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ θωπεύῃ τοὺς ὀγκουμένους κλάδους τῶν δένδρων καὶ νὰ ἀδρύνῃ τὸν χόρτον τῶν ἀγρῶν, κατέπνιξε βόρειον πνεῦμα χειμῶνος, γέννημα τῆς κυριακῆς βροχῆς, καὶ αἱ ἡμέραι τῶν ἐν τῷ παναθηναϊκῷ Σταδίῳ ἀγώνων εἶνε καὶ ἄλλου ἀγῶνος ἡμέραι, τελουμένου μεταξὺ νεφελῶν καὶ ἡλίου, μεταξὺ χειμερινοῦ βορρᾶ προδήλως ἐκπνέοντος καὶ θάλπους ἐαρινοῦ μὴ κατορθοῦντος ἔτι νὰ νικήσῃ ὁριστικῶς. Οἱ ἀφθονοῦντες ἐν Ἀθήναις φιλόψογοι ἐνθυμήθησαν, ἐννοεῖται, ἀμέσως, ὅτι εἶχον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους ἐπανειλημμένως συστήσει τὴν ἐπὶ ἕνα τοὐλάχιστον μῆνα ἀναβολὴν τῶν ἀγώνων, καὶ ὅτι δὲν εἰσήκουσεν

αὐτῶν ἡ φιλοτιμία δῆθεν τῆς ἐπιτροπῆς. Φαίνονται δ' ἀληθῶς δικαιωθέντες ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς ἰδιοτροπίας τοῦ Μαρτίου.

'Αλλὰ τί σημαίνουσιν ὅμως πάντα ταῦτα τὰ μικρολογήματα ἐνώπιον τῆς αἴγλης καὶ τῆς φαιδρότητος τῆς πρωτοφανοῦς πανηγύρεως, ἣν τελοῦσιν αἱ 'Αθῆναι; Τί σημαίνουσιν ὀλίγαι νιφάδες παροδικαὶ χιονώδους βροχῆς ἢ μία παγερὰ ῥιπὴ τοῦ βορρᾶ, ἀπέναντι τοῦ θερμοῦ καὶ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον σφύζουσιν αἱ καρδίαι τῶν 'Αθηναίων καὶ τῶν παρεπιδήμων ξένων των; ἢ τί βαρύνουσιν οἱ ψόγοι τῶν ὀλίγων, καὶ τῶν δυσηρεστημένων τυχὸν τὰ παράπονα, καὶ τῶν φύσει δυσορέκτων αἱ ἐπικρίσεις, ἀπέναντι τῆς χαρμοσύνου πομπῆς, ἥτις ἡμέρας καὶ νυκτὸς διατρέχει τὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, καὶ τοῦ μυριοστόμου λαοῦ τοῦ ἀνευφημοῦντος τοὺς ἀθλητὰς τοῦ Σταδίου, καὶ τῶν παταγωδῶν χειροκροτημάτων, ἅτινα δίκην παρατεινομένης βροντῆς ἀντιλαλοῦσι καὶ πέραν τῆς παλαίστρας τῶν νικητῶν τὰ ὀνόματα, καὶ τῆς πανδήμου χαρᾶς, ἐξ ἧς ἑβδομάδα ἤδη ὅλην μεθύουσιν αἱ 'Αθῆναι; Διότι γεγονὸς ἀναμφήριστον, κύριον, μέγα καὶ δεσπόζον πάσης λεπτολόγου παρατηρήσεως μένει τοῦτο· ὅτι οἱ πρῶτοι ἐν 'Αθήναις τελούμενοι 'Ολυμπιακοὶ ἀγῶνες, οἱανδήποτε καὶ ἂν ἔχωσιν ἄλλην, εἴτε διεθνῆ εἴτε καὶ ἐθνικὴν ἁπλῶς σημασίαν, ὡς πανήγυρις ἁπλῶς, ὡς τέρψις ὀμμάτων καὶ ψυχῆς ἀγαλλίαμα, ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας μεγάλης καὶ ἀληθῶς ἀπροσδοκήτου. Καὶ εἶνε, σημειώσατε, πανηγυρισταί των οὐ μόνον τὰ πάντοτε φιλέορτα κατώτερα πλήθη, τὰ ἐκ πάσης προφάσεως ἀντλοῦντα εὐθυμίαν, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ τὰ κοινωνικὰ στρώματα, χωρὶς διακρίσεως ἡλικίας ἢ φύλου.

Τοιοῦτον, ποικίλον καὶ συμμιγὲς ἐκ γερόντων καὶ παίδων, ἐξ ἐπιφανῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ χειροβιώτων ἐργατῶν, ἐκ κομψῶν κυριῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως καὶ ὑπηρετριῶν ἐν ἀδείᾳ, ἐκ νεαρῶν μαθητῶν καὶ κεχυφότων συνταξιούχων, ἐκ κόσμου παντοδαποῦ συγκείμενον, ἀλλ' ἑορτάσιμον ὅμως, φαιδρόν, πυρέσσον ἐκ προσδοκίας καὶ σπινθηροβολοῦν ἐξ ἠλεκτρισμοῦ, ἦτο τὸ πυκνὸν πλῆθος τῶν τετρακισμυρίων θεατῶν, ὅπερ ἐχύθη τὴν παρελθοῦσαν

δευτέραν ἐπὶ τὰς λευκὰς βαθμῖδας τοῦ ἀνακαινισθέντος Σταδίου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ κατορθώσῃ νὰ κατακλύσῃ τὴν ἀχανῆ ἐκείνην ἀμφιθεατρικὴν λεκάνην, ἣν ἐλάξευσεν ἡ φύσις, ἔκτακτον καὶ μοναδικήν, εἰς τὰς γηραιὰς λαγόνας τοῦ Ἀρδηττοῦ. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγας μὲν ἀλλὰ προσφόρως μεμετρημένας λέξεις τοῦ Διαδόχου ὁ Βασιλεὺς ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῶν ἀγώνων,καὶ ἀντήχησεν ἀμέσως ἀπὸ διακοσίων περίπου στομάτων καὶ ἰσαρίθμων μουσικῶν ὀργάνων ὁ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ ἕλληνος μουσουργοῦ, τοῦ Κ. Σαμάρα, συντεθεὶς ὀλυμπιακὸς ὕμνος, δὲν πρέπει νὰ παρεξηγηθῇ ἡ φρικίασις, ἥτις διέδραμε τὸ πυκνὸν σμῆνος τῶν θεατῶν, οὔτε νὰ παρερμηνευθῇ ἡ συγκίνησις, ἥτις ὤθησεν αὐτοὺς εἰς παταγώδεις ἀνευφημήσεις. Οὔτ' ἐκείνην προεκάλεσεν οὔτε ταύτας ὑπηγόρευσεν ὁμόθυμός τις δῆθεν ἐκτίμησις τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τοῦ μουσικοῦ συνθέματος, ὅπερ, κατὰ τὸν κρατοῦντα σήμερον συρμόν, ἐπιτηδεύεται τὴν δι' ἁρμονικῆς πολυφωνίας θεραπείαν τῆς μελωδικῆς του γυμνότητος. Ἡ συγκίνησις ἐκείνη δὲν ἦτο ψυχική, ἀλλ' αἰσθητικὴ μᾶλλον. Τὸ θερμὸν ἐκεῖνο καὶ διὰ τοῦ αἰθέρος παλλόμενον κῦμα διακοσίων ἀνδρικῶν φωνῶν καὶ ἑκατὸν χαλκίνων σαλπισμάτων, πολλαπλασιαζόμενον καὶ ἐντεινόμενον ἀλλὰ μὴ συγχεόμενον ὅμως μηδὲ φθειρόμενον ὑπὸ τῆς θαυμασίας ὑπαίθρου ἀκουστικῆς τοῦ Σταδίου, προσέβαλλε τὰ ἠλεκτρισμένα ἤδη νεῦρα τῶν θεατῶν καὶ ἠνώρθου τὰς τρίχας των, ἐν μεγαλείῳ ἀναμιμνήσκοντι τὸν ὑπὸ βραχώδεις σπιλάδας ῥόχθον τῶν κυμάτων τοῦ ὠκεανοῦ. Καὶ ἐνόμιζον οἱ χειροκροτοῦντες, ὅτι χειροκροτοῦσι τὸν Σαμάραν· ἐνῷ ἐχειροκρότουν τὸ Στάδιον.

Ἐκ τῶν ἀγώνων τῆς πρώτης ἡμέρας ἐκυρώθη ἀμέσως ὅ,τι προσεδόκων οἱ εἰδικώτεροι τῶν πραγμάτων γνῶσται, ἅμα ὡς ἠγγέλθη ἡ ἄφιξις τῶν ἀμερικανῶν ἀθλητῶν καὶ ἐδημοσιεύθησαν αἱ ἀριθμητικαὶ ἐκτιμήσεις ἢ τὰ ἀνύσματα (records) τῶν προτέρων αὐτῶν ἀθλήσεων· ὅτι δηλαδὴ δυσκόλως ἤθελον διαγωνισθῇ πρὸς τοιούτους διὰ μακρῶν ἠσκημένους καὶ πολλάκις νικηφόρους πρωταθλητὰς οὐ μόνον οἱ ἄλλοι εὐρωπαῖοι ἀγωνισταί, οἱ πανταχόθεν

καταβάντες εἰς τὴν κονίστραν τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἀλλὰ καὶ ἰδίως οἱ νεαροὶ καὶ σχεδὸν ἀπροπόνητοι φίλαθλοι τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν ὁμίλων. Καὶ ἀληθῶς ἐπρώτευσαν σχεδὸν εἰς πάντας τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας οἱ ἀμερικανοί. Ἔλαχον ὅμως τὰ δευτερεῖα καὶ οἱ ἡμέτεροι, ὑπερτερήσαντες ἐν πολλοῖς καὶ γερμανῶν καὶ γάλλων καὶ ἄγγλων καὶ οὔγγρων. Πλὴν δὲ τῶν δευτερείων, ὧν ἐπανειλημμένως ἔλαχον τὴν πρώτην ἡμέραν οἱ ἕλληνες ἀθληταί, ἀνεδείχθησαν καὶ πρῶτοι Ὀλυμπιονῖκαι κατὰ τὸ γύμνασμα τῶν κρίκων καὶ τὴν σκοποβολὴν καὶ τὴν ξιφασκίαν. Ἡ δὲ ἐθνικὴ φιλοτιμία, ἥτις, ὡς γνωρίζετε, ἔχει παρ᾽ ἡμῖν τόσον παράδοξον πολλάκις καὶ ἀλόγιστον τήν τε εὐαισθησίαν καὶ τὴν εὐπάθειαν, καὶ ἥτις βαθύτατα εἶχε τρωθῇ ἐκ τῶν ξένων νικῶν, ἀνεθάῤῥησε βραδύτερον καὶ σχεδὸν ἐξεμάνη, ἅμα ὡς ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ χειροκροτήσῃ ἕλληνας ὀλυμπιονίκας. Τίς ἀγνοεῖ, πόσον εἴμεθα εἰς ὅλα ὑπερβολικοί, καὶ πόσον εὐκόλως μεταπίπτομεν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, ἐξ ἐλαχίστης πολλάκις ἢ καὶ ἄνευ οἱασδήποτε λογικῆς αἰτίας ; Καταβαλλόμεθα αἴφνης καὶ ἀθυμοῦμεν, ἐνῷ πρὸ μικροῦ μόλις ἀνεβοῶμεν ἐκ χαρᾶς, καὶ ἀδιαφοροῦμεν σήμερον ἐντελῶς δι᾽ ὅ,τι ἐμαινόμεθα χθὲς ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ τοῦτο, ἐννοεῖται, καὶ ἐκεῖνο χωρίς τινος σπουδαίου λόγου. Τὴν μεσημβρινὴν ἡμῶν κρᾶσιν μακαρίως προφασιζόμενοι, κατεκτήσαμεν πλέον τὸ δικαίωμα τῆς ὑπερβολῆς, πολλοὶ δ᾽ ἐξ ἡμῶν καὶ τὴν ἀνεβιβάσαμεν εἰς δόγμα καὶ γνώμονα τῆς ἡμετέρας πολιτείας. Οὕτω καὶ σήμερον, ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ τῶν διεθνῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, μετεβλήθημεν ἄλλοι ἐξ ἄλλων ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἤρκεσαν δὲ πρὸς τοῦτο αἱ νῖκαι τῶν ἀμερικανῶν φιλάθλων. Ῥάθυμοι καὶ ἀδιάφοροι πρὸ δύο ἔτι μόλις ἑβδομάδων, ἠνωρθώθημεν διὰ μιᾶς κεντρισθέντες ὑπὸ τῶν ξένων θριάμβων, καὶ τὴν ἐπαύριον, ὅτε κατήγαγε τὴν πρώτην νίκην ὁ ἕλλην ξιφομάχος, ἐγείναμεν ὅλοι ἔξαλλοι ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, οὗτινος φαντάζεσθε πλέον τὰς διαστάσεις, ὅτε ἐπῆλθε δευτέρα νίκη, ἡ τῆς σκοποβολῆς, καὶ τρίτη, πάνδημος αὕτη ἐν τῷ Σταδίῳ, ἡ τῶν κρίκων. Δὲν τὰς φαντάζεσθε ὅμως, τὰς διαστάσεις

τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅτε ἀντήχησε χθὲς ὁ θρίαμβος τοῦ ἕλληνος μαραθωνοδρόμου. Ἀλλ' ἂς μὴ προτρέχω.

Ἡ ἰδέα τοῦ Μαραθωνίου δρόμου εἶχεν ἀνακλαδωθῆ τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς ἀληθῆ μονομανίαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ βαθύτατα εἶχε ῥιζώσει εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ὁ πόθος τῆς κατ' αὐτὸν ἐθνικῆς νίκης. Ὡς ἂν ἐπρόκειτο δὲ ἐκ τῆς νίκης ταύτης νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἀληθὴς τῆς Ἑλλάδος δόξα καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ, πᾶσαν σχεδὸν ἡμέραν προέκυπτεν εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ νέος ἀθλοθέτης ὑπὲρ τοῦ ἕλληνος μαραθωνοδρόμου, ὅστις ἤθελε φθάσει πρῶτος εἰς τὸ Στάδιον, καὶ διὰ παντὸς μέσου καὶ πάσης παρορμήσεως ἐξεκαίετο ὁ ζῆλος τῶν δρομέων καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παιδία καὶ γέροντες, ἱερεῖς καὶ στρατιῶται, ἐργάται καὶ λόγιοι, βουλευταὶ καὶ χειρώνακτες, ὁδοκαθαρισταὶ καὶ φανοκόροι, περὶ οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ὡμίλουν πλέον ἢ περὶ τοῦ μαραθωνίου δρόμου, καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ στήθους των εἷς καὶ μόνος ἀνέβαινεν εἰς τὰ χείλη των πόθος· νὰ ἦνε ἕλλην ὁ νικητής! Πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πόθου δὲν ἦτο δυστυχῶς ἴσον καὶ τῶν ἐλπίδων τὸ μέγεθος, διότι οἱ δώδεκα ἕλληνες δρομεῖς ἔμελλον νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς πέντε ξένους, ὧν τρεῖς, εἷς γάλλος, εἷς ἀμερικανὸς καὶ εἷς αὐστραλός, εἶχον ἤδη διακριθῆ ὡς ὀλυμπιονῖκαι ἐπὶ ὠκυποδίᾳ, καὶ ἰδίως ὁ τελευταῖος, οὗτινος εἶχον θαυμασθῆ τὰ ἐλαφρὰ καὶ οἱονεὶ φανταστικὰ ἅλματα. Ἀλλ' ἐπήρχετο πάλιν παρήγορος ἡ ἐλπίς, ὅτι ἴσως οἱ ξένοι ἐλαττωθῶσι κατὰ τὴν ἀντοχὴν καὶ ἀπολειφθῶσι τῶν τεσσαράκοντα χιλιομέτρων, ἅτινα ὤφειλον νὰ διατρέξωσιν. Ἐκορυφώθησαν δὲ βαθμηδὸν αἱ ἐλπίδες αὗται καὶ οἱ πόθοι καὶ ἡ ἀνυπομονησία τοῦ κοινοῦ εἰς πυρετικήν τινα ἔξαψιν, ἥτις ἠρήμωσε τὴν πόλιν εὐθὺς μετὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς χθές, καὶ ἐπλήρωσε τὴν ὁδὸν Κηφισιᾶς μέχρις Ἀμπελοκήπων, καὶ ὅλον τὸν περὶ τὸ Στάδιον χῶρον, καὶ αὐτοῦ τὰ ἑδώλια μέχρις ἐσχάτης γωνίας. Ἀνάπηροι μόνον καὶ ἐσχατόγηροι εἶχον ἀπομείνει ἀκούσιοι τῶν οἴκων φύλακες· πάντες δὲ οἱ ἄλλοι, μηδ' αὐτῶν τῶν νηπίων ἐξαιρουμένων, ἅτινα ἔφερον ἐν ἀγκάλῃ αἱ περίεργοι

των μητέρες, εἶχον ἐξέλθει εἰς τὸ ὕπαιθρον, ἀδυνατοῦντες νὰ περικλείσωσιν ἐντὸς τεσσάρων τοίχων τὴν πυρετικήν των ἀνυπομονησίαν. Καὶ ὅσοι μὲν εὗρον εἰσιτήριον ἐπλήρωσαν μέχρι πνιγμοῦ τὰς κερκίδας τοῦ Σταδίου, ἑξακισμύριοι ἴσως ἂν μὴ καὶ πλείονες, ὅπως χαιρετίσωσι πρῶτοι τὸν νικητήν· οἱ δὲ ἀτυχέστεροι, ὅσοι δὲν κατώρθωσαν νὰ τύχωσιν εἰσόδου εἰς τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο θεωρεῖον, ἐτάχθησαν πυκνοὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν εἰς τὸ Στάδιον φερουσῶν λεωφόρων, ἰδίως δὲ τῆς λεωφόρου Ὄλγας καὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὅπως ἴδωσιν αὐτὸν διαβαίνοντα. Τί γίνετ' ἐκεῖ μεταξὺ τοῦ θροοῦντος καὶ ἀνυπομονοῦντος πλήθους, τί λέγεται, τί ἀκούεται — δὲν περιγράφεται προχείρως εἰς τὰς στήλας ἐφημερίδος. Ἡ φυλετικὴ φιλοτιμία τοῦ πλήθους ἔχει φθάσει εἰς νευρικὸν παροξυσμόν, καὶ νομίζει τις, ἂν τοὺς ἀκούσῃ λαλοῦντας ἢ τοὺς ἴδῃ χειρονομοῦντας, ὅτι πάντες ἐκεῖνοι οἱ περίεργοι ἄνθρωποι προσδοκῶσιν ἢ φοβοῦνται μέγα τι γεγονός, εὐδαιμονίαν ἴσως ἐθνικήν, τὴν ἐλευθερίαν πιθανῶς τῆς Κρήτης, τῆς Μακεδονίας τὴν ἑλληνικὴν ἀποκατάστασιν, ἢ τοὐναντίον σεισμὸν ἐπικείμενον ἢ καταποντισμόν, ὑποδούλωσιν τοῦ ἔθνους, κατάλυσιν τῶν συνταγματικῶν αὐτοῦ ἐλευθεριῶν, ἢ ἐθνικόν τι ὄνειδος ἐπικρεμάμενον. Αἱ μορφαί των εἶνε ἐξημμέναι, σχεδὸν ἄγριαι, αἱ χειρονομίαι των ἀπότομοι, καὶ ἂν ἠδύνατό τις νὰ ἀκούσῃ τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας των, δὲν θὰ κατώρθονε βέβαια νὰ τοὺς ἀριθμήσῃ. Ἂν δὲ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ Στάδιον, ὅπου ἡ συμπύκνωσις τοῦ πλήθους ἐντείνει φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν νευρικὴν ἔξαψιν διὰ τῆς ἐπικοινωνίας, θὰ ὑπολάβωμεν πρὸς στιγμήν, ὅτι εὑρισκόμεθα μετέωροι ἐν μέσῳ πυκνῶν συννέφων, μεστῶν ἠλεκτρισμοῦ καὶ θύελλαν ἐγκυμονούντων. Ἂν δὲν ἐλάλουν μεγαλοφώνως καὶ δὲν ἐθορύβουν τόσον, θὰ ἠκούοντο βεβαίως οἱ ταραχώδεις τοῦ στήθους των σφυγμοί. Κάτω εἰς τὴν κονίστραν τελοῦνται ἀγῶνες ἀθλητικοὶ ἅλματος εἰς ὕψος· ἀλλὰ τίς προσέχει εἰς αὐτούς; ὅλων τὰ βλέμματα εἶνε ἐστραμμένα πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ Σταδίου, ὅπου ἀπὸ τριῶν ἤδη ὡρῶν ἀναμένουσι νὰ ἴδωσιν εἰσορμῶντα τὸν νικητήν· τὰ ὦτά των ἐντεί-

νονται, ὅπως ἀκούσωσι τὸν κρότον τοῦ τηλεβόλου, ὅστις μέλλει νὰ ἀγγείλῃ ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν Κηφισιᾶς στρατῶνος τοῦ πυροβολικοῦ τὴν διάβασιν τοῦ πρώτου μαραθωνοδρόμου· ἀνίστανται σύσσωμοι πρὸς τὸν ἐλάχιστον θόρυβον, συγκλονοῦνται ὅλοι ὡς ὑπὸ πνοὴν βιαίου ἀνέμου, ἐγείρονται, κάθηνται, ἐρωτῶσιν ἀνυπόμονοι καὶ ἀπαντῶσιν ἀνυπομονώτεροι, καὶ ζῶσιν ἐν διαστήματι ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἑβδομάδος ὅλης ζωήν. Αἴφνης φήμη τις, ἀπὸ στόματος προδραμόντος ποδηλάτου πηγάζουσα, ἀνέρχεται τὰς κερκίδας τοῦ Σταδίου, ἀσαφής, συγκεχυμένη, ποικίλη διαδιδομένη δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ἀλλ' ἀπελπιστικὴ ὁπωσδήποτε· οἱ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ ὑστεροῦσι πάντες! Βοὴ βαρεῖα, οἱονεὶ γογγυσμὸς ὑπόκωφος, διέδραμε τὰς πλευρὰς τοῦ εὐρέος ἀμφιθεάτρου, καὶ σιγὴ μετὰ τοῦτο βαθεῖα, ὡσεὶ μολυβδίνη θανάτου χείρ πλήττουσα κατὰ κεφαλῆς εὐθυμούντων ὅμιλον, ἐπεκάθισεν ἐπὶ τοῦ στίφους ἐκείνου τοῦ πυκνοῦ τῶν ἑξηκοντάκις χιλίων θεατῶν, τῶν ἀσφαλῆ προσδοκώντων τὴν ἐθνικὴν νίκην. Καὶ ἀληθῶς — ὡς βραδύτερον ἐγνώσθη ἀκριβέστερον — προέτρεχε μέχρι τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου χιλιομέτρου ὁ ἐξ Αὐστραλίας δρομεύς, ἠγνόει δὲ ὁ προδραμὼν εἰς τὸ Στάδιον ποδηλάτης, ὅτι μικρὸν κατόπιν παρῃτεῖτο οὗτος τοῦ περαιτέρω δρόμου, καὶ ἀνελαμβάνετο ὀλιγοδρανὴς ὑπὸ τῆς παρακολουθούσης ἁμάξης. Οὕτω δὲ βραχεῖα, ὀλίγων μόλις λεπτῶν, ὑπῆρξεν ἡ πένθιμος ἐκείνη κατάπληξις. Μετὰ μικρὸν νέος ποδηλάτης καὶ νέον ἄγγελμα· Ἕλλην νικᾷ! Καὶ μετὰ δύο μόλις λεπτά, ἐν μέσῳ πλήθους ὠρυομένου αὐτόχρημα ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, εἰσορμᾷ εἰς τὸ Στάδιον ἄλκιμος, φαιδρός, ἀκμαῖος καὶ σχεδὸν ἀκατάπονος, μετὰ δύο ὡρῶν καὶ πεντήκοντα λεπτῶν ἀδιάκοπον δρόμον, ὁ ἐξ Ἀμαρουσίου νεαρὸς χωρικὸς Λούης, διατρέξας τεσσαράκοντα ὅλα χιλιόμετρα ἄνευ προγυμνάσεως, ἄνευ προπονήσεως. Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων ἐκείνη, ἥτις ἀνεδόθη τότε βροντώδης ἀπὸ τῶν κερκίδων τοῦ Σταδίου, οὔτε ἤχησεν ὡς ἠχεῖ συνήθως ἀνθρώπινον χειροκρότημα ὁ πάταγος ἐκεῖνος ἑκατὸν χιλιάδων χειρῶν· ἦτο βρυχηθμὸς μᾶλλον βροντῆς, βρόμος καταιγίδος ἐν-

σκηπτούσης, ἔκρηξις ἡφαιστείου. Ὄρθιον, ἔξαλλον, μαινόμενον καὶ ἐκβεβακχευμένον τὸ πλῆθος ὅλον ἐκεῖνο βοᾷ, παταγεῖ, χειροκροτεῖ, ζητωκραυγεῖ, ἀναρρίπτει τοὺς πίλους, σείει τὰ ῥινόμακτρα, ἀναπηδᾷ, συνταράσσεται ὡς κῦμα μέγα ὠκεανοῦ, φωνάζει, κλαίει, ὀλολύζει, καὶ μὴ δυνάμενον νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸν νικητὴν — ὅστις παρέρχεται κάτω προσκλίνων πρὸ τῶν βασιλέων καὶ χαιρετιζόμενος ὑπ' αὐτῶν — ἀσπάζεται καὶ ἐναγκαλίζεται ὁ εἷς τὸν ἄλλον, ὡς ἀδελφὸς συγχαίρων ἀδελφὸν ἐπὶ μεγάλῃ οἰκογενειακῇ εὐτυχίᾳ. Ἀνθοδέσμαι ῥίπτονται κατὰ κεφαλῆς τοῦ παρερχομένου νικητοῦ, ἐπαγγελίαι δώρων μεγαλοφωνοῦνται πρὸς αὐτόν, καὶ κυρία τις ὁμογενὴς ἐν τῇ νευρικῇ ἐξάψει τῆς πατριωτικῆς της χαρᾶς στέλλει πρὸς αὐτὸν τὸ χρυσοῦν της ὡρολόγιον μετὰ τῆς χρυσῆς του ἁλύσεως. Βοᾷ ἔτι ἡ θύελλα ἐκείνη τῆς ἀγαλλιάσεως, ὅτε μετὰ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας εἰσορμᾷ εἰς τὸ Στάδιον ὁ δεύτερος μαραθωνοδρόμος, ἕλλην καὶ αὐτός, καὶ μετὰ λεπτὰ ὀλίγα ἕλλην ἐπίσης ὁ τρίτος.

Τελεία καὶ πλήρης ἡ νίκη. Δικαία δὲ καὶ ἴση πρὸς τὰς ἐλπίδας καὶ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ ἡ πάνδημος αὐτοῦ χαρά. Ἡ πόλις εἶνε ἀνάστατος ἔτι ἀπὸ τῆς χθές, καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπαύστως τηλεγραφεῖται ἡ ἀγαλλίασις τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Λούη. Ἀπεῤῥόφησε δὲ ὁ μέγας οὗτος θρίαμβος πᾶσαν ἄλλην λεπτομέρειαν τῶν θεαμάτων, οὐδ' ἐνδιαφέρεταί τις πλέον περὶ τῶν κολυμβητικῶν ἀγώνων τῆς ἑσπέρας ταύτης, ἢ τῶν ποδηλατικῶν τῆς αὔριον, ἢ τοῦ ἀγῶνος ἱστιοπλοΐας τῆς προσεχοῦς Δευτέρας. Ἐλησμονήθη — ἐν μέσῳ τῆς ἐθνικῆς χαρᾶς — καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῷ δημοτικῷ Θεάτρῳ ἀποτυχὸν πρὸ τριῶν ἡμερῶν τόλμημα τῆς ἐν πρωτοτύπῳ παραστάσεως τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους ὑπὸ φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου· ἐλησμονήθη καὶ τὸ Πένταθλον τοῦ Κ. Πολέμη μετὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Κ. Λαυράγκα· ἐλησμονήθη καὶ αὐτὴ ἡ ἀποτρόπαιος ἀψὶς τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας.

Ὀνόματα νικητῶν καὶ λεπτομερείας τῶν καθ' ἡμέραν ἀγω-

νισμάτων δὲν σᾶς γράφω. Τὰ εὑρίσκετε πάντα εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅσον λεπτολόγως καὶ ἂν θελήσετε.

Δ΄.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6/18 Ἀπριλίου.

Η δεκαήμερος σχεδόν, διεθνὴς μὲν κατ' ὄνομα καὶ κατ' ἐπιβολήν, ἐθνικὴ ὅμως μᾶλλον πανήγυρις τῆς πρωτευούσης ἔληξε τέλος κατὰ τύπους τὴν παρελθοῦσαν τετάρτην διὰ τῆς ἐν τῷ παναθηναϊκῷ Σταδίῳ ἐπισήμου ἀπονομῆς τῶν βραβείων εἰς τοὺς πρώτους καὶ δευτέρους Ὀλυμπιονίκας. Ὁ ἀπὸ ἡμερῶν ἤδη σκυθρωπάζων καιρός, ὅστις τὴν προτεραίαν διέλυσε διὰ ραγδαίας βροχῆς τὸν κατακλύσαντα τὰ ἑδώλια τοῦ Σταδίου πυκνὸν ὅμιλον θεατῶν, ἠθρίασεν αἴφνης τὴν ἐπαύριον, καὶ γνήσιος ἀττικὸς ἥλιος ἐπέλαμψεν ἐξ οὐρανοῦ ἀνεφέλου τὴν ἑορτάσιμον τῶν ἀγώνων κατακλεῖδα. Ἐν μέσῳ δὲ πλήθους πυκνοῦ χαρμοσύνως ἀνευφημοῦντος ἀπεκόμισαν οἱ νικηταὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Βασιλέως, ὁ μὲν ὀλυμπικοῦ κοτίνου θαλλόν, ὁ δὲ κλῶνα δάφνης ἀττικῆς. Ἀλλ' ὁ πανηγυρικὸς ὅμως ἐνθουσιασμός, ὃν παρήγαγεν ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων ἀμέσως ἡμερῶν καταφανεῖσα ἐπιτυχία τῶν ἀγώνων, καὶ ἐκορύφωσεν ἰδίως ἡ εἰς ἐθνικὸν θρίαμβον ἐξαρθεῖσα νίκη τοῦ ἀμαρουσιώτου Μαραθωνοδρόμου, δὲν ἔληξεν ἐν τῷ Σταδίῳ· οὐδ' ἐξήντλησεν ὅλη τῆς ἀγαλλιάσεως ἡ παραφορὰ διὰ τῶν παταγωδῶν χειροκροτημάτων, ἅτινα ἀπὸ μυριάδων χειρῶν ἀνταπεκρίνοντο εἰς

τὴν ἐκφώνησιν τῶν ὀνομάτων τῶν νικητῶν. Τοὺς θαλλοὺς τοῦ κοτίνου διεδέχθησαν αἱ θαλίαι καὶ τὰ συμπόσια, καὶ τὰς ὑπὸ τὸν Ἀρδηττὸν ζητωκραυγὰς ἐπιδόρπιοι προπόσεις καὶ φιλοτησίαι. Ἀπὸ τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις προγεύματος, ὅπου ὁ Βασιλεὺς ἐχαιρέτισε δι' ἐγκαρδίου προσλαλιᾶς τούς τε νικητὰς καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς δημοσιογραφίας, μέχρι τῆς χθεσινῆς ἑσπερίδος, ἣν ὠργάνωσεν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας ἡ ἐπὶ τῶν ἀγώνων γενικὴ ἐπιτροπὴ χάριν ἰδίως τῶν σήμερον ἀπερχομένων ξένων ἀθλητῶν, αἱ τελευταῖαι αὗται ἡμέραι ἦσαν ἀδιάκοπος σειρὰ ἑστιάσεων, καθ' ἃς, πλὴν τοῦ ἀφθόνου χαμπανίτου, πολὺ ἀφθονωτέρα καὶ ἐξ ἀφθόνου περισσεύματος τῆς καρδίας ἔρρευσεν ἡ ποικιλόγλωσσος εὐγλωττία τῶν δαιτυμόνων. Δὲν ἀπαιτεῖτε βεβαίως παρὰ τοῦ ἀνταποκριτοῦ σας, ἀλλ' οὐδὲ παρέχει εὐτυχῶς αὐτῷ ἱκανὸν χῶρον ἡ Νέα Ἡμέρα, ὅπως ταμιεύσῃ ἐνταῦθα πάντας τοὺς μακροτέρους ἢ βραχυτέρους ἀλλὰ θερμοὺς πάντως λόγους, δι' ὧν οἱ ἐπιτραπέζιοι ῥήτορες ἐχαιρέτισαν ἀλλήλους καὶ προέπιον εἰς ὑγείαν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων, ἐξαίροντες δικαίως καὶ ἱκανῶς εὐγλώττως οὐ μόνον τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀγώνων καὶ τὴν νίκην τῶν ἀθλησάντων, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀκαμάτως ἀσχοληθέντων. Ἓν ὅμως τοῦτο πρέπει εὐλόγως ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ δι' ὀλίγων, εἰς γενικὸν χαρακτηρισμὸν τῆς μεθεόρτου πομπῆς, ἥτις ἐσφράγισεν ἐν σπονδαῖς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρώτους ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας· ἡ ἄδολος καὶ ἀνυπόκριτος χαρὰ πάντων ὁμοῦ, ἡμεδαπῶν καὶ ξένων, ἐπὶ τῇ ἀνωτέρᾳ πάσης προσδοκίας εὐοδώσει τῆς διεθνοῦς πανηγύρεως· τὸ ἐγκάρδιον συναίσθημα τῆς ἐκ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνος τεχθείσης ἀδελφότητος, τῆς ἐμψυχούσης τῶν ἡττηθέντων τὰ χείλη εἰς εὐφημισμὸν τῶν νικητῶν· καὶ ἡ ἐν βαθείᾳ συγκινήσει ἐκδήλωσις τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἐπὶ τῆς αὐτῆς κονίστρας μέλλουσι ταχέως νὰ συναντηθῶσι καὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ συναθληταί.

Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ταύτῃ συνεκρούσθησαν χθὲς καὶ προχθὲς τὰ κύπελλα, καὶ τῆς προσδοκίας ταύτης ἡ πλήρωσις ἐνέπνευσε τὰς

εὐχάς, ἃς ἀπέτειναν πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀποχωριζόμενοι ἀθληταὶ καὶ θεωροὶ τῶν ληξάντων πρώτων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Δὲν φαίνεται δὲ ματαία οὔτε ὑπερβολικὴ ἡ ἐλπὶς αὕτη, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον πρέπει νὰ πιστευθῶσιν αἱ αἰσιόδοξοι διαβεβαιώσεις τῶν περὶ τὴν γενικὴν ἐπιτροπήν, καθ' ἅς, πλὴν τῶν ἐν Παρισίοις πρὸ διετίας ἤδη ὁρισθέντων περὶ τῆς ἀνὰ πᾶσαν τετραετίαν ἐπαναλήψεως τῶν διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐν εὐρωπαϊκῇ τινι μεγαλοπόλει, πρόκειται καὶ ἐν Ἀθήναις νὰ τελῶνται πανελλήνιοι ἀγῶνες ἀνὰ πᾶσαν Ὀλυμπιάδα, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τοῦ ἔτους χίλια ὀκτακόσια ἐνενήκοντα ὀκτώ. Καὶ ἂν δὲ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ τετραετὴς αὕτη ἑλληνικὴ πανήγυρις δὲν θέλει προσλάβει διεθνῆ χαρακτῆρα, τὸ ἐκ τῆς τελέσεως αὐτῆς κέρδος δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑποτιμηθῇ. Τοῦτο κάλλιστα συναισθάνονται οἱ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἐφετεινῶν ἀγώνων τοσοῦτον φιλοτίμως ἐργασθέντες, καὶ τοῦ συναισθήματος αὐτῶν τούτου φυσικὸν ἀποτέλεσμα εἶνε ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἐνέργεια πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀναμαρμαρώσεως τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου. Τὸ ζήτημα, καθαρῶς χρηματικόν, θὰ λυθῇ, ὡς ἐλπίζεται, τελικῶς ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας τοῦ μεγάλου χορηγοῦ, εἰς ὃν ὀφείλεται ὑλικῶς ἡ ἐπιτυχία τῶν πρώτων ἀγώνων· ἀπέπλευσε δὲ ἤδη εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ κομίζων πρὸς αὐτὸν ἐλαίας θαλλόν, οἱονεὶ ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης αὐτοῦ μεγαλουργίας.

Πρὸς τὴν ἐλπίδα ταύτην τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τακτικῆς ἐπαναλήψεως τῶν νέων Ὀλυμπίων πολλὰς ἄλλας συνδέει ἐλπίδας ἡ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀφυπνισθεῖσα ἐθνικὴ φιλοτιμία καὶ ὁ δίκαιος πόθος τῆς ἐκ παντὸς τρόπου βελτιώσεως τῆς θέσεως ἡμῶν ἀπέναντι τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Ὅσους καὶ ἂν κατορθώσωμεν νὰ ἑλκύσωμεν ξένους εἰς τοὺς μέλλοντας ἀγῶνας, θὰ τοὺς ἔχωμεν ὁπωσδήποτε μάρτυρας ἀμερολήπτους τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐργασίας, δικαίους ἐκτιμητὰς τῆς φιλοτίμου ἡμῶν ἁμίλλης, κοινωνοὺς τῆς χαρᾶς ἡμῶν, καὶ ἀποστόλους κατόπιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν εὐχῶν καὶ δικαίων. Ἡ δὲ κατὰ τακτὰς χρονικὰς περιόδους ἄμεσος ἐπικοινωνία τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τοὺς ἀν-

τιπροσώπους τῆς εὐρωπαϊκῆς δημοσιογραφίας πολλάς, ἐλπίζομεν, τῶν καθ' ἡμῶν προλήψεων τῆς ἑσπερίας θέλει διαλύσει, καὶ δικαιότερον θὰ κατανείμη τὴν εὐθύνην τῶν ἁμαρτημάτων τῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τοῦ λαοῦ αὐτῆς καὶ τῶν κυβερνητῶν της. Ἐλπίζομεν, — ἤκουσα τοὐλάχιστον τοῦτο πολλάκις ἐπαναλαμβανόμενον τὰς ἡμέρας ταύτας — ὅτι θὰ κερδήσωμεν γνωριζόμενοι· ἴσως δὲ καὶ δὲν ἔχουσι πολὺ ἄδικον οἱ οὕτως αἰσιοδοξοῦντες. Αἰσιοδοξότεροι πάντως, πολὺ δὲ μείζονα καὶ ἀμεσώτερα ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ὀλυμπιακῶν πανηγύρεων προσδοκῶντες, εἶνε οἱ ἀναμένοντες ἐξ αὐτῶν τὴν διὰ μιᾶς ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς νέας ἑλληνικῆς γενεᾶς. Οὐ μόνον ὑπερβάλλουσιν οὗτοι — καὶ δὲν εἶνε ὀλίγοι οἱ μέχρι τοσούτου μεθυσθέντες ἐκ τῶν κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἑλληνικῶν θριάμβων, ἰδίως δὲ ἐκ του μαραθωνίου δρόμου — τὴν σημασίαν τῆς ἑλληνικῆς νίκης, ἣν ἀνακηρύττουσιν ὡς ἠθικὴν μεγάλυνσιν τῆς νέας Ἑλλάδος ἀπέναντι τοῦ ξένου κόσμου· ἀλλὰ καὶ συνάγουσι φυσικῶς ἐκ τῆς τοιαύτης των πεποιθήσεως ἀδιάσειστον τὸ φρόνημα, ὅτι μόνον διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ δύναται καὶ πρέπει νὰ ἀναγεννηθῇ, νὰ ἀναπλασθῇ, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ προκόψῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ ἔθνος. Ἂν τοὺς ἀκούσετε ὁμιλοῦντας ἢ τοὺς ἀναγνώσετε γράφοντας, θὰ μάθετε, ὅτι μόνον νεῦρα χαλύβδινα καὶ μῦς σιδηροῖ μεγαλύνουσι τοὺς λαούς· ὅτι ἐγκύκλιος παίδευσις καὶ μόρφωσις ἤθους εἶνε ἕωλα πλέον παλαιῶν χρόνων μυθολογήματα· ὅτι διπλώματα, καὶ τριπλώματα καὶ παπλώματα, ὡς ἔγραφε χαριεντιζομένη μία τῶν ἐδῶ συναδέλφων σας, πρέπει νὰ ῥιφθῶσι πλέον εἰς τοὺς ἀποθέτας, καὶ ὅτι τὸ ἅλμα καὶ ἡ πάλη πρέπει νὰ καταστῶσι τοῦ λοιποῦ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ μέγα τῆς ἑλληνικῆς παιδαγωγίας.

Τὸ κατ' ἐμέ, ὁμολογῶ ὅτι δὲν μὲ παρασύρει ὁ ἄμετρος οὗτος καὶ εἰς ἀλογίστους ὑπερβολὰς ὀγκούμενος ἐνθουσιασμός, οὐδὲ δύναμαι νὰ παραδεχθῶ, ὅτι θὰ μεταβάλῃ διὰ μιᾶς, ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου, ὄψιν ἡ νέα Ἑλλάς, μόνον καὶ μόνον διότι θ' ἀποκτήσῃ διαρκεῖς ἀφέτας καὶ ἀλυτάρχας. Δὲν λησμονῶ βεβαίως, τί

ὤφειλεν ἡ ἀρχαία καὶ τί ὀφείλουσι τὰ νεώτερα ἔθνη, ἰδίως δὲ ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἀγγλία, εἰς τὴν σωματικὴν ἄσκησιν τῆς νέας αὐτῶν γενεᾶς· καὶ θὰ ηὐχόμην ἀπὸ καρδίας νὰ μιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τοῦτο τούς τε παλαιοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους, καθιστῶντες τὴν γυμναστικὴν ἀναπόσπαστον καὶ ὁλοκληρωτικὸν μέρος τῆς γυμνασιακῆς ἡμῶν παιδεύσεως, καὶ ὀργανίζοντες αὐτὴν συμφώνως πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ ἰδίως ἐφαρμοζόμενα πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται περίσκεψις μᾶλλον ἢ ἐνθουσιασμός, καὶ σύντονος μᾶλλον ἐργασία ἢ πανηγύρεων προσδοκία. Ἂν πρέπει, καὶ πρέπει ἀναντιῤῥήτως, νὰ ἀσκῶνται σωματικῶς οἱ ἑλληνόπαιδες, ἄσκοπος καὶ ἐπιζήμιος ἴσως μάλιστα ὑπερβολὴ θὰ ἦνε ἡ ἄσκησις αὐτῶν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ μορφώσεως πρωταθλητῶν, ὁμοίων πρὸς ἐκείνους, οὓς θαυμάζομεν καθ' ἑκάστην ἐν τοῖς θεατρικοῖς ἱπποδρόμοις, καὶ τῶν ὁποίων προορισμὸς θὰ ἦτο νὰ νικῶσι τοὺς ξένους ἐν τῷ μαρμαρίνῳ ἡμῶν Σταδίῳ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ.

Καὶ ἀμφιβάλλω μέν, ἂν οἱ νήφοντες οὗτοι λόγοι, δι' ὧν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ συμπεράνω τὰς περὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐπιστολάς μου, θὰ συντελέσωσιν εἰς μετρίασιν τῶν ὑπερβολῶν, αἵτινες κυκλοφοροῦσι τὰς ἡμέρας ταύτας ἀνὰ τὰ ἑορτάσιμα πλήθη, ὧν βρίθει ἔτι ἡ πρωτεύουσα. Ἡ μεγάλη τῶν ἀγώνων ἐπιτυχία εἶνε ἔτι πρόσφατος, οἱ στέφανοι νωποί, καὶ τῶν χειροκροτημάτων ἔναυλος ὁ πάταγος. Ἀλλὰ πᾶσα ἑορτὴ ἔχει καὶ τὴν ἐπαύριον αὐτῆς· γνωστὸν δὲ εἶνε πόσον διαρκοῦσιν οἱ μεσημβρινοί, καὶ μάλιστα οἱ ἑλληνικοὶ ἐνθουσιασμοί. Ὅταν ἐξανεμωθῇ καὶ ἡ τελευταία τῶν χθεσινῶν πανηγύρεων ἠχώ, καὶ περισυλλεχθῶσιν οἱ θυρεοὶ καὶ αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ἔγκαρπα ἀπὸ τῶν πλατειῶν καὶ τριόδων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκλιπούσης ἑορτασίμου τύρβης ἀνανήψωμεν εἰς ἠρεμωτέρας σκέψεις, τίς οἶδεν, ἴσως τραπῶσιν αἱ σκέψεις αὗται τὴν ὁδόν, ἣν ἀνωτέρω ἐν ὀλίγοις ὑπέδειξα.

ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΑΡΓΥΡΟΙΣ ΓΑΜΟΙΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Λόγος πανηγυρικός *)

Φαιδρὰ καὶ φωτεινὴ εἶχεν ἀνατείλει ἐν Ἀθήναις ἡ δωδεκάτη Νοεμβρίου πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν· ὁ οὐρανὸς ἡπλοῦτο ἄνω κυανοῦς καὶ ἀνέφελος· ὁ ἥλιος μετέβαλλεν εἰς σμαράγδους τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ τὴν νεάζουσαν χλόην τοῦ πεδίου, ἀὴρ δὲ χλιαρὸς ὡς ἀναπνοὴ καὶ γλυκὺς ὡς θωπεία περιέλουε τὴν πανηγυρίζουσαν πόλιν.

Τί ἄρα ἐπανηγύριζον αἱ Ἀθῆναι τὴν ἡμέραν ἐκείνην; Διατί εὔθυμα καὶ ἑορτάσιμα ἐπλήρουν τὰ πλήθη τὰς ὁδούς, καὶ λαμπροὶ ἐκ χαρᾶς προσηγόρευον ἀλλήλους οἱ διαβάται; Διατί πολύχρωμοι ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν ἐξωστῶν αἱ σημαῖαι καὶ οἱ ἐπισείοντες, καὶ στέφανοι δάφνης καὶ μυρσίνης ἐκόσμουν τὰς ὁδούς, καὶ χαρμόσυνον ἐκρότουν συμφωνίαν οἱ κώδωνες τῶν ναῶν; Ποῦ ἐφέρετο σπεύδων ὁ συνωθούμενος λαός, καὶ τί ἀνέμενον νὰ χαιρετίσωσιν αἱ λευχείμονες τῶν σχολείων χορασίδες;

Πόθων χρονίων τὴν αἰσίαν πλήρωσιν ἑώρταζε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ πόλις. Ὄνειρα τοσάκις σβεσθέντα ἔβλεπεν ἐνσαρκούμενα ὁ Ἕλλην, καὶ οἱονεὶ πρὸς τὴν αἴγλην φαεινοῦ μετεώρου ἀπὸ τοῦ βάθους μακραίωνος σκοτίας ἀναβλέπων, ἐκρότει ἔξαλλος τὰς χεῖρας ὡς παιδίον, καὶ ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ὡς ὁ ἀπροσδόκητον πάσχα ἑορτάζων νηστευτής, καὶ ηὐλόγει τὸν Θεόν, καὶ ἔτρεχε νὰ στρώσῃ μυρσίνης θαλλοὺς ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς πρώτης ὁμοδόξου του Βασιλίσσης.

*) Ἐξεφωνήθη ἐν τῷ συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1892, καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ἄστει.

Τέσσαρα μόλις εἶχον παρέλθει ἔτη, ἀφ' ἧς ὁ νεαρὸς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατήρχετο εἰς χώραν κλυδωνιζομένην ἔτι ἀπὸ φατριαστικῶν καταιγίδων καὶ ἀφιέρου πᾶσαν τῆς νεότητος αὐτοῦ τὴν θέρμην καὶ ὅλην τῶν ἀγαθῶν του προθέσεων τὴν δύναμιν εἰς εἰρήνευσιν καὶ διαλλαγήν, εἰς ἀνόρθωσιν ὀλισθημάτων καὶ τραυμάτων ἐπούλωσιν «Ὑπόσχομαι ὑμῖν, ἐκήρυττε πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, νὰ ἀφιερώσω τὴν ζωήν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν . . . νὰ σεβασθῶ καὶ νὰ ἀγαπήσω τοὺς θεσμοὺς ὑμῶν, τὰ ἤθη σας, τὴν γλῶσσάν σας, πᾶν ὅ,τι ὑμεῖς λατρεύετε, ὡς ἤδη ἀγαπῶ ὑμᾶς αὐτούς». Καὶ ἠγάπησεν ἀληθῶς ἐκ μέσης αὐτοῦ καρδίας τὴν νέαν του πατρίδα ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος Βασιλεύς, ὁ ἐν μέσῳ ἡμῶν ἀνὴρ καὶ πατὴρ καὶ πάππος γενόμενος. Ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἐπόθησε τοὺς πόθους αὐτῶν καὶ ἤλπισε τὰς ἐλπίδας των. Τῆς ἀγάπης του δὲ ταύτης τῆς θερμῆς, τῆς ἀγάπης ἐκείνης, ἥτις μαντεύει τὸ βλέμμα τῆς προσδοκίας καὶ τὸν στεναγμὸν τοῦ πόθου, κατήρχετο φέρων εἰς ἡμᾶς νέον ἔνσαρκον τεκμήριον, τὸ κάλλιστον πάντων καὶ ποθεινότατον. Κατήρχετο φέρων εἰς κόσμον τοῦ νεοτεύχους αὐτοῦ στέμματος κρίνον λευκὸν ἀπὸ τῶν βασιλικῶν θερμοκηπίων τοῦ Βορρᾶ, καὶ εἰς ἵδρυσιν τοῦ βασιλικοῦ του οἴκου περικαλλῆ βασιλόπαιδα κραταιᾶς αὐτοκρατορίας, ὁμώνυμον ἀπόγονον τῆς πρώτης χριστιανῆς βασιλίσσης της.

Μετὰ μικρὸν ἐκρότησαν τὰ τηλεβόλα, πολύστομοι ἀνέμελψαν αἱ σάλπιγγες τὸ χαρμόσυνον ἐμβατήριον, διεσείσθη ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὸ πλῆθος, φρῖσσον ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ σκιρτῶν ἐκ τῆς ἀγαλλιάσεως, καὶ μυριόφωνος κραυγὴ ἐχαιρέτισε τὸ νεόνυμφον ζεῦγος. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ὡδήγει εἰς τὸν ναὸν τὴν βασίλισσαν Ὄλγαν. Αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνες τοῦ δύοντος ἡλίου, αἱ πορφυροῦσαι τὰς ἀνθούσας αὐτῶν μορφάς, μόλις ἐπάλαιον τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸς τὰς ἀκτῖνας τῆς χαρᾶς, δι' ὧν περιέβαλλον τοὺς νεαροὺς ἡγεμόνας τὰ βλέμματα τοῦ λαοῦ των· καὶ τῶν ῥόδων τὰ πέταλα, δι' ὧν ἔρραινον τοὺς νυμφίους αἱ κόραι τῶν Ἀθηνῶν,

ἐστάλαζον εὐφροσύνης δάκρυα, ὡς δρόσου εὐλογίαν, ἐπὶ τὰς ξανθὰς αὐτῶν κεφαλάς.

Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ὁ γηραιὸς Μητροπολίτης ἀνέτεινε τὴν τρέμουσαν αὐτοῦ δεξιάν, ἵνα εὐλογήσῃ τὸ βασιλικὸν τῆς Ἑλλάδος ζεῦγος, καὶ ἡ ἐκ μυχῶν τῆς φιλοπάτριδος αὐτοῦ καρδίας δονουμένη φωνή του ἱκέτευσε τὸν Παντοδύναμον νὰ καταπέμψῃ ἐπὶ τὰς τιμίας ἐκείνας κορυφὰς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν χάριν καὶ πᾶσαν τὴν εὐλογίαν, νὰ κρατύνῃ καὶ αὐξήσῃ τὸν οἶκον αὐτῶν, νὰ φωτίσῃ αὐτῶν τὴν διάνοιαν καὶ ἐντείνῃ τὴν χεῖρα εἰς προκοπὴν καὶ εὐημερίαν τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ, τίνος Ἕλληνος καρδία δὲν συνανέπεμψε τὴν ὥραν ἐκείνην ὁμοίαν εὐχὴν πρὸς τὸν Θεόν; Μία ὑπῆρξε τότε τῶν τέκνων ὅλων τῆς Ἑλλάδος ἡ καρδία, ἓν ὑπῆρξε τὸ στόμα καὶ μία ἡ ἐγκάρδιος φωνή. Καὶ ἡ φωνὴ αὕτη δὲν ἀνεδίδετο μόνον ἀπὸ παντὸς μυχοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ παντὸς ἄκρου τῆς πανηγυριζούσης πόλεως, ἀπὸ γωνίας πάσης τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἠκούετο μυστική, ἀλλὰ διάπυρος, ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης μέχρι τῆς Ἴδης καὶ ἀπὸ τοῦ Τμώλου μέχρι τῶν Κεραυνίων. Ἦτο δὲ εὐχὴ συγχρόνως καὶ φθόγγος ἐλπίδος, καὶ ἀνέβαινεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Πλάστου ὡς λίβανος καιόμενος ἐπὶ τοῦ πυρὸς πόθων προαιωνίων. «Θεμελίωσον, ἔλεγεν ἡ φωνὴ ἐκείνη, θεμελίωσον σύ, τῶν βασιλέων Βασιλεῦ, ἀρραγῆ τὸν οἶκον αὐτῶν· ὕψωσον αὐτὸν εἰς φάρον φωτός, λύοντα δούλια σκότη· θέρμανον αὐτὸν εἰς κάμινον πυρός, τήκουσαν ἁλύσεις· εὔρυνον αὐτὸν εἰς στέγην ἐλευθερίας καὶ προόδου, εὐημερίας καὶ δικαιοσύνης.»

Ὁ δὲ θεὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ τοσάκις περισώσας ἐκ κατακλυσμῶν τὴν κιβωτὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ πρὸ ἡμίσεος σχεδὸν αἰῶνος ἐξαγαγὼν αὐτὴν τῆς δουλείας, καὶ ἀνατείλας εἰς τὰ κυανᾶ της βουνὰ τῆς αὐτονομίας τὸν ἥλιον, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θεὸς τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Μαρτίου ἥπλωσε καὶ πάλιν τὴν κραταιὰν αὐτοῦ δεξιὰν ἐπὶ τὸ νεαρὸν ζεῦγος τῶν νεονύμφων Βασιλέων, ηὐλόγησεν ἐξ ὕψους τὸν ἀδαμάντινον δεσμόν, ὅστις εἶχεν ἑνώσει τὰς καρδίας των, καὶ ἀνέδειξε τὸν οἶκον αὐτῶν οἶκον πα-

τριαρχικόν, οἶκον εὐλογίας καὶ δόξης, καλλίβλαστον στέλεχος τοῦ πρώτου βασιλικοῦ γένους τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω δέ, πρὶν ἢ ἔτος παρέλθη, ἐπήρχετο τὸ πρῶτον καὶ βαρύσημον πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐκεῖνο ὅπερ μάτην ἐπὶ τόσας ἐνιαυτῶν περιτολὰς εἶχε ποθήσει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐπὶ τῆς πρώην ἀτυχοῦς δυναστείας, ἧς μοῖρα ἦτο πεπρωμένη νὰ φυλλορροήσῃ ἐν στειρώσει καὶ νὰ μαρανθῇ ἄγονος ἐν ἐρημίᾳ.

Εἶνε ἆρά γε ἀνάγκη νὰ ῥηθῇ, οὐχὶ πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς πολιοὺς ἐξ ὑμῶν, τοὺς τηροῦντας ἀνεξίτηλον τὴν μνήμην τῆς μεγάλης ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς νεωτέρους ἔτι, ὧν ἐτάραξεν ἴσως μόνον τοὺς παιδικοὺς ὕπνους ὁ χαρμόσυνος τῶν τηλεβόλων κρότος, εἶνε ἀνάγκη νὰ ῥηθῇ, ποίαν ἀγαλλιάσεως κραυγὴν ἔρρηξαν τῶν Ἑλλήνων τὰ στήθη, ὅτε ἠκούσθη ὅτι ἐγεννᾶτο ἡμῖν διάδοχος τοῦ θρόνου, καὶ ὅτι ἐπὶ τὸ εὐοίωνον αὐτοῦ μέτωπον ἀνέτελλε πάλιν τὸ ποθεινὸν ἐκεῖνο ὄνομα, τὸ δῦσαν ἐν αἱματηρᾷ πορφύρᾳ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ; Οὐχὶ βεβαίως· ἂν δὲ ὑμεῖς οἱ νεανίαι δὲν ἐγνωρίσατε τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησιν, ἣν ἔσπειρεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς καρδίας ἡ γέννησις τοῦ πρώτου ὀρθοδόξου διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος, ἀλλ' ἐγνωρίσατε ὅμως αὐτόν, αὐξανόμενον ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς μείρακα καὶ νεανίαν, ἀνατρεφόμενον ὑπὸ τὸ ἄγρυπνον ὄμμα τοῦ πατρὸς εἰς ἄξιον αὐτοῦ κληρονόμον, καὶ παιδευόμενον ἑλληνικῶς ἀξίως τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀποστολῆς. Τὸν εἴδετε μαθητὴν καὶ στρατιώτην, τὸν προεπέμψατε διὰ τῶν εὐχῶν σας ἀπερχόμενον εἰς Ἑσπερίαν πρὸς τελείαν αὐτοῦ μόρφωσιν, καὶ τὸν προσηγορεύσατε ἐνθουσιῶντες, ὅτε πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐπανήρχετο εἰς τὴν πάτριον γῆν, καὶ κατήρχοντο μετ' αὐτὸν νυμφαγωγοῦντες πρὸς τὴν Ἑλλάδα σεμνὴν ἡγεμονίδα, ἀγλάϊσμα οἴκου μεγάλου, αὐτοκράτωρ ἀδελφὸς καὶ αὐτοκράτειρα μήτηρ. Ἂν δὲν ἐψάλατε ᾆσμα καινὸν ἐπὶ τῇ γεννήσει του, τὸ ἐψάλατε ὅμως — πῶς ὄχι; — ὅτε πρὸ δύο ἐτῶν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἡμέραν, ἐγεννᾶτο τοῦ διαδόχου ἡμῶν ὁ διάδοχος, καὶ ἡ βασιλικὴ τῆς Ἑλλάδος δυναστεία ἀπέκτα τρίτην γενεάν, καὶ ἐγί-

νοντο πάππος καὶ μάμμη οἱ νεαροὶ ἔτι καὶ ἀκμαῖοι ἡμῶν Βασιλεῖς, ὧν ἑορτάζομεν σήμερον τοὺς ἀργυροῦς γάμους.

Ἀργυροῖ γάμοι! σπάνιον ἀληθῶς βιωτικὸν εὐτύχημα, ἔτι δὲ σπανιώτερον εὐτύχημα τῶν Βασιλέων, ὧν ἀγριώτεραι πλήττουσι τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς αἱ θύελλαι τοῦ βίου, ὧν ἄφθονοι τήκουσι τὰς καρδίας αἱ μέριμναι, καὶ οἵτινες τοσάκις δικαιοῦνται νὰ λέγωσι μετὰ τοῦ ποιητοῦ·

Τὸ μὲν ὑμῶν ἄλγος εἰς ἕν' ἔρχεται
μόνον καθ' αὑτὸν κ' οὐδέν' ἄλλον· ἡ δ' ἐμὴ
ψυχὴ πόλιν τε κἀμὲ καὶ σ' ὁμοῦ στένει.

Τὴν ἑορτάσιμον αὐτὴν ἡμέραν πανηγυρίζοντες, ἄς σπογγίσωσι σήμερον οἱ Βασιλεῖς ἡμῶν τὸ βρέχον ἔτι τοὺς ὀφθαλμούς των πολύστονον δάκρυ, ἀπὸ τῆς πικρᾶς ἀπωλείας τοῦ ἀγγέλου των καὶ ἀγγέλου τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἄς χύσωσιν ἄλλο δάκρυ, δάκρυ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης, βλέποντες θάλλοντα κύκλω τὰ τέκνα των, ἄτινα ἀνέστησαν εἰς χάρμα τοῦ οἴκου αὐτῶν καὶ εἰς χρηστὴν τοῦ ἔθνους ἐλπίδα. Ἄς ἀκούσωσι τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς γῆς Ἕλληνας, ἀπαντῶντας διὰ παλμῶν ἀγάπης καὶ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τοὺς παλμοὺς τῆς χαρᾶς των ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ ἡμέρᾳ, ἣν ἐδώρησεν εἰς αὐτοὺς ὁ Θεός. Ἄς στρέψωσι θαῤῥοῦντες πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ βλέμμα των, καὶ ἄς ἀναμετρήσωσι πόσην καὶ ποίαν ἤνυσαν ὁδὸν κατὰ τὴν παρελθοῦσαν εἰκοσιπενταετίαν.

Ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν εἶνε βεβαίως πανταχοῦ ἐστρωμένη διὰ ῥόδων — διότι ποία ὁδὸς τοσοῦτον μακρὰ καὶ μάλιστα βασιλικὴ δύναται νὰ ἦνε ὁμαλὴ ὅλη καὶ ἀνθόστρωτος; Ἀλλ' εἶνε ὅμως ὁδὸς προόδου καὶ ἀναπτύξεως, ὁδὸς ἐργασίας καὶ ἀναμορφώσεως, ὁδὸς προαγαγοῦσα τὸ ἐθνικὸν ἔργον, κρατύνασα τὰς ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος, καὶ μεταβαλοῦσα αὐτήν, ἀπὸ χώρας κηδεμονευομένης ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν, εἰς κράτος, οὗτινος οὐ μόνον τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον τὸ ἐθνικὸν ἀποτελεῖ οὐσιώδη

παράγοντα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, εἰς κράτος οὔτε λησμονούμενον, οὔτε παρορώμενον πλέον ὡς ἄλλοτε, ἀκουόμενον δ' ἐν τῷ δικαίῳ καὶ ὑπολογιζόμενον ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

Τὴν ὁδὸν αὐτήν, ἣν διήνυσεν ἡ Ἑλλὰς ἐν μιᾷ εἰκοσιπενταετίᾳ, τῶν βασιλέων ἡμῶν προπορευομένων, μεθ' ὑπερηφανείας δύνανται ν' ἀναμετρήσωσι σήμερον καὶ αὐτοὶ καὶ τὸ ἔθνος.

Πρῶτον καὶ κύριον εὐχάριστον γεγονὸς κατὰ τὴν ἀναδρομικὴν αὐτὴν ἐπισκόπησιν ἐπιφαίνεται ὁ ἐν μιᾷ εἰκοσιπενταετίᾳ διπλασιασμὸς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ βασιλείου, καὶ ἐν μέσῳ τῆς αὐξήσεως ταύτης προβάλλουσι φαειναὶ αἱ τριακόσιαι χιλιάδες Ἠπειρωτῶν καὶ Θεσσαλῶν, αἱ ἐπανελθοῦσαι πρὸ ἑνδεκαετίας εἰς τὰς μητρικὰς ἀγκάλας μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, καθ' οὓς προέχει πλήρης θέρμης καὶ πατριωτισμοῦ καὶ ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς ἡ προσωπικὴ τοῦ ἡγεμόνος ἐνέργεια. Ἡ ἔκτασις τοῦ καλλιεργουμένου ἐδάφους, αὐξηθέντος τότε διὰ μιᾶς κατὰ δέκα τέσσαρας χιλιάδας τετραγωνικῶν χιλιομέτρων ἐτριπλασιάσθη σχεδόν, ἐξαπλωθεῖσα ἀπὸ τριῶν καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίων στρεμμάτων, εἰς ἐννέα περίπου ἑκατομμύρια, ἡ δὲ ἐτησία γεωργικὴ παραγωγὴ τῆς Ἑλλάδος, ἀσήμαντος ἄλλοτε καὶ μηδαμινή, δύναται ἀσφαλῶς σήμερον νὰ διατιμηθῇ εἰς 250 ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ἡ βιομηχανικὴ δραστηριότης τοῦ ἔθνους, καίτοι ἄλλως ὑπὸ περιστάσεις οὐχὶ εὐνοϊκὰς διατελοῦσα, ἀπασχολεῖ σήμερον καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀτμοκίνητα ἐργοστάσια· ἡ ἑλληνικὴ οἰνοποιΐα, πλούσιον τὸ μέλλον ἐπαγγελλομένη, ὑπερέβη τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου καὶ εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὰς ξένας ἀγοράς· νέα δὲ ἐντελῶς βιομηχανία, ἡ μεταλλουργία, εἰσάγει σήμερον ἐτησίως εἰκοσιπέντε περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν εἰς τὴν χώραν. Ἡ ἑλληνικὴ ἐμπορικὴ ναυτιλία, ἡ μόλις ἀσχολοῦσα πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τετρακισχίλια ἱστιοφόρα πλοῖα, ἀριθμεῖ σήμερον ὀκτακισχίλια περίπου σκάφη, ὧν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἀτμοκίνητα, τὸ δὲ γενικὸν ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ 80 ἑκατομμυρίων εἰς ἃ μόλις συνεποσοῦτο πρὸ τριακονταετίας, ἀναβαίνει σήμερον ὑπερτριπλασιασθὲν εἰς 260

ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ τὸ ἐνεργητικὸν τῶν λειτουργούντων σήμερον πιστωτικῶν καταστημάτων ὑπερβαίνει τὰ 350 ἑκατομμύρια ἀντὶ τῶν τεσσαράκοντα μόλις, εἰς ἃ περιωρίζετο πρὸ τριακονταετίας τὸ ἐνεργητικὸν τῆς μιᾶς μόνης τότε ἐθνικῆς ἡμῶν Τραπέζης. Περὶ δὲ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ὡς εἶχον πρὸ τριάκοντα ἐτῶν καὶ ὡς ἔχουσι σήμερον, ἓν μόνον δύναται προσφόρως καὶ πρέπει νὰ ῥηθῇ, ὅτι ἐδημιουργήθησαν μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἢ ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον. Ἀντὶ τῶν δύο ἢ τριῶν μόλις ἐθνικῶν ὁδῶν, αἵτινες εἶχον κατασκευασθῇ μέχρι τοῦ 1862, ὁλόκληρον ὁδικὸν σύμπλεγμα ἐκτάσεως δύο χιλιάδων καὶ πεντακοσίων χιλιομέτρων ἐκάλυψε τὴν Ἑλλάδα ἐντὸς τριακονταετίας, ὑπὲρ τὰ 900 χιλιόμετρα σιδηροδρόμων ἐστρώθησαν, καὶ πλείονα τῶν τριακοσίων διατελοῦσιν ἐν κατασκευῇ, ἀνοίγεται δὲ ὅσον οὔπω εἰς τὴν ἐγχώριον καὶ τὴν ξένην ναυτιλίαν ἡ μεγάλη μεταξὺ Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου ὑγρὰ ὁδὸς καὶ τὸ ὄνομα Ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου μεταβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ἂν δὲ νῦν ἀπὸ τῆς ὑλικῆς προόδου, ἧς ἀτελῆ πάντως τὰ ῥηθέντα παρέχουσιν εἰκόνα, στραφῶμεν πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τῆς χώρας κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ μετρήσωμεν αὐτὴν δι' ἀριθμῶν, οἵτινες θὰ παρίστανον τὸ ποσὸν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ποιὸν αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ὁπωσδήποτε νὰ παρίδωμεν, ὅτι ἐτριπλασιάσθη σχεδὸν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν διδακτηρίων τῆς κατωτάτης καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μαθητευόντων, ὅτι ηὐξήθησαν τὰ διδακτικὰ μέσα, ἐβελτιώθησαν δὲ καὶ ἀνεμορφώθησαν αἱ διδακτικαὶ μέθοδοι, καὶ ὅτι ἐν παντὶ σχεδὸν κλάδῳ διανοητικῆς παραγωγῆς τελεῖται σήμερον σύντονος ἐργασία πλήρης ἐλπίδων καὶ ζωῆς, ἐπὶ τὰ πρόσω πάντοτε χωροῦσα, ὀλισθαίνουσα μὲν ἴσως πού καί που, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὀλισθημάτων αὐτῆς διδάσκουσα καὶ φωτίζουσα τοὺς ἀκολουθοῦντας. Ἐπιστημονικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα ἠνοι-

ξαν τὰς πύλας αὐτῶν ἀπὸ γενναίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χορηγίας τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν αἰγίδα τῶν Βασιλέων αὐτῆς, μουσεῖα περικαλλῆ ἐστέγασαν τὰ κειμήλια τῆς προγονικῆς τέχνης, ὅσα ἤγαγεν εἰς φῶς ἡ ἐπιστημονικὴ σκαπάνη, σωματεῖα δὲ καὶ ἑταιρεῖαι καὶ σύλλογοι κατενεμήθησαν καὶ καλλιεργοῦσιν ἐναμίλλως τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν ἀγρὸν τοῦ ἔθνους, ἀόκνως καὶ φιλοτίμως ἐργαζόμενοι εἰς αὔξησιν τοῦ ταλάντου, ὅπερ — παρὰ πᾶσαν ἀπαισιόδοξον μαντείαν προχείρων νεκροσκόπων — διατηρεῖ πάντοτε, οὐδ᾿ ἀπώλεσε, καταπιστευθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν δημιουργὸς φιλολογία ἀνέπτυξε τὰς πτέρυγας αὐτῆς πρὸς ὑψηλότερα πεδία ἐθνικῆς παραγωγῆς, τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καλλύνει καὶ διαμορφοῖ ὁσημέραι ἀπὸ τῶν προγονικῶν θησαυρῶν τὸ ἀνεπιγνώστως εὐθυδρομοῦν ὑγιὲς πνεῦμα τοῦ ἔθνους, τὸ δὲ ἐθνικὸν ἡμῶν θέατρον, εἰς ὃ πλάνητες θίασοι μάτην ἀγωνίζονται νὰ πήξωσιν ἄσυλον ὑπὸ τὰς περιφορήτους αὐτῶν σκηνάς, ἀποκτᾷ ὅσον οὔπω οἶκον ἄξιον αὐτοῦ, ἐγειρόμενον ἐκ μεγάλης ἐπιβολῆς τοῦ βασιλέως Γεωργίου, εἰς ὃν ἐπέπρωτο ἀληθῶς νὰ ἀναστήσῃ τὴν ἐθνικὴν σκηνὴν ἐπὶ τῆς πατρίδος τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Μενάνδρου. Ἡ καλλιτεχνικὴ παίδευσις καὶ μόρφωσις τῆς νεότητος ἀνακτᾷ δι᾿ ἁλμάτων μακροῦ χρόνου καθυστερήματα, εὐγενίζουσα τὴν ψυχὴν καὶ ἡμεροῦσα τὸ ἦθος, ἡ δὲ φιλανθρωπία καὶ ὁ ἔλεος, σπείροντες εὐλογίαν ἐκ τοῦ περισσεύματος χριστιανικῶν καρδιῶν, τείνουσι παρήγορον καὶ θάλπουσαν τὴν ἀγκάλην εἰς πτωχοὺς καὶ ὀρφανά, εἰς νοσοῦντας καὶ ἀναπήρους, χειραγωγούμενοι ὑπὸ ἰσαγγέλου βασιλίσσης, τῆς ξανθῆς ἐκείνης ἡγεμονίδος, ἣν ἀγαλλιῶσα ὑπεδέχθη πρὸ εἰκοσιπενταετίας ἡ Ἑλλάς, καὶ ἥτις κατέκτησε λατρείας βωμὸν ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ καρδίᾳ, πραΰνουσα ὅπου πόνος καὶ σπογγίζουσα ὅπου δάκρυ.

Τοιαύτη δι᾿ ὀλίγων, μεμετρημένων ἀναγκαίως πρὸς ἑορτάσιμον ὥραν, ἡ ὁδός, ἣν διέδραμε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὰ τελευταῖα πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη ὑπὸ τὰ πατρικὰ σκῆπτρα Βασιλέων,

οἵτινες ἠγάπησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠγαπήθησαν ὑπ' αὐτῆς ὡς ἂν ἦσαν τέκνα της. Τοιοῦτος ὁ δρόμος, δρόμος ἐργασίας καρπίμου καὶ τελεσφόρων ἀγώνων, ὃν διήνυσεν ἡγούμενον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τὸ σεπτὸν ζεῦγος τῶν ἡγεμόνων ἡμῶν. Τὸν δρόμον τοῦτον ἀνασκοποῦντες σήμερον ἐν δικαίᾳ ὑπερηφανείᾳ καὶ χαρᾷ οἱ Βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων, δύνανται εὐλόγως νὰ ἀτενίσωσιν ἱλαρὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὄμματα τῶν περὶ αὐτοὺς πανηγυριζόντων, καὶ ἀντικατοπτρίζοντες εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν τὴν διαλάμπουσαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνων ἀγαλλίασιν, νὰ δρέψωσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ ἔθνους τὸν κάλλιστον καὶ τιμιώτατον στέφανον τῶν ἀργυρῶν αὐτῶν γάμων.

Ἔστω δὲ ὁ στέφανος οὗτος, ὁ ἐξ εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν συμπλεκόμενος, οὐ μόνον καλλίνικον τοῦ παρελθόντος ἆθλον, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος εὐοίωνον ἔμβλημα. Ἔστω οὐ μόνον ἔκφρασις τῆς πανελληνίου χαρᾶς, δι' ὅσα ηὐτύχησαν οἱ Βασιλεῖς ἡμῶν καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ παρορμήσεως φώνημα εἰς ἐξακολούθησιν τῆς ὁδοῦ, καὶ προσδοκίας μεγάλης ἐπίσημος ἀρραβών.

Καὶ πῶς ὄχι; Ἂν ἀληθεύει — καὶ πότε ὡς πρὸς τοῦτο ἐψεύσθη ἡ ἱστορία; — ὅτι τὸ παρελθὸν ἐγκυμονεῖ τὸ μέλλον, καὶ ὅτι μόνον ἐξ ὑγιοῦς καὶ ἁδροῦ σπόρου φύεται ὑγιὲς καὶ ἁδρόκαρπον δένδρον, τίς δὲν προσδοκᾷ καὶ δὲν ἐλπίζει αἴσιον τῆς χώρας ταύτης τὸ μέλλον, τέκνον τῆς ἐν τῷ παρελθόντι τριακονταετοῦς ἐργασίας;

Ἀλλ' ἀρκεῖ ἆρά γε τοῦτο; Ἐπεράνθη ἆρα τὸ ἔργον ἡμῶν τὸ ἐθνικόν; ἠροτριώθη ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν ἀγρός, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ πράξωμεν σήμερον ἢ καθεσθέντες ὑπὸ σκιὰν νὰ ἀναμείνωμεν τὴν ὥραν τοῦ θερισμοῦ; Ὄχι, δυστυχῶς! Ὄχι, ἀπαντᾷ βαθεῖα καὶ μύχιος, μακρόθεν ἠχοῦσα φωνή, καὶ τὴν φωνὴν ταύτην φέρει εἰς Ἀθήνας καὶ νότος καὶ βορρᾶς καὶ ζέφυρος καὶ ἀπηλιώτης. Δὲν ἔχει δὲ κωφὴν τὴν καρδίαν ὁ Ἕλλην τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου, οὐδὲ καθήμενος αὐτὸς παρὰ τὴν τράπεζαν,

ἣν ἔστρωσαν οἱ πατέρες αὐτοῦ καὶ διεκόσμησαν οἱ Βασιλεῖς του, λησμονεῖ ὅτι νηστεύουσιν ἀλλαχοῦ ἀδελφοί του ἄληκτον ἔτι τεσσαρακοστήν. Τὴν ἤκουσαν πολλάκις τὴν φωνὴν αὐτὴν καὶ λαὸς καὶ ἡγεμών, καὶ ἐσκίρτησεν ἡ καρδία των, καὶ ἠγέρθη ὁ βραχίων αὐτῶν. Ἂν δὲ ἡ βαρεῖα χεὶρ τῶν ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἐκ τοῦ εὐρῶτος τῆς ἀνατολῆς μικροβιοῦντα ὑλικὰ συμφέροντα τῆς δύσεως κατέβαλον τὸν ὑψωθέντα βραχίονα, δὲν συνέπνιξαν ὅμως καρδίας παλμούς, οὐδὲ συνέτριψαν δεσμοὺς αἰωνίους, οὐδ' ἐσφράγισαν διὰ σφραγῖδος ἀλύτου τὸ ἡμιτελὲς ἐθνικὸν ἔργον.

Τοῦ ἔργου τούτου τὴν τελείωσιν ἐλπίζει θαρρῶν καὶ προσδοκᾷ μετ' ἀσφαλείας ὁ Ἕλλην λαός, ὁ πανηγυρίζων σήμερον τοὺς ἀργυροῦς γάμους τῶν βασιλέων του, καὶ τῆς τελειώσεως ταύτης εὐοίωνος ἐπαγγελία, συνενοῦσα πίστιν καὶ ἀγάπην, ἀφοσίωσιν ὁμοῦ καὶ ἐθελοθυσίαν, εἶνε ἡ πάνδημος βοή, δι' ἧς εὐλογοῦσι τὸ χαρμόσυνον γεγονὸς τὰ πανταχοῦ γῆς ἑλληνικὰ χείλη.

«Θαρρεῖτε, ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων, λέγουσι πρὸς αὐτούς. Θαρρεῖτε ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, θαρρεῖτε ἐπὶ τὰ δίκαια τὰ ἀπαράγραπτα τοῦ μεγάλου λαοῦ, ὃν ἐκλήθητε νὰ κυβερνήσετε. Χωρεῖτε βαίνοντες τὴν ὁδόν, ἣν ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσιν ἔτη διατρέχετε, προάγοντες τὰς δυνάμεις καὶ θάλποντες τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους, κραταιούμενοι ἐν τῇ συνειδήσει τῆς μεγάλης ὑμῶν ἀποστολῆς, καὶ ἀκοίμητον τηροῦντες ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν τὴν ἱερὰν ἐκείνην φλόγα, ἣν κατήγαγεν ὡς γλῶσσαν πυρὸς ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ὑμῶν ὁ Θεός, καθ' ἣν στιγμὴν ἔστεφεν αὐτὰς εἰς βασιλικὸν τῆς Ἑλλάδος ζεῦγος καὶ ἐφύτευεν ὑμᾶς εἰς ῥίζαν αὐτῆς ἡγεμονικήν. Εἴθε δέ, ὅταν τελεσθῇ τοῦ Θεοῦ ἡ βουλή, καὶ πληρωθῇ ὁ ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων προσδοκώμενος χρόνος, βασιλεῖς ὑμεῖς τότε μεγάλης Ἑλλάδος, ἑορτάσετε ἐν μέσῳ δισεγγόνων τοὺς χρυσοῦς ὑμῶν γάμους, φέροντες οὐ μόνον χρυσοῦν τὸν στέφανον, ἀλλ' ἀδαμάντινον τὸ στέμμα περὶ τὰς πολιὰς ὑμῶν κεφαλάς!»

“ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ„

ΣΚ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

(ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ)

Βιβλιοκρισία *)

Δὲν ἐνθυμοῦμαι τίς τῶν ἰδιοτρόπων ἐκείνων Ἄγγλων, τῶν μετ' ἀκαμάτου ζήλου ἐπιδεικνυόντων εἰς τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς γῆς τὰς δαυκόχρους αὐτῶν παραγναθίδας, τὰς νωδάς των σιαγόνας καὶ τοὺς λεβητοσχήμους πίλους των, ἐπισκεφθείς ποτε τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, καὶ δημοσιεύσας κατόπιν κατὰ τὸ πατροπαράδοτον ἔθιμον παντὸς καλῶς ἀνατεθραμμένου ἄγγλου περιηγητοῦ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ταξειδίου του, ἀναφέρει, ὅτι μόνη θέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ἀπήλαυσεν, ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τοῦ ἀτμοπλοίου του. Ἀφ' ἧς τὸ ἀτμοκίνητον παρήλλαξε τὴν ἄκραν τῶν Ἑπτὰ πύργων, μέχρις οὗ, κάμπτον τὰ κατάφυτα ἐρείπια τῶν βυζαντινῶν ἀνακτόρων ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ Χρυσῷ Κέρατι πρὸ τῆς ῥυπαρᾶς προκυμαίας τοῦ Γαλατᾶ, ὁ Ἄγγλος δὲν κατώρθωσε νὰ χορτάσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του· καὶ εἶχε δίκαιον. Ὅτε δὲ ἰδίως παρακάμψας τὸ Σαράϊ Μπουρνοῦ εὑρέθη ὁ υἱὸς τῆς ἀγγλικῆς ὁμίχλης ἀπέναντι τῆς φωτοβολούσης Ἑπταλόφου, ἔχων δεξιόθεν αὐτοῦ τὸ Κατάστενον καὶ ἀριστερόθεν τὰ θολὰ βάθη τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐνώπιόν του δὲ τοὺς ἐπαλλήλους θόλους τῶν τζαμίων καὶ τοὺς ὑψιτενεῖς μιναρέδες των, ἀναδύοντας οὕτως εἰπεῖν ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν ἀπειραρίθμων κυπαρίσσων τῶν πέριξ γη-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Πανδώρᾳ τῆς 15 Ὀκτωβρίου 1869.

λόφων ἀπὸ τῆς πολυχρώμου καὶ καταστίκτου μάζης τῶν ἀσιατικῶν κιοσκίων, τῶν καφασωτῶν οἰκιῶν, τῶν ἐρυθρῶν ἀνδήρων καὶ τῶν ὑελοφράκτων περιστόων, καὶ λουομένους ἐντὸς τῶν λευκῶν νιφάδων τῆς πρωϊνῆς δρόσου, ἃς δὲν εἶχεν ἔτι κατορθώσει νὰ διαλύσῃ ὁ ὄπισθεν τοῦ μαγικοῦ ἐκείνου πανοράματος ἀνίσχων ἥλιος, οἱ πράσινοι ὀφθαλμοὶ τοῦ τέκνου τῆς Ἀλβιῶνος διεστάλησαν φοβερῶς, τὰ χείλη του διεστάλησαν φοβερώτερον, καὶ ἀναφωνήσας ἓν ἠχηρότατον « Aho! » ἔμεινε χαίνων καὶ θαυμάζων· ναί, ἀληθῶς θαυμάζων, ἄφωνος καὶ καταπεπληγμένος ὑπὸ τὸ θέλγητρον τῆς γοητείας, καίτοι εἶχεν ἀμετακλήτως ἀποφασίσει, ὅτε κατέλειπε τὰ ἀκάθαρτα καὶ μελανὰ ῥεῖθρα τοῦ Ταμέσεως, νὰ μὴ θαυμάσῃ τίποτε κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν του, μήτε νὰ φανῇ ἐκπληττόμενος πρὸς ὁ,τιδήποτε καὶ παρέχων οὕτω εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν ἀπρεπῆ καὶ ἄκοσμον θέαν Ἄγγλου ἐξιππαζομένου. Ἐνῷ δὲ πέριξ του ἐθορύβει τὸ ἀποβιβαζόμενον πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν καὶ τὸ εἰσπηδῶν σμῆνος τῶν καϊκτζίδων, ἐνῷ ἐσύριζε παρ᾽ αὐτῷ σατανικῶς ἡ ἐκπνέουσα ἀτμομηχανὴ καὶ ἔτριζεν ἡ ἀπὸ τοῦ πυθμένος τοῦ ἀτμοπλοίου ἀνασύρουσα τὰ κιβώτια τῶν ὁδοιπόρων τροχιλέα, ἐνῷ ταραχὴ καὶ κίνησις κατέκλυζον πανταχόθεν τὰ ὦτά του καὶ τὰ ὄμματά του, ἀτάραχος ἐκεῖνος καὶ ἀκίνητος, στήλη ἁλὸς ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ σκάφους, ἐθεώρει. Καὶ ὅτε τέλος, κενωθέντος ἐντελῶς τοῦ ἀτμοκινήτου, προσεκλήθη καὶ αὐτὸς παρά τινος τῶν ἀξιωματικῶν νὰ ἀποβῇ εἰς τὴν ξηράν·

— Aho! ἐξεφώνησεν οἱονεὶ ἀφυπνισθείς· νὰ ἐξέλθω;

— Βέβαια· ἐδῶ τί θὰ κάμετε;

— Θὰ βλέπω. . .

— Βλέπετε καὶ ἔξω.

— Τοιοῦτο θέαμα ὡς αὐτό; ὑπέλαβεν ὁ Ἄγγλος, καὶ περιήγαγε κύκλῳ τὴν ὀστεώδη χεῖρά του καὶ τὸν μακρόν του βραχίονα.

— Τοιοῦτον ὄχι βέβαια, τῷ παρετηρήθη, ἀλλὰ . . . .

— Ἐμὲ ἀρκεῖ τοῦτο, προσέθηκε, καὶ μένω ἐδῶ.

Καὶ ἔμεινε πραγματικῶς. Εἶδε τὴν Κωνσταντινούπολιν μόνον ἐξ ἀπόπτου, τὴν ἐθαύμασεν ἀνέτως, χωρὶς νὰ ταράξῃ τὰς συνηθείας τοῦ βίου του, χωρὶς νὰ προγευματίσῃ κακῶς μήτε νὰ κοιμηθῇ ἐπὶ σκληρᾶς κλίνης, καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν πάτριον γῆν ἐξέδωκε τὴν περιήγησίν του. Δὲν εἰξεύρω ἂν περιέγραψεν εἰς τὸ βιβλίον του μόνον ὅ,τι εἶδεν, ἢ ἐξετάθη καὶ εἰς ὅ,τι δὲν εἶδε, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ. Πλὴν μήπως ἆρά γε διαφέρουσι πολὺ τοῦ ἀστείου τούτου Ἄγγλου οἱ πλεῖστοι τῶν εὐρωπαίων περιηγητῶν, οἵτινες ὁδοιποροῦντες μετὰ τοῦ τυπωμένου ὁδηγοῦ των ὑπὸ μάλης, ἢ χειραγωγούμενοι ὡς τυφλοὶ ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος φλυάρου ξεναγοῦ, βλέπουσι μόνον ὅ,τι καὶ ὅπως ἐκεῖνος βλέπει, αἰσθάνονται ὅ,τι ἐκεῖνος αἰσθάνεται, κρίνουσιν ὅπως ἐκεῖνος κρίνει, καὶ συναποφέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ὅσας καὶ ὁποίας ἐκεῖνος τοῖς ἐπιτρέπει ἐντυπώσεις; Οὕτω δὲ δυστυχῶς περιηγοῦνται οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων. Ὁδοιποροῦντες συνήθως ὄχι διὰ νὰ μάθωσι καὶ διδάξωσι κατόπιν ἄλλους, ὄχι διὰ νὰ φωτισθῶσιν ὡς περιηγηταὶ καὶ φωτίσωσιν ἔπειτα ὡς συγγραφεῖς τοὺς ἀναγνώστας των, ἀλλὰ μόνον ἵνα περιηγηθῶσι καὶ ἔχωσιν ὕστερον τὴν ἄρρητον εὐχαρίστησιν νὰ ἴδωσιν ἑαυτοὺς τυπωμένους, βλέπουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ ξένους ὀφθαλμοὺς καὶ βλέπουσι μόνον τὴν ἐπιφάνειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπατηλὴ καὶ προδότις ἐπιφάνεια ἀλλάσσει καθ' ἡμέραν καὶ μεταβάλλεται μὲ τοὺς καιροὺς καὶ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, αἱ διηγήσεις των οὐδὲν ἄλλο ἀποβαίνουσιν ἢ ἀτελῆ φωτογραφήματα τῆς στιγμῆς, ἐφ' ὧν βλέπει τις μόνον ὀλίγας σκιὰς καὶ ὀλίγα φῶτα, εἰκόνες ἃς διέψευσεν ἤδη ὁ χρόνος, τοπειογραφήματα ὧν μετήλλαξε τὴν ὄψιν ὁ ἐπιπνεύσας ἄνεμος. Ἂν δὲ τοῦτο εἶνε ἀλήθεια κρατοῦσα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, εἶνε ἰδίως κανὼν σχεδὸν ἀνεξαίρετος ὅσον ἀφορᾷ τὰς κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἰδίως περιηγήσεις τῶν χάριν ἀναψυχῆς καὶ διασκεδάσεως ὁδοιπορούντων κατοίκων τῆς Ἑσπερίας. «Καὶ ἰδού διατί, λέγει ὀρθότατα καὶ ἀληθέστατα ὁ κύριος Βυζάντιος ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ ὑπὸ λόγον Τρίτου

τόμου τῆς πολυτίμου αὐτοῦ συγγραφῆς, ἰδού διατί μεταξὺ τοσούτου σμήνους συγγραφέων καὶ περιηγητῶν, ὅσοι ἐπεχείρησαν κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίως χρόνους νὰ ἱστορήσωσι τὴν Τουρκίαν, τόσον ὀλίγοι εἶνε οἱ λόγου ἄξιοι». — «Εἰς διακοσίους καὶ ἐπέκεινα, προσθέτει, ἀριθμοῦνται ὅσους ἀνέγνων· μεταξὺ αὐτῶν ἀμφιβάλλω ἐὰν δώδεκα — δεκαπέντε μοὶ ἐχρησίμευσαν· τῶν δὲ λοιπῶν μεταμέλει μοι ὅτι ἔκοψα τὰ φύλλα. Καὶ τοῦτο διατί; διότι ὁ βίος τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ λαῶν δὲν εἶνε δημόσιος, καθὼς ὁ τῶν Εὐρωπαίων». Εἰς τὸν θέλοντα νὰ ἴδῃ καὶ νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἀνατολήν, νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ αὐτήν, δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐπιφάνεια. Ἂν ὁ ἐξωτερικὸς καὶ καθ' ἡμέραν τῷ τυχόντι ὁρατὸς βίος ἔθνους τινὸς δὲν εἶνε ἀσφαλὲς αὐτοῦ γνώρισμα, οὔτε ἐλέγχει πάντοτε ἀψευδῶς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον, τὴν φύσιν αὐτοῦ, τὰς ἰδέας του, τὰ αἰσθήματα του, τὰς λύπας του, τὰς χαράς του, πολὺ μᾶλλον καὶ ἰδίως ἀληθεύει τοῦτο περὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, οἵτινες δὲν ζῶσι διὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ δι' ἑαυτούς. Ὁ ἀνατολίτης δὲν ἀπέβαλεν ἔτι τὴν φυσικὴν τῶν ἀξέστων λαῶν ἀφέλειαν, δὲν ὑποκρίνεται, δὲν τεχνάζεται, δὲν συγκεντρόνει τὸ πλεῖστον τῆς ἐνεργητικότητος αὐτοῦ εἰς τὸν φαινόμενον καὶ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ βίον, ἵνα φανῇ τοιοῦτος ἢ ἄλλος εἰς τὰ ὄμματα τοῦ παρατηρητοῦ, ὅπως συμβαίνει συνήθως παρὰ τοῖς πλείστοις πεπολιτισμένοις λαοῖς, οἵτινες ἐν παντὶ συλλογίζονται τὸ πῶς εἶνε δυνατὸν sauver les apparences, οἵτινες ἠξεύρουσιν ὅτι παρατηροῦνται, καὶ διατίθενται πρὸς τοῦτο ἀκριβῶς τοιοῦτοι ἢ τοιοῦτοι. « Ὁ Ὀθωμανός, λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, ζῇ δι' ἑαυτόν, καὶ ζῇ ὅσον ἐνδέχεται μεμονωμένος· ὅταν μάλιστα ὑποπτεύσῃ ὅτι τὸν παρατηρεῖς, δυσκολαίνει, κρύπτεται ἔτι μᾶλλον, ἀνατριχιάζει ὡς τὰ ἀγρίμηα, δὲν εἶνε χειροήθης». Ἂς φαντασθῇ λοιπὸν ὁ ἀναγνώστης, πόσον εἶνε δύσκολον νὰ παρατηρήσῃ τις καὶ γνωρίσῃ ἀνέτως καὶ ἀπταίστως τοιούτου λαοῦ τὴν φυσιογνωμίαν καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτὴν ἀψευδῆ. Ἀληθῶς ἐξ ἐνέδρας μόνον καὶ κατασκοπείας δύναταί τις νὰ φωτογραφήσῃ τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς· ἄγνωστος, κεκρυμμένος

καὶ λανθάνων πρέπει τις νὰ ὑπεισέλθῃ μεταξὺ αὐτῶν, κρύφα νὰ τοὺς παρατηρήσῃ καὶ κλοπίως νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα των, ἂν θέλῃ νὰ ἔχῃ τὴν ἀληθῆ των εἰκόνα. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ὅμως ἀρκεῖ διὰ τὸν θέλοντα νὰ θέσῃ βαθύτερον τὸν ἐξεταστικὸν αὐτοῦ δάκτυλον, καὶ νὰ εἰσδύσῃ εἰς ὅλον, ὄχι μόνον τὸν ὑλικὸν καὶ αἰσθητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν βίον ἀνατολικοῦ τινος λαοῦ. « Δὲν ἀρκεῖ μόνον, λέγει ὁ προσφυέστατα ὑπὸ τοῦ Κ. Βυζαντίου ἐπὶ τούτῳ παρατιθέμενος Βόλνεϋ, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔζησέ τις μετ' αὐτῶν ἔτη καὶ νὰ ἐσπούδασεν ἐπὶ σκοπῷ τὰς ἕξεις καὶ τὰ ἔθιμα των, ἀλλὰ νὰ συνησθάνθη παρεκτὸς τούτου καὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν. »

Ἐδῶ δέ, εἰς τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις, συγκορυφοῦται ἡ σπουδαία ἀξία τοῦ ἀληθῶς μοναδικοῦ ὡς πρὸς τοῦτο συγγράμματος τοῦ Κ. Βυζαντίου, καὶ ἰδίως τοῦ πρό τινων ἡμερῶν ἐκδοθέντος τρίτου αὐτοῦ τόμου. Ἂν δέ τινες ἐκ τῶν οὐδεμίαν ἐπιτρεπόντων εἰς τοὺς Τούρκους ἀρετὴν θελήσωσι νὰ καταλογίσωσιν εἰς ἐλάττωμα τοῦ βιβλίου τοῦ κυρίου Σκαρλάτου τὴν ὑπερβάλλουσάν που συμπάθειαν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς, τὴν αὐτὴν ἔχει ῥίζαν ἡ συμπάθειά του αὕτη καὶ ἡ καθ' ὅλου τοῦ ἔργου του ἀξία. Αἴτιον καὶ ταύτης καὶ ἐκείνης εἶνε, ὅτι ὁ κύριος Βυζάντιος ἐγνώρισε τὴν Τουρκίαν καὶ τοὺς Τούρκους, ὅσον ὀλίγοι, πολὺ ὀλίγοι τῶν περὶ αὐτῆς γραψάντων. Γνωρίσας δὲ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τὴν χώραν των ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ κατὰ βάθος, ζήσας μετ' αὐτῶν, ἀναστραφεὶς μετ' αὐτῶν, συνομιλήσας, συνδιασκεδάσας καὶ συμπανηγυρίσας μαζή των, διερευνήσας πᾶν ἄδυτον τοῦ τε δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ αὐτῶν βίου, καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἐλεύθερος προκαταλήψεων παρατηρητής, ἀνέγραψε τά τε φῶτα καὶ τὰς σκιὰς τῆς εἰκόνος, καὶ ἀμφότερα ἀπέδωκε πιστῶς. Ἂν δέ που, ὡς προείπομεν, φαίνεται εὐαρεστότερόν πως περὶ τὰ φωτεινότερα μέρη τῆς εἰκόνος διατρίβων, τούτου αὐτὸς ὁ ἴδιος παρέχει ἡμῖν τὴν ἐξήγησιν διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων λογίων τοῦ Βόλνεϋ. Ὁ Κύριος Βυζάντιος συνησθάνθη αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ ἀποτελέ-

σματα καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἕξεων καὶ τῶν ἐθίμων τῶν Ὀθωμανῶν· συζήσας μετ᾽ αὐτῶν ἠσθάνθη ὅ,τι ἐκεῖνοι· μετέσχε τοῦ βίου των, συνεταυτίσθη οὕτως εἰπεῖν μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ἤθελε νὰ σπουδάσῃ, ἐποτίσθη εἰς τὸ ῥυάκιον οὗτινος ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὸν ψίθυρον καὶ τὸ διαυγὲς ῥεῖθρον, καὶ ἀνέπνευσεν ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας ἐκείνης ἣν ἐπεβάλετο νὰ ἐξετάσῃ. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἄλλην ἐκείνην καὶ μεγάλην ἀρετὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ Κ. Βυζαντίου, τὴν θερμότητα τῶν περιγραφῶν του καὶ τὸ ἀληθὲς αἴσθημα, ὅπερ ἀποπνέουσιν αἱ εἰκόνες του. Παραμένων μετ᾽ ἐπικῆς λεπτομερείας εἰς τὰ καθ᾽ ἕκαστα τῶν ἀπεικονισμάτων αὐτοῦ, τὰ περικοσμεῖ ἀληθῶς ἐν ἀγάπῃ, ὡς μήτηρ τὸ φίλτατόν της, τὰ περιχαίρεται, τὰ καμαρόνει οὕτως εἰπεῖν, οὐχὶ δὲ σπανίως ἐξαίρεται καὶ εἰς περιπαθῆ λυρισμὸν πρὸ τοῦ κάλλους καὶ τῆς γοητευτικῆς πρωτοτυπίας των. Ἡ καλλιτεχνικὴ ὅμως αὕτη συμπάθεια τοῦ συγγραφέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ἀντικείμενόν του, οὐ μόνον φυσικωτάτη ὡς ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ συμβιώσεως καὶ συγχρωτίσεως μετὰ τοῦ λαοῦ, δν ἐπεβάλετο νὰ σπουδάσῃ καὶ περιγράψῃ, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία ἄλλως εἰς ἐμψύχωσιν καὶ ζωοποίησιν τῶν περιγραφῶν καὶ εἰκόνων του, οὐδέποτε παράγει αὐτὸν εἰς μεροληπτικὴν ὑπερτίμησιν τῶν ἀρετῶν ἢ ἄδικον ὑποτίμησιν τῶν ἐλαττωμάτων τῶν Τούρκων. Ὁ Κύριος Βυζάντιος εἶνε θερμὸς καὶ συμπαθὴς ὡς καλλιτέχνης, ἀλλὰ δίκαιος καὶ αὐστηρὸς ὡς παρατηρητής.

Τοιαύτη ἡ θεμελιώδης ἀρετὴ τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου, δι᾽ οὗ ὁ κύριος Σκαρλάτος συνετέλεσεν ἔργον σπουδαιότατον καὶ ἀληθῶς πρωτότυπον, ὁποῖα ὀλίγιστα δυστυχῶς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ πτωχὴ ἡμῶν φιλολογία. Τὴν ἀρετὴν δὲ ταύτην τοῦ τρίτου τόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαίροντες, ἀναφέρομεν αὐτὴν φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς τὰ περὶ Τούρκων ἰδίως καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν νῦν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως γραφόμενα. Καὶ σημειοῦμεν τοῦτο, διότι ὁ κύριος Βυζάντιος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ σύγχρονα, ἀλλ᾽ ἀνερχόμενος καὶ εἰς τὰ παλαιά, περιερχό-

μενος τὸ χριστιανικὸν Βυζάντιον καὶ εἰς τῆς γραικορρωμαϊκῆς αὐλῆς τὰ ἄδυτα εἰσχωρῶν, ἀναπλάττει πλήρη καὶ πολύχρωμον τὴν εἰκόνα τοῦ περιέργου ἐκείνου βίου, οὗτινος ἡ πολυτελὴς χλιδὴ καὶ ἡ ἄνους ἐθιμοτυπία ἐξήντλησαν τὸν ἑλληνισμόν, μέχρις οὗ τὸν ἔθαψαν τέλος ὑπὸ τὰ αἱμόφυρτα ἐρείπια τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἰς τὸν βίον τῶν Γραικορρωμαίων ἰδίως ἀφορῶντα μέρη τοῦ τρίτου τόμου τῆς βίβλου του, δὲν ἠξεύρει ὁ ἀναγνώστης τί πρότερον καὶ τί μᾶλλον νὰ θαυμάσῃ· τὴν ἀνεξάντλητον ὑπομονὴν καὶ τὸ χαλκέντερον ἀληθῶς τοῦ ἀνδρός, μὴ ἀποδυσπετήσαντος νὰ ἐκθάψῃ ἀπὸ τὰς εὐρωτιώσας νεκροθήκας τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοῦ Χωνειάτου καὶ τοῦ Κωδινοῦ τὰς σκληρὰς μουμίας τῶν ἀναριθμήτων ὀφφικιαλίων τοῦ βυζαντηνοῦ παλατίου, ἢ τὴν ἀκρίβειαν μεθ᾿ ἧς ὀνοματοθετεῖ καὶ κατατάσσει αὐτάς, ἐμπνέων νέαν ζωὴν εἰς τοὺς δυσκινήτους των σκελετούς, ἢ τὴν τέχνην καὶ τὴν περίκομψον χάριν δι᾿ ὧν τὰς συναγείρει εἰς γραφικοὺς ὁμίλους καὶ τὰς ἀναπαριστᾷ ζώσας καὶ κινουμένας πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου. Περιερχόμενος ἀσφαλεῖ τῷ ποδὶ τὰ τρίκλινα καὶ τὰ κουβούκλια, τὰ ἀκκούβιτα καὶ τὰ ἐσκούβιτα, εἰσχωρῶν διὰ τοῦ ἀριαδνείου μίτου τῆς βαθείας αὐτοῦ πολυμαθείας εἰς τὸν φοβερὸν αὐτῶν λαβύρινθον διὰ τῶν διαβατικῶν καὶ τῶν χορτίνων, διανοίγων τὰ συρτὰ βῆλα καὶ ἀναβαίνων τὰ μαρμάρινα γραδήλια, συνοδεύει τὸν Αὔγουστον διὰ τοῦ Αὐγουστέως μέχρι τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀψίδος, καὶ μένει ἐκεῖ παρὰ τὸ τρίκογχον μετὰ τῶν βασιλικῶν καὶ τῶν πατρικίων, μετὰ τῶν πραιποσίτων καὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν δομεστίκων, μετὰ τῶν πρωτοσπαθαρίων καὶ σπαθαροκανδιδάτων, τῶν σπαθαροκουβικουλαρίων καὶ ὀστιαροπριμικηρίων, τῶν μαγίστρων καὶ ἀσηκρήτων, καὶ ὅλου ἐκείνου τοῦ βομβώδους καὶ καταστράπτοντος ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων ἑσμοῦ τῆς αὐλῆς τῶν γραικορρωμαίων Αὐτοκρατόρων. Μετ᾿ αὐτῶν δὲ ὡς μετ᾿ οἰκείων ἀναστρεφόμενος, τοὺς σπουδάζει καὶ τοὺς φωτογραφεῖ· προσέχει εἰς τὰς πτώσεις των καὶ τὰς προσκυνήσεις, ἀκούει τῶν προσρήσεων καὶ τῶν χαιρετισμῶν των, μετρεῖ τὰ βήματά των

καὶ τὰς χειρονομίας των, καὶ μειδιᾷ τὸ μειδίαμα τοῦ περιέργου παρατηρητοῦ ἐπὶ τῇ μικρότητι τῆς ἐκπιπτούσης ἐκείνης μεγαλειότητος.

Ὡς πρὸς τοῦτο ἰδίως τὸ μέρος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, τὸ περὶ βυζαντηνῶν καὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς πραγματευόμενον, ὁ κ. Βυζάντιος συνετέλεσεν ἔργον πρωτότυπον καὶ μοναδικόν, οὐ μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης φιλίστορας· καὶ οὐ μόνον τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν ἐκόσμησε δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἔτι ἐπλούτισε τὴν ἐν παντὶ πλουτοῦσαν καὶ παντὸς σχεδὸν περιττεύουσαν φιλολογίαν τῆς ἑσπερίας, παρ' ᾗ μέχρι πρὸ μικροῦ, πρὸ τῆς ἐκδόσεως δηλαδὴ τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Βυζαντηνῶν (Byzantiner des Mittelalters in ihrem Staats-Hof-und Privatleben etc.) τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς ἐν Ἅλλῃ πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης Κράουζε (Johann Heinrich Krause) οὐδὲν σχεδὸν οὔτε μεγάλου οὔτε μικροῦ λόγου ἄξιον σύγγραμμα ἠδύνατο νὰ δείξῃ τις, διατρίβον ἰδίως περὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντηνῶν. Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ γερμανοῦ ἱστοριοδίφου δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ κύριος Βυζάντιος, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ, καθὸ ἐκδοθὲν μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ τρίτου τόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεώς του· οὐδὲν ὅμως ἐκ τούτου ἐζημιώθη ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς. Ὁ Κράουζε ἀντλεῖ ἐκ τῆς Βυζαντίδος, ὅθεν ἀντλεῖ καὶ ὁ κύριος Βυζάντιος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ ἕλλην ἱστορικὸς ἀντλεῖ πολὺ κάλλιον, πολὺ μᾶλλον ἐν ἐπιγνώσει καὶ μετὰ πολὺ πλειοτέρας ἐπιστασίας ἢ ὁ γερμανὸς ἀρχαιολόγος. Παρακαλοῦμεν δὲ νὰ μὴ σκανδαλισθῶσιν ἐκ τούτου μήτε νὰ ἐλέγξωσιν ἡμᾶς ὡς βλασφημοῦντας οἱ παρ' ἡμῖν τὰ εἴδωλα τῶν κατὰ τὴν ἑσπερίαν σοφῶν προσκυνοῦντες. Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ παραλληλίσωμεν, ἔστω καὶ ἐκ μιᾶς μόνης ἐπόψεως, τὰ δύο ταῦτα ἔργα, τὸ ἑλληνικὸν πρὸς τὸ γερμανικόν· ἀλλ' ἀρκούμεθα μόνον νὰ συστήσωμεν τὸν παραλληλισμὸν τοῦτον εἰς τοὺς δυναμένους ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν, ὅπως πεισθῶσιν, ἂν θέλωσιν, ἀφ' ἑαυτῶν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν.

Τὸν τρίτον αὐτοῦ τόμον διαιρεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος εἰς τέσσαρα τμήματα, ὧν τὸ μὲν Α΄ περιλαμβάνει τὰ τῆς Κυβερνήσεως, τὸ δὲ Β΄ τὰ περὶ τῶν κατοίκων, τὸ Γ΄ τὰ περὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων, καὶ τὸ Δ΄ τὰ περὶ θρησκείας, νομοθεσίας καὶ γλώσσης. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς ἠθέλομεν προτιμήσει ἀντὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης, τῆς μετεχούσης πως αὐθαιρέτου, ἄλλην τινὰ ἁπλουστέραν, νομίζομεν, καὶ φυσικωτέραν, τὴν εἰς δύο δηλ. μεγάλα τμήματα, ἅτινα πραγματευόμενα, τὸ μὲν περὶ τοῦ δημοσίου, τὸ δὲ περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠδύναντο νὰ περιλάβωσιν εἰς ἴδια κεφάλαια τὰς ἰδιαιτέρας διαιρέσεις τῆς εἰς ἑκάτερα αὐτῶν προσπιπτούσης ὕλης. Δὲν ἐπιμένομεν ὅμως εἰς τοῦτο, καθότι καὶ οὕτω διῃρημένον τὸ βιβλίον οὐδὲν ἔχει τὸ δυνάμενον νὰ σκοτίσῃ ἢ συγχύσῃ τὸν ἀναγνώστην, πλὴν μικρῶν τινων μόνον ἐπαναλήψεων, ἀναποφεύκτων εἰς συγγράμματα τοιαύτης φύσεως καὶ τοσούτου ὄγκου.

Οὔτε τὰ ὅρια μικρᾶς βιβλιογραφικῆς διατριβῆς ἐπιτρέπουσιν, οὔτε εἶνε δυνατὸν δυστυχῶς, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τοῦ εἴδους του βιβλίου, νὰ εἰσχωρήσωμεν εἰς λεπτομερῆ ἔκθεσιν τῶν περιεχομένων τοῦ τρίτου τόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀνάγκη θὰ ἦτο, ἀντιγράφοντες σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ βιβλίον, νὰ μετακενώσωμεν ἐνταῦθα εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας ὅλους αὐτοῦ τοὺς θησαυρούς. Ἀλλ' οὐδ' ἀποτολμῶμεν νὰ συστήσωμεν εἰς αὐτοὺς τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, καθότι καὶ οὕτω πάλιν ἠθέλομεν σχεδὸν ἀντιγράψει τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐν τούτοις, ἂν θέλῃ ὁ ἀναγνώστης νὰ μάθῃ ποῦ εὐαρεστότερον διετρίψαμεν ἀναγινώσκοντες τὸν Γ΄ τόμον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τίνα αὐτοῦ μέρη εἶχον ἰδιαίτερον δι' ἡμᾶς τὸ θέλγητρον, δὲν διστάζομεν νὰ ἐξομολογηθῶμεν τὸ μυστικὸν τῶν ἡδονικῶν στιγμῶν, ἃς διήλθομεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ βιβλίου τοῦ Κυρίου Βυζαντίου. Δὲν παρεμείναμεν εἰς τὰ βυζαντηνά· τὸ ὁμολογοῦμεν. Ὄχι διότι ταῦτα εἶνε ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἐνδιαφέροντα, ἀλλὰ διότι τὸ θέαμα ὅλης ἐκείνης τῆς ἀλ-

λοκότου καὶ περισσοτέχνου πομπῆς τῶν σοβαρῶν νευροσπάστων τῆς γραικορρωμαϊκῆς αὐλῆς γεννᾷ εἰς ἡμᾶς πάντοτε ἀλγεινήν τινα συναίσθησιν, ἀναλογιζομένους ποῦ κατήντησε δι' αὐτῆς τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικόν. Συναναλογιζόμεθα τὸ τέλος τῆς μετὰ τὴν περίκλειον ἐποχὴν ἀθηναϊκῆς διαφθορᾶς, παρατιθέμεθα ἐν νῷ ποῦ κατέληξεν ἡ ῥωμαϊκὴ παραλυσία, ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων, καὶ οὕτω τὴν ἀπὸ τοῦ ποικίλου θεάματος τῆς πολυτελείας τῆς βυζαντηνῆς αὐλῆς αἰσθητικὴν ἡμῶν εὐχαρίστησιν κολάζει καὶ πικραίνει ἡ ἀπὸ τῆς μοιραίας αὐτῆς καταστροφῆς ἀλγηδών. Ἐνετρυφήσαμεν λοιπὸν ἀληθῶς εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν σημερινῶν Ὀθωμανῶν· προσηλώσαμεν ἄπληστον τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν εἰς τὸ μαγευτικὸν καλειδοσκόπιον, ὅπερ ἡτοίμασεν ἡμῖν ὁ Κύριος Βυζάντιος, ἐδράξαμεν περίεργοι τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου του καὶ παρηκολουθήσαμεν αὐτόν εἰσερχόμενον ἀδιακρίτως εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς ὀθωμανικῆς ζωῆς καὶ ἐτάζοντα πᾶσαν αὐτῆς φάσιν.

Εἰσήλθομεν μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Σαράϊ καὶ τὸ σουλτανικὸν χαρέμι, ἐγνωρίσαμεν μετ' αὐτοῦ τὴν Βαλιδὲν καὶ τὰς ὀδαλικίσσας, εἴδαμεν τὸν Κισλὰρ-ἀγᾶν καὶ τοὺς μαύρους φρουροὺς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γυναικωνίτου, συμπαρηκολουθήσαμεν, ἑπόμενοι εἰς τὰ βήματά του, τὸν Σουλτάνον μεταβαίνοντα εἰς τὸ τζαμίον, ἀνεστράφημεν μετὰ τοῦ Σεχοὺλ-ἰσλάμη καὶ τῶν οὐλεμάδων, καὶ ἐποδηγετήθημεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Πύλην καὶ τὰς συνεδριάσεις τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τοῦ κράτους. Ἔπειτα κατελίπομεν τὰ ἀνάκτορα καὶ κατέβημεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰς ὁδούς· εἰσεχωρήσασαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὀθωμανοῦ, παρεκαθίσαμεν εἰς τὴν τράπεζάν του, καὶ εἴδαμεν αὐτὸν καταβροχθίζοντα τὸ κεμπάπι του καὶ τοὺς δολμάδες του ἄκροις δακτύλοις, ἐφράξαμεν δέ, ἐννοεῖται, καλῶς τὸ στόμα μας, ἐκ φόβου μὴ οἱ πέντε τοῦ ξένου ἡμῶν δάκτυλοι εἰσχωρήσωσιν αἴφνης ἐντὸς αὐτοῦ μεθ' ἑνὸς τῶν δολμάδων· ἐκαθίσαμεν πλησίον του εἰς τὸ καφενεῖον, καὶ καπνίσαντες μετ' αὐτοῦ τὸν ναργιλὲν μας διεσκεδάσαμεν θεωροῦντες τὸν ὑπὸ

τὴν αὐτὴν τοῦ καφενείου στέγην διαιτώμενον κουρέα, ἐνῷ ἔκειρεν ἐν χρῷ σοβαρὸς αὐτὸς τὰ σοβαρὰ κρανία τῶν πελατῶν του· παρήλθομεν, ἀκολουθοῦντες πάντοτε τὸν ὁδηγὸν ἡμῶν, πρὸ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ ἀληθῶς καλλιτέχνου σερράτση, καὶ τοῦ δαμασκηνουργοῦντος ὁπλοποιοῦ· ἐθεωρήσαμεν τοὺς τὴν ἰλὺν τῆς θαλάσσης ἐκμεταλευομένους ἀρραϊτζήδας, καὶ παρεμερίσαμεν ἔμφοβοι πρὸ τοῦ ἀκαθέκτου δρόμου τῶν τουλουμπατζήδων, τρεχόντων ὡς καταιγὶς τίς οἶδεν εἰς τίνα καιομένην συνοικίαν. Παρέστημεν εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ πιστοῦ, γονυπετοῦντος εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς διατόρου φωνῆς τοῦ Μουεζὶν καὶ ἐκπληροῦντος τὸ ναμάζι του, καὶ ἐθαυμάσαμεν τοὺς δερβίσας Μεβλεβίδας, τοὺς στροβιλίζοντας περὶ ἑαυτοὺς ἐν θρησκευτικῇ ἐκστάσει. Δὲν ἀφήκαμεν ἑνὶ λόγῳ γωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγύριστον, οὔτε παρεδράμομεν, χάρις εἰς τὸν ἀνεκτίμητον ἡμῶν cicerone, ἀξιοθέατόν τι ἀπαρατήρητον. Ἡ ἡδονὴ ἡμῶν ὑπῆρξεν ἄφατος, καὶ αἱ ἐντυπώσεις ἃς συναπεφέραμεν ἐκ τῆς φανταστικῆς ἡμῶν ὁδοιπορίας δὲν ἀποδίδονται εὐκόλως ἐπὶ ὀλίγου χάρτου καὶ δι' ὀλίγου μέλανος. Ἂς ἐπιληφθῶσι τῆς αὐτῆς περιοδείας οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν, — εἶνε τόσον εὔκολος καὶ τόσον γοητευτική, — καὶ θέλουσιν ὁμολογήσει κατόπιν πόσον εἴχαμεν δίκαιον.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὀλίγοις περὶ τῆς οὐσίας ἤτοι τῆς ὕλης τοῦ Τρίτου τόμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν δ' αὐτῆς, ἤτοι τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος, περιττὸς θὰ ἦτο πᾶς ὁ λόγος. Τίς τῶν ἀναγνωστῶν δὲν γνωρίζει τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν κομψότητα τῆς γλώσσης τοῦ συγγραφέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ γλαφυρὸν καὶ ἀπέριττον τοῦ ὕφους του; Ὁ Κύριος Βυζάντιος εἶνε εἷς τῶν ὀλίγων, εἰς τὰ δάκτυλα μετρουμένων, καλλιεπῶν συγγραφέων τῆς νέας Ἑλλάδος, ὁ μόνος δὲ ἴσως μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων, τῶν ἀντιπροσώπων παλαιοτέρας φιλολογικῆς ἐποχῆς, ὅστις, συμπαρακολουθήσας τὰς προόδους τῆς νέας γλώσσης, καὶ ἰσχυρότατα πάντων συντελέσας εἰς προαγωγὴν αὐτῆς καὶ διαμόρφωσιν, παρέσχε διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐχὶ

μόνον ὑποθήκας καὶ παραγγέλματα περὶ τῆς δυνατῆς μορφώσεως καὶ διαπλάσεως τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ὑποδείγματα μάλιστα καλλίτεχνα τοῦ γραφομένου λόγου. Ἓν μόνον ἴσως ἠδύνατό τις νὰ μὴ ἀποδεχθῇ ἀνενδοιάστως, τὸν πολὺν καὶ ἄκρατον αὐτοῦ ζῆλον εἰς ταχυτάτην ἀφομοίωσιν τῆς νέας γλώσσης πρὸς τὴν παλαιάν. Φρονῶν ὁ Κύριος Βυζάντιος ἀδιστάκτως καὶ τὴν ἐνδόμυχον καὶ ἀδιάσειστον ἔχων πεποίθησιν, ὅτι ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὄχι μόνον βαδίζει ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ βαδίσῃ ταχεῖ τῷ βήματι τὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἄγουσαν, πρεσβεύει κατὰ φυσικὴν συνέπειαν, ὅτι καθῆκον παντὸς λογίου εἶνε νὰ συντελέσῃ τὸ ἐπ' αὐτῷ εἰς τὴν βαθμιαίαν παρεισαγωγὴν τῶν ἀρχαιοτέρων λέξεων καὶ τύπων εἰς τὸ νεώτερον ἰδίωμα. Ἐνταῦθα δὲ νομίζομεν ὅτι ὑπερβαίνει ἐνίοτε τὸ μέτρον ὁ συγγραφεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον ζῆλον οὐδέποτε ἠθέλομεν παρατηρήσει οὔτε καταλογίσει εἰς ἁμάρτημα, ἂν ἡ τάσις αὕτη, ἀνακλαδουμένη ὁλονὲν καὶ εἰς σύστημα σχεδὸν κορυφωθεῖσα παρά τισι τῶν νεοφύτων ἡμῶν σοφῶν, δὲν εἶχεν ἀπολήξει ἀπό τινος εἰς τὴν ἔκφυλον ἐκείνην, τὴν παράχορδον καὶ μονονοὺ κωμικὴν γλῶσσαν, ἣν ἐπεβάλοντό τινες — σώνει καὶ καλά — νὰ διδάξωσι τὸ ἑλληνικὸν, προγράφοντες τὸ ν ὰ καὶ τοὺς συνθέτους μέλλοντας, καὶ συμφύροντες οὕτω κατ' ἀμφίβολόν τινα καλαισθησίαν γλωσσικόν τι κρᾶμα εἰς οὐδεμίαν ἀνῆκον ἐποχὴν καὶ ἥκιστα πάντων τὸν ἑλληνικὸν φέρον τύπον. Ἰδοὺ ὁ μόνος λόγος, δι' ὃν ὑποβάλλομεν τὴν ἀνωτέρω παρατήρησιν εἰς τὸν κύριον Βυζάντιον, μεθ' ὅλης τῆς εὐλαβείας ἣν ὀφείλομεν εἰς τὴν πολιὰν αὐτοῦ κορυφήν, μεθ' ὅλου τοῦ σεβασμοῦ ὃν μᾶς ἐμπνέει ἡ βαθεῖα τοῦ ἀνδρὸς πολυμάθεια καὶ μᾶς ἐπιβάλλουσιν ἡ αὐθεντεία καὶ τὸ κῦρος τῆς γνώμης του. Νομίζομεν καθῆκον παντὸς λογίου ἕλληνος ἀγαπῶντος τὴν γλῶσσάν του, καὶ μεριμνῶντος περὶ τῆς ἱερᾶς αὐτῆς παρακαταθήκης, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ σωτηρία τοῦ τοσάκις κλυδωνισθέντος ἑλληνισμοῦ, νὰ ἀντιπράξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν τοιαύτην οἰκτρὰν ἐκφύλισιν τῆς γλώσσης ἡμῶν, καὶ νὰ

συντελέσῃ ὅπως ἐκσπασθῇ πρόρριζος ἡ λαίμαργος αὕτη παραφυάς, ἡ ἀξιοῦσα νὰ πνίξῃ τὸ ζῶν καὶ θάλλον δένδρον τῆς γλώσσης. Ἂς ἤμεθα μέτριοι ἐν παντί· ἂς ἀφήσωμεν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν νὰ διανύσῃ τὸν φυσικὸν αὐτῆς δρόμον, ὃν οὐδεὶς δύναται οὔτε δικαιοῦται νὰ διαγράψῃ ἐκ τῶν προτέρων. Μὴ παρέχωμεν δικαίαν ἀφορμὴν ἀντιδράσεως εἰς τοὺς χυδαΐζοντας, ζητοῦντας πολὺ φυσικῶς νὰ ἐκκρούσωσι πασσάλῳ τὸν πάσσαλον.

Περατοῦντες τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμάς, καὶ ἐκφράζοντες ἐν τέλει τὰς θερμοτάτας ἡμῶν εὐχαριστίας εἰς τὸν Κύριον Βυζάντιον, δι' ὅσας παρέσχεν ἡμῖν στιγμὰς γλυκείας πνευματικῆς ἀπολαύσεως, ζητοῦμεν αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ τῷ ἐκφράσωμεν καὶ ἓν μικρὸν παράπονον, ὅπερ ἐγέννησεν ἡ τῆς εὐχαριστήσεως ἡμῶν ἀπληστία. Διατί δὲν παρέθηκεν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῶν τουρκικῶν παροιμιῶν, ῥητῶν καὶ φράσεων, ἃς παρενείρει; ἂν ἀληθεύει ὅτι αἱ παροιμίαι καὶ τὰ δημώδη λόγια συγκεφαλαιοῦσι τὴν σοφίαν ἔθνους τινός, καὶ εἶνε τὸ ἀψευδέστερον γνώρισμα τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ βίου, διατί ἐστέρησεν ὁ συγγραφεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡμᾶς τοὺς ἀμυήτους, τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν τουρκικήν, τῆς εὐχαριστήσεως ταύτης τοῦ νὰ κρίνωμεν καὶ ἐκ τῶν παροιμιῶν καὶ ῥητῶν ἐκείνων περὶ τοῦ καθόλου πνεύματος καὶ τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους; Ἂς συγχωρήσῃ ἡμῖν τὸ παράπονον τοῦτο ὁ Κύριος Βυζάντιος. Εἶνε τὸ παράπονον ὀψοφάγου καὶ λίχνου παιδίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου παρετέθη πινάκιον εὐχύμων καὶ δροσερῶν ὀπωρῶν, περιέχον ὅμως καὶ κάρυα σκληρά, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ θραύσωσιν οἱ ἀσθενεῖς του ὀδόντες.

Ο "ΦΑΥΣΤΟΣ,, ΤΟΥ ΓΚΑΙΤΕ

(Κρίσις τῆς ὑπὸ Γ. Στρατήγη μεταφράσεως αὐτοῦ*).

Ἡ τῶν προϊόντων τῆς ἀλλοδαπῆς φιλολογίας ἑλληνικὴ μετάφρασις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἔπαυσε θεωρουμένη παρ' ἡμῖν ὡς σπουδαίων ἀνδρῶν ἄξιον ἀσχόλημα. Ἐπλεόνασεν ἄρα ἐν Ἑλλάδι τοσοῦτον ἡ πρωτοτυπία τῶν συγγραφόντων, ὥστε δὲν περισσεύουσι δόκιμοι μεταφρασταί, ἢ κρίνεται τὸ μεταφράζειν ἀσύμφορον πρὸς τὴν περιωπὴν τῶν σοβαρῶν λογίων καὶ τὸ σέβας ὅπερ φρονοῦσιν οὗτοι ὅτι ὀφείλουσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ τοὺς καλάμους των ; Ἀγνοοῦμεν, καίτοι τείνομεν μᾶλλον νὰ παραδεχθῶμεν τὸ δεύτερον. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐν παλαιοτέροις χρόνοις καὶ μέχρι πρὸ τριάκοντα μόλις ἐτῶν οἱ ἀριστεῖς αὐτοὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων οὐ μόνον δὲν ὤκνουν οὐδ' ἀπηξίουν νὰ καταγίνωνται εἰς μετάφρασιν ξένων ἀριστουργημάτων, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐλαβοῦς περισκέψεως ἐπελαμβάνοντο ἔργου, ὅπερ ὑπὸ τὰς περιστάσεις τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης ἔκρινον δυσχερὲς καὶ δυσέκβολον, καὶ ἐν δικαίᾳ πολλάκις ὑπερηφανείᾳ παρέδιδον εἰς χεῖρας τοῦ ἕλληνος ἀναγνώστου τὰ προϊόντα τῶν μεταφραστικῶν αὐτῶν μόχθων, σεμνυνόμενοι μὲν αὐτοί, ὅτι κατώρθουν νὰ περιβάλλωσιν ἑλληνικὴν ἐσθῆτα εἰς ξένας φιλολογίας γεννήματα, εὔλογον δ' ἔχοντες τὴν πεποίθησιν, ὅτι αἱ μεταφράσεις αὐτῶν πολὺ πλείονα εἰς τοὺς ἀναγνώστας των ἔφερον πραγματικὴν ὠφέλειαν καὶ τέρψιν, ἢ ὁ ἄφθονος φορυτός, ὅστις ὑπὸ τῆς πρωτοτυπίας τὴν νόθον πολλάκις σφραγῖδα ἐπιπράσκετο καὶ τότε καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῆς νεοελληνικῆς ἀγορᾶς. Κατεδέχοντο

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 8 Φεβρουαρίου 1887.

τότε νὰ μεταφράζωσι καὶ μετέφραζον ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Κούμας, ὁ Ῥενιέρης καὶ ὁ Βερναρδάκης, ὁ Καρασούτσας καὶ ὁ Ζαλοκώστας, πρόκεινται δὲ μέχρι σήμερον ἔτι αἱ μεταφράσεις αὐτῶν ἄψογα σχεδὸν πρότυπα γλωσσικὰ κομψότητος καὶ γλαφυρότητος.

Περιττὸν βεβαίως νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα, διότι εὐκόλως ἐννοεῖται, πόσον ἐκ τοιούτων μεταφράσεων ἐκέρδαινεν ἥ τε νεαρὰ ἡμῶν φιλολογία καὶ ἡ ἀκατάσκευος ἔτι γλῶσσα τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἀρκεῖ τις μόνον νὰ ἀναπολήσῃ ἐν συντόμῳ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ξένης φιλολογίας, ἅτινα ἐπροίκισαν τὴν ἡμετέραν οἱ μεταφρασταὶ ἐκεῖνοι, ὅπως πεισθῇ ἐκ τοῦ προχείρου, πόσον αὐτοὶ βαθέως συνησθάνοντο καὶ πόσον εὐσυνειδήτως ἐξεπλήρωσαν τὸ διττὸν καὶ διττῶς βαρὺ καθῆκον, ὅπερ ἐπιβάλλεται εἰς πάντα μεταφραστήν, σεβόμενον ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀναγνώστας του· τουτέστι νὰ ἐκλέξῃ μὲν πρῶτον εἰς μετάφρασιν τὸ προσῆκον εἰς θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν ἢ καλαισθητικῶν ἢ οἱωνδήποτε ἄλλων ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, νὰ ἀποδώσῃ δὲ δεύτερον διὰ τῆς πατρίου γλώσσης ἀκέραιον καὶ ἀλώβητον τὸ ξένον ἔργον, συμβιβάζων μὲν κατὰ τὸ δυνατὸν τοῦ ἀλλοδαποῦ ἰδιώματος τὰς ἀπαιτήσεις πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν ἰδιοφυΐαν τῆς γλώσσης εἰς ἣν μεταφράζει, μὴ λησμονῶν δέ, ὅτι μικρὸν διαφέρει τοῦ ἐγκλήματος τῆς νοθείας — ὅπως ἀποφύγωμεν ἄλλην δυσωνυμωτέραν λέξιν — ἡ ἐξ ἀγνοίας ἢ προθέσεως στρέβλωσις καὶ παραμόρφωσις τῶν ξένων νοημάτων.

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία τῶν διακεκριμένων ἐκείνων ἀνδρῶν εἰς μὲν τὴν πτωχὴν ἡμῶν φιλολογίαν ἐδωροφόρησε θέρος πολύτιμον ἀπὸ τῶν ξένων ἀγρῶν, καὶ πλείστας ἐθεράπευσεν ἀληθεῖς καὶ αἰσθητὰς ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τὴν δὲ γλῶσσαν ἡμῶν ἐμόρφωσεν ἀναντιῤῥήτως καὶ προήγαγε διὰ τῆς ὑπὸ τῶν σιδηρῶν ἀναγκῶν τῆς εὐσυνειδήτου μεταφράσεως ἐπιβαλλομένης πολλάκις δημιουργίας καὶ λέξεων καὶ φράσεων καὶ ὅρων οἱωνδήποτε γλωσσικῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐῤῥίζωσαν καὶ ἐφύησαν καὶ ζῶσι σήμερον ἐν τῇ γλώσσῃ. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ ἄλλως· διότι οἱ μεταφράζοντες τότε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐφαντάζοντο,

ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τις τοιοῦτο ἔργον, ἀτελὲς μὲν ἔχων τὸ ἐφόδιον τῆς τε πατρίου γλώσσης καὶ τῆς τοῦ πρωτοτύπου, ξένος δὲ μᾶλλον ἢ οἰκεῖος διατελῶν, ὡς ἐκ τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἀσχολιῶν αὐτοῦ, πρός τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ εἰς μετάφρασιν προκειμένου ἔργου.

Ἀλλ' ὡς ἐν ἄλλοις ἔκτοτε πολλοῖς μεγάλως καὶ ἐν τούτῳ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἡ γνῶσις βαθμηδὸν ἐπληθύνθη ἐν τῷ ἑλληνικῷ καὶ ἀνεπτύχθη εἰς πλάτος μᾶλλον ἢ βάθος. Τὰ ξένα γράμματα, καὶ ἰδίως τὰ γαλλικά, κατέστησαν προσιτώτερα εἰς τοὺς πολλούς, καὶ ἡ πρωτότυπος σοφία ηὐξήθη ἀναλόγως εἰς αὐθύπαρκτον περιωπήν. Τάφρος δὲ βαθμηδὸν ὠρύχθη βαθεῖα μεταξὺ μεταφραστῶν καὶ πρωτοτύπων συγγραφέων, ἧς ἔνθεν μὲν ἀπεσύρθησαν ὑπὸ τὰς σοβαρὰς αὐτῶν σκηνὰς οἵ τε ἀληθεῖς καὶ οἱ ἐθελόσοφοι ἱεροφάνται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἔμεινε δ' ἐκεῖθεν βρύον καὶ συνωστιζόμενον τὸ πλῆθος τῶν μεταφραστῶν, αὐξανόμενον ὁσημέραι ὑπὸ παντὸς σχεδὸν νεαροῦ ἀποσχόλου τῶν ἑλληνικῶν παιδευτηρίων, ὀρεγομένου δάφνης φιλολογικῆς. Οἱ ἀληθεῖς καὶ δόκιμοι τοῦ ἔθνους λόγιοι, οἱ ἐκ μακρᾶς πείρας καὶ ἐπιπόνου φιλολογικοῦ σταδίου κατέχοντες τὰ ἀπαραίτητα καὶ δυσεύρετα τοῦ μεταφραστοῦ προσόντα, σπανιώτατα πλέον μόλις καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἀσχολοῦνται σήμερον εἰς μετάφρασιν ξένων ἔργων, ἔμεινε δὲ ἡ ἀλλοδαπὴ φιλολογία, ἥ τε σπουδαία καὶ ἡ ἐλαφρά, ἕρμαιον σχεδὸν ἀποκλειστικὸν τῆς ἡμιμαθείας καὶ ἀπειρίας, σπευδούσης προθύμως καὶ ἀδιστάκτως εἰς θεραπείαν τῆς ὁσημέραι ἀπληστοτέρας περιεργείας τοῦ κοινοῦ.

Τί ἐκ τούτου ἐπῆλθε, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ φαντασθῇ τις οὔτε νὰ μαντεύσῃ. Τὸ θέαμα ἐξακολουθεῖ προσπίπτον καθ' ἑκάστην λυπηρότερον εἰς τὰ ὄμματα τῶν δυναμένων νὰ βλέπωσιν. Οἱοσδήποτε νεανίσκος, ἔχων λόγους νὰ ὑποθέτῃ ὅτι γνωρίζει πέντε ξένα γράμματα καὶ δυνάμενος νὰ προμηθευθῇ ἓν λεξικόν, ἐπιβάλλει χεῖρα εἰς τὸ πρῶτον τυχὸν ἀλλόγλωσσον βιβλίον, καὶ μετακενόνει αὐτὸ εἰς πανδαισίαν τοῦ ἑλληνικοῦ, διὰ γλώσσης μεγαλοφώνως

διαψευδούσης τὸ γυμνασιακὸν αὐτοῦ ἀπολυτήριον, — ἂν ἔχῃ. Οὐδεμία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κρίσις ἢ καλαισθησία, οὐδεμία ἐκτίμησις τῶν ἀναγκῶν τοῦ κοινοῦ πρὸς οὗ χάριν γίνεται ἡ μετάφρασις, οὐδὲ συναίσθησις ἁπλῆ τῶν δυσχερειῶν τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ μεταφραστοῦ ὁδηγοῦσιν εἰς ἐκλογὴν τοῦ μεταφραστέου ἔργου. Χρήσιμα καὶ ἄχρηστα, βλαβερὰ καὶ ὠφέλιμα, εταιρικὰ ῥυπαρογραφήματα τῆς γαλλικῆς φιλολογίας τοῦ τελευταίου συρμοῦ ἢ διαπρεπῆ ἀριστουργήματα τῆς ἀλλοδαπῆς ποιήσεως, μυθιστορίαι καὶ συγγράμματα σοβαρά, πάντα οἱαδήποτε ἀναμὶξ καὶ ἀδιακρίτως, εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, μεταφράζονται, ἐκδίδονται, ἀναγινώσκονται πολύ, ἐννοοῦνται ὀλίγον, ἐπευφημοῦνται δὲ σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τῆς φίλης δημοσιογραφίας, καθῆκον αὐτῆς ὑπολαμβανούσης τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν νεαρῶν μεταφραστῶν.

Τί δὲ ὑπὸ τοιούτους μεταφραστὰς ἀπέγειναν καὶ ἀπογίνονται καθ' ἡμέραν τὰ νοήματα τῶν ταλαιπώρων συγγραφέων, ὅσοι εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ ἁπλωθῶσιν ἐπὶ τῆς προκρουστικῆς ἐκείνων κλίνης, ἀδύνατον εἶνε νὰ φαντασθῇ ὅστις δὲν παρηκολούθησε μεθ' ὑπομονῆς ἀξίας κρείττονος μοίρας τὴν φοβερὰν αὐτὴν ζύμωσιν, ἥτις ἀπὸ τριάκοντα ἤδη ἐτῶν ἐπλήρωσε μικροβίων παντοειδῶν τὴν φιλολογικὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς νέας Ἑλλάδος. Οὔτε λέγονται οὔτε περιγράφονται αἱ στρεβλώσεις καὶ αἱ νοθεῖαι, αἱ πηρώσεις καὶ παραμορφώσεις, ἃς ὑπέστησαν τὰ ξένα κείμενα ὑπὸ τὰς ἀγροίκους χεῖρας καὶ τὴν φρικώδη ἀμάθειαν καὶ ἀσυνειδησίαν τῶν πλείστων ἐκ τῶν μεταφραστῶν ἐκείνων. Ἑλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσί τε πᾶσι, ἀδιάγνωστα σπαράγματα, φορυτὸς αὐτόχρημα ἀκατανόητος καὶ κωμικός, χλεύη καὶ γέλως καὶ ὄνειδος κατέστησαν πολλάκις αἱ ἔννοιαι τῶν ξένων ποιητῶν καὶ λογογράφων, ὅσοι εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ τύχωσι τοιούτων ἑλλήνων ἑρμηνέων· ἀπορεῖ δέ τις ἀληθῶς καὶ ἐνεὸς ἀπομένει, ἀναζητῶν τὸ αἴτιον τοῦ θράσους αὐτῶν καὶ τῆς ἀπανθρωπίας. Εἶνε τόσον εὔκολον τὸ μὴ γράφειν, λέγει που ὁ Γωτιέ· θὰ ἔλεγε δὲ βεβαίως, ὅτι εἶνε πολὺ εὐκολώτερον τὸ μὴ μεταφράζειν, ἂν ἔζη σήμερον παρ' ἡμῖν.

Εἶνε ἆρά γε ἀνάγκη νὰ μνημονεύσω, ποσάκις ὑπὸ τὸν κάλαμον τῶν νεαρῶν ἡμῶν γλωσσομαθῶν ὑπελήφθησαν ὡς ἀφρίζοντες τὴν θάλασσαν οἱ πειραταὶ (écumeurs de la mer), καὶ ὡς πυργοποιοὶ οἱ ταχυδακτυλουργοὶ (faiseurs de tours); πρέπει νὰ ἐνθυμίσω εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι ὁ οὐρανὸς παρεστάθη ὅτι ἐκτενίζετο ἐπὶ τῆς λίμνης (se peignait sur le lac), ὅτι οἱ ἐρωτολογοῦντες ἔκαμνον τὴν αὐλὴν (faisaient la cour), ὅτι αἱ παρώρειαι (contreforts des montagnes) ἔγειναν ἀντιφρούρια τῶν ὀρέων, ὅτι ὁ μακαρίτης βασιλεὺς (feu le roi) ἐτέθη ἐν πυρί, καὶ ὅτι ὁ δυστυχὴς Γαμβέτας μετεμορφώθη ἀπὸ δημαγωγοῦ (tribun) εἰς ἄψυχον βῆμα (tribune); Ἢ μη ἐλησμονήθησαν αἱ κερδοσκοπίαι τοῦ Πλάτωνος (spéculations de Platon), καὶ ὁ εἰς πάνθηρα ἐμψυχωθεὶς θώραξ (Panzer), καὶ οἱ μαραινόμενοι κακοῦργοι (criminels flétris), καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς βασάνου (la force de la tourmente);

Ἄχαρι πάντως ἔργον καὶ ἥκιστα ἐπὶ τέλους εὐάρεστον εἰς τὸν ἀναγνώστην ἤθελεν ἀποβῇ μακροτέρα καὶ πληρεστέρα ἀπαρίθμησις τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων θυμάτων τῆς μεταφραστικῆς ταύτης κακουργίας, μικρὸν δὲ βεβαίως καὶ ἀμφίβολον θὰ προέκυπτε τὸ ἐξ αὐτῆς ὄφελος. Τὸ τάγμα τῶν νοθευτῶν καθ' ἡμέραν αὐξάνεται, διότι πληθύνονται μὲν οἱ ἡμιμαθεῖς, οὓς ἀπολύουσι κατ' ἔτος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τὰ ἀνώτερα ἡμῶν ἐκπαιδευτήρια, ἐντείνεται δὲ ἡ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς ἀλλοδαπῆς φιλολογίας ἀναγνωστικὴ ἀπληστία τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ καὶ ἡ παντελὴς ἀπάθεια, ἣν ἐπιτηδεύει πρὸς τὴν αὐτόχρημα βδελυρὰν αὐτὴν βιομηχανίαν ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφία. Μήπως δὲν ἀναγινώσκομεν καθ' ἑκάστην πανηγυριζόμενα τὰ μεταφράσματα ταῦτα ὡς κάλλιστα καὶ γλαφυρώτατα ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, ὧν οἱ συντάκται οὐδὲ λαμβάνουσι κἂν, εἶμαι βέβαιος, τὸν κόπον νὰ κόψωσι τὰ φύλλα τῶν ἐπὶ τοῦ γραφείου των σωρευομένων τοιούτων βιβλίων, ἀρκοῦνται δὲ ἴσως πολλάκις, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἄλλης περαιτέρω μερίμνης, εἰς ἁπλῆν καταχώρισιν

ἐπαινετικοῦ τινος διαφόρου, ὑπ' αὐτοῦ πιθανῶς τοῦ μεταφραστοῦ συντεταγμένου ;

« 'Αλλ' εἶνε ἄρα τοῦ κόπου ἄξιον νὰ γίνεται σπουδαῖος λόγος καὶ κρίσις ἀκριβὴς περὶ τοιούτων θνησιγενῶν τεράτων ; » ἤκουσα πολλάκις ἐνισταμένους ἄνδρας σπουδαίους, ἀγανακτοῦντας μὲν ἴσως ἐνδομύχως ἐπὶ τῇ ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τελουμένῃ γραμματοκαπηλίᾳ ταύτῃ, χρόνιον ὅμως πάσχοντας τὸ νόσημα τῆς νεοελληνικῆς ἀνοχῆς, καὶ οὐδεμίαν ἔχοντας διάθεσιν νὰ ταράξωσι τὴν μακαριότητα τῆς χωνεύσεως αὐτῶν διὰ τῆς περὶ τοιούτων μικρῶν πραγμάτων συζητήσεως. Εἶνε δὲ καὶ τοῦτο ἓν τῶν νοσηροτάτων φαινομένων τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, ὡς ἔλαβον πρό τινος ἀφορμὴν νὰ διεξέλθω μακρότερον ἀλλαχοῦ. De minimis non curat συνήθως ὁ ἕλλην, οὐδὲ φροντίζει οὔτε φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ φροντίζῃ τις ἢ νὰ λαλῇ περὶ τῆς φθοροποιοῦ ἐπηρείας, ἣν ἤσκησαν καὶ ἀσκοῦσιν ἐπί τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν καλαισθησίαν τοῦ ἔθνους τὰ ἀπόβλητα θεματογραφήματα, ὅσα διὰ πολλοῦ μὲν λεξικοῦ ὀλίγης δὲ γραμματικῆς καὶ ὀλιγωτέρας λογικῆς σφυρηλατοῦσιν ἀνενδότως οἱ νεαροὶ μεταφρασταὶ τῆς νεοελληνικῆς τῶν γραμμάτων ὀχλοκρατίας. 'Αδιαφοροῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἡμετέρων λογίων, ὧν ἡ εὔκαιρος ἐν τούτοις παρέμβασις καὶ διαμαρτύρησις ἠδύνατο νὰ ἀνακόψῃ πως τὸν βορβορώδη χείμαρρον, ἂν ὑπὸ ἀμαθεῖς γραφίδας κατήντησαν ἐξαρχόπουλοι μεγάλοι τῆς ἑσπερίας ποιηταί, ἢ μεταβάλλεται καθ' ἡμέραν εἰς σύρραμα λογικῶν καὶ γλωσσικῶν σολοικισμῶν ὁ ἀνθηρὸς λόγος ἀλλοδαπῶν πεζογράφων. Καὶ ὅμως ἡ ἀπαθὴς αὕτη ἀδιαφορία ἐδείνωσε τὸ κακόν, ἡ σιωπηρὰ δὲ περιφρόνησις πραγμάτων περιφρονητῶν μὲν βεβαίως, ἀλλ' ὀλεθρίων πάντως καὶ βλαβερῶν, ἐκορύφωσε τὸ θράσος καὶ τὴν ἀτασθαλίαν τῆς ἐν πλήρει περὶ ἀτιμωρησίας πεποιθήσει λυμαινομένης τά τε ἑλληνικὰ καὶ τὰ ξένα γράμματα ἀμαθίας.

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν τὸ ἔγκλημα τοῦτο — διότι ἔγκλημα πρέπει νὰ ὀνομασθῇ — διαπράττεται ἐπὶ τῶν μυθιστορημάτων τοῦ Γαβοριὼ ἢ τοῦ Μοντεπέν, meno male, ὡς λέγουσιν οἱ 'Ιταλοί. Τοιοῦτοι

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε οἱ ἀναγνῶσται τῶν νεοελληνικῶν αὐτῶν μεταφράσεων, καὶ τοιαύτη τῶν πρωτοτύπων ἡ φιλολογικὴ ἀξία, ὥστε δύναταί τις ἴσως, χωρὶς ὑπερβαλλούσης τύψεως τοῦ συνειδότος, νὰ καταστείλῃ τὴν ἀγανάκτησίν του, βέβαιος ὤν, ὅτι ὁσαδήποτε καὶ ἂν πάθωσιν ὑπὸ τῶν ἑλλήνων μεταφραστῶν, δύσκολον εἶνε νὰ χειροτερεύσωσι τὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μετριώτατα ἐκεῖνα ἔργα, καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ βλάψωσι τοὺς ἀναγινώσκοντας. Ὅταν ὅμως καὶ αὐτὰ τὰ περιφανέστατα ποιητικὰ μνημεῖα τῆς ξένης φιλολογίας κατακλύζῃ καὶ παρασύρῃ τὸ ῥεῦμα, ὅταν καὶ αὐτῶν τῶν μοναδικῶν ἀριστουργημάτων, ὧν εὐλαβῶς καταπιστεύεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ὁ θαυμασμός, δὲν φείδωνται βέβηλοι χεῖρες, μεταποιοῦσαι μὲν εἰς ῥάκη καὶ σκύβαλα, διασύρουσαι δὲ δημοσίᾳ τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν ἐννοίας καὶ τὴν περικαλλῆ αὐτῶν μορφήν, πνίγεταί τις ἀληθῶς ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, ὅσον καὶ ἂν ἦνε καρτερόθυμος, καὶ ἄκων ἑκὼν ῥηγνύει κραυγὴν πρὸς τὸ ἀνοσιούργημα.

Τοῦτο ἀκριβῶς ἔπαθον — καὶ τὸ ὁμολογῶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνυποστόλως καὶ ἀπεριστρόφως — ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Φαύστου τοῦ Γκαῖτε, ἣν ἐφιλοπόνησε καὶ ἐξέδωκεν ἐσχάτως ὁ κύριος Στρατήγης. Τί εἶνε Γκαῖτε καὶ τί εἶνε Φαῦστος, οὐδεὶς βεβαίως τῶν ἀναγνωστῶν μου ἔχει ἀνάγκην νὰ μάθῃ παρ' ἐμοῦ. Ἄλλως δὲ οὔτε τοῦ παρόντος εἶνε, οὔτε δι' ὀλίγων δύναται νὰ παρασταθῇ καὶ ἀναλυθῇ ἐνταῦθα ἡ ὑπέροχος ποιητικὴ ἀξία καὶ τὸ ὑψηλὸν κάλλος τοῦ μεγίστου τῶν ποιητικῶν ἀριστουργημάτων τοῦ αἰῶνος. Ὅ,τι ὅμως πρέπει ἐνταῦθα εὐθὺς ἀμέσως νὰ ῥηθῇ, ὅ,τι πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἠγνόει ὁ κύριος Στρατήγης, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, εἶνε τὸ πολλαχοῦ δυσθεώρητον βάθος τῶν νοημάτων τῆς παγκοσμίου ταύτης Βίβλου τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς προσφυῶς ἀποκαλεῖ τὸν Φαῦστον ὁ φιλόσοφος Moriz Carrière, καὶ τὸ δυσπαρακολούθητον πάντοτε ὕψος τῆς πτήσεως τοῦ γερμανοῦ ἀετοῦ, ὅπερ ἔταξεν αὐτόν, αὐτὸν μόνον ἐκ τῶν νεωτέρων, πάρισον τοῦ ὑψηλοτάτου τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, τοῦ Αἰσχύλου. Ἂν δὲ ὁ

ἕλλην μεταφραστὴς ἐγνώριζεν, ὅτι μακρὸν κατάλογον ἀποτελοῦσι μόνον τὰ ὑπὸ γερμανῶν σοφῶν γραφέντα σχόλια εἰς τὸν Φαῦστον, ὅτι εἰς πλεῖστα γερμανικὰ πανεπιστήμια παραδίδεται ἀπὸ ἰδίας καθέδρας ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ, ὅτι οὐδεμία κατωρθώθη μέχρι τοῦδε εἰς εὐρωπαϊκήν τινα γλῶσσαν ἐπαρκὴς τοῦ ποιήματος μετάφρασις, ἐξαιρουμένης ἴσως μόνης τῆς ἀγγλικῆς τοῦ ἀμερικανοῦ Taylor, καὶ ὅτι τέλος μεταξὺ ἑκατὸν γερμανῶν πεπαιδευμένων τόσοι μόνον ὑπάρχουσιν οἱ ἐννοοῦντες αὐτὸν ἐντελῶς, ὅσοι μεταξὺ ἰσαρίθμων ἑλλήνων οἱ ἐννοοῦντες τὸν Προμηθέα Δεσμώτην, πεποίθησιν ἔχω, ὅτι καὶ αὐτὸς ἤθελεν ἀπαλλαγῆ τοῦ κόπου τῆς μεταφράσεως, καὶ ἐμὲ ἀπαλλάξει τῆς οὐχὶ βεβαίως εὐαρέστου κρίσεως τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα ἂν ἠγνόει ὁ κύριος Στρατήγης, πάλιν ἤθελεν ἀποστῆ τοῦ παρατόλμου ἐγχειρήματος, ἂν ἀνεγίνωσκεν ἁπλῶς τὸν Φαῦστον, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ, καὶ ἀναγνοὺς ἠρώτα ἑαυτόν, ἐν αὐστηρᾷ συνειδήσει, ἂν τὸν ἐννόησεν. Οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ὅτι ὁ εὐσυνείδητος κύριος Στρατήγης θ' ἀπήντα ἀρνητικῶς εἰς τὸν ἀώρου φιλολογικῆς δόξης γλιχόμενον τολμηρὸν μεταφραστήν. Ἂν ὅμως καὶ τοῦτο πράξας ἔλαβε καταφατικὴν παρὰ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ἀπάντησιν, λυποῦμαι ἀπὸ καρδίας, ὅτι τὴν ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεώς του δὲν προέλαβεν ἡ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ κυρίου Ἀσωπίου (τοῦ 1887) δημοσίευσις τῆς ὑπὸ τοῦ κυρίου Ῥαγκαβῆ γενομένης ἀποπείρας μεταφράσεως τοῦ πρώτου μονολόγου τοῦ Φαύστου, ἧς προλογιζόμενος ὁ γηραιὸς λόγιος, ὁμολογεῖ μὲν ὅτι τὸ δρᾶμα τοῦ Γκαῖτε εἶνε ἀνεπίδεκτον μεταφράσεως, ἐπιφέρει δέ, ὅτι δημοσιεύει τὸ ἀτυχὲς τῆς μεταφράσεώς του δεῖγμα εἰς ἀποτροπὴν τῶν τοιαῦτα ὀρεγομένων νὰ ἐπιχειρήσωσιν.

Οὕτω δὲ δυστυχῶς ὁ κύριος Στρατήγης, ἢ μὴ ἀναγνοὺς τὸν Φαῦστον, ἢ ἀναγνοὺς καὶ μὴ ἐννοήσας αὐτὸν — ὅπερ πολὺ πιθανώτερον — ἐπεχείρησε νὰ μεταφράσῃ, ἐμμέτρως μάλιστα, καὶ μετέφρασεν — ὡς ἰσχυρίζεται — τὸ μέγιστον ποιητικὸν ἀριστούρ-

γημα τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, παρεμόρφωσε δ' αὐτὸ ἀληθῶς κατὰ τρόπον ἐμπνέοντα οἶκτον βαθὺν καὶ εἰλικρινῆ λύπην εἰς τὸν οἰκείως ἔχοντα πρὸς τὰ γερμανικὰ γράμματα καὶ τὴν δραματικὴν φιλολογίαν τῶν νεωτέρων χρόνων.

Καθῆκόν μου ὑπολαβὼν νὰ ἐκφράσω καὶ δικαιολογήσω πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τῆς Ἑστίας τὸν οἶκτόν μου τοῦτον, θέλω ἐπιχειρήσει δι' ὀλίγων — διότι τὰ πολλὰ εἰσὶν ἀναρίθμητα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κυρίου Στρατήγη — νὰ καταδείξω, ὅτι ὁ ἕλλην τοῦ Φαύστου μεταφραστὴς οὐ μόνον εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσχωρήσῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἀτελῶς γνωρίζει καὶ τὴν πάτριον ἀνηλεῶς στρεβλοῖ.

Ἄρχομαι δ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἤτοι ἀπὸ τοῦ χαριεστάτου καὶ βαρύθυμον ἀποπνέοντος αἴσθημα λυρικοῦ ποιήματος, ὅπερ προτάσσεται τοῦ δράματος, καὶ καλεῖται μὲν ἰδιοτρόπως ἀφιέρωσις (Zueignung) ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, οὐδὲν δὲ ἄλλο κυρίως εἶνε ἡ προσφώνησις αὐτοῦ πρός τε τὰ πρόσωπα τοῦ μύθου, ὃν οὗτος ἐπεβάλετο νὰ ζωογονήσῃ εἰς δρᾶμα, καὶ πρὸς τὸν ὅμιλον τῶν οἰκείων αὐτῷ φίλων, ὧν ἄλλους μὲν ἀπεκόμισεν ὁ θάνατος, ἄλλους δὲ διεσκόρπισεν ἡ μοῖρα. Τὸ ποίημα τοῦτο οὐ μόνον καθόλου, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, παρενόησεν ὁ μεταφραστής, ἀλλὰ καὶ τὰς πλείστας τῶν κατὰ μέρος ἐννοιῶν αὐτοῦ ἀδιαγνώστως παρεμόρφωσεν. Οὕτω τὴν πρώτην αὐτοῦ στροφὴν μεταφράζει ὡς ἑξῆς:

Καὶ πάλιν μοὶ προσίπτασαι, πτερόεσσα χορεία,
Ἣν εἰς τοῦ βίου τὴν ἠῶ προσέβλεψέ μου τὄμμα.
Καὶ τώρα πάλιν προσπαθεῖ ἡ ἄφρων μου καρδία
Τὴν αἰθερίαν πτῆσίν σου νὰ συγκρατήσ' ἀκόμα.
Προσφοίτησον! Ἔχει καλῶς. Ὡς μάγος ὀπτασία,
Ἁπλοῦσαι ἄνωθεν ἐμοῦ καὶ ὡς νεφέλης στρῶμα.
Τὸ στῆθός μου προσπάλλεται καὶ νεαρῶς ἀσπαίρει
Ὑπὸ τὴν γόησσαν πνοήν, ἣν τὸ πτερόν σου φέρει.

Ἀγνοοῦμεν τί δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῶν ἀκατανοήτων

τούτων στίχων ὁ ἕλλην ἀναγνώστης, καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἄκων ἀναμιμνησκόμενος τῶν ἑπομένων στίχων τοῦ Παναγιώτου Σούτσου

Καὶ πάλιν ἐπανέρχεσθε, καὶ πάλιν μὲ κυκλοῦτε,
Εἰκόνες ἐναέριοι τῶν νεαρῶν μου χρόνων,

δι' ὧν ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ποιητής, οὐδέποτε βεβαίως φανταζόμενος ὅτι θὰ ἐγνώριζον οἱ ἕλληνες τὸν Φαῦστον τοῦ Γκαῖτε, προοιμιάζεται ἐν τῇ δευτέρᾳ πράξει τοῦ Ὁδοιπόρου του. Βεβαίως ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ μαντεύσῃ, τὸν Κ. Στρατήγην ἀναγινώσκων, ὅτι ὁ ποιητής, ἀποτεινόμενος πρὸς τὰς μυθικὰς μορφὰς τῆς περὶ Φαύστου δημώδους παραδόσεως, ἃς ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν εἶχεν ἐπιληφθῇ νὰ διαμορφώσῃ εἰς πρόσωπα ποιητικά, λέγει τὰ ἑξῆς·

« Καὶ πάλιν προσέρχεσθε, ἀμφίβολοι μορφαί, αἵτινες ἄλλοτε » πρωΐμως ἐπεφάνητε εἰς τὸ θολόν μου ὄμμα. Νὰ προσπαθήσω » τώρα νὰ σᾶς συγκρατήσω; Αἰσθάνεται ἔτι κλίσιν ἡ καρδία μου » πρὸς τὴν φαντασίαν ἐκείνην; Ἀλλὰ σεῖς ἐπιμένετε προσερχό- » μεναι. Ἔστω! Προβαίνετε ἀναθρώσκουσαι περὶ ἐμὲ ἐξ ἀτμῶν » καὶ νεφέλης. Αἰσθάνομαι τὸ στῆθός μου νεανικῶς παλλόμενον » πρὸς τὴν μαγικὴν πνοήν, ἥτις σᾶς περιβάλλει. »

Ἔτι χεῖρον προβαίνει περαιτέρω ἡ μετάφρασις τῶν ὑπολοίπων στροφῶν. Ἀναγινώσκει ὁ Κ. Στρατήγης: Und manche liebe Schatten steigen auf, μὴ ὑποπτεύων δὲ κἂν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὰς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἀνακυπτούσας προσφιλεῖς ἀναμνήσεις του, μεταφράζει ἀστείως: « Καὶ πλεῖσται προσφιλεῖς σκιαὶ ἐξ οὐρανοῦ χωροῦσιν ». Ἐκ τῶν ὡραίων στίχων

Der Schmerz wird neu, es wiederholt die Klage
Des Lebens labyrinthisch irren Lauf

ὁ μεταφραστὴς ἔκρινεν ἀρκετὸν νὰ μεταφράσῃ δῆθεν τὸ πρῶτον μόνον ἡμίστιχον διὰ τοῦ στίχου

Ὡς συνοδὸν πλὴν φέρουσι πληθὺν τῶν ἀλγηδόνων,

νὰ παραλίπῃ δὲ φρονίμως τὸ λοιπόν, ὅπερ προδήλως δὲν ἐννόησε. Μετ᾽ ὀλίγον, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς τρίτης στροφῆς, γράφει ὁ Κ. Στρατήγης·

Οἴμοι! τὸν φθόγγον μου αὐτὸν ἐδῶ τὸν τελευταῖον
Δὲν θὰ ἀκούσουν αἱ ψυχαὶ αἱ μέλψασαι τὸν πρῶτον.

Ἀδύνατον δὲ εἶνε νὰ φαντασθῇ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ Γκαῖτε λέγει τοὐναντίον: «Δὲν θὰ ἀκούσωσι πλέον τὰ ἑπόμενα ᾄσματα αἱ ψυχαί, πρὸς τὰς ὁποίας ἔψαλα τὰ πρῶτα». Ἐξακολουθῶν δὲ τὴν φοβερὰν παρεννόησιν ὁ μεταφραστὴς ἐπιφέρει·

Τὰ χείλη τῶν φιλτάτων μου δὲν θ᾽ ἀνοιχθῶσι πλέον,
Καὶ ἡ ἠχὼ ἐσίγησεν ἐπὶ τῶν φίλων ὤτων·

ὅπου ἀναγκάζεται ὁ ἕλλην ἀναγνώστης νὰ ἐρωτήσῃ, τί ἄρα σημαίνει ἡ ἐπὶ τῶν ὤτων σιγῶσα ἠχώ, πρὶν ἢ μάθῃ, ὅτι μεταφράζονται δῆθεν οὕτω οἱ στίχοι τοῦ πρωτοτύπου·

Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen ach! der erste Wiederklang.

οἵτινες οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσιν ἤ: «Ἔγινε κόνις ὁ φίλος ὅμιλος, ἀπήχησε φεῦ! ἡ πρώτη ἐκείνη ἠχώ.» Ἀλλ᾽ οἱ ἑπόμενοι τέσσαρες στίχοι παρήγαγον τὸν μεταφραστὴν εἰς τὸ ἀστειότατον τῶν παθημάτων. Βαρυθυμῶν ὁ ποιητής, ὅτι ἐξέλιπον οἱ περὶ αὐτὸν φίλοι, οἵτινες ἔτεινον ἄλλοτε συμπαθὲς τὸ οὖς εἰς τὸ ᾆσμά του, ἐπιφέρει·

Mein Lied *) ertönt der unbekannten Menge,
Ihr Beifall selbst macht meinem Herzen bang,
Und was sich sonst an meinem Lied erfreuet,
Wenn es noch lebt, irrt in der Welt zerstreuet.

*) Σημειωτέον, ὅτι ἡ παλαιοτέρα καὶ ὀρθοτέρα γραφὴ εἶνε **Leid**, ταύτην δὲ ἀποκατέστησεν εἷς τῶν νεωτάτων καὶ καλλίστων ἐκδοτῶν τοῦ Φαύστου, ὁ **Löper** (Τομ. Α΄ σελ. 211). Μὴ ἔχων ὅμως τὴν ἀξίωσιν νὰ γνωρίζῃ τοῦτο ὁ Κ. Στρατήγης, ἀρκοῦμαι εἰς τὴν κοινὴν γραφὴν **Lied**, ἣν εἶχε καὶ αὐτὸς ὑπ᾽ ὄψιν του.

τουτέστι· «Τὸ ἆσμα μου ἠχεῖ πρὸς τὸ ἄγνωστον πλῆθος, οὗτινος καὶ αὐτὴ ἡ ἐπευφημία πτοεῖ τὴν καρδίαν μου. Ὅσοι δὲ ἄλλοτέ ποτε ηὐφράνθησαν ἐκ τοῦ ἄσματός μου, καὶ ἂν ἔτι ζῶσι, πλανῶνται εἰς τὸν κόσμον διεσκορπισμένοι.» Τὴν ἁπλουστάτην ταύτην ἔννοιαν ἀπέδωκεν ὁ Κ. Στρατήγης διὰ τοῦ ἑξῆς κωμικοῦ γρίφου·

Τὸ ἆσμα μου νῦν ἀντηχεῖ εἰς πλῆθος ὅλως νέον,
Κ' εἰς τῶν εὐφημιῶν αὐτῶν μελαγχολῶ τὸν κρότον.
Καὶ ἂν ποτὲ χαράν τινα μοὶ ἔφερε τὸ ἆσμα,
Πλανᾶται αὕτη ἐν τῇ γῇ ὡς νυκτικόν τι φάσμα.

Πρὶν ἢ ὅμως ὁ ἀναγνώστης καταπλαγῇ ὅσον δικαιοῦται πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀστειότητος ταύτης, δίκαιον εἶνε νὰ παρατεθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ δῆθεν διόρθωσις τῶν δύο τελευταίων στίχων, ἣν ἀνέγραψεν ὁ μεταφραστὴς ἐν τῷ πίνακι τῶν παροραμάτων, ἔχουσα ὡς ἑξῆς·

Κ' ἂν ποτὲ χαρὰν τινὰ τοῖς ἔφερε τὸ ἆσμα,
Πλανῶνται οὗτοι, ἐὰν ζοῦν, ἐπὶ τῆς γῆς ὡς φάσμα.

Τώρα εἶν' ἐλεύθερος ὁ ἀναγινώσκων νὰ ἐκλέξῃ οἱανδήποτε θέλει τῶν δύο γραφῶν, καὶ νὰ διασκεδάσῃ κατ' ἀρέσκειαν. Τί δὲ νὰ προσθέσω ἐκ τῆς τελευταίας τοῦ ποιήματος στροφῆς; Τοὺς unbestimmten Töne μεταφραζομένους παράτονον μολπήν; ἢ τὴν μολπὴν αὐτὴν διατρέχουσαν τὸ ἆσμα αἰολικῇ κινύρᾳ παρομοίαν;

Ἂν ἐπελαμβανόμην νὰ ἀναλύσω ὁλόκληρον τὴν μετάφρασιν τοῦ Κ. Στρατήγη ἐν τοιαύτῃ λεπτομερείᾳ καὶ ἀκριβολογίᾳ, βέβαιος εἶμαι, ὅτι πολὺ πρὸ ἐμοῦ ἤθελον βαρυνθῇ καὶ ἡ Ἑστία καὶ οἱ ἀναγνῶσταί της. Δὲν ἀριθμοῦνται δυστυχῶς εὐκόλως οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγραφῶσι καὶ σχολιασθῶσι προσηκόντως ἐν ἁπλῇ βιβλιοκρισίᾳ αἱ τρὶς καὶ τετράκις ἀπαντώμεναι ἀνὰ πᾶσαν τῆς μεταφράσεως σελίδα παρεννοήσεις τοῦ πρωτοτύπου, οὐδ' αὐταὶ κἂν πᾶσαι αἱ σκληρότεραι πηρώσεις, εἰς ἃς ἐν παντελῶς ἀνεπι-

γνώστῳ ἀπανθρωπίᾳ ὑπέβαλεν ὁ μεταφραστὴς τὰ νοήματα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ. Ὁ μεταφραστὴς ἀγνοεῖ προδήλως τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, ἢ τοὐλάχιστον δὲν γνωρίζει αὐτὴν τοσοῦτον, ὅσον ἦτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον, ἵνα ἐννοήσῃ τὸν Φαῦστον. Τὴν ἔλλειψίν του δὲ ταύτην, εἶμαι βέβαιος, καὶ αὐτὸς ὁ Κ. Στρατήγης συνησθάνετο, διότι ἄλλως δὲν ἤθελε καλέσει ἐπικούρους εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ξένους μεταφραστάς, καὶ κακοὺς μάλιστα, οἷος ὁ γάλλος Henri Blaze, οὔτε ἀντιγράψει οὕτω πιστῶς πάντα σχεδὸν αὐτοῦ τὰ σφάλματα, χωρὶς κἂν νὰ ὠφεληθῇ ἀλλαχοῦ ἐκ τῶν ἀξίων μιμήσεως. Οὕτω παραδείγματος χάριν (ἐν σελ. 34) μεταφράζει διὰ τοῦ Ἐὰν δὲ σοβαρόν τι θέλῃς νὰ εἰπῇς τὸ γερμανικὸν Und wenn's euch Ernst ist was zu sagen (τουτέστιν· Ἂν μὲ τὰ σωστά σας ἔχετε τίποτε νὰ εἰπῆτε), διότι καὶ ὁ γάλλος, παρεννοῶν ἐπίσης, λέγει· Si vous avez quelque chose de sérieux à dire. Ἐπίσης (ἐν σελ. 39) οἱ ἱκανῶς ἀκατάληπτοι ἑλληνικοὶ στίχοι τοῦ κ. Στρατήγη

(ἡμέριμνα) θλίψεις μυστικὰς
δημιουργοῦσα, συνταράσσετ' ἐσαεί,
πᾶσαν γαλήνην καὶ χαρὰν διώκουσα,

εἶνε μετάφρασις μᾶλλον τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως: elle y engendre des douleurs secrètes, se remue et détruit plaisir et repos, ἢ τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου·

Dort wirket sie geheime Schmerzen;
Unruhig wiegt sie sich und störet Lust und Ruh.

Ἐπίσης τέλος, καὶ τοῦτο εἶνε ἓν τῶν κωμικωτέρων ὀλισθημάτων τοῦ ἡμετέρου μεταφραστοῦ, οἱ ἐν σελίδι 153 στίχοι, οὓς λέγει ὁ Φαῦστος περὶ τῆς Μαργαρίτας μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν συνάντησιν·

Πόσον γοητευτικὴ
ἐν τῷ βραχεῖ ἐφαίνετο ἐνδύματι!

εἶνε μετάφρασις τοῦ γαλλικοῦ: Et cette jupe courte! d'hon-

neur, c'est à ravir! δι' οὗ ὁ σοφὸς γάλλος ὑπέλαβεν ὅτι μεταφράζει τοὺς στίχους τούτους τοῦ πρωτοτύπου·

Wie sie kurz angebunden war,
Das ist nun zum Entzücken gar,

οἵτινες οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσιν ἑλληνιστὶ ἤ: «Καὶ πῶς ἐθύμωσεν ἀμέσως! μὰ τὴν ἀλήθειαν, εἶνε τρέλλα!» Φαντάζεται πρὸς στιγμὴν ὁ ἀναγνώστης τὸ ἀμίμητον τοῦτο; ὅτι ἡ διὰ τὸ εὐόργητον χάρις τῆς ἀφελοῦς Μαργαρίτας μετετράπη εἰς θέλγητρον βραχέος ἐνδύματος, εἰς κοντὸ φουστάνι;

Ἀλλὰ τί πρῶτον καὶ τί δεύτερον νὰ καταλέξῃ τις εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ παντελοῦς ἀγνοίας τῆς γερμανικῆς γλώσσης; Ἀρκεῖ, νομίζω, νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς ὀλίγα. Τό: Und hüte mich mit ihm zu brechen (ἀποφεύγω νὰ τὰ χαλάσω μαζή του) μεταφράζεται (σελ. 22): Πλὴν μετ' αὐτοῦ προσέχω μήπως συγκρουσθῶ. Τό: zu bekehren (νὰ μεταπείσω) ἀποδίδεται διὰ τοῦ: πρὸς ἀλλαγὴν (σελ. 26). Ὁ στίχος

Es möchte kein Hund so länger leben,

μεταφράζεται κωμικῶς (σελ. 26): Εἴθε καὶ κύων οὕτω νὰ μὴ ζῇ, ἐνῷ σημαίνει ἁπλῶς: Τοιαύτην ζωὴν καὶ σκύλος δὲν θὰ ἤθελε. — Τό: warum dein Herz sich bang in deinem Busen klemmt (διατί ἡ καρδία σου σφίγγεται περίφοβος εἰς τὰ στήθη σου) ἐξηγεῖται τοὐναντίον (σελ. 27): Πρὸς τί ἐντὸς τοῦ στήθους σπαίρει ἡ καρδία σου. Τό: hinaus ins weite Land (ἔξελθε εἰς τὸν κόσμον τὸν εὐρύν!) μεταφράζεται ἐξαρχοπουλικῶς (σελ. 27): Δράμε εἰς τὴν ἐξοχήν! Οἱ στίχοι τοῦ πρωτοτύπου

Wo bist du, Faust, dess Stimme mir erklang,
Der sich an mich mit allen Kräften drang

μεταφράζεται κωμικώτατα (σελ. 31)

Ποῦ εἶσαι, Φαῦστε, τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ
ἀντήχησεν ἐντός μου καὶ πανίσχυρος
ἐδῶ ἐπάνω προσανείλκυσεν ἐμέ;

ἐνῷ ἡ ἁπλῆ καὶ καθαρὰ ἔννοια εἶνε: «Ποῦ εἶσαι, Φαῦστε, σύ, οὗτινος ἤχησε πρός με ἡ φωνή· σύ, ὅστις πάσῃ δυνάμει ἔτεινες πρὸς ἐμέ;». Τὸ ἐκ φλογὸς γεννηθὲν πνεῦμα, καὶ διὰ τοῦτο Flammenbildung καλούμενον ὑπὸ τοῦ Φαύστου, μεταφράζεται (σελ. 31) φάσμα πύρινον. — Ὁ στίχος

Ein Komödiant könnt' einen Pfarrer lehren

τουτέστιν: «Εἷς ἠθοποιὸς θὰ ἠδύνατο νὰ διδάξῃ ἕνα ἱεροκήρυκα», μεταφράζεται ὑπὸ τοῦ κυρίου Στρατήγη

Εἷς κωμῳδὸς διδάσκει καὶ πνευματικόν.

Τὸν κοινὸν νοῦν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον (Verstand und rechten Sinn) μεταβάλλει ὁ μεταφραστὴς (σελ. 34) εἰς σωφροσύνην καὶ ὑγιᾶ διάνοιαν· τὴν ἀναψυχὴν (Erquickung) εἰς παρηγορίαν (σελ. 35)· τὸ μορφάζον (grinsend) κρανίον νεκροῦ ὑπολαμβάνει καγχάζον (σελ. 40)· τὴν ὁρμὴν (Streben) μεταποιεῖ εἰς ἀγωνίαν (σελ. 41)· τὸ πύρινον ἅρμα, ὅπερ φαίνεται καθιπτάμενον πρὸς τὸν Φαῦστον (schwebt auf leichten Schwingen an mich heran), κατὰ τὸν Κ. Στρατήγην (σελ. 41) ὑψοῦται τοὐναντίον μετάρσιον. Τὸ ἀμαυρὸν ῥευστὸν (braune Flut) τοῦ δηλητηρίου, ὅπερ πληροῖ τὴν κύλικα, ἣν φέρει ὁ Φαῦστος εἰς τὰ χείλη του, προβιβάζεται (σελ. 43) εἰς φαιὰ κύματα· τὸ μαγικὸν πεντάγραμμον ἢ πεντάλφα (Drudenfuss) μεταποιεῖται (σελ. 76) εἰς μαγικὸν πόδα, καὶ τὸ (κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φαύστου) γερμανικὸν κράτος (heilig römiches Reich) ἀναβαπτίζεται εἰς βασίλειο τοῦ Πάπα εἰς τὴν Ῥώμη!

Ἀηδὴς ἀληθῶς θὰ ἦτο ἡ ἐξακολούθησις καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου. Δὲν ἀντέχω ὅμως εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ

παραθέσω ἔτι δύο τρεῖς ἐκ τῶν πρώτης τάξεως μαργαριτῶν τῆς μεταφράσεως τοῦ Κ. Στρατήγη.

Ἐν σελ. 37 παρίσταται λέγων ὁ Φαῦστος·

Ἐγώ, εἰκὼν τοῦ Πλάστου, ὅστις ἤλπισα
δι' ἤμην τοῦ κατόπτρου πλησιέστατα
τῆς αἰωνίας ἀληθείας καὶ μακρὰν
τῆς γῆς τῶν τέκνων.

Φαντάζεται ὁ ἕλλην ἀναγνώστης τί θὰ εἰπῇ τὸ ἀκατανόητον αὐτό: μακρὰν τῆς γῆς τῶν τέκνων; Ποῦ νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος (Erdensohn, υἱὸς τῆς γῆς) μετεποιήθη ὑπὸ τοῦ κυρίου Στρατήγη εἰς γῆν τῶν τέκνων, ἐνῷ ὁ Φαῦστος λέγει ἁπλούστατα: ἀπεδύθην τὸν ἄνθρωπον;

Ἀποτεινόμενος περαιτέρω ὁ ἥρως τοῦ δράματος (ἐν σελ. 40) πρὸς τὰ πληροῦντα τὸ σπουδαστήριόν του ὄργανα φυσικῆς, χημείας κλπ. λέγει πρὸς αὐτά·

Ich stand am Thor, ihr solltet Schlüssel sein;
Zwar euer Bart ist kraus, doch hebt ihr nicht die Riegel.

Τουτέστιν: « Ἱστάμην πρὸ τῆς πύλης, καὶ ἤλπιζα ὅτι θὰ εἶσθε σεῖς κλειδία [νὰ τὴν ἀνοίξετε]· καὶ ἔχετε μὲν ἀγκύλον τὸν ὀδόντα, ἀλλὰ δὲν δύνασθε νὰ ἀποκινήσετε τοὺς μοχλούς ». Ὁ ἄκακος μεταφραστὴς δὲν κατώρθωσε, φαίνεται, νὰ ἐννοήσῃ ἐν ἀρχῇ τὸν δεύτερον στίχον, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ ὁ γαλλικὸς αὐτοῦ τυφλοσύρτης Blaze τὸν εἶχε παραλείψει, διὰ τὸν αὐτὸν πάντως λόγον, καὶ τὸν ἀφῆκεν ἀμετάφραστον. Μεταγνοὺς ὅμως βραδύτερον, καὶ σκεφθείς, ὅτι ἂν ἐξελάμβανε τὴν λέξιν Bart ὡς πώγωνα, ἐξαίρετα θὰ εὐωδοῦτο ἡ ἔννοια, προσέθηκεν εἰς τὰ παροράματα τὸν ἑπόμενον ἀμίμητον στίχον:

Πλὴν δὲν τὸ κατορθοῦτε, καίτοι πολιοί!

Τίνες ἄρα πολιοί; Τὰ κλειδία ἢ τὰ ὄργανα; Καὶ διατί πολιοί,

ἀφοῦ ὁ ποιητὴς λέγει kraus; δὲν τοὺς ἔκαμνε τοὐλάχιστον οὐλότριχας, ἀφοῦ καὶ καλὰ ἐφαντάσθη ὁ μεταφραστὴς τὰ κλειδία (ἢ τὰ ὄργανα) ἔχοντα πώγωνα, ἠγνόει δὲ ὅτι Schlüsselbart σημαίνει τὸ δόντι τοῦ κλειδιοῦ, τὸ panneton καλούμενον γαλλιστί;

Ὅτε βραδύτερον προτρέπεται ὑπὸ τοῦ Μεφιστοφελοῦς ὁ Φαῦστος νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν σκευοθήκην τῆς Μαργαρίτας κυτίδα πλήρη κειμηλίων, διστάζει δὲ οὗτος νὰ τὸ πράξῃ, ἀπαντᾷ κατὰ τὸν Κ. Στρατήγην ὁ Μεφιστοφελὴς (σελ. 161)·

Τότε προτρέπω τὴν φιλαργυρίαν σου
τὸν χρόνον τὸν ὡραῖον νᾶ μοῦ φείδηται
καὶ τοὺς μεγάλους κόπους.

Εἶνε δυνατὸν νὰ μαντεύσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ὁ Μεφιστοφελὴς λέγει πρὸς τὸν Φαῦστον ἁπλούστατα: (ἂν θέλῃς νὰ τὰ φυλάξῃς αὐτὰ τὰ στολίδια) τότε συμβουλεύω τὴν ὄρεξίν σου [τὴν πρὸς τὴν Μαργαρίταν ὄρεξιν, ἐννοεῖται] νὰ μὴ χάνῃ τὸν πολύτιμόν της καιρόν, καὶ ν' ἀπαλλάξῃ καὶ ἐμὲ τῶν περαιτέρω κόπων; ἢ κατὰ τὸ πρωτότυπον·

Dann rath' ich eurer Lüsternheit
Die liebe schöne Tageszeit
Und mir die weitre Müh' zu sparen.

Ὅτε δὲ τέλος ἡ γραῖα Μάρθα, λυπουμένη, ὅτι ὁ σύζυγός της τὴν ἐγκατέλιπε μόνην, ὥστε δὲν ἠξεύρει πλέον καὶ αὐτὴ τί ἐκεῖνος ἀπέγεινεν, ἐπιφέρει·

Vielleicht ist er gar todt! — O Pein!
Hätt' ich nur einen Todtenschein!

τουτέστιν: «Ἴσως καὶ ἀπέθανε! Τί δυστυχία! Νὰ εἶχα τοὐλάχιστον τὸ πιστοποιητικὸν τοῦ θανάτου του!» τί ὑποθέτει ὁ ἀναγνώστης ὅτι κατὰ τὸν Κ. Στρατήγην ἐπιθυμεῖ ἡ γραῖα; Τὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ! (σελ. 169).

Ἀρκοῦσιν, ἐλπίζω, ταῦτα, ὀλίγιστα μὲν ἐξ ἀναριθμήτων, πολλὰ δὲ βεβαίως πρὸς τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀναγνώστου, εἰς ἀπόδειξιν τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ἣν πάσχει ὁ μεταφραστής. Ὄχι τὸν Φαῦστον, ὄχι τὸν Γκαῖτε, ἀλλ' οὐδ' ἀναγνωσματάριον ἁπλοῦν τῆς γερμανικῆς γλώσσης ἤθελε τολμήσει νὰ μεταφράσῃ τις, τοσοῦτον γλίσχρον καὶ πενιχρὸν συνειδὼς τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ ἐφόδιον.

Ποῖον δὲ εἶνε καὶ πόσον τὸ τῆς πατρίου γλώσσης κεφάλαιον τοῦ Κ. Στρατήγη, οἷον ὑποτίθεται κατέχων καὶ ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ κατέχῃ πᾶς ἄνθρωπος γράφων δημοσίᾳ ἑλληνικά, καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ μὴ γνωρίζων τὴν γερμανικήν ; Ἔτι δυστυχῶς πτωχότερον καὶ πενιχρότερον. Ἀκυρολογία σχεδὸν πανταχοῦ, ὅπου ὁ μεταφραστὴς ἐπιτηδεύεται ἀρχαιότροπον τὸ ὕφος, — καὶ ἐπιτηδεύεται τοῦτο δυστυχῶς πολὺ συχνά· ἐσφαλμένη χρῆσις τῶν χρόνων τῶν ῥημάτων καὶ σόλοικος αὐτῶν σύνταξις· ἄγνοια πολλαχοῦ καὶ αὐτῆς τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, καὶ αὐτῆς τῆς ἐννοίας τῶν κοινοτάτων λέξεων· λεξιθηρία δὲ καθόλου γλωσσηματική, πειρωμένη νὰ συγκαλύψῃ ἀληθῆ γλωσσικὴν γυμνότητα καὶ ὀγκουμένη ἐν παντελεῖ ἐλλείψει καλαισθησίας εἰς πεφυσημένα καὶ ἀκατάληπτα πολλαχοῦ αἰνίγματα. Οὕτως ὁ Κ. Στρατήγης γράφει ἀναπετάζω (σελ. 32), οὐδ' αὐτὸς ἴσως ὁ ἴδιος συνειδὼς τί ἐννοεῖ· γράφει συμβάλλεται (σελ. 33) προδήλως ἄλλο ἐννοῶν· λέγει (σελ. 34) εὔροια, ἀντὶ νὰ εἴπῃ ἀπαγγελία, καὶ τὴν τροχαλίαν ἀποκαλεῖ (σελ. 40) κύλινδρον. Ἀντὶ ἀποσπᾷ βιαίως γράφει (σελ. 43) ἀφέλκει σφοδρῶς· τὸν νέον ἀποκαλεῖ (σελ. 57) νέηλυν καὶ τὸν θεραπευθέντα μεταποιεῖ (σελ. 69) εἰς ἰάσαντα. Δημιουργεῖ ζέσιν δυσχερῆ (σελ. 59), στῖφος πνευμάτων ὀξύνον τοὺς ὀδόντας του δι' αἰχμηρῶν γλωσσῶν (σελ. 63), στιγμὰς χιμαίρας (σελ. 62), μέταξαν ὁλοσηρικὴν (σελ. 86), χρόνου κελάδωνα (σελ. 96), καὶ ἄλλα ὅμοια καὶ πολυτιμότερα γλωσσικὰ ἀριστουργήματα. Κατασκευάζει φράσεις μοναδι-

κάς, οὐδέποτε ἴσως γραφείσας ἑλληνιστί, ὁποῖαι· τὸ ἐμοῦ στῆθος... οὐδαμῶς πρὸ ἀλγηδόνος ἐμφραχθήσεταί τινος (σελ. 97), πρέπει εἰς τὸ σῶμα τοῦτο... τῶν οὐρανῶν ἁπάντων τὸν μικρόκοσμον νὰ ἀναπαραστήσω (σελ. 142), δέον ἡ χαρὰ θλίψεις νὰ ἔχῃ καὶ ἡ θλῖψις τὰς χαρὰς (σελ. 173), ἡ σελήνη κατέρχεται ἁγνὴ ὥς τι βάλσαμον (σελ. 199), σμήνη πυγολαμπίδων φέροντα πτῆσιν ἀσταθῆ (σελ. 242), μὴ προχωρῆτε καθὼς ἐλέφαντες ἁδρῶς (σελ. 269), καὶ ἄλλαι καὶ ἄλλαι ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Τὸ ἀστεῖον δὲ ἀληθῶς εἶνε, ὅτι ἐνῷ ὁ μεταφραστὴς τοσοῦτον ἔχει ἀλλοτρίως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε γράφει· ἐσπατάλουν (σελ. 4), καὶ ἅπαντες οἱ ἀνώτατοι ἀτραποὶ (σελ. 54), καὶ διεσπάθιζε (σελ. 184), καὶ ἐπειρᾶτο ἐπὶ συνταγῶν (σελ. 59), καὶ μὴ ταράσσωμεν τὴν γαλήνην εἰς τέρψεις μελαγχόλους (σελ. 60), κτλ., ἀσμενίζει ἐν τούτοις ἀρχαΐζων καὶ βαίνων δι' ὅλου τοῦ ἔργου του ἐπὶ τῶν καλοβάθρων λέξεων παλαιῶν, σπανίων, ἀκαταλήπτων εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀναγνωστῶν, καὶ πάντοτε σχεδὸν κακοζήλων. Τοιαῦται· ἡ σμαραγή, τὰ δειλήμονα, οἱ ὕθλοι, τὸ φύρηται, τῆς ἁλός, τὸ ᾐσθόμην καὶ τὸ στέρομαι καὶ τὸ ὀρρωδῶ, ὁ ἀταρϐὴς καὶ οἱ σύρφακες, ὁ ῥῶπος καὶ τὰ λυγρὰ καὶ τὸ ἐκτερίσαμεν, τὸ ἀκτῖσι ζειδώροις χρώζεται καὶ τὸ διὰ στυγείων ἐκλειγμάτων, καὶ ὅσα ἄλλα ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν μεταφραστὴν ὁ ἀκατάσχετος αὐτοῦ πόθος νὰ φανῇ γνωρίζων πλείονα ἑλληνικὰ γράμματα ἢ ἀληθῶς γνωρίζει.

Τοῦτο δ' ἐξ ἑνὸς διώκων διὰ τῆς παραδόξου ταύτης μεθόδου καὶ παρεννοῶν ἐξ ἑτέρου ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα τὸ σεμνὸν αὐτοῦ πρωτότυπον, κατώρθωσε πολλαχοῦ νὰ ἀπαρτίσῃ — ἀνεπιγνώστως βεβαίως — περιόδους ὅλας οὐδὲν ἐχούσας νοητὸν νόημα, πρὸς ἃς ἀπορεῖ ἀληθῶς ὁ ἀναγνώστης καὶ μένει ἐνεὸς καὶ χαίνων.

Τί θὰ εἴπῃ, παραδείγματος χάριν, ἡ ἑπομένη περίοδος (σελ. 10);

Πῶς ἄλλως πᾶν στοιχεῖον ἐκνικᾷ λοιπὸν [*ὁ ποιητής*],
Εἱμὴ διὰ τοῦ μέλους, ὅπερ χύνεται
Ἀπὸ τοῦ στήθους, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ του
Τὸν κόσμον ἀναπλάσσει; Ἀδιάφορος
Ὁπόταν δὲ ἡ φύσις τὸ αἰώνιον
Τοῦ μίτου μῆκος περιστρέφει πάντοτε
Περὶ τὴν ἠλακάτην· ὅταν ἡ πληθὺς
Ἡ δύσηχος τῶν ὄντων πάντων φύρηται
Ἐν τῇ δυσαρμονίᾳ, ποῖος πάντοτε
Ἀποχωρίζει ἐν γραμμαῖς ἁρμονικαῖς
Ζωὴν ἐμπνέων, καὶ ῥυθμὸν καὶ κίνησιν;
Ποῖος καλεῖ τὸ ἄτομον πρὸς γενικὴν
Τελετουργίαν, ἔνθα ἐναρμόνιοι
Ἠχοῦσι φθόγγοι;

Τί σημαίνει ἡ ἄλλη αὐτὴ (σελ. 22);

Ἡ ζῶσα κ' αἰωνίως δρῶσα δύναμις
Ὑμᾶς ἂς περισκέπῃ διὰ τῶν σεμνῶν
Τοῦ ἔρωτος πτερύγων. Καὶ πειράθητε
Πᾶσαν εἰκόνα κούφην κ' εὐμετάβολον
Νὰ ἀναπαριστᾶτε σκέψει διαρκεῖ.

Τί δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ καταληπτὸν ἐκ τῶν ἑπομένων στίχων (σελ. 29);

Πῶς αἱ δυνάμεις τοὐρανοῦ τανύουσαι
Ἀποπνεούσας εὐλογίαν πτέρυγας
Χρυσᾶς ὑδρίας πρὸς ἀλλήλας τείνουσι
Καὶ οὐρανόθεν ἐν τῇ γῇ διΐπτανται,
Καὶ ἁρμονίας ἐνωτίζεται τὸ πᾶν!

Τί τέλος νὰ ὑποθέσῃ τις, οὐ μόνον περὶ τοῦ νοήματος τῆς ἑπομένης στροφῆς (σελ. 31), ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διανοίας τοῦ γράψαντος αὐτήν;

Εἰς τῆς ζωῆς τὰ κύματα
Ἄνω, χαμαὶ κοχλάζω!
Παντοῦ ἀναπετάζω!
Τοὺς τοκετούς, τὰ μνήματα
Τὴν θάλασσαν τὴν ἄπειρον,
Καὶ τὰ ποικίλα νήματα
Τὸν βίον τὸν διάπυρον
Εἰς τὸν βομβοῦντα τίθημι ἱστὸν τοῦ χρόνου ἄνω,
Ἵνα τὸ τῆς θεότητος ζῶν ἔνδυμα ὑφάνω!

Πρὸς τὰ μικρὰ ταῦτα ὑποδείγματα εἶνε ὁμοία ὁλόκληρος ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Στρατήγη.

Ἀλλὰ μήπως γνωρίζει κἂν οὗτος τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἣν μεταχειρίζεται πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεώς του; Οὐδ' αὐτό. Διότι οὔτε τὸ αἰχμαλωτοῦνε (σελ. 52) ἐλέχθη ἢ θὰ λεχθῇ ποτε ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὔτε δύναται νὰ ὑποληφθῇ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γεγραμμένος ὁ στίχος οὗτος (σελ. 147)

Ἡ ἀνθρωπότης ἔμεινεν ἐν τούτοις ἡ ἰδία,

οὔτε γνωρίζει τις τί νὰ εἰπῇ περὶ τοῦ ἀμιμήτου, δῆθεν δημοτικοῦ, στίχου (σελ. 245)

Γιὰ τοῦ διαβόλου τὴν ὀπή

Τοιοῦτο δι' ὀλίγων ἐκ πολλῶν τὸ ἔργον τοῦ Κ. Στρατήγη. Καταλήγων δ' ἐνταῦθα μετὰ πολλήν, ὁμολογῶ, ἀηδίαν τὸ ἄχαρι ἔργον τῆς κρίσεως αὐτοῦ, ἀναγκαῖον πρὸ παντὸς νομίζω νὰ ζητήσω συγγνώμην παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν μου, ὅτι παρέλαβον αὐτοὺς συνοδοὺς εἰς ἐκδρομὴν ὀχληρὰν μὲν πάντως καὶ δυσάρεστον, ἀλλὰ δυναμένην κἂν τοῦτο νὰ παραγάγῃ τὸ ὄφελος: νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἀμάθειαν τοῦ πηδᾶν ἐπὶ τἀπίσημα, ὡς λέγει ὁ Σοφοκλῆς.

Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ «ΕΡΝΑΝΗ» *)

Τὴν δεκάτην τρίτην (εἰκοστὴν πέμπτην) λήξαντος Φεβρουαρίου ἑωρτάσθη ἐπὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν γαλλικοῦ θεάτρου τῶν Παρισίων ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς πρώτης παραστάσεως τοῦ πρώτου δράματος τοῦ πρώτου τῶν ζώντων γάλλων ποιητῶν, ἤτοι τοῦ Ἐρνάνη τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ.

Ὅταν τις ἀναλογισθῇ, ὅτι τὸ δραματικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς περὶ αὐτοῦ γνώμης τῆς ἀπαθοῦς κριτικῆς, θεωρεῖται σήμερον ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ ὡς ἐκπροσωποῦν πιστότερον παντὸς ἄλλου τὰς περὶ δράματος ἰδέας τοῦ Οὐγώ, καὶ ὡς ὁ πρῶτος καὶ ἀκρογωνιαῖος ἐν Γαλλία λίθος τοῦ ῥωμαντικοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ διὰ τοσούτου πατάγου καὶ πολέμου κατώρθωσε νὰ ἱδρύσῃ πρὸ πεντήκοντα περίπου ἐτῶν ἐν τῇ γαλλικῇ φιλολογίᾳ ἔκτακτος ἀληθῶς ποιητικὴ γενεά· ὅταν τις γνωρίζῃ ὁποία διεξήχθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη μάχη μεταξὺ κλασικῶν καὶ ῥωμαντικῶν, οὐ μόνον διὰ καλάμου καὶ μέλανος ἀλλὰ καὶ διὰ φωνῶν ἔτι καὶ ῥάβδων καὶ πυγμῶν· ὅταν τις ἀναπολήσῃ ὅτι μία τῶν κυριωτάτων καὶ κρισιμωτάτων περὶ τῆς νίκης συμπλοκῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1830 πρώτη παράστασις τοῦ Ἐρνάνη, καθ' ἣν τὸ μὲν ἥμισυ τῶν θεατῶν ἐχειροκρότουν ὡς παράφρονες, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ἐσύριζον ὡς δαιμονιῶντες· δὲν θέλει βεβαίως ἀπορήσει πρὸς τὸ ἐπιβάλλον τῆς τελετῆς καὶ τὸ πανηγυρικὸν τοῦ θριάμβου, δι' οὗ ἑωρτάσθη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν Παρισίοις ἡ πεντηκονταετηρὶς τοῦ δράματος ἐκείνου, ὅπερ δικαίως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη καὶ κυρία σημαία τοῦ νικηφόρου στρατοῦ, τοῦ συγκεν-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 16 Μαρτίου τοῦ 1880.

τρώσαντος βαθμηδὸν ἔκτοτε εἰς τὰς τάξεις του πάσας τὰς φιλολογικὰς δυνάμεις τῆς νέας Γαλλίας.

Ὅτε κατὰ πρῶτον παρεστάθη ὁ Ἑ ρ ν ά ν η ς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου, ἡ φιλολογικὴ ἐν Γαλλίᾳ ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ἐνῷ ἐκυοφορεῖτο ἔτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰουλίου ἀνατροπή. Ἐνῷ δὲ οἱ πολιτευόμενοι συνεζήτουν περὶ συντάγματος καὶ βασιλικῶν προνομίων, ἐνῷ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ τοῖς ἐκλογικοῖς συλλόγοις συνεταράσσοντο τὰ πνεύματα καὶ ἐλογοκόπουν αἱ γλῶσσαι, ὁ κόσμος τῶν γραμμάτων διετέλει ἐν πολέμῳ κεκηρυγμένῳ, καὶ ἡ διαμάχη τῶν γραφόντων συνεκροτεῖτο ἤδη, πρὶν ἢ συμπλακῶσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς οἱ δίχα φρονοῦντες περὶ τῆς πολιτείας. Ὁ λαὸς ἡτοιμάζετο νὰ ῥίψῃ θρόνον πολυετῆ, οἱ δὲ ποιηταὶ συνέτριβον ἤδη τὰ εἴδωλα τῶν παλαιῶν θεῶν καὶ ἀνεκήρυσσον νέαν θρησκείαν. Τὸ παρελθὸν ἐπολεμεῖτο ὑπὸ πᾶσαν μορφήν, καὶ ὁ Ἑ ρ ν ά ν η ς ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον τῆς φιλολογικῆς ἐκείνης ἐπαναστάσεως πραξικόπημα.

Ποιητὴς νέος, μεῖραξ ἔτι ἀλλ' ἤδη μεγαλοφυής, εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐκρήμνιζεν ἄρδην τὸ γηραιὸν οἰκοδόμημα τῆς παλαιᾶς τραγῳδίας. Κραυγὴν ἔρρηξαν τότε μεγάλην οἱ πιστῶς εἰς τὰ καθεστῶτα προσκείμενοι συντηρητικοί, οἱ τῶν παραδόσεων ἐχόμενοι, οἱ τὸν Ῥακίναν προσκυνοῦντες καὶ τὰς ἑνότητας τοῦ Ἀριστοτέλους — ὡς αὐτοὶ τὰς ἡρμήνευον — εὐαγγέλιον ἀνακηρύσσοντες τῆς δραματικῆς ποιήσεως. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἐπήνεγκον αἴφνης τότε ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν φιλολογικὸν σάλον τῶν πνευμάτων, καὶ ἡ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις κατηύνασε πρὸς ὥραν τὸν πολεμικὸν ἐκεῖνον πυρετόν. Ἀλλ' ἡ πρώτη ὤθησις εἶχε δοθῆ, ὁ σάλος ἐπῆλθε μετὰ μικρὸν σφοδρότερος, ἡ νίκη ἐγένετο ὁριστική, τὸ δὲ ἐπαναστατικὸν δρᾶμα ὑπῆρξεν οὕτως εἰπεῖν ἡ ἀφετηρία κινήματος φιλολογικοῦ μεγάλης σημασίας, ὅπερ ἀνεμόρφωσεν ἐν βραχεῖ διαστήματι τὴν γαλλικὴν φιλολογίαν. Ὅτε ὁ Ἑ ρ ν ά ν η ς ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς σκηνῆς, τὰ πνεύματα ἦσαν ἡσυχώτερα καὶ δικαιότερα· ὁ πόλεμος εἶχε καταπαύσει, οὐδὲ συνεκροτοῦντο

πλέον πυγμαχίαι ἐν τῷ θεάτρῳ περὶ τῆς νίκης. Ἔμεινεν οὕτω τὸ ἔξαλλον δρᾶμα ἐν τῷ δραματολογίῳ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου, μέχρις οὗ προεγράφη κατὰ τὰ 1851 μετὰ τοῦ προγραφέντος ποιητοῦ, μόλις δὲ τῷ 1863 ἀνεφάνη καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εὐφημούμενον καὶ χειροκροτούμενον μετὰ φανατισμοῦ, ὃν ὑπηγόρευε πολιτικὴ μᾶλλον ἀντιπολίτευσις ἢ φιλολογικὸς ἐνθουσιασμός. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διεκόπησαν αἱ παραστάσεις του ὑπὸ τῶν μεγάλων γεγονότων τοῦ 1870, καὶ μόλις πρὸ δύο ἐτῶν ἤρχισε διδασκόμενος ἐκ νέου ὁ Ἑρνάνης ἀπὸ τῆς γαλλικῆς σκηνῆς, ἐν πάσῃ δυνατῇ πομπῇ καὶ μεγαλειότητι, νεαρὸς πάντοτε καὶ πάντοτε θαυμαζόμενος ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ κοινοῦ.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ θεατρικὴ ἱστορία τοῦ ὀνομαστοῦ δράματος, ὅπερ πρὸ ἑνὸς περίπου μηνὸς ἑώρτασεν ἐν Παρισίοις τοὺς χρυσοῦς αὐτοῦ γάμους μετὰ τῆς γαλλικῆς σκηνῆς.

Ἡ παράστασις τῆς 13 (25) Φεβρουαρίου δὲν εἶχε βεβαίως τὸ δριμὺ καὶ παράδοξον θέλγητρον τῆς πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν πρώτης διδασκαλία τοῦ Ἑρνάνη, ἀλλ' εἶχεν ὅμως ὅλην τοῦ θριάμβου τὴν μεγαλειότητα, καὶ ὅλην τοῦ πανηγυρικοῦ μνημοσύνου τὴν ἐπιβάλλουσαν γοητείαν. Δὲν ἦτο πλέον μάχη, οὔτε συμπλοκή, οὔτε νίκη, ἀλλὰ νίκης ἀνάμνησις καὶ καθιέρωσις. Δὲν ἐμύριζε πλέον πυρίτιδα, ἀλλὰ δάφνην καὶ μύρτον. Περιττόν, ἐννοεῖται, νὰ ῥηθῇ ὅτι ἡ αἴθουσα τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου ἦτο πλήρης τὴν ἑσπέραν ἐκείνην μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῆς γωνιῶν, ὅτι οἱ ὀνομαστοὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς σκηνῆς ἠθοποιοί, καὶ ἰδίως ἡ διάσημος Σάρα Βερνὰρ ὡς Δόνα Σόλ, ἀπεδείχθησαν αὐτοὶ ἑαυτῶν κράτιστοι, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης ἐπισημότητες, φιλολογικαὶ καὶ πολιτικαί, ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν πολιὸν ποιητὴν τὸν προσήκοντα φόρον τῶν εὐφημιῶν καὶ χειροκροτημάτων. Ὡς τοιαύτη ἡ παράστασις ἐκείνη δὲν ἦτο πάντη ἀσυνήθης, διότι πάντοτε σχεδόν, ὁσάκις ἀπὸ δύο ἤδη ἐτῶν ἐδιδάσκετο ὁ Ἑρνάνης ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου, ἡ αἴθουσα αὐτοῦ εἶχεν ἑορτάσιμον τὴν ὄψιν. Ἀλλ' ὅ,τι

ἰδίως διέκρινεν αὐτὴν ἦτο ἡ ἕκτη οὕτως εἰπεῖν πρᾶξις τοῦ δράματος. Ἀφοῦ, μετὰ τὰς φοβερὰς λέξεις τοῦ Don Ruy Gomez:

Morte! Oh, je suis damné!

κατεπετάσθη ἡ αὐλαία ἐπὶ τῶν πτωμάτων τοῦ Ἑρνάνη καὶ τῆς Δόνας Σόλ, ὀλίγαι μόλις παρῆλθον στιγμαί, καὶ ἀνεπετάσθη πάλιν, ἀποκαλύψασα πανηγυρικῶς διεσκευασμένην τὴν σκηνήν, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐστημένην τὴν προτομὴν τοῦ ποιητοῦ, λαξευθεῖσαν πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ διασήμου Δαυΐδ d'Angers, ὅτε στενὴ φιλία συνήνου τοὺς δύο μεγαλοφυεῖς νεανίας. Τὴν προτομὴν τοῦ Οὐγὼ ἐφώτιζον θαυμαστοὶ ἐκ κρυστάλλου φανοί, περιεστοίχιζον δὲ πάντες οἱ τὸν Ἑρνάνην διδάξαντες ἠθοποιοί, εὐλαβῶς κλίνοντες τὴν κεφαλήν. Ἡ πρὸ μικροῦ Δόνα Σόλ ἀπεσπάσθη τότε τοῦ ὁμίλου, καὶ μικρὸν προχωρήσασα ἀπέτεινε πρὸς τὸν ποιητὴν ὡραίαν στιχηρὰν προσφώνησιν, πλήρη αἰσθήματος καὶ χάριτος, γεγραμμμένην ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ συγχρόνου γάλλου ποιητοῦ Φραγκίσκου Coppée, ἀφηγουμένου δὲ τὴν ἐμπαθῆ μάχην μεταξὺ κλασικῶν καὶ ῥωμαντικῶν, ἧς ὁ Ἑρνάνης ὑπῆρξε τὸ σύνθημα καὶ ἡ ἀφετηρία, πανηγυρίζουσαν τὴν νίκην, καὶ ψάλλουσαν τὸν θρίαμβον τοῦ ποιητοῦ.

Ἰδοὺ ἡ ὡραία καὶ πλήρης ἐμπνεύσεως ἀρχὴ τῆς προσφωνήσεως ταύτης, ἥτις ἀπαγγελλομένη διὰ τῆς μεταλλικῆς ἐκείνης φωνῆς τῆς Βερνάρ, ἧς οὐδεὶς ἀκούσας ἐλησμόνησε τὸ γόητρον, συνεκίνησε μέχρι παραφορᾶς τὸ πυκνὸν ἀκροατήριον·

Hernani! Cinquante ans sont passés! mais ce nom
Résonne dans nos cœurs comme un bruit de canon,
Et grise nos cerveaux comme une odeur de poudre.
Et, quand gronde un écho lointain de cette foudre,
Quiconque a le respect et le culte du beau,
Sent passer sur son front une ombre de drapeau.
Cinquante ans sont passés! Il n' en reste plus guère,

Helas! des grands soldats de cette ancienne guerre.
Mais il est toujours là, celui dont le cerveau
Fit naître pour le monde un idéal nouveau.
Le sublime héros survit à l'épopée;
Le vieil arbre est debout dans la forêt coupée;
Et, sous ses cheveux blancs, l'aïeul robuste est tel,
Qu'il sera centenaire avant d'être immortel!

Μετὰ τὸ τέλος τῶν στίχων τοῦ Coppée, οὓς δὲν ἤκουσε μὲν ὁ Οὐγώ, ἀπὼν τοῦ θεάτρου, ἀλλ' ἐχειροκρότησαν ἔκ τινος τῶν θεωρείων παταγωδῶς οἱ δύο του ἔγγονοι Γεώργιος καὶ Ἰωάννα, προσῆλθεν ἡ Σάρα Βερνὰρ εἰς τὴν προτομὴν καὶ ἀπέθηκε κλάδον φοίνικος ἐπὶ τοῦ ὑποβάθρου της. Ἀπερίγραπτος ἐξερράγη τότε ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ κοινοῦ, καὶ ἐκμανεῖς ἐζήτουν οἱ παριστάμενοι τὸν γηραιὸν ποιητήν. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς ἔλειπεν, ὡς προείπομεν. Δὲν ἔλειπεν ὅμως ἐκ τῆς πρώτης παραστάσεως τοῦ ἔργου του, ἐν ἔτει 1830, ὅτε, πένης καίτοι γνωστὸς ἤδη ἐκ τῶν λυρικῶν του ποιήσεων, ἐκαραδόκει ἀπὸ τῶν παρασκηνίων τὴν ἔκβασιν τῆς φοβερᾶς καὶ κρισίμου μάχης, ἥτις πλὴν τῆς φιλολογικῆς νίκης, ἔμελλε νὰ δώσῃ ἄρτον εἰς τὸν νεόνυμφον ποιητήν. Πεντήκοντα μόλις φράγκα εἶχε, λέγουσι, τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἐν τῷ θυλακίῳ του ὁ ποιητὴς τῶν Ἀνατολικῶν Ἀσμάτων· ἡ δὲ νεαρὰ σύζυγός του εἶχε δίκαιον, ἀνακράξασα φαιδρὰ μετὰ τὸ νικηφόρον τέλος τῆς παραστάσεως·

— Θὰ ἔχωμεν τοὐλάχιστον νὰ πληρώσωμεν τὸν ἄλλον μῆνα τὸν ἀρτοπώλην!

Οἱ καιροὶ μετεβλήθησαν ἔκτοτε, καὶ συμμετεβλήθησαν μεγάλως καὶ τὰ πράγματα. Ὁ πένης τότε νεανίας εἶνε σήμερον γέρων πλουσιώτατος — καὶ ἱκανῶς φιλάργυρος, λέγουσιν αἱ κακαὶ γλῶσσαι, — περιττὸν δὲ πάντῃ κρίνει νὰ παρευρίσκεται εἰς τὰς παραστάσεις τῶν δραμάτων του, διότι περιττοὺς πλέον ὑπολαμβάνει καὶ τοὺς στεφάνους τῆς κοινῆς εὐφημίας.

Τὴν πανηγυρικὴν παράστασιν τοῦ Ἑρνάνη παρηκολούθησε πολυτελέστατον συμπόσιον, δοθὲν ἐν τῷ Ἠπειρωτικῷ Ξενοδοχείῳ εἰς τιμὴν τοῦ Οὐγὼ ὑπὸ τῶν παρισηνῶν δημοσιογράφων καὶ κριτικῶν, καὶ συγκαλέσαν παρὰ τὴν αὐτὴν τράπεζαν, πλὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ γαλλικοῦ τύπου, πολλὰς ἔτι ἄλλας ἐπισημότητας ἐκ τοῦ κόσμου τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θεάτρου. Ἡ Σάρα Βερνάρ, καθημένη δεξιόθεν τοῦ ποιητοῦ, ἀπήγγειλε καὶ πάλιν περὶ τὸ τέλος τοῦ δείπνου τοὺς ὡραίους στίχους τοῦ Coppée, ὁ δὲ διακεκριμένος δραματογράφος Αἰμύλιος Augier προέπιεν εἰς ὑγείαν τοῦ Οὐγώ, ἐκ μέρους τῶν δραματικῶν συγγραφέων τῆς Γαλλίας, προσφωνήσας αὐτῷ τὰ ἑπόμενα διὰ βαθέως συγκεκινημένης φωνῆς·

« Ἀγαπητὲ καὶ ἔνδοξε διδάσκαλε,

« Πόσοι ἐκ τῶν ἑορταζόντων σήμερον εἰς τιμήν σου τὴν ἑορτὴν ταύτην δὲν εἶχον ἔτι ἀνδρωθῆ, πόσοι δὲν εἶχον ἔτι γεννηθῆ καθ' ἣν ἡμέραν ἀνέτελλεν ἐπὶ τῆς γαλλικῆς σκηνῆς τὸ ἀθάνατον ἔργον, οὗτινος πανηγυρίζομεν σήμερον τὴν πεντηκονταετηρίδα!

« Οἱ πρῶτοι ἠθοποιοί, οἵτινες εἶχον τὴν τιμὴν νὰ τὸ διδάξωσιν, ἐξέλιπον πάντες, καὶ περιφανῶς ἔκτοτε ἀντικατεστάθησαν. Γενεαὶ παρῆλθον μετὰ γενεάς, κυβερνήσεις ἔπεσαν μετὰ κυβερνήσεις, ἐπαναστάσεις ἐγένοντο πολλαί, ἀλλὰ τὸ δρᾶμα ἐπέζησεν εἰς πάντα καὶ πάντας, ἐπὶ μᾶλλον εὐφημούμενον καὶ ἐπὶ μᾶλλον νεάζον!

« Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ εἰς τὸν ποιητήν του αὐτὸν μετέδωκε μέρος τῆς αἰωνίας του νεότητος. Δυσάλωτος πρὸς τὸν χρόνον, δὲν γνωρίζεις, φίλτατε διδάσκαλε, τὴν παρακμήν, καὶ διέρχεσαι πᾶσαν τοῦ βίου ἡλικίαν ἀνὴρ πάντοτε διαμένων. Ἡ ἀτάραχος τῆς μεγαλοφυΐας σου γονιμότης κατέκλυσεν ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος τὸν κόσμον διὰ πλημμυρίδος, ἥτις πάντοτε ἀναβαίνει.

« Ἡ ἐκμανὴς ἀντίστασις τῆς πρώτης ὥρας καὶ ὁ τραχὺς πόλεμος τῶν ἔπειτα χρόνων ἐχωνεύθησαν βαθμηδὸν εἰς θαυμασμὸν παγκόσμιον, καὶ οὐδεὶς ἀπέμεινε πλέον ἀποστάτης. Παρέχεις δὲ σήμερον τὸ σπάνιον καὶ μεγαλοπρεπὲς θέαμα μεγάλου ἀνδρός,

παρισταμένου εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀποθέωσιν, καὶ ἐλαύνοντος τοῦ τελικοῦ του θριάμβου τὸ ἅρμα, ὅπερ οὐδεὶς πλέον παρακολουθεῖ ὑβριστής.

«Ὅτε ὁ Λαβρυὲρ προσηγόρευσε τὸν Βοσσουέτον ἐν πληθούσῃ Ἀκαδημίᾳ πατέρα τῆς ἐκκλησίας, ἐλάλει ἐκ τῶν προτέρων τὴν γλῶσσαν τῶν ἀπογόνων. Ἀλλὰ σέ, φίλτατε διδάσκαλε, περιστοιχίζουσιν ἐνταῦθα αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοι, οἵτινες καὶ σὲ προσαγορεύουσι, προπίνοντες Εἰς ὑγείαν τοῦ πατρός!»

Τὴν πρόποσιν τοῦ Augier παρηκολούθησεν ἑτέρα τοῦ ὀνομαστοῦ ἠθοποιοῦ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου Délaunay ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων του, καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλη τοῦ γάλλου κριτικοῦ Φραγκίσκου Sarcey ἐξ ὀνόματος τῶν γάλλων δημοσιογράφων, εἰς ἣν καὶ ἀναστὰς ὁ πολιὸς ποιητὴς ἀπήντησε διὰ συγκεκινημένης φωνῆς, προπιὼν ὑπὲρ τοῦ γαλλικοῦ τύπου, ἐν μέσῳ φρενητιωδῶν χειροκροτημάτων καὶ παρατεταμένων εὐφημιῶν.

Η ΕΠΑΥΛΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΟΝΑΤΟΥ*)

Ὀλίγοι βεβαίως ἐκ τῶν περιηγητῶν, ὅσοι παρέμειναν ἐπί τινα χρόνον ἐν Φλωρεντίᾳ, ἵνα θαυμάσωσι τοὺς καλλιτεχνικούς της θησαυροὺς καὶ τὰ μαγευτικά της περίχωρα, ἠμέλησαν νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν ἔπαυλιν τοῦ πρίγκιπος Δεμίδωφ. Ἓν μόλις τέταρτον τῆς ὥρας ἀπέχουσα τῆς τοσκανικῆς μεγαλοπόλεως, ἡ εὐρεῖα καὶ μεγαλοπρεπὴς ἔπαυλις τοῦ San Donato ἀναπτύσσει ἐν μέσῳ τῆς χλοερᾶς πεδιάδος, ἥτις περιζωννύει τὰς Ἀθήνας τῆς Ἰταλίας, τὰ ἐκτεταμένα της δάση καὶ τοὺς ἀνθηρούς της κήπους, τοὺς πορτοκαλλεῶνάς της καὶ τὰ ἀπέραντα αὐτῆς ὑελόστεγα θερμοκήπια, τὰς εὐφόρους ἀμπέλους καὶ τοὺς φοινικῶνάς της, τὰ ῥυάκια, τὰς νήσους καὶ τὰ σπήλαιά της.

Θ' ἀπορήσῃ τις βεβαίως καὶ θὰ δυσπιστήσῃ ἀκούων, ὅτι κτῆμα ἰδιώτου συγκεντρόνει ἐντὸς τοῦ περιβόλου του λίμνας, δάση, βράχους καὶ σπήλαια, φυτείας ἐκτεταμένας κύκλω ἀνακτόρων ἡγεμονικῶν, καὶ λειμῶνας εὐρεῖς πέριξ ἱπποστασίων περιλαμβανόντων πεντήκοντα ἵππους καὶ ἁμαξοστασίων στεγόντων τριάκοντα ἁμάξας. Ὅταν δέ τις μάθῃ, ὅτι ἐντὸς τῶν ἀγροτικῶν ἐκείνων μεγάρων, δι' ἃ δεκάδας ὅλας ἑκατομμυρίων ἐδαπάνησεν ὁ πρίγκηψ Ἀνατόλιος Δεμίδωφ ἐκ τῆς μυθώδους αὐτοῦ καὶ σχεδὸν ἀνυπολογίστου περιουσίας, ἐκρύπτοντο μέχρι πρὸ μικροῦ ἔτι καλλιτεχνικοὶ θησαυροὶ καὶ ἱστορικὰ κειμήλια δημοπρατηθέντα πρὸ ἑνὸς μόλις μηνὸς ἀντὶ πέντε σχεδὸν ἑκατομμυρίων φράγκων, θέλει ὑποθέσει ἴσως, ὅτι μυθολογικόν τι μᾶλλον ἀποκύημα φαντασίας ἀνατολικῆς ἢ ὑπαρκτόν τι καὶ ἀνθρώπινον κατασκεύασμα ἦσαν τὰ θαυ-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 27 Ἀπριλίου 1880.

μάσια ἐκεῖνα, ὧν ἄλλα μὲν διεσκόρπισεν ἤδη ἀνὰ πᾶσαν τῆς Εὐρώπης γωνίαν τὸ σφυρίον τῶν δημοπρατῶν, ἄλλα δὲ θὰ ἐξανεμώσῃ — τίς οἶδε; — ταχέως ἡ ἀφιλόκαλος ἀμέλεια τῶν νέων κτητόρων.

Καὶ ὅμως πάντα ἐκεῖνα τὰ θαυμάσια ἦσαν πράγματα ὁρατὰ καὶ ἁπτὰ οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἄλλα μὲν αὐτῶν παρήχθησαν ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τοῦ ἀμυθήτου πλούτου καὶ τῆς φιλοκάλου ἰδιοτροπίας ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, ἄλλα δὲ συνήχθησαν διὰ κόπου μακροῦ καὶ ἀγώνων ἀνενδότων ἀπὸ πάσης γωνίας τοῦ πολιτισμένου κόσμου, καὶ ἀπετέλουν κειμήλια ἀπαράμιλλα, ἅτινα ἐφθόνουν καὶ αὐτὰ τῆς Εὐρώπης τὰ μεγάλα μουσεῖα.

Ὁ θαυματουργὸς οὗτος ἀνὴρ δὲν ἦτο ὁ σημερινὸς ἰδιοκτήτης τῆς ἐπαύλεως τοῦ Ἁγίου Δονάτου. Οὗτος ἠρκέσθη ἁπλῶς νὰ γεννηθῇ ἔγγονος καὶ ἀνεψιὸς δύο μυριοπλούτων καὶ φιλοκάλων ἀνδρῶν, τοῦ Νικολάου καὶ τοῦ Ἀνατολίου Δεμίδωφ, νὰ φάγῃ ὅσα ἠδυνήθη πλείονα ῥούβλια ἐκ τῆς κληρονομίας των ἐν Παρισίοις, διανέμων αὐτὰ εἰς ἵππους καὶ εἰς συμπότας, θήλεις μᾶλλον ἢ ἄῤῥενας, καὶ νὰ πωλήσῃ — ὡς ἐπώλησε πρὸ μικροῦ — ὅσα δὲν ἐτρώγοντο αὐτούσια.

Ὁ πρῶτος δημιουργὸς τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δονάτου ὑπῆρξεν ὁ πρίγκηψ Νικόλαος Δεμίδωφ, μεγάπλουτος ῥῶσσος κτηματίας, ἀγνοῶν ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν τῶν γαιῶν του καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μουζίκων του, βαρυνθεὶς δ' ἐπὶ τέλους τοὺς πάγους τοῦ Νέβα, καὶ μετοικήσας εἰς Ῥώμην περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος. Ἐκεῖ ἐσκόρπισεν ἀφθόνῳ τῷ θυλάκῳ τὰ ῥούβλιά του καὶ τῆς καρδίας του τὰς ὀρέξεις εἰς καλλιτέχνας καὶ ἠθοποιοὺς καὶ παρασίτων στίφος ὁλόκληρον, οὐδέποτε μετρῶν ὅ,τι ἔδιδε πρὸς ὅ,τι ἐλάμβανεν, ἴδιον συντηρῶν θεατρικὸν θίασον ἐντὸς τοῦ ἡγεμονικοῦ του μεγάρου, αὐλὴν ἔχων περὶ ἑαυτὸν μουσικῶν καὶ ζωγράφων, καὶ στρατιὰν σιτίζων ὅλην ὑπηρετῶν. Ἀναγκασθεὶς μετά τινα ἔτη νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην, ὅπου ἡ ἡγεμονικὴ αὐτοῦ χλιδὴ καὶ μεγαλοπρέπεια εἶχεν ἀρχίσει νὰ κινῇ τὴν ζηλοτυπίαν τῆς παπικῆς

αὐλῆς, μετώκησεν εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἠγόρασε τὴν ἔπαυλιν τοῦ San-Donato, τερπνὴν ἀγροικίαν, κειμένην εἰς τὰ πρόθυρα σχεδὸν τῆς τοσκανικῆς πρωτευούσης, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς πύλης Prato, ἐπὶ τῆς ἀγούσης εἰς Πιστωρίαν (Pistoja) λεωφόρου.

Ἡ ἔπαυλις αὕτη μετεβλήθη βαθμηδόν, ὑπὸ τὸ ἄφθονον χρυσοῦν ῥεῦμα, ὅπερ ἔρρεεν ἀπὸ τῶν θυλακίων τοῦ πρίγκιπος, εἰς μαγευτικὸν ἀληθῶς ἐνδιαίτημα, ὅπου τὰ θαυμάσια τῆς περιοχῆς κάλλη ἡμιλλῶντο πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σπάνιν τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν καὶ κειμηλίων, ἅτινα κατ' ὀλίγον ἐσωρεύθησαν ἐντὸς τῶν πολυτελῶν ἐκείνων αἰθουσῶν. Εἰκόνες καὶ ἀγάλματα, παλαιὰ περίγλυφα σκεύη καὶ ἐγκόλπια ὀνομαστῶν κτητόρων, κύλικες ἐκ λίθων πολυτίμων, λυχνοῦχοι ἐξ ἀργύρου σφυρηλάτου, ἀγγεῖα ἐκ γρανίτου καὶ τράπεζαι ἐκ μωσαϊκοῦ, παροψίδες χρυσαῖ καὶ ὡρολόγια ἀλαβάστρινα, πᾶν ὅ,τι τέλος εἶχεν ἀξίαν ἱστορικὴν ἢ καλλιτεχνικὴν καὶ ἐπωλεῖτο, ἠγοράζετο πάραυτα ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Νικολάου, ὅστις οὐδέποτε ἠρώτα τὴν τιμήν, εἰμὴ μόνον ὅτε ἐπρόκειτο νὰ πληρώσῃ.

Ἐν τῇ ἐπαύλει ταύτῃ κατέλυσε τὸν βίον ἐν ἔτει 1828 ὁ Νικόλαος Δεμίδωφ, καὶ ἐν τῇ ἐπαύλει ταύτῃ ἐπίσης ὁ διάδοχος καὶ κληρονόμος του Ἀνατόλιος Δεμίδωφ ἐνυμφεύθη ἐν ἔτει 1840 τὴν πριγκίπισσαν Ματθίλδην, θυγατέρα τοῦ Ἱερωνύμου Ναπολέοντος καὶ θείαν τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος, ὅστις ἔμελλε βραδύτερον νὰ καθίσῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας θρόνου. Ἀλλ' ἡ μέλλουσα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας θεία, ἧς ὁ σκανδαλώδης ἐν Παρισίοις βίος τοσοῦτον βραδύτερον ἐζημίωσε τὴν Β' αὐτοκρατορίαν, βραχὺν μόνον χρόνον ἐκόσμησε διὰ τῆς παρουσίας αὐτῆς τὰ πολυτελῆ τοῦ συμβίου της μέγαρα. Ἀποφασίσασα νὰ καταλίπῃ τὴν συζυγικὴν στέγην ἐν συνοδείᾳ τοῦ κόμητος Νιούβερκερκ, ἀπέδρα κρύφα καὶ μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου ἔζησε μακρὰ ἔτη διὰ τῆς ἀδρᾶς συντάξεως, ἣν τῇ

μεσιτείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ παρὰ τοῦ συζύγου της.

Τὸ οἰκογενειακὸν τοῦτο ἀτύχημα ἐνέπνευσεν ἴσως ἔτι βαθύτερον εἰς τὸν πρίγκιπα Ἀνατόλιον τὴν ἀγάπην τοῦ μονήρους βίου, καὶ προσήλωσεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον εἰς διακόσμησιν καὶ ἐξωράϊσιν τῆς ἐπαύλεως τοῦ Ἁγίου Δονάτου, ἧς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἠσχολήθη νὰ αὐξήσῃ τοὺς καλλιτεχνικοὺς θησαυρούς.

Οὕτω δὲ ἐκ τοῦ ἀκενώτου πλούτου τῶν Δεμίδωφ κατηρτίσθη τὸ μοναδικὸν ἐκεῖνο μουσεῖον, ὅπερ ἀκόπως ἐκληρονόμησε πρό τινων μηνῶν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνατολίου Παῦλος Δεμίδωφ.

Ἡ ἀναγγελία τῆς ἐκποιήσεως τοῦ Ἁγίου Δονάτου καὶ ἰδίως τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ κειμηλίων ἐπροξένησεν ἀληθῆ πάταγον ἐν Εὐρώπῃ, καὶ βαθεῖαν παρήγαγε συγκίνησιν οὐ μόνον εἰς τῶν καλλιτεχνημάτων τοὺς ἐραστὰς καὶ τοὺς πλουσίους συλλογεῖς, τοὺς ἀφειδῶς καὶ ἰδιοτρόπως δαπανῶντας τὸν χρυσὸν αὐτῶν χάριν μιᾶς εἰκόνος τοῦ Téniers ἢ μιᾶς προχοΐδος τοῦ Cellini, ἀλλὰ καὶ εἰς κυβερνήσεις ἔτι καὶ εἰς μουσείων διευθυντάς. Ἑβδομάδας ὅλας πρὸ τῆς δημοπρασίας συνέρρεον εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ πρίγκιπος Δεμίδωφ οἱ περίεργοι καὶ οἱ μέλλοντες ἀγορασταί, ἐκλιπαροῦντες τῆς εἰσόδου τὴν ἄδειαν, καὶ ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ οἱ ἐπισκέπται ὑπερέβησαν τοὺς πεντακισχιλίους.

Ἀντὶ πάσης λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῆς πωλήσεως καὶ τῶν πωληθέντων, ἥτις ἤθελε βεβαίως ὑπερβῇ τὰ στενὰ ὅρια τῆς Ἑστίας, ἀρκούμεθα ἐρανιζόμενοι ἐκ τοῦ παρισινοῦ Χρόνου τὰς ἑξῆς ὀλίγας περικοπὰς ἄρθρου μακροῦ, γραφέντος ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς δημοπρασίας τῶν θησαυρῶν τοῦ Ἁγίου Δονάτου.

«Πάντα θέλουσι πωληθῆ διὰ πλειστηριασμοῦ· πίνακες ἀρχαῖοι, ὀρειχάλκινα καλλιτεχνήματα, σκεύη ἀργυρᾶ, μιλτόχριστα κεραμουργήματα τῶν Robbia, ἀργιλλόπλαστα τῆς Βιέννης, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Βενετίας, ὑφάσματα παλαιά, εἰκόνες καὶ γλυπτὰ ἔργα τῶν νεωτέρων χρόνων, ἅμαξαι, ἱπποσκευαί, οἶνοι, βιβλία καὶ ἔπιπλα. Πάντα, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν σπανίων φυτῶν, ἅτινα κο-

σμοῦσι τὰ θερμοκήπια, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐπίπλων τῶν παραρτημάτων. Ἡ ἔπαυλις δὲ αὐτή, μεθ' ὅλης τῆς ἐκ τετρακοσίων στρεμμάτων περιοχῆς της, τῶν δασῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἀγροκηπίων, τῶν ἱπποφορβείων καὶ τῶν σταύλων καὶ τῶν ἁμαξοστασίων της, μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν ῥυακίων καὶ τῶν νήσων καὶ τῶν σπηλαίων, τῶν πτηνοτροφείων καὶ τῶν λουτρώνων, τῶν κήπων αὐτῆς καὶ τῶν πρασιῶν, τῶν ἀνθώνων καὶ τῶν δρυμῶν της, θέλει πωληθῇ δι' ἰδιαιτέρας συμφωνίας καὶ ἄνευ πλειστηριασμοῦ.

« Ὁ κατάλογος τῶν ἐκποιηθησομένων ἀντικειμένων, περιέχων εἰκόνας αὐτῶν θαυμασίως ἐξειργασμένας, ἐτυπώθη εἰς ὀλίγα μόνον ἀντίτυπα. Δὲν ἐξετέθη δὲ εἰς πώλησιν, ἀλλὰ διενεμήθη μόνον εἰς τοὺς ἐκ τῶν προτέρων ἐγγραφέντας συνδρομητάς, καὶ τὸ προϊὸν τῶν συνδρομῶν θέλει διατεθῇ ἐξ ἡμισείας ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς προσόψεως τοῦ μητροπολιτικοῦ αὐτῆς ναοῦ. Χάρις εἰς τὸν κατάλογον αὐτόν, ὅστις δὲν θέλει βραδύνει βεβαίως νὰ ὑπερτιμηθῇ, δύναταί τις ἀκόπως νὰ διατρέξῃ τὸ μέγαρον τοῦ Ἁγίου Δονάτου ὁλόκληρον, ἀπὸ τοῦ πυλῶνος τοῦ ἰσογείου μέχρι τῶν ὑπηρετικῶν δωματίων. Αἱ πλεῖσται τῶν αἰθουσῶν ὀνομάζονται ἀπὸ τοῦ περιεχομένου των: Αἴθουσα τοῦ Greuze, Αἴθουσα τῶν μωσαϊκῶν, Δωμάτιον τῶν παλαιῶν ἐπικρόκων τῆς Γενούης, Μεγάλη Αἴθουσα τοῦ Κανόβα, κλ.

« Ἐνώπιον τοῦ περιστυλίου ἀπαντᾷ τις ἀμέσως κρήνην παλαιὰν ἐκ λευκοῦ διαστίκτου μαρμάρου, ἧς τοὺς τριπλοῦς ἐκ φλωρεντίνου ὀρειχάλκου κρουνοὺς ἀποτελοῦσι τρίτωνες κρατοῦντες φανταστικὰς χελώνας. Τοῦ δὲ εἰσερχομένου τὸ βλέμμα θαμβοῦσιν εὐθὺς αἱ μεγάλαι χρυσοΰφαντοι αὐλαῖαι τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος, τὰ φλαμανδικὰ κεντήματα τοῦ δεκάτου ἑβδόμου, αἱ ἐκ μαρμάρου προτομαί, τὰ ἐκ μαλαχίτου ἀγγεῖα, καὶ οἱ πίνακες τῆς νέας ἰταλικῆς σχολῆς. Ἐν μέσῳ τῶν πολυτίμων ἐκείνων σκευῶν διακρίνει τις ἓξ ἀνακλιντῆρας καὶ ἓξ καθίσματα ἐκ γεγλυμμένου ἐπιχρύσου ξύλου, κοσμούμενα διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ

άετοῦ, καὶ προερχόμενα ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Α΄ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβα.

« Πλὴν αὐτῶν ὁ πρίγκηψ Ἀνατόλιος εἶχεν ἱδρύσει ἐν τῷ Ἁγίῳ Δονάτῳ ἀληθὲς ναπολεόντειον Μουσεῖον, ἐν ᾧ ὁλόκληρος σχεδὸν ἐκπροσωπεῖται ἡ τῶν Βοναπαρτῶν γενεά. Οὕτως ὑπάρχουσιν ἀναγεγραμμένα καὶ ἠριθμημένα ἐν τῷ καταλόγῳ : τρίχες τοῦ Α΄ Ναπολέοντος, τοῦ βασιλέως τῆς Ῥώμης, τοῦ βασιλέως Ἰωσήφ, εἷς ὀδοὺς τοῦ Α΄ Ναπολέοντος παιδός, καὶ χαρτοπίεστρον ἐκ τεμαχίου ἀμμοκονιάσματος τοῦ τάφου του ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ.

« Μακρὰς ὥρας δύναταί τις νὰ δαπανήσῃ φυλλομετρῶν τὸν κατάλογον, οὗτινος μέγιστον μέρος κατέχουσιν ἰδίως οἱ πίνακες. Ἔργα τοῦ Rembrandt, τοῦ Téniers, τοῦ Ruysdaël, τοῦ Van Dyck, τοῦ Rubens, τοῦ Τιτιανοῦ, τοῦ Κορρεγίου καὶ ἄλλων νεωτέρων πληροῦσι τάς πινακοθήκας τῆς ἐπαύλεως Δεμίδωφ· ἀφθονοῦσι δὲ μάλιστα οἱ πίνακες τῆς φλαμανδικῆς σχολῆς. Ἐκτὸς δὲ τῶν καλλιτεχνικῶν τούτων ἀριστουργημάτων, βρίθουσιν ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν τοῦ Ἁγίου Δονάτου κειμήλια ἱστορικά, σπάνια καὶ βαρύτιμα, ὁποῖα ἐν παραδείγματι ὁ νυμφικὸς νάρθηξ, ὃν ὁ ΙΔ΄ Λουδοβῖκος παρήγγειλεν εἰς τὸν Boule ἐπὶ τῷ γάμῳ τοῦ μεγάλου Δελφῖνος, καὶ τὸ ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣΤ΄ σχεδιασθὲν καὶ εἰς τὴν μνηστὴν αὐτοῦ Μαρίαν Ἀντωνιέτταν προσενεχθὲν μουσικὸν ἀναλόγιον ἐκ σφυρηλάτου καὶ ἐκτύπου σιδήρου ».

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ ἡγεμονικὴ ἔπαυλις, ἧς τὸ περιεχόμενον διεσκορπίσθη ἤδη τῇδε κακεῖσε, ἁρπαγὲν ἐναμίλλως ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν μουσείων καὶ τῶν πλουσίων συλλογέων.

Σημειοῦμεν ἐν τέλει τῶν ὀλίγων τούτων γραμμῶν, ὅτι ἡ πώλησις τῶν εἰκόνων ἀπέφερε πλείονα τῶν τριῶν ἑκατομμυρίων φράγκων, καὶ διήμερος δημοπρασία μέρους μόνον τῶν λοιπῶν κειμηλίων ἓν περίπου καὶ ἥμισυ ἑκατομμύριον.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ *)

Ἂς λέγωσιν ὅ,τι θέλουσιν οἱ νεώτεροι κατὰ τῶν ἐνθυμουμένων τὰ παλαιά. Ἂς καλῶσιν αὐτοὺς πρεσβύτας ἢ πρεσβυτίζοντας, καὶ ἂς μειδιῶσι τὸ αὔταρκες τῆς σημερινῆς νεότητος μειδίαμα πρὸς τὴν νοσταλγίαν τῆς μνήμης των καὶ τὸ φιλόμυθον τῶν χειλέων των.

Αὐτοὶ ἀτενίζουσι πρὸς τὸ μέλλον, καὶ ἐκεῖνοι βλέπουσιν ὀπίσω πρὸς τὸ παρελθόν.

Αὐτοὶ ἔχουσι τὸ εὔελπι βλέμμα προσηλωμένον πρὸς τὴν ἐν ἀπόπτῳ λαμπυρίζουσαν καὶ μακρυνομένην πάντοτε καὶ πάντοτε διωκομένην ψευδοφάνειαν τῆς εὐτυχίας, ἐκεῖνοι δέ, ἰαθέντες ἴσως πλέον ἀπὸ τῆς πλάνης, ἀναμετροῦσι πόσους παρῆλθον παραγνωρισθείσης εὐτυχίας σταθμούς, εἰς πόσας γωνίας ἐσταμάτησαν παρακολουθοῦντες τὸ φέγγον ἄστρον τῆς ἐλπίδος, ποσάκις ἐκάθισαν ὑπὸ τῆς εὐδαιμονίας τὴν δροσερὰν σκιὰν χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσωσι, ποσάκις ἐπέταξεν ἐπὶ τὰς ξανθὰς αὐτῶν κεφαλὰς ἡ χρυσαλλὶς ἣν ἐνόμιζον μακρὰν αὐτῶν ἱπταμένην.

Εἶνε τόσον ὡραῖοι, τόσον γοητευτικοί, τόσον σκιεροὶ καὶ δροσώδεις οἱ σταθμοὶ αὐτοὶ τοῦ παρελθόντος! Καὶ ὅσον χωρεῖ τις πρὸς τὰ ὀπίσω, τόσον αἰσθάνεται τὸ στῆθος αὐτοῦ εὐρυνόμενον, οἱονεὶ πρὸς αὔραν ποντίαν μακρόθεν ἐρχομένην, τόσον ἀναθαλπομένην τὴν καρδίαν του ἀπὸ τοῦ θερμοῦ ῥεύματος τῶν παρῳχημένων χρόνων.

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων τῆς 25 Δεκεμβρίου 1893.

* *
*

Ὢ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας!

Τίς θὰ εἴπῃ τὸ θέλγητρόν σας τὸ ἀνεκλάλητον, καὶ τίς θὰ παραστήσῃ τὴν μαγείαν τῆς μυροβόλου σας ἀτμοσφαίρας;

Ποία θὰ συγκρατήσῃ μνήμη καὶ ποία θὰ ἐκφράσῃ γλῶσσα τὸ ἄρωμα ἐκεῖνο τῆς στοργῆς, ὅπερ περιέβαλε τὴν κοιτίδα τοῦ παιδίου, τὸ γόητρον ἐκεῖνο τῶν μυθικῶν παραδόσεων, δι' ὧν ἡ μάμμη ἐβαυκάλησε τὰ ἀφυπνοῦντα πρὸς τὴν ζωὴν ὦτά του, τὴν μεθυστικὴν ἐκείνην ὀσμὴν τοῦ ἐν παραμοναῖς ἑορτῶν καιομένου πρὸ τῶν εἰκόνων λιβάνου, τὸ μακρὰν ἐκεῖ, εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου, πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου φεγγοβολοῦν ὑπότρομον ἄστρον τοῦ ἀσβέστου κανδηλίου, τὴν εὐωδίαν τῶν ἐξ ἁγιάσματος διαβρόχων λουλουδίων τοῦ Σταυροῦ καὶ τῶν Βαΐων τοῦ Λαζάρου, τὴν ἑορτάσιμον στολὴν τοῦ οἴκου κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, καὶ τῶν καινουργῶν φορεμάτων τὴν λάμψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς νυκτερινῆς λειτουργίας ἀγαλλίασιν;

Ὅταν λευκανθῇ ὑπὸ τῶν χειμώνων ἡ κεφαλὴ καὶ ῥικνωθῇ ἀπὸ τοῦ βίου ἡ καρδία, ὅταν ἀπομάθῃ ὁ ἀνὴρ τὸν οὐδὸν τῆς ἐκκλησίας, διότι ἀπέμαθεν ἤδη ὁ ἐξευρωπαϊσθεὶς ἕλλην τὰ πάτρια, ἐκεῖ, εἰς τὴν μακρινὴν ἐκείνην χώραν τῶν πρώτων ὀνείρων καὶ τῆς πρώτης χαρᾶς ζητεῖ πάλιν ἄσυλον ἡ ῥιγοῦσα φαντασία, ἐκεῖθεν δανείζεται φῶς ἡ μνήμη, ὅπως συγκεράσῃ τὸ λυκόφως τῆς ἑσπέρας, καὶ θέρμην τὸ στῆθος, ἵνα ταχύνῃ τοὺς ἀραιούς του παλμούς.

* *
*

Δὲν ἠξεύρω ἂν ἑορτάζουσι σήμερον οἱ ἡλικιῶταί μου ὡς ἑωρτάζομεν ἡμεῖς παιδία. Ἀμφιβάλλω. Ἀλλὰ καὶ τίς ἑορτάζει πλέον τώρα ὡς ἑώρταζε πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν; Ἑορτάζει μόνον σήμερον τὸ ἡμερολόγιον, καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸ παρακολουθοῦσι τυπικῶς. Σημαίνουν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐξυ-

πνίζουσι πλέον. Ἀναμέλπουσι πρωῒ πρωῒ πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν μας τὰ παράφωνα μέλη των οἱ πλανόδιοι μουσικοί, ἀλλὰ δὲν ψάλλουν ὅμως πλέον τὸν ὕμνον τῶν Χριστουγέννων τὰ παιδία εἰς τὰς συγγενικὰς των οἰκίας. Ἀγοράζομεν ξανθοὺς σακχαροζύμους ἄρτους ἀπὸ τὰ σακχαροπλαστεῖα, ἀλλὰ δὲν ζυμόνομεν πλέον κατ' οἴκους τὰ χριστόψωμα.

Ἄλλοι, ξένοι, μεριμνῶσι σήμερον νὰ παρασκευάσωσι δι' ἡμᾶς τὴν χαράν, καὶ ἡμεῖς τὴν εὑρίσκομεν ἑτοίμην καὶ τὴν ἀγοράζομεν προχείρως, διότι οὔτε συλλογιζόμεθα, οὔτε καιρὸν ἔχομεν νὰ τὴν ἑτοιμάσωμεν μόνοι μας.

* * *

Ἐλᾶτε,... δότε μου δι' ὀλίγας στιγμὰς τὴν χεῖρά σας, καὶ ἀναδράμωμεν ὁμοῦ τὴν ὡραίαν ἀτραπὸν τοῦ παρελθόντος. Ἐλᾶτε νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὀλίγον τὰ παλαιά, καὶ ἀφοῦ δὲν εὐκαιροῦμεν ἡμεῖς σήμερον νὰ ἑτοιμάσωμεν μόνοι μας τὴν χαράν μας, ἂς ἀναφυσήσωμεν κἂν εἰς θάλπουσαν φλόγα τὸν σπινθῆρα τῆς παιδικῆς ἡμῶν εὐφροσύνης, ἣν παρεσκεύαζον δι' ἡμᾶς καὶ δι' αὐτοὺς οἱ γονεῖς μας.

Ἐνθυμεῖσθε τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν πατρικόν σας οἶκον ;

Πρωῒ πρωῒ ἠγείρετο ἡ μήτηρ, πρὸ τῆς ὑπηρετρίας πολλάκις, διὰ νὰ ζυμώσωσι καὶ πλάσωσι τὰ χριστόψωμα. Ἐζύμονεν αὐτή, ἀλλὰ τὰ ἔπλαττεν ὅμως ἐκείνη πάντοτε, μὲ τὰς ἰδίας της χεῖρας. Πλησίον της ἐκεῖ ἡπλοῦτο ἀστράπτων ἐκ λευκότητος ὁ πλάστης, καὶ παρ' αὐτὸν τὸ λευκασμένον ἤδη ἀφ' ἑσπέρας σησάμιον καὶ πλυμένα, καθαρισμένα τὰ μικρὰ καὶ στρογγύλα καρύδια. Ποσάκις ἠγέρθημεν ἀκροποδητὶ ἀπὸ τῆς θερμῆς ἡμῶν κοιτίδος, διότι ἀφύπνισεν ἡμᾶς ὁ ἐν τῷ μαγειρείῳ κρότος, κ' ἐνεδύθημεν ταχεῖς, καὶ διωλισθήσαμεν ὑπὸ τὴν ποδιὰν τῆς μητρός, κ' ἐπροβάλομεν αἴφνης τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὴν σκάφην, διὰ νὰ ἴδωμεν ἐξερ-

χόμενα ἐξ αὐτῆς τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ λευκὰ ἐκεῖνα καὶ ποικιλόσχημα ἀρτίδια, ὧν ἐξελέγομεν ἤδη καὶ ἐματιάζαμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο εἰς προσεχῆ τῶν ὀδόντων μας χρῆσιν. Ἐφώναζεν ἡ καλὴ μήτηρ, μᾶς ἐμάλλονε, μᾶς ἔλεγεν ὅτι θὰ χρυσώσωμεν, ἀλλὰ τίς τὴν ἤκουεν; Ἐνηγκαλιζόμεθα τὰ γόνατά της, προσεποιούμεθα πρόχειρον κλαυθμηρισμόν, κ' ἐμέναμεν ἐκεῖ μέχρι τέλους, μέχρις οὗ σκεπασθῇ ὑπὸ θερμὰ καλύμματα τὸ ζυμωτὸν καὶ ἀνάψῃ ὁ φοῦρνος.

* * *

Ἔπρεπεν ἔπειτα — τὸ ἐνθυμεῖσθε; νὰ ἐπαναλάβωμεν κατ' ἰδίαν — ἄχ, ποσάκις ἔπρεπε νὰ τὰ ἐπαναλάβωμεν! — καὶ νὰ μάθωμεν ἀπ' ἔξω τὰ Χριστούγεννα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐλέγομεν τὸ βράδυ εἰς τῶν θείων καὶ συγγενῶν τὰς οἰκίας. Καὶ δὲν ἦτο μόνον ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα ἡ κοπιώδης ἐκείνη ἀσχόλησις, ἀλλὰ καὶ κτῆμα καὶ χρῆμα πολλάκις· διότι ἂν ἡ καλὴ θεία ἀντήμειβε συνήθως τοὺς μικροὺς ἑορτασίμους ψάλτας μὲ ἓν ξανθὸν χριστόψωμον, ἀλλ' ὁ θεῖος, ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος θεῖος, εἶχε πολλάκις καὶ εἰκοσιπενταράκια εἰς τὸ θυλάκιόν του ταμιευμένα, καὶ ἀφοῦ ἔβρεχον τῆς θείας τὰ φιλήματα ἐπὶ τὰς παρειὰς τῶν μικρῶν ὑμνολόγων, ἔβρεχον ἔπειτα εἰς τὰ θυλάκια τῶν περισκελίδων των τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἀργυρᾶ κέρματα, τὰ ὁποῖα τόσον ἐγυάλιζαν, καὶ τὰ ὁποῖα σήμερον ἀπέκλεισε — φεῦ! — εἰς τὰ νομισματικὰ μουσεῖα ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία.

Πῶς ἐκροτάλιζον ἐντὸς τῶν θυλακίων μας τὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα μικροσκοπικὰ νομίσματα, καὶ πῶς ἀνεπήδα ἐκ χαρᾶς τὸ στῆθος, καὶ πῶς ἠκτινοβόλουν οἱ ὀφθαλμοί μας, ὅτε ἐπιστρέφοντες οἴκαδε ἐπεδεικνύομεν εἰς τὴν μητέρα τὸ πλούσιον θέρος τῆς ὑμνολογικῆς ἡμῶν ἐκδρομῆς!

* *
*

Ἀλλ' ἔπρεπε τότε πλέον — ἦτο ἀργὰ — νὰ κατακλιθῶμεν ἐνωρίς, — τὸ ἐνθυμεῖσθε ; — διὰ νὰ ἐξυπνήσωμεν πρωΐ, πρὶν φέξῃ, νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὴν λειτουργίαν. Δὲν ἐγίνοντο τότε δύο, ἀλλὰ μία μόνη. Οἱ ἀπολίτιστοι ἔτι Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην δευτέρας.

Πόσον ἀργὰ κατέβαινεν ὁ ὕπνος εἰς τὸ προσκέφαλόν μας, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔσφιγγεν ἡ κλειστή μας παλάμη τὰ ἀργυρᾶ τῶν θείων κέρματα ! Καὶ ὅτε τέλος κατέβαινε καὶ ἔκλειε τὰ κουρασμένα μας βλέφαρα, πόσα δὲν ἀνέπλαττεν ὄνειρα μὲ τὰ κέρματα ἐκεῖνα ἡ ἀκατάπονος ἡμῶν φαντασία !

Ἀλλὰ τὴν ἀργυρᾶν ἐκείνην ὅλην καὶ μειδιῶσαν φαντασμηγορίαν διέκοπτεν αἴφνης ἡ χαρμόσυνος κωδωνοκρουσία τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ παρὰ τὴν κλίνην ἡμῶν ὠρθοῦτο διὰ μιᾶς ἡ ἱλαρὰ μορφὴ τῆς μητρός.

— Ἐλᾶτε! σηκωθῆτε νὰ σᾶς 'ντύσω.

Καὶ ἐξήγοντο τότε ἀπὸ τοῦ μοσχοβολοῦντος ἐκ λιβανωτίδος κιβωτίου αἱ νεορραφεῖς ἡμῶν στολαὶ μὲ τὰ ἐπίχρυσα κομβία, τὰς ὁποίας ἑβδομάδας ὅλας εἶχεν ἀγρυπνήσει ῥάπτουσα ἡ καλὴ μήτηρ. καὶ ἐκομίζοντο ἀπὸ τῆς κρύπτης των τὰ νεοτευχῆ σανδάλια, καὶ ἤρχιζεν ἡ πανηγυρικὴ ἐνδυμασία μεγάλων καὶ μικρῶν.

Ὁ πατὴρ ἐφόρει τὴν χιονόλευκον φουστανέλλαν του, ἡ μήτηρ τὴν μεταξωτήν της ἐσθῆτα, ἡ γραῖα μάμμη περιεβάλλετο τὸ σισυρωτόν της κοντογούνιον, καὶ ἡμεῖς ἐσκιρτῶμεν τριγύρω των, τρίζοντες θριαμβευτικῶς τὰ καινουργῆ μας ὑποδήματα.

Ἦτο ἑορτή, ἦτο πανήγυρις ἀληθὴς αὐτὴ καὶ μόνη ἡ πρὸς ἑορτὴν παρασκευή.

Ὁ ὑπηρέτης ἀνῆπτε τέλος τὸ μικρὸν φανάριον — ποῦ φωταέριον τότε εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν! οὐδὲ τὸ πετρέλαιον εἶχεν ἔτι ἀντικαταστήσει τοὺς σπανίους ἐξ ἐλαίου φανοὺς ὀλίγων ὁδῶν τῆς πόλεως — καὶ ἡ συνοδεία ἐξεκίνει διὰ τὴν ἐκκλησίαν.

* *
*

Ἔβρεχεν ἢ ἐχιόνιζε, βορρᾶς ἔπνεε παγερὸς ἢ βίαιος νότος, — ἀδιάφορον. Τὸ βῆμά μας ἦτο φαιδρὸν καὶ ὑπόπτερον· θερμὸν καὶ πάλλον ἐκ χαρᾶς ἦτο τὸ στῆθος.

Ἡ φωτεινὴ τῆς ἐκκλησίας θύρα ὑπεφαίνετο ἤδη μακρὰν ἀκτινοβολοῦσα εἰς τὸ σκότος, ὡς τὸ ἄστρον τῶν Μάγων, καὶ πυκναὶ παρήρχοντο δι' αὐτῆς αἱ μελαναὶ σκιαὶ τῶν εὐσεβῶν.

Τὸ φῶς ηὔξανε βαθμηδὸν, ἐφεγγοβόλει μετ' ὀλίγον ἡ ὁδός, καὶ νέφος εὐῶδες μοσχολιβάνου ἐξεχύνετο ἀπὸ τοῦ νάρθηκος.

Ὦ! τίς θὰ λησμονήσῃ — τὴν ἐλησμονήσατε σεῖς; — τὴν ἄρρητον ἐκείνην μαγείαν, τὴν ἀπὸ τῶν καιομένων λαμπάδων καὶ τοῦ καπνίζοντος λιβανωτοῦ, τὴν ἀνεξήγητον καὶ μέχρι μυχῶν τῆς καρδίας εἰσδύουσαν μελῳδικὴν δόνησιν ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης ψαλμῳδίας·

«Ἡ γέννησίς σου, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ
» τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως!»

Περιβομβεῖ ἔτι τὰ ὦτά μου ἀπὸ χρόνων παλαιῶν τὸ βαρὺ ἐκεῖνο καὶ ὑψηλὸν μέλος, καὶ φρίσσει ἐξ ἀρρήτου συγκινήσεως ἡ καρδία μου ἐκ μόνης τῆς ὠχρᾶς αὐτοῦ ἀναμνήσεως.

* *
*

Συμβαίνει καὶ εἰς σᾶς τὸ ἴδιον;

Καὶ πῶς ἄλλως εἶνε δυνατόν;

Ὅσον καὶ ἂν ἤμβλυνεν ὁ χρόνος τὴν μνήμην σας, ὅσον καὶ ἂν ἐστόμωσαν οἱ καιροὶ καὶ ἡ πολύσαλος τύρβη τοῦ βίου τὸ αἴσθημά σας, ὅσον καὶ ἂν σᾶς ἰσοπέδωσεν ὁ πολιτισμὸς ἢ σᾶς ἐψύχρανεν ἡ ἀδιαφορία, μένει ὅμως — καὶ τοῦτο εἶνε ἡ ἀληθὴς τῆς ψυχῆς σας ζωή, τοῦτο εἶνε τὸ κάλλιστον τοῦ βίου σας ἄρωμα — μένει ἔτι εἰς τὰ μύχια βάθη τῆς καρδίας σας ἡ εὐωδία ὅλη τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὡς μένει καὶ εἰς τὸ κενὸν φιαλίδιον τοῦ ἐξατμι-

σθέντος μύρου τὸ ἄρωμα. Ἀπὸ τῆς εὐωδίας αὐτῆς ἠντλήσατε πολλάκις πνοήν, ἀναβαίνοντες τὴν ἀνάντη ὁδὸν τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τῆς δρόσου τῶν παιδικῶν σας ἀναμνήσεων ἀναψύχετε πολλάκις τὰ ἀπὸ τῆς καυστικῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ καθ' ἡμέραν ἀγῶνος ξηραινόμενα χείλη σας.

Τοῦτο πράξατε καὶ σήμερον, ἂν σᾶς λείπῃ νωπὴ χαρά. Ἂν δὲν δύνασθε νὰ ἑορτάσετε ἑλληνικὰ Χριστούγεννα, ἑορτάσατε κἂν Ἀναμνήσεις Χριστουγέννων.

ΤΑ ΔΩΡΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ*)

Θὰ σᾶς τὰ ἔλεγα Ἐπινομίδας, ὡς τὰ ὀνομάζει ὁ γαστρίμαργος δειπνοσοφιστὴς Ἀθήναιος — ὁ πρῶτος ἕλλην συγγραφεὺς ὅστις τὰ μνημονεύει, — ἂν δὲν ἐφοβούμην, ὅτι ἐκ τῆς ὡραίας αὐτῆς ἑλληνικῆς λέξεως πλανώμενοι, θὰ τὰ ὑπελαμβάνετε παλαιὰν ἑλληνικὴν ἐφεύρεσιν. Ὄχι, δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς. Καὶ ἂν εἶσθε καὶ σεῖς ἐκ τῆς πολυαρίθμου τάξεως τῶν σήμερον φορολογουμένων, δὲν ἔχετε — ὅπως εἰς τόσα ἄλλα πράγματα — τὴν παρηγορίαν νὰ εἰπῆτε κἄν, ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν κακὴν συνήθειαν τὴν ἐκληρονομήσαμεν παρὰ τῶν προπατόρων ἡμῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὴν νεκρὰν πλέον καὶ ἀνεκτικὴν ἐπομένως ῥάχιν ἐφορτώσαμεν καὶ φορτόνομεν καθ' ἡμέραν τόσας μας ἁμαρτίας.

Τὴν δαπανηρὰν αὐτὴν συνήθειαν τῆς σημερινῆς ἡμέρας, τὴν τόσον ὡραίαν διὰ τοὺς λαμβάνοντας καὶ τόσον πολλάκις δυσάρεστον διὰ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ δώσωσιν, ὀφείλει ὁ νεώτερος κόσμος εἰς τοὺς παλαιοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες, φαίνεται, ἦσαν πολὺ πλέον τῶν προγόνων ἡμῶν διατεθειμένοι εἰς τὸ νὰ δίδωσι καὶ νὰ δέχωνται δῶρα. Αὐτοὶ ἐκανόνισαν πρῶτοι τὴν σημερινὴν δωροφορίαν, τελουμένην πανηγυρικῶς κατὰ τὰς Καλάνδας τοῦ Ἰανουαρίου — ὅθεν καὶ τὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος περισωζόμενα ἔτι Κάλανδα, — καὶ παρ' αὐτοῖς, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων, προσέφερον σήμερον δῶρα οἱ κατώτεροι συνήθως πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, οἱ δοῦλοι πρὸς τοὺς κυρίους των, οἱ πελάται πρὸς τοὺς πάτρωνας αὐ-

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων τῆς 1 Ἰανουαρίου 1894.

τῶν, ὁ λαὸς αὐτὸς πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, πολλάκις δὲ καὶ οἱ φίλοι πρὸς τοὺς φίλους.

Ἀλλὰ φθάνει ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἀρχαιολογία· εἶνε τόσον ἄφθονος σήμερον ἐν Ἑλλάδι — μετὰ τὴν γενομένην μάλιστα νομοθέτησιν τετραπλῆς ἱστορικῆς ἕδρας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, — ὥστε οὔτε ἀξίαν θὰ εἶχε τὸ δῶρόν μου διὰ τοὺς ἀναγνώστας, καὶ ἄχαρι πάντως θὰ ἦτο καὶ δύσπεπτον πρὸς τὴν σημερινὴν ἡμέραν.

* * *

Περιμένετε νὰ λάβετε δῶρα ;

Ἢ ἑτοιμάζεσθε νὰ δώσετε ;

Αὐτὸ εἶνε σήμερον τὸ σπουδαῖον, καὶ περὶ τοὺς δύο τούτους πόλους στρέφεται σήμερον καὶ ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἡμερῶν ὁ κόσμος ὅλος τῶν σκέψεων ἡμῶν καὶ τῶν ὀνείρων. Δὲν περιμένω βεβαίως ἀπάντησιν εἰς τὰς δύο ἐκείνας ἐρωτήσεις, διότι τίς εἶνε σήμερον ὁ μὴ ἀνήκων συγχρόνως καὶ εἰς τὰς δύο ἐκείνας τάξεις, ὁ μὴ ἔχων νὰ δώσῃ, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐλπίζων συνάμα νὰ λάβῃ τὴν ἐπινομίδα του ;

Εἶνε μία τάξις, νεαρά, δροσερά, φαιδρά, πολυάριθμος, ταραχώδης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν εὐδαιμονίαν τὴν ἀνεκλάλητον — ὅσον βροντοφώνως καὶ ἂν τὴν διαλαλῇ — νὰ λαμβάνῃ μόνον καὶ νὰ περιμένῃ δῶρα. Εἰς τὴν πολυάριθμον αὐτὴν στρατιὰν δὲν κατατασσόμεθα πλέον, φεῦ ! ἀναγνῶστά μου, οὔτε σὺ οὔτ' ἐγώ· ἀλλὰ κατετασσόμεθα πάλαι ποτέ, κατὰ τοὺς εὐδαίμονας ἐκείνους χρόνους, ὅτε ὡμιλοῦμεν τόσον πολὺ καὶ ἐσκεπτόμεθα τόσον ὀλίγον, ὅτε ἐγελῶμεν δι' ἕνα μολύβδινον στρατιώτην καὶ ἐκλαίομεν δι' ἓν τεμάχιον σακχάρεως.

Τὴν ἐνθυμεῖσθε, τὴν μαγικὴν ἐκείνην ἐποχήν, ὅτε ἡ χθεσινὴ νὺξ μᾶς ἐφαίνετο χρόνος ὁλόκληρος μὴ δυνάμενος νὰ τελειώσῃ ; ὅτε, ἀντὶ νὰ κοιμηθῶμεν, ὠνειρευόμεθα μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλμούς, καὶ συνεκροτοῦμεν μάχας μυριονέκρους μὲ τὰ ξύλινα τάγματα

τῶν στρατιωτῶν μας, καὶ ἐσαλπίζομεν τὴν δευτέραν παρουσίαν διὰ τερατοσχήμων σαλπίγγων, καὶ ἐξηροκαταπίνομεν ὅλην τὴν νύκτα φανταστικοὺς γλυκισμάτων σωρούς, καὶ παρεληροῦμεν πολλάκις τόσον καθ' ὕπνους, ὥστε μᾶς ἀφύπνιζεν ἡ μήτηρ, φοβουμένη μὴ ἔχωμεν πυρετόν ;

Ἂν τὴν ἐνθυμεῖσθε ! καὶ λησμονοῦνται ποτὲ αὐτὰ τὰ πράγματα ;

Ἥμισυς ἤδη παρῆλθεν αἰὼν ἀπὸ τότε, καὶ νομίζω ὅτι εἶνε χθές.

Θαῤῥῶ ὅτι βλέπω ἀκόμη, πέραν ἐκεῖ εἰς τὰ βάθη τοῦ ῥοδαλοῦ ὁρίζοντος τῆς παιδικῆς μου πρωτοχρονιᾶς, τὸ μικρὸν καὶ κατάστιλπνον φλωρίον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδιδε πρωὶ πρωὶ ὁ πατήρ, τρίβων συνάμα καὶ ὀλίγον τὸν ψαρόν του μύστακα εἰς τὰ μάγουλά μου. Μοῦ φαίνεται ὅτι σφίγγω ἀκόμη εἰς τὰς ἀνεπαρκεῖς ἀγκάλας μου τὸ βουνὸν ἐκεῖνο τῶν παιγνιδίων, μὲ τὸ ὁποῖον μ' ἐφόρτονεν ἡ μήτηρ καὶ τῶν θείων τὸ πλῆθος, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκεῖ, ἐνώπιόν μου, ἀστράπτει ἔτι χρυσόδετος ἡ μικρὰ Σ ύ ν ο ψ ι ς, τὴν ὁποίαν μοῦ ἔφερεν ἡ ἀγαθὴ μάμμη, ἧς ἡ λιπόσαρκος ἀλλὰ τόσον τρυφερὰ καὶ τόσον ἔτι θάλπουσα χεὶρ ὡδήγει πᾶσαν Κυριακὴν τὸ παιδικόν μου βῆμα εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐκκλησίας.

* * *

Ἀλλ' ὁ καιρὸς ἐκεῖνος παρῆλθεν.

Ἐγείναμεν ἄνδρες, ἐγείναμεν γέροντες, καὶ ἂν δὲν ἔχομεν πλέον τὴν ἀμιγῆ ἀγαλλίασιν τοῦ λαμβάνοντος δῶρα, ἔχομεν ὅμως τὴν ἄλλην χαράν, τὴν ἀναθερμαίνουσαν τὰς ψυχραινομένας καρδίας, τὴν χαρὰν τοῦ δίδοντος.

Δύσκολος χαρά ! λέγουσιν ἐνδομύχως οἱ πλήρη μὲν ἔχοντες τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἰσχνὸν τὸ βαλάντιον.

Βάσανος ἀληθής ! ἀφόρητος φορολογία ! φωνοῦσιν ἄλλοι, οἱ πλήρεις ἔχοντες τοὺς θυλάκους, ἀλλὰ κενὸν ὅμως τὸ στῆθος.

Ἐκεῖνοι δωροῦσι διότι θέλουσιν· οὗτοι δωροῦσι διότι ὀφείλουσιν.

Ἐκείνων προσφέρει ἡ θάλλουσα καὶ ἀνθοῦσα ψυχὴ δόσιν ὀλίγην τε φίλην τε, καὶ συνοδεύει τὸ δῶρον ἓν βλέμμα θερμὸν ἢ ἓν θερμότερον φίλημα.

Τούτων προσφέρει ἡ χεὶρ καὶ μόνη, ἢ καὶ αἱ δύο συγχρόνως, — διὰ νὰ μὴ ἀγνοῇ ἡ ἀριστερὰ τί ἔδωκεν ἡ δεξιὰ — καὶ τὴν δόσιν συνοδεύει αὔταρχες καὶ αὐτάρεσκον μειδίαμα, προσδοκῶν μεγαλόφωνον τὴν εὐγνωμοσύνην.

* * *

Οὗτοι, οἱ κατ' ἀνάγκην φορολογούμενοι τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, οἱ διδόντες διότι δὲν δύνανται νὰ κάμωσιν ἀλλέως, οἱ προσφέροντες τὰς ἐπινομίδας των ὡς πληρόνει τις τὴν ὀφειλήν του εἰς τὸν δημόσιον εἰσπράκτορα, ὑποτάσσονται εἰς τὴν σιδηρᾶν ἀνάγκην τῶν κοινωνικῶν των ὑποχρεώσεων, τῶν ὁποίων ἐζήτησαν καὶ φέρουσι περὶ τὸν τράχηλον τὸν κλοιόν. Δι' αὐτὸ δίδουσι μὲν εἰς τὸ φανερόν, ἀλλὰ γογγύζουσι πολλάκις ἐνδομύχως. Δι' αὐτὸ ἑορτάζουσι μὲν καὶ αὐτοὶ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους, ἀλλὰ καταρῶνται ὅμως τὸ δαπανηρόν της ἔθιμον.

Αἰσθάνονται ἴσως ὠχράν τινα καὶ παροδικὴν χαράν, ἀλλ' ἡ χαρά των δὲν εἶνε ἀληθὴς χαρά, δὲν εἶνε τὸ ψυχικὸν ἐκεῖνο θάλπος, τὸ ὁποῖον αἰσθάνεταί τις ἀγαθοποιῶν, δὲν εἶνε ἡ δρόσος ἐκείνη τῆς εὐχαριστήσεως, ἥτις περιλούει τὸν σπείροντα χαράν, δὲν εἶνε ἡ μυχία καὶ γαληνιαία εὐχαρίστησις, ἥτις τόσον ἁπαλὰ θωπεύει τὴν καρδίαν τοῦ δημιουργοῦντος εὐτυχίαν. Ἡ μαλακὴ αὕτη καὶ πρασίνη χλόη δὲν φύεται δυστυχῶς πάντοτε ὑπὸ τὸ μέγα καὶ λαίμαργον δένδρον τοῦ πλούτου, οὗτινος αἱ ῥίζαι ἀπομυζῶσι πρὸς ἴδιον ὕψος καὶ μεγαλεῖον πᾶσαν ἰκμάδα τοῦ κύκλω ἐδάφους.

Ἡ χαρὰ τῶν οὕτω διδόντων εἶνε συνήθως ψυχρὰ θεραπευθείσης ματαιότητος ἀκτίς, καὶ οὐδὲν ἄλλο.

Καὶ δι' αὐτὸ χαρίζουσιν οὗτοι — ὅσοι χαρίζουσι — διὰ νὰ φανῶσι μᾶλλον, διὰ ν' ἀκουσθῶσι, διὰ νὰ θαυμασθῶσιν. Εἶνε ἴσως μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ τὰ δῶρά των, ἀλλὰ δὲν τὰ δίδουσι μόνοι των· τὰ στέλλουσι διὰ τοῦ ὑπηρέτου των, ὥστε ἂν ὄχι ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς τοὐλάχιστον νὰ τὰ περιγράψῃ ἐν ἀνάγκῃ πρὸς δόξαν τοῦ δωρητοῦ· τὰ ἐκλέγουσι δὲ τοιαῦτα συνήθως, ὁποῖα νὰ μὴ κρύπτωνται, ἀλλὰ νὰ φαίνωνται τοὐναντίον μεγαλοπρεπῶς ἐπὶ τῆς τραπέζης ὀρθούμενα, ἢ τὴν ἑστίαν κοσμοῦντα, ἢ ἀπὸ τῶν τοίχων κρεμάμενα.

Ἂν ποτε λάβετε τοιοῦτο δῶρον, διηγηθῆτέ το, περιγράψατέ το, σαλπίσατέ το, ἂν θέλετε νὰ λάβετε καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὅμοιον.

* * *

Ἀλλὰ πόσοι ὅμως τῶν ἀναγνωστῶν μου ἀνήκουσι σήμερον εἰς τὴν τάξιν τῶν οὕτω διδόντων;

Ὀλίγοι εὐτυχῶς, — διότι καὶ πλειότεροι ἂν ἦσαν οἱ ἔχοντες ἄλλοτε τὰ θυλάκια πληρέστερα τῆς καρδίας των, ἱκανῶς ἐμερίμνησαν οἱ ἀναλώμασιν αὐτῶν ἐκπολιτίσαντες τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἀναστραφῶσι σήμερον αἱ ἀναλογίαι. Καὶ ἂν ἀληθεύει, ὅπως ἰσχυρίζονται πολλοὶ τῶν ἀπαισιοδόξων ψυχολόγων, ὅτι ὅσον ἐξογκοῦνται τὰ βαλάντια, τόσον ἀτροφοῦσιν αἱ καρδίαι, καὶ ὅσον ἐκεῖνα ἰσχναίνουσι, τόσον εὐρωστοῦσιν αὐταί, ἔστω ὕμνος τῷ πρωθυπουργῷ ἡμῶν, ὅτι πτωχύνας τοὺς Ἕλληνας ἐπλούτισε τὰς καρδίας των, καὶ γυμνώσας τοὺς ὤμους αὐτῶν ἐθέρμανε τὰς ψυχάς των.

Δότε λοιπόν, ἀγαπητοί μου ἀναγνῶσται, οἱ ἀπὸ τῶν φανταστῶν περισσευμάτων τῶν δημοσίων προϋπολογισμῶν ἀτροφήσαντες τὸ σῶμα, δότε ὡς ἐκεῖνοι, ὧν προσφέρει ἡ θάλλουσα καὶ ἀνθοῦσα ψυχὴ καὶ συνοδεύει τὸ δῶρον ἓν βλέμμα θερμὸν ἢ ἓν θερμότερον φίλημα.

Δότε ὅ,τι δύνασθε, μικρόν, ταπεινόν, ἀφανές, πενιχρὸν μὲν ἴσως ἀπὸ τοῦ ἐλλείμματος τοῦ θυλακίου σας, ἀλλὰ θερμὸν ὅμως ἀπὸ τῆς θερμῆς σας χειρός, καὶ θάλπον ἀπὸ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας σας.

Δότε μεθ᾽ ὅσης χαρᾶς ἐλαμβάνετε ἄλλοτε ὅτε ἦσθε παιδία, καὶ θὰ ἰδῆτε πόσον ἡ χαρά σας εἶνε εὔκολος, πόσον μεθυστικὴ εἶνε ἡ ἐξ αὐτῆς ἀγαλλίασις.

Καταστήσατε πολλοὺς δι᾽ ὀλίγων εὐτυχεῖς, καὶ δημιουργήσατε εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς εὐτυχίαν διὰ τῆς ξένης εὐτυχίας.

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1880 *)

'Αναντιρρήτως ἡ ποίησις δὲν ἔχει πολλὴν ἐξόδευσιν ἐν 'Αθήναις. "Οχι διότι εἶνε ἐμπόρευμα ἀκριβὸν ἢ σπάνιον· Θεὸς φυλάξοι. Ποιηταὶ καὶ ποιήματα ἀφθονοῦσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ὅσον καὶ τὰ κάρδαμα. Ἂν δὲ μάλιστα καταλογίσῃ τις— ὡς πρέπει νὰ καταλογίσῃ —εἰς τὴν τάξιν τῶν ποιητῶν τοὺς μὴ ἀναβαίνοντας μὲν τὴν ῥάχιν τοῦ ῥυθμικοῦ Πηγάσου καὶ διὰ πεζοῦ λόγου φθεγγομένους, ἀλλὰ νεφελοβατοῦντας ὅμως καὶ οἱονεὶ ἀπὸ τρίποδος πυθικοῦ σκοτεινὰ λέγοντας καὶ ἀκατανόητα, ἂν πρὸς τούτοις παραδεχθῇ ὁ τοῦ συρμοῦ σεβόμενος τοὺς νόμους, ὅτι ποίησις εἶνε ὁ διὰ λέξεων νοητῶν καταρτισμὸς νοημάτων ἀκατανοήτων, θέλει προχείρως καὶ ἀδιστάκτως πεισθῇ, ὅτι ποίησις εἶνε τὸ ἀφθονώτατον ἐμπόρευμα τῆς φιλολογικῆς ἀγορᾶς τῶν 'Αθηνῶν, καὶ ὅτι ἑπομένως κατὰ τὴν οἰκονομολογικὴν ἀρχὴν τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, εἶνε καὶ τὸ εὐθηνότατον, εὐθηνότερον ἴσως καὶ αὐτῶν καὶ πολιτικῶν ἄρθρων τῶν ἐφημερίδων. **E pur** ἡ ποίησις, ἡ ποίησις ἡ τυπική, ἡ τὴν παραδεδομένην στιχηρὰν ἐσθῆτα περιβεβλημένη, ἡ ἐρρύθμως τριποδίζουσα καὶ δι' ὁμοιοκαταλήκτων λαλοῦσα, δὲν ἐξοδεύεται ἐν 'Αθήναις. "Απρατος καὶ ἀτίμητος περιφέρει διὰ τῆς ἀγορᾶς τὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολύθυρον αὐτῆς πορφύραν· ἐκχέει μάτην εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων τοὺς φλογεροὺς της στεναγμούς, καὶ ἄνελπις ἐπιδεικνύουσα εἰς ὄμματα ἀσυμπαθῆ τὴν ὠχρὰν τῶν παρειῶν της ἰσχνότητα, κενὰ σχεδὸν

*) 'Εδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ 'Εστίᾳ τῆς 27 'Ιανουαρίου 1880.

πάντοτε ἀνασύρει τῶν ἀγγελιῶν της τὰ δίκτυα ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῶν εὐτραφῶν βαλαντίων. Πόθεν καὶ διατί ἐν Ἀθήναις ἡ φοβερὰ αὐτὴ ἀπρασία—τὸ γενικὸν αὐτὸ κεσάτι—τῆς στιχηρᾶς ποιήσεως, δὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ἐξετασθῇ. Θὰ ἦτο μὲν βεβαίως ἐπαγωγὸν τὸ θέμα, καὶ ἡ ἀνάπτυξίς του εὐάρεστος — ἐλπίζομεν — εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας· ἀλλ' ἡ περὶ αὐτὸ διατριβὴ θ' ἀπέβαινεν ἱκανῶς μακρά, καί, ἂν μή τι ἄλλο, θὰ παρέτρεπεν ἡμᾶς τοῦ κυρίου ἡμῶν θέματος, ὅπερ εἶνε ἀκριβῶς ἡ εὐχάριστος ἐξαίρεσις τῆς λυπηρᾶς ἐκείνης στασιμότητος τοῦ ποιητικοῦ ἐμπορίου, ἣν ἀπὸ ἐτῶν ἤδη πολλῶν θρηνοῦσιν οἱ ποιητικοὶ τῆς Ἑλλάδος ἱερεμίαι.

Ἂν ἡ ποίησις νηστεύει ἐν Ἀθήναις ὁλοκλήρου ἔτους τεσσαρακοστήν, ἔχει ὅμως ἀναντιρρήτως καὶ τὸ πάσχα της.

Τὸ πάσχα δ' αὐτὸ τῆς ποιητικῆς ἀθηναϊκῆς παραγωγῆς, καθ' ὃ ἡ πεζὴ συνήθως Σαχάρα τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης κατακλύζεται αἴφνης ὑπὸ πλημμύρας στίχων, καὶ στίχων μάλιστα mirabile dictu! ἀγοραζομένων καὶ πληρονομένων, εἶνε ἡ π ρ ώ τ η τ ο ῦ ἔ τ ο υ ς. Τὴν χαρμόσυνον αὐτὴν ἡμέραν, ὅτε ὑπὸ τὴν ἀσφαλῶς προσδοκωμένην καὶ οὐδέποτε ὑστεροῦσαν ἀργυρᾶν τοῦ χρήματος βροχὴν ἀναθάλλει εἰς εὐθυμίαν καὶ ἀνακλαδοῦται εἰς χαρὰν πᾶσα κατήφεια καὶ πᾶσα σκυθρωπότης, ὅτε ὀνειρεύονται ὡς ἄνδρες τὰ παιδία καὶ ἀνασφριγῶσιν ὡς παιδία οἱ πρεσβῦται, ὅτε ἀντηχοῦσιν εἰς πᾶσαν οἰκίαν εὐφημίαι καὶ γέλωτες καὶ χαρμόσυνοι κραυγαί, καὶ παίζουσι πάντες, καὶ πάντες εὐθυμοῦσι, καὶ πάντες ἀνοίγουσι τὰ βαλάντιά των, ἵνα δώσωσι μᾶλλον ἢ λάβωσι, τὴν ἡμέραν αὐτὴν τὴν μοναδικὴν ἐπιτέλλει τέλος ἀκτὶς ἱλαρὰ θερμοῦ ἡλίου καὶ εἰς τῆς ὠχρᾶς ἑλληνικῆς ποιήσεως τὸ μέτωπον, ποτίζει Δανάης βροχὴ τὴν φθισιῶσαν κάλυκα τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, καὶ οἱ στίχοι φύονται ἐν Ἀθήναις ὡς τὰ λευκάνθεμα εἰς τοὺς ἀγροὺς μετὰ τὰς πρώτας ἐαρινὰς βροχάς.

Εἶνε ὅμως ἀληθές, ὅτι τοῦ ζωογόνου ἐκείνου ὑετοῦ ὀλίγαι μόλις καὶ ἀραιαὶ ψεκάδες στάζουσι συνήθως εἰς τῶν ἀοιδῶν ἡμῶν καὶ

τρουβαδούρων τὰ αὐχμηρὰ βαλάντια, καὶ ὅτι αἱ πολὺ αὐχμηρότεραι διώρυγες τῶν διανομέων καὶ ὀδοκαθαριστῶν καὶ καπνοδοχοκαθαριστῶν καὶ ὑδρονομέων καὶ κλητήρων καὶ πάντων ὅσων, ἐλαχίστην μόνον τοῦ ῥεύματος μερίδα ἀφίνουσιν εἰς τὸν διψῶντα ἀγρὸν τῆς ἑλληνικῆς μούσης. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πενιχρὰ ποιητικὴ δεκάτη, ὁσάκις δὲν καταβάλλεται εἰς μικρὸν πινάκιον πλακούντων, ἢ ἰσχνόν τινα κοῦρκον, ἐξατμίζεται συνήθως εἰς νιφάδας ὑποσχέσεων, αἵτινες συντελοῦσι μόνον εἰς ἐπαύξησιν τῶν ἐλπιδοφόρων ἐκείνων νεφῶν, δι' ὧν τρέφονται κατ' ἀνάγκην τῶν ποιητῶν ἡμῶν οἱ ῥεμβασμοί. Τὸ γεγονὸς εἶνε λυπηρὸν βεβαίως, ἀλλ' οὐδόλως παράδοξον. Εἶνε ἁπλῆ μικρογραφία τῶν συμβαινόντων εἰς τὸν μεγάλον κόσμον, ὅπου πλουτοῦσιν οἱ ἐκδόται καὶ πένονται οἱ συγγραφεῖς, ὅπου τὸ χρῆμα τῶν ἀναγνωστῶν εἰσρέει μὲν ἄφθονον εἰς τῶν βιβλιοπωλῶν καὶ ἐκδοτῶν τὰ θυλάκια, σπάνιον δὲ μόλις καὶ πενιχρὸν συνήθως ὑπολείπεται διὰ τὰ ἰσχνὰ βαλάντια τῶν γραφόντων.

Ἡμεῖς χάριτι θείᾳ δὲν πάσχομεν ἔτι κατὰ τοσοῦτον μεγάλας διαστάσεις τὸ εὐρωπαϊκὸν αὐτὸ δυστύχημα, διότι δὲν ἀπεκτήσαμεν ἀκόμη ἐκδοτῶν ἀφθονίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀφθονίαν τῶν συγγραφέων μας. Ἀπεκτήσαμεν ὅμως ποιητάς, καὶ ἀπεκτήσαμεν καὶ διανομεῖς· οἱ δὲ διανομεῖς τρωγαλίζουσι παρ' ἡμῖν τὸ τίμημα τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας, ὅπως τρωγαλίζουσιν αὐτὸ ἀλλαχοῦ οἱ ἐκδόται.

Ἀλλὰ δυστυχῶς, — πικρὰ εἶνε ἡ ἀλήθεια, πλὴν εἶνε ἀλήθεια — οὐδ' αὐτὴν κἂν τὴν εὐγενῆ παρηγορίαν δύνανται νὰ ἔχωσιν οἱ ἀθηναῖοι ποιηταί, ἣν ἐμπνέει εἰς τὰς μεγάλας καὶ ποιητικὰς καρδίας ἡ συνείδησις, ὅτι ἡ δυστυχία αὐτῶν γεννᾷ κἂν τὴν ξένην εὐτυχίαν.

Ὄχι! ὄχι, ἕλληνες ὑμνοπόλοι, ὄχι

μελιγηρύων τέκτονες κώμων,

ὄχι, φίλτατοι τῆς Μνημοσύνης υἱοί! δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι οἱ στίχοι

σας πλουτίζουσι τοὺς διανομεῖς αὐτῶν. Δὲν εἰξεύρω ἐν γένει, ἂν πλουτοῦσιν οἱ νέοι οὗτοι πλάνητες Ἰουδαῖοι τὴν πρώτην τοῦ ἔτους· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι τὸ ὀλίγον ἐκεῖνο ἢ πολύ, ὅπερ εἰσρέει τὴν ἡμέραν αὐτὴν εἰς τὸ βαλάντιόν των, δὲν τὸ ὀφείλουσιν εἰς τοὺς στίχους σας, — καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν σας. Εἶνε ἀληθές, ὅτι οἱ στίχοι σας περιβάλλουσι τὴν ἡμέραν ἐκείνην δι' ἑορτασίμου ἐσθῆτος τὰς εὐχάς των, καὶ ὅτι αἱ εὐχαί των καλοπληρόνονται. Ὅσον ὅμως πληρόνουσιν οἱ διανομεῖς τοὺς στίχους σας, ἄλλο τόσον πληρόνουσι τοὺς στίχους των οἱ συνδρομηταὶ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ φορολογούμενοι τῆς πρώτης τοῦ ἔτους.

Τὸ ἀργύριον, δι' οὗ ἀνταλλάσσεται τὴν πρώτην Ἰανουαρίου πᾶν νωπὸν λευκὸν ἢ ποικιλόχρωμον φύλλον χάρτου, δὲν εἶνε τίμημα στίχων, ἀλλὰ τίμημα εὐχῆς, καὶ οὐδ' αὐτῆς ἴσως· εἶνε ἁπλῶς μικρὰ μερὶς τῆς γενικῆς φορολογίας, ἣν καταβάλλουσι πάντες πρὸς πάντας τὴν ἡμέραν ἐκείνην, μικροὶ πρὸς μεγάλους καὶ μεγάλοι πρὸς μικρούς, πλούσιοι πρὸς πένητας καὶ πένητες πρὸς πλουσίους, ἄλλοι μὲν εἰς εἶδος ἄλλοι δὲ εἰς χρῆμα, ἄλλοι εἰς λόγους καὶ ἄλλοι εἰς μειδιάματα. Ἂν ἡ εὐχὴ εἶνε στιχηρά, τόσον τὸ καλλίτερον, ἐννοεῖται, — διὰ σᾶς πρὸ πάντων, οἵτινες ἐξοδεύετε τέλος ἅπαξ τοῦ ἔτους τὸ εὐρωτιῶν σας ἐμπόρευμα· ἀλλὰ καὶ πεζὴ ἂν εἶνε, ἢ καὶ λείπει ὅλως, ἀδιάφορον· τὸ πρᾶγμα κατὰ βάθος εἶνε τὸ ἴδιον. Ἡ πρώτη τοῦ ἔτους μένει πάντοτε πρώτη τοῦ ἔτους, καὶ ὁ διανομεὺς δὲν θὰ στερηθῇ βέβαια τὴν δραχμήν του, διότι εἶχε τὴν φαεινὴν ἰδέαν νὰ στερηθῇ . . . . τοὺς στίχους σας.

Οὕτως ἔχουσι δυστυχῶς τὰ πράγματα σήμερον, καὶ πολὺ φοβοῦμαι μὴ αὔριον εἶν' ἔτι χείρονα, — ὑπὸ ἔποψιν ποιητικὴν ἐννοεῖται. — Δι' αὐτὸ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν διανομέων ἀπέσεισαν ἤδη τὸν ποιητικὸν ζυγόν, καὶ εὔχονται διὰ πεζοῦ λόγου ὅ,τι ἔχουσι νὰ εὐχηθῶσι πρός τε τοὺς ἄλλους καὶ ἰδίως πρὸς ἑαυτούς, ἄλλοι δὲ πολὺ ἐπαναστατικώτεροι κατήργησαν ἐντελῶς τὰς εὐχὰς καὶ προσφέρουσι τὴν πρώτην τοῦ ἔτους εἰς τοὺς συνδρομητάς των ἓν ἡμερολόγιον π. χ. ἢ ἄλλον τινὰ πρόσφορον εὐαρχισμόν, καὶ ἄλλοι

νεωτεριστικώτεροι πάντων ἐγχειρίζουσιν ἁπλῶς. . . τὸ ἐπισκεπτήριόν των, λησμονοῦντες ὅμως μετριοφρόνως νὰ θλάσωσι τὴν γωνίαν του ἢ νὰ τὸ ἐγχειρίσωσι διπλοῦν, ὁσάκις ἀποτείνονται πρὸς ἐγγάμους. Συνησθάνθησαν, βλέπετε, οἱ ἄλλοτε τοσοῦτον πιστοὶ ἐκδόται τῆς χαλανδικῆς ποιήσεως, ὅτι οὐδὲν οἱ στίχοι πρὸς τἄλφιτα, διότι μακρὰ ἴσως τοὺς ἐδίδαξε πεῖρα, ὅτι τὸ ἀγιοβασιλειάτικον δῶρον δὲν ἐμετρεῖτο πρὸς τοὺς στίχους αὐτῶν, ἀφοῦ ἐδίδετο πάντοτε πρὶν ἢ ἐκεῖνοι ἀναγνωσθῶσιν. Ἐννόησαν ὅτι τῶν συνδρομητῶν των ἡ γενναιοδωρία δὲν ἀνεπτύσσετο κατ' εὐθὺν λόγον πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῆς Μούσης, ἧς ἐγίνοντο chaperons, καὶ ἤρχισαν συλλογιζόμενοι φυσικῶς, ὅτι οἱ στίχοι εἶνε περιττοί. Δι' αὐτὸν δὲ ἴσως τὸν λόγον ἐξέπεσε βαθμηδὸν καὶ ἡ περισωθεῖσα ἐν ζωῇ ποίησις τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἐκεῖ, ὅπου ἀπὸ πτώσεως εἰς πτῶσιν κατήντησεν ἐφέτος.

— Ἀφοῦ ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἦνε οἱ στίχοι μας, τὸ δῶρόν μας μένει πάντοτε τὸ ἴδιον, εἶπον καθ' ἑαυτοὺς οἱ διανομεῖς, περιττὸν εἶνε τοὐλάχιστον νὰ ἐκλέγωμεν τοὺς στιχουργούς μας.

— Ἀφοῦ ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν γράψωμεν, ὁ διανομεύς μας δὲν ζημιόνεται — εἶπον καθ' ἑαυτοὺς οἱ στιχουργοὶ — ἂς γράψωμεν ὅ,τι φθάσωμεν, ἀφοῦ μάλιστα δὲν ὑπογράφομεν.

Καὶ . . . hinc illae... ineptiae.

Ἄλλοτε αἱ στιχηραὶ προσφωνήσεις, ἃς προσέφερον τὴν πρώτην τοῦ ἔτους οἱ διανομεῖς τῶν σπουδαιοτέρων ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, ἦσαν πολλάκις ἔργα ἀληθοῦς ποιητικῆς ἀξίας· σπουδαῖαι μέν, ἀπετέλουν συνήθως ποιητικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἀπόσταγμα τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τῆς ἐφημερίδος· εὐτράπελοι δέ, ἦσαν σάτυραι κοινωνικαί, πλήρεις ἅλατος καὶ εὐφυΐας, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀντανέκλων φάσιν τινὰ οἱανδήποτε τῆς συγχρόνου πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου. Ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως, ἐζητοῦντο, ἐσχολιάζοντο, καὶ οὐχὶ σπανίως ἐκρίνοντο ὁμοταγεῖς πρὸς τὰ κάλλιστα πολιτικὰ ἄρθρα τῆς ἐφημερίδος.

Τότε ὅμως τοὺς ποιητάς, οἵτινες ἔμελλον νὰ προσφωνήσωσι

τοὺς συνδρομητάς των, ἐξέλεγον οἱ συντάκται αὐτοὶ τῶν ἐφημερίδων. Βραδύτερον ἐπεκράτησε νὰ ἐκλέγωσιν αὐτοὺς οἱ διανομεῖς· σήμερον δὲ πολὺ φοβούμεθα ὅτι οἱ διανομεῖς ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἢ καὶ ἐταυτίσθησαν ἴσως διανομεῖς καὶ ποιηταί.

Δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὰ παλαιά, ἵνα φέρωμεν ἀποδείξεις τῶν ἡμετέρων λόγων. Τὰ χαρίεντα ἐκεῖνα ποικιλόχροα φύλλα παρέσυρεν ἡ φορὰ τῶν χρόνων, ὡς ὁ νότος τοῦ Νοεμβρίου τὰ φαιὰ τοῦ φθινοπώρου φύλλα, καὶ ἐσφράγισε πρὸ πολλοῦ ἡ λήθη ὡς μνήματος βαρεῖα πλάξ. Ἂς ἀναδράμωμεν ὅμως εἰς τὰ πρόσφατα, ἅτινα ζῶσιν ἔτι νωπὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης ἡμῶν, καὶ ἂς ἀναθεωρήσωμεν μετὰ τοῦ εὐμενοῦς ἡμῶν ἀναγνώστου τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἥτις προέκυψεν ἐφέτος ἐκ μέσου τῶν χιόνων, ὑπὸ τὸν ψυχρὸν καὶ παροδικὸν ἥλιον τῆς πρώτης Ἰανουαρίου. Ἡ ἐπιθεώρησις ἡμῶν δὲν θὰ ἦνε, ὡς ἐλπίζομεν, δυσάρεστος· ἴσως μάλιστα ἀποβῇ ἐπὶ τέλους καὶ διασκεδαστικὴ εἰς ὅσους λάβωσι τὴν ὑπομονὴν νὰ μᾶς παρακολουθήσωσιν.

Οἱ ὁδοκαθαρισταὶ τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶνε πλέον οἱ παλαιοί μας γνώριμοι. Ἤλλαξεν ἡ προϊσταμένη ἀρχή· ἤλλαξε τὸ ὑπηρετικόν της προσωπικόν· ἤλλαξαν φυσικῶς καὶ οἱ στίχοι του. Οἱ ἀφελεῖς ἐκεῖνοι παλαιοὶ στίχοι, ἔργον γνωστοῦ ποιητοῦ, δι' ὧν μᾶς ἐχαιρέτιζον ἄλλοτε·

Ἂν εἰς τὴν αὐλήν σας τύχῃ τὴν αὐγὴν ὅπου περνῶ
ἢ μικρόν τι σκουπιδάκι, ἢ νεράκι χθεσινό,
μὲ τὸ σάρωμά μου τρέχω, καθαρίζω τὴν αὐλή,
καὶ λαμποκοποῦν οἱ δρόμοι κι' ὅλα φαίνονται γυαλί.

ἐξέλιπον ἐφέτος. Μένουσι τεθαμμένοι τίς οἶδεν εἰς τίνος παυσανίου σκουπιδᾶ τὰ θυλάκια· ἀντ' αὐτῶν δὲ μᾶς ἀναγγέλλει γοργῶς τριποδίζων ὁ πατριωτικὸς λυρισμὸς τῶν νέων ὁδοκαθαριστῶν, ὅτι

. . . . ἂν τὰ φέρῃ ὁ Θεὸς
κ' ἡ χώρα μας αὐξήσῃ,

τότε κ' ἐμεῖς οἱ δύστυχοι
μ' αὐτὸ τὸ σάρωμά μας
θὲ νὰ σαρόνουμε παρᾶ,
κ' ὄχι σκουπίδια βρωμερά.

Ἔχουσι μέν, βλέπετε, πατριωτισμὸν οἱ ὁδοκαθαρισταί μας, ἀλλὰ συλλογίζονται ὅμως θυμοσόφως καὶ τὴν οἰκονομικὴν βελτίωσιν τοῦ μέλλοντός των.

Οἱ ὑπηρετομεσῖται — νεότευκτοι δημόσιοι λειτουργοί, ὡς ἠξεύρουν οἱ ἀναγνῶσται, — σαλπίζουσι πολεμιστήριον, καὶ καλοῦσιν ὁλόκληρον τὸ τάγμα των εἰς τὰ ὅπλα. Ἐγείρου, κραυγάζουσιν,

. . ἐγείρου, νὰ σὲ ἴδουν 'ς τὸ ποδάρι,
νὰ τρομάξουν ὅσοι τώρα σὲ φωνάζουν ξυπολιάρη.
Ἡ πατρὶς σὲ μᾶς ἀνήκει, καὶ ἂς γίνωμεν κομμάτια,
ἂς δουλεύουν 'ς τοὺς τυράννους ὅσοι ἔφτιασαν παλάτια !

Μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι δὲν ἔχουσι καὶ οὗτοι ἐνδόμυχόν τινα πόθον νὰ φτιάσουν παλάτια. Τοὐναντίον! ἀπεπειράθησαν μάλιστα νὰ συναγάγωσι τὰ πρῶτα πρὸς τοῦτο κεφάλαια, φορολογοῦντες ἀνὰ πεντήκοντα λεπτὰ τὸ κεφάλι τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰς ὑπηρετρίας μας· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἀστυνομία τὸ ἐμυρίσθη ἐγκαίρως . . . καὶ ἐκ τούτου ἴσως οἱ στίχοι των.

Τὸ αὐτὸ πολεμικὸν μένος ἐμπνέει ἐφέτος καὶ τὸν καπνοδοχοκαθαριστήν, ὅστις ὑπολαμβάνων, φαίνεται, τὰς καπνοδόχους ὡς Τούρκους, καὶ ἑτοιμαζόμενος νὰ ἱππεύσῃ — ὡς στρίγλα τις τῆς μεσαιωνικῆς μυθολογίας — ἐπὶ τοῦ σαρώθρου του, ἀναφωνεῖ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ·

Χαίρετε ὅπλα θεϊκὰ καὶ σκοῦπα θαρραλέα!
Μοιάζεις τὸν ἀρειμάνιον κ' ὀξύθυμον ἱππέα.
Κ' ἐγὼ αὐτὸν θὰ μιμηθῶ, κι' ὡς λέων θὰ ὁρμήσω,
καὶ μὲ τὰ τζάκια θὰ πιασθῶ καὶ θὰ μονομαχήσω!

Μὴ τρομάζετε ὅμως διὰ τὰ τζάκια σας! Ὡς πολλοὶ συνήθως τῶν συγχρόνων ἡρώων, ὁ καπνοδοχοκαθαριστής μας τὸ λέγει ἀλλὰ δὲν τὸ κάμνει.

Οἱ ὑδρονομεῖς μας εἶνε εὐτράπελοι, ἐπέτυχον δὲ, φαίνεται, καὶ ποιητὴν διαβασμένον. Μᾶς ἐνθυμίζουσιν ἐν πρώτοις τοῦ Πινδάρου τὸ ἄριστον μὲν ὕδωρ, καὶ προσθέτουσιν ἔπειτα·

Ἀλλὰ σεῖς ζητεῖτε στίχους, διὰ τοὺς ἄλλους τί σᾶς μέλει;
Καὶ ἐξ ἄλλου πάλιν ὕδωρ καθαρὸν ἕκαστος θέλει.

Ἡμεῖς ὅμως δὲν εἴμεθα βέβαια τόσον ἄπληστοι οὔτε ἀδιάκριτοι. Ἄς μᾶς δώσουν τὸ δεύτερον καὶ ἄς κρατήσουν τὸ πρῶτον.

Οἱ ὑπηρέται τοῦ φωταερίου εὔχονται εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν

. . . τὸ γκὰζ νὰ προφθάσῃ
τὴν πόλιν νὰ φωταγωγῇ καθὼς τῆς Βρεττανίας,
Λονδῖνον τὴν πρωτεύουσαν μεθ' ὑπερηφανείας

καὶ κινοῦσι τὸν ἀναγνώστην νὰ οἰκτείρῃ τὴν μοῖράν των, ἥτις ἀπὸ περιηγητῶν τῆς βρεττανικῆς μεγαλοπόλεως ἐταπείνωσεν αὐτοὺς εἰς φανοκόρους.

Ἄς μεταβῶμεν νῦν εἰς τοὺς διανομεῖς τῶν ἐφημερίδων, παρατρέχοντες κατ' ἀνάγκην τὰς ἄχρους καὶ ἥκιστα διασκεδαστικὰς καίτοι παραδόξως πρωτοτύπους εὐχὰς τοῦ πολυπληθοῦς τάγματος τῶν παντοειδῶν κλητήρων καὶ ἄλλων μικροτέρων φορολόγων, εἰς οὓς προσετέθη ἐφέτος καὶ ὁ διανομεὺς τῶν συγγραμμάτων, ὅστις προλογίζων

Ἕνα χρόνο περιμένω νὰ προβῶ κ' ἐγὼ συντάκτης,
τὰς ἰδέας μου νὰ ἐκφράσω χάριν τοῦ κοινοῦ λαοῦ,

ἀντιγράφει κατόπιν ἓν ᾆσμα γνωστὸν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας, τίς οἶδε παρὰ τίνος τῶν κυρίων του διδαχθεὶς τὴν τέχνην.

Ἂς ἀναφέρωμεν ὅμως ἐν παρόδῳ, διότι θὰ ἦτο κρῖμα ἀληθῶς νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον, τὸ στιχηρὸν μηνολόγιον τοῦ καφεπώλου τῆς Βουλῆς, ὅστις πανηγυρίζων δι' ἑνὸς τετραστίχου ἕκαστον τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἔτους, ἀποτείνει τὸ περιπαθὲς τοῦτο παράπονον εἰς τὸν Νοέμβριον·

Ποῦ τῆς ἐξοχῆς τὰ κάλλη,
ποῦ ἡ τόση ποικιλία;
Μὴν Νοέμβριος καϋμένε,
διατί τόση κακία;

Δὲν πρέπει δ' ἐπίσης νὰ λησμονηθῶσιν οἱ διανομεῖς τῶν θεατρικῶν προγραμμάτων, οἵτινες ἐν μέσῳ τριάκοντα ἐννέα πολυσχήμων θαυμαστικῶν καὶ ἐρωτηματικῶν σημείων, βεβαιοῦσι διὰ τῶν φοβερωτέρων στίχων, οἵτινες ἐγράφησαν ἀπὸ καταβολῆς Ἑλλάδος, ὅτι

ὅπως ἡ ῥάβδος ἡ ξηρὰ ἐβλάστησε κλωνάρια!
φωνάζει! ὁ Βασίλειος! ὁ τῆς Καππαδοκίας!
τοιουτοτρόπως δύναται καὶ ὁ διάδοχός μας,
νὰ πάρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Μαύρου! Κων/τίνου!!
ὁ ἔνδοξος τῶν Γιγαντῶν? μέγας Καραϊσκάκης?
ἐκ τοῦ λαμπροῦ μνημείου του τοὺς Ἕλληνας εὐχᾶται ..

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐφημερίδων οἱ βάρδοι δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἀστεῖοι οὔτε ὀλιγώτερον ἀκατανόητοι τῶν μνημονευθέντων ἤδη συναδέλφων των. Πολὺ φοβούμεθα μάλιστα, μὴ αἱ πλεῖσται τῶν προσφωνήσεών των ἐγράφησαν μετὰ προηγουμένην αὐτῶν συνεννόησιν.

Ἀκούσατε π. χ. ἕνα ἐξ αὐτῶν ἀποφαινόμενον ἱεροφαντικῶς·

Μέλαν εἶνε τὸ παρελθόν, πλῆρες πικρῶν ὀδύνων,
κάτοπτρον εἶνε ἀληθὲς σϐεσθέντων μεγαλείων.
Εἶνε ὁ τάφος ὁ σκληρὸς ἑλληνικῶν ὀνείρων,
εἶνε παλαίστρα ἄδοξος τῶν φαύλων ὑπουργείων.
Φεύγει οἰκτρὸν τὸ παρελθὸν ὡς ὕδωρ καταῤῥέον,
τὸ μέλλον δὲ προσμειδιᾷ εὔελπι καὶ ὡραῖον.

Ἐννοήσατε τίποτε; Ὄχι, βέβαια. Οὔτ' ἐγώ.

Ἄκουσατε ἄλλον, εἰς ὃν ὁ ποιητικός του μετεωρισμὸς ὑπαγορεύει τὰς ἑξῆς ἀμίμητα·

Ὡς φωστὴρ τῆς ἀληθείας ἀνατέλλει νέος χρόνος.
Στρέψατε τὸ βλέμμα, φίλοι, πάντες κλίνατε τὸ γόνυ,
ἔκθαμβοι εἰς τὴν ἐλπίδα, ἣν προδόται ἀφῆκαν μόνοι,

καὶ μὴ τυχὸν ὑποθέσετε, ὅτι μεταϐάλλω κατὰ κεραίαν μίαν τὸ κείμενον.

Ἄλλος, μετριοφρονέστερος τοὐλάχιστον, καὶ ἐκ προοιμίων ἐξευμενίζων τοὺς ἀναγνώστας του, λέγει ἐν ταπεινοσύνῃ·

....καὶ τώρα ἂν δὲν χύσω
στίφη ἐκλάμπρων ἰδεῶν καὶ σκέψεων μεγάλων,
πταίετε σεῖς οἱ θέλοντες τὴν λύραν νὰ τονίσω!

Δὲν ἐξηγεῖται ὅμως σαφέστερον, διατί τάχα θὰ πταίωμεν ἡμεῖς, ἂν ὁ κύριος αὐτὸς δὲν χ ύ σ ῃ σ τ ί φ η ἐ κ λ ά μ π ρ ω ν ἰ δ ε ῶ ν.

Τέταρτος καὶ πάντων ἀρειμανιώτατος βεβαιοῖ, ὅτι

Ἂν δὲ 'ματώσουμε τὴ γῆ, τὴν χώρα ποῦ ζητᾶμε,
τὸ ζήτημα δὲν ἔπεσε σὰν σῦκο νὰ τὸ φᾶμε.

Ἐδῶ σχόλιον δὲν χωρεῖ. Ὁ ἄνθρωπος, βλέπετε, ἐκφράζει καθαρώτατα τὴν ἰδέαν του.

Ἀρειμάνιοι εἶνε καὶ ἄλλοι βάρδοι, ἀλλὰ τὸ πολεμικὸν αὐτῶν

μένος ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐλεγειακὴν τὴν ἀπόχρωσιν, καὶ συγκιρνᾶται μᾶλλον μετά τινος δυσθυμίας ἐπὶ τῇ μέχρι τοῦδε ἀποτυχίᾳ τῶν ἑλληνικῶν ἐλπίδων. Τούτων οἱ στίχοι εἶνε οἱ σχετικῶς ὑποφερτότεροι ἐξ ὅσων ἔβρεξεν ἐφέτος ἡ πρώτη Ἰανουαρίου. Εἰς αὐτοὺς δὲ καταλέγονται οἱ ἑπόμενοι·

Ὁ ταχυδρόμος πέρασε, καὶ ταχυδρόμος φτάνει,
μὲ τὴ χαρὰ 'ς τὸ πρόσωπο καὶ μὲ τὴ λεβεντιά του.
Πόσαις δὲν ἔχει συμφοραίς, πόσαις πληγαίς νὰ γιάνῃ,
καὶ πόσοι πόθοι δὲ ξυπνοῦν κρυφὰ 'ς τὸ πάτημά του!
Ἴσως ἀπὸ τῆς 'μέραις του λαμπρότερη μιὰ 'μέρα
θὰ ξημερώσῃ χαροπή, ἴσως εἶνε γραμμένο
ἐκεῖ ψηλὰ 'ς τὸν Ὄλυμπο, 'ς τὴν Ὄσσα ἐκεῖ πέρα
τὸ γαλαζένιο φλάμπουρο νὰ ἰδοῦμε στηλωμένο!

Δὲν μνημονεύομεν τῶν ἄλλων, διότι πάντες σχεδὸν εἶνε παράφρασις τῶν ἀνωτέρω, καὶ πλὴν τούτου φοβούμεθα μὴ κουράσωμεν ἐπὶ τέλους τὸν ἀναγνώστην. Ἂς μᾶς ἐπιτρέψῃ ὅμως — κ' ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ μετανοήσῃ διὰ τὴν ἄδειαν, — ἀφοῦ διετρέξαμεν μετ' αὐτοῦ ὅλην τὴν ἄνυδρον ἐκείνην Σαχάραν, νὰ σταματήσωμεν τὸ βῆμα εἰς μικράν τινα ὄασιν, τὴν μόνην δυστυχῶς, ἣν μᾶς παρέχει ἡ ἐφετεινὴ ποιητικὴ συγκομιδὴ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους. Εἶνε προσφώνησις ἱκετήριος ἀπόρου μαθητοῦ, καταλήγουσα εἰς τοὺς ἑπομένους καλοὺς στίχους·

Φεῦ, ἤμην ἄλλοτε κ' ἐγὼ υἱὸς καλῆς οἰκίας
ὅ,τι ζητῶ τὸ ἔδιδον . . . ἀλλὰ ἡ φωλεά μου
κατέπεσεν ὑπὸ πνοὰς ἀνέμου ὀλεθρίας,
καὶ ἤδη ἄρτον σᾶς ζητοῦν ξηρὸν τὰ δάκρυά μου!
Δότε μου, δότε! Ὅμως μὴ τὴν ὄψιν μου ἰδῆτε·
τὴν ἐντροπὴν τοῦ δυστυχοῦς αἰτοῦντος σεβασθῆτε!

Οἱ στίχοι οὗτοι ἐλέγχουσι πρόδηλον τὸν κάλαμον διακεκρι-

μένου ἡμῶν ποιητοῦ, οὗτινος ἵλεως ἡ Μοῦσα ἔτεινε χεῖρα εἰς τὴν αἰδήμονα πενίαν.

Ὅλος ὁ λοιπὸς φορυτὸς τῶν καλανδικῶν στιχουργημάτων τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1880, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐντίμων ἐξαιρέσεων, φαίνεται μᾶλλον ἔργον τῶν διανομέων αὐτῶν, οἵτινες συναισθανόμενοι πιθανῶς, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν, ὅτι εἶνε περιττὴ ἡ ποίησις ὡς συνοδὸς τῶν εὐχῶν των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιληφθῶσιν αὐτοὶ μόνοι των τοῦ ἔργου.

Δὲν τοὺς ἐλέγχομεν διὰ τοῦτο. Θὰ ἦτο ἀγνωμοσύνη μας νὰ τοὺς μεμφθῶμεν δι' ὅσην μᾶς παρέσχον διασκέδασιν.

ΑΙ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ *)

Δὲν ἠξεύρω, ἀναγνῶστά μου, τί φρονεῖς ἐν γένει περὶ τῶν ἐπισκέψεων. Ἀγνοῶ, ἂν τὰς νομίζεις καλὰς ἢ κακάς, ὀχληρὰς ἢ εὐαρέστους, περιττὰς ἢ ἀναγκαίας. Ἀμφιβάλλω ὅμως πολύ, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν νομίζῃς, ἂν τὰς κάμνεις εὐχαρίστως. Ἀλλέως, βλέπεις, κρίνομεν τὸ βάρος ἐπὶ τῆς ξένης ῥάχεως καὶ ἀλλέως ἐπὶ τῆς ἰδικῆς μας. Σημείωσε δέ, ὅτι λέγων ἐπισκέψεις δὲν ἐννοῶ καὶ ἀποκλείω ἐντελῶς τοῦ προκειμένου ὅσας κάμνομεν καὶ σὺ καὶ ἐγώ, ὅταν ἔχωμεν ὄρεξιν καὶ διάθεσιν, εἰς τοὺς φίλους μας μεθ' ὧν ἐπιθυμοῦμεν νὰ συνομιλήσωμεν ὀλίγας στιγμὰς ἢ πολλὰς ὥρας. Ἀποκλείω ἐπίσης τὰς ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτους ἐπισκέψεις, τὰς ὁποίας ὑπαγορεύουσι συνήθως τὸ συμφέρον, αἱ ὑποθέσεις καὶ ἡ ἀληθὴς ἀνάγκη. Τοιαύτας ἐπισκέψεις κάμνομεν ὅλοι μας καθ' ἡμέραν, διότι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν διαφορετικά. Τίς ὑπάλληλος δὲν ἐπισκέπτεται τὸν προϊστάμενόν του; τίς ἰατρὸς δὲν ἐπισκέπτεται τὸν πελάτην του; τίς διάδικος δὲν ἐπισκέπτεται τὸν δικηγόρον του; τίς ὑπόθεσιν ἔχων οἱανδήποτε δὲν ἐπισκέπτεται ἐκεῖνον, ὅστις δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς εὐτυχῆ της περαίωσιν; Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τῶν ἐπισκέψεων τούτων, ἃς δικαιολογεῖ πάντοτε πραγματική τις ἀνάγκη, ἀναγομένη συνήθως, ὡς μαθηματική τις ἐξίσωσις εἰς τὸν ἔσχατον καὶ ἁπλούστατον αὐτῆς ὅρον, εἰς . . . τὸ χρῆμα, τὸν ἀπόλυτον τοῦτον καὶ παντοκράτορα δεσπότην τῆς ἀνθρωπίνης μυρμηκιᾶς. Πρόκειται περὶ τῶν ἄλλων ἐπισκέψεων, ἃς ὑπαγορεύει ἐπίπλαστος μόνον

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 30 Δεκεμβρίου 1879.

καὶ συνθηματικὴ ἀνάγκη, ἐξ ἐκείνων ἃς δημιουργεῖ σήμερον καὶ καταστρέφει αὔριον ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ οὕτω καλουμένη πρόοδος, ἀνάγκη τὴν ὁποίαν ὅλοι αἰσθανόμεθα, χωρὶς νὰ ἐννοῶμεν τὸν λόγον της, τὴν ὁποίαν καταρώμεθα, χωρὶς ὅμως νὰ τολμῶμεν καὶ νὰ τὴν πολεμήσωμεν, ἀνάγκη τέλος πάντων, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποτασσόμεθα ὅλοι, γογγύζοντες μὲν ἰδιαιτέρως, μειδιῶντες δὲ δημοσίᾳ.

Αἱ ἐπισκέψεις αὗται, ὡς καὶ ἡ ἀνάγκη ἥτις τὰς ὑπηγορεύει καὶ τὰς ἐπιβάλλει, εἶνε περίεργοι ἐν γένει καὶ ἀστεῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Παρ' ἡμῖν δ' ἐν Ἀθήναις εἶνε ἀκόμη περιεργότεραι καὶ ἀστειότεραι, διότι καὶ ὁ κόσμος ὁ ἀθηναϊκὸς εἶνε περιεργότερος πολὺ καὶ ἀστειότερος τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ κόσμου. Μὴν ἀπορήσῃς δι' αὐτὸ μηδὲ διαμαρτυρηθῇς, ἀγαθέ μου συμπολῖτα, κατὰ τοῦ γράφοντος τὰς ὀλίγας ταύτας σειράς. Εἶσαι Ἀθηναῖος καὶ εἶνε Ἀθηναῖος. Ἂν δὲ οὐδένα ἔχει λόγον νὰ σὲ κολακεύσῃ, σιτίζων σε δι' εὐαρέστου ψευδολογίας, διότι ἀπὸ καιροῦ ἤδη ἀπετάχθη τῷ δαίμονι τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ, οὐδεμίαν ὅμως ἐπίσης ἔχει ἀφορμὴν νὰ σὲ πικράνῃ ἄνευ λόγου, προσβάλλων τὴν πατριωτικήν σου φιλοτιμίαν, καὶ ὑπολαμβάνων σε, μόνον ἐξ ἁπλῆς χακεντρεχείας, ἀστειότερον τοῦ ἐν γένει Ἕλληνος. Φρονεῖ ἁπλῶς, καὶ θὰ φρονήσῃς καὶ σὺ μετ' αὐτοῦ, ἂν εἶσαι ἀμερόληπτος καὶ ἀπαθὴς παρατηρητής, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος τῆς σήμερον, ὁ πολιτισμένος, ἐννοεῖται, καὶ μεμορφωμένος, ὁ φοιτῶν εἰς τὸ Σολωνεῖον καὶ εἰς τὸ καφενεῖον τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, ὁ ἀρεσκόμενος εἰς τὴν **Madame l' Archiduc** καὶ ἐνδυόμενος εἰς τοῦ **Berryer**, ὁ ἐνήμερος εἰς τὰ τῆς ὑγείας τοῦ **Bismarck** καὶ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ μηδενισμοῦ, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος οὗτος οὔτε Ἕλλην εἶνε πλέον οὔτε Εὐρωπαῖος ἀκόμη. Πολλὰ τῶν πατρικῶν του ἐθίμων ἀπέβαλε καὶ τὰ ἀντικατέστησε δι' ἐθίμων εὐρωπαϊκῶν· πολλὰς παλαιάς του ἀνάγκας ἐλησμόνησε κ' ἐδημιούργησεν ἀντ' αὐτῶν ἄλλας, ἃς ἀντέγραψεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν γαλλικῶν μυθιστορημάτων — κατὰ τὴν ἑλληνικήν των μετάφρασιν· ἀπέ-

μαθε νὰ φορῇ φουστανέλλαν καὶ ἔμαθε κἄπως νὰ φορῇ μέλανα ἐπενδύτην. Ἀλλὰ μὲ ὅλην αὐτοῦ τὴν πρόοδον ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ Ἕλλην ὁ γνήσιος δὲν ἀπετρίβη ἀκόμη ἐντελῶς, καὶ ὑπὸ τὸ βερνίκιον τῆς Δύσεως διαφαίνετ' ἔτι εὐτυχῶς ἡ ἀφελὴς παλαιά του μορφή. Ὅτι δὲ τὸ παράδοξον αὐτὸ μίγμα Ἕλληνος καὶ Εὐρωπαίου εἶνε ἀστεῖον κἄπως καὶ ἱλαρόν, ὡς εἶνε ἀστεία πᾶσα μεταμφίεσις, δὲν δύνασαι νομίζω ν' ἀρνηθῇς, πατριωτικώτατε τῶν συμπολιτῶν μου, ὅσος καὶ ἂν βόσκῃ εἰς τὰ στήθη σου ἀθηναϊκὸς φανατισμός. Παραδέχεσαι δὲ τώρα, ἐλπίζω, ὅτι καὶ αἱ ἐπισκέψεις τοῦ σημερινοῦ Ἀθηναίου, ἐφ' ὧν ἐπιδρᾷ μὲν ἐν μέρει ἡ παλαιὰ παράδοσις, ἐπενεργεῖ δὲ συνάμα καὶ ἡ μίμησις ἡ εὐρωπαϊκή, κατήντησαν μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον κρᾶμα ἱκανῶς ἀστεῖον εἰλικρινείας καὶ προσποιήσεως, ἀβροφροσύνης συνθηματικῆς καὶ στοργῆς ἀληθοῦς, δυνάμενον νὰ παράσχῃ ἀφορμὴν εἰς φαιδρὰν τινὰ μελέτην — ἢ μᾶλλον ἐπιθεώρησιν, ἂν ἡ λέξις μελέτη σοῦ φαίνεται βαρεῖα — καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ταπεινῶς ὑποφαινόμενον δοῦλόν σου, ἐπιχειροῦντα σήμερον νὰ ἐπιθεωρήσῃ μαζή σου ἐξ ἐπόπτου τὰς ἐπισκέψεις τῆς πρώτης τοῦ ἔτους. Ἴσως ἄλλοτε βραδύτερον, τίς οἶδε πότε, ἐπιθεωρήσῃ πάλιν μαζή σου καὶ τὰς λοιπὰς ἐπισκέψεις τοῦ σημερινοῦ ἀθηναίου· τὰς ἐπισκέψεις τῶν νεονύμφων, τὰς ἑορτασίμους ἐπισκέψεις, τὰς συγχαρητηρίους, τὰς συλλυπητηρίους, καὶ τὰς ἄλλας ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός.

Σήμερον ὅμως εἶνε ἡ πρώτη τοῦ ἔτους. Ἀ tout seigneur tout honneur, λέγουσιν οἱ Γάλλοι· προηγοῦνται τὰ ἀναστάσιμα, λέγουσιν οἱ Ἕλληνες. Τὰ ἀναφέρω, βλέπεις, καὶ τὰ δύο, διότι ἀποτείνομαι εἰς Ἀθηναῖον.

Δὲν σ' ἐρωτῶ, ἂν ὑπέγραψες εἰς τοῦ ὀφθαλμιατρείου τὸν κατάλογον, οὔτε ἂν κατέβαλες καὶ σὺ τὰ δέκα σου ἢ δεκαπέντε φράγκα, ὅπως διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συνδρομῆς σου ἀπαλλαγῇς δῆθεν τῆς ἀποστολῆς ἐπισκεπτηρίων. Τὸ πρᾶγμα κατήντησε σήμερον τύπος ἁπλοῦς, παράδοσις μὴ ἔχουσα πλέον ἄλλον σκοπὸν ἢ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγαθοεργίας, καὶ

οὔτε σὲ ἀπαλλάσσει τῆς ὑποχρεώσεως τῶν ἐπισκέψεων, οὔτε τοὺς ἄλλους τῆς ὑποχρεώσεως τῆς ὑποδοχῆς. Κάμνομεν καὶ σήμερον τὰς ἐπισκέψεις μας, ὡς τὰς ἐκάμναμεν πρὶν φυτρώσῃ ὁ κατάλογος τοῦ ὀφθαλμιατρείου, ὁ ἐλεήμων δὲ οὗτος νεωτερισμὸς οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν, ἢ νὰ πληρόνωσι πολλοὶ πλὴν τῶν δέκα καὶ δεκάπεντε ἐκείνων φράγκων ἄλλα τόσα, ὄχι εἰς ἐπισκεπτήρια, ἀλλὰ εἰς τὴν ἄμαξαν. Εὐτυχῶς διαμοιράζεται σήμερον τὸ διπλοῦν ἐκεῖνο βάρος. Οἱ ἄνδρες τρέχομεν ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες τὰς κλίμακας, ἐκβάλλοντες καὶ φοροῦντες τὸν ἐπενδύτην μας, αἱ δὲ ταλαίπωροι οἰκοδέσποιναι κάθηνται εἰς τὰς αἰθούσας των, σταθερῶς μειδιῶσαι καὶ τρίβουσαι τὰς χεῖράς των, . . . ἵνα μᾶς ὑποδέχωνται.

Ἐξύπνησες, ὑποθέτω, σήμερον δύσθυμος καὶ ἀδιάθετος. Ἔστειλες ἴσως περισσότερα δῶρα παρ' ὅσα ἐπέτρεπε τὸ πουγγίον σου, δὲν ἔλαβες δὲ ὅσα ἐπεθύμεις, καὶ ἀναλογίζεσαι πιθανῶς, ὅτι ὀφείλεις ἀκόμη μίαν ἀνθοδέσμην εἰς τὴν κυρίαν τοῦ προϊσταμένου σου, μίαν σακχαροδόχην εἰς τὴν κυρίαν Χ., ὅπου πίνεις συχνάκις τὸ ἑσπέρας τὸ τσάϊ σου, καὶ ὁρμαθὸν ὅλον παιγνιδίων εἰς τὰ παιδία τοῦ Κ. Ξ.., εἰς τοῦ ὁποίου τὴν οἰκίαν παίξεις ὁυΐστ κάθε σάββατον.

Ἴσως ἔχεις ὑποχρέωσιν νὰ ὑπάγῃς εἰς τὸ χειροφίλημα, καὶ ἀναλογίζεσαι τὴν ἐλαφρότητα τῆς ἐνδυμασίας σου καὶ τὸ παγερὸν τῶν ἀνακτορικῶν προθαλάμων. Ἡ δὲ παράφωνος μουσική, ἥτις σὲ χαιρετᾷ πρωὶ πρωί, νιπτόμενον ἔτι καὶ μὴ πιόντα τὸν καφέν σου, δὲν συντελεῖ βεβαίως εἰς διάλυσιν τῆς δυσθυμίας σου. Καὶ ὅμως μ' ὅλα αὐτὰ εἶσαι ὑποχρεωμένος, ἐκ κοινωνικῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης, νὰ κάμῃς καὶ τὰς ἐπισκέψεις σου· ὄχι τὰς ὡραίας ἐκείνας, τὰς φαιδρὰς καὶ πλήρεις στοργῆς ἐπισκέψεις, τὰς ὁποίας ἔκαμνες ἄλλοτε — τὸν παλαιὸν καιρὸν — εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς οἰκείους σου, εὐχόμενος εἰς αὐτοὺς ἀπὸ καρδίας αἴσιον τὸ νέον ἔτος, καὶ δεχόμενος ὡς ἀντάλλαγμα τῶν εὐχῶν σου οὐ μόνον ὁμοίας εὐχάς, ἀλλὰ καὶ τραγήματα σακχαρωτά, ἅτινα ἐβάρυνον

μὲν τὸν στόμαχόν σου, ἀλλ' ἐφαίδρυνον τὴν καρδίαν σου. Ὄχι· ἔχεις νὰ κάμῃς ἐπισκέψεις τυπικὰς καὶ ὀχληράς· νὰ εὐχηθῇς διὰ τῶν χειλέων πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ἐντελῶς ἀδιαφορεῖ ἡ καρδία σου, νὰ ὁμιλήσῃς περὶ τοῦ καιροῦ, περὶ τοῦ θεάτρου, περὶ τῆς συναναστροφῆς τοῦ Κυρίου τάδε καὶ τοῦ χοροῦ τῆς Κυρίας δεῖνα, καὶ τὴν διασκεδαστικὴν αὐτὴν ὁμιλίαν νὰ ἐπαναλάβῃς εἰκοσάκις ἴσως ἢ καὶ τριακοντάκις τῆς ἡμέρας. Ἐνδύεσαι γογγύζων καὶ ἐπιπλήττων ἴσως ἄνευ λόγου τὸν ὑπηρέτην σου, ὅστις οὐδέποτε ἐστίλβωσε τόσον ὡραῖα ὅσον σήμερον τὰ ὑποδήματά σου — ἐπὶ προσδοκίᾳ βεβαίως τοῦ ἀργυροῦ σου μειδιάματος — καὶ ἐλπίζεις ἐνδομύχως νὰ εὕρῃς μερικὰς θύρας κλειστάς, καὶ δίδων τὸ ἐπισκεπτήριόν σου νὰ οἰκονομήσῃς τοὐλάχιστον ὀλίγην πλῆξιν καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἁμαξαγωγίου.

Φρούδη ἐλπίς, ταλαίπωρέ μου ἀναγνῶστα. Ποία οἰκοδέσποινα δὲν δέχεται σήμερον, πρώτην τοῦ ἔτους; Ποία κυρία — ὄχι βεβαίως ὀλιγώτερόν σου δυστυχὴς — δὲν εἶνε σήμερον ὑποχρεωμένη νὰ μείνῃ παρὰ τὴν θερμάστραν τῆς αἰθούσης της, ἐνδυμένη πρὸς ὑποδοχὴν καὶ φρίσσουσα πιθανῶς ἐκ τοῦ ψύχους ὑπὸ τὰ ἐλαφρὰ τρίχαπτα τῆς ἐσθῆτός της, ὅπως ὑποδεχθῇ ἄκουσα καὶ καταρωμένη τὴν ἐθιμοτυπίαν ἐκείνους, οἵτινες ἄκοντες ἐπίσης καὶ καταρώμενοι τὴν ἐθιμοτυπίαν τὴν ἐπισκέπτονται; Πλήττει καὶ αὐτή, ἔσο βέβαιος, ὅσον τοὐλάχιστον πλήττεις καὶ σύ, ἂν ὄχι περισσότερον. Θὰ ἐπροτίμα ἀναμφιβόλως νὰ φορέσῃ τὸν βαμβακόναστον κοιτωνίτην της καὶ τὰς κομψάς της εὐμαρίδας, καὶ νὰ ἐξαπλωθῇ ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου της παρὰ τοὺς σπινθηρακίζοντας δαυλοὺς τῆς ἑστίας, ἀναγινώσκουσα τοὺς Βασιλεῖς ἐν ἐξορίᾳ τοῦ **Daudet**, ἢ τοὺς τελευταίους Προλόγους τοῦ Δουμᾶ, παρὰ νὰ μορφάζῃ στερεότυπον μειδίαμα πρὸς τὰ κάτοπτρα τῆς αἰθούσης της, καὶ νὰ ἐρωτᾷ ἀπαραλλάκτως τοὺς προσερχομένους εἰς ἐπίσκεψίν της, πόσας ἐπισκέψεις ἔκαμαν, καὶ ἂν πηγαίνουν συχνὰ εἰς τὸ θέατρον, καὶ τί φρονοῦσι περὶ τῆς Minelli, ἤ, ἂν εἶνε σύζυγος πολιτικοῦ τινος ἀνδρός, τί γίνεται τὸ ἐξωτερικὸν ζήτη-

μα, καὶ τί λέγουν τὰ σημερινὰ τηλεγραφήματα, καὶ ἂν ἀληθεύει ὅτι ἐπίκειται κρίσις ὑπουργική, ἢ ὅτι θὰ ὁμιλήσῃ αὔριον ὁ Ἰακωβάτος.

Πλὴν τί νὰ γείνῃ; Εἶσαι Ἀθηναῖος καὶ εἶνε Ἀθηναία, τῆς δὲ κοινωνικῆς ἀνάγκης τὸ φορτίον, ὅσον καὶ ἂν ἦνε βαρὺ δι' ἀμφοτέρων τοὺς ὤμους, εἶνε ὅμως φορτίον ἀναπόδραστον δι' ἀνθρώπους πολιτισμένους, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ φέρωσι τὸν ζυγόν των ἀγογγύστως καὶ μειδιῶντες, ὡς ἔφερον μειδιῶντες τὸν σταυρὸν αὐτῶν οἱ εἰς τὸν θάνατον πορευόμενοι μάρτυρες.

Ἄλλοτε, εἰς χρόνους παρωχημένους, οἱ πρεσβύτεροι ἐξ ἡμῶν καὶ οἱ τῶν νεωτέρων πατέρες, ἐπεσκέπτοντο σήμερον τοὺς συγγενεῖς των μόνους καὶ τοὺς οἰκείους, ἐκείνους ἀκριβῶς, οὓς εἶχον ἐπισκεφθῆ τὴν προτεραίαν ἑσπέραν τὰ νεαρά των τέκνα, ψάλλοντα τὸν Ἅγιον Βασίλειον καὶ συλλέγοντα ὡς μόνην τοῦ ἄσματός των ἀμοιβὴν στιλπνά τινα εἰκοσιπενταράκια καὶ γλυκισμάτων σωρὸν ἐντὸς τῶν μικρῶν καλαθίων των. Τὰ θυλάκια τῶν ἐπισκεπτομένων ἦσαν πλήρη δώρων διὰ τὰ μικρά, αἱ καρδίαι των πλήρεις εὐχῶν διὰ τοὺς μεγάλους, καὶ τὰ χείλη των ἐλάλουν ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας των. Οἱ κτηματίαι ηὔχοντο βροχὴν εἰς τὰς ἀμπέλους καὶ εἰς τοὺς ἐλαιῶνας, οἱ ποιμνιοτρόφοι χόρτον εἰς τοὺς νεοτόκους ἀμνούς, οἱ ναυτικοὶ εὐμενεῖς τοὺς ἀνέμους εἰς τὰ ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν χρηματοφοροῦντα σκάφη, πάντες δ' ἑνὶ στόματι ὑγείαν καὶ χαρὰν μετὰ τοῦ ἐπιτέλλοντος νέου ἔτους. Δὲν ἔλεγον ἕωλα, διότι δὲν ἐγνώριζον περιττά· καὶ ὁσάκις ἔμενον σιγῶντες, ἐλάλουν εὐγλωττότερον οἱ ὀφθαλμοί των τὴν γλῶσσαν τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης.

Ἄλλοτε, εἰς χρόνους παρωχημένους, αἱ οἰκοδέσποιναι ἠγείροντο σήμερον πρωῒ πρωΐ, βαθέος ἔτι ὄρθρου, καὶ μετέβαινον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅθεν ἔφερον περιχαρεῖς εἰς τὸν οἶκον τὸ ἡγιασμένον ὑπὸ τοῦ ἱερέως ῥόδιον, καὶ τὸ ἐδώρουν, εἰς σύμβολον ἀφθονίας, εἰς τὸν οἰκοδεσπότην. Ἐνέδυον μετὰ τοῦτο καὶ ηὐτρέπιζον τὰ τέκνα των, καὶ ἀποθέτουσαι εἰς τὰ ῥοδοκόκκινα χείλη των τὸ

μητρικὸν φίλημα, ἔθετον συγχρόνως ἐντὸς τῆς μικρᾶς των παλάμης μικρὸν χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν νόμισμα, ὅπερ διὰ κόπου πολλοῦ εἶχον ἤδη πρὸ ἡμερῶν προμηθευθῆ. Αἱ πολύτιμοι πλαγγόνες τοῦ Maifarth ἦσαν ἄγνωστοι τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καὶ αἱ κοῦκλαι τῆς K. Lizier, ὧν ἡ ἐνδυμασία μόνη θὰ ἤρκει νὰ προικίσῃ πτωχὴν νεάνιδα, ἀνῆκον ἔτι τότε εἰς τῶν ὀνείρων τὸν κόσμον. Εἶτα διεκόσμουν ἑορτασίμως τὸν οἶκόν των, ὅστις δὲν εἶχε μὲν προθαλάμους οὔτε αἰθούσας διπλᾶς, οὐδ' ἐπερίττευε δωμάτων πρὸς ὑποδοχήν, ἀλλ' ἐπήρκει ὅμως εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας, καὶ ἦτο μεμετρημένος πρὸς τὰ μέλη μᾶλλον αὐτῆς ἢ πρὸς τοὺς ξένους ἐκ συνθήκης φίλους. Ἐπὶ τραπεζίου μικροῦ ἡπλοῦτο τότε ὀθόνη λευκή, παρετάσσοντο ἐπ' αὐτῆς ἁρμονικῶς τὰ χιονώδη ἀμυγδαλωτά, καὶ οἱ μελίπηκτοι πλακοῦντες, καὶ τὰ καρυδόπαστα ψαθύρια, ἅτινα ἀπὸ ἑβδομάδος ἤδη ὅλης ἐν φαιδρῷ πατάγῳ παρεσκευάζοντο, καὶ ἡ οἰκοδέσποινα ηὐχαριστημένη πλέον καὶ περιχαρὴς ἀνέμενεν ἀνυπομόνως τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους, ἵνα ἐπιδείξῃ τῶν χειρῶν της τὰ ἔργα καὶ τοὺς γλυκάνη διὰ τὸ νέον ἔτος. Καὶ ἠρίθμει τοὺς προσερχομένους εἰς ἐπίσκεψιν, καὶ τοὺς ἔβλεπε χαίρουσα, καὶ ἤκουε μετὰ συγκινήσεως τὰς εὐχάς των καὶ μετὰ συγκινήσεως τὰς ἀνταπέδιδεν. Ἂν δέ τις ἔλειπεν, ἀνησύχει περὶ τῆς ὑγείας του, καὶ ἀπέστελλε τὴν ἐπιοῦσαν τὸν σύζυγόν της, ἵνα μάθῃ τῆς ἐλλείψεως τὸν λόγον.

Τοιούτων ἐπισκέψεων ὀλίγα πλέον σήμερον καὶ ἀμυδρὰ περισώζονται τὰ ἴχνη. Αἱ ἐπισκέψεις ἐκεῖναι ἦσαν ἀνάγκη ἐσωτερική· τὰς ἐσωτερικὰς δὲ ἡμῶν ἀνάγκας ἀνεπλήρωσαν σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνάγκαι ἐξωτερικαί. Σήμερον, ὅτε προτιμῶμεν πολλάκις νὰ ἐνδυθῶμεν μᾶλλον ἢ νὰ φάγωμεν καλῶς, ὁσάκις τὸ πουγγίον μας δὲν ἐπιτρέπει καὶ τὰ δύο, καὶ ἔχομεν συνήθως ἀφθονώτερα καὶ καλλίτερα τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ ἡμῶν, ἢ τὰ ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ τῷ ὀψοφυλακίῳ, διότι αὐτὰ μὲν εἶνε δι' ἡμᾶς, ἐκεῖνα δὲ διὰ τοὺς ξένους, ἔγειναν καὶ αἱ ἐπισκέψεις ἡμῶν ὅλαι, ἰδίως δὲ αἱ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, ὅ,τι ἀνωτέρω ἔλεγον. Τὰς κάμνομεν καὶ τὰς δε-

χόμεθα ὄχι χάριν ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ χάριν τῶν ἄλλων, καὶ λογιζόμεθα εὐτυχεῖς ἐνδομύχως, ὁσάκις δυνάμεθα νὰ τὰς ἀποφύγωμεν, καὶ μυρία σοφιζόμεθα στρατηγήματα, ἵνα ἐπισκεπτώμεθα δῆθεν τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χωρὶς νὰ τοὺς ἐπισκεπτώμεθα.

Χάρις εἰς τὰς προόδους τοῦ πολιτισμοῦ μᾶς ἀναπληροῖ πολλάκις ἓν τεμάχιον χαρτίου, τὸ ὁποῖον ἀφίνομεν μόνοι μας εἰς τὴν θύραν, χωρὶς κἂν νὰ ἐρωτήσωμεν ἂν δέχονται, ἢ τὸ στέλλομεν διὰ τοῦ ὑπηρέτου μας ἢ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ταχυδρομείου, ὁσάκις πονηρότεροι δὲν ἐπιφορτίζομεν τὰς συζύγους μας νὰ τὸ δώσωσι μετὰ τοῦ ἰδικοῦ των ἐπισκεπτηρίου, ἂν ἔχωσι τὴν τύχην νὰ εὕρωσι θύρας κλειστὰς κατὰ τὰς ἐπισκεπτικάς των ἐκδρομάς.

Σήμερον ὅμως, πρώτην τοῦ ἔτους, δὲν σοῦ χρησιμεύουσι, ταλαίπωρέ μου ἀναγνῶστα, τὰ ἐπισκεπτήρια, εἰμὴ μόνον ἂν τὰ δώσῃς μόνος σου. Σὲ ἀπαλλάττουσιν, εἶνε ἀληθές, τοῦ κόπου τῆς ἐπαναλήψεως φράσεων τετριμμένων, δὲν σὲ ἀπαλλάττουσιν ὅμως τοῦ δρόμου καὶ τοῦ ψύχους.

Ἄλλο τὸ πρᾶγμα, ἂν ἀνήκεις εἰς τὸν ὑψηλόν, πολὺ ὑψηλὸν κόσμον, δηλαδὴ τὸν διπλωματικὸν ἢ τὸν πέριξ αὐτοῦ δορυφοροῦντα ἐγχώριον. Τότε τὸ πρᾶγμα εἶνε λίαν ἁπλοῦν καὶ πλέον ἢ εὐχερές· στέλλεις τὰ ἐπισκεπτήριά σου ἐντὸς μικρῶν κομψῶν φακελλιδίων, καὶ ἔπραξες τὸ καθῆκόν σου. Ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ αὕτη πρέπει, ἐννοεῖται, νὰ περιορισθῇ ἀμοιβαίως ἐντὸς τοῦ κόσμου ἐκείνου, διότι ἐκτὸς αὐτοῦ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ἀλλοίμονον εἰς σέ, ἄν, χωρὶς νὰ ἦσαι ἀσθενής, στείλῃς σήμερον τὸ ἐπισκεπτήριόν σου εἰς ἄνθρωπον, ὅστις ἦλθεν ἢ θὰ ἔλθῃ μόνος του αὐτοπροσώπως νὰ σοῦ ἐκφράσῃ τὰς ἐγκαρδίους εὐχάς του διὰ τὸ νέον ἔτος! Ἔπεσες εἰς τὴν γλῶσσάν του, καὶ εἰξεύρεις τί θὰ εἰπῇ γλῶσσα ἀθηναϊκή.

Φέρε λοιπὸν τὸν ζυγόν σου, ἀγαθέ μου συμπολῖτα, καὶ . . . ἂν σὲ λυπῇ, ὅτι αἱ εὐχαὶ τὰς ὁποίας θ'ἀκούσῃς κατὰ τὰς ἐπισκέψεις σου σήμερον δὲν εἶνε ὅλαι εἰλικρινεῖς καὶ ἐγκάρδιοι, παρηγορήσου ἀναλογιζόμενος, ὅτι καὶ αἱ ἰδικαί σου δὲν εἶνε πολὺ διάφοροι.

ΝΕΟΝ ΕΤΟΣ; *)

Μετ' ὀλίγον σημαίνει μεσονύκτιον τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀπαισίου διὰ τοὺς ἕλληνας ἔτους 1897, καὶ ἀνατέλλει συγχρόνως ἀπὸ τῶν ἀβύσσων τοῦ μέλλοντος χρόνου ἔτος νήπιον, βρέφος ἔτι ἄκακον καὶ ἀναμάρτητον, ἔτος ἐλπίδων καὶ ὀνείρων, ἔτος εὐχῶν ἐγκαρδίων καὶ πόθων θερμῶν, ἐλαφρύνον τὰ στήθη ἡμῶν ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐφιάλτου τοῦ παρελθόντος, καὶ ἀναπτεροῦν τὴν διάνοιαν ἡμῶν εἰς τὸν μαγικὸν αἰθέρα τοῦ μέλλοντος, ὅθεν ἐλπίζομεν νὰ καταπέσῃ μάννα παρηγορίας καὶ ἀναγεννήσεως, βροχὴ χλιαρὰ ζωογονοῦσα τὴν ἐθνικὴν γῆν εἰς βλάστησιν τῆς ἑλληνικῆς σωτηρίας.

Κατάρα ἀπὸ παντὸς στόματος ἕλληνος καὶ ἀνάθεμα ἀπὸ πάσης ἑλληνικῆς καρδίας θὰ προπέμψωσι τὸν μετὰ μικρὸν θνήσκοντα χρόνον, χρόνον συμφορᾶς καὶ ὀνείδους, μωρίας καὶ καταστροφῆς, ἀνανδρίας καὶ ἀπερισκεψίας. Καὶ πῶς ὄχι; Μήπως δὲν καταρᾶται ἡ μελανείμων σύζυγος τὸν χρόνον, ὅστις ἐστέρησεν αὐτὴν τοῦ πιστοῦ της συντρόφου; Μὴ δὲν ἀναθεματίζει ὁ βαρυπενθῶν πατὴρ τὸ ὀλέθριον ἔτος, τὸ ἁρπάσαν ἀπὸ τῆς τρυφερᾶς του ἀγκάλης τὸ μέλλον χάρμα τῶν γηρατείων του; Μὴ δὲν καταρώμεθα πάντες τὸν φεύγοντα χρόνον, ὅστις μᾶς ἐδυστύχισε, τὸν μῆνα ὅστις ἐμαύρισε τὸν οἶκον ἡμῶν, τὴν ἑβδομάδα ἥτις μᾶς ἐπότισεν ὀδύνην, τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ τὴν ὥραν, αἵτινες μᾶς ἐσίτισαν εὐτελισμὸν καὶ ἀπογοήτευσιν;

*) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Νεολόγου τοῦ ἔτους 1898.

Ἤτανε χρόνοι δίσεχτοι καὶ μῆνες ὠργισμένοι!

λέγει ἡ ποίησις τοῦ λαοῦ, καὶ ἀποκουφίζει τὸ βάρος καὶ τὴν εὐθύνην τῆς δυστυχίας του εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ χρόνου καὶ τῶν καιρῶν. Ἂν δὲ οἱ ἄνθρωποι κατ' ἄτομα σπανίως που μόλις συναινοῦσι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἑαυτοὺς ὡς συντελεστὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῶν δυσπραγίας, καὶ ἀναζητοῦσιν ἐκτὸς ἑαυτῶν πάντοτε τὸν ἀποπομπαῖον τράγον τῶν ἰουδαίων, καὶ φορτόνουσι τέλος εἰς τὴν μοῖραν καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τὰς περιστάσεις ὅ,τι πτοοῦνται πολλάκις νὰ φορτώσωσιν εἰς τὰ δυσπρόσιτα ἢ ἀπρόθυμα τῶν ὁμοίων των νῶτα, πολὺ σπανιώτερον οἱ λαοί, αἱ ὁμάδες αὗται τῶν ἀτόμων, αἱ ἔχουσαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολὺ ὀλιγωτέραν μὲν τοῦ ἀτόμου διάνοιαν καὶ αὐτοσυνείδησιν, πολὺ δὲ μεγαλειτέραν διὰ τοῦτο τὴν περὶ τοῦ ἀπταίστου αὐτῶν πεποίθησιν, πολὺ σπανιώτερον συναινοῦσιν οὗτοι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὅτι αὐτοὶ ἔπταισαν, ἂν δυστυχοῦσι, καὶ αὐτοὶ ἡμάρτησαν, ἂν ἐτιμωρήθησαν.

Θὰ ζητήσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐζητήσαμεν ἤδη καὶ ζητοῦμεν ὁλονὲν ἀποπομπαίους τράγους τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐθνικῆς συμφορᾶς. Εἰς τούτους χθὲς καὶ εἰς ἐκείνους σήμερον, ἀφρόνως πάντοτε καὶ παραφόρως καὶ ἀλογίστως, ἀπεδώκαμεν τὰ αἴτια τῆς ἀκατονομάστου καταστροφῆς, ἧς ὁμοίαν δὲν μνημονεύει ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία· μεταπίπτοντες δὲ ἀπὸ τῆς ἀγανακτήσεως εἰς τὴν ἐπιείκειαν καὶ ἀπὸ τῆς κατάρας εἰς τὴν συγγνώμην, ἀθωοῦμεν σήμερον μακροθύμως ὅσους ἀνοήτως προεγράφομεν χθές, καὶ τίς οἶδε μὴ ἀνακηρύξωμεν αὔριον ἥρωας στεφάνου ἀξίους ὅσους μετ' ἴσης εὐκολίας καὶ ἀνοησίας ἐκαλοῦμεν χθὲς προδότας, ὅπως ἀναθεματίσωμεν πάλιν μετά τινας ἡμέρας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐπανηγυρίσαμεν ἐντὸς τῶν καφενείων καὶ ἐθεοποιήσαμεν διὰ μυριοστόμου αἴνου ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς καὶ τὰς τριόδους.

Θὰ καθαρίσωμεν οὕτω βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς ἀπὸ παντὸς ῥύπου τοῦ Ἕλληνος τὸ ὄνομα· θὰ ἀποδείξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς περι-

στερῶν ἀθωοτέρους καὶ φρονιμωτέρους ὄφεων καὶ λεόντων γενναιοτέρους· ἀλλὰ ἡ συμφορὰ ἡμῶν θὰ μείνῃ ἁπτή, ὁρατή, αἰσθητή, βαρεῖα ὡς ὁ Ἄτλας, σκοτεινὴ ὡς ὁ Ἅδης, πικρὰ ὡς τὸ κώνειον καταδίκου. Καὶ θὰ στραφῶμεν τότε πρὸς τὸ ἀπαίσιον ἔτος, τὸ μετ' ὀλίγον ἐκπνέον, καὶ βαθεῖα ἀπὸ τῶν ἐγκάτων ἡμῶν θὰ ἀντηχήσῃ ἡ ἐπ' αὐτὸ κατάρα·

Ἤτανε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνας ὡργισμένος!

Ἀλλ' ἀφοῦ ἀναγράψωμεν μελανὴν τὴν μνήμην τοῦ ἀπερχομένου χρόνου εἰς τὰς δέλτους τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καὶ τὸ καταρασθῶμεν καὶ τὸ ἀναθεματίσωμεν, καὶ ἐξορκίσωμεν τὴν μυσαράν του ἀνάμνησιν εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ παρελθόντος, πόθεν θὰ ἀντλήσωμεν εὐθυμίαν ἐλπίδων καὶ χαρὰν προσδοκίας, ἵνα χαιρετίσωμεν τὸ ἐπιτέλλον τὴν αὔριον πρωΐαν νέον ἔτος; Ποῦ θὰ θεμελιώσωμεν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τίνων ἀλφίτων θὰ ζυμώσωμεν τὸν νέον ἄρτον τῆς μελλούσης ἡμῶν χαρᾶς; Θὰ ἀρκεσθῶμεν ἆρά γε εἰς εὐχὰς καὶ πόθους, εἰς ῥητορικὰ ἐπιφωνήματα, μεστὰ πάθους τραγωδικοῦ, εἰς ἐξάρσεις πατριωτικὰς τῆς φωτισάσης τὸν κόσμον Ἑλλάδος, εἰς ἀναμάσσησιν τῶν προγονικῶν δαφνῶν, εἰς κεραυνοὺς λόγων κατὰ τῆς μισέλληνος ξένης διπλωματίας καὶ εἰς τὸν αἰώνιον αὐτάρκη πανηγυρισμὸν τῶν λαϊκῶν ἀρετῶν τοῦ Ἕλληνος; Οὐαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς πάντας ἡμᾶς, ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν τρεφόμενοι διὰ τῶν μεγάλων καὶ ἀπατηλῶν λέξεων, αἵτινες ἐπὶ πολλὰς ἤδη ἐτῶν περιόδους ὑπῆρξαν ὁ ἐπιούσιος ἡμῶν ἄρτος. Ἀλλοίμονον εἰς τὴν πανελλήνιον πανδαισίαν, ἣν ὠνειρεύθησαν καὶ μεγαλουργοῦντες ἐπεχείρησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἂν εἰς τὴν χύτραν τοῦ πατριωτικοῦ ἡμῶν μαγειρείου ἐξακολουθοῦσι νὰ βράζωσι λόγοι μόνον παχεῖς καὶ ἐπιδείξεως ὄγκος, ἄρθρα ἐφημερίδων μακρὰ καὶ ὕπαιθροι ῥητορεῖαι καὶ συλλόγων ψηφίσματα, νομοσχέδια καὶ ἐγκύκλιοι καὶ ἐπιτροπῶν συνδιασκέψεις, πολιτειακαὶ συζητήσεις καὶ ξένη ἕωλος σοφία, ἐνῷ οἱ μάγειροι οἱ τεταγμένοι εἰς παρασκευὴν τῆς ἐθνικῆς τραπέζης διασπαθῶσι τὸ χρῆμα

ἡμῶν καὶ ῥίπτουσι τὰ ὀψώνια εἰς τὸν πρῶτον παρερχόμενον κύνα. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὴν ἔγερσιν ἡμῶν, ἂν τοὺς μακαρίους ἡμῶν ὕπνους βαυκαλῶσι πάντοτε γραῶν παραμύθια καὶ πολιτικῶν γοήτων ἐπῳδαί.

Ἀνθρώπων πρὸ πάντων, μαγείρων τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀναγεννήσεως ἔχει ἀνάγκην σήμερον ἡ Ἑλλάς, καὶ ἀνάγκην ἐπείγουσαν καὶ ὑπερτάτην. Δὲν δημιουργοῦσι δὲ ἀνθρώπους οἱ λόγοι, ὅσον καὶ ἂν ἦνε μεγάλοι, οὔτε αἱ πολιτειακαὶ θεωρίαι, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται ἐπαγωγοί, οὔτε νόμων πληθὺς οὔτε θεσμῶν ἀλλαγή. Ἀνθρώπους δημιουργεῖ ἓν καὶ μόνον· ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ἱερὰ καὶ ἀπαράβατος αὐτοῦ ἐκπλήρωσις. Διὰ τούτου δὲ καὶ μόνου πρέπει νὰ δημιουργήσωμεν ἀνθρώπους, καὶ νὰ τοὺς δημιουργήσωμεν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, ἀποβάλλοντες μετὰ τοῦ παλαιοῦ ἔτους τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναβαλλόμενοι μετὰ τοῦ νέου ἄνθρωπον καινόν.

Ἃς καταρασθῶμεν καὶ ἂς σταυρώσωμεν τὸν ἀπερχόμενον χρόνον, ἀλλ' ἂς συσταυρώσωμεν μετ' αὐτοῦ τὸν παλαιὸν ἡμῶν ἄνθρωπον, καὶ ἂς εἴπωμεν τότε μετὰ τοῦ Ἀποστόλου: Ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη!

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ παράγων ἐκ τοῦ νόμου δικαιώματα μόνον, οὐδέποτε δὲ καθήκοντα.

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ ὑπολαμβάνων τὸν δημόσιον προϋπολογισμὸν πάνδημον τράπεζαν, ἐστρωμένην πρὸς σιτισμῶν ἀέργων κηφήνων.

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ ψηφίζων ἀντιπροσώπους του καὶ ὑπερασπιστὰς τῶν τιμιωτάτων ἐθνικῶν του συμφερόντων τοὺς ἀναβοκαταβαίνοντας τὰς ὑπουργικὰς κλίμακας, ὅπως τροφοδοτῶσιν αὐτὸν διὰ θέσεων καὶ χαρίτων, καὶ θεραπεύωσι πᾶσαν αὐτοῦ ὄρεξιν διὰ στρεβλώσεως τῶν νόμων.

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ καταβιβάσας τὴν δικαιοσύνην εἰς θεραπαινίδα φατρίας καὶ τὴν διοίκησιν εἰς τυραννίδα πολιτικῶν ἀντιπάλων.

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ παραδοὺς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν εἰς ἀγραμμάτων χεῖρας καὶ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ εἰς χρηματιζομένους καλογήρους.

Συνεσταυρώθη ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ καταστήσας τοὺς ἀξιωματικοὺς πολιτευτάς, δαπανωμένους εἰς ἐξαιρέσεις στρατευσίμων πρὸς ἁλιείαν ψήφων, ἢ ὄργανα ἀστυνομικά, πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἐπαρχιακῶν μικροσυμφερόντων, ὁ παραλύσας τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, ὁ πρῶτος καὶ κύριος παράγων τῶν χθεσινῶν ἡμῶν συμφορῶν.

Συνεσταυρώθη τέλος ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, ὁ τάσσων τὰ ἴδια ὑπεράνω τῶν κοινῶν, ὁ νομίζων τὸ κράτος εὐρὺ πρυτανεῖον, ὅπου δύνανται νὰ σιτίζωνται ἀνέτως πᾶσαι αἱ ἱεραὶ καὶ ἀνίεροι ὄνοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγροῦ.

Μόνον ὅταν τοῦτο γείνῃ, καὶ σταυρωθῇ μετὰ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἔτους ὁ πολὺ αὐτοῦ ἁμαρτωλότερος παλαιὸς Ἕλλην, ὑπὸ τὴν πλάκα δὲ τοῦ μνήματος, ἥτις μέλλει νὰ σκεπάσῃ τὸν χρόνον τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ὀνείδους, συνταφῇ καὶ σφραγισθῇ δι' ἀλύτου σφραγῖδος ὁ ἐν κακίαις καὶ διαφθορᾷ, ἐν ἐνόχῳ ῥαστώνῃ καὶ ἀσυγχωρήτῳ ἀμεριμνησίᾳ ἀνδρωθεὶς παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, μόνον τότε δυνάμεθα νὰ χαιρετίσωμεν μὲ ἐλπίδων μειδίαμα τὸ νέον ἔτος, καὶ νὰ οἰωνισθῶμεν ἐξ αὐτοῦ ἀνάρρωσιν καὶ ὑγείαν καὶ προκοπήν.

Ἡ μεγάλη καὶ μελανὴ κηλίς, ἣν ἐνεκόλαψεν εἰς τὸ μέτωπον τῆς Ἑλλάδος ὁ μετ' ὀλίγας ὥρας δύων χρόνος, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ τὸ ἔσχατον καὶ θανάσιμον σύμπτωμα νόσου χρονίας, λυμαινομένης ἀπὸ πολλῶν δεκάδων ἐτῶν τὸ ἄφροντι καὶ ἀταλαίπωρον καὶ νωχελὲς αὐτῆς σῶμα, ὅπερ ἀπεχαύνωσεν ἡ ἐθνικὴ ἀργία, ἐμαλάκυνεν ὁ ὑλικὸς βίος, κατέστησε κακόχυμον ἡ πρόθυμος καὶ δουλικὴ ἀπομίμησις πάσης στιλπνῆς κακίας τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, καὶ ἐκράτησε κατάκοιτον καὶ φθίνον ὁ φοβερὸς χρηματιστικὸς πυρετός, ὅστις ἐκηρύσσετο ὑγεία καὶ εὐρωστία, μέλλουσα νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα χρηματιστήριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἠθελήσαμεν ἐν στιγμῇ παραφορᾶς ἐξάλλου νὰ ἐγερθῶμεν τῆς

κλίνης, όπου τοσοῦτον χρόνον κατεκείμεθα παράλυτοι καὶ ἐκνευρισμένοι, καὶ κατεπέσαμεν εἰς σωρὸν κατὰ γῆς, διότι τὸ αἷμα τῶν ἀρτηριῶν ἡμῶν ἦτο πτωχὸν καὶ διεφθαρμένον, οἱ μῦς ἡμῶν ἀτροφικοὶ καὶ τὰ νεῦρα ἐκφυλισμένα. Ἠγνοοῦμεν εἰς ποίαν οἰκτρὰν ἔκπτωσιν εἶχον περιέλθει αἱ δυνάμεις ἡμῶν, καὶ μόνον ὅτε ἀπεπειράθημεν νὰ ὀρθώσωμεν τὰς κνήμας, εἴδομεν ὅτι εἴχομεν γηράσει πρὶν ἀνδρωθῶμεν, μόνον ὅτε ἐτολμήσαμεν νὰ ἐγείρωμεν τὴν χεῖρα, ᾐσθάνθημεν τῆς ἀδρανείας τὴν νάρκην παγόνουσαν τὸν μυελὸν τῶν ὀστέων μας.

Ἔχομεν ἀνάγκην τώρα θεραπείας, καὶ θεραπείας ῥωστικῆς. Πρέπει νὰ ἐξατμίσωμεν τὸ φαῦλον αἷμα καὶ νὰ τονώσωμεν τὰ νεῦρα ἡμῶν. Πρέπει νὰ γεμίσωμεν τοὺς πνεύμονάς μας μὲ ἀέρα καθαρόν, καὶ νὰ ἀπολυμάνωμεν τὴν κυκλοῦσαν ἡμᾶς ἀτμοσφαῖραν, τὴν μεστὴν πολιτικῶν μικροβίων καὶ κοινωνικῶν μιασμάτων. Πρέπει τέλος νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι πάσχομεν, καὶ νὰ θελήσωμεν νὰ θεραπευθῶμεν· πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν ποῦ κατηντήσαμεν καὶ διατί, καὶ νὰ ἀποφασίσωμεν νὰ γείνωμεν ὅ,τι καθῆκον ἔχομεν νὰ γείνωμεν, ὅ,τι ὀφείλομεν εἰς τὴν γῆν αὐτήν, ἣν προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ πανηγυρίζωμεν ὀλιγώτερον καὶ νὰ ἀγαπῶμεν περισσότερον.

Πρέπει νὰ ἀποβάλωμεν τὰς παλαιὰς ἡμῶν συνηθείας, καὶ νὰ ἀσπασθῶμεν νέαν δίαιταν νέου ἐθνικοῦ βίου. Τότε τὸ αὔριον ἀνατέλλον ἔτος θὰ ἦνε δι' ἡμᾶς ν έ ο ν· ἄλλως θὰ ἦνε καὶ αὐτὸ ἓν ἐκ τῶν παλαιῶν, καὶ πολὺ γρήγορα θὰ τὸ καταρασθῶμεν, ὡς καταρώμεθα νῦν τὸν θνήσκοντα πατέρα του, ἀντὶ νὰ στρέφωμεν δικαιότερον τὰς κατάρας ἡμῶν κατὰ τῆς ἰδίας μας κεφαλῆς. Διότι, ὡς ἐβροντοφώνει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁ Δημοσθένης, παραινῶν εἰς αὐτοὺς φρόνησιν, προμήθειαν καὶ ὁμόνοιαν, «ἢ π α υ σ τ έ ο ν τ ο ύ τ ω ν τ ῶ ν ἐ θ ῶ ν, ἢ μ η δ έ ν α ἄ λ λ ο ν α ἰ τ ι α τ έ ο ν τ ο ῦ π ά ν τ α φ α ύ λ ω ς ἔ χ ε ι ν ἢ ἡ μ ᾶ ς α ὐ τ ο ύ ς».

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑ

Ἐν Τόμῳ Α΄. σελ. 55, στίχῳ 7, ἀντὶ *Σεμέλης* γράφε *Μαίας*